This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

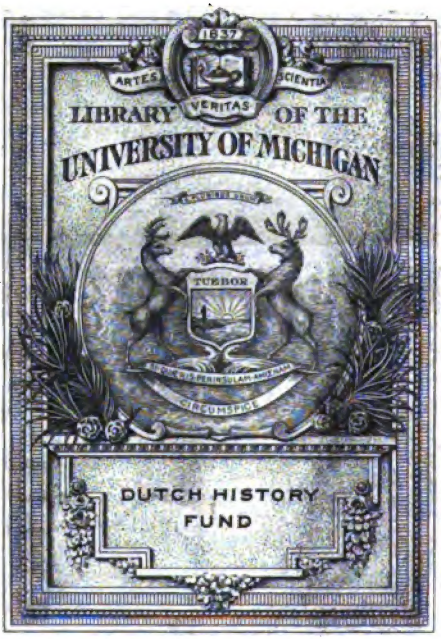
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1823.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG, TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1823.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1823.

Dutch lit.
Nijhoff
10-3-2-4
10942

BOEKBESCHOUWING.

Proeve eener Overeenſtemming der Evangelisten. Door B. VAN WILLES, *Predikant te Nieuwland. Iſte Stuk. Te Gorinchem, bij* J. van der Wal. 1822. *In gr.* 8vo. 181 *Bl.* ƒ 2-:-:

De wezenlijk geleerde, en niet alleen door zijn Akademisch *Twistſchrift* over het Evangelie van MARKUS, maar ook door eenige andere meer of min uitvoerige Verhandelingen (zoo in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Weetenſchappen*, als in het *Nieuw Christelijk Magazijn* van KROM en elders) als zoodanig bekende VAN WILLES geeft ons hier de vrucht van zijnen, gedurende *elf* jaren lang voortgezetten, arbeid, tot vinding eener overeenſtemming (*Harmonie*) der vier Evangelisten. Hij gaat geheel zijnen eigenen gang. Hij gevoelde het groote nut eener aaneenſchakeling der verhalen naar tijdsorde. Van den moeijelijken en geleerden arbeid zijner voorgangers in dezen had hij weinig nut, en is het alzoo met GRIESBACH daarin eens, dat dezelve bijzonder weinig nog afdeed, te meer daar de vordering der *Kritiek* aangaande de *bronnen*, welke de Evangelisten hebben geraadpleegd, veel van denzelven vervallen doet; maar hij verſchilt hierin van dien geleerden *Duitſcher*, dat hij niet, zoo als deze, eene Harmonie hier nagenoeg voor onmogelijk houdt, noch ook dezelve, na 's mans bekende *Synopſis*, nu overbodig acht. Met betamelijk gevoel van eigene waarde, maar tevens met eene zeer groote beſcheidenheid, die doorgaans den wezenlijk geleerden kenmerkt, geeft de Heer VAN WILLES dit zijn werk als eene PROEVE in het licht. Hij houdt het wel voor onmogelijk, en bedoelde dus ook niet, van ieder voorval de juiste *dagteekening* te vinden: hij vond in de Evangeliën alleen bijeengevoegde Fragmenten, in welke ſlechts eenige gebeurtenisſen, naar mate de opmerkzaamheid van derzelver eer-

ſte vervaardigers door dezelve werd aangetrokken, niet altijd naar volgorde, zijn vermeld; terwijl andere voorvallen, gedurende 's Heilands geheel bedrijvig leven, met ſtilzwijgen zijn voorbijgegaan, en ſlechts een gering gedeelte aangeteekend is. Hij heeft intusſchen het naſporen van den tijd beproefd, in welken, zijns inziens, de verhalen elkander behooren te volgen. In alles, intusſchen, vond hij niet dezelfde bevrediging, en moest veel in het onzekere laten. Hij gaf, wat hij kon. Deze Proeve ziet vooral het licht, opdat de bedenkingen en teregtwijzingen van geletterde landgenooten hem mogen onder 't oog komen; hij verzoekt die, en zijn oordeelkundige en ſchrandere arbeid geeft hem waarlijk allezins aanſpraak, dat men aan zijn verlangen voldoe, ten einde hij daarvan een nuttig en dankbaar gebruik make, ter vervaardiging van een *meer ontwikkeld* en, *ten opzigte van Kritiſche Harmonie*, meer uitvoerig werk, hetwelk hij dan, welligt in het *Latijn*, op deze Proeve wenscht te laten volgen. En dit is dan ook de reden, dat wij deze Proeve op het ſpoedigst aanmelden, niet zoo zeer om nu onze aanmerkingen mede te deelen, (waartoe wij ons onbevoegd rekenen, zonder eene meer dan eens herhaalde lezing en gezet nadenken) maar om de aandacht van alle bevoegde beoordeelaars op dezen arbeid van den geleerden VAN WILLES te vestigen, en op te wekken, dat men aan dit zijn geuit verlangen vriendelijk en gaarne voldoe. Wij voor ons verwachten toch, dat zoodanig werk van den Schrijver den letterkundigen roem van ons Nederland bij den Buitenlander grootelijks bevorderen zou.

Niemand der Evangelisten levert een aaneengeſchakeld verhaal; maar hetgeen zij leveren, zijn alle op zichzelve ſtaande brokken, bij JOANNES uit het openbaar leven van JEZUS bijzonder buiten *Galilea*, bij de overigen juist in die landſtreek, en (dit is het gevoelen van VAN WILLES) vooral kort vóór of na elk der feesten, door JOANNES vermeld. Dit vermoeden (voor de gegrondheid van hetwelk de Schrijver ons op eenig betoog, bij eene andere gelegenheid, hope geeft) geeft, door de ver-

vereeniging van alles in zulk beperkt tijdsbestek, meerdere punten ter vereeniging der onderscheidene Evangelisten. JOANNES heeft zich, in zijn verhaal, aan tijdsorde gebonden; MATTHEUS doet dit doorgaans niet, en even weinig MARKUS, bij wien in zijne zes eerste hoofdstukken zoo veel verschil van tijdsorde met MATTHEUS heerscht, als er in de volgende overeenstemming met dien Apostel gevonden wordt. Het Evangelie van LUKAS is ten dezen het moeijelijkste; bij dit moet men hier dikwijls enkel met gissingen tevreden zijn.

De slotsom van des Schrijvers voorloopige aanmerkingen, die 12 bladzijden beslaan, en vele schrandere opmerkingen en wenken bevatten, is, dat, hoewel JOANNES het gebaande pad hier juist bewandelt, hij te weinig met de drie andere Evangelisten gemeenschappelijk verhaalt, om in alles veel op zijne hulp te mogen rekenen. Het werkje zelve handelt nu, H. I, *over de Tijdmerken van grooteren omvang bij de vier Evangelisten*, en, H. II, *over die van kleineren omvang*. Het eerste hoofdstuk wordt in twee afdeelingen gesplitst. *Eerst* worden de *Joodsche* Feesten, door JOANNES vermeld, opgenomen; *dan* de Reizen van JEZUS, door de drie overige Evangelisten aangewezen. De Schrijver vindt *vier* Paaschfeesten bij JOANNES; en men zal de scherpzinnigheid bewonderen, waarmede hij zijne meening, bijzonder bij het niet genoemde Feest, JO. V: 1, hier staaft en verdedigt, alsmede de echtheid der gewone lezing, VI: 4, handhaaft. Voorts spoort hij de toenemende vijandelijkheid der *Joodsche* Geestelijken tegen JEZUS, als een gewigtig tijdmerk, na; en wij erkennen, dat wij hier veel door hem leerden opmerken, hetgeen onzer bijzondere opmerkingé vroeger ontglipt was. — De tweede afdeeling van dit hoofdstuk spoort de Reizen van JEZUS na, welke onze Schrijver voor niet zoo talrijk houdt, als de doorgaande meening is; stellende hij, dat deze Reizen met geen bepaald doel door de Evangelisten worden vermeld, maar dat onderscheidene brokstukken en *collectanea*, die zij vonden, onveranderd en onvermengd in hun

verhaal werden ingelascht; terwijl deze Reizen met de voorvallen, die zij vermelden, flechts verbonden zijn.

Na nu deze Reizen, naar de drie Evangelisten, in overeenstemming gebragt te hebben met de Feesten, bij JOANNES vermeld, heeft men, als 't ware, door deze gereedgekomene grootere tijdvakken, het *geraamte* van de *Harmonie* der Evangelisten voor zich. Tijdmerken van minderen omvang, welke de geleerde Schrijver in het tweede hoofdstuk opspoort, moeten hetzelve verder aanvullen. Wij hebben hier wederom twee afdeelingen, waarvan de eerste de *zijdelingsche*, de tweede de *regtstreeksche* tijdmerken van deze soort aanwijst. Tot de eersten behoort, 1) de reis van JEZUS naar de grenzen van *Tyrus* en *Zidon* enz., bij welk zijdelingsch tijdmerk ter overeenbrenging der Evangelisten in menigerlei opzigt hier uitvoerig en schrander gehandeld wordt; 2) tijdmerken, afgeleid uit de *wet*, *gebruiken*, *faizoenen* en dergelijke; en 3) uit de onderscheidene *roepingen* en *uitzendingen* van Apostelen en anderen. Tot de tweede, of *regtstreeksche*, staat de Schrijver stil bij, en beoordeelt, 1) eenige vermelde bijzonderheden, die sommige verhalen schijnen aaneen te binden; 2) eene meer of min bepaalde tijdsaanwijzing bij gebeurtenissen, zoo in het algemeen, door de uitdrukkingen *na dezen*, *in die dagen*, *ten zelfden tijde*, *toen* enz., als in het bijzonder, door *op dien dag*, *in die ure*, *den volgenden dag*, *na zes dagen* enz. Bij deze laatste soort van tijdmerken worden afzonderlijk, en meer of min uitvoerig, opgehelderd de uitdrukkingen Δευτερόπρωτον ΣΑΒΒΑτων, — ὀξης, καθεξης, — ἑυθεως, ὁ ἑυθυς, — ἡμερα, — καὶ ἰδου, — καιρος, — ὁς, ὁυτος, — ὀψια en πρωί, — παλιν, — πρωτον, — τοτε — en ὡρα. Eindelijk beproeft de geleerde Schrijver, in een aanhangsel, reden te geven van de door hem, bij waarschijnlijke gissing, ontworpene rangschikking in de Harmonie van LUK. IX: 18—XVIII: 14: want, zegt hij te regt, het moeijelijkste van allen is (hier) het Evangelie van LUKAS te beoordeelen. Vooral wanneer hij bijzonderheden vermeldt, welke de twee (voorgaande) Evangelisten niet hebben opgeteekend, is zijn ver-

verhaal bezwaarlijk naar tijdsorde te regelen. Voornamelijk laat zich, hetgeen hij ter gezegde plaatse verhaalt, tot eene overeenstemming der Evangelisten moeijelijk bewerken.

Die zich met den Heer VAN WILLES overtuigd heeft, dat de Evangeliën doorgaans bestaan uit *Fragmenten* of brokstukken, welke de Schrijvers verzamelden, (welk denkbeeld, geheel iets anders dan dat van een *Urevangelie*, wij vooral der nadere toetsinge aanbevelen) en dat alles doorgaans betrekking heeft tot de Reizen bij de Feesten, door JOANNES vermeld, zal zich bijna overal gedrongen vinden, den Schrijver, ook waar hij naar de echte Harmonie slechts gissen kon, bijval te geven; en niemand zal het moeijelijke van dezen naauwkeurigen en oordeelkundigen arbeid des Schrijvers miskennen, die overal zijne grondige kennis, originaliteit, en den geest van onpartijdigheid aan den dag legt, en, zonder praal of aanmatiging, hetgeen hij voor waarheid houdt, op de aannemelijkste wijze weet voor te dragen. Wij schatten 's mans geleerden arbeid hoog, en zien met blijdschap, dat het tweede stuk reeds ter perse was, hetwelk, naar de in dit stuk gelegde grondslagen, *de volgreeks van al de Evangelische verhalen, zoo veel mogelijk naar tijdsorde gerangschikt*, in eenige *Tabellen* leveren zal.

Het Bewijs en Gezag der Christelijke Openbaring, door THOMAS CHALMERS, *Doctor in de Godgeleerdheid, en een der Kerkbedienaaren van Glasgou. Naar den zesden Druk uit het Engelsch vertaald. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. *In gr.* 8vo. 248 *Bl. f* 2-4-:

Met schier onbepaald en zeer groot genoegen lazen en herlazen wij dit uitmuntend geschrift, maar tevens met eene even groote en onbepaalde verontwaardiging de AANTEEKENINGEN (eene enkele uitgezonderd) en vooral de NAREDE van den Vertaler B., die niet alleen het duidelijk kenmerk dragen van onverstand, maar vooral van ver-

foeijelijk trotsche aanmatiging, en diepe verachting van voortreffelijke mannen en uitmuntende Christenen, wier welgevestigde roem den bitteren nijd van dezen B. waarschijnlijk heeft opgewekt. Wij willen deze onze verklaring bevestigen; want wij achten het pligt, het werkje zelve aan te prijzen, tevens tegen de bijvoegsels waarschuwende.

Het stuk van CHALMERS, ons hier in eene zeer goede vertaling aangeboden, is een zeer duidelijk en bondig betoog; het bevat alles in zich, wat men ten aanzien van het onderwerp verlangen kan, en het bewijs is zoo zamenhangend en volledig, dat men nergens eenige zwakheid vindt, en zelfs (om deze misschien wat *triviale*, maar duidelijke uitdrukking te gebruiken) de punt eener speld hier nergens tusschen in krijgen kan. „ De „ inhoud van dit Boekdeel," zegt het Voorberigt, „ bevat het zakelijke van het artykel CHRISTENDOM, in de „ *Encyclopedie* van *Edinburg*. Het is afzonderlijk in het licht verschenen ter zake van den afstand der eigenaars „ van dat werk, en hunne vergunning en begeerte dat „ het op nieuw en op zich-zelfs uitgegeven mocht worden. Het bepaalt zich hoofdzakelijk tot de voorstelling „ en verklaring van het Historisch bewijs van de waarheid „ der Christelijke Godsdienst; en des Schrijvers doel is „ bereikt, indien 't hem gelukt is te betoogen, dat het „ uitwendige getuigenis zoo sterk en voldoende is, dat „ er voor het Ongeloof geene verschooning over blijft, „ zelfs, zoo men de overige gewichtige takken der verdediging van het Christendom minder sterk en voldoende onderstelde dan zy werkelijk zijn. — De Schrijver is „ verr' van te beweeren dat de beoefening van 't Historisch bewijs het eenige kanaal is waardoor men tot het „ Geloof van de waarheid des Christendoms geraakt. „ Hoe zou hy dit kunnen, in 't aanzien, en (als ware „ 't) ten trots van duizenden en duizenden van Christenen, die de onwederspreeklijkste blijken met zich voeren, dat de waarheid hun verstand t'huis is gekomen „ *in bewijs van den Geest en de kracht?* Deze hebben

„ een

„ een bewijs in zich-zelven, 't welk de wereld niet „ kent, daar de Zaligmaker zich naar zijne belofte aan „ hunne harten ontdekte. Dit bewijs is een *teeken aan „ hen die gelooven*," enz. Reeds deze woorden maken iedere aanwijzing van den Vertaler, *dat het Christendom eigenlijk niet in het hoofd, maar in het hart woont*, geheel nutteloos: maar dien man zou het leed doen, naar het schijnt, zoo men meende, dat de waardige Schrijver of eenig ander Christenmensch iets even goed wist als hij; en daarenboven, een boek vertalende, hetwelk het inwendig bewijs voor het Christendom zoo meesterlijk voorstelt, en daar de Vertaler alzoo daaraan ook waarlijk eenige waarde schijnt te hechten, wilde hij er zijne mening toch openlijk bijvoegen: dat het Christendom *noch historiseh geloof, noch verstandelijke bevatting, maar (tevens?* neen, lezer! dit zegt de man niet; hij zegt, *louter*) NB. LOUTER *gevoel van het hart* is. — Dan, laten wij den Vertaler nog een oogenblik buiten opmerking, daar hij hier doorgaans *ufinus ad lyram* is.

Het voortreffelijk werk spreekt, 1) over *de gronden der Historische zekerheid, en hunne toepassing op het onderzoek van de waarheid des Christendoms*; en wij vertrouwen, niemand zal er onder de lezers zijn, die hier de kracht zijner redeneringen niet gevoelt. Voorts handelt hij, even overtuigend, 2) *van de Echtheid der Boeken van het N. T.*; 3) *van de Inwendige kenmerken van waarheid en eerlijkheid, in het N. T. te vinden*; 4) *van het Getuigenis der Oorspronklijke Getuigen wegens de waarheid van het Evangelieverhaal*, en 5) *van het Getuigenis van latere Schrijvers*. Hierop volgen, 6) voortreffelijke *Aanmerkingen over het Bewijs, uit Profecy genomen*; welk bewijs, onzes inziens, voldoende wordt gehandhaafd. Het 7de Hoofddeel bevat korte *Aanmerkingen over de Twijfelary der Geologisten of Aardrijkskonderzoekers*. Het 8ste, *over het Inwendig bewijs, en de Tegenwerpingen van Deisten*, bevat mede veel, dat waar, goed en overtuigend is; maar heeft ons echter niet overtuigd, dat zoodanig inwendig bewijs overbodig zou kun-

nen gerekend worden, hetwelk onze Schrijver juist wel niet ſtellig zegt, maar waartoe hij toch allezins ſchijnt te neigen. Dit inwendig bewijs is hier het redelijke en Godewaardige van het Christendom, aan de waarheden der Rede en zuivere Wijsbegeerte getoetst. Wij erkennen, dat wij aan hetzelve groote waarde hechten, en voor het Christendom daarbij geen het minſte gevaar zien, noch ook bij gedurig voortgezet onderzoek bevonden, dat wij het voor ons, zoo wel als voor menig' ander', van groot gewigt houden, hetzelve bij het historisch bewijs te kunnen voegen; en dat juist en vooral de volkomene overeenſtemming en bekrachtiging van iedere waarheid, die de Rede leert, door het Christendom, ons altijd het meest nog aanſpoorde ter naſporing en toetſing der geſchiedkundige gronden voor de waarheid eener hoogere ſtellige Openbaring, welke de waarheden, de hoop en het verlangen der Rede bevestigt, nog helderder en meerdere uitzigten opent, en hetgeen aan den Godsdienst der Rede ontbreekt heerlijk aanvult. Ja, wij ontkennen niet, dat, bijaldien wij vooraf met zekerheid wisten, in eene zoogenoemde Openbaring te zullen vinden, hetgeen de Rede kennelijk en overtuigend voorſpreekt, wij alsdan ons moeijelijk zouden zetten tot het opſporen van den oorſprong en de gronden van geloofwaardigheid van zulke geſchriften. De beste Wijsgeer is intusſchen, onzes inziens, de beste Christen; dat zegt, hoe zuiverder en grondiger zijne Wijsbegeerte is, des te vaster wordt hij, bij behoorlijk onderzoek, van het Christendom overtuigd; en zijne overtuiging wordt dan ook weinig geſchokt, al vond hij, (hetgeen echter niet alzoo zijn zal) dat er aan het geſchiedkundig bewijs hier of daar nog iets ontbrak; al kan hij zelf ten aanzien van dat bewijs niet alles uit de eerſte en echte bronnen naſporen, en al moet hij hier daarom dan ook ten dezen nu of dan in het gezag van anderen berusten. Wij ſtemmen alzoo dan ook niet volkomen in met hetgeen de Schrijver, in het 9de Hoofddeel, *over de manier, van het bewijs des Christendoms aan Ongodisten voor te ſtellen*, beweert; dat, namelijk,

een

een *Atheïst* gemakkelijker voor het Christendom zou te winnen zijn dan een *Deïst*, en dat een *Atheïst niet vooringenomen* is, en alzoo *in de bestmogelijke gesteltenis, om zijn verstand aan den geheelen indruk van 't historisch bewijs te onderwerpen.* Dan, dit ons verschillend gevoelen dezen ontneemt niets aan de groote verdiensten van CHALMERS, die het *geschiedkundig* bewijs hier meesterlijk voordraagt en handhaaft in al deszelfs waarde en kracht. Ten aanzien van *het Oppermachtig gezag of het verbindende der Openbaring*, in Hoofdd. 10 behandeld, (zoodra men die als Goddelijk erkent en aanneemt) hebben wij geene aanmerking.

Wij moeten nu nog van de hatelijkheid en het onverstand des Vertalers spreken, die gemeenlijk zijne Auteurs behandelt als een citroen, die, tot den laatsten droppel uitgeperst, verworpen en versmeten wordt. Van 's mans *onverstand* gaven wij reeds eene proeve; zijne *Aanteekeningen* en *Noreden* leveren er vele op; b. v. dat men juist iederen *Jood* tot eenen *Deïst*, en niet tot eenen Christen maken zou, zoo men met hem op eenige andere wijze BEGINT, dan met het betoog, dat Jezus de Messias is, en dat het Christendom, waar men dezen en genen van hen toe overhaalt, niet veel anders dan *Deïsmus* is (en hierop komt hij gedurig terug) enz. — als hij wil, dat de Schrijver den tegenwoordigen staat van het Christendom, en van alle Burgerstaten en Regeringen door geheel Europa, en geheel den physischen en den zedelijken staat van geheel de wereld mede had moeten noemen, toen hij de vervulling van klare profetiën deed opmerken, door op den tegenwoordigen staat van *Egypte* en dien der *Joden* te wijzen. Het is meer dan onverstand, het is *hatelijkheid*, als hij den Schrijver gram wordt, omdat deze zegt: *De dood van* SOKRATES *is nooit in twijfel getrokken een bewijs op te leveren voor zijne oprechte overtuiging van de grondbeginselen dier filozofy waarvoor hy begrepen wordt geleden te hebben.* Het is hatelijk, dat hij den waardigen CHALMERS de aanspraak op den naam van CHRISTEN betwisten wil, omdat hij zegt: *Wy heb-*

ben ondervinding van den mensch, maar wy hebben geene ondervinding van God; daar de bedoeling niet twijfelachtig wezen kon, door het onmiddellijk volgende: *Wy kunnen redekavelen over 't geen een mensch in gegeven omstandigheden doet of niet doet, om dat hy voor ons een toegankelijk voorwerp is en onder de kennisneming onzer waarneming valt; maar wy kunnen niet redeneeren over het doen of laten van den Almachtigen.* En wat verraadt zijn telkens herhaalde aanval op CHALMERS, die hij bij ons verdacht maken wil, als van *krijgszaken* en *scheikunde* diep onkundig, en als iemand, die NEWTON en DESCARTES niet anders dan uit *napraten* en *hooren zeggen* beoordeelen zou? wat zijn uitval over de *tirades* en *Rhetorica* van den nieuwsten smaak bij de *Engelschen?* enz. Waartoe zijne heftigheid hier en daar tegen LOCKE en NEWTON? — Maar wij willen ons niet langer ophouden met de verachtelijke magtspreuken van eenen eigenwijzen, ouden, met alles onvergenoegden knorrepot, die zich, behalve door de letter B. en de hem eigene wijze van spelling, genoegzaam kennen doet, door, in zijne Narede, onzen EPISCOPIUS en HUIG DE GROOT, zonder eenige aanleiding, met verachting aan te grimmen, en ons en hen, die met ons deze mannen hoogachten, gelijk te stellen, ten aanzien van het Christendom, met eenen CAJAPHAS en de Heidenen.

Leerrede over Romeinen XI: 5. door L. EGELING, *Evangeliedienaar bij de Hervormde Gemeente te Leyden, bij gelegenheid van de bediening des Doops aan drie, tot onzen Heer bekeerde, Israëliten. Te Leyden, bij* de Wed. D. du Saar, *enz.* 1822. *In gr.* 8vo. *VIII,* 36 *Bl. f* :-8-:

Wie heeft niet gehoord van de bekeering tot het Christendom van eenen jongen man vooral, die zich onlangs, door de uitgave van een' bundel gedichten, als een sieraad

raad van zijnen ſtam en natie, en, zoo het velen toeſcheen, als een warm en bekwaam verdediger hunner aloude voorregten en nog niet verdonkerde uitzigten, had doen kennen? Wie is niet nieuwsgierig naar de woorden, welke geſproken zijn, bij de inwijding van dezen DA COSTA (benevens zijne echtgenoote en vriend) in de Christelijke kerk, door eenen man, zoo men zegt, op raad van BILDERDIJK, buiten de woonplaats der doopelingen, daartoe verkozen, — door den Eerw. EGELING, bekend als een geleerd, ſchrander, ſchoon tevens hoogſteenvoudig en zeer ernſtig prediker? Wij twijfelen dus niet, of deze leerrede zal in zeer vele handen komen, gewis ook in die van ſommige Joden. En wij keuren het niet alleen goed, dat zulk een ſtuk in het licht verſchijne; maar achten het ook eene zeer gepaste en bekwame gelegenheid, om het verſtandige van de keuze der nieuwgeloovigen in het licht, ja in het meest aanmoedigend licht te plaatſen. Ondertuſſchen is het wel mogelijk, dat de nieuwsgierigheid en hooggeſpannene verwachting van velen worde te leur geſteld, en dat het ſtuk op de Israëlieten, wel geenen ongunſtigen, maar even min eenen zeer beduidenden indruk make. Trouwens, dit zal de heer EGELING zelf gaarne erkennen. 's Mans geheele predikwijze, op eene te voren doordachte ſchets, zoo wij achten, brengt noch ſcherpzinnigen betoogtrant, noch bijzonder treffende en wegſlepende welſprekendheid met zich. En niet uitpluizende, maar op zulken algemeenen trant ſprekende, als Gods vrije genade en 's menſchen dure verpligting, om geloof en deugd na te jagen, evenzeer aandringt, geeft hij ook van dezen kant geen vat aan eenige partijdigheid. Wij voor ons lazen het ſtuk met ſtichting, vonden er veel gezond verſtand, groote bekendheid met den Bijbel, goede uitlegkunde, bij ernst en gemoedelijkheid, in. De ſtijl is eenvoudig, zonder platheid, hier en daar warm, zonder groote verheffing of ſchijn van gezwollenheid. De inhoud komt hierop neêr, dat er ten tijde des Apoſtels waarlijk *een overblijfſel der genade* was, daar een deel der Joden geloofden; dat dit ook nu nog plaats heeft,

heeft, ſchoon wij niet bepalen kunnen, in welke mate; dat dit geſchiedt *door de verkiezinge Gods*, daar niets anders dan zijne leiding, zijne hulpe die weinigen, welke tot het licht komen, daartoe uit zoo groote duisternis kan verlosſen, gelijk de tegenwoordige doopelingen dien weg der Voorzienigheid met heil dan ook ootmoedig en dankbaar erkenden; gevende dit een en ander den ſpreker gelegenheid, om over den toeſtand der Joden en Gods oogmerk met hen, over ons gedrag te hunnen aanzien, en inzonderheid over de verpligting der nieuwbekeerden, meer of min uit te weiden. Regt hartelijk wenſchen wij, dat zijn woord, op den duur, ingang vinde! dat een inderdaad Christelijke geest in de aankomelingen wone, een geest van gematigdheid en ootmoed, van ſtille zelfverzaking en voorlichting van allerlei dwalenden door goede werken in het bijzonder; opdat alles meer en meer kome tot de eenheid des geloofs door de heiligmaking, en de liefde, die in Christus was en met Goddelijken luister ſtraalde aan het kruis, alle harten vervulle!

Kerkelijke Redevoering, ter viering van het vijfentwintigjarig Jubilé der herderlijke bediening van den wijdluften, zeer geleerden en zeer eerwaardigen Heer, JOANNES VAN SANTEN, *Kanunnik van het Metropolitaansch Kapittel van Utrecht, en Pastoor bij de Bisſchoppelijke Cleregie, in het Huis: te Poort, op den Dam, te Schiedam; uitgeſproken den 25ſten van Oogstmaand* 1822, *door* M. GLASBERGEN, *R. C. Pastoor, te Amſterdam. Aldaar, bij* J. B. Gortmans. 1822. *In gr.* 8vo. 53 *Bl.* *f* : - 12 - :

Geene ſchriften geven ons meer genoegen, dan die ſtichtelijke en godsdienſtige van mannen uit onderſcheidene en geheel verſchillende kerkgenootſchappen, welke ons doen zien, hoe veel er is, waarin alle verſtandige en vrome Christenen het eens zijn, — zoo veel zelfs, dat

er

er niets aan onze volledige ſtichting hapert, en ook niets, dat ons in dezelve, door de minſte ergernis, hindert. Of men hier toch in het gebed gewaagt van een onbloedig offer, terſtond weêr te huis gebragt op 's Heilands verdienſte; of men priesters vermeldt, in éénen adem met herders en leeraars; of men eene andere vertaling bezigt, en bij de aanhalingen, veelal uit de boeken van het Oude Verbond, niet altijd naauwkeurig let op den eerſten en eigenlijken zin; den LXXſten Pſalm noemt, waar wij LXXI lezen, — wat doet toch dit alles ter zake, wanneer dankbaarheid, vertrouwen, afhankelijkheid jegens het Opperwezen, als de eenige onuitputbare bron van volheid en algenoegzaamheid, wanneer deugd en liefde, berouw en ootmoed, als de eenige zekere middelen ter eenwige zaligheid worden verkondigd?

En dit doet de bekwame GLASBERGEN hier met veel hartelijkheid en nadruk, door zijne aanhaling van verſcheidene Protestantſche uitleggers niet minder, dan door de goede houding van zijn ganſche opſtel, duidelijk doende zien, dat hij het goede overal durft opſporen en weet te eerbiedigen. De keuze van den tekst: Pſ. LXX: (LXXI) 17 en 18, zal gewis een ieder reeds gelukkig noemen. De Pastoor vindt daarin eene levendige herinnering aan al het goede, door den Dichter gedurende zijn ganſche leven genoten — een zeer vertroostend getuigenis, dat hij daaraan tot op dezen zijnen leeftijd dankbaar had beantwoord — eene hartelijke verzuchting, om bij zijne klimmende jaren meer dan ooit te mogen verſterkt worden. En hierop wordt door GLASBERGEN een vertoog gebouwd, ten antwoord op de vragen: I. Welke zijn de geſteltenisſen (geſteldheden), die een' mensch van gevorderde jaren behooren te bezielen (eigen te zijn)? II. Welke beweegredenen moeten hen tot het koesteren en aankweeken dier geſteltenisſen aanſporen? Hierna eindigt hij met aanſpraken aan Leeraar en gemeente, ouden en jongen; alles beſloten met een hartelijk gebed. Ontbrak ons de ruimte niet, zeker gaven wij een ſtaal van 's mans goeden ſtijl, gezonde denkwijze, welgeplaatſte en vooral rij-

rijke bijbeltaal, warm Christelijk en vriendschappelijk gevoel, enz. enz.

De bijzondere aandoening, waarmede de Redenaar van zijn en zijns vriends gemeenschappelijk verkeer op het Seminarie te Amersfoord had gesproken, geeft hem aanleiding omtrent dit gesticht eene afzonderlijke opheldering te laten volgen, in welke eene loffelijke gehechtheid aan de deugden en verdiensten veler voorgangeren doorstraalt. Ach, dat zij tevens van meer dan één scheuring en twist in de Christenkerk moeten getuigen!

Verhandeling, over den aard en de werking der Geneesmiddelen, welke ter bestrijding van Zenuwkwalen en derzelver toevallen worden aangewend. Door J. C. KRAUSS, *M. D., Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hoogeschool te Leiden enz., die met de Gouden Medaille van het Legaat van* J. MONNIKHOFF *is bekroond. Te Amsterdam, bij* L. van Es. *In gr.* 8vo. *VIII*, 268 *Bl. f* 2-4-:

Nadere Overweging van den aard en de werking der Geneesmiddelen, enz. Door J. C. KRAUSS, *M. D. enz. Te Amsterdam, bij* L. van Es. *IV*, 52 *Bl. f*:-12-:

De belangrijke prijsverhandelingen van SÖMMERING en SEBASTIAN schijnen Bezorgeren van het *Legaat van* MONNIKHOFF aanleiding gegeven te hebben tot het uitschrijven der prijsvrage, waaraan wij dit stuk van den geleerden KRAUS9 verschuldigd zijn.

De aard en de werking der zenuwmiddelen is voorzeker een der duisterste gedeelten van de leer der geneesmiddelen. Zoo het dan al den schrijver niet gelukt moge zijn, dit stuk tot volkomene klaarheid te brengen, levert hij echter zoo vele bijdragen tot eene nadere kennis van hetzelve, dat niemand, wien de doorgaans ingewikkelde en moeijelijke stijl niet afschrikt, zich de lezing van dit werkje beklagen zal.

De

De vraag op den voet volgende, ſpreekt hij *eerst* over de *ſcheikundige beſtanddeelen* der zoogenaamde zenuwmiddelen, waarbij hij vooral de middelen uit het plantenrijk, en wel bepaaldelijk die bedwelmende eigenſchappen bezitten, beſchouwt. Hier beweert hij, te regt, dat geene der eigenlijke grondſtoffen, ja zelfs geen der planten-beſtanddeelen, dit vermogen uitſluitend bezitten, maar dat hetzelve dikwijls in eene bijzondere vermenging gelegen is. De bittere extractſtof en het blaauwzuur ſchijnen hem hier toch boven andere werkzaam te wezen; waarbij ik echter moet aanmerken, dat het blaauwzuur niet in het opium is, en dat het nog zeer onzeker is, of het laurierkerswater, de bittere amandelen, enz. hun vermogen op het dierlijk geſtel wel bijzonder daaraan verſchuldigd zijn. De bittere extractſtof is verre van in alle *planten* bedwelmend te wezen; en, zoo als zij door den ſchrijver, op het voetſpoor van PFAFF, wordt beſchreven, merk ik haar geenszins als een bijzonder beginſel, maar veeleer als een mengſel van verſchillende beſtanddeelen aan. Ook vrees ik, dat de ſchrijver wat ver gaat, met het aanwezen van dergelijke zelfſtandigheden ook dáár te beweren, waar de ſcheikunde ze niet aantoont. Ik weet wel, het menſchelijk geſtel wordt althans niet minder gevoelig gerekend, dan de proefmiddelen der ſcheikundigen. Maar het is dan toch eene andere gevoeligheid. De ſcheikundige ontdekt een zuur, een zout, rattenkruid enz., waar maag noch zintuigen er iets van merken. Zullen zij dus het aanwezen van bitterſtof en blaauwzuur aantoonen, omdat zij *daarvoor* gevoeliger zijn, zoo moet het verſchijnſel, waardoor zij zulks doen, een noodzakelijk gevolg zijn van de werking dier ſtoffen. Maar dit is zoo niet: want bedwelming kan door allerlei middelen en op allerlei wijzen verkregen worden; ja zelfs, zoo als de ſchrijver elders zoo juist aanmerkt, alwat op onze zintuigen, althans op den reuk, bedwelmend werkt, werkt nog zoo niet op de maag. Ik hecht daarom ook minder op die eigenſchappen van vlugtigheid, ontvlambaarheid enz., even alsof daar iets meer geeſtrijks, krachtiger op de

de zenuwen werkends, in gelegen ware. Dan voorzeker moet elke lucht of gas die eigenſchap hebben. — Behalve over de bedwelmende zenuwmiddelen, ſpreekt de ſchrijver nog met weinige woorden over de kruidachtige (*aromatieke*) vlugge zenuwmiddelen, de vlugge zenuwmiddelen uit het dierenrijk, en de geestig etheriſche zenuwmiddelen, waartoe de gegiste dranken en derzelver menigvuldige voortbrengſelen gebragt worden; eindelijk over de zenuwmiddelen uit het rijk der delfſtoffen. Jammer, dat de ſchrijver omtrent dit alles in geen nader ſcheikundig onderzoek treedt, hetwelk hem voorkwam buiten de palen der Verhandeling te gaan. Ook zijnen bekrooneren ſchijnt dit zoo voorgekomen te zijn; ſchoon wij daardoor veel misſen, hetwelk misſchien eenig licht had kunnen geven.

De *tweede* vraag gaat over de *eigenſchappen* en *werking* der zenuwmiddelen, afgeleid uit de kennis van derzelver beſtanddeelen. Met regt noemt de ſchrijver dit vraagſtuk zwaarwigtig, beſchouwt het als een, in weerwil van al wat er over gezegd is, bijna onbekend onderwerp, en toont, als een man, die met de zaak geheel bekend is, de groote zwarigheden aan, waarmede men hier te kampen heeft. Met regt verwacht de ſchrijver hier het meest van de redenering bij inductie, van de vergelijking der algemeene ſcheikundige wetten met die der bewerktuiging, zoo verre zij bekend zijn. Minder duidelijk vind ik het, wanneer hij vervolgens van de verklaring van de gevoeligheid der zenuwen naar werktuigelijk galvaniſche wetten, de vergelijking van dezen met die der bewerktuiging ſtraks genoemd, en daarbij dan nog van de leer der afſcheidingen en omloop des bloeds ſpreekt. Hierdoor wordt de zaak vrij ingewikkeld; en het is mij voorgekomen, dat aan de bedoeling der vrage grootendeels voldaan wordt, wanneer men de werking der zenuwmiddelen uit de kennis van derzelver ſcheikundige menging ophelderd; wanneer men onderzoekt, of men de gelijkſoortige (b. v. de bedwelmende werking) van ſommige geneesmiddelen aan één of althans één gelijkſoortig beginſel, in die geneesmid-

middelen aanwezig; moet toeschrijven; of dat beginsel, dat bijzonder bestanddeel, stoffelijke, scheikundige, duidelijk merkbare veranderingen in het gestel achterlaat; en of men aan die veranderingen, uit vergelijking van den ziekelijken met den door het geneesmiddel te weeg gebragten toestand, de genezing mag toeschrijven; in één woord, of opium, moschus, of wat het zij, op eene dergelijke wijze de gevoeligheid der zenuwen wegneemt, als de magnesia het zuur. Onder vele afleidingen over het zamenstel, den aard, de werking der zenuwen, de verschillende zenuwstelsels, de voorspronkelijkheid of niet voorspronkelijkheid der zenuwkwalen, enz. enz. komt het mij voor, dat de schrijver deze vraag ontkennend beantwoordt, de scheikundige werking der zenuwmiddelen, eenige enkele gevallen uitgezonderd, voor onbewezen houdt, en de werking derzelven grootendeels naar galvanische wetten verklaart. Ik geloof niet, dat iemand, die niet geheel vreemdeling is in de leer der geneesmiddelen, in het eerste punt van den geleerden schrijver zal verschillen. De scheikundige aard en veranderingen der gezonde, zieke en herstellende zenuwen zijn nog te weinig bekend. De zwarigheden, welke hij tegen die scheikundige werking opwerpt, maken deze stelling nog onaannemelijker. Veel heeft zeker de beschouwing uit een galvanisch oogpunt voor zich. Evenwel het gaat te ver, de *licht*- of *zuurstof* (welke beide toch niet *identisch* zijn?) in de zenuwen als *heerschend*, en dus de *waterstof* als *matigend* aan te nemen. Het is er toch verre van daan, dat zoo *vele* matigende zenuwmiddelen waterstoffig van aard zouden zijn. Men kan dit veeleer van eenige hevig opwekkende middelen, de etherische oliën b. v., aanmerken. En waar wordt die zuurstof in de zenuwen door bewezen? Belangrijke wenken en aanmerkingen bevat voorts deze afdeeling: over de werking van een vlug beginsel, en inzonderheid van het blaauwzuur, in de zenuwmiddelen; over de zoo onderscheidene werking dier hevige middelen op zenuwen en spieren; ja op zenuwen van verschillende deelen van ons ligchaam, waaromtrent s 5 m-

SÖMMERING reeds zoo veel had verzameld. Maar ik kan mij niet begrijpen, hoe de schrijver, ter nadere verklaring van de werking der zenuwmiddelen en van den aard hunner vlugge beginselen, altijd zoo met stikstof en waterstof in de weer is. Natuursophistische grollen en tegenstellingen, welke eene poos als dwaallichtjes geflikkerd hebben, maar lang zijn uitgegaan! De schrijver is daarmede zoo ingenomen, dat hij zelfs den alkohol en de metalen eene stikstoffige basis geeft. Maar in 't algemeen laat hij het aan dergelijke gissingen niet ontbreken, b. v. het onttrekken van zuurstof aan de zenuwen, waaruit rust zoude volgen, door de dierlijk-electrische werking; het werken van zink- en bismuth-oxyde op die wijze; schoon ik dat nog zoo duidelijk niet vind, als KRAUSS. Zij trekken toch de zuurstof niet aan.

Na deze bespiegelingen volgt eene reeks van vragen, gissingen, wenken, omtrent den oorsprong en eigenlijken aard der zenuwziekten. Hierin volgt KRAUSS nu en dan SÖMMERING en SEBASTIAN. Wij vinden hem echter meest op zijnen hem eigenen weg, waar hij, wegens de ingewikkelde voordragt en niet zeer duidelijk uitkomende orde, moeijelijk is te volgen. Zoo veel is er uit op te maken, dat wij den aard der zenuwziekten niet kennen, zelfs niet regt de werking der zenuwen weten; dat het dus ook ten uiterste moeijelijk is, de eigenlijke wijze van werking der zenuwmiddelen na te gaan; dat wij echter weten, dat zij niet scheikundig werken, waarschijnlijk niet stoffelijk door de watervaten worden opgenomen of in 't bloed komen, en zoo op de zenuwen werken, ten zij zijdelings; dat verschillende zenuwen, even als eene bijzondere verspreiding, invloed, werking, zoo ook bijzondere geneesmiddelen hebben. Hier tusschen wordt dan veel gevoegd voor en tegen het zenuwvocht en deszelfs opneming door de watervaten; en voorts over den zenuwinvloed, over den azijn in ontstekingachtige zenuwkoortsen, enz. enz. zoo veel gezegd, dat de draad van het onderzoek telkens afbreekt, en wij moeite hebben hem weêr te vinden.

Wat,

Wat, eindelijk, de *derde* vraag betreft: *welke oplettendheid des kunstoefenaars verdient de toepasſing van dit een en ander op de geneeswijze?* enz., daaromtrent vinden wij het gewone vlijtig verzameld en doelmatig te pas gebragt. Ook dit gedeelte der Verhandeling bevat verſcheidene belangrijke aanmerkingen omtrent de keuze en het toedienen der verſchillende zenuwmiddelen, is ook minder duister, en met meer orde behandeld, dan de vorige. Aan het einde leeren wij den ſchrijver als voorſtander van het dierlijk magnetismus kennen.

De *Nadere Overweging, enz.* dient voornamelijk ter wederlegging van het gevoelen van SÖMMERING en SEBASTIAN, over den omloop van een zenuwvocht, en opſtorping van hetzelve door de watervaten, hetwelk de ſchrijver zegt in zijne Verhandeling veel gevolgd te hebben, hoewel ons dit niet is gebleken. Voorts bevat het vele, en daaronder vrij gewigtige, bijdragen ter nadere kennis van de werking der zenuwmiddelen, in het verhaal der proefnemingen, welke, in de laatſte dagen, door WEINHOLD, BRODIE, MAGENDIE, ORFILA, enz. enz zijn in 't werk geſteld. De ſchrijver meent daaruit, in 't bijzonder, te mogen beſluiten tot eene eigenlijk dynamisch-galvaniſche werking, van het zenuwgeſtel uitgaande, enz.

Atheenſche Brieven, of Briefwisſeling van een' geheimen Zaakgelastigde des Konings van Perzië te Athene, gedurende den Peloponneſiſchen Oorlog, over de Geſchiedenis, Zeden, Kunſten en Wetenſchappen der Oude Wereld. Uit het Engelsch vertaald en met Aanmerkingen voorzien door STEENBERGEN VAN GOOR. *Iſte Deel. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1822. *In gr.* 8vo. 388 *Bl. f* 4-18-:

Met genoegen ontvangen wij hier de vertaling van een werk, hetwelk te weinig bekend was, maar daardoor ook

gelukkig aan den drom onzer gewone bladvertalers ontſnapt, en in handen van een' kundig' Boekhandelaar gevallen is, die hetzelve met oordeel en ſmaak niet alleen vertaald, en met de aanteekeningen van den vermaarden *Duitſchen* Hoogleeraar JAKOBS verrijkt, maar ook met zijne eigene aanmerkingen vermeerderd heeft, die een' wetenswaardigen ſchat van toelichtingen en opheldering bijzetten aan een boek, hetwelk wel voornamelijk voor het groote Publiek, tot eene aangename bekendmaking met een der belangrijkſte tijdvakken der oude Geſchiedenis, maar tevens ook voor opzettelijke beoefenaars der Geſchiedkunde, tot herinnering aan vele wetenswaardige zaken der Oude Wereld, beſtemd is. Het bevat, namelijk, eene verdichte briefwisſeling eens *Perziſchen* Zendelings te *Athene*, gedurende dien merkwaardigen *Peloponneſiſchen* Oorlog, welke den eerſten grond leide tot het verval van dat *Griekenland*, hetwelk zich nog kort te voren in de *Perziſche* Oorlogen zoo luisterrijk had onderſcheiden, en die met bloedige letteren in de Geſchiedenis de eenwige waarheid grifte, dat, vooral voor vrije Volken, niets nadeeliger is, dan onderlinge tweedragt. Het was deze tweedragt, die vooreerst de pas geſlaakte ketenen van het ſchoone *Grieksch-Azië* weder ſmeedde, en hetzelve aan *Perzië* overliet. Het was die zelfde tweedragt, die den anders kleinen en nietsbeduidenden *Macedoniſchen* Koning tot de oppermagt over het verſcheurde en verzwakte *Hellas* verhief. Daarenboven levert de geſchiedenis van dit tijdvak meer op, dan ſtaatkundige leſſen. Het is het tijdvak van den hoogſten bloei der letteren, kunſten en wetenſchappen in *Griekenland*, van deszelfs grootſte Geſchiedſchrijvers, van Wijsgeeren als ANAXAGORAS en SOKRATES, van Bouwmeesters als PHIDIAS, POLYKLETUS en PRAXITELES, van Schilders als ZEUXIS, van Helden en Staatsmannen als BRASIDAS en ALCIBIADES, — kortom, het is de Eeuw van PERIKLES. Tevens bevond zich het *Perziſche* Rijk onder ARTAXERXES *Langhand* misſchien op het toppunt van luister en magt, en had de nederlaag

van

van XERXES reeds weder herſteld. Dit magtige Rijk, met inſluiting van *Aſſyrië*, *Babylonië* en *Egypte*, wordt dan ook door de Correspondenten van den *Perziſchen* Gezant achtereenvolgens beſchreven; zoodat dit werk inderdaad een tafereel ophangt, gelijk het belooft, van de *Geſchiedenis*, *Zeden*, *Kunſten en Weetenſchappen der Oude Wereld*, ten tijde der *Perziſche* Monarchij, wanneer men het Westen (*Italië* en *Afrika*, en de nog onbeſchaafde verder gelegene landen) uitzondert. De *Perziſche* Gezant (die echter voor zijne taak niet mag uitkomen) is gelast met het opſporen van *Athene's* ſtaatsregeling, ſtaatkunde, geſteldheid, en de bedoelingen harer beſtuurders, ten einde men aan het Hof van *Suſa*, hetwelk vooreerst onzijdigheid verkiest, daarmede zijn voordeel zou kunnen doen, en, met kennis van zaken, hetzij een aanzoek om bemiddeling toeſtaan of afſlaan, hetzij zulk een aanbod zelve doen. Dit denkbeeld is niet kwalijk gekozen, hoewel het misſchien te *modern* is, en te fijn voor de trage en trotſche ſtaatkunde der *Oosterſche* Hoven in 't algemeen, en van den *grooten Koning* in 't bijzonder. Geheel nieuw is echter dit denkbeeld niet: wij herinneren ons, eenen *Espion Turc* en *Espion Chinois dans les Cours de l'Europe* te hebben gezien, die ook, op dezelfde wijze, de voornaamſte *Europeſche* Volken, kwanswijs in brieven aan de *Porte* of aan het Hof van *Peking*, moesten leeren kennen. Daarmede wil men echter niet zeggen, dat de Schrijver der *Atheenſche Brieven* van genen dit denkbeeld ontleend hebbe. Integendeel: die brieven zijn reeds vrij oud, en werden in 1739 en 1740 door eenige Akademievrienden te *Cambridge* geſteld, kwamen van 1741 tot 1743 in 't licht, doch niet voor het Publiek, hetwelk daarvan eerst in 1781 kennis bekwam; de laatſte uitgave was 1798, 2 deelen, 4to. Terſtond moet de vergelijking met de *Reizen van den jongen Anacharſis*, door den onſterfelijken BARTHELEMY, den lezer voor den geest komen; de Heer JAKOBS maakt die vergelijking ook, doch vindt het onderſcheid daarin, dat de *Atheenſche Brieven*, hoewel in de meeste opzigten,

en ook in volledigheid van beſchrijving, voor den *Anacharſis* moetende onderdoen, denzelven daarentegen overtreffen in omvang van onderwerpen, daar de *Perziſche* (*Aſſyriſche*) en *Egyptiſche* Oudheden ook onder den kring dier behandelde onderwerpen worden getrokken. Doch er is nog een ander oogpunt, waaruit men die twee werken beſchouwen kan. De *briefwiſſeling* is genoegzaam de *voorbereiding* tot den *Anacharſis*, in wiens anders overheerlijke *inleiding* juist de *Peloponneſiſche* Oorlog, gelijk men weet, het zwakſte en minst in bijzonderheden behandelde gedeelte is. Hiervan geeft, daarentegen, KLEANDER, de *Perziſche* Zendeling, uitvoerige berigten in dit Deel, en zal dezelve ongetwijfeld in de volgende voortzetten; hij voegt hierbij een verſlag, zoo wel van den toeſtand der ſtaatkunde en des gemeenen levens, als der dichtkunst, wijsbegeerte en geſchiedenis te *Athene*, in dit ſchitterend tijdvak; terwijl zijne Correspondenten GOBRYAS de *Perziſche* ſtaatkunde, HYDASPES en ARTAPHERNES het hofnieuws van *Suſa* en *Babylon*, SMERDIS, de *Magiër*, den Godsdienst van ZOROASTER, of de leer van licht en duisternis, en ORSAMES, een *Perzisch* Reiziger, belangrijke zaken over *Babylon*, *Gelukkig Arabië* en *Egypte*, vooral over de *Hieroglyphen* en de oudheden van *Thebe*, vermelden.

Men ziet hieruit den rijkdom van onderwerpen, die reeds dit eerſte Deel (hetwelk de drie eerſte jaren van den *Peloponneſiſchen* Oorlog behelst, en dus tot even na den dood van PERIKLES loopt) in zich bevat, en zal de waarde des werks genoegzaam beſeffen, wanneer wij durven verzekeren, dat hetzelve in eenen zeer beſchaafden ſtijl, bevallig voorgedragen, en met belangrijke Noten der beide Vertalers verrijkt is, waarin onder anderen van de latere ontdekkingen der Geleerden gebruik is gemaakt, om een en ander, hetwelk men in 1740 nog op goed geloof aannam, wat nader te ontwikkelen of te betwijfelen.

Doch, bij alle deze voortreffelijkheden, heeft het boek toch ook, naar ons inzien, gebreken van belang. Wij hebben één derzelven reeds aangeſtipt, dat het een te

moderni aanzien heeft (*), en dat dus de *fictie*, die de Schrijvers in hunne voorrede den lezer zoeken diets te maken, alsof het te *Fetz* in de boekerij des Keizers van *Marokko* in eene *Spaansche* vertaling van een oud *Perzisch* handschrift zou gevonden zijn, al dadelijk in 't oog loopt. (Wij begrijpen over 't geheel niet, waarom de Schrijvers, en meer anderen, zich van dergelijke aardigheden bedienen, die toch altijd uitkomen.) Ten andere is KLEANDER, de naam van den Zendeling, een volkomen *Grieksche* naam, gelijk elk weet; en nogtans komt hij voor als een *Perziaan* en uitsluitend aanbidder van OROMASDES, hetwelk, in den geest der Oudheid, volkomen tegenstrijdig is. En het schijnt nogtans, dat de Schrijvers den naam van KLEANDER niet bij toeval of vergissing gegeven hebben; want ook deszelfs broeder heeft een' *Griekschen* naam, HIPPIAS, (welbekend uit PLATO en WIELAND) en is een koopman te *Ephesus*, (hoewel hij zich nu en dan ook te *Ekbatana* ophoudt; zie den IXden, vergeleken met den XXXIIIsten Brief, bl. 242.) Dit nu rust waarschijnlijk op het denkbeeld, dat *Ephesus* destijds eene aan *Perzië* onderhoorige stad was, gelijk KLEANDER, en ook HIPPIAS, zie bij herhaling *onderdanen* des grooten Konings noemen; hoewel zij ook *dan* nog als *Grieken*, noch OROMASDES alleen hadden kunnen aanbidden, noch zich over den slag bij *Marathon* dus uitdrukken: (bl. 252.) *Het levendige tafereel van de vlugt en nederlaag onzer legerbenden moet elken getrouwen onderdaan van onzen grooten Monarch met verontwaardiging en weemoed vervullen.* Dat denkbeeld is echter buitendien verkeerd. In den Vrede, door CIMON, na herhaalde overwinningen op de *Perzen*, gesloten, moest de groote Koning bewilligen, altijd een *stadium* verre van de zee af te blijven, en alle *Grieksche* ste-

(*) B. v. op bl. 11 wordt gezegd: *In het aan u gezonden pakket zult gij een' brief aan* GOBRYAS *gevonden hebben*, enz. In dit oogenblik was de Schrijver zekerlijk met zijne ziel niet in de Oudheid t' huis.

ſteden langs dezelve in vrijheid te ſtellen. *Epheſus* in het bijzonder bleef dan ook aan eigene wetten onderworpen, hoewel het in den *Peloponneſiſchen* Oorlog niet onzijdig kon blijven, maar het hoofdkwartier werd der *Spartaanſche* bevelhebbers LYSANDER en AGESILAUS. (Zie PLUTARCH. in *Cimon*, *Lyſander* en *Ageſilaus*.) Eerst door den ſchandelijken Vrede van ARTEXADAS, na den *Peloponneſiſchen* Oorlog, gaven de *Spartanen*, destijds Heeren van *Griekenland*, de *Aziatiſche* ſteden, onder anderen ook *Epheſus*, aan de *Perzen* terug. Het was dus juist vrij in het tijdvak, waarover hier gehandeld wordt; een koopman van *Epheſus* en deszelfs broeder waren dus geene onderdanen van *Perzië*, laat ſtaan *Perzianen* van gezindheid en godsdienſtige denkwijze. De *Baktriaan* ORSAMES ſpreekt ook, bij gelegenheid dervermelding van de *Arabiſche Myrrhe*, aan de *Griekſche* fabel van MYRRHA. Wat wist een man uit *Baktra* van MYRRHA? De Kamerling HYDASPES zendt aan KLEANDER 5000 *dariken*, (goudſtukken, zie bl. 227) om die aan *Griekſche* kunst, ſtandbeelden van PHIDIAS, of ſchilderſtukken van ZEUXIS, te beſteden. Doch het is bekend, dat de *Perzen* geheel niet nieuwsgierig naar *Griekſche* kunst waren. De Vertaler, daarentegen, verbetert zijnen Schrijver wel eens zonder reden. Op bl. 337 ſtaat, „dat HERODOTUS zijn ver„haal begint met de geſchiedenis van KANDAULES en „CYRUS, en hetzelve vervolgt tot na den ſlag bij *My*„*kale*, tegen het einde van XERXES regering, bevat„tende dus een tijdvak van 120 jaren," namelijk van CYRUS, en dan is het volkomen juist. KRESUS toch werd in het 4de jaar der LVII *Olympiade* (547 vóór C. G.) gevangen, vanwaar eigenlijk de Geſchiedenis van HERODOTUS gezegd kan worden een begin te nemen (al het andere is ſlechts inleiding); en XERXES werd, volgens ſommigen, kort vóór het uitbreken van den *Peloponneſiſchen* Oorlog, dus omſtreeks *Olymp.* LXXVII. (429 vóór C. G.) omgebragt; of, zoo men de Geſchiedenis van HERODOTUS met de Regering van KRESUS

wil

wil doen beginnen, (562 vóór C. G.) en dan het meer waarschijnlijke gevoelen omhelst, dat XERXES 16 jaren na de terugkomst uit *Griekenland* vermoord is, (464 vóór C. G.) zoo verschilt ook dit slechts weinig van de 120 jaren in den tekst. Doch de Vertaler zegt: „Mijns oordeels moet „ het 230—240 jaren zijn: immers was dit het tijdperk van „ CYRUS tot XERXES." Wij begrijpen niet, hoe de Heer STEENBERGEN VAN GOOR dit rekent. — Nog merken wij eenige kleine onachtzaamheden, of misschien drukfouten, op, zoo als bl. 292: *Toen ik u eenige narigten over de Griekſche Dichters en Geſchiedſchrijvers beloofde, begon ik dezelve, niet zonder reden, met de laatstgenoemden.* Dit moet, blijkens het volgende, zijn: met de *eerstgenoemden*. Op bl. 84 staat tweemaal *poedrai* voor *Proïdrai*. Op bl. 151 lezen wij *beſteken*, op bl. 381 *onbeſtoken*, voor *omkoopen*, *niet omgekocht*. Uit het *Engelsch!* Maar de Vertaler heeft de overzetting van JAKOBS zekerlijk daarbij nagezien, en zoo is hem dit ontsnapt. Op bl. 163, reg. 17, staat *Athene* voor *Attika*. Doch alle deze feilen zijn gering, en doen niets af omtrent de waarde van het boek, hetwelk wij onzen Lezeren met alle ruimte aanbevelen.

Merkwaardige Voorbeelden uit de hedendaagsche lijfstraffelijke Regtspleging, ten betooge van de noodzakelijkheid der vereeniging van de tweederlei stelsels van regt te spreken, op gemoedelijke overtuiging en regterlijk bewijs. Door Mr. C. J. VAN HEUSDEN, JZ. *Regter ter Instructie bij de Regtbank van Eersten Aanleg te Breda. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1822. *In gr.* 8vo. 343 *Bl. f* 3-:-:

Niemand zal ontkennen, dat de hier gegevene voorbeelden inderdaad merkwaardig zijn, en menig lezer zal zoo wel als wij gevoeld hebben, met huivering gevoeld hebben, dat het vrijspreken van eenen schuldigen, en helaas! ook het veroordeelen van eenen onschuldigen, alhoewel wij hopen eene zeldzaamheid, echter geene onmogelijkheid is, al is het regterlijk vonnis dan ook in handen van kundige en gemoedelijke regters. Het wetboek, dat ook hier te lande rigtsnoer is, geeft tegen het een of ander, voelen wij, geenen genoegzamen waarborg; en de kreet van ons en anderen zou te dezen meer luide zijn, indien niet de overtuiging, dat

niets volmaakt kan zijn onder de zon, en het hoogst volkomene zelfs in dezen eene onmogelijkheid is, en vooral ook het uitzigt op nabijzijnde verandering en verbetering, en een volkomen vertrouwen in het bijzonder op het doorzigt en de goedheid van onzen Koning, en op de kunde en eerlijkheid van een aantal vaderlandsche mannen in dit vak, ons moed en hoop gaf. Recensent is geen regtsgeleerde van professie; zijn omgang, echter, met de zoodanigen maakte hem meermalen oorgetuige van het beredeneren en toetsen van zoo menig *casus dubiis*, en alzoo was hij minder bevreemd hier nu *facta* vermeld te vinden, die, hoe sterk dan ook, hoegenaamd geene onwaarschijnlijkheid hebben; terwijl hij zich veel sterkere nog gemakkelijk onder de mogelijkheden voorstellen kon. Niemand zal het den burger, wiens goed, eer en leven van eene regterlijke uitspraak kunnen afhangen, ten kwade duiden, dat hij met bescheidenheid opmerkzaam maakt op onvolkomenheden in een wetboek, die hij meent dat voor verbetering vatbaar zijn; en vooral voegt het eenen regtsgeleerde van beroep, en eenen man als dezen schrijver, wegens zijne relatie tot de behandeling der regtspleging, in een tijdstip, dat gegronde hoop op verbetering opwekt: voor eenen bevoegden spreker is het bijna misdaad te zwijgen, en wij hopen, dat het bekende: *fronte capillata* *etc.* nog menigen waardigen regtsgeleerde mede zal opwekken. Wat de schrijver, als groote onvolkomenheid in het tegenwoordig lijfstraffelijk wetboek, bijzonder op het oog heeft, kan men reeds op den titel zien. Beide de stelsels hebben hunne gebreken, onder welke wij aan gevaar zijn of waren blootgesteld, zoo toen het eene, als nu, daar het andere te zeer uitsluitend heerschend was of is in zijn oog. Hij wenscht beiden beter vereenigd, en het laatste door het eerste beter beperkt en gewijzigd. Wij moeten met hem instemmen; maar gevoelen zeer, dat het gebrek gemakkelijker aan te wijzen is, dan de verbetering. De vroegere ondervinding, echter, kan en moet leerzaam zijn; en daarom houden wij de vermelding der daadzaken, uit welke het gebrek kennelijk blijken kan, van de heilzaamste strekking. Het zijn *daadzaken*, die de schrijver hier opgeeft. Waar hij een weinig versiert, geeft hij dit zelf op; en zoodanige versiering is hier geenszins nadeelig, daar alzoo het gebrekkige beter nog uitkomt, en de mogelijkheid alleen reeds verbetering dringend vordert.

Wij meenen den lezer geenen ondienst te doen, met de

hier

hier gegevene verhalen kort en hoofdzakelijk aan te ſtippen. Wij melden vooraf, dat alles hier behandeld werd voor bevoegde regtbanken en door zeer eerlijke en gemoedelijke regters.

JOSEPH SALMON, *of het ſlagtoffer der wraak*, een, wat de hoofdpunten betreft, verdicht verhaal, is bewijs, hoe de onſchuldige veroordeeld worden kan, wanneer de uitſpraak van ſchuld volſtrekt onbepaald, en in elk geval, afhangen moet van de overtuiging van den regter. De volſtrekt onſchuldige, brave man werd, ingevolge regterlijk vonnis, tot geeſeling en tuchthuisſtraf gedoemd. Bij de lezing van de daadzaken en den loop van het regtsgeding voelt men, dat de overtuiging des regters bijna niet anders dan den man ſchuldig houden kon. Booswichten, den man vijandig, hadden hem aangegeven als hunnen medepligtige. Toen deze, na geëindigde ſtraf, hunne kwaadaardige leugen vrijwillig erkenden, en daarop nu ook 's mans onſchuld volkomen blijken kon, had de man zijne geeſeling en eenige jaren tuchthuisſtraf weg; zijne vrouw was in ellende geſtorven; zijne kinderen waren in ongeluk, en zijne broodwinning te niet. Nu zou men toch dadelijk ontſlag, herſtel van eer, en ruime ſchavergoeding verwacht hebben! Maar hierin bedriegt men zich: het eens geſlagen vonnis houdt, volgens het Franſche wetboek, volle kracht. Dat wetboek ſprak ook de valſche beſchuldigers van JOSEPH SALMON vrij van alle ſtraf. Gelukkig nog voor den geheel onregtvaardig gegeeſelden en tot tuchthuisſtraf veroordeelden man, dat hij nu aan den Koning NB. *gratie* vragen kon; hij kreeg dan nu ook GRATIE, en kon daarmede naar huis gaan; want er beſtaat, bij het tegenwoordig (kostelijk? of verfoeijelijk?) wetboek geene magt, om een eens geſlagen vonnis te vernietigen, al blijkt het ook naderhand zonneklaar, dat de onſchuld door zoodanig vonnis veroordeeld is.

JAN M., *of de beſchuldigde van brandſtichting*, was werkelijk ſchuldig aan brandſtichting, en na zijne vrijſpraak bleek dit duidelijk; maar die ontdekking kwam te laat: want de wet laat niet toe, dat, hoe duidelijk de ſchuld daarna ook moge blijken, een eens vrijgeſproken beklaagde, om dezelfde zaak, andermaal gemoeid worde.

De Linnenwever JAN BAPTIST *en zijne vrouw* werden beiden veroordeeld op gemoedelijke overtuiging van den regter, en hun terughouden van klagt bij het ondergaan hunner

ner ſtraf is het éénige, wat het vermoeden opwekt, dat zij zich ſchuldig gevoeld hebben. Bij de lezing van het geval en de behandeling wordt men innerlijk overtuigd, dat zij zeer wel hadden *kunnen* onſchuldig zijn.

MARIJN W. *en* PIETER M., *of, eene en dezelfde misdaad, in den eenen dader zwaar, en in den anderen niet geſtraft*, is het opſchrift van het vierde verhaal. Beide deze boosdoeners hadden zich te zamen ſchuldig gemaakt aan huisbraak, dieverij en mishandeling. Op den eerſten viel ſlechts de verdenking, en de doodſtraf werd tegen hem geëischt. *Niet ſchuldig*, was echter de uitſpraak van den regter. Zijn medepligtige, PIETER M., bragt naderhand zijne vrouw om het leven, en geraakte hierom in handen der Justitie. Te dezer gelegenheid kwam het toevallig uit, dat hij de bovengemelde misdaad met MARIJN W. had gepleegd; maar de laatstgenoemde was door de vroegere vrijſpraak volkomen gedekt. PIETER M. onderging de welverdiende doodſtraf; maar MARIJN W. was buiten het bereik der wet, en had nog de onbeſchaamdheid, een' der beſtolenen, die niet zwijgen kon, als lasteraar te vervolgen, hetwelk voor dezen, hoewel geen zware, (van wege de innerlijke overtuiging des regters) evenwel toch eenige ſtraf ten gevolge had.

FRANS, *of de onwillige manſlag en de moedwillige verwonding*, is het laatſte verhaal. De eisch tegen FRANS wegens de eerstgenoemde misdaad was ſtreng; doch de uitſpraak der *Jury* was: *ſchuldig aan manſlag; maar het blijkt niet, dat deze moedwillig was.* Nu was de ſtraf dan ook slechts *correctioneel*, en beſtond in twee jaren gevangenis, eene boete van 600 franks, en de kosten van het proces. Natuurlijk dacht FRANS er nog gemakkelijker af te komen, toen hij naderhand zijne ſtiefdochter (op welker eer het onmensch het had toegelegd) zwaar had gewond, omdat deze er echter het leven had afgebragt en ſlechts verminkt was, maar voor handenarbeid niet volkomen ongeſchikt. Doch hij bedroog zich; hij werd regtmatig verwezen tot geeſeling en tien jaren tuchthuisſtraf. Maar dit vonnis was de uitſpraak van vaste regters, daar, ſinds de bevrijding van ons vaderland van vreemde overheerſching, de inſtelling der *Jury* (11 Dec. 1813) was afgeſchaft. En welk vaderlander juicht deze affchaffing niet toe, als hij zich herinnert, hoe de *gezworenen*, gedurende hunne beraadſlaging, door welgewapende *gendarmes* bewaakt werden, opdat zelfs geen oogenblik iemand hun toe-

ſpre-

ſpreken mogt; en dat wel *om voor te komen*, *dat* NB. *de* GEZWORENEN *niet zouden worden omgekocht!* Welk eene vooronderſtelling van mogelijkheid! hoe afſchuwelijk! Maar, zoo wilde het NAPOLEON! zoo wilden het de *Franſchen! Zoo als de waard is*, zegt het ſpreekwoord wel te regt, *vertrouwt hij zijne gasten.*

Het werk is zeer goed geſchreven, en wordt met genoegen en aanhoudende belangſtelling voorzeker gelezen.

De Geſchiedenis van Spanje, ſedert de uitvaardiging der nieuwe Conſtitutie door de Cortes, in het jaar 1812, *tot op de plegtige bekrachtiging van denzelve door den Koning, in het jaar* 1820. *Door Dr.* C. VENTURINI. *Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amſterdam, bij* Viſſer en Comp. 1822. *In gr.* 8*vo.* 330 *Bl. f* 3-6 :

Wij ſchrijven deze beoordeeling op het oogenblik, dat geheel Europa in geſpannene verwachting den uitſlag van het Congres van Verona te gemoet zier; dat elk, wien de onſchendbare regten der volken ter harte gaan, elk, wiens onbedorven hart nog gloeit voor deugd en menſchenliefde, voor de jammeren beeft, waarin de dweepzieke Franſche *Antiliberalen* hun eigen vaderland en Spanje dreigen te ſtorten. Misſchien is, wanneer dit geſchrift in het openbaar verſchijnt, het pleit tusſchen Oorlog en Vrede reeds beſlist, de ſtrijd tusſchen de duisternis en het licht reeds begonnen. Doch, het zij zoo het wil, wij vreezen niet voor den uitſlag. De algoede Voorzienigheid bekreunt zich weinig aan de dwaze beraadſlagingen der menſchenkinderen, wier heil Zij onafgebroken bevordert. Aan Hare voorzorg alleen is Spanje het verſchuldigd, dat het eindelijk de kluisters van het despotismus verbrak, en uit den nacht der verlaging en der onwetendheid te voorſchijn trad. Wij gelooven dit vastelijk; en zouden wij dan nog twijfelen, of God het begonnen werk voltooijen, en eene omwenteling, die elken braven verheugen moet, verder bevestigen zal? Ja, al bepaalden wij ons geheelenal tot menſchelijke berekeningen; gegrond op den geest der natie, die hare regten tegen de voorbeeldelooze willekeur harer naburen zal moeten verdedigen, ook dan zijn wij gerust. Het is waar, de ſtrijd kan hardnekkig en langdurig zijn, en Europa ſtroomen bloeds kosten; maar hij eindigt

dige zeker nimmer ten nadeele eener natie, die eene gematigde vrijheid boven de dwingelandij heeft verkozen, die deze vrijheid met het hoogste regt verworven en door geene enkele daad van geweld heeft bezoedeld, maar met rustigheid handhaaft. Zoo iemand onzer landgenooten (want ook in ons vaderland ontbreekt het niet aan lieden, die den boozen Genius van het *antiliberalismus* huldigen) nog vooroordeelen koestert tegen de Spaansche natie en hare regten, hij bedenke het bedaard, echt *liberaal* en vergevingsgezind gedrag der Cortes sedert de omwenteling, en leze en herleze de geschiedenis der dwingelandij van FERDINAND VII, en de daarulé voortgevloeide vestiging der Spaansche vrijheid, bij VENTURINI; en blijft hij dan nog hardnekkig, dan voelen wij ons gedrongen met den Schrijver bl. 276 uit te roepen: *Maar twisten wij niet met dezulken, die nimmer te verbeteren zijn, die, hoewel oogen hebbende om te zien, echter niet opmerken, en ooren hebbende om te hooren, evenwel niet verstaan!* — Dan; ter zake. Ons geschokt gevoel, dat zich bij het zien van zoo veel dwaasheid en onregtvaardigheid niet laat bedwingen, en thans nog meer is opgewekt door de herinneringen, die de lezing van VENTURINI's belangrijk geschrift bij ons heeft doen geboren worden, zou ons bijna wel doen vergeten, dat wij aan onze Lezers een verslag van het boek verschuldigd zijn.

Men zal zich herinneren, dat het eerste Deel zich in twee Hoofdstukken splitste, waarvan het eerste ons de uitvaardiging der Constitutie en den strijd voor de onafhankelijkheid van het Schiereiland afmaalde, het andere de terugkomst van FERDINAND en de eerste stappen tot herstelling van het despotismus beschreef. De voltooijing van dit gedrogtelijk Schrikbewind vindt men ontwikkeld in de eerste helft des tweeden Deels onder de volgende rubrieken: *Voleindigd schrikbewind der willekeurige heerschappij in Spanje. Schandelijk gedrag der priesters en monniken. Vreesselijk herlevende magt der Inkwisitie. Mislukking van al de maatregelen, door de regering, tot leniging van den algemeenen nood, in het werk gesteld. Afwisseling van gunstelingen; 's Konings sombere luimen en beklagelijke toestand. Regeringloosheid in al de provinciën; aanstekende ziekten, en dreigende voorteekenen eener nabijzijnde omwenteling.* Wij noodigen elk, die het despotismus lief heeft, op het dringendst uit, dit tafereel eens met aandacht te beschouwen. Zoo hij niet geheel verstokt is,

zal

zal hij toch wel *moeten* toeſtemmen, dat, bij zulk eene algemeene en duldelooze ellende, elke verandering van zaken, laat ſtaan eene zoo bedaarde en gematigde, eene waarachtige verbetering was. Deze omwenteling wordt ons in de volgende orde in het laatſte Hoofdſtuk voorgedragen: *De groote ontknooping. Opſtand der expeditie-troepen bij Kadix. Vruchteloze pogingen om het oproer te dempen. Algemeene Conſtitutie-kreet. Toegevendheid des Konings. Gruweltooneelen en tegenſtand der aterlingen. Nieuw regeringsſtelſel. Bijeenkomst der Cortes. De Koning legt den eed op de ſtaatsregeling af. Slotſom en blik op de toekomst.* Het doet ons leed, dat de aard des verhaals ons het geven van een doorloopend en aaneengeſchakeld verſlag minder toelaat. Doch het zou misſchien niet eens goed zijn, dat wij het geven konden. Men zoude ons dan zoo ligt van partijdigheid beſchuldigen, en zelfs de ſchijn dier ondeugd is ons hatelijk. Bovendien moet men het zamenweefſel der dwingelandij en der dwaasheid geheel en naauwkeurig kunnen overzien, om het naar waarde te verfoeijen en — te beſpotten. Men moet de oorzaken en den voortgang der omwenteling in alles kunnen nagaan, om dezelve, zoo als zij het verdient, toe te juichen. Wij wenſchen dus, dat ieder dit Deel, gelijk het vorige, met aandacht leze, en er het gewenschte nut uit trekke; en wij bepalen ons tot de volgende proeve der dwaasheden en geweldenarijen, waaraan het vorig Gouvernement zich ſchuldig maakte: *Niettegenſtaande dit alles* (de ſtilſtand van den handel en de nijverheid) *ſchreef de regering eene buitengewone belasting van* 160 *mill. realen uit, en deed eene geldleening van* 80 *mill. realen onder de zeeſteden verdeelen, waarvan Kadix alleen* $\frac{8}{17}$ *opbrengen moest. De wijze, waarop deze leening geheven werd, was geheel in den Oosterſchen ſmaak. Aan de kamer van koophandel te Kadix werd bevel gegeven, om de ſom bijeen te brengen. De burgerlijke Gouverneur riep de kooplieden op, en vertoonde hun dit bevel. Eenige dagen daarna drong de militaire Gouverneur op de uitvoering aan, verdeelde, naar eigendunkelijke ſchatting van elks vermogen, de op te brengene ſommen onder de kooplieden, en gaf het in hunne keus, of zij geld ſchaffen of liever naar de gevangenis wandelen wilden.*

Waarlijk, die dit leest, zal even min kunnen gelooven, dat de Europeſche ſtaatsmannen er aan denken, om deze orde (of liever, wanorde) van zaken regtſtreeks of zijdelings te her-

herstellen, als hij van het *consequent* gedrag van het Russisch of Parijsch kabinet verwachten kan, dat zij eene Constitutie zullen trachten omver te werpen, die zij beiden plegtig hebben goedgekeurd; het laatste door eene gelukwenscking aan FERDINAND VII, toen hij in het jaar 1820 de Constitutie herkrachtigde; het eerste door een verbond, in het jaar 1812 gesloten, met de Spaansche Cortes, waarin onder anderen deze zinsnede voorkomt: *Zijne Majesteit de Keizer aller Russen erkent de wettigheid der algemeene en buitengewone Cortes, welke zich tegenwoordig in Spanje hebben gevormd, als mede die der Constitutie, welke door hen is ontworpen en aangenomen geworden.* (Zie D. I, bl. 48 en volg. D. II, bl. 310.)

Reizen naar IJsland en de Baffinsbaai, de laatste gedaan ter ontdekking van eene doorvaart ten Noordwesten van Groenland, in den jare 1818, *door* JOHN ROSS. *Naar de Hoogduitsche uitgave van Dr.* W. HARNISCH. *Met Platen en eene Kaart. Te 's Gravenhage, bij* W. K. Mandemaker. 1821. *In gr.* 8*vo. XII en* 289 *Bl. f* 3-4-:

De eerste dezer Reizen is gedaan door den Schotschen Baronet MACKENZIE, President van de natuurkundige afdeeling der Koninklijke Maatschappij, en Vicepresident van het astronomisch Instituut te *Edinburg*.

IJsland vertoont zich van verre gelijk eene zeer uitgebreide keten van hooge, met sneeuw bedekte bergen. De visschers, die bij de reizigers aan boord kwamen, hadden schapenvachten aan. In het noordelijk gedeelte van *IJsland* dragen de inwoners zeehondenvellen met kappen, linnen wambuis en broek tot onderkleederen, en schoenen van ongelooid zeehondenvel. De hoofdstad van *IJsland*, *Reikiavik*, maakt, uit zee te zien, eene ellendige vertooning; maar de haven is goed en veilig. Alle de huizen, kerk en gevangenis uitgezonderd, zijn van hout, en van buiten met een mengsel van teer en roode aarde besmeerd. De kerk is groot, doch bouwvallig. De stad bevat 500 zielen. De kleeding der vrouwen op *IJsland* komt den vreemdeling allerwonderlijkst voor; doch het kenmerk van rijkdom en welgesteldheid is in dezelve te vinden. De maaltijd bij den geheimen Staatsraad OLAF STEPHENSON, op het eiland *Vidoe*, eene halve mijl van

Rei-

van *Reikiavik*, was overvloedig, inzonderheid ook aan drinken. De Pastor van *Reikiavik*, SIGURDSON, daarentegen, woonde slecht, en had een inkomen van 120 daalders jaarlijks, dat nog onregelmatig betaald werd; maar de Bisschop, GUR VIDALIN was zeer goed gehuisvest, en een gevoelig, geleerd en openhartig man, die zeer goed Latijn sprak. Daar zijn zes Doctoren op *IJsland*, die eene uitgestrektheid van 80—100 uren te bedienen hebben, en, indien zij geen traktement hadden, niet zouden kunnen leven; en er heerschen dikwerf ziekten op het eiland, die vele menschen wegrapen. Huidziekten zijn algemeen, en er bestaan drie ziekenhuizen voor ongeneeslijke kwalen. De vrouwen van *Reikiavik* wasschen en koken in eene heete bron digt bij de stad, en op zekere dagen in Junij baden alle meisjes uit de nabuurschap zich in een' laauwwarmen vijver, die zich hier bevindt. Muzijk en dans zijn niet aanlokkelijk.

De *goudbrengende streek* heet waarschijnlijk zoo wegens de rijke visscherij. Daar is maar één school op het eiland, waarin Latijn, lezen, schrijven, een weinig Grieksch en Hebreeuwsch wordt onderwezen, en de noodige kundigheden ter Bijbelverklaring aangeleerd worden, benevens Deensche taal, geschiedenis, cijferkunst, aardrijkskunde, en, door degenen, die geestelijken willen worden, iets van de kerkelijke geschiedenis. Naar evenredigheid van den staat van onderwijs en den toestand der geestelijken, vindt op *IJsland* veel verstandsbeschaving plaats. *IJsland* wordt geheel door onderaardsch vuur doorwoeld; vandaar de kokende bronnen en alom sporen van uitbarstingen. Eene *IJslandsche* pachthoeve heeft veel van eene *Zwitsersche* landhut, en het leven in dezelve is des winters zeer eenvoudig. In *IJsland* worden de schapen niet geschoren, maar geplukt. De muren der huizen zijn van turf, en de huizen zelve ongemeen bedompt en onrein. Het reizen is in den winter in *IJsland* zeer gevaarlijk; daarom doet de *IJslander*, wanneer hij van huis gaat, eerst een reisgebed, en reist dan menigmaal 80—100 uren ver midden door de sneeuw, die de kloven bedekt, en in eene gedurige duisternis; want in Februarij is het des daags slechts korten tijd eenigzins licht; en deze reizen geschieden om de vischvangst. De eiderganzen, wier dons uit hare nesten 3—4 maal wordt weggenomen, zijn voor *IJsland* van belang en in den broetijd zeer mak, omdat zij alsdan niet mogen gedood worden. De jagt op de meeuwen

is zeer gevaarlijk. Planten en insecten zijn er op *IJsland* weinige.

De reizigers trekken naar het Noordwesten, en komen aan de overzijde van eene bogt, aan den voet van eenen berg, waar alles groen, en geen spoor van onderaardsch vuur is. De Pastoor SAURBAR stond daar reeds 24 jaren op een traktement van 30 daalders, en genot van een stuk land voor koeijen en schapen. Uit twee huwelijken waren hem 24 kinderen geboren. Hij had de naauwkeurigste kennis van de leden zijner 4 mijlen lang en $2\frac{1}{2}$ breed wonende gemeente, tot in alle huiselijke bijzonderheden toe. Het kerkelijke is in *IJsland*, niettegenstaande de schijnbare uiterlijke armoede der kerken en derzelver bedienaars, goed ingerigt, en de *IJslander* zeer godsdienstig. Bij den Opperrigter STEPHENSON te *Vidoe* ten maaltijd, bedienden de vrouw en de meisjes de tafel, maar aten niet mede; wordende de vrouwen op *IJsland* in zekeren zin als dienstmaagden beschouwd. Er wordt weinig gedrukt, omdat ieder schrijver zijn werk vóór den druk aan eenen boekbeoordeelaar, van regeringswege aangesteld, moet onderwerpen, die naar welgevallen uitschrapt; terwijl de schrijvers van oordeel zijn, dat niemand hun werk verminken mag. In verscheidene deelen van *IJsland*, bijzonder aan de noordelijke en westelijke kusten, maakt de haaivisscherij eene voorname bezigheid uit. De zondag begint bij de *IJslanders* zaturdagsavonds ten 6 ure, en de bezigheden worden zondags op dien zelfden tijd hervat.

Belangrijk is de beschrijving van de groote *Geiser*-bron en van de kleinere, met eene onmetelijke kracht en ontzettend gedruisch kokend heete kolommen waters opwerpende. Het binnenste gedeelte van *IJsland*, eene landstreek van omtrent 1000 vierkante mijlen, is eene schrikkelijke, onherbergzame woestijn, zonder eene eenige menschelijke woning; want alleen de landen aan de kusten worden bewoond. De vier noordelijke landstreken bevatten gezamenlijk 12000 inwoners. Ontzettend zijn de uitbarstingen van onderaardsch vuur, en geen land ter wereld is er meer mede bezocht dan *IJsland*.

De reizigers komen van hunnen togt door *IJsland* te *Reikiavik* terug, en ontvangen vele blijken van liefde en vriendschap; betuigende steeds aan een rustig en vergenoegd volk te zullen denken, bij hetwelk eenvoudigheid en matigheid nog heerschen, dat met deszelfs zorg voor den wintervoorraad die voor de ziel ver-

verbindt, welks geestelijken ware herders hunner kudden zijn, en welks gastvrijheid zoo groot is als deszelfs behoefte.

Dit reisverhaal wordt besloten met een geschiedkundig overzigt nopens de eerste bevolking, afgodendienst, invoering van het Christendom, wetenschappelijke beschaving, en verdere lotgevallen van *IJsland*.

Het tweede dezer Reisverhalen wordt voorafgegaan door eene zeer belangrijke inleiding, behelzende de geschiedenis van *Groenland*, van deszelfs eerste ontdekking af aan. Men bewondert daarin den ijver en het geduld der eerste bekeerders, die, onder andere moeijelijkheden, te doen hadden met de onverschilligheid der *Groenlanders*, welke niets meer behuigden noodig te hebben dan zeehonden en gezondheid, en in geen eeuwig paradijs wilden zijn, waar geene zeehonden waren. Ten flotte meldt deze inleiding alle de reizen, die er gedaan zijn, om eenen noordwestelijken doortogt te vinden, tot op die, welke hier vervolgens beschreven wordt.

De *Shetlandsche* eilanden hebben een verschrikkelijk, rotsachtig aanzien; maar zijn niet misdeeld van vruchten en vee. Zij zijn 40 in getal, waarvan 30 bewoond worden, en 23000 menschen bevatten, waarvan er jaarlijks 1500 op de *Groenlandsche* walvischvangst uitgaan.

De godsdienstoefening wordt op de schepen door den Kapitein voorgestaan, en hij deelt zelfs geestelijke boeken uit. Onbegrijpelijk is de indruk, welken de ijsbergen, wanneer men ze nadert, maken, bij elke beweging van het schip van gedaante veranderende, en, onder het aannemen van de schoonste kleuren des regenboogs, zich vertoonende als eene verstijfde, ijskoude wereld, zonder leven. — Uitvoerig berigt aangaande de robben. — Een klein *Deensch* établissement was door baldadige *Engelsche* matrozen afgebrand. — Onderscheid tusschen de mans- en vrouwenbooten bij de *Groenlanders*, en beschrijving van derzelver tenten. — De lampen verlichten en verwarmen de woning tevens, en tegelijk wordt de pot er boven gekookt. — De *Groenlanders* eten het ingewand van kleine dieren, zonder er iets anders aan te doen, dan het een weinig tusschen de vingeren te hebben uitgedrukt. Verschе en halfgebroeide eijeren worden des winters met beziën, stelen van engelwortel en traan in eenen zak van zeehondenvel ingemaakt, om tot eene winterverkwikking te dienen. — Natuurgeschiedkundige beschouwing van den walvisch.

Na een groot gevaar in het ijs te zijn ontkomen, ontdek-

ten de schepen een woest, doch voormaals bewoond eiland. — Zonderlinge verkeering met eenige *Eskimoos*. — Beschrijving van den eenhoornvisch. — Verscheidene honden, die de sleden der inboorlingen trekken, hebben hun eene oog door de zweepslagen verloren. — De inboorlingen, wat gemeenzamer met de schepelingen geworden, worden tevens lastig met bedelen en stelen. — De *Groenlander* is eer door zachtheid dan door hardheid te bewegen; en de tweegevechten in *Groenland* bestaan daarin, dat twee tegen elkander zingen, en aldus elkander hekelen; de overwinnaar mag zich iets van den eigendom des anderen toeëigenen; de overwonnene wordt bespot. De *Groenlanders* zijn zeer armoedig, maar tevreden, bezitten zeer veel nationale eerzucht en gehechtheid aan hun vaderland, zijn voorstanders van de gelijkheid, en eerbiedigen over het algemeen den eigendom. De karakteristiek der *Groenlanders* wordt hier uitvoerig opgegeven. Merkwaardig is het verhaal van den invloed van den Christelijken Godsdienst, door HANS EGEDE SAABYE, eersten Zendeling in *Groenland*, medegedeeld; volgens hetwelk een jongeling van de, anderzins onder onbeschaafde volken heilige, bloedwraak over den moordenaar van zijnen vader door dien Godsdienst (namelijk door voorhouding van deszelfs reine zedeleer) werd teruggehouden.

Dit, met vele belangrijke opgaven doorvlochten, Reisverhaal eindigt met de vermelding, dat de beoogde doortogt niet gevonden is, en, al wierd zij gevonden, toch geen nut zou doen.

De Ouderdom, in zes Zangen, door Mr. R. FEITH. *Tweede Druk. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr.* 8*vo.* *f* 3-18-:

Het Graf, in vier Zangen, door Mr. R. FEITH. *Tweede Druk. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1819. *In gr.* 8*vo.* *f* 2-12-:

Thirsa, of de Zege van den Godsdienst. Treurspel. Door Mr. R. FEITH. *Vierde Druk. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1822. *In gr.* 8*vo.* *f* 1-16-:

Het Buitenleven, in vier Zangen. (Naar den Abbé DELILLE.) *Door Mr.* W. BILDERDIJK. *Tweede Druk. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1821. *In gr.* 8*vo.* *f* 3-18-:

Zedekundige Schoonheden van Dr. H. BLAIR. *Tweede Druk. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1822. *In kl. 8vo. f* 1-12-:

Offchoon als begraven onder eenen berg van nieuwuitgekomene, zoo oorſpronkelijke, als (en wel meest) vertaalde werken, en met meer dan éénen uitgever, die als om ſtrijd de produkten hunner zweetende perſen wenſchen aangekondigd te zien, overhoop liggende, moesten wij echter het aanzoek der uitgevers van bovengenoemde herdrukken, om dezelve met een enkel woord vermeld te zien, gehoor verleenen. Derzelver verſchijning toch was ons zoo welkom; welkom althans verre boven een aantal voor het eerst, en zeker tevens voor het laatst, uitkomende ſtukken, wier ſchrijvers of zamenſtellers niet zelden alleen dáárin hunne bekwaamheid vertoonen, dat zij de kunst verſtaan, om *met boeken boeken te maken*; of, zoo al eenige oorſpronkelijkheid bij hen gevonden wordt, alsdan deze zich openbaart in de gaaf, om, door beuzelachtige, overdrevene of verderfelijke ſchrijfwijze, ons Publiek, en inzonderheid onze *Nederlandſche* Jeugd, af te trekken van nuttige en ſolide lectuur. De Lezer gevoelt, dat wij hier inzonderheid het oog hebben op het heer van *vertalingen*, met name van *Hoogduitſche* en *Franſche* Romans. Welkom, driewerf welkom, en vertroostend tevens, was ons vooral de wederverſchijning der uitmuntende zedelijke dichtwerken van Vader FEITH, die nooit genoeg kunnen gelezen, beſtudeerd en behartigd worden, en thans in nieuwen, keurigen dos als herrijzen. — Ook het *Buitenleven*, naar DELILLE, door BILDERDIJK, was der vernieuwde uitgave dubbel waardig. Jammer, dat de *Aanteekeningen*, waarin de vermaarde *Franſche* Dichter zoo gruwelijk gehavend wordt, en die van bittere gal als overloopen, ons de herlezing van dit ſchoone dichtwerk weder moesten vergallen! — De *quintesſence* van BLAIR, die meer ware levenswijsheid in zich bevat dan menig dozijn *modern Fransch* of *Hoogduitsch* fabrijkwerk, is thans verſierd met het verkleind afbeeldſel des waardigen *Engelschmans*.

Het Dorp der Goudmakers. Eene ware Geſchiedenis. Naar den derden Druk, uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij ten Brink en de Vries. 1822. *X*, 203 *Bl.* *f* 1-16-:

Wij zijn met de beoordeeling van dit boekje bijna verlegen. Het bevat zoo veel goeds; het is zoo wèl geſchreven en doorgaans ook vertaald, dat het onmogelijk zonder bijzonderen lof ſchijnt te mogen voorbijgegaan worden. En toch vragen wij onszelven: heeft men wèl gedaan met het in onze taal over te brengen, zoo gaaf en onveranderd over te brengen? Inderdaad, bij ſtukken als dit, komt het helder en ſterk uit, hoe veel eene eigene, rijke letterkunde boven honderdmaal zoo vele, nog betere waar van vreemden oorſprong voorpuit heeft. Het is echter met de meeste romans, (zoo ze niet geheel nut- en ſchadeloos teffens zijn) ja ook met vele ſtichtelijke boeken, op dezelfde wijze geſteld. En waarlijk, na alle de patenten, die gevorderd, en belastingen, die betaald worden, zouden wij nog wel haast dergelijk een bezwaar op het vertalen willen gelegd zien — zoo men althans van landswege geene premiën ter aanmoediging aan oorſpronkelijke ſchrijvers gelieft te geven, om aldus, als 't ware, tegen den vreemdeling te kunnen markten.

Wij zien daar pas voor het eerst, dat er op den titel ſtaat: *Eene ware Geſchiedenis.* Doch, daar er geen bewijs van deze ſtelling voorhanden is, de auteur niet genoemd wordt, en de inwendige blijkbaarheid der zaak ons mede niet in het oog valt, meenen wij het werkje te moeten rangſchikken onder de volksromans, eenigermate in dien ſmaak, als de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* er ſomtijds onder ons heeft uitgegeven, gelijk nog onlangs *De Gebroeders Beleſtijn*, *Pieter Schijn* enz.

In zeker dorp is alles in verval: welvaart, knapheid, goede zeden, eendragt zinken al gedurig dieper weg. Maar nu komt er een voormalig bewoner van hetzelve uit den krijg terug; en deze weet langzamerhand zoo vele verbeteringen, nieuwe inrigtingen enz. in te voeren, dat hij, met behulp van weinige braven, in even zeven jaar alles herſtelt en hooger opvoert, dan ooit heeft plaats gehad. Al deze nieuwigheden worden hier, als in den loop der geſchiedenis, geſchetst en verklaard, zoo wel als de tegenſtand, dien zij ontmoetten, en de middelen, hoe men dezen te boven kwam; het laatſte, over het geheel, menschkundig en fraai; terwijl

wij

wij eveuwel niet durven beflisſen, of alles inderdaad goed, mogelijk en navolgenswaardig zou zijn. Dit, echter, ware tot daar aan toe: wie gaf ooit eene menigte plans aan de hand, die alle uitvoerlijk en op de proef echt bevonden werden? Maar — ja, *maar* — het meeste, wat hier voorkomt, is bij ons, wegens geheel andere omſtandigheden, nu eens volſtrekt, dan ten minſte grootendeels onbruikbaar.

Het werkje laat zich, met dit alles, aangenaam lezen, en levert ook nog al vrij wat op, dat nadenken verdient. Bovendien kan het ligt iemand onder ons opwekken, om dergelijk iets voort te brengen. Dank hebbe dus de vertaler, in zoo verre hij geene kwade keus deed, en zijne taak, als zoodanig, wèl volbragt heeft. Kwam er niet zoo dikwijls *echter* in voor, ook waar wij het nooit gebruiken, en las men niet ergens het woord *geboren* in activen zin, voor ter wereld brengen, men zou aan de taal naauwelijks merken, dat het vertaling is. Maar de geest! ook in het godsdienſtige, bij voorbeeld bij den doop, waar van den geheelen doop door Dominé niet geſproken wordt — ja, die is, in weerwil der ſchijnbare Christelijke vroomheid — Duitsch!

Waarom toch werkt men ſoortgelijke boekjes niet liever doelmatig om, en maakt ze voor ons regt bruikbaar? Dit is immers althans niet te veel gevergd. Die altijd het allergemakkelijkſte kiest, als kunſtenaar bij het kopiéren, als ſchrijver bij het vertalen, en waarom zouden wij er niet bijvoegen, als graveur bij het namaken van vreemde prentjes blijft, wordt toch wel nooit iets degelijks. En iets degelijks plagt toch onze landaard altijd te zijn en te leveren. Dan — dit ſpreekt van zelve, men moet het kunnen: beter niet veranderd, dan verk..... Basta!

LEONARDO MONTE-BELLO, *of het Verbond der Carbonari. Door den Schrijver van* RINALDO RINALDINI. *Naar het Hoogduitsch. II Deeltjes. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1822. *In kl.* 8*vo.* 478 *Bl. f* 3-12-:

Nu loopt het inderdaad met die *Carbonari* toch erg; en geen wonder dus, dat men zegt, dat de Vorſten op zeer ernſtige maatregelen tegen dat volkje bedacht zijn. Niet zoo zeer omdat zij voor hunne kroonen vreezen; maar vooral, zouden wij meenen, omdat de *Carbonari* ieder eerlijk' man, voor wiens belang de Vorſten waken, eene zeer onbehagelijke kroon wil-

len op het hoofd zetten: want op de meisjes en vrouwen zijn de *Carbonari* boven alles verzot. Nu dit ontdekt is, wordt de zaak toch wel van *algemeen* en *bijzonder* belang; en wij twijfelen niet, of, nu dit werkje het licht zag, worden de beraadslagingen ernstiger, en wenschen wij, bij de uitvoering, wijsheid en veerkracht. Wat het eigenbelang der Vorsten betreft, hunne troonen en kroonen zijn, in ons oog, boven Heilig Verbond en al, genoeg bevestigd, wanneer de liefde der volken en eene vaderlijke regering dezelve schraagt; en er bestaat alsdan geene reden tot vreeze, dat de *Carbonari*, zoo zij het al daarop gemunt hadden, ten dezen eenigermate gedúcht worden. Een mooi meisje of wat, in de herbergen, door hen bezocht, en eene goede flesch, houdt de opperhoofden werkeloos; en dan zit, indien er al waarlijk zulk eene broederschap besta, het gemeene volkje der *Carbonari*, 't welk het toch eigenlijk zou moeten doen, in holen of gaten, bezig met plannen, die het eigenlijk weten noch begrijpen mag. Zoo althans leert men het uit dit boekje; en wij erkennen, dat wij, na al hetgeen wij er ook van elders van vernamen of lazen, zoo er dan zulke *Carbonari* bestaan, er niet anders over kunnen denken. Hier meenden wij bij iedere bladzijde: *het zal komen! het zal komen!* maar er komt toch niets. Alles, wat wij hier van de *Carbonari* opmerken, bevat het bekende deuntje: *zij dronken een glas, zij p..... ... ...s, en zij lieten de zaak zoo als die was.* En dit is zeker voor hen het verstandigste, en, zoo wij meenen, ook voor ons. Maar wij hebben ook geene kroonen of troonen voor onszelven of onze kinderen te bewaken. Wie in dit geval is, moet het weten. Wij houden ons aan onzen burgerpligt, zonder ons ten dezen over de *Carbonari* te ontrusten. *Ten dezen*, zeggen wij opzettelijk: want in een ander, reeds aangeduid opzigt wordt het ons ernstig, en wenschen wij zeer hartelijk, dat de *Carbonari*, om het even of het Vorsten of onderdanen zijn, door de Monarchen zullen worden buiten de wet gesteld. Verbeeld u, lezer! zij kunnen maar geen meisje zien, dat er wat knap uitziet, (en alle, die zij ontmoeten, zijn hun knap genoeg, ja bijna goddelijk schoon) of zij worden smoorlijk verliefd; en het is, of de meisjes betooverd zijn: geen een is er, of zij krijgt dadelijk in den *Carbonari* zin, en dan zingt zij met en voor den *Carbonari* als eene lijster, enz. Maar, arme meisjes! dat *heitje* komt, vreezen wij, op een *schrei-*

tje

tje uit. En was nu de *Carbonari* nog maar tevreden met een ſtuk twee, drie! maar het gelijkt er niet naar; aan iederen vinger een, dan heeft hij nog niet genoeg. Helaas! *mundus vult decipi*; de meisjes worden zot. Maar, *mundus* (in eenen anderen zin genomen, geldt het ook:) *mundus vult decipi!* De ſchrijver, de vertaler en de drukker kennen hun publiek. — Maar, wat heeft de ſchrijver van RINALDO RINALDINI menig hoofd op hol gebragt, en voor zijnen Roover, zoo al niet vele navolgers, dan toch vele bewonderaars en hoogachters, voor het minst vele deelnemende harten en hartjes gewonnen! Nu bekwamen de *Carbonari* hem tot hunnen geſchiedſchrijver. Inderdaad, dit wordt gevaarlijk! Het voorſtaan van de vrijheid der drukpers ten dezen is dan waarlijk misſchien wel wat *carbonaristisch!*

Almanak voor het Schoone en Goede. *Door* N. SWART. 1823. *Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. *f* 1-10-:

Almanak voor Vrouwen door Vrouwen. 1823. *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. *f* 1-4-:

Almanak voor het Verſtand en Hart. 1823. *Te Amſterdam, bij* C. Schaares. *f* 1-4-:

Amſterdamſche Almanak tot Nut en Vermaak. 1823. *Te Amſterdam, bij* Gebroeders van Arum. *f* 1-4-:

Almanak tot Nut en Vergenoeging, enz. 1823. *Door* J. A. UILKENS. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* :-6-:

Nuttige en aangename Tijdkorter, of Almanak. 1823. *Door* A. HAZELHOFF. *Te Groningen, bij* A. Hazelhoff. *f* :-5-:

Zonder bedenking kennen wij den voorrang toe aan Art. 1, welk Jaarboekje ons nog ruim zoo wel voldaan heeft als het vorige jaar. Wij weten ſchier niets te beſpeen, en vinden des te meer te prijzen. Even keurig is de inhoud als de plaatjes en de druk. Ernst en boert, vernuft en leering wisſelen hier, in proza en poëzij, allergelukkigst af, ja wedijveren, als 't ware, om den prijs; zoodat Papa (zie de Voorrede) *onzen* roskam althans niet heeft te duchten. Aandoenlijk is het verhaal van *het Dal der Gelieven*; leerzaam *de Ekſter*; menschkundig en

lui-

luimig *het oude Vrijers Kransje;* ongemeen belangwekkend ELSJE VAN HOUWENING *en* WILLEM VAN DEN VELDE, waar de eer der vinding van het eeuwig gedenkwaardige plan der ontkoming aan deze parel der dienstmaagden worde toegekend. Dit weinige van de prozastukjes: wij kunnen er geene proeve van mededeelen; ze moeten in hun geheel gelezen worden. Het dichtbundeltje is regt lief. TOLLENS, LOOTS, MESSCHERT en NIERSTRASZ leverden inzonderheid treffelijke bijdragen. De beide portretjes van ELSJE en VAN DEN VELDE zijn keurig; ook de overige prentjes behagen. In één woord: het boekje is den Man waardig, die het met zijnen naam vereerde. — De opmerking van *tijdelijks* en *wâdemen*, beide, zoo al bruikbaar, althans min gebruikelijk; God zal *uw* zegenen; kinkeren (d); houw (houd); HOCHART (wij meenen HOGARTH), en het ontbreken eener syllabe aan den slotregel van *Johanna*, — moge ten blijk verstrekken, dat wij dit bevallig Jaarboekje niet slechts gelezen, maar herlezen hebben. Wij geven, om het saizoen, van MESSCHERT, het

LIED, OM OP DEN KORTSTEN DAG TE ZINGEN.

Wij slijten d'avond wel te vreên;
De scheemring dreef ons vroeg bijeen;
Het is de kortste dag.
't Is buiten ruw, en koud, en guur;
Wij stoven ons bij 't kolenvuur;
Gelukkig, die het mag!

Wij schaatren, vreemd van hoofschen dwang,
Bij gulle scherts en beurtgezang;
De kamer dreunt er van;
En, wie van 't zingen heesch moog zijn,
Wij reiken hem een' beker wijn;
Gelukkig, die het kan!

Zoo menig, dien het lot geen vreugd,
Die onzen vriendenkring verheugt,
Maar knagend leed beschikt;
En wien, bij 't knellen van de smart,
Geen beker wijn het bange hart
Vervrolijkt en verkwikt.

Zoo

Zoo menig, die in eenzaamheid
Zijn klagten ſlaakt, en zucht en ſchreit,
Om 't toegewezen deel;
En wien, bij 't opgekropt verdriet,
Het afgeperſte vreugdelied
Blijft nokken in de keel.

Zoo menig, wien de luim ontbreekt,
Die onze ſcherts en vreugde kweekt,
En, bij gezang en wijn,
Ons, blij en lustig met elkaâr,
Den langſten avond van het jaar
Nog veel te kort doet zijn.

Zoo menig, die verzinkt in 't leed,
Nu onze kring de zorg vergeet,
En vrolijk zingt en klinkt;
Die treurt, nu onze blijdſchap tiert,
En, nu de vreugd den beker zwiert,
De(n) kelk der ſmarte drinkt.

Zoo menig, die, in droeven nood,
Zich voedt met afgebedeld brood,
En zit, met kind en vrouw,
Voor vorst en ſtormvlaag onbehoed,
Gekoesterd door geen kolengloed,
Te rillen van de koû.

Dat denkbeeld valt ons naar en bang;
Het ſtoort het ſchertſend beurtgezang,
Dat bij den feestdronk ſtijgt:
't Is met vermaak en boert gedaan;
Het glas blijft ongeledigd ſtaan,
En 't vrolijk drinklied zwijgt.

Weg, vrienden! met die ſtroeve plooi;
Zij ſtaat bij 't feestmaal gansch niet mooi;
't Is reeds te lang gepoosd.
Drinkt leeg, ſchenkt vol! Niet meer gedraald!
De wijn, die in het glas verſchaalt,
Strekt de armen tot geen troost.

Neen,

Neen, ſtaakt' de gulle feestvreugd niet!
Verheft het glas, verheft het lied,
En ſchatert keer op keer!
Maar ligt (legt), terwijl gij vreugde pleegt,
Bij elken beker, dien gij leegt,
Een gift voor de armen neêr!

No. 2 heeft, leerzame verhaaltjes en aangename dichtſtukjes. Hooge kunstwaarde mogen wij aan laatstgemelde wel niet toekennen; maar voor kunstregters word toch *dit* Jaarboekje niet in het licht gezonden. De ſtukjes, geteekend D. E., droegen onze goedkeuring inzonderheid weg. De plaatjes moeten zwichten voor die in No. 1; maar zijn evenwel niet geheel verwerpelijk. Het eerſte verhaal herinnert aan TOLLENS' *Echtſcheiding*. *Hunne* vóór *hare*, bl. 59, bij herhaling, ſtaat niet mooi.

No. 3. Een boekje, dat Mejufvrouw P. M., naar het ſchijnt, tot Redactrice heeft, *kan* wel niet algemeen berispelijk zijn; gelijk het dan ook, in meer dan één opzigt, lof verdient. De prentjes zijn verre beneden den inhoud. Sommige dichtſtukjes, inzonderheid de twee laatſte, fraai; doch in eenige is de ſmelting der vokalen veronachtzaamd, en *wroegende*, bl. 17, zal wel *zwoegende* moeten heeten.

No. 4. In zijne ſoort zeer verdienſtelijk, alware het alleen omdat zij Vaderlandsch is. *De Kazerne Oranje-Nasſau*, *de Willemſluis*, *de Luterſche Nieuwe Kerk*, (vóór en na den brand) worden ons hier in weluitgevoerde prentjes, met de noodige toelichting in druk, vertoond. Dat de verbrande kerk zoo veel grooter dan vóór de verwoesting is voorgeſteld, is niet in den haak. De beſchrijving van den brand is inzonderheid zeer voldoende. De verſjes zijn wèl, eenige regt aardig, met name *de Vingerhoed*. Wij mogen dit Jaarboekje met ruimte aanprijzen.

No. 5 blijft zichzelve gelijk; alleen zouden wij het boeksken nog wel een weinig onderhoudender wenſchen, en vooral geen Latijn en Hoogduitsch in hetzelve zonder vertaling. De *Voorlezing* belangrijk in hare ſoort; de plant- en zaaikundige aanwijzingen bij elke maand welingerigt en nuttig.

No. 6 bevalt ons daarom, wijl het nog al National is. De ſtrekking is allezins loffelijk; ook die der rijmpjes. Die Groninger Torenbrand weet wat! *Inrakelen* en zoo eenige meer, denkelijk *provincialismi*, verſtaan wij niet.

BOEKBESCHOUWING.

Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk, door A. IJPEIJ, *Doctor en Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Groningen, en* J. J. DERMOUT, *Secretaris van de Algemeene Synode der Nederlandſche Hervormde Kerk, en Predikant in 's Gravenhage. IIde Deel. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1822. *In gr.* 8vo. *XVI en* 583 *Bladz. voor het Werk, en* 380 *voor de Aanteekeningen. Bij Inteekening f* 7-15-:-

Denzelfden welverdienden lof, welken wij, in onze *Boekbeſchouwing* over het jaar 1820, op bladz. 317 tot 328, van heeler harte gaven aan het eerſte deel dezes, in de voornaamſte opzigten, voortreffelijken werks, achten wij ons, in gemoede, aan dit tweede deel verſchuldigd. Wie waarheid, onzijdigheid, beſcheidenheid, vrijmoedigheid, gezond verſtand en uitgebreide kennis van zaken, in zulk eene geſchiedenis, als de tegenwoordige, voor de voorname vereischten houden, zullen reden vinden, om ten uiterſte voldaan te zijn: en, of nu al, ook over dit deel, gelijk over het vorige, aanmerkingen te maken zijn over orde en uitvoerigheid, wij ſtaan toe, dat het welvoegelijkst was, het werk op dien voet voort te zetten, als het was aangevangen, en dat ook *wij* dit, voor onszelven, verlangden; doch wij kunnen niet loochenen, dat het, naar ons oordeel, voor het *algemeen* belang wenſchelijk ware geweest, dat het geheel, van den aanvang af, op kleiner ſchaal was aangelegd. Vele bijzonderheden, welke aan geletterden bijzonder aangenaam zijn, (en waarvoor zij, met ons, aan de geleerde Schrijvers gaarne hunnen dank zullen betuigen) zijn voor het gros van hen, voor welken dit werk beſtemd was, van kleine waarde, ja zelfs, voor de meesten, volſtrekt nutteloos. Dezen beklagen zich nu over de lijvigheid,

het geleerd aanzien en de kostbaarheid der boekdeelen, worden van derzelver lecture afgeschrikt, en, voor zoo veel zij niet ingeteekend hebben, verkiezen zij het zich niet aan te schaffen, en, voor zoo veel zij ingeteekend hebben, zijn zij ontevreden. Wij spreken bij ondervinding; en dat nu deze uitvoerigheid voor het debiet des werks nadeelig is, en het dus dat nut, welk er mede bedoeld was, bij verre niet zoo algemeen kan stichten, als men anders had mogen verwachten, spreekt van zelf. Doch, genoeg hiervan.

Het eerste, dat ons hier ontmoet, zijn, na een kort voorberigt, en een aanhangsel op de lijst der Inteekenaren, voor het eerste deel geplaatst, *Historische bijzonderheden, betrekkelijk de hervorming der Christelijke Kerk, in de onderscheidene gewesten van Nederland.* — In het eerste deel was, hoewel met invlechting van vele gewestelijke bijzonderheden, verslag van de toedragt der zaken, over de Nederlanden, *in het gemeen*, gedaan. Nu wordt deze afdeeling aan het verhaal van hetgeen, *in elk gewest*, meer bijzonder merkwaardigs voorviel, gewijd. Het landschap *Drenthe* en de voormalige zoogenoemde *Generaliteitslanden* worden hierbij niet voorbijgezien, en het verhaal daalt, in elk gewest, tot de meeste *steden* en *dorpen* af. Men zal dit nergens zoo volledig bij elkander vinden, en moet zich verbazen, dat het aan de Schrijvers, na verloop van derdehalve eeuw, nog heeft kunnen gelukken, van alomme zulk een omstandig berigt te leveren. Trouwens het is allerwegen blijkbaar, dat zij zich niet, sedert hun het schrijven dezer Geschiedenis is opgedragen, onvoorbereid aan dien arbeid gezet, maar, sedert vele jaren, de bouwstoffen tot denzelven, met zeldzame vlijt, verzameld, en die thans slechts verwerkt hebben. In betere handen konderhalve dit werk nooit zijn gesteld geworden.

Dit zegt zeer veel; maar nog veel meer, hetzelfde naar waarheid te kunnen en te moeten zeggen omtrent de afdeeling, die nu volgt, en ten opschrift heeft: *Historisch verslag van de lotgevallen der Hervormde Kerk*

van

van Nederland, betrekkelijk derzelver ſcheidíng in twee gezindheden. — Hier is het voornamelijk te doen om een *onzijdig* verhaal van zaken. Elk weet, hoe ver dit, bij *vele* vroegere Schrijvers, tot hiertoe, te zoeken was. Doorgaans onderſtelde de partijgeest vooruit, dat de te *Dordrecht* veroordeelde broeders niet anders dan ongelijk konden gehad hebben, en naar verdienſten behandeld waren: en wat dan van de Geſchiedenis, onder zulk vooroordeel geſchreven, worden moest, is gebleken. Allengs is dit vooroordeel afgelegd, en heeft men de zaken naar waarheid durven en mogen voordragen; en wie dit nu, op de beſcheidenſte wijze, breeder en op duchtiger gronden, dan tot hiertoe geſchied was, gedaan wil zien, leze deze uitmuntende afdeeling, welke niets te wenſchen overlaat. Gaarne zouden wij derzelver beloop opgeven; doch dit laat, om den overgrooten rijkdom der ſtoffe, het beſtek onzer *Letteroefeningen* volſtrekt niet toe. Genoeg dan zij het, te zeggen, dat men hier een keurig en geleidelijk berigt erlangt van de bekende twisten, welke, te dezen tijde, de kerk en den burgerſtaat beroerden, met derzelver aanleidingen, wederkeerigen invloed, gevolgen, en uitkomst. Voorts van de vervolgingen der Remonſtranten, en, onder dezelven, de ſtichting huns afzonderlijken godsdienſtigen Genootſchaps, hunnen bouw der Fredriksſtad in Holſtein, het nadeel, dat zij leden, door den, hun onregtvaardig geweten, toeleg op het leven van Prins MAURITS, de afzondering der *Collegianten* van hen, enz. en, onder dit alles, eene menigte van gewigtige bijzonderheden, welke wij niet kunnen aanſtippen, ook in de *Aanteekeningen*, welke men niet verzuimen moet te lezen.

De derde afdeeling beſchrijft den *Staat der Nederlandſche Hervormde Kerk, gedurende het eerſte vierde gedeelte der zeventiende eeuw.* — Deze ſtaat wordt, gelijk hij waarachtig was, als, in weerwil van zijne *uitwendig* gunſtige gedaante, *inwendig* regt betreurenswaardig, geſchetst. „ De geest van het Protestantisme, (zeggen „ de Schrijvers te regt) een geest van vrijheid, zonder

„ welken het levenloos is, ſcheen der Hervormde Kerk
„ van Nederland ontvlugt. — Wat kon (vragen zij)
„ meer weedom des harten bij den waren vriend van God
„ en menſchen veroorzaken, dan dat broeders broeders
„ haatten, omdat zij van elkander in godsdienſtige denk-
„ beelden, die den grond der zake niet roerden, ver-
„ ſchilden? enz. — Was dit geest van het Protestan-
„ tisme? Het was de geest van het Roomsch Katholi-
„ cisme, dat men zoo verfoeid had en nog verfoeide. —
„ Is het mogelijk, (voegen zij er bij) dat er nog Protes-
„ tantſche Hervormden gevonden worden, die zulke tij-
„ den noemen kunnen gelukkige tijden, eeniglijk omdat
„ de partij, tot welke zij behooren, toen zegevierde?"
Doch wij mogen niet meer afſchrijven. Het ongelukkige en nadeelige van zulk een' ſtaat wordt klaar in 't licht geſteld, en, in het bijzonder ten aanzien der Hervormde Kerk van Nederland, met de ſtukken aangewezen. Veler verſtand werd, onder de verdeeldheden over eene leer, welke de menſchelijke bevattingen te boven gaat, verduisterd. Het verband der godsdienſtige waarheden werd niet begrepen. Men bepaalde zich bij de punten in verſchil, en bekommerde zich voor het overige niet over de andere punten van geloof en betrachting. De eerſten, ſchoon men zich het tegendeel verbeeldde, verſtond men gedeeltelijk niet eens regt, en vormde zich toen, en nog veel later, deswege verwarde en ongerijmde begrippen, waarover men zich thans verbaast; en over vele gewigtige punten was de leer ſtijdig met de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, den Heidelbergſchen Katechismus, en de Liturgiſche Schriften en Gebeden, over afwijking waarvan men echter anderen vervolgde. Wijders werden de Hebreeuwſche en Griekſche Letterkunde verwaarloosd, en aan de beoefening der nuttigſte wetenſchappen werd naauwelijks gedacht. Buiten DRUSIUS, EPISCOPIUS en GROTIUS, maakte, in dit tijdvak, van de Uitlegkunde der Heilige Schrift niemand werk. De Godgeleerdheid zelve achtte men genoeg in het licht geſteld door de Hervormers; en dezer

ſchrif-

ſchriften, niet die des Bijbels, werden verklaard. De bij de Hervorming uitgedrevene Scholastieke Wijsbegeerte werd door MACCOVIUS teruggeroepen; de Zedeleer van ARISTOTELES, in plaats van de Christelijke, waaraan, buiten de Gebroeders TERLLINCK, niemand dacht, werd door SIBR. LUBBERTI onderwezen. De duisternis der middeleeuwen kwam weder op, en, bij het aannemen van jonge geestelijken, onderzocht men ſlechts, welke bekwaamheid zij hadden, om partijen te wederleggen. (Hoe bevoegd en geſchikt waren dan de Hervormde Geestelijken van deze dagen, om de Remonſtranten te beoordeelen en te veroordeelen!) Ondertusſchen had de Kerk nog eenige aanwinst van tot haar overkomende Hervormden van buiten, en van ſommige Doopsgezinden, en zij breidde zich uit in de veroverde plaatſen, bijzonder in de aangewonnene buitenlandſche bezittingen.

De vierde afdeeling behelst de *Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk, onder het Stadhouderlijk bewind van* FREDERIK HENDRIK, *tot den Munſterſchen Vrede.* — Hier vindt men verſlag van 's Vorſten gematigdheid, en het allengs verſlappen van de vervolging tegen de Remonſtranten, op vele plaatſen; ſchoon niet overal. (Dat zij, te Amſterdam, *van de Wethouders vrijheid vroegen en verkregen* tot het ſtichten van een openbaar kerkgebouw, is ons nooit voorgekomen, en, zoo wel als dat zij hunne kweekſchool aldaar, *onder de hooge goedkeuring des Magiſtraats*, opgerigt hebben, ongegrond.) Voorts heeft men hier berigt van de ontkoming hunner gevangene Leeraars op Loevenſtein, — van GROTIUS komst in het land, en zijne wederuitdrijving uit hetzelve, — van de ontwerpen tot verzoening met de Remonſtranten, en den ijver der kerkelijken daar tegen, — van de allengs ſteiler gewordene regtzinnigheid der Hervormden, en de verdere afwijking der Remonſtranten van hen, — van de nieuwe Bijbelvertaling, derzelver beoordeeling en invoering, — van de zorg voor de

Autographa, en eindelijk van de burgerlijke gebeurtenissen in dit tijdvak.

De vijfde afdeeling schetst den *Staat der Nederlandsche Hervormde Kerk, gedurende het tweede vierde gedeelte der zeventiende eeuw.* — Dezelve was, door den invloed van FREDERIK HENDRIK, meer kalm; doch men vorderde niet veel in verlichting. Gehechtheid aan begrippen verhinderde alle doorbraak van beter licht, en deed het, als dwaallicht, schuwen. De Griekſche en Hebreeuwſche Letterkunde werden iets meer beoefend, doch enkel dienstbaar gemaakt aan de ſtaving van het ſystema. Er ſtonden eenige betere uitleggers op; doch zij verklaarden allen in den geest der Synode en der nieuwe Bijbelvertaling, en al te letterlijk, of namen toevlugt tot een' verborgen' en mystieken zin, geplooid naar de Wijsbegeerte van ARISTOTELES, en verminkten de leer der Christelijke waarheid. Zij werd, naar het fatſoen der Scholastieken, „ zoo misvormd, dat de taal van Babel „ gehoord werd op de ſtraten van Jeruzalem." Lof van EPISCOPIUS, die van de Scholastiekerij afkeerig was, gelijk ook waren AMESIUS en ALTING, doch die daarom óok verſmaad werden. Nooit had de Kerk, te dezen aanzien, meer behoefte aan eenen hervormer, dan nu. — Met de Zede- en Beoefeningsleer was het niet beter geſteld. De achting voor de Zedeleer der oude Heidenſche Wijsgeeren was zoo groot, dat niemand het wagen durfde, die van CHRISTUS weder in te roepen. ANTONIUS WALAEUS nam echter, met huivering, maar zonder vrucht, eene proef, om hierin verandering te maken. Wie dit verder poogden, werden, als *Wetpredikers*, beſchimpt. Ook dit was een gevolg van den afkeer van de Remonſtranten. Zij, die dit betreurden, maar geene kans zagen om het geheel te verhelpen, beproefden het gedeeltelijk, en namen de *Beoefeningsleer* ter hand. AMESIUS, die hierin, met TEELLINCK, reeds vroeger bezig geweest was, zette dit werk voort, en gaf aanleiding, dat *de Zuidhollandſche Synode de Theologiſche Profeſſoren van Leiden aanſpoorde, om leſſen te hou-*

houden over de praktijk der Christelijke Godgeleerdheid.

De gemelde voorgangers kregen navolgers, waaronder zich vooral VOETIUS onderscheidde, die het verwijt der Remonstranten niet kon verdragen, dat de hervormde Godgeleerdheid niet opleidde tot beoefening, maar tot beschiegeling. — De uitwendige staat der Nederlandsche Kerk onderging weinig verandering. Nog had zij, binnenslands, nu en dan, eenige aanwinst van leden. Buitenslands breidde zij zich uit in het veroverd *Brazilië*; doch, gelijk bekend is, voor korten tijd.

De zesde afdeeling omvat de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, sedert den Munsterschen Vrede, tot aan de achttiende eeuw.* — Zij beschrijft de verdeeldheid der gemoederen, tusschen hen, welke dien Vrede verlangd, en hen, welke dien niet verlangd hadden, — den dood van FREDERIK HENDRIK, en de opvolging van zijnen Zoon, WILLEM II, in het Stadhouderschap, — deszelfs verrigtingen en overlijden, — de geboorte van WILLEM III, de groote Vergadering van 1651 en hare besluiten, — het voortduren van de veete, en, hier en daar nog, van de vervolging tegen de Remonstranten, onder nieuwe twisten, welke de Kerk inwendig beroerden, — de vernieuwing der plakkaten tegen de Roomschen, daarna gevolgd door meerdere gematigdheid jegens hen, — de twisten over het *Coccejanisme* en *Voetianisme*, en de Wijsbegeerte van DESCARTES, in de onderscheidene gewesten. Het verhaal dezer twisten is zeer uitvoerig, en aan elk der strijderen en hunne aanhangers en medestanders wordt in hetzelve regt gedaan. COCCEJUS ontvangt doorgaans lof, gelijk hij verdiende; zoo ook ALTING en anderen, die aan zijne zijde stonden. Bij VOETIUS is die lof, te regt, getemperd met vrij wat berisping, en op den hem gegeven lof zou Recensent gaarne afdingen, dat hij, *te Heusden en te Gouda, het Arminianisme den dolk zou hebben in het hart gedreven*, gelijk op bladz. 477 gezegd wordt. Ergerlijk is zijne verzoening, niet lang vóór zijnen dood, en in eenen ouderdom van bijna tachtig jaren, na eene der-

tigjarige vijandſchap, met den twistmaker MARESIUS, onder voorwaarde van gemeenſchappelijke beſtrijding van COCCEJUS. — Wijders wordt hier verſlag gedaan van de twisten met BEKKER, HEIDANUS, VAN DER WAEIJEN, VAN GIFFEN, ROËLL enz., en over VLAK, MEIJER, SPINOSA, DEURHOFF enz. gehandeld. Wij kunnen van dit alles geen bijzonder berigt geven, en zeggen alleen, dat dit gansch verhaal, voor hen, welke zich omtrent al het voorgemelde wenſchen te onderrigten, hoogstbelangrijk is, en geene geringe waarde ontleent van de beoordeelende vrijmoedigheid, waarmede het is geſteld. Het is ondertusſchen doorweven met hetgeen er in den Staat, voor, bij en na de verheffing van WILLEM III tot het Stadhouderſchap, opmerkelijks voorviel; waarbij het niet ontbreekt aan de opmerking, hoe ſteeds vooral de *Voetianen* van elke gebeurtenis partij zochten te trekken, en het aan hen niet is te danken, dat de Kerk niet in meerdere ſtukken is vaneengereten. Doch wij kunnen van het werk niet meer zeggen. — Wat de *Aanteekeningen* betreft: wij hebben daaromtrent ſlechts te herhalen, wat wij, bij de aankondiging des eerſten deels, gezegd hebben. Buiten de aanwijzing der bronnen, waaruit alles geſchept is, en de bevestiging of uitbreiding, welke het verhaal er, op vele plaatſen, door erlangt, behelzen deze *Aanteekeningen* ook eene menigte deels van gewigtige hiſtoriſche bijzonderheden, welke in den tekst niet waren opgenomen, deels van narigten omtrent perſonen, in het verhaal genoemd, en dragen wederom allerwegen getuigenis van der Heeren Schrijveren *liberaliteit* en, in het bearbeide vak, voorbeeldelooze belezenheid.

Of wij niets ontdekt hebben, wat, naar ons oordeel, misſlag was? — Wie dat verwachten kan, moet de Schrijvers van een zoo uitgebreid werk voor boven het menſchelijke, waarvan het dwalen onafſcheidelijk is, verheven, of ons voor zeer onkundig houden. Opregt, echter, kunnen wij verklaren, dat ons niets onrigtigs ontmoet is, hetwelk, voor de Geſchiedenis over het geheel, van wezenlijk belang zou kunnen geacht worden. Doch kleine on-

omnauwkeurigheden zijn ons, zoo wij meenen, hier en daar voorgekomen. Wij hebben er geene aanteekening van gehouden; maar, onder het lezen, konden wij niet nalaten op te merken, dat het gedrag en de gezindheid van Prins MAURITS, die den Remonſtranten ongenegen was, zoo wel als het gedrag van FREDERIK HENDRIK, die hun genegen was, (hoe zullen wij het noemen?) te veel vergoelijkt of verſchoond werd. Beiden, (dunkt ons) worden te zeer ontſchuldigd, de eerſte wegens hetgeen hij *tegen* de Remonſtranten te veel, de ander wegens hetgeen hij *voor* hen te weinig deed; doch dit laat zich hier niet uit elkander zetten. — Het verwonderde ons, in een zoo breed verhaal, het vonnis zelf der Dordrechtſche Synode over de Remonſtranten niet ingevlochten, of in de aanteekeningen opgenomen te vinden. — Ook zouden wij eenige aanmerkingen verlangd hebben over de *ſententie*, waarbij BARNEVELD tot het zwaard veroordeeld werd, vooral daar ons dit, tegen de ſtaatkundige *Neologen* van onzen tijd, niet onbelangrijk dacht. Doch hiervan genoeg.

In de *Aanteekeningen*, op bladz. 181, wordt gemeld, dat DANIËL JOHANNES (SNECANUS) in 1617, in Vriesland, om zijne Remonſtrantſchgezindheid, van zijnen post, als *praeceptor*, of *onderwijzer aan de Latijnſche ſcholen*, te *Sneek*, werd afgezet, en de Geſchiedſchrijver BRANDT, die hem *Kerkedienaar en Rector te Sneek* noemde, berispt. Dit geſchiedt, zou men zeggen, op genoegzame autoriteit, en echter is het fautief. Wij hebben onder ons een afſchrift van een eigenhandig *verhaal* van dezen DAN. JOH. SNECANUS *van de kerkelijke proceduren, tegen hem, als Predikant in de Gereformeerde Kerk, en Rector der Latijnſche Scholen in de Stad Sneek, gehouden*, waarvan het oorſpronkelijke weleer berustte onder den beroemden Mr. P. VAN DER SCHELLING. Hieruit zou men, behalve ettelijke bijzonderheden wegens hemzelven, een omſtandig berigt van het met hem voorgevallene kunnen trekken; doch wij zeggen alleen, dat het BRANDT's berigt regtvaardigt.

digt. Trouwens dat hud de aanhaling van dezen van de *Remonſtrantie der zes Colloquenten over 't houden der Nationale Synode*, bl. 17, welke ons, bij 't naſlaan derzelve, gebleken is juist te zijn, reeds genoeg gedaan: want UITENBOGAART, de ſteller dezer Remonſtrantie, die een der zes Colloquenten was, moest het wel geweten hebben. Wijders dezen wij, in ons *affchrift van de Handelingen der Vrieſche Synode van* 1621, wegens voornoemden SNECANUS, het volgende: „ Zijn op „ haar verſoeck ingeſtanden DN. DANIEL JOANNIS, „ HAJO LAMBERTI en PETRUS HERMANNI, „ 't ſamentlyck, ende yder in 't beſonder, door reſpec„ tive propoſitien, *over het rigoreuſe* DEPORTEMENT (als „ ſy het noemden), *hunder perſonen* VAN DEN KERKEN„ DIENST quaeruleerende, verſochten, om publica autho„ ritate Synodi gerestitueert ofte getolereert te worden." — Wij willen thans hierbij melden, dat dit hun verzoek niet alleen werd afgeſlagen, maar *Deputati Synodi* ook gelast werden te bewerken, „ dat PETRUS HERMANNI uit „ *Dokkum* te vertrekken geconſtringeert wierde." Dit ſchijnt gelukt te zijn. Althans in 1622 werden dezelfde Deputaten gelast; bij Gedeputeerde Staten aan te houden, dat de afgezette Remonſtrantſche dienaars, zich toen te *Franeker* onthoudende, vandaar verdreven wierden. Daar dit geen gevolg had, werd het in 1623 herhaald. Hierop meldde zich PETRUS HERMANNI in 1624 bij de Synode aan tot wedervereeniging met de Kerk; doch, wat daarop volgde, laat ons de tijd thans niet toe, in de latere handelingen, te onderzoeken. — Wat DANIEL JOHANNES SNECANUS belangt: hij was geenszins een onbeduidend man, en eerst, acht jaren lang, te *Borgum* Predikant geweest, daarna te gelijk tot *Rector en Predikant* naar *Sneek* beroepen, maar, daar naauwelijks een jaar geweest zijnde, nevens een zijner ambtgenooten, CYRICUS MELLEUS, reeds in ongunst gekomen, omdat zij beiden (gelijk hij ſchrijft) „ meer „ ijverden, om de leer der waarheid, die naar de godza„ ligheid is, der gemeente in te planten, dan haar met

„ woor-

„ woordenstrijden en disputen de ooren te vervullen." Hij beklaagt zich zeer over zijnen tweeden ambtgenoot FLORENTIUS JOHANNIS, als een zijner partijen. In later tijd diende SECANUS de Remonstrantsche Societeit, eerst te *Hoorn*, in 1630—1632, vervolgens te *Leiden*, tot in 1640, in welk jaar hem daar, op den 20sten Julij, de stad ontzegd werd, eindelijk van 1645—1655 te *Bommel*, waar hij toen, in den ouderdom van 75 jaren, overleed. Hier oefende hij, als zijnde ook *Medicinae Doctor*, de praktijk der Geneeskunde; en, schoon er een *Rectoraal Gymnasium* was, was hem echter toegestaan het houden van Commensalen, welken hij niet alleen in het *Latijn* en *Grieksch*, maar ook in het *Hebreeuwsch*, *Chaldeeuwsch* en *Arabisch* onderwees. De *aanmerkingen op de nieuwe overzetting des Bijbels*, die door JAC^s. BATELIER, te gelijk met die van ENGELB. VAN ENGELEN, zijn uitgegeven, zijn gedeeltelijk van hem. Hij vertaalde, ten verzoeke der Remonstrantsche Societeit, (en verrijkte) de *Kerkelijke Historie van* UITENBOGAART, in het Latijn; doch zij is niet gedrukt geworden. Hij gaf, met zijne aanteekeningen, in 1634, te Leiden, bij JO. MAIRE, in het Grieksch en Latijn, uit, EPICTETI *Enchiridion*. Deze uitgaaf werd, zoo in Duitschland, als in Nederland, zeer dikwijls herhaald, schoon verre van gunstig beoordeeld door MERICUS CASAUBONUS en ISAACUS VOSSIUS, bij JO. ALB. FABRITIUS, *Biblioth. Gr.* Vol. III, p. 262, 263. Een' fraaijen brief aan hem van CASP. BARLAEUS vindt men in des laatsten *Epp.*, Tom. I, p. 220, 221.

Leer-

Leerredenen betrekkelijk de Luterſche Nieuwe Kerk te Amſterdam, derzelver 150-jarig beſtaan en verwoesting door den Brand van den 18 September 1822, door C. H. EBERSBACH, G. H. LAGERS *en* C. F. SARTORIUS, *Predikanten bij de Evangelisch-Luterſche Gemeente aldaar. Te Amſterdam, bij* H. Blikman. 1822. *In gr. 8vo. 112 Bl. f 1-:-:*

Wij haasten ons om eenig verſlag van deze Leerredenen te geven, ten einde dezelve meer algemeen bekend te doen worden. Want, zoo van de eene zijde nieuwsgierige belangſtelling met gretigheid naar dezelve zal grijpen, van den anderen kant bevorderen wij dit nog gaarne, omdat, door de edelmoedigheid des uitgevers, (geen lid van het Luterſche Kerkgenootſchap) niet enkel het voordeel, maar de geheele opbrengst van den verkoop ten beste van het zoo deerlijk geteisterde huis der aanbidding moet verſtrekken.

Vier zijn de ſtukken in getal, als twee van SARTORIUS, bij het 150-jarig beſtaan, en na den brand, één van LAGERS, en één (in de Hoogduitſche taal) van EBERSBACH. Dan, gelijk het eerstgenoemde, naar ons oordeel, hier zeer gepast is bijgevoegd, en bovendien zeer wezenlijke verdienſte bezit, zoo onderſcheiden zich de drie andere, ſchoon één onderwerp behandelende, door bijzonderheden, die treffend of belangrijk zijn. LAGERS predikte des zondag-voormiddags, dus allereerst, op zijne beurt, in de Oude Kerk. SARTORIUS had op dien tijd in de Nieuwe moeten prediken, maar deed het thans des namiddags in de Oude. EBERSBACH verrigtte zijn werk later, bij gelegenheid der eerſte beurt in de Noorderkerk, hun door de Hervormden ten gebruike broederlijk verleend. Hij mogt dus reeds uitweiden en juichen over den ſchoonen uitſlag der, door de anderen aangekondigde en aangedrongene, inzameling van penningen tot den beſloten herbouw.

Zoo-

hoodat de bundel eene soort van welsluitend, voltooid geheel oplevert.

Eigenlijke, inzonderheid vergelijkende beoordeeling, als van kunstgewrochten of gelukkige voortbrengsels eener meer dan gewone bekwaamheid, (want aan iets van dezen aard moet men bij de uitgave van andere dan gelegenheidsredenen bijna noodzakelijk denken) komt hier wel niet te pas. Elk der Leeraren heeft zijne eigene verdiensten. LAGERS behoudt, als tekst, het gewone Evangelie, *de opwekking van den Jongeling te Nain*, het verlies en herstel voor de moeder op de gemeente overbrengende. Voorts maken de bijzonderheden, omtrent den voorgenomen herbouw enz., der gemeente thans medegedeeld, dat het stuk de houding en den toon eener kerkelijke redevoering somtijds verliest; doch waarlijk welsprekend wordt de eenvoudige Prediker, wanneer hij ons den vreesselijken brand beschrijft; en wij weten niet, of het 's mans goedhartigheid, of zijn vertrouwen op de gemeente was, hetgeen ons zoo zeer roerde, door de betuiging zijner vreeze, dat sommigen boven hun vermogen zouden geven.

Dan, niet ongegrond blijkt dit woord geweest te zijn, uit de getuigenis, door EBERSBACH afgelegd, omtrent de ruime en milde giften. Inderdaad, het is een schoon en verheven tafereel, dat hij van het gedrag der gemeente, bij derzelver inzameling, ophangt. Zijn tekst is dan ook, zeer gepast, Hebr. XII: 11, daar hij de vruchten der geregtigheid, uit de tuchtiging ontsproten, zoo wel in dezen ijver, als in de broederliefde, die hem de tegenwoordige spreekplaats verleende, enz. reeds duidelijk mogt zien.

SARTORIUS eindelijk, die bij het jaarfeest gepredikt had over Psalm XXVI: 8, *Heer! ik heb lief de stede van uw huis, en de plaats waar uwe eere woont*, en te dier gelegenheid zeer verstandig en opwekkelijk had gesproken, over de gehechtheid aan den openbaren godsdienst, en de plaats, waar die wordt verrigt, benevens de gevolgen en verpligtingen dezer verknochtheid, sprak thans over Nehemia II: 17, alwaar *Jeruzalem* slechts

in

in onze *Kerk* te veranderen is, om de woordelijke toepasſing, de uitweiding, vertroosting, en aanmoediging inzonderheid tot herſtel, door de gelegenheid gevorderd, van zelve te vinden. Jammer, dat de febrandere en geleerde man zijnen ſtijl, nu en dan, door vreemdigheden ontluiſtert; bij voorbeeld: „ Zóo roept u dan immers „ alles tot de waardering van een gebouw op, *wat* zoo „ veel dierbaars voor u bevat, en *wat* uit elk tijdvak uwes „ levens zóo vele belangrijke herinneringen u voor den „ geest brengt, *wat* u als het ware de geſchiedenis uwes „ levens voor oogen plaatst, en belet dat de verloopen „ leeftijd geheel verloren is." Immers, elk ander zou hier *dat*, *hetwelk*, of *hetgeen*, hebben geſchreven.

De godsdienſtige inhoud der laatſte drie ſtukken althans, komt, natuurlijk, voor een groot deel, op hetzelfde neder; te meer, daar de tekſten, bij zulk eene gelegenheid, niet uitvoerig worden behandeld, en dus geene zeer bepaalde wijziging aan de rede geven, die meer uit het hart en de eigene omſtandigheden voortvloeit. Het broze en nietige van alle menſchelijk werk, onze afhankelijkheid van het Opperwezen, het nut der *tegenſpoeden*, en zoo al meer, zijn de algemeene hoofdpunten. Wel mogelijk is het daarbij, dat één onzer Collega's in een en ander ſtuk wat meer (kenmerkend?) Christelijks zou verlangd hebben; doch wij keuren deze uitdrukking af, al ware het ook, dat een of ander bijzonder leerſtuk van het Evangelie ons toeſcheen meer op den voorgrond geplaatst te kunnen zijn. Hoe veel is er, waarin wij allen overeenſtemmen! hoe veel, dat tot de harten zoo wel, als tot de verſtanden ſpreekt! hoe roemenswaardig onze tijd, in welken geene vooroordeelen verhinderen dit te erkennen! hoe natuurlijk en loffelijk de belangſtelling, de werkdadige zucht van allen, dat zulk een ſchoon gebouw, als de Nieuwe Luterſche Kerk, aan de Chriſtenheid, aan de ſtad en de gemeente worde teruggegeven! — Welaan! het penningsken, aan deze ſtichtelijke Leerredenen beſteed, zal daartoe mede verſtrekken.

De beide overige Predikanten hielden hun werk, in

haast

haast vervaardigd, enkel uit beſcheidenheid, terug. Zij, echter, hadden geenszins te vreezen, dat men hen daarnaar — te overijld — zou beoordeelen.

Aankondiging van den op handen zijnden Gelukſtaat. In gr. 8vo. 16 Bl. f: -6-: (*)

Iets dergelijks kwam ons nog nimmer te voren, alhoewel wij menigvuldige zotternij van tijd tot tijd in onze LETTEROEFENINGEN *moesten* aanmelden. — Zestien bladzijden druks voor dertig cents af te leveren, is wel reeds eene zeldzame onbeſchaamdheid; maar zich te vervrijmoedigen dit te doen ter aankondiging van een boek, waarvan men het blad voór de helft minder leveren zal, (indien maar iemand dwaas genoeg is het te willen ontvangen, nadat hij nu, door den maker of uitgever, vervvittigd is, gelijk hier geſchiedt, dat het een *zielroerend*, ja *allerzielroerendst* boek zal zijn) is, zoo ver wij weten, iets, dat geheel buiten voorbeeld is. En men behoeft dit dure blaadje, hetwelk *Voorberigt* en *Inleiding* heet, ſlechts te lezen, om ten volle overtuigd te zijn van het boven alle verbeelding ongerijmde van het geſchrijf, voor hetwelk men een ieder, die hetzelve beſpreekt, twee goede guldens afperſen wil.

Het Voorberigt geeft, breedſprakig genoeg, berigt van eene vroegere, ons onbekende, aanmelding, en het nu veranderde voornemen, waardoor het werk, om de nieuwsgierigheid te bevredigen, niet in ééns, maar in gedeelten zal worden uitgegeven, en bepaalt den reeds genoemden ſportprijs, belovende zeker *avans* aan hem, die zich, in plaats van voor een, voor twaalf exemplaren de beurs wil laten ligten.

Uit

(*) Zonder naam van uitgever; doch de Courant berigt ons, „ dat men zich, ter bekoming van hetzelve, in perſoon, of door vrachtvrije Brieven, te vervoegen hebbe aan „ de Oprigters van den op handen zijnden Gelukſtaat op deze Aarde, ten huize van H. ZYDERBOSCH, in het „ Noordeinde, Lett. F, No. 4, te 's *Gravenhage*."

Uit de Inleiding zien wij, dat men vooral op koopers rekent onder dezulken, die tot de PARTIJ *van Jezus Christus* behooren. Wij twijfelen, of de ſchrijver hier wel *anti-Christenen* door bedoelt; maar het is echter geenszins twijfelachtig, of het boek zal volſtrekt *anti-Christiſch* zijn, niet alleen van wege den kenbaren ſektengeest en de trotſche aanmatiging, maar vooral ook omdat het eenen mensch zal verkondigen, die een bijzonder werktuig is der Goddelijke Voorzienigheid, om, in verband met zekere op handen zijnde groote gebeurtenisſen, *het Rijk van genade en verloſſing* op deze aarde OP TE RIGTEN, en dat wel NB. volgens de onfeilbare Godſpraken. Dit laatſte wordt intusſchen minder vreemd, daar wij uit de eerſte regels der Inleiding die Godſpraken reeds kennen, als niet door de Bijbelſchrijvers, maar door de *Heiligeſchrift-verklaarders* gedaan. Nu, men verklaarde de Schrift wel eens zot genoeg! — Wie de man is, die verſchijnen zal, en wat hij uitgeregt heeft en nog zal uitregten, zal het boek aanwijzen; van zijne afkomst, daden en lotgevallen NB. *van vroegere eeuwen* zal het zwijgen! Kortom, (en hiermede weet gij, lezer! wat gij van het in ons oog anti-Christiſche en Godslasterlijke ſtuk denken moet) God heeft, zegt de Inleiding, voor zijne Kerk en kinderen hier op aarde, *drie* hoofdverloſſingen bepaald, van welke JEZUS CHRISTUS het hoofd en middelpunt is. De eerſte was door Mozes — en tot de *derde* zal God *hem* verordenen, van wien het boek gewaagt; een man, die zich in 1814 aan het Congres te Weenen vervoegde, en die van tijd tot tijd aan den Koning der Nederlanden en anderen mededeelingen heeft gedaan, welke *daardoor* aan eene menigte zijn bekend geworden. Zoo iets heeft zich, na Mohammed, nog wel niemand toevertrouwd. Misſchien dat deze man ook wapenen en de hulp der Vorſten zoekt, om het Rijk, dat niet van deze wereld is, te overweldigen!

„ Gelijk wij NB. van het voor het goede geſtemde
„ hart van Mozes, en Jezus Christus als mensch be-
„ ſchouwd, zijn overtuigd geworden, even zoo zal ook

„ hij,

„ hij, die, tot de derde of laatſte verlosſing, als hoofd-
„ perſoon zal optreden, door bewijzende daden en daar-
„ mede in verband ſtaande, oogenſchijnlijk ſtrijdige ge-
„ beurtenisſen of bejegeningen kenbaar worden."

Het ſlot is in eenen dreigenden toon tegen hen gerigt, die, naar de Apostoliſche les, de geesten, die mogten opſtaan, zouden willen *beproeven, of zij uit God zijn;* tegen hen, *welke zich komen te verſtouten, den, van God den Hemelſchen Vader en van Jezus Christus uitgaanden, Heiligen Geest te beproeven.* (Fraai gevonden!)

Wij komen te zeggen, (om des ſchrijvers beſchaafde en ſierlijke uitdrukking te bezigen) dat de lezer zich zal komen te beklagen, als hij zich tegen den aankoop van het mangwerk, door dit een en ander, niet genoegzaam gewaarſchuwd houdt.

Eenvoudig Betoog voor het beſtaan eener Ziel bij de Dieren, door P. VOGELENZANG, *te Woudrichem. Gedrukt voor rekening van den Schrijver. Te 's Hertogenbosch, bij* E. Lion en Zonen. 1822. *In gr.* 8vo. 20 *Bl.*

Wij gelooven waarlijk niet, dat deze VOGELENZANG voor een wijsgeerig of godgeleerd Schrijver is in de wieg gelegd; hij is het echter beide geworden, en ſchrijft voortreffelijk 'ten behoeve van iemand, die eens lagchen wil, of leeren, hoe men in deze vakken *niet* ſchrijven moet. VOGELENZANG's wijsgeerig betoog, den *wildzang* gelijk, raakt kant noch wal, hoe zeer het niet alleen het beſtaan, maar zelfs de onſterfelijkheid en eeuwige zaligheid eener ziel bij de dieren moet bewijzen; hetgeen de Schrijver eindelijk ook bevestigen gaat door de H. Schrift, daar niet alleen SALOMO van de konijnen, mieren en ſpinnekoppen enz. ſchrijft, dat zij wijs zijn en met wijsheid wel voorzien zijn, maar ook de Apostel JOANNES vier dieren voor den troon zag. Wij herinneren ons hier een plaatje, waarop wij den H. ANTONIUS zagen

afgebeeld, dan hij, bij het Evangelie aan de visschen predikte, en onder anderen door eenen dommen *zalm* met veel aandacht schijnt te worden aangehoord. Onze VOGELENZANG, die wij vernemen, dat met zalmvangen of zalmrooken het eerlijk brood wint, moge den arbeid van dien heiligen man met het beste gevolg voortzetten! Wellicht komt hij dan nog, met eene roode letter, in den Almanak.

J. A. M. VAN HEUSDEN, Specimen Physiologicum inaugurale, sistens contemplationem hominis in diversis suæ vitæ epochis. Lugd. Bat. 1821.

De Heer VAN HEUSDEN, een beminnaar zijnde van de Anthropologie, besloot, bij het verlaten der Leydsche Hoogeschool, uit dat gedeelte der geneeskundige studiën de stof zijner Akademische Verhandeling te kiezen, en bepaalde zich daartoe bij eene beschouwing van den Mensch in de verschillende tijdperken zijns levens.

De Schrijver verdeelt zijn onderwerp in drie grootere Afdeelingen, van welke de eerste aan de toenemende ontwikkeling van het menschelijk organismus, de tweede aan deszelfs volkomenheid, de laatste aan deszelfs afneming en teruggang is toegewijd. Deze grootere Afdeelingen worden wederom in bijzondere Hoofdstukken onderscheiden, van welke ieder eenen afzonderlijken leeftijd behandelt, in dier voege, dat eerst het anatomische, vervolgens het physiologische, en eindelijk het pathologische verschil van denzelven wordt opgegeven; terwijl algemeene gevolgtrekkingen, uit het verhandelde afgeleid, aan het einde van iedere Afdeeling en Hoofdstuk geplaatst zijn, en het geheel besloten wordt met kortere stellingen, die onderwerp betreffende.

Over 't algemeen verdient deze Verhandeling den lof van met orde, vlijt en naauwkeurigheid bewerkt te zijn. Misschien zoude eene geheel physiologische beschouwingswijze meer bevorderlijk geweest zijn aan de eenheid van het geheel, en vruchtbaarder in belangrijke gezigtpunten,

ten, daar hij deze stukswijze behandeling het geheel aan de *details* in opgeoffend. Dan, ieder heeft daaromtrent zijne wijze van zien en bemerken. Wij wenschen den Schrijver geluk met deze eerste proeve, en twijfelen niet, of hij zal ook bij de uitoefening zijner kunst ervaren, dat de Anthropologie, welke steeds het geliefkoosd onderwerp zijner studiën was, ook de hoofdwetenschap van den waren Arts moet wezen, en dat eene verlichte kennis van de menschelijke natuur het beste middel is tot eene gelukkige behandeling van de ziekten der menschen.

Staat van Engeland, in het begin van 1822 beschouwd; uit het oogpunt der Finantiën, buitenlandsche betrekkingen, binnenlandsche zaken, Koloniën, enz. enz. In het licht gegeven op bevel van het Ministerie zijner Britsche Majesteit. Te Amsterdam en 's Gravenhage, bij de Gebr. van Cleef. 1822. In gr. 8vo. 266 Bl. f 2-8-:

Wij ontvingen hier een belangrijk werk, natuurlijk geheelenal eene verdediging der *Britsche* Ministers, met den nu door zelfmoord omgekomenen LONDONDERRY aan het hoofd. Daar wij in den tijd de schitterende *exposé's* van den staat der *Fransche* Natie onder NAPOLEON kennen, die ook alles in het schoonste licht voorstelden, schoon de Natie onder de lasten verkwijnde en er bijna niets omging, zou men ook natuurlijk moeten denken, dat dit met de *Engelsche* Ministers hetzelfde geval wel kon zijn. Doch de *Engelschen* zijn geene *Franschen*, en het Parlement is nog niet tot de laagte van wijlen het *Napoleontische* Wetgevende Ligchaam gezonken. Zonder echter voor de waarheid van het hier medegedeelde in te staan, zullen wij uit deze toch altijd belangrijke mededeelingen eenige daadzaken overnemen. Wij meenden ook eerst enkele bijzonderheden, waar wij de Ministers niet begrepen hebben, en waar zij ons toeschenen zichzelven tegen te spreken, mede te deelen, zoo als b. v. waar op bl. 10—17 de staat des legers opgegeven wordt, maar de

getalen niet uitkomen, en waar op bl. 52 de belastingen over 1820 op *dertig* millioenen begroot worden, hetgeen met het vervolg ſchijnt te ſtrijden; maar, daar *ons* Publiek hierbij geen onmiddellijk belang heeft, ſtaakten wij dezen ondankbaren arbeid.

Het werk is verdeeld in vijf Hoofdſtukken; Finantiën, buiten- en binnenlandſche betrekkingen, Koloniën, en Raad van Koophandel, benevens een Aanhangſel. — Het eerſte Hoofdſtuk, over de *Geldmiddelen*, beſlaat meer dan een derde des werks, en moet dienen om aan te toonen, dat, in weerwil der veelvuldige moeijelijkheden, aan den overgang uit den ſtaat van Oorlog tot dien van Vrede verknocht, van al te lage prijzen der voortbrengſelen, en van binnenlandſche onluſten, nogtans de uitgaven ſedert 1816 tot 1821 van 24 op 18 mill. p. ſt. verminderd zijn; terwijl de inkomſten, door den van jaar tot jaar, vooral in 1821, vermeerderden koophandel, zeer aanmerkelijk zijn toegenomen. Niet alleen is de invoer van grondſtoffen ſterk vermeerderd, (vlas en hennep van 700,000 tot 1, 200,000, ruwe katoen en wol van 3 tot 5 millioenen, en ruwe zijde van $\frac{1}{2}$ tot anderhalf millioen p. ſt.) maar ook de uitvoer der katoenen goederen van 1817 tot 1821 vermeerderd van 16 tot 21 millioenen, (*à gouverno* voor het vasteland!) De ſchepen, ter koopvaardije gebouwd, bedroegen in den laatſten tijd des Oorlogs jaarlijks 860; ſedert den Vrede reeds 1000. In 1812 en 1813 bedroeg de geheele invoer 30, de uitvoer 47 millioenen; in 1820 de eerſte $36\frac{1}{2}$, de tweede omtrent 50 millioenen. De armentax is verminderd, op ſommige plaatſen de helft. (Zoo dit waar zij, is het gewis eene vrucht der zoo zeer bejammerde lage korenprijzen, omtrent welke de Ministers (bl. 97) de zeer verſtandige aanmerking maken, dat deze laagte, even als een aanvankelijke ſtaat van Vrede, ſlechts voorbijgaande ongelegenheden met zich voert; terwijl een goedkoope tijd van eenigen duur, even als een lange Vrede, van zelve de zaken in het behoorlijk evenwigt herſtelt, zonder dat de boer naar misgewas, of de koopman naar Oorlog behoeft te verlangen, die dan toch eindelijk weder

der door Vrede en goedkoope tijden moet worden vervangen, en alsdan weder dezelfde ongelegenheden voortbrengt.) Het ftelfel van leeningen en nieuwe belastingen heeft een einde genomen, en wordt door werkzaamheden met het amortifatie-fonds vervangen, hetwelk men voortaan op een bedrag van 5 milloenen zal houden.

Hierop volgen de *buitenlandfche betrekkingen*. De Schrijver doorloopt alle de Staten van *Europa*, en zegtvaardigt, zoo goed hij kan, de *Engelfche* ftaatkunde ten aanzien van ieder derzelven. Vooraf ftelt hij *drie* beginfelen vast: 1) verdeeling van magt, aldus gewijzigd, dat elke Staat tegen *Frankrijk* beftand zou zijn, tot het algemeene Bondgenootfchap tot zijne hulp kan opkomen; 2) herftel der oude Mogendheden in hare bezittingen; 3) vergoeding aan de Mogendheden, die door het eerfte grondbeginfel fchade mogten lijden. *Pruisfen* wordt voor deszelfs ouden invloed op *Holland* door een gedeelte van *Saksen* fchadeloos gefteld. Dus beftond het dan te voren, *van Regtswege*, invloed van *Pruisfen* op *Holland*? Immers, zonder Regt, had die Mogendheid geene fchavergoeding kunnen eifchen. De Koning van *Saksen* wordt geftraft, omdat hij (voor *Frankrijk*) een zoo *uitfteekend deel* aan den Oorlog genomen had. En *Beijeren* dan? en *Wurtemberg*? en *Baden*? die den geheelen buit van NAPOLEON *in natura*, of de waarde daarvoor, behouden hebben. Maar *Saksen* kwam *Pruisfen* gelegen. Dit was de zaak. Het *Engelfche* volk moet zich niet van verontwaardiging kunnen onthouden, als het ziet, hoe *Portugal* het bloed en de fchatten vergeet, door *Engeland* tot deszelfs verdediging gefpild. En die vergetelheid beftaat daarin, dat het zich door eenen *Engelschman*, BERESFORD, de wet niet wil laten voorfchrijven, doch getrouwelijk de traktaten met *Engeland* nakomt. Omtrent *Spanje* laat men hoog de *edelmoedigheid* klinken, waarmede *Engeland*, in den ftrijd tusfchen de Kolonien en het Moederland, is onzijdig gebleven. Men voert daarbij een' ftelregel van het *Europefche* Staatsregt aan; dat, namelijk, in eenen twist tusfchen het

Moederland en deszelfs Volkplantingen, alleen *hulp aan het Moederland*, of *onzijdigheid*, geenszins bijstand aan de Koloniën geoorloofd is. Het is zeer natuurlijk, dat *Engeland*, wien de Oorlog van 1778 nog heugt, dus redeneert. Thans, voegt men er bij, is het doel, om *Engeland* van de markt op *Zuid-Amerika* te voorzien, bereikt. Maar heeft dan *Spanje* reeds van zijne regten op *Amerika* afgezien? — Omtrent de *Nederlanden* is een verdrag van koophandel niet wel mogelijk, daar de beide landen dezelfde belangen en grondstoffen en soorten van handel hebben. Ook erkent men, „ dat in *Holland* bij het volk eene meening bestaat, dat het ware „ doel, hetwelk de *Engelschen* in hunne pogingen en „ gedrag heeft doen volhouden, was, dat zij het belang „ van hunnen koophandel daarin meenden te zien, en „ dat hunne Regering nog steeds met niets anders bezig „ is, dan naar middelen te trachten, om den bloei van „ hunnen handel en fabrijken, ten koste der andere „ Natiën, te vergrooten." Dit is zekerlijk niet onwaar, en de gebeurtenissen van 1795, 1799, 1802 en 1810 mogen getuigen, of dit gevoelen *valsch* en *onedelmoedig* zij! Omtrent *Frankrijk* geldt, wat een handelsverdrag betreft, bijna hetzelfde. Voor 't overige heeft men zich daar niet in de binnenlandsche zaken gemengd, maar zich slechts, daartoe verzocht, tot raadgevingen bepaald. Wat de zaken van *Italië* betreft, daaromtrent bleef men onzijdig, omdat niets daarbij de duurzaamheid van den Vrede of eenig nationaal belang bedreigde. (Dus is het van geen belang voor de balans van *Europa*, dat *Oostenrijk Italië* als een overheerd gewest beschouwt, *Napels* bezet houdt, gelijk weleer de *Franschen Nederland*, en het niet ontruimen wil, zoo min als *Alessandria*, de hoofdvesting des Konings van *Sardinië*? Welk het onderscheid tusschen deze staatkunde en die van NAPOLEON zij, die immers ook *Revolutionnairen* te beteugelen had, zien wij niet.) Alsdan gaat men over tot de verdediging van het personeel karakter des Keizers van *Oostenrijk*, die zekerlijk als een gekroond Hoofd alle achting

ting en eerbied verdient. Maar, wanneer wij van het Kabinet spreken, zonderen wij natuurlijk altijd den persoon des Monarchs uit. Dit weten de *Engelschen* zoo goed als iemand. De toestand van *Oostenrijk* wordt als zeer moeijelijk voorgesteld, onder anderen omdat het grootste gedeelte daarvan uit *vlak land* bestaat. En toch bezit *Oostenrijk* meer dan de helft der *Alpen*, met hare bergpassen en gemakkelijke middelen ter verdediging. Doch, al ware dit zoo niet, mag dan eene Natie, omdat zij niet zeer wel gelegen is tot verdediging, een' anderen onbeleedigenden nabuur, onder voorwendsel dat hij gevaarlijk kon worden, overvallen en uitzuigen? — Bij gelegenheid van de deelneming der *Russische* Natie in het lot harer vermoorde *Grieksche* geloofsgenooten, spreekt men van den moord der *Protestanten* in *Frankrijk*, dien men (nu nog!) een *ongerijmd en valsch gerucht* durft noemen. Spreken dan de daden niet? — Omtrent de zaken der *Grieken* en *Turken* herkent men hier volkomen de staatkunde van wijlen LONDONDERRY. Men kan niet ontkennen, dat, wanneer men slechts zijn gevoel te volgen had, het toch beter zijn zou, de *Grieken* te helpen; doch het algemeen belang van *Europa* duldt zulks niet. Dit eischt thans, de *Turksche* magt veeleer te *vermeerderen* dan te *verminderen*. *Turkije kan niet waggelen en vallen, zonder dat, maar evenredigheid, in geheel Europa de algemeene orde geschokt worde.* Vandaar gevoelt men ook *deelneming* voor *Sultan* MAHMOUD, den moordenaar van *Konstantinopel*, *Cydonia* en *Chios!* Wij onthouden ons van alle aanmerking: de man, die dus schreef of liet schrijven, heeft over zichzelven den staf gebroken. — Van *Europa* gaat men over tot *Amerika*, en vermeldt de bijzonderheid, dat, met den Vrede van 1815, aldaar de inkomsten tot 1819 van 49 tot op 21½ millioenen dollars, en de tollen van 36 tot 17 millioenen gevallen zijn. Doch 1815 was geen jaar, waarop men peil kan trekken: het was het eerste jaar na den herstelden Vrede met *Engeland*, en dus was natuurlijk de handel ontzaggelijk *voor het oogenblik*, hetwelk

naderhand wel verminderen moest. — Ook omtrent *Amerika* roemt *Engeland* zijne edelmoedigheid.

In het derde Hoofdſtuk, de *binnenlandſche zaken* omvattende, houdt men zich meest met de woelingen des jaars 1820 en den toeſtand van *Ierland* bezig. Daar dit voor den buitenlander van minder belang is, gaan wij zulks voorbij; alleen aanmerkende, dat de drie hoofdoorzaken van *Ierlands* rampen, afweezigheid der groote grondbezitters; oneevenredige hoogte der landhuur, en gebrek aan nijverheid erkend worden, doch dat men de *Engelſche* Regering daaraan volkomen onſchuldig keurt. In 1820 was de geheele uitvoer van *Ierland* 7 millioenen p. ſt., waarvan 6 naar *Engeland*. Wat mogelijk was, is ten behoeve van *Ierland* gedaan. „ Door uitſluitend „ de boter en andere ſoortgelijke artikelen van *Ierland* „ toe te laten, geeft men aanleiding tot verbodswet„ ten van den kant der *Nederlanden*."

Het vierde Hoofdſtuk is aan de *Koloniën* toegewijd. *Kanada*, *Jamaica*, en de vrijhavens in de *West-* (niet, gelijk er bij eene drukfout ſtaat, in de *Oost-*) *Indiën*, worden als de voornaamſte beſchouwd. Men ontvouwt daarvan de belangrijkheid. De regten op de ſuiker alleen (die voornamelijk in *Jamaica* geteeld wordt) hebben in 1821 de ſom van 5 millioenen p. ſt. opgeleverd, de mout ſlechts 4½ millioenen. *Jamaica* houdt 5000 matrozen bezig, en geeft eene zuivere opbrengst van 2 millioenen. Het eiland *Bermuda* is eene vrijhaven geworden, ten gerijve der *Noord-Amerikanen*. De *Kaap de Goede Hoop* is beſtemd, eene wijn- en korenſchuur te worden, en moet zich nog zoo ver boven deszelfs tegenwoordigen toeſtand verheffen, als *Virginië* en *Maryland* ſedert de tijden van KAREL II. De *Jöniſche* eilanden worden, door eene zonderlinge drukfout, de *Duitſche* genoemd, en het Beſtuur ook dáár zeer geprezen. Van de ijſelijkheden, door MAITLAND tegen de arme *Pargioten* en andere *Grieken* gepleegd, wordt niet geſproken.

In het laatſte Hoofdſtuk komt de *Raad van Koophandel* voor. Men erkent de onbillijkheid der bekende *Acte van Scheep-*

Scheepvaart, bepaaldelijk jegens de *Nederlanders*, en belooft verzachting, alsmede de oprigting van een vrij *dépôt* voor vreemde waren, ten einde gelegenheid te geven, om geassorteerde ladingen in te nemen. Daarna slaat men het oog op den *Oostindischen* handel, en geeft reden, waarom dit uitgestrekte Rijk minder *Engelsche* fabrijkgoederen slijt, dan het nog zwak bevolkte *Noord-Amerika*. De *Noord-Amerikanen* mogen thans, volgens het met hen gesloten handelstraktaat, vrijelijk in het *Britsche* Rijk in *Indië* handel drijven, gelijk in 't algemeen de handel, ook voor *Britsche* onderdanen, aldaar is opengezet. Eindelijk willen de Ministers de verbodswetten door *speciale* (hooge) Regten vervangen, en sluiten het geheel met eene lofrede op zichzelven, waarbij zij zich zedelijk met AGRIPPA en MAECENAS vergelijken. In een *Aanhangsel* wordt het finantiële stelsel der Ministers nader uiteengezet, en deszelfs voordeelige uitkomsten met verdere bewijzen, ook over het toen verloopene gedeelte van *1822*, gestaafd.

Zoodanig is de hoofdinhoud van dit geschrift, hetwelk wel de voordeelen eener *Constitutionnéle* vertegenwoordigende Regering aanwijst. Men ziet elk oogenblik, dat de Ministers de stemming en den geest der Natie moeten ontzien; dat zij zich daartoe niet van *stremming* of *monopolie* der drukpers, maar van hare vrijheid zelve bedienen, om zich voor het oog van *Engeland*, ja voor het oog van *Europa*, te regtvaardigen. Zoo lang deze geest, dit ontzag voor de openbare meening, in *Engeland* blijft heerschen, loopt dat land geen gevaar van onder de factie van den Domper te bezwijken; en met genoegen zien wij, dat, na LONDONDERRY's dood, door den invloed van het publiek gevoelen, het Ministerie tot meer *liberale* en meer menschelijke stappen en maatregelen omtrent *Spanje*, en zelfs, volgens sommigen, ook omtrent *Griekenland*, is teruggekomen. Mogt *Engeland*, na het model tot eene vertegenwoordigende Regering aan de Volken der oude en nieuwe Wereld te hebben gegeven, dus ook de beschermer der Vrijheid in *Europa* worden!

Nagelatene Poëzij van AMBROSIUS JUSTUS ZUBLI. *In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1821. *In gr. 8vo. VIII, 194 Bl. f* 3-12-:

Wij vernamen van *Leyden*, dat de Hoogleeraar VAN DER PALM, een man, alles behalve middelmatig, en daarom ook zeker gansch niet middelmatig over het Middelmatige gesproken heeft. Of die Redevoering tot verheffing, vernedering of troost der middelmatigheid gestrekt hebbe, weten wij niet; maar dit weten wij, en ondervinden het dagelijks, dat de algemeene lof als bij uitsluiting thans gerekend wordt toe te behooren aan het hooge, vreemde, stoute, ingewikkelde en verhevene; zoodat het voorschrift van HORATIUS:

— — — — *Mediocribus esse poëtis*
Non homines, non Di, non concessere columnæ.

volgens HUYDECOPER:

Met middelmatige poëten spotten slechts
En Goon en menschen, ja de boekverkoopersknechts.

wel ter harte genomen wordt. Inzonderheid beijveren zich veelal onze eerste Vernuften in dit vak, van hunnen vorstelijken troon, of liever uit hun *olichargistisch* gestoelte, op deze *middelklasse*, deerlijk overal in de verdrukking, neder te zien met eene verachting, die hun den tijd hunner ontwikkeling doet voorbijzien, en die in het algemeen aan de hooge spanning der dagen, die wij beleven, niet vreemd is. Een Schilder, een Redenaar, een Tooneelspeler, jeder Schrijver moge bij eenen tweeden of derden rang, dien hij in zijn vak bekleedt, eenige algemeene goedkeuring erlangen, bij den Dichter mag men niet anders hooren dan zoogenaamde *Godentaal* en *hemelval*; een fijn banket, in den Muzenwinkel bij FOKKE reeds te krijgen. Vanhier is schier alle poëzij, behalve die van de eerste klasse, volgens velen, verwerpelijk, en het oordeel niet zelden hard. „ Zoo veel bundels met „ verzen, zoo veel Genootschappen met hunne eereprijzen, „ zoo veel gedichten in Maandwerken en Almanakken zouden „ iemand den lust wel doen vergaan, om aan zijne lier, die „ toch heel anders klinkt dan die van den gemeenen hoop, „ meer de hand te slaan!" Ziedaar een kreet, die, wij zeggen

niet

niet door trotschheid, maar door een verkeerd inzien der zaake, menig' Hoofddichter ontvalt. *Een verkeerd inzien der zaake*, herhalen wij. Alle kunst heeft haren trap; en, schoon men den hoogsten niet bereike, is hij, die eenigzins dien trap nadert, toch, naar een redelijk oordeel, te prijzen. In het toppunt, het eigenlijk zuivere standpunt der kunst, *volmaaktheid*, niemand, zelfs niet de beste, bereikt het; allen mogen er naar streven, en iedere wezenlijk goede voortbrenging, ja iedere niet ongelukkige poging verdient goedkeuring en tevredenheid, geene terugstooting en verachting. Het blijft daarom prijselijk, zich boven het middelmatige te verheffen; maar men gedenke, dan vóór eene halve Eeuw de middelmatigheid ten troon verheven was, en — de Dichters waren tevreden, en de goede Gemeente met hen; terwijl men de niet minder stellige les van HORATIUS vervalde:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando pariterque monendo.

volgens HUYDECOPER:

— Die 't aangename en 't nutte zoo schakeert,
Dat hij en oud en jong beide en vermaakt en leert,
Die heeft den lauwerkrans van allen weggedragen.

Dat leerzame, dat stichtelijke van vele Dichters van vorige dagen had ook zijn nut, en die aangename leerdichten liggen in de tegenwoordige huisgezinnen, waar de jongeren de ouden schier in alles overschreeuwen, waarlijk te veel achter de bank.

Uit dit oogpunt, met dien geest beschouwende de thans aangekondigde *Nagelatene Poëzij* van AMBROSIUS JUSTUS ZUBLI, wiens beste leeftijd aan die dagen grenste, toen men wel kleiner en lager van dichttoon, maar niet minder nuttig, aangenaam, stichtelijk, en vooral nederiger was, verklaren wij, dat wij dezelve met groot genoegen hebben gelezen, en dat hartelijke belangstelling in den Godsdienst den braven man menigmaal tot eene hoogte verheft, waarvoor wij hem naauwelijks berekend zouden achten, zoo wij ons niet uit vroegeren tijd van hem menig zeer verdienstelijk vers herinnerden.

ZUBLI had in het laatst van zijn leven het godvruchtig besluit genomen, om *het smartelijk lijden en sterven van onzen Zaligmaker* in eenige afdeelingen te bezingen. De drie

eer-

eerste zangen: *De opwekking van Lazarus en deszelfs gevolgen*, *Jezus plegtige intrede binnen Jerusalem*, en *zijne laatste reize* derwaarts, zijn als 't ware de *drie eerste zangen* van dit dichtstuk, door zijnen dood onvoltooid gebleven. Tot dit plan kunnen de overige gedichten of fragmenten: *Jezus dood*, *de verschijning aan de Vrouwen*, *Maria bij het graf*, *de Emmausgangers*, *Jezus verheerlijking op den berg*, en *Hemelvaart*, ook gebragt worden, alsmede dat *aan Alcest*, als inleiding; en ziedaar den gansehen bundel!

De Heer I. DE JONGH, voldoende aan het verzoek der Weduwe, heeft een *Voorberigt* gegeven, waarin wij echter iets naders en stelligers van des Dichters lotgevallen en eene opgave zijner werken gewenscht hadden. Daar achter is een gedichtje van den Heer W. SMITS op het afsterven van ZUBLI. Waarom niet in de eerste plaats dat van BILDERDIJK, te vinden in de *Sprokkelingen*, bl. 150, geplaatst is, begrijpen wij niet.

De gedichten in dezen bundel zijn verdienstelijk, en hebben, door ingevlochtene lierzangen, vergelijkingen, en verandering van maat, op vele plaatsen, eene aangename afwisseling. Zie b. v. de uitweiding over den slaap, bl. 21, beginnende:

O Broeder van den dood, die 't all' tot rust kunt dwingen,
Hersteller der vermoeide kracht,
Verkwikker van al 't aardsch geslacht,
Weldadig Godsgeschenk voor droeve ellendelingen!
In uwen arm vergeet alleen
't Gefolterd hart zijn tegenheên, enz.

De vergelijking, bl. 28:

Gelijk na lange droogte, in heete zomerdagen,
't Geschroeid en dorstig aardrijk scheurt,
Het kruid verwelkt, elk plantje treurt,
De beek verdroogt, en 't vee al loeijend' slaat aan 't klagen;
Zoo kwijnde en treurde 't zusterhart,
Schier uitgeteerd door boezemsmart:
Dan even eens, wanneer, uit zwangre donderwolken,
De regendrop en plant en kruid
Op 't mildst verkwikt en 't aardrijk sluit,

Het

Het vee zijn dorst weêr lescht aan volle waterkolken,
Zoo strekt die taal, uit Jezus mond,
Ten balsem voor heur hartewond.

De uitboezeming, of het gezang, bl. 71, heeft iets roerends en opwekkends; waarom wij het in zijn geheel zullen mededeelen:

Eer zij U, Oppermajesteit!
Eerbiedig voor Uw' troon gebogen,
Aanschouwende al Uw heerlijkheid,
Voelt zich ons hart tot dank bewogen.

Prijst U 't gepluimde zangrenheer;
Laat tot Uw' roem het vee zich hooren,
En murmelt Uwen lof het meer;
Ruischt tot Uwe eer het golvend koren;

Tracht alles, wat Uwe almagt schiep,
In zee en stroom, in bosch en velden,
Dat onder Uwe vleugten sliep,
Elk in zijn taal Uw' lof te melden;

Hoe! zouden wij, Uw evenbeeld,
Op aarde iets minder dan Uwe engelen,
Door U met zoo veel heils bedeeld,
Geen danklied met hun zangkoor mengelen?

Ja, hooger dan van 't reedloos vee,
Zal tot Uwe eer ons loflied rijzen,
En sterker dan 't geklots der zee,
Zal onze mond Uw goedheid prijzen.

Ja, Schepper, Vader van 't heelal!
Ja, liefdrijk, zalig Opperwezen!
Zoo lang ons hart hier kloppen zal,
Zoo lang zij ook Uw naam geprezen!

Geleid ons, aan Uw vaderhand,
Langs 't doornig pad van 't sterflijk leven,
Tot dat we, in 't hemelsch vaderland,
Als englen Gods, U eere geven!

Der-

Dergelijke gezangen of uitweidingen vindt men op vele plaatsen, zie b. v. bl. 81 en 85 tot 91, in welke laatste eene heerlijke beschrijving gevonden wordt van de aankomst en legering der reizigers tot het hooge feest te *Jeruzalem*.

Een der beste en hartelijkste gedichten is zeker *Jesus dood*, beginnende:

Wie klimt met mij den kruisberg op?
Wie wil den jongsten harteklop,
Het laatste woord zijns Heilands hooren?
Hij maakt zich tot dien togt gereed;
Hij zalft zijn hoofd, hij schikt zijn kleed,
Ontschoeit zijn voet, neigt hart en ooren.
't Is heilig, driemaal heilig land,
Waarop het heiligst offer brandt,
Dat immer werd op aarde ontstoken;
Veel reiner, dan op Morija:
't Is 't offervuur van Golgotha,
Dat thans, ten zoen der aard', zal rooken.

Wie niet met ons wil hegwaarts gaan,
Blijve aan den voet diens heuvels staan,
Maar store ons niet in 't hijgen streven.
Neen, roept gij allen, neen, o neen!
Wij willen zamen opwaarts treên,
Getuigen zijn van 's Heilands sneven.

Het gedicht *aan Alcest* getuigt van den hoogen ernst en hartelijkheid, waarmede ZUBLI de, bij hem diep gewortelde, leer van de zoenofferande door CHRISTUS verdedigt tegen eenen twijfelenden vriend; en, voorzeker, het gedicht verdient eene bijzondere aandacht, zoo wegens eenvoudigheid als kracht. Maar noch dit, noch vele andere gedeelten in de overige gedichten hier zullen hun behagen, die in onze dagen de verdraagzaamheid voorstaan, op uitdrukkelijke voorwaarde, dat men even zoo denke als zij zelven. Wij zouden ons schamen, onze *liberaliteit*, dien naam dan niet verdienende, daartoe te bepalen, en vereeren eenen man, die zijn gevoelen zoo mannelijk voorstaat.

Hier en daar heeft men in dezen bundel menigen prozaischen regel, ook stuitende uitdrukkingen, als bl. 8. 't *ziel-*

loos

loos lijk, en dergelijken; bl. 10 vindt men: *zijn stoel thans onbezet*; men lag aan op *bedden*, en zat niet op *stoelen*.

Bl. 133.

Schoon ons uw ijver streelt, zijn we echter van gedachten,
Met d'uitvoer van dat plan tot na het Feest te wachten. —
'k Heb alles overlegd, zegt Judas, steun op mij, enz.

Platter en min dichterlijk kan men wel niet rijmen. Hoe steken daarbij af plaatsen als deze (bl. 125), waar de Heiland, naar *Jeruzalem* en deszelfs omtrek ziende, betuigt:

De hoef van 't oorlogspaard, de bijl der legerknechten,
Verwoest welhaast uw graan, zal uw' olijfboom slechten,
En waar uw kudde nu zich grazend neêr mag slaan,
Zal 's vijands oorlogstent en krijgsgevaarte staan, enz.

Dan, wij hebben voorbeelden genoeg bijgebragt, en willen alleen nog ééne aanmerking hier mededeelen. In dergelijke gedichten, waarin de Heilige Schrift, en bovenal 's Heilands overschoone en doeltreffende woorden worden omschreven, en uitgedijd tot versierde en gerekte redenen, moet men ten uiterste omzigtig zijn, om niet te veel van het zijne er bij te voegen. Daarom vinden wij soortgelijke gedichten zoo moeijelijk en niet zelden stuitend. Zoo is, b. v., alhier, bl. 108, het diepdoordacht en beschamend gezegde: *Geef den Keizer, dat des Keizers is!* door eene niet zeer gelukkige uitbreiding, van alle kracht schier beroofd. Smaak en oordeel kunnen ook hierin veel ten goede medewerken.

Ieder, die ZUBLI gekend heeft, weet, dat zijne politieke denkwijze veel van die van BILDERDIJK verschilde. Beiden hebben dit gemeen, dat zij eigen voordeel nooit bejaagd hebben, en dat zij aan elkander steeds verbonden bleven. Wij kunnen ons niet wederhouden, ter eere van beiden, te eindigen met BILDERDIJK's vers *Aan mijn overleden Vriend* A. J. ZUBLI:

Steeds volgdet gij uw hart, van God en deugd vervuld,
En dwaalde 't, ô mijn vriend, gij dwaaldet zonder schuld.
Uw zucht was weldoen, was uw vaderland behoeden;
Nooit bliest ge u op in eer, in welvaart, of gezag,
En nooit verlaagdet ge u in druk van tegenspoeden,
Maar leefde, 't oog gevest op 's levens jongsten dag.

Uw

Uw zang vloeide uit een borst, die voor uw Heilland blaakte;
Hem leedt gij, waar gij leedt, gemoedigd, dankbaar, blij;
En, ZUBLI, wie uw hart, of wie uw zangen waakte,
Voelt met den Christen niet, en kent geen Poëzij.

Nieuwe Dichtproeven van FRANCIJNTJE DE BOER, *Dienstmaagd te Sneek. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1821. *In gr* 8vo. *XXII, 75 Bl. f* 1-10-:

Indien de groote en hooge Vernuften van dezen tijd dit boekje, niet uit den middenstand, maar uit de keuken afkomstig, in handen krijgen, ja dan vreezen wij, dat al ons redeneren bij vorige recensie door het geroep: „Nu, zie eens! „meiden en knechts!!" zal overschreeuwd worden. Wij zullen deze Heeren eenvoudig verwijzen naar het uitnemende werkje van den diepdenkenden en in zoo vele opzigten bekwamen WILLEM MESSCHERT, te *Rotterdam*, ten titel voerende: *De drie Gebroeders Beleftijn, of de zucht tot Standsverwisseling*. Waarlijk, grooten en geringen moeten dit boekje lezen: de eersten, om de nuttigheid van alle redelijke verstandsontwikkeling te kennen, ter beschaming van hunnen eigenwaan, en hun verkeerd oordeel omtrent een verbeterd onderwijs; de anderen, om in hunnen kring met tevredenheid te blijven, niet zichzelven daaruit te verplaatsen, maar, bij bijzondere ontwikkeling, den stand zelven te verhoogen. Zoo denkt, zoo doet deze brave Dienstmaagd FRANCIJNTJE, waarvan men niets dan goeds hoort en leest. Zij is godsdienstig, nederig, en met haar deel, ook als Dienstmaagd, tevreden. Zij laat zich, als vele groote Geesten, op hare bijzondere gaaf niets voorstaan, en overtreft ze dus in dit opzigt.

FRANCIJNTJE beschouwt de wereld (bl. 4) uit het regte oogpunt, als zij zegt:

Wat noemen wij de groote wereld?
Die plaatsen, rijk in weelde en pracht,
Waar men, vervreemd van reine zeden,
Het heiligst met den voet durft treden,
Geen godsdienst kent, of die(n) veracht?

Waar men de slaaf is zijner lusten,
Te dwaas zich hecht aan ijd'len schijn?

Zou

Zou ik die levenswijze roemen?
En dit de groote wereld noemen?
Neen, 'k noem die wereld liever klein.

Maar 'k ben zoo dwaas niet, te gelooven,
Dat daár, waar vreugde en vrolijkheid
In hooge kringen zich doen hooren,
De godsdienst zeker gaat verloren,
En dat slechts daar de zonde vleit.

Ach neen! in alle levensstanden,
In alle kringen, groot en klein,
Heerscht zielsrust, wroeging van 't geweten;
Wordt God gediend en God vergeten.
O! mogt het eenmaal beter zijn.

De laatste regel is niet van de gelukkigste, en, zoo als dezelve gezet is, naauwelijks te verdedigen.

Het bekoorde ons bijzonder, dat FRANCIJNTJE in vele gedichtjes hare erkentelijkheid betuigt aan den Heer en Mevrouw, bij wie zij woont; dat zij nooit over haar lot klaagt, maar integendeel de uiterste tevredenheid daarover blijken laat, en dat zij echter met ruimte en naar waarheid betuigt (bl. 33):

God dank, dat edelheid van ziel
Aan rang noch rijkdom zijn verbonden!
God dank, dat onder 't need'rig kleed
Ook menschen-liefde wordt gevonden!

Ja, heerlijk pronkstuk van Gods hand!
Ge ontleent uw grootheid, uwe waarde,
Uw stille majesteit, uw deugd,
Niet van de dingen dezer aarde.

Die eigen kracht van onze ziel,
Waardoor wij 't godd'lijk beeld gelijken,
Rijpt even schoon, waar armoê heerscht,
Als bij den held'ren glans der rijken.

God dank! ook onder 't need'rig dak
Laat zich de stem der menschheid hooren;
God dank! de deugd woont overal;
Zoo juichen mensch en eng'len-koren.

Ook dezen laatsten regel hadden wij wel anders gewenscht.

Dat FRANCIJNTJE vrolijk en genoegelijk is, schijnt uit het rollend gedichtje aan *Mevrouw Podagra* te blijken, waarin zij bewijs geeft van een' gemakkelijken en naïven dichttrant. Wij zullen, ten slotte, hetzelve voor een goed gedeelte hier overnemen:

Wel foei, Madame Podagra!
Uw handelwijs lijkt nergens na;
Zoo in deez' koude winterdagen,
En zonder het vooraf te vragen,
Een gansche week belet te doen,
Dit is beneden het fatsoen.

Ik weet het waarlijk niet, Madam!
Hoe dat gij op het denkbeeld kwam,
Om hier zoo stil in huis te sluipen,
Door wol en linnen heen te kruipen;
Om, in dit vreedzaam huisgezin,
Te heerschen als een rijks-voogdin.

Elk siddert onder uw gebied,
Wijl vreugd en blijdschap voor u vliedt;
Gij ziet ons aan met norsche blikken;
En ach! wie zou ook niet verschrikken!
Gij zijt, in ieder logement,
Voor wreed, meedoogenloos, bekend.

Mevrouw! ach doe ons het plezier,
En ga van avond nog van hier;
O! zoo gij ons dus wildet verpligten,
Wij zouden u eene eerzuil stichten;
Zoo niet — dan jagen we u deez' dag
Nog weg, op regterlijk gezag.

ET-

ΕΥΝΑΠΙΟΣ. EUNAPII SARDIANI Vitas Sophistarum et Fragmenta Historiarum recensuit notisque illustravit IO. FR. BOISSONADE. Accedit annotatio DAN. WYTTENBACHII. Vol. I. Amstelodami, apud *P. den Hengst et Filium.* 1822. 8vo. form. maj. *f* 8-5-8.

Gelijk de groote Dichtgeesten over elkander oordeelen, doen het de Hooggeleerde Heeren van den eersten rang. Ja, erkennen wij het, ook ons volkje, de Recensenten, wel eens, in plaats van, wanneer de Confraters eens hun beste beentje hebben uitgestoken, openhartig en broederlijk te erkennen, dat men het niet kan verbeteren, zou men liever pluizen, ja (men vergeve allen Recensenten de zonde!) zoeken, om toch ook iets te zeggen en aan te merken, opdat het werk van den eenen voor dat van den anderen niet onderdoe. Een gepaste nederigheid is niet alleen geoorloofd, maar prijzelijk; aan opregtheid en waarheid moet men echter nooit te kort doen, en alle zelfverheffing is ook hier verachtelijk. Om dan opregt te zijn, betuigen wij, na het uitnemende berigt, wegens deze nieuwe uitgave van EUNAPIUS door BOISSONADE en WYTTENBACH, in den *Konst- en Letterbode* van verleden jaar, No. 48, gelezen en herlezen te hebben, dat wij er niets meer bij te voegen, dan alleen dit, dat het schande, ja groote schande zou zijn, dat, bij zoo weinig eigenlijke klassieke uitgaven, als hier te lande tegenwoordig het licht zien, men zich een werk van dien aard en geleerdheid, als dit, door mannen van den eersten rang, als BOISSONADE en WYTTENBACH, opgehelderd en uitgegeven, niet zou aanschaffen, tot aanmoediging van Schrijvers en Drukkers. Wij ontvangen uit Duitschland vele geleerde werken. Men ontving er weleer, helaas! van ons, en zal zeker ook van dit uitstekend en goedkoop gesteld werk exemplaren ontboden hebben. Wij hooren met leedwezen, dat er nog weinige binnenslands gesleten zijn, en vertrouwen, dat onze openbare aankondiging, met die van den *Letterbode*, tot een ruimer nederlandsch debiet zal medewerken. Al die openbare Bibliotheken, al die geleerde Maandwerken met zoo veel uittreksels, weêrhouden zij de bijzondere liefhebbers van zich dergelijke werken aan te schaffen, zoo verwijderen zij de raadpleging en het nut daar-

van binnenshuis, en zouden van dezen kant nadeel aanbrengen. In vroegere dagen spaarden lettergierige kweekelingen al hun uitgezuinigd geld tot het bijeenbrengen van eene goede bijzondere boekerij, en menigeen in later leeftijd heeft aan deze medgezellin zijnen blijvenden lust voor, en den krachtdadigen invloed van de altijd leerzame en verkwikkende studiën te danken. Bijzonder zoude het schoone zijn, dat zoo vele vermogende leerlingen van den éénigen WYTTENBACH (wiens verdiensten wij, na de keurige lofspraak in den *Letterbode*, op het einde van bl. 345 en het begin van bl. 346, in geen helderder licht kunnen noch behoeven te plaatsen) zich niet bijverden, om den vaderlandschen letterroem te handhaven in alle opzigten, en met al hun vermogen mede te werken, om deze vermaning van den grooten man in zijn *Protrepticus* (p. 197. *Philomath.* Lib. II.) te betrachten: *Incumbite toto pectore ad Litterarum artiumque studia eamque laudem hereditariam a majoribus acceptam, item nepotibus hereditariam tradite, qui eam ipsi ad ultimam usque aetatem posteritatemque propagent: Ostendite lumen vestris caeteris omnibus populis.* Ja, mijne jeugdige en geleerde Landgenooten! doet dit niet alleen door welgeschrevene en welverdedigde proeven uwer vorderingen en behaalde eereprijzen; maar doet het ook, door een of ander geliefd Schrijver, die het behoeft, ter uitgave te bewerken, en u vroegtijdig al de hulpmiddelen daartoe in eene goede bibliotheek aan te schaffen!

Reis rondom de Wereld, enz. Door G. H. VAN LANGSDORFF. *IIde en IVde Deel.*

Ontdekkingsreis in de Zuidzee, en naar de Behringsstraat, enz. Door OTTO VON KOTZEBUE. *Ste en IIde D.*

(*Tweede Verslag; zie* 1822, *No. XV.*)

Wij verlieten den Luitenant KOTZEBUE bij zijne aankomst op *Kamtschatka*. Over dit door LANGSDORFF uitvoerig beschrevene Schiereiland vinden wij hier weinig; KOTZEBUE onderstelt het, met reden, als bekend, te meer, daar hij de binnenlanden niet bezocht heeft, zoo als de straks genoemde Reiziger. Belangrijk voor de Aardrijkskunde was de reis, door den ontdekker, N. O. waarts van *Kamtschatka* on-

ondernomen, waarbij hij wel zijn hoofddoel, het vinden eener doorvaart naar de IJzee, niet bereikte, maar toch eene diep in het vasteland van *Noord-Amerika* indringende baai, naar hem de *Kotzebue-fond* genaamd, ontdekte. In 't eerst hoopte hij, dat zulks de lang gezochte doorvaart zou wezen, doch vond zich, gelijk zoo vele andere Reizigers, daarin te leur gesteld. Nogtans is deze ontdekking der *Kotzebue-fond*, als van eene veilige haven, — een gelukkig oord voor den handel in peltereijen, en misschien een middel, om verder oostwaarts door te dringen, daar de Luitenant niet alle inhammen onderzocht heeft, — van eenig belang. Men vond aldaar hooge sneeuw- en ijsbergen, maar zoo het land op verre na zoo kaal en bar niet, als op de vlak tegenover, ja nog meer zuidelijk liggende kust van *Azië*, — een' ijsberg van louter ijs, bedekt met eene korst van zand en aarde, een half voet dik, waarop weinig gras en mos groeit; allengs smelt het ijs, de berg zakt, en na verloop van jaren zal men hier een groen dal zien. In dit ijs, honderd voet hoog, vond men mammouthsbeenderen en tanden. De bewoners dezer kusten kleeden zich des zomers in vellen van rendieren, honden, zeehonden, en van het fluitende of holgravende eekhorentje, het welk onze reizigers ook op de N. O. kust van *Azië* vonden, en door geheel *Noord-Amerika* verspreid moet zijn, daar ook LEWIS en CLARKE het aan de overzijde der rotsbergen bij den *Missouri* vermelden. De *Amerikanen* droogen walrusbeenderen in den mond, aan wederzijden uitstekende, het hoofdonderscheidingsteeken tusschen hen en de tegenover wonende *Aziaten*, die zulks missen. Hunne tenten of hutten zijn van walrushuiden in de gedaante van kegels. Men begroet elkander daar ook met het aanraken der neuzen. Geenszins heerscht aldaar het beminnelijke vertrouwen der Zuidzee-eilanders. De man uit het Noorden, die met list, behendigheid en moed zijn bestaan op het gedierte van zijn land moet winnen, ziet natuurlijk ook zijn' evenmensch ligter met wantrouwen en als mededinger in dat bedrijf aan, dan de planten-etende bewoner der Keerkringseilanden, wien zijne milde Natuur alles van zelve in den mond werpt. Nogtans hebben wij aan de *Kotzebue-fond* met verwondering eene soort van handel gevonden, die reeds vóór 22 Eeuwen, volgens HERODOTUS, op de N. W. kust van *Afrika*, op die wijze tusschen de inboorlingen en de *Karthagers* gedreven werd. De vreemdeling legt eenige goederen aan den oever, en gaat heen; de *Ame-*

rikaan bezigt de goederen, legt zoo vele vellen daarnaast, als die hem waardig zijn, en gaat ook terug; dan komt de vreemdeling weder, en neemt de vellen mede, als de koop hem aanstaat; zoo niet, laat hij alles liggen. Deze handel is te merkwaardiger, daar hij tusschen de *Amerikaansche* en *Aziatische* Wilden (zoo minstens naar KOTZEBUE's denkbeeld) gedreven wordt, die anders in gezworene vijandschap met elkander leven. Voorts zijn, voor de Natuurkundige Aardrijksbeschrijving, de opmerkingen van belang, dat het water aan de *Amerikaansche* kust veel minder zilvig is, dan aan de *Aziatische*; dat, aan de laatste, lucht en water veel koude zijn, en de stroom gedurig naar het N. O. loopt.

Van de *Behrings-straat* ging de Luitenant zuidwaarts naar het eiland *Unalaschka*; onder weg vertoefde hij aan de *St. Laurens-baai*, en ontmoette aldaar de *Tschuktschen*, bewoners der Noordoostpunt van *Amerika*. Hier had hij eene aandoenlijke ontmoeting: een oude bediende der *Russisch-Amerikaansche* Compagnie stond, op het hooren van een *Russisch* volkslied, door de matrozen, de kamer in, en riep uit: „Dat zijn „*Russen!* ó Dierbaar, geliefd Vaderland!" De vaderlandsliefde en het heimwee van dezen ongelukkigen zal wel door de mishandelingen, die wij gezien hebben, dat deze menschen in die afgelegene oorden door de Compagnie moeten ondergaan, verdubbeld geworden zijn. Van *Unalaschka* ging de reis naar *Kalifornië*, waar wij de reizigers in ons eerste verslag reeds ontmoet hebben, en vandaar naar de *Sandwichs-eilanden*. KOTZEBUE zag hier den bekenden Koning TAMAAHAMA, hier volgens onze uitspraak TAMMEAMEA genaamd, die uit de reizen van VANCOUVER en TURNBULL bekend, en door sommigen (wel wat bij vergrooting) bij *Ruslands* PETER vergeleken is. — Niettegenstaande eene zeer versche beleediging, door een *Russisch* onderdaan, met name SCHEFFER, geleden, die de achterdochtige *Japanners* terstond tot maatregelen tegen de *Russen* zoude hebben aangezet, werd de *Rurick* (de naam van het schip van KOTZEBUE) ongemeen vriendelijk ontvangen, zoo wel op *O-Weihee* door den Koning, als op *Wahu* (*Wahoe*) door den *Engelschman* YOUNG en den Stedehouder KAREIMOKU (KOE). De landstreken zijn hier verrukkelijk, welbebouwd, en men kent de vatbaarheid en leerzaamheid der ingezetenen. Jammer, dat, bij deze uiterlijke beschaving, het Heidendom, met den bespottelijksten en zelfs wreedsten eerdienst,

dienst, nog in stand blijft, en TAMMEAMEA geheel nieu-
gierig schijnen hun voorbeeld van POMARRE op O-Tahiti te volgen. — Nadat het schip hier gekalefaterd was, (in de stormende haven Hana-ruru), ging de reis weder verder naar het Zuiden. Het gelukte onzen Reiziger, op 10 en 11 graden Noorderbreedte en 190 Oosterlengte, eerst het Nieuwjaars-eiland, en daarna twee eilandegroepen te ontdekken, die, zonder eenig twijfel, of hun gestalte, de verbazende werking van het Koraalinsekt, op de duidelijkste wijze, vertoonen. Derzelver eigentlijke naam is Radack, en van eene andere, meer westelijk gelegene daarmede gelijkloopende keten, Ralick. De strekking der eersten is eerst van het Z. O. naar het N. W., daarna van het Z. naar het N. Deze eilanden zijn, zoo het schijnt, gedeeltelijk eerst eene nieuwe werking der genoemde insekten, blijkens de weinige aarde, waarmede zij bedekt zijn, en ook slechts bevolkt; de anderen vertoonen het bekoorlijke gezigt van kokos- en andere palmboomen, pandanusboomen met hooge wortels, taro- en andere wortelen, enz. Goedhartigheid, eenvoudigheid en vreedzaamheid heerschen in deze eilanders. Toen KOTZEBUE op het grootste eiland van de eerst ontdekte groep (Otdia) eenen tuin wilde aanleggen, begrepen zij zulks in het eerst niet, maar sprongen daarna, het merkende, van blijdschap. Het smeden, het gezigt der wapens, het eten met mes en vork, vooral het schieten, wekte verwondering, verbazing, schrik, of zelfs doodsangst. Gastvrijheid en een liefderijk onthaal toefde den *Russen* overal. Doch dieverij was hier, niet minder dan op alle andere Zuidzee-eilanden, t' huis; en zelfs RARICK, het eerste Opperhoofd, aan hetwelk zij kennis bekwamen, maakte zich daaraan schuldig, en beantwoordde dus niet aan den eersten, aangenamen indruk. Men moet echter hierbij bedenken, dat de meest *herbergzame* Natiën tevens de meest *diefachtige* zijn, en dat vooral in de Zuidzee het denkbeeld van eigendom, door de weinige moeite, die men behoeft te doen, om zich hetzelve te verwerven, zeer flaauw is; hetwelk zekerlijk hunne deugden, maar ook hunne ondeugden zeer verminderd. Met het vertrouwen, zegt KOTZEBUE, ontwikkelde zich ook de neiging tot stelen. Hier ontmoetten de *Russen* zeker Opperhoofd KADOE, uit het tot de *Carolinen* behoorende eiland *Ulle*, die met de zijnen, op de vischvangst door storm overvallen, *acht maanden* op zee gezworven, in al dien tijd alleen van visschen geleefd had, en eindelijk op het

ei-

eiland *A-ur* was aangekomen. Zij hadden al dien tijd, tegen den N. O. passaatwind gelaveerd, en hiervan merkt de Schrijver aan, dat deze bijzonderheid belangrijk is voor de begunstigers van het (ons inziens hoogstwaarschijnlijke) gevoelen, dat de Zuidzee-eilanden van het Westen naar het Oosten bevolkt zijn. KADOE was een, voor den lagen staat der beschaving zijner landgenooten, waarlijk uitstekend mensch, niet alleen door leerzaamheid en zucht tot beschaving, maar ook door welsprekendheid en gevoeligheid. Hij verliet zijne betrekkingen op *Radack*, om de vreemdelingen tot naar *Unalaschka* te verzellen, en hield bij die gelegenheid eene afscheidsrede, waarbij alle zijne toehoorders in tranen wegsmolten (de kinderlijke natuurmensch weent ligt). Ook kwam KADOE met de *Russen* terug; en, in weerwil van zijn vast voornemen, om met hen naar *Petersburg* te gaan, kon hij er niet toe besluiten, omdat „zijn zoontje in het bosch KA„DOE! riep, en 's nachts niet sliep." Zoo drukt de natuur ook op deze onbeschaafde eilanders den stempel der menschheid. Echter is ook bij deze kinderlijke wezens de Oorlog doorgedrongen. In zulke tijden worden ook de vijandelijke eilanden afgeloopen en geplunderd. Zelfs vechten op *A-ur* de vrouwen mede in de achterhoede. Daarenboven heerscht er eene afschuwelijke wet: iedere Moeder mag slechts drie kinderen opvoeden; de overigen moeten omgebragt worden. Dit is (wie zou het gelooven?) het gevolg van het gebrek aan levensmiddelen, of liever — mogen wij zeggen — van de traagheid dezer eilanders, die de Natuur niet te gemoet komen, doch thans door de *Russen* met een aantal nuttige gewassen voorzien, en dus in dit uitmuntende klimaat voor den honger beveiligd zijn. De gezondheid dezer luchtstreek blijkt uit den hoogen ouderdom en tevens onverzwakte zielsen ligchaamskrachten der eilanders, waarbij een man van 80, en zelfs een van ver over de 100 jaren gevonden werd; de eerste wierp nog eene lans 15 schreden ver in een' boom; de tweede was nog vrolijk en onverzwakt. De Godsdienst der *Radackers* is zoo kinderlijk als hunne geheele ziel. Het eiland *Bigar* wordt door een' blinden God bewoond, dien de eilanders misleiden, door zich voor zijne zonen uit te geven; terwijl zij deze zonen door vleijerijen winnen.

Na eenig verblijf op deze eilanden ging het weder noordwaarts, om den in 't vorige jaar beproefden doortogt te hervatten. Doch een felle op 44° 30′ N. B. opgekomene storm,

die

die onder anderen door Bevelhebber door eene hevige golf tegen het dek wierp, en hem de borst bezeerde, deed deze onderneming ſtaken. Hoe meer men, namelijk, noordwaarts kwam, des te meer pijn gevoelde de Luitenant; zoodat hij genoodzaakt was, deze ijszeeën te verlaten, en den teugen zuidwaarts te zetten. Groote opoffering kostte hem dit beſluit. Eer hij den omtrek van *Unalaschka* en de verdere *Aleutiſche* eilanden verliet, had hij gelegenheid, LANGSDORFF's berigten wegens de zeeleeuwen en zeekatten te bevestigen, en met eenige nieuwe bijzonderheden te vermeerderen. Het gevecht der zeeleeuwen om hunne wijfjes, wordt zeer levendig beſchreven. Het door een' vuurſpuwenden onderzeeſchen berg ontſtane eiland vermeldt KOTZEBUE zoo wel, als LANGSDORFF, uit de berigten des Heeren KRUSENSTERN. In 1796 (volgens LANGSDORFF in 1795) ontdekte men eerst rook, uit zee opgaande; dezelve werd door vuur en brandſtoffen gevolgd, en vormde een eiland van 2½ mijl omtrek en 350 voeten hoogte, dat in 1817 nog aan het toenemen was. Onder de zeedieren willen de *Aleuten* ook eenen walvisch hebben opgemerkt, die een' vreeſelijken bek vol groote tanden heeft, en waarvan men het ſpek onverteerd weder kwijt zou geraken. Wij zullen, om hierover te oordeelen, de natuurkundige berigten van den Heer CHAMISSO in het derde Deel moeten afwachten, daar de Heer KOTZEBUE geen Natuurkenner is. Een tweede bezoek der *Sandwichs-eilanden* deed hun het bijgeloof der bewoners, zelfs van den Koning, nader kennen. Zij bezochten de *marai* (of de godsdienſtige begraafplaats en tempel te gelijk), zagen derzelver gedrogtelijke afgodskoppen, en daaronder twee, die het eten van den appel door ADAM en EVA ſchenen te verbeelden. Het wederzien van *Radack* had, gelijk wij boven zagen, de ſcheiding van KADIOR ten gevolge. De *Ruſſen* voorzagen hem rijkelijk van ruingewaſſen, waarvan zij eene plantadje aanleiden, en dezelve door ſchrik, en verzekering van in een volgend jaar terug te komen, tegen de dieverijen der eilanders beveiligden. Aandoenlijk was het afſcheid van zijne *Europeſche* vrienden. Zij zeilden thans naar het Westen, doch misten de keten *Ralick*. Het eerſte land, dat zij bezeilden, was het éénige bewoonde der *Marianen* of *Dieveneilanden*, *Guaham*, eene *Spaanſche* volkplanting, waar reeds de huizen luchtig op ſtaken boven den grond zijn gebouwd, op de wijze der *Maleijers*. Zij vonden hier in den Heer

TOR-

TORRES een bekwaam en verstandig man, die hun merkwaardige berigten wegens de meer zuidwaarts liggende *Carolina's eilanden* mededeelde, onder anderen van *Ulla*, KADOE's vaderland, welke hij zelf bezocht, en bewerkte, dat jaarlijks eenige hunner vaartuigen *Guaham* kwamen bezoeken. Deze overtogt, 300 mijlen verre, wordt door hen, in gebrekkige kano's, in vijf dagen afgelegd. De beschrijving van den weg *in liederen*, en de starren, zijn hunne eenige wegwijzers. Deze liederen, waardoor zij merkwaardige gevallen aan de vergetelheid ontrukken, zijn bij de *Caroliners* zoo wel, als bij de bewoners van *Radack*, in gebruik. (Weder een algemeene trek der natuurmenschen!) — Van het bekoorlijke *Guaham*, waar de *Russen* treffelijk onthaald werden, doch waar de Gouverneur zorgvuldiglijk vermeed, hun eenige berigten nopens het eiland te geven, zette men den koers, ter reparatie van het schip, naar *Manilla*, de hoofdstad der *Spaansche Philippijnsche* eilanden. Onder de merkwaardigheden aldaar behoort het rooken van *cigaren*, *een voet lang en naar evenredigheid dik*, door vrouwen, en daarom damescigaren genaamd. Zulk een gevaarte zou in den mond onzer teedere schoonen al eene rare vertooning maken! — De allerergste soort van melaatschheid (hoogstwaarschijnlijk de *elephantiasis* van JOB) heerscht op *Manilla*; *de ledematen rotten weg, en de kranke, die den onvermijdelijken dood voor oogen ziet, behoudt, onder de verschrikkelijkste pijnen, tot het laatste oogenblik zijne bewustheid.* Deze walgelijke ziekte heet er *San Lazaro*. (Ook bij ons werden voorheen de melaatschen *Lazarussen* genaamd; en nog is deze naam in de *Lazaretten* overgebleven, hoewel voor geheel andere ziekten ingerigt.) Te *Cavite*, eene binnenhaven van *Manilla*, werd de schade aan de *Rurick* hersteld, die zich nu door de straat *Sunda*, over de *Kaap de goede Hoop*, *St. Helena* en *Engeland*, huiswaarts begaf, alwaar hij na eene afwezigheid van drie jaren aankwam.

Wij verlangen zeer naar het derde Deel, hetwelk de resultaten der reis voor de Aardrijks-, Natuur- en Volkenkunde zal moeten bevatten. Het werk is onderhoudend geschreven (de zeeberigten zijn minder eentoonig voor het algemeen, dan in KRUSENSTERN of FLINDERS) en goed vertaald. De Vertaler heeft de ontdekkingen van KOTZEBUE en PARRY in ééne Kaart doen vereenigen.

Ont-

Ontwerp tot een nieuw uit te geven Weekblad, onder den titel van: Vaderlandsch Verlichtingskwispedoor, of Tijdschrift tot bevordering van Verlichting, Vrijheid en Regt, en tot zinspreuk voerende: Leve de Vrijheid! Te Groningen, bij J. Oomkens, 1798. *In gr. 8vo.* 96 *Bl.* f :-8-8

Nu, dit stukje is ten minste wel *oorspronkelijk!* En, zoo zoo wij den schrijver ontrent dit punt anders ligt kwalijk begrepen hadden, dat hij meer voor het oude, voor verstand van rijperen, geen was, dan voor het kweeken van eigene, misschien ook al scheele en karige vruchten; zijn eigen werk neemt deze bedenking te eenemaal weg. Hoezeer een niet zoo wel smakelijk als dit, dat dan een *kwispedoor* toch al een heel walgelijk denkbeeld oplevert, niet zoozeer als het daar stil staat en met zekere kieschheid gebruikt wordt, maar als er zoo veel van het gebruik opgehaald, en de stof omgehaald wordt, gelijk hier geschiedt; zo omdat hier zoo wat zweeme naar smalen op en bespotten van eigene vaderlandsche zeden, iets dat, in dit opzigt, misschien ... nog van belang moge zijn, maar hier en elders waarlijk weinig meer te pas komt; zo dat het geheele stuk zelve ligtelijk als een kwispedoor zou kunnen beschouwd worden, waarin de schrijver zijne eigene gal eens heeft uitgestort. Ja wij zelve waren een poos in dit denkbeeld, toen b. v. de Recensenten er hun lotje kregen. Daar toch alle werking hare wederwerking heeft, en zelden iemand *au!* roept, of hij moet getroffen wezen, zoo was dit denkbeeld niet onnatuurlijk. Hoe dit zij, het is gelukkig, niet *alles* tuig en vuiligheid, wat wij in dit *Ontwerp* (schets van een kwispedoor) aantreffen. Veel daarvan mag wel eens gezegd worden; en daar de Utopiaansche geschriften, de Harlekijnen en Oude en Nieuwe Mannetjes allen weg zijn, ja zelfs het Advertentieblad in gevaar dreigt te vallen, (zoo als men hier, wij weten niet regt om te prijzen, om te spotten, of voor de leus bewaart) is het zeker niet te misprijzen, dat men ook eens een ontwerp maakt. Inzonderheid behagen ons sommige der achteraangevoegde brieven nog al tamelijk. En in allen gevalle moet ons immers de groote Latijnsche noot den mond stoppen! Het is waar, iemand zou kunnen denken: zijn juist de geleerde lieden, die dit maar alleen ver-

verstaan, zulke dommerikken, dat zij geen ernst en boert weten te onderscheiden, enz.? Maar dit heeft zijne reden. In zulk een stuk behoort niet alles op gelijken toon te zijn gestemd. Daarom spreekt nu de zetter eens, dan weêr wordt er eene andere taal gebezigd, — zoo omtrent als op eene landkaart de onderscheidene kleuren deze of die rijken en gewesten aanduiden. Bovendien is het nu klaar, dat de schrijver een geleerd man zoo wel, als een geestig man, en bovendien een dichter is! En zulks zet, bij de zoodanigen, die het wezen der zaken niet kunnen beoordeelen, een zeker gezag aan het geschrevene bij. Trouwens de dag- en onderteekening laat ons even zoo min, als geest en trant, zeer in het onzekere omtrent den Hooggeleerden schrijver. Wij wenschen veel voorspoed aan zijne vlijt, en hopen dikwijls stoffe te zullen vinden, om hem te doen opmerken, dat wij geen vriend of vijand kennen, maar slechts op waarheid zien.

Godsdienstig Jaarboekje voor bijzondere en huisselijke stichting. Naar het Hoogduitsch. Door BERNARDUS VERWEY. *Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1823. *In kl.* 8*vo.* 286 *Bl. f* 2-:-:

VATER, DEMME, VEILLODTER, HERMEIER, HANSTEIN, WIDMBEN leverden de stof tot dit Jaarboekje, wederom in zoo verre eene nieuwe en niet verwerpelijke vinding, als het onzen godvruchtigen Landgenooten een stichtelijk Huisboek met *korte Opwekkingen*, *Gebeden*, *Alleenspraken* enz. (hier ten getale van 68) in den vorm van een Jaarboekje, echter zonder Almanak, ter hand stelt. Slechts een paar opstelletjes zijn van VERWEY zelven. En juist dit behaagt ons het minst. Wij geven het werkje gaarne de getuigenis, van aan deszelfs doel — bijzondere en huisselijke stichting — te beantwoorden. Maar (wij hebben het meermalen gezegd, en moeten het hier weder herhalen) waarom toch van elders ontleend, wat wij zelve even goed, ja, voor zoo verre onze eigene Leeraars mogen geacht worden, met de meest heerschende zwakheden en gebreken zoo wel, als met de bijzondere aangelegenheden en behoeften hunner Landgenooten het best bekend te zijn, veel beter nog in staat zijn te leveren?

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen van H. SWART. *Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1822. *In gr.* 8vo. *X*, 340 *Bl. f* 3-5-:

Na een verloop van tien jaren deelt ons de Eerw. SWART, in den aangekondigden nieuwen bundel, een *twaalfſtal* van zijne Leerredenen mede. Men herinnert zich bij dezen 's Mans vroegeren arbeid, over *de Redevoering van Paulus te Athene* (*); want in zijn Voorberigt wijst hij zelf den Lezer, op eene hem vereerende wijze, derwaarts, en op de *beoordeelingen* van gezegde Leerredenen. Niet altijd mogen Recenſenten, bij hunne doorgaans ondankbare lettertaak, wegens gemaakte aanmerkingen, zoo blijde vruchten oogſten, als de rondborſtige erkentenis van dezen hunnen Landgenoot oplevert. Zij behelst geenen lof, maar regtvaardiging van hunnen toets, en de voor hen ſtreelende getuigenis van medegewerkt te hebben tot nut, en tot verbetering des werks, van eenen geachten Landgenoot en Christenleeraar. Dezen verblijde wederkeerig onze verklaring, dat wij van het afgekeurde zwak, en de diepgaande wijsgeerte der ſcholen, in vroegeren leeftijd hem aanklevende, bij dezen zijnen rijperen kanſelarbeid geen ſpoor gevonden hebben, ten ware misſchien in den aanhef der eerſte Leerrede. Hoe het zij, wij laten het bij dezen wenk, gereed den Man onzen dank te betuigen, die, bij den overvloed van kanſelwerk, waarmede zich de Nederlandſche Godsvrucht kan voeden en ſtichten, ons dezen nieuwen voorraad aanbiedt; een' voorraad, die met den besten van beroemde Mannen wedijvert; voor geenen, althans voor weinigen, in onze huizen reeds bekend, behoeft te wijken. Ditwerf beſtemde

(*) Bij den Drukker dezes, J. W. IJNTEMA, uitgegeven, en te bekomen tot den prijs van *f* 1-16-:

de SWART geene vervolgſtoffe, maar verſcheidenheid van behandelde onderwerpen en tekſten, ter uitgave. Bij zijne rangſchikking plaatſte hij, als bij wisſeling, Leerredenen, uit het Oude, dan weder uit het Nieuwe Verbond ontleend. Niet te ſchroomvallig was hij ook daarop uit, om de *besten* te willen kiezen uit al zijne ſtukken; liever nam hij van de *laatſten*, waarvan hem het verſcher en gunſtig oordeel der hoorderen best geheugde, en die, of wegens den tekst, of min gewone bewerking der ſtoffe, hem voor de pers meest geſchikt toeſchenen. Wat ons betreft, hoezeer het gevoelen en de toejuiching eener godsdienſtige vergadering geen' vasten waarborg moge opleveren voor de goedkeuring der lezende en overwegende aandacht in den huisſelijken kring, wij durven deze meer gegronde loſſpraak, ook met terzijdeſtelling van de vooringenomenheid met zijnen reeds gevestigden Naam, den Eerw. SWART volmondig verzekeren. Immers in iedere dezer Leerredenen heerscht eene krachtige, mannelijke en tevens vloeijende welſprekendheid, hoedanige op den kanſel past, die bondigheid met klaarheid vereenigt, door gepasten ernst en keur van beelden de aandacht boeit en ſteunt, en welke, in ſtijl en voorſtelling naar het onderwerp zich waardiglijk rigtende, evenzeer in ſtaat is het *verſtand* te overtuigen, als het *hart* te roeren en weg te ſlepen ten goede. Dit over het geheel gezegd zijnde, nemen wij de XII Leerredenen, ons in dit boekdeel aangeboden, afzonderlijk in oogenſchouw.

De Iſte, die, *over het lot der Vromen* handelende, den Iſten Pſalm tot tekst heeft, verdient, als eene keurige *Bijbeloefening*, onzen lof; doorloopt, verklaart en behandelt dat Oosterſche Dichtſtuk, met toepaſſing op de Christenen; eindigende met dezen hun voorregt te herinneren, van door Jezus uitzigt te hebben beide op vrede met God en zaligheid, ook na den dood.

Het opſchrift der IIde Leerrede is, *Jezus op het Meer van Tiberias*, naar Luk. VIII: 25b. Zoo ooit, kwam hier de inleiding over het moeijelijke van kanſelwelſprekendheid te pas; maar van dezelve levert ons SWART

eene

eene heerlijke proeve, zoo bij de duidelijke verklaring van den tekst; als in zijn tafereel, dat den opkomenden ſtorm van tuſſchen het omgelegen gebergte, der Apoſtelen vreeze, en Jezus ſchetst, die, na zijn ontwaken, zee en winden ſtilt. In het andere deel zijner Rede ontwikkelt hij een viertal leeringen, en dringt ten nutte zijner hoorderen aan; 1°. op *het beſtaan van Hem*, die zit boven den kloot der aarde, 2°. op *Gods Voorzienigheid*, gaande over alle dingen; gewagende voorts, 3°. van *de verhooring onzer gebeden* door Zijne liefde, en 4°. van *de genadige vergiffenis onzer zonden*. „Waar," lezen wij hier, „vertoont zich Jezus meer als den Gezant van „God, die in zijne plaatſe is en zijne eigene woorden „ſpreekt, dan op het meer Gennezareth? Neen, deze „*onbekende*, (liever *minbekende*) geſchiedenis is het te„genſtuk en de wederhelft der kruiſiging op Golgotha. „Hier bewijst Hij de mogelijkheid, dáár de wezenlijkheid „van de vergiffenis der zonden. Hier ſchittert de onbe„perkte almagt, dáár de volmaakte liefde." Geen twijfel heeft het bij ons, of het ſchoone en treffende van zulk eene taal moest roeren en ſtichten. Ruim zoo gepast, echter, konde het wonder op het meer, naar ons gevoelen, tot een pleit voor de geloofwaardigheid van 's Heeren Opſtanding, dan wel als een tegenhanger van zijne kruiſiging, gebezigd worden. Wij hadden daarom, als ſlot dezer Leerrede, verlangd, het ſtaven van de waarheid der *onſterfelijkheid*, niet van de *vergeving der zonden*. Een ander wonder, de *genezing van den geraakten*, is en blijft, in onze oogen, beter geſchikt tot aandrang der gezegde Evangelieleere; gelijk Thabor en Golgotha meer regtſtreekſche aanleiding geven mogen tot eene tegenſtelling van Christus heerlijkheid en vernedering.

Trouwens de Eerw. SWART verkoos over de *Leer der Onſterfelijkheid* te handelen in zijne IIde Rede, waarbij het Profetiſch woord van Ezechiël, XXXVII: 1—10, tot tekst gekozen werd. Niet dat hij daarin eene voorſpelling onderſtelle van deze door Jezus aan het licht gebragte waarheid; maar de taal van onzen Godstolk, naar

eisch toegelicht, wordt niet ongepast door onzen Christenleeraar gebezigd, om over gedachte belangrijk onderwerp te spreken. Zoo voert hij, na de verklaring, de bewijzen aan, die het gezond verstand, om zich te sterken in de hoop der Opstanding, in staat is op te maken, 1°. uit ons *verlangen naar een voortdurend bestaan*, 2°. uit onze *weetgierigheid*, hier niet te bevredigen, 3°. uit den algemeenen *wensch naar beter leven*, 4°. uit onze *zucht voor regt en orde*, die *loon naar werken* in een ander leven hoopt. Wegens eenheid van stoffe en warmte in voordragt, zoo wel als zalving, geviel ons deze Leerrede zeer, waarbij de tekst en deszelfs toelichting allermeest de aandacht opwekt.

Nu volgt wederom de verhandeling eener plaats uit het N. V., en wel Hand. XXIX: 27b. Felix wordt dus, als voorbeeld eener *verkeerde zucht om menschen te behagen*, in de IVde Leerrede beschouwd, en zijn gedrag jegens Paulus met allen nadruk beoordeeld en gewraakt. Zulks leidt den Spreker tot een wèl uiteengezet onderzoek over het drietal vragen: *Vanwaar deze verkeerde zucht om menschen te behagen? Welk onheil springt daaruit voort?* En *hoe hoeden of herstellen wij ons, om niet tot dit onregt te vervallen?* Gelijk die inleiding te regt de menschenliefde aanprees, zoo is de aansporing tot het lezen des Bijbels en navolgen der H. Mannen een welgekozen slot, om door de vreeze Gods de menschenvreeze te onder te houden.

Wij komen nu, tot de Vde en VIde Leerredenen, die éénen tekst, Psalm XIX: 7, in tweeën gesplitst, en eenegelijksoortige stoffe ten onderwerp hebben. Want *over Gods Grootheid en Goedheid bij den Dag*, en *bij den Nacht*, luiden de aangewezene stellingen. Wie eenigzins met den smaak en de pen van den Heer SWART bekend is, gevoelt met ons, hoezeer hij hier te huis behoore, verwacht een Meesterstuk, en zal zich, dit mogen wij zeggen, althans *niet* omtrent de eerstgedachte Kanselrede, *een weinig* misschien bij de laatstgemelde, teleurgesteld vinden, hoe hoog zijne verbeelding geklommen was.

Wij

Wij geven geraamte noch uittrekſel, opdat wij niet het ſchoone te zoek brengen, of eene enkele plaats uit haar verband rukken. Men leze, oordeele, en bevredige zichzelven, met eenen rijkdom van godsdienſtige ſtichting te gaderen. Wij houden het daarvoor, dat SWART, in zijne Rede *over den Dag*, zoo mogelijk, zichzelven overtrof. Althans in die *over den Nacht* (hij veroorlove ons deze leenſpreuk, zonder eenige ſcherpheid te bezigen) ſchijnt hij ons als in te ſluimeren bij het pestlampje, en in de ſchitterende feestzalen, na, met alle inſpanning zijner kracht, gewaagd te hebben van de Majesteit des Hemels, in een weldadig, doch ontzettend onweder, en in den nachtegaal. Desniettegenſtaande vergezelden wij den Redenaar met goedkeuring, ook bij dat minder groote en minder heerlijke, dan toch nuttige voor den mensch, *bij het gemis van beter licht.*

In *dezen bundel* keurde de Eerw. SWART het oorbaar, ook eene *Avondmaalspreek* in te laſchen; en welvoegende was het zeker, aan dezelve, die de VIIde is, eene plaats in te ruimen naast de voorgaande. De lezer wordt dus van de beſpiegeling over de *dagelijkſche* zegeningen der aanbiddelijke Voorzienigheid teruggeleid tot die allergrootſte en hemelſche goedertierenheid Gods in Christus, aan wiens overgave ten kruisdood hem de plegtige feestviering herinnert. De tekst, Jac. IV: 10, behoort wel niet onder de zoodanige, die regtſtreeks op de gewijde inſtelling doelen, of gewoonlijk door Leeraren gekozen worden. Maar SWART wilde, bij deszelfs behandeling, „de meeste ſtof voor die plegtigheid, ſom„ tijds voor de bijzondere aanſpraken geſpaard, dadelijk „ aanvoeren en bezigen. Dit geſchiedt, (voegt hij er bij) „ opdat niemand zou zeggen, dat over het allerwezen„ lijkſte van Godsdienst en Christendom te weinig, of „ met te weinig openhartigheid, door den Leeraar wordt „ geſproken." Wij vonden ons verpligt, deze redenen ter toelichting van 's Mans oogmerk niet onvermeld te laten, daar zij op de beoordeeling van zijn werk bij dezen of genen van invloed zijn konden. Wij zelven verlangden

in deze Christelijke Feestrede minder het schitterende der welsprekendheid, dan het deftige, ootmoedige en eerbiedvolle; minder het nieuwe, dan het stichtende, en werden tot onze voldoening niet teleurgesteld. Wij prijzen hierom de lezing dezer Leerrede elken opregten Christen aan, en veroorloven ons slechts één aanmerking, die wij aan beter oordeel overlaten, en daarom vraagswijze voordragen. Zij betreft het denkbeeld, „ dat wij het „ zijn, die hoofd voor hoofd Jezus hebben helpen kruis„ sigen," en de aanhaling van Rom. III: 22, terstond daarna tot staving bijgebragt, en gerigt tot vernootmoediging van den Avondmaalganger. Want hieromtrent vragen wij, of het welluidend, menschkundig, doeltreffend zij, eener Gemeente, gereed des Heeren dood aan zijne tafel te gedenken, zoo hard eene beschuldiging voor te werpen? of *haar* zedebederf te vergelijken zij met dat van Heidenen en Joden vóór Christus tijd, waarvan de Apostel spreekt? of zelfverheffing en Farizesche waan, die zich regtvaardig keurt, niet kan bestreden en vernederd worden, zonder dat de Leeraar in het overdrevene valle, en welligt, door het gezag der Schrift in te roepen, den Bijbelvriend, die zich het verband der woorden herinnert, mits of meer aanstoot geve? Waarlijk, het is geene gemakkelijke taak, bij die groote plegtigheid de aandacht der vergadering wèl te leiden, zoo als SWART met die gedachte zijne Leerrede begon.

Ons bestek gebiedt ons voort te gaan tot een ander, door hem behandeld, en keurig bewerkt onderwerp, de *troostgronden bij eenen vroegen of ontijdigen dood.* Aan deze VIIIste Leerrede geeft de welgekozen tekst, 1 Kon. XIV: 12 en 13, (de aankondiging door den Profeet van Abia's dood aan de Koningin, zijne moeder, Jérobeam's huisvrouw) eene belangrijke houding, en het sterven van dezen jongeling, aan welken de Profeet *vroomheid* toekent, boezemt meêwarigheid in. De troostredenen, door den Spreker ontwikkeld, vallen dus op welbereiden grond, en de stichting, door hem bedoeld, mag niet uitblijven, zoo maar het hart van den bedrukten lezer vatbaar is

voor

voor waarheid en Christelijke overtuiging. Het ontbreekt toch hier wederom aan zalving niet.

Even hoog, of mogelijk hooger nog, vermeenen wij de IXde Leerrede te moeten ſchatten. Wij houden haar voor de beste uit dezen bundel; ten ware de VIde, door ons met den meesten lof gedacht, haar dien rang betwisten kon. Hoe het zij, het onderwerp is zeer uitlokkend, in den echten Christelijken zin, en door den Redenaar zijns waardig bewerkt. Het ſaizoen geeft hem aanleiding om te ſpreken *over de dure verpligting, om ons ruim en gezellig genot, vooral in den Winter, door liefdadigheid te heiligen.* De tekst, Luk. XIV: 12—14, voegt uitnemend bij die ſtoffe. Hij is niet gezocht, wordt verſtandiglijk opgehelderd, en is, gelijk doorgaans bij SWART, het onderwerp zijner Rede, die wel een ruim genot der welvaart veroorlooft, echter, met Jezus, den bijſtand der noodlijdende armoede beveelt. Hoe welgepast is hier alles geplaatst! Hoe herinnert menige trek den lezer aan Amſterdam, en vermogende evenzeer als milddadige handelaars! Hoe krachtig, maar ook hoe kiesch is 's Mans taal! Hoe uitmuntend, welzamenhangend, krachtig betoogd en keurig bearbeid is het geheel! Niets ware ligter, dan onzen lezeren een proefje toe te dienen van dezen rijken disch: maar is het niet beter, dat zij zelven zich vergasten aan dit ſtichtelijk onthaal, en menſchelijkheid leeren betrachten? Wij gaan dus voort, en openen de Xde Leerrede.

Ook deze verdient alle aandacht van den Christen, die belang ſtelt in Bijbelkennis en zedelijk zelfbeſtuur. Immers de tekst, uit Jona IV: 4 ontleend, geeft den Spreker gelegenheid, om dat Boek toe te lichten, en den *toorn* van den Profeet te toetſen. Vervolgens deelt hij belangrijke leſſen mede over dien hartstogt, die te meer bedachtzaam nadenken vordert, daar hij ſchielijk ontgloeit, ligt roekeloos voorthoit, en treurige gevolgen voortbrengt. Bijzonder gepast wordt dus het voorbeeld van den zachtmoedigen Jezus, kalm van geest bij het ſmade-

lijkst lijden, ter navolging hier voorgesteld, en ernstig aangeprezen aan het slot dezer Rede.

Meer, dan ons gelust, zou men kunnen aanmerken op de XIde Leerrede, die over *Jezus bijstand* handelt, volgens des Heeren zeggen bij Matth. XX: (lees XXVIII) 20. Immers de gewone vertaling, die zijne belofte, aan de Apostelen gedaan, *tot de voleinding der wereld* uitstrekt, is geenszins boven alle bedenking. Want er zijn er ook, die *aan het einde der eeuwe* daarom te meer de voorkeus geven, vermits de bovennatuurlijke bijstand van den H. Geest, door den Heiland aan de zijnen toegezegd en ook van God geschonken, *tot zoolange* hun bijbleef, naar luid der Geschiedenis. Wat men voorts *in lateren tijd* aan God en zijne Voorzienigheid, dan wel aan den bijstand van onzen verheerlijkten Koning en Regter, den Christus, meer bijzonder verschuldigd zij, zal, onzes inziens, bezwaarlijk zijn uit te maken, wel altijd raadselachtig blijven voor den mensch, en is ook, het zij met eerbied gezegd, van te kleine aangelegenheid, om daarover te redeziften. Maar, schoon er te dezen verschil van meening zij onder de Protestanten, wij twijfelen geenszins, of de Heer SWART heeft doel getroffen met zijne Rede, die gewis, zonder iemand aanstoot te kunnen geven, verre het grootste getal zijner Geloofsgenooten behagen en stichten zal. Wij meenen haar voor een Meesterstuk van welberadene Verdraagzaamheid te mogen aanzien, zoo het waarheid zij, gelijk wij ons diets maken, dat zij tot eene voordragt bij een ander Kerkgenootschap, dan dat der Remonstranten, bestemd, en met gezegde doel vervaardigd was.

Eindelijk, de laatste of XIIde Leerrede in dit boekdeel heeft gediend tot eene *Voorbereiding tot den Biddag*, 1822, en zal dus, van wege den duisteren en kwijnenden toestand van handel en welvaart in ons Vaderland, als die inzonderheid was in den verloopen zomer, met gelijke stichting kunnen gelezen worden, als zij gehoord werd. Zeer gepast zijn de woorden van den tekst, Jes. XXXIII: 24, en deszelfs zamenhang, door onzen Leeraar toegelicht,

tot

tot zijn doel gebezigd, en op Nederland overgebragt. Het *volmaakte* evenwel, de geheele welvaart, die de Profeet letterlijk voorſpelt, laat zich op aarde niet verwachten; en ziet daar, wat den bekwamen Redenaar aanleiding gaf tot het drieledig onderzoek: *hoe het volmaakte hier niet wone; waarom dat hier niet mag*, ja ook *niet kan wonen*. Een onderwerp, niet ſlechts voor den tijd nuttig en ſtichtende, maar evenzeer, als de toelichting van den tekst, belangrijk voor den Bijbelvriend en Christen, hoedanige verbetering de Maatſchappij, wegens herſtel in bloei en handelzegen, vroeger of later ondervinden moge.

Dus hebben wij van den inhoud en de waarde van dit Godsdienſtig Huisboek onzen lezeren verſlag gedaan. Wij poogden kort te zijn; maar, weggeſleept door het aangelegene van deszelfs inhoud, werden wij uitvoerig. Verſcheidene aanteekening van taal- en ſpelfouten laten wij onaangeroerd; de kundige Schrijver zal deze met een vlugtig oog ontwaren, en wij vermeenen dezelve aan zijne vlugge pen, zoo niet aan de onnaauwkeurigheid des Correctors, te mogen toeſchrijven. Iets van meerdere aangelegenheid wijzen wij hieronder aan (*), en nemen affcheid, in de hope, dat de Eerw. Schrijver zich opgewekt en aangemoedigd moge vinden, om meerderen voorraad van zijne Leerredenen af te zonderen, ten dienſte der vaderlandſche

(*) De benaming *Wonderman*, op bl. 41, van Jezus, en die van *Rotsman*, op bl. 311, van Petrus gebezigd, behaagde ons niet; en de uitdrukking, *de blikken hoog en verre uitſlaan*, zouden wij niemand raden over te nemen. Ook het gezegde op bl. 2, *wat enkele uitdrukkingen hiertegen mogen inbrengen*, weten wij met goede taalkunde niet te rijmen. Wij voegen hier een drietal zinſtorende drukfouten bij. Op bl. 90, reg. 1 van ond., ſtaat *te zamen zijn*; doch is dat laatſte woord overtollig. Bl. 157, reg. 13, leest men *waſemde* voor *waſemende*. En ongetwijfeld mist, op bl. 311, reg. 7, voor *medgezel*, het woord *voormalige* of *vroegere medgezel*, blijkens den zamenhang.

ſche godsvrucht. Want, hoezeer menige ſtof, ter ſtichting en verſcheidenheid, van zeer uitnemende Kanſelredenen het licht ziet, het oude wordt te ligt bij velen ter zijde gelegd, het nieuwe doorgaans met gretigheid gezocht. Ook verandert de ſmaak en toon van Kanſelwelſprekendheid gedurig met den geest en de behoeften des tijds; en zulks doet ons den wensch uiten, dat ervarene Mannen ſteeds onderling wedijveren, om, in dit voor Zedelijkheid en Godsdienst hoogstaangelegen vak, te zorgen voor den opbouw van elk Geſlacht, en niet ſlechts van hunne Gemeenten of Stadgenooten.

Nova Acta Literaria Societatis Rheno-Traiectinæ. Pars I. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer.* 1821. 8vo. maj. pp. 183. *f* 1-8-:

Het gunſtig oordeel des geleerden Genootſchaps niet alleen, maar ook de namen der Heeren LENTING en P. HOFMAN PEERLKAMP, van welken Geleerde hier *Obſervationes Criticæ* geleverd worden, zoo wel als de waarde der onderwerpen, geven van dit ſtukje een allergunſtigst denkbeeld; en wij twijfelen geenszins, of het is voor de beminnaars der Griekſche letterkunde een belangrijk geſchenk.

Het ſtuk van den Heer LENTING is door het Utrechtsch Genootſchap bekroond, daar hetzelve in het algemeen ter prijsvrage had opgegeven het leveren van *belangrijke aanmerkingen, ter verbetering en opheldering van eenen of anderen Grieksſchen of Latijnſchen Schrijver*, en deze *Obſervationes Criticæ in* EURIPIDEM werden den eereprijs waardig geſchat. Zij beſlaan hier 120 bladzijden, en dus ver het grootſte gedeelte van dit ſtuk. De Heer PEERLKAMP zond zijne *Obſervationes Anacreonticæ*, die de overige bladzijden vullen, niet ter mededinging naar eenen eereprijs, maar ter mededeeling in deze *Acta* aan het Genootſchap in.

Wij twijfelen geen oogenblik, of door zoodanige belang-

langrijke ſtukken zal het Utrechtsch Genootſchap deszelfs hoogachting en roem, zoo wel buiten als in ons vaderland, voortreffelijk handhaven en uitbreiden, en hopen op de medewerking van velen onzer vaderlandſche Geletterden, opdat deze *Acta Literaria* gedurig mogen worden voortgezet; hetgeen inderdaad te meer belangrijk is, nu de *Bibliotheca Critica* van eenen WYTTENBACH en diens *Philomathia* moesten ophouden. *Cognoscent ita viri docti tam exteri quam nostrates haud requiri amplius in his regionibus opportunitatem, qua opuscula sua, quamvis brevia, quamvis etiam observationes tantum nonnullas continentia, cum eruditorum orbe communicare possint.* Deze uitnoodiging van het Genootſchap verdient bekend gemaakt te worden door ieder letterkundig Tijdſchrift, en wij willen van dezelve het beste gevolg hartelijk wenſchen.

Bijbeloefeningen over Lukas I, benevens eene vrije Vertaling van dit Hoofddeel; een boekje ter voorbereiding voor het Kersfeest, en ter inleiding in de Evangeliſche Geſchiedenis. Door T. E. MEBIUS, *Predikant te Beers en Jellum. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1822. *In gr.* 8vo. 153 *Bl. f* 1-16-:

De Eerw. Schrijver, die gaarne, naar vroeger geuiten wensch van deskundigen, zich van groote en noodelooze uitvoerigheid en te lang gerekte verklaring wilde onthouden, vreest, dat het *dum brevis esse volo obscurus fio* in hem bevestigd is, en geeft (bl. 151 in de aanteekening) eene proeve, dat hij zich zelf daarop reeds heeft betrapt. Hij ga dan ook, zouden wij hem aanraden, in zijnen gewonen ſchrijftrant maar voort; want, bij al zijne poging om kort te zijn, viel ons het *naturam expellas furca cet.* gedurig in. Ons, en die hetzelfde gevoel hebben met ons, moge dit dan al een weinig vervelend zijn, (en waarlijk, wij bragten de lezing van dit boekje niet dan met moeite ten einde) er is echter ook nog een publiek,

en

en welligt een zeer talrijk publiek, dat meent, dat leerrede, Bijbeloefening, preek, of hoe men het ook noemen wil, niet goed kan zijn zonder groote omslagtigheid; en misschien dat juist het langgerekte, hetwelk onze stichting wegneemt en onze aandacht doodt, bij anderen de stichting bevordert en de aandacht boeijen kan. Wie tot deze laatste lezers behoort, is dit werkje een aangenaam geschenk; hij zal hier veel opheldering en leering en veel stichtelijks vinden; en moge de Schrijver daardoor aangemoedigd worden, ook het tweede Hoofdstuk van Lukas op dezelfde wijze uit te werken en het licht te doen zien! Wij zagen klaar, dat zijn Eerw. veel arbeids aan deze Bijbeloefeningen heeft besteed, en twijfelen niet, of dezelve zullen menigeen leerzaam zijn. Dan, niettegenstaande eene ganschе bladzijde met aanwijzing van drukfouten, en de daarbij gegevene hoop, dat men voorts, de eerste vellen uitgezonderd, geene zinstorende vinden zou, zal zich ieder lezer met ons beklagen over de onachtzame *correctie*. De Godsstraf *uitgestart*, valt ons daar al aanstonds, bl. 110, reg. 1, in het oog; en de gedurige herhaling van *hoom*, voor *hoorn*, bij den Lofzang van Zacharias, bl. 82, 96, 97, en waar deze uitdrukking ook voorkomt, heeft telkens onze lachspieren over den onnadenkenden verbeteraar der drukproeven aan den gang geholpen. De drukker zou zich niet bezondigen, al zag hij ook zelf de laatste proeven eens in.

Het gewin van den dood eens Christens, aangetoond in eene Leerrede, gehouden den 27 Mei 1821, in de Hervormde Gemeente van Meppel, door haren toenmaligen Leeraar G. H. HEIN, *thans Predikant te Kampen. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1822. *In gr.* 8*vo.* 30 *Bl. f* :-6-:

Deze Leerrede werd gehouden ter gelegenheid van het zalig afsterven eener beminnelijke Dochter van een aanzienlijk en hooggeacht Vriend des Leeraars, en ziet, als-

me-

mede het lief en aandoenlijk Yers van een' anderen Predikant te Meppel, op verzoek van den bedroefden Vader het licht. Daar het sterfgeval bij geheel de Gemeente treffende deelneming wekte, kunnen wij noch het verzwaardigen, noch het uitgeven dezer Leerrede wraken, en vooral niet uit hoofde der wijze, waarop de Redenaar hier van de aanleiding gewag maakt, en zijne troostredenen inrigt, tot algemeen belang. Het is, naar den Eerw. HEIN, de meening van den Apostel in zijnen tekst, *Philipp.* I: 21b., dat, zoo hij in het leven mogt blijven, zijn leven, hetwelk altijd Christus bedoelde, en aan Hem was toegewijd, aan de bevordering van de belangen des Christendoms zou toegewijd blijven, en zoo hij zou moeten sterven, om even dezelfde redenen, hem dat sterven voordeelig zou zijn. Algemeen wordt het gewin van des Christens sterven aangewezen, uit hoofde van het bestendige en zekere in de toekomst, volmaaktere kennis, verlossing van de zonde, en het genot van een volkomen geluk. Dat de toepassing op de opwekking tot een leven voor Christus gegrond is, spreekt van zelve. — De Eerw. HEIN doet zich hier als een verstandig en gemoedelijk Christenleeraar kennen, wien het meer om zaken dan om woorden te doen is, en die de ware welsprekendheid, de taal van het gezond verstand en het bewogen hart, kent, en zich onthoudt van alle gezochte sieraden der kunst.

Bevestigings-rede, op den tweeden Paaschdag 1822, *door* ALEXANDER DE KONING, *gehouden te Meppel. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1822. *In gr.* 8vo. 25 *Bl. f* :-8-:

De naam van den opvolger van den Eerw. HEIN (wiens Leerrede wij hier boven aanmeldden) wordt niet genoemd. De Paaschdag bepaalde de tekstkeuze (2 *Tim.* II: 8.), en het verzoek der lezing dezes opstels, en eene later daarbij komende reden, (die echter niet genoemd wordt) deed

tot

tot de uitgave beſluiten. Het voorberigt zegt ons, dat deze Leerrede in een' halven dag geſchreven werd, en, bij ligchamelijke ongeſteldheid, in den morgenſtond vóór het uitſpreken in het geheugen des Predikers kon gebragt worden. Wij bewonderen den man, die zich, en dat wel bij eene zoo buitengewone gelegenheid, zoo goed dan nog redden kon; maar kunnen niet ontkennen, dat wij de uitgave voor *gewaagd* houden. Het ſtukje kan, ja, met nut en ſtichting gehoord zijn. *Non equidem invideo, miror magis*, zeide ons een vriend, dien wij hetzelve ter lezing gaven; en dit is nu ook alles, wat wij van deze Leerrede noodig achten te zeggen.

Predigt zur Feyer ſeiner fünfundzwanzigjährigen Amtsführung, bey der Evang. Lutheriſchen Gemeine zu Amſterdam. Gehalten am Sonntage Septuageſimä, den 3 Februar 1822, von C. H. EBERSBACH, Deutſchem Prediger der genannten Gemeine und ausſerordentlichem Profeſſor der Theologie am Königlichen Seminario für die Lutheriſchen Gemeinen in den Niederlanden. Amſterdam, bey *M. Westerman*. 1822. gr. 8vo. *f* 1-:-:

Waarom ons hier zoo wel de Vertaling als de oorſpronkelijke Leerrede van den waardigen EBERSBACH, in hetzelfde boekje, en dat wel met doorloopende aanwijzing der bladzijden, gegeven worde, bevatten wij niet, of het moest zijn, dat ſommige hoorders van dezen Leeraar de Hoogduitſche taal niet genoegzaam magtig zijn, en echter het oorſpronkelijke niet gaarne ontbeerden. Ten gevalle van dezen mogen zich dan de overige lezers den natuurlijk hierdoor vermeerderden koopprijs menschlievend getroosten. Doch dit doet weinig ter zake. De Leerrede is eenvoudig ſchoon; en gezegend de Leeraar, die, — want het is hier duidelijk de ongehuichelde taal van het hart — na eenen 25 jarigen arbeid, zóó tot eene Gemeente, naar aanleiding van *Philipp.* V: 3—7, ſpreken kan; gezegend voor-

voorwaar eene Gemeente, die zoodanig eene toespraak verdient, waaraan in dit geval geene de minste reden tot twijfel is. Zonder gedurig van nieuws opgewekte hoogachting voor den Leeraar en zijne Gemeente zal niemand deze Leerrede lezen, even weinig als zonder het aandoenlijkst gevoel van medelijden met den waardigen, diepgewonden Vader, die, bij het nog naauwelijks gesloten graf van twee volwassene, geliefde Dochters, met een bloedend hart, ter dankbare vermelding van Gods groote en onverdiende weldadigheid, den Christelijken leerstoel beklom, meesterlijk zijn Christelijk gevoel uitdrukt, en de thans zoo natuurlijke aandoeningen opwekt en weet te matigen. — De Vertaling door den Eerw. ROLL, en de Aanspraak, 30 Januarij, bij het graf der twee gezusters, door den Eerw. LAGERS, zijn volkomen zoo als men die van zoodanige waardige Mannen wachten kon.

Scheikundige Verhandeling over de Cinchonine en Quinine, bevattende eene opgaaf van derzelver verschillende bereidingen, eigenschappen, verbindingen en geneeskundige vermogens. Door S. STRATINGH, EZ. *M. Dr. en Apotheker, Lid der Prov. Geneesk. Commissie, Essaijeur bij den Waarborg, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1822. *In gr.* 8vo. *VIII en* 112 *Bl. f* 1-2-:

De kundige en werkzame schrijver van dit werkje heeft, door deszelfs zamenstelling en uitgave, zijne kunstgenooten aan zich verpligt. Het hoofddoel van hetzelve strekt voornamelijk, om de verschillende bereidingen der alkaliën uit de kinasoorten beter te leeren kennen en beoordeelen. Hiertoe heeft hij, vooreerst, verzameld, wat daaromtrent, tot dusverre, in 't licht was gegeven, en, vervolgens, die bereidingswijzen, welke hem eenige voorkeur schenen te verdienen, door eigene proefnemingen nader onderzocht. Wij vinden dan in de *eerste afdeeling* eene

eene opgave van het ſcheikundig onderzoek der voornaamſte kinabasten, zoo als hetzelve door verſchillende ſcheikundigen is in 't werk geſteld, eerst van de meest in gebruik zijnde *bruine*, *gele* en *roode*, vervolgens van eenige minbekende foorten, of die ſlechts twijfelachtig tot dit geſlacht gebragt kunnen worden. Hierbij is gevoegd het ſcheikundig onderzoek van den witten wilgen- en kastanjebast, welke dikwijls als geneesmiddelen, geſchikt ter vervanging van den kina, zijn aangeprezen, en daarmede eenige overeenkomst ſchenen te hebben. De ſcheikundige ontbinding heeft echter deze overeenkomst, ten aanzien van de werkzame beſtanddeelen, niet bevestigd; hetgeen ons aangaande den eerstgenoemden bast eenigzins bevreemdt. — In de *tweede afdeeling* worden nu de verſchillende bereidingen der alkaliën uit de kinaſoorten overwogen, waarbij de ſchrijver drie nieuwe bereidingswijzen van hemzelven gevoegd heeft. Deze bereidingen hebben vooral ten doel het verminderen van het bezinkſel en beſparing van den wijngeest, waartoe in de beide eerſte de kalk geheel vermijd, en in de derde een gedeelte zoutzuur bij het zwavelzuur gevoegd wordt, waardoor men eene mindere hoeveelheid gips verkrijgt. Wij vinden echter deze bereidingswijzen althans niet minder omſlagtig dan die van HENRY, welke, veranderd zoo als dit door KRAFT in den *Letterbode* is voorgeſteld, ons eene veel grootere hoeveelheid *cinchonine* gegeven heeft. — De *derde afdeeling* beſchouwt de eigenſchappen der zouten, met de beide kina-alkaliën bereid. — De *vierde afdeeling* levert ons eene zeer belangrijke ſcheikundige beoordeeling van de waarde der verſchillende bereidſels, uit den kina, tot geneeskundig gebruik. Daaruit blijkt, dat het afkookſel, het aftrekſel, het extract, de tinctuur verſchillende hoeveelheid werkzame beſtanddeelen bezitten, maar dat de zoogenaamde hars daarvan bijna niets bezit; eene waarſchuwing, welke geneeskundigen ter harte mogen nemen.

Regts-

Regtskundige Opmerkingen en Geneeskundige Proeve ter beoordeeling der ſtrafbaarheid van Verwondingen, door C. J. VAN HEUSDEN, JZ. *Regter ter Inſtructie bij de Regtbank van eerſten aanleg te Breda*, en A. J. M. VAN HEUSDEN, *Med. et art. obſtet. Doct. en praktiſerend Geneesheer te Breda. Aldaar*, bij W. van Bergen en Comp. 1822. *In gr.* 8vo. *IV en* 44 *Bl. f*: -12-:

De regtskundige opmerkingen ditmaal voor den daartoe bevoegden beoordeelaar overlatende, zij het ons alleen vergund te twijfelen, of de zedelijke toerekening eener daad den aardſchen Regter betame. Oppervlakkig zoude het ons voorkomen, dat het den mensch naauwelijks mogelijk is, over de zedelijkheid eener daad, met volkomen grond, te oordeelen. — Wat de geneeskundige proeve betreft, dezelve loopt over een onderwerp, waarover de gevoelens zeer verdeeld zijn. De Schrijver houdt het met hen, die de ſtrafbaarheid der verwondingen beoordeelen, naar dat zij *op zichzelve* doodelijk, of *bij toeval* doodelijk, of *volſtrekt* doodelijk zijn. De gronden, waarop hij dat ſtelt, zijn hoofdzakelijk deze: Iemand is aanſprakelijk voor de *geheele* daad, welke hij deed, in *alle* hare gevolgen; maar hij is ook voor die daad *alleen*, en niet voor hetgene er toevallig bijkomt, aanſprakelijk. Eene verwonding, nu, kan op driederlei wijze oorzaak des doods zijn, en dus kan ook de dader op driederlei wijze aanſprakelijk wezen. Zij is de *geheele* oorzaak des doods, zoodat de wond op zichzelve doodelijk is, en het als een louter toeval moet beſchouwd worden, zoo de gewonde, door hulp der kunst, geneze: hij kan toch even goed, door verkeerde behandeling, aan eene ligtere wond ſterven, en dan kan die dood *niet* aan den dader worden toegerekend. De wond is de *gedeeltelijke* oorzaak des doods, wanneer niet de wond op zichzelve, maar het geſtel des gewonden of andere bijkomende omſtandigheden daartoe evenzeer bijdragen. Eindelijk, de wond is de *noodzakelijke* oorzaak

des doods, wanneer alle geneeskundige hulp onmogelijk was. De Schrijver meent, dat deze onderscheiding noodig is, om de zwaarte der misdaad beter te kunnen bepalen; dewijl men, slechts twee onderscheidingen aannemende, gevaar loopt, of te zwaar, of te ligt te straffen. Hij tracht dit door eenige voorbeelden te bewijzen. Doch dezelve hebben ons niet overtuigd. De Schrijver zegt niet duidelijk, welke tweeledige onderscheiding hij bedoele. Ons is het lang voorgekomen, dat die in *volstrekt doodelijke* en *volstrekt* niet *doodelijke wonden* voldoende is. De vraag kan hier alleen zijn, of de wond, als zoodanig, oorzaak des doods zij, of niet. Dit moet de Geneesheer bepalen; het overige is de zaak des Regters.

Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden, van de vroegste tijden af, tot op het begin der XIXde Eeuw. In twee Deelen. Door N. G. VAN KAMPEN. *IIde Deel. In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr. 8vo.* 658 *Bl. f* 6-:-:

De werkzame VAN KAMPEN zet hier zijne taak voort, gelijk hij begonnen is; en wij zouden er denzelfden algemeenen lof, als bij het eerste deel, aan te geven hebben, met eene aanmerking hier of daar omtrent kleine verzuimen of verkeerde voorstellingen, naar ons oordeel. Doch terstond loopt de buitengewone lijvigheid des boekdeels in het oog; en welhaast blijkt de reden hiervan, wanneer men het werk opslaat. De Schrijver, namelijk, altijd stout, zoo niet somtijds eenigzins voorbarig in zijne ondernemingen, heeft ons geheele vruchtbare tijdvak, zoo wel levende als reeds overledene dichters, redenaars en beoefenaars van eenige wetenschap betreffende, onder zijne beschouwing opgenomen, en daarmede omtrent de helft van het deel gevuld. De reden, welke hij hiervoor geeft, is reeds genoemde vruchtbaarheid zelve, inzonderheid van de laatste tijden, zonder welkur be-

schrij-

ſchrijving, in haar geheel, het tafereel onzer letterkunde hoogst onvolkomen zou zijn. Wij erkennen dit, en twijfelen voorwaar niet, of velen geſchiedt met dit zoo ver voortgezet en uitgebreid overzigt een waarachtige dienst. De boekverkooper, uit wiens hoofd het ganſche plan tot dit werk, blijkens het vroeger medegedeelde, wel voornamelijk ſchijnt voortgekomen te zijn, heeft, zoo dit daartoe mede behoorde, voorzeker zijn belang wèl verſtaan. Doch eene andere vraag is het, of de Schrijver wel voorzigtig en nuttig heeft gehandeld (*). Men heeft doorgaans beweerd, dat een tijdgenoot geene onpartijdige en oneenzijdige geſchiedenis *kan* ſchrijven; men verlangt van hem niet meer dan bouwſtoffen, en deze nog het liefst uit verſcheidene handen; ja, waren de gebeurtenisſen niet voorbijgaande, bleven' ze, als gebouwen en gedenkſtukken, voor den nakomeling te beſchouwen achter, het wierd *wellìgt* best voor hem gedacht, aan derzelver beoordeeling, om zoo te ſpreken, geene hand te ſlaan. Dit laatſte nu heeft in de letterkunde werkelijk plaats. De geſchriften blijven beſtaan; en van derzelver Auteurs, voor zoo ver zij belangrijke mannen zijn, wordt, althans bij derzelver dood, ook meestal zoo veel bekend gemaakt, als eenigzins ter zake dient. Nog meer: onderſcheidene tijdſchriften nemen de taak op zich, om bijna elk werk, bij deszelfs verſchijning, aan te kondigen, te doen kennen, en te beoordeelen; en, hoe gebrekkig iemand inzonderheid het laatſte mogt gelieven te noemen,

uit

(*) Van den *Ciceronianus* van ERASMUS zegt 's mans levensbeſchrijver: „*Ein Theil deſſelben, aber, hatte das Schickſal, das alle Urtheile über das Verdienſt noch lebender Schriftſteller haben. Einige, von welchen er nicht geredet hatte, beſchwerten ſich darüber; andere ſchrieen wider die Richtigkeit der Urtheile; einige Autoren waren ihnen zu ſehr, andere nicht genug gelobt,*" *u. ſ. w.* BURIGNY *und* HENCKE, *ſ.* 540. VAN KAMPEN moge dan geen ERASMUS zijn; maar wie der bekende Schrijveren ziet zich toch, ook door hem, gaarne naar de prullekast verwezen?

uit den mond van drie of vier getuigen is dan toch ligt nog wel eenige waarheid — meer misschien dan van één' alkijker — te vernemen. Want hoe is deze in staat, in *alle* vakken zelf te oordeelen, of zelfs door de vergelijking van onderscheidene geleerde advijzen, bij hem ingenomen, het eene verwerpende, het andere beſnoeijende en wijzigende, den middelweg der waarheid te kiezen? hoe kan hij geacht worden, zelfs in zaken, genoegzaam onder zijn bereik vallende, *alles* te kennen, *alles* gelezen en juist geschat te hebben? hoe zal hij alle voorkeus aan eene afdeeling, aan eene manier of denkwijze, aan eene plaats en bijzondere personen genoegzaam afleggen, om door dezelve niet beneveld of misleid te worden?

Deze alle waren bedenkingen, welke ons, vóór de lectuur, invielen. En hetgeen ons toescheen dezelve te hebben kunnen wegnemen, was slechts zoodanig eene behandeling der stof, als, den bloei of het verval van iederen tak in het algemeen schetsende, de namen van hen, die in hetzelve werkzaam waren, vermeldende, en dezen of genen, vooral grijzen priester der wetenschap of kunst, omtrent welken bijna maar één stem is, wat uitvoeriger voorstellende, zich inzonderheid toeleide op het nasporen en verklaren van minbekende verdiensten, zoo als van mannen, die weinige of slechts hier en daar verstrooide kleinere stukken geschreven hebben, zonder nogtans op te houden waarlijk voortreffelijke mannen te zijn. Bij het naslaan, echter, bleek ons, dat de Heer VAN KAMPEN zich tot deze behandeling niet bepaald heeft, ten zij misschien, wat het laatste betreft, bij vrienden en bijzondere bekenden; waardoor de zaak evenwel niet wint.

Wij gelooven intusschen waarlijk, dat weinigen dit werk beter zouden verrigt hebben dan VAN KAMPEN, die, om zoo te spreken, tot geene orde behoorende, en meestal van zijne eigene vlijt en bekwaamheden, zonder veel steun van menschengunst, afhangende, reeds door ons stout, ja misschien eenigzins voorbarig genoemd werd, nu met hevigheid tegen de patriotten van 1787 en

1795

1795, en ſtraks niet minder tegen de *Engelſchen* enz. uitvarende, zonder eenige partij te kennen. Wij verklaren dan ook, dat wij het boek doorgaans met genoegen, dikwijls met hoog vermaak en goedkeuring gelezen, en ten minſte de namen der meeste Schrijvers van eenig belang er in gevonden hebben. Van allen, echter, kunnen wij dit niet zeggen. Ongaarne, bij voorbeeld, zagen wij den *Utrechtſchen* Hoogleeraar SCHRÖDER, een man in alle takken der wijsgeerte volkomen te huis, daarenboven kenner der oude talen en waarlijk uitnemend redenaar, geheel overgeſlagen. Ongaarne vermisten wij WESTERBAEN onder de Lofredenaars, om zijne hulde, aan LUBLINK toegebragt, door alle tijdſchriften uit éénen mond met lof zijnde overladen. Doch, het is waar, LUBLINK zelf wordt niet genoemd. Ongaarne zoehten wij den naam van 'SGRAVENWEERT te vergeefs onder de Dichters, ſchoon echter zijne vertaling van HOMERUS eindelijk nog ter bane komt. Als Kanſelredenaar zouden wij ook zeker VAN BEMMELEN niet achteraan geplaatst, noch DONKER CURTIUS, of zelfs den ijverigen VERWEY, hebben vergeten; zoo min als, bij de Luterſchen, DECKER ZIMMERMAN, die bovendien, als uitgever of bezorger van de *Euphonia*, ligt wel eenige melding had verdiend; en, bij de Remonſtranten, ROGGE en SWART, door uitgegevene leerredenen, zoo wel als onderſcheidene andere ſchriften, met lof bekend; gelijk, trouwens, de laatſte elders nog wordt genoemd. Ook zouden wij gaarne van hunnen ambtgenoot STOLKER, benevens de Doopsgezinde Predikanten W. DE VOS en J. BROUWER, gewag hebben zien gemaakt, als dezulken, waarvan wij boven ſpraken, die juist geene groote boekwerken hebben uitgegeven, maar echter genoeg, om elk hunne geleerdheid en ſchranderheid te doen zien. (Ja, in het algemeen, wordt misſchien door VAN KAMPEN op bekroonde en andere verhandelingen, dezen voornamen tak van oorſpronkelijke letterkunde in ons beperkt vaderland, te weinig acht gegeven. Anders hadde hij zeker J. KONING mede niet vergeten.)

Ook de naamgenoot des laatſten, de grijze Hervormde Predikant te *Blija*, mogt ligt wel zijn genoemd, niet zoo zeer om het beknopte ſtukje zelve, onlangs door hem uitgegeven, als wel uit hoofde dat hij en ſommige anderen, op eenzame dorpen in meer of min afgelegene gewesten, reeds helder dachten en leerden, toen het in vele, vooral groote, ſteden nog duister was. Desgelijks behoorden BEEKHUIS en HOEKSTRA, levensbeſchrijvers voor de jeugd, van Jezus en de Apostelen, niet vergeten te zijn geweest; en ook de geleerde en ſcherpzinnige J. H. KROM verdiende eene plaats, benevens A. BRINK, dien grooten verbeteraar van het katechetiſch onderwijs.

Doch wij willen deze optelling, b. v. met VAN KOOTEN, KUIPERS enz., niet pogen voort te zetten, zoo wel wegens de onmogelijkheid bijna eener volledige behandeling van levende meesters (in de letterkunde), als wegens het eigen oordeel, aan den Heer VAN KAMPEN niet te betwisten, over de waardigheid of onwaardigheid om onder deze meesters opgenomen te worden; ſchoon wij toch bijna niet kunnen begrijpen, hoe onkunde of banvonnis een' onlangs verſchenen dubbelen bundel Verhandelingen van den Hooggeleerden KOOPMANS zou getroffen hebben. Trouwens, onze Schrijver ſchijnt geen vriend van die voorlezingen in Maatſchappijen te wezen, welke dikwijls, het is waar, noch eigenlijke verhandeling, noch ware redevoering, maar, naar ons oordeel, ondanks dit gebrek eens bepaalden vorms, even achtingwaardig en bruikbaar zijn.

Doch er beſtaat bij ons nog eene andere vraag, eenigermate ſtrijdig welligt met het zoo even geopperde omtrent verdienſtelijke, ſchoon niet druk ſchrijvende perſonen; deze namelijk, of eene Geſchiedenis der Letterkunde niet even zoo wel namelooze, mits belangrijke, als andere geſchriften behoort te vermelden? Zoo ja, dan vonden wij, naar onze kennis en overtuiging, eene gewigtige leemte in de opgave van oorſpronkelijke Romans. Immers, geen enkel ſtuk des Schrijvers van den *Ring*

van

van Gyges, noch van dien der *Drie Jaren van Rampſpoed*, noch ook van hem, die onder den naam van DONKER ſchuilt, wordt zelfs genoemd. En echter kunnen hunne ſtukken de genoemde welligt rijkelijk opwegen, ja naderen enkele, volgens de beoordeelingen in der tijd, in algemeene waarde, tot die van WOLFF en DEKEN. Doch, wat zeggen wij? P. VREEDE, BAUNACH, en VAN PADDENBURG, ſchreven openlijk romans, die geenszins van verdienſte waren ontbloot; en ook hun naam wordt bij VAN KAMPEN niet geſpeld, zoo min als die van de verdienſtelijke A. B. VAN MEERTEN, geb. SCHILPEROORT, om een aantal werkjes voor de jeugd, het bevallige tijdſchrift *Penelope* en eenen alleraangenaamſten ſtijl zoo te regt bemind, ja zelfs OCKERSE en zijne *Karakterkunde* herjamenen wij ons niet, vermeld te hebben gezien. En in het vak der opvoeding miſſen wij tot NIEUWOLD toe. Niet om te betiſpen, echter, maar, indien het wezen mag, ter eere der natie, en tot eene eventuële verbetering, zij dit hier geplaatst. Indien elk openbaar of bijzonder beoordeelaar zoo eens rondziet naar vergetene voorwerpen of perſonen, dan is er miſſchien gelegenheid, dat eenmaal iets volledigs van deze Geſchiedenis wordt. (Onder de geſchriften over Java misten wij mede N. ENGELHARD's *Overzigt* enz.) . . . . . .

Eer wij nu tot het oordeel zelve over enkele perſonen komen, ſta hier nog eene aanmerking van meer algemeenen inhoud. Onze Schrijver is een beſtist voorſtander van onbekrompene denkbeelden in het godsdienſtige. Elke zoodanige, die teffens de geſchiedenis kent, moet, dunkt ons, zekeren eerbied gevoelen voor het Kerkgenootſchap, dat meer, dan eenig ander van gelijken, ja veel grooteren omvang, bijdroeg, om zulke denkbeelden te verſpreiden. En een welgeplaatst gevoel wenſcht niets hartelijker, dan dat ook hier de nakomelingen ſteeds hunnen grooten vaderen waardig zijn. Intuſſchen twijfelen wij, of VAN KAMPEN hun, ja den Diſſenters in het gemeen, waartoe hij toch zelf zou behooren, in het tijd-

vak thans behandeld, wel volkomen regt doe; (*) of hij de godgeleerde werken van DRIEBERGE, b. v., naar den

(*) Misschien komt dit door het geschreeuw van zekere lieden, dat hem dezen kant opjaagt, om, daar zijne liberale, edele denkwijze, in het godsdienstige zoo wel, als in het staatkundige, algemeen bekend is, niet te schijnen al te zeer tot den anderen over te slaan; schoon het jammer zou zijn: men moet over de waarheid niet onderhandelen. Wat wij hier met name bedoelen, blijkt uit het volgende gedeelte van een ons toegezonden stuk, dat wij wel geheel beamen, maar welks overig gedeelte ons toch min gewigtig, en hier en daar eene uitdrukking wat al te scherp voor den tijd toeschoen:

„ In No. 10 der *Weegschaal* van 1822 wordt onze verdienstelijke VAN KAMPEN op eene zoo bedekte en hatelijke wijze aangevallen over zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, dat ik den inwendigen aandrang niet konde wederstaan, om deswege het een en ander ter wederlegging in het midden te brengen. De arbeidzame man toch, en warme vereerder onzer voorvaderen zal zich daartoe niet verledigen. En waarom ook zoude hij zijnen kostelijken tijd aan zulke onaangename beuzelingen verspillen? Laat hem voortgaan met den roem van ons voorgeslacht te verbreiden, en deszelfs eer te handhaven tegen allen, die het laaghartiglijk belasteren, zoo als thans, helaas! aan de orde van den dag is."

. . . . . .

„De daarop volgende aanmerking (van den *Weger*) is, in zijn oog, voorzeker van het grootste gewigt. Zijn doordringende genie is tot de binnenste en meest verborgene geheimenissen der Vaderlandsche Geschiedenis doorgedrongen, en rukt nu het voorhangsel weg, hetwelk tot heden toe onze oogen verblindde. Hoort de belangrijke openbaring! hoort, gij allen, o vaderlandsche mannen en vrouwen! „ „ Wanneer de „ „ in 1619 bezwekene partij de bovenhand behouden had, „ „ zouden er slechts *andere* offers gevallen zijn; maar aan „ „ offers, aan bloedige offers zoude het niet ontbroken heb„ „ben." " — ô Gij, die gewis naar uwe booze ziel ook die „ van den zachtmoedigen en vredelievenden DE GROOT, HO-

„ GER-

den tijd beoordeeld, juist waardere; en of het hem inzonderheid voege, van de bedoelde gezindheid zóó te spreken, alsof

„ GERBEETS, UITENBOGAART en hunne vrienden, en
„ naar uw kruipend gemoed den moedigen voorstander van
„ regt en vrijheid, OLDENBARNEVELD, meet! meent
„ gij dus hunne nagedachtenis te bevlekken, en de schan-
„ delijke handelwijze der zegevierende partij te bewimpelen?
„ Is het niet alsof men zeide: OCTAVIUS had regt, CICE-
„ RO prijs te geven, en ANTONIUS, hem te dooden;
„ want, indien zij den kamp verloren hadden, zoude CICE-
„ RO hun beide het leven benomen hebben? Ei, ei! bragt
„ dit de geest dier tijden mede? Lees dan de brieven der
„ verdrukten; sla BAYLE's *Woordenboek* op, of zijn ver-
„ volg; bestudeer BRANDT, en gij zult zien, in hoe verre
„ die arme verdrukten in den geest dier tijden deelden. Heeft
„ de geleerde VAN KAMPEN u niet kunnen overtuigen,
„ hoe weinig wrok er in de ziel van DE GROOT huisvest-
„ te, door hetgene hij van de *Jaarboeken* en *Geschiedenissen*
„ *van Nederland* aanmerkt op bladz. 244 van het Iste Deel?
„ of ontkent gij, wat daar gezegd wordt? — „„ Prins MAU-
„„ RITS,"" zegt gij, „„ zoude aan OLDENBARNE-
„„ VELD het leven geschonken hebben, indien men hem
„„ daarom verzocht had."" Maar, wat bewijst dit? wat
„ anders, dan de grootheid van ziel van den rustigen grijs-
„ aard. Liever onschuldig sterven, dan door kniebuiging
„ schuld bekennen! *Mannen, gelooft niet, dat ik een land-*
„ *verrader ben. Ik heb opregt en vroom gehandeld als een*
„ *goed Patriot, en dien zal ik sterven.* Deze eenvoudig ver-
„ hevene woorden, door eenen 72 jarigen grijsaard in het
„ laatste oogenblik zijns levens plegtig uitgesproken, staan zij
„ niet borg voor de onschuld eens deugdzamen? Lezen wij nu
„ verder, welke vergelijking vinden wij daar! welke personen
„ worden tegenover elkander gesteld! „„ MAURITS had *den-*
„„ *kelijk wel willen* vergeven; daarom had JAN DE WIT *moeten*
„„ vergeven."" Welke *logica*, is hier! Zijn hier de gevallen
„ gelijk? Is de moord van OLDENBARNEVELD met den
„ aanslag van VAN DER GRAAF te vergelijken? MAU-
„ RITS en OLDENBARNEVELD zijn beide dienaren van
„ den staat, de eerste in het veld, de laatste in het kabinet.
„ De schrandere staatsman doorgrondt den toeleg van den

of zij niet alleen tot Socinianismus, (reeds een gehate naam!) maar zelfs tot Duitsche Neologie (in den grond juist het tegenovergestelde; want de *Socinussen* en de Engelsche Unitarissen, PRIESTLEY b. v., geloofden, om zoo te spreken, aan

„ woesten zoon van Mars om het roer alleen in handen te
„ krijgen, verzet zich daartegen volgens eed en pligt, houdt
„ den kamp moedig en voorzigtig ten einde toe vol, bezwijkt eindelijk tegen overmagt en geheime streken, maar
„ blijft edel en groot en bewonderenswaardig, ook in zijnen
„ val. VAN DER GRAAF is een verachtelijke stuipmoorde-
„ naar, wien DE WIT als mensch gaarne voor zichzelv' ver-
„ gaf, wiens vergiffenis hij zoude bewerkt hebben, indien
„ hij op de veiligheid van zijn' persoon alleen bedacht ware
„ geweest, maar wiens straf hij als dienaar van den staat ei-
„ schen moest, wilde hij zijn vaderland niet tot eenen vrij-
„ staat maken van dieven en moordenaars. „„ Wraakzucht
„„ bezielde DE WIT,"" zegt gij. Maar, wat anders dan wraak-
„ zucht vervulde den trotschen Mavors? ... Konden toch de
„ bewonderaars van MAURITS dat venster sluiten, door
„ hetwelk hij op den schrikkelijken slag loerde, en dat Loe-
„ vestein in de lucht doen springen, hetwelk eenmaal meest
„ teisteren alwat Neêrland groots bezat! Ach ja, het is
„ waar, die *faits sont diablement entêtés!* Want thans, daar
„ de *rerum testimonia adsunt, quid opus est verbis?*"

. . . . . .

„ Waarom toch is het hart van dien éénen en éénigen, die
„ aan de spitse staat van het geleerde Nederland, zoo koud
„ en ongevoelig voor hetgene anderen groots en goeds gedaan
„ hebben of nog doen, bezeten hebben of nog bezitten! De
„ kleine zwerm van zijne naprapers beschouwen wij met me-
„ delijden en droefheid. Maar gij, o Leydsche jongelingen!
„ die de hoop uitmaakt van het zuchtend vaderland, die
„ door den onvergelijkelijken VAN DER PALM opgeroepen
„ zijt om den onsterfelijken BORGER na te streven, — ach!
„ hoedt u toch voor de valstrikken, die geleerdheid en let-
„ terkundige verdiensten om u willen werpen! Blijft met
„ vurige liefde en bewondering staren op de ongelukkige
„ slagtoffers van 1619 en 1672! Zij, edele vrijheidsminnaars,
„ verdienen uwe liefde en hoogachting meer, dan alle slaaf-
„ sche tijdgenooten."

aan geenen Natuurlijken, en de Duitschers aan geenen Geopenbaarden Godsdienst) zou overbelien. Begrijpt de schrandere man dan niet, dat Godgeleerden, aan nauwere banden verknocht, niet zoo openlijk voor al te vrije gevoelens kunnen uitkomen; doch dat deze dwang, echter, hunne denkwijze niet verandert? Welaan, zoo hij bewijs wil, wij zullen hem dit, onder de hand, gaerne geven. Ja, wat de zoogenaamde leeken aangaat, die vóór het gewraakte gevoelen meest streden, sommige navolgers van KANT, benevens HOVING en anderen, behoorden meestal niet tot de Remonstranten. Neen, deze waren, bij monde en geschrifte, doorgaans meer dan anderen, verdedigers van het Christendom: WARBURTON's *Goddelijke Zending van Moses*, door PANDER MEERSCH vertaald, gaf daarvan nog een belangrijk blijk. (Hier sta ook de aanmerking, dat de *Tafereelen der Fransche Staatsomwenteling* (ten zij misschien het eerste deel) niet van STUART, maar van KONIJNENBURG waren; en het is voor het eerst, dat wij dit werk eene vertaling hooren noemen.)

Wanneer wij nu ten laatste een vergelijkenden blik op het verhandelde slaan, dan kunnen wij niet twijfelen aan veelerlei beklag, zoo wel bij geheele vakken enz., als bij afzonderlijke personen. In de Scheikunde wordt niemand (*) van de thans levenden, buiten VAN MARUM, genoemd; in het geheele vak der Geneeskunde slechts zeer weinigen. Daarentegen vindt men bij de Letterkunde namen van jeugdige Schrijvers, die de blijken van hun genie, ter naauwernood bekend, door dwaasheden bezoedeld hebben, aan hunne weinige ervarenis naauwelijks te vergeven; ja ook dezulken misschien, die meer aan beschermers, dan aan eigene bijzondere verdienste, de vroege verheffing tot zeker aanzien verschuldigd waren.

Doch, om tot personen over te gaan, met groot genoegen lazen wij het gestelde omtrent BILDERDIJK, zoo waar, zoo warm, en tevens zoo onpartijdig, edel en vrijmoedig. Desgelijks dat omtrent FEITH, omtrent HELMERS en TOLLENS. Doch, schoon ook LOOTS gunstig beoordeeld, ja hoog geprezen wordt, en wij zeer wel zouden tevreden zijn, dit berigt op zichzelve lezende, bij de behandeling vooral van laatstgenoemden Rotterdamschen Zanger steekt het, door blijkbare bekrompenheid, af. Wij hebben altijd de genoemde levenden als een viermanschap beschouwd, waarbij aan BILDERDIJK het voorzitterschap toekwam, doch

(*) Wie denkt hier niet aan den grijzen, altijd werkzamen DRIESSEN?

doch die voor het overige niet tegen elkander geſteld, maar elk in zijne ſoort even hoog moesten geacht worden. Schoon HELMERS nog leefde, hij zou, naar ons oordeel, naauwelijks aanſpraak op volkomen gelijken rang hebben gehad. LOOTS, daarentegen, is misſchien meer dan iemand geboren Dichter: hij, ongeleerd, vormt met den doorgeleerden BILDERDIJK een tweetal, waarin de Natuur inderdaad wat wonders heeft gewrocht. Wie kan zijn *Chattam*, ſlechts een eerſteling, en zoo vele latere meesterſtukken, wie kan zijne keurige lierzangen, bij de viering des vijfentwintigjarigen beſtaans van *Felix Meritis* aan de onderſcheidene wetenſchappen en kunſten toegewijd, zijn *Nachtegaaltje* en ſtukjes van allerlei trant, zonder verrukking lezen? Van den anderen kant bewonderen wij TOLLENS van ganſcher harte, wanneer hij de lier voor vaderland en vrijheid, voor echtgenoote en kroost, voor deugd en menſchengeluk beſpeelt. Zijne romances en — zinnebeelden, zijn *gevallen Meisje*, zijne *Echtſcheiding*, zijn *Nova-Zembla* vooral, zijn juweelen van het eerſte water. En ook onder de uitgebreidere, hooggeſpannene ſtukken verdient dat op den echt van onzen Kroonprins grooten lof. Doch zijne overige werken van dezen ſtempel, zijn *vierdaagſche Zeeſlag* zelfs, ſchijnen ons toe, niet altijd vrij van gezwollenheid te zijn; terwijl ook zekere gerektheid, en het gebruik van geliefkoosde herhalingen enz., op den duur hindert. Trouwens, de edele Zanger weet zelf wel, dat niet overal zijn vak is; en 's mans vriendſchap en hoogachting voor den min populairen Amſterdammer gaven ons altijd eene ware vreugde. En waarlijk, de naam van Volkszanger, Neêrlands geliefden, benevens de herhaalde uitgave van 's mans werken, mogen ſtreelend voor den geest, ja voor het harte van TOLLENS zijn, over poëtiſche waarde kunnen zij onmogelijk beſliſſen. Dan zouden de grootſte meesterſtukken van BILDERDIJK zeer middelmatig, en zijn leerling DA COSTA althans weinig aan te moedigen zijn.

Bij de opgave van den Heer H. H. KLIJN en WISELIUS behoorde, onzes achtens, de hatelijke twist, over den *Montighi* ontſtaan, niet aangeroerd te zijn geweest. En er was althans geene vergelijking met den *Prins Karel* des laatſten (ten aanzien van goedkeuring bij het Publiek) noodig. Ons kwam het daardoor voor, alsof VAN KAMPEN hier niet onpartijdig, onbevooroordeeld (onbevangen) was, en alsof, in het bijzonder, WISELIUS, als dichter, en treurſpeldichter voor-

vooral, ja als geleerde en man van smaak in het gemeen, naauwelijks regt ware gedaan. Mistchien wel dat 's mans dartele minnedichtjes, die dan weêr met zijnen ernst enz. enz. een wonderlijk mengsel vormen, den waarlijk ernstigen VAN KAMPEN, even als Recensent, hinderden. De *Adel en Mathilda* wordt geheel overgeslagen.

Aardig is het, dat VAN KAMPEN in het voorbeeld van POOT meent bevestigd te zien, dat *de Natuur den Dichter vormt*; terwijl wij ons eene verhandeling van zekeren, ook door hem geroemden, man van letteren herinneren, strekkende om juist het tegendeel daaruit te betoogen.

Hierbij zullen wij het laten, omdat wij, zoo min als de Schrijver, ons alles herinneren; omdat wij ons oordeel ook even zoo min tot eenen maatstaf willen geven, als het zijne daarvoor aannemen; omdat wij niet willen schijnen te vitten; en, eindelijk, omdat wij gaarne erkennen, dat er uitnemend veel goeds in het laatste gedeelte, zoo wel als in het gansche werk, wordt gevonden. Mogt hetzelve, na verloop van eenige jaren, noodig hebben herdrukt te worden, om dan naar behooren aangevuld, nagezien en verbeterd te worden, zoo niet ten aanzien van later opgekomene Schrijvers, ten minste van dezulken, die dan volledíger zijn bekend geworden, of hunnen kring welligt reeds gesloten hebben! Daartoe schenke de Hemel den verdienstelijken man nog vele jaren, benevens al de rijpheid en bedachtzaamheid, welke dezelve plegen mede te voeren! Gewis, hemzelven zal dan eenmaal geene der minst eervolle plaatsen op de lijst onzer Geletterden te beurte vallen.

JOHN HOWARD. *Dichtstuk; door* J. L. NIERSTRASZ, JUN. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1822. *In kl.* 8*vo.* *L en* 46 *Bl. f* 1-4-:

Eene Redevoering, door onzen verdienstelijken Landgenoot, den Heer W. H. SURINGAR, op eene vergadering van het Leeuwarder Departement, *tot Nut van 't Algemeen*, over JOHN HOWARD gehouden, gaf den Dichter van het hierbij aangekondigd Dichtstuk aanleiding ter vervaardiging van hetzelve. Thans in druk uitgegeven, haasten wij ons tot het geven van eenig verslag aan onze Lezers omtrent dit klein, maar allerbelangrijkst boeksken.

Eene

Eene uitvoerige Voorrede gaat het Dichtstuk zelve vooraf. De Heer NIERSTRASZ zegt in dezelve, dat zijn oogmerk met de uitgave tweeledig is: „ deels, om de achting, welke HOWARD verwierf, levendig te houden bij hen, die met 's mans verdiensten bekend zijn, en om het getal zijner vereerders uit te breiden, — deels, om, naar aanleiding van het goede, door HOWARD gesticht, zijne Landgenooten op te wekken, om zijn voortreffelijk voorbeeld, in de verbetering der Gevangenissen, te volgen."

Over het aangehaalde redekavelt nu de Heer NIERSTRASZ in dit Voorbericht. De staat onzer Gevangenissen, door HOWARD, gedurende zijn verblijf hier te lande, met zoo veel lofs gadegeslagen, is, sedert dien tijd, niet aanmerkelijk verbeterd geworden. In *Noord-Amerika*, *Engeland* en *Frankrijk* ging men voorwaarts; en dit voorbeeld behoorden wij te volgen.

Er wordt, voorts, over den aard der verbeteringen, waarvoor onze Gevangenissen vatbaar zouden kunnen geacht worden, gesproken, en meer bepaald *over het oogmerk der gevangenisstraf* gehandeld. Alles, wat hierover echt wijsgeerig en christelijk tevens gezegd wordt, vereenigt zich in het algemeen grondbeginsel, dat *de verbetering van den misdadiger* het hoofdoogmerk der straf behoort uit te maken.

Nu wordt het voornaamste, 't welk de bereiking van dit oogmerk in den weg staat, aangeslipt, en hieronder gebragt: I. *Gebrek aan genoegzaam ruime en doelmatig ingerigte Localen, naar evenredigheid van het aantal gevangenen. II. Gebrek aan bekwame en menschkundige bestuurders en opzieners in de Gevangenissen. III. Gebrek aan doelmatig verstandelijk- en godsdienstig onderwijs. IV. Gebrek aan eene doelmatige zorg voor de gevangenen, wanneer zij de gevangenis verlaten en in de burgermaatschappij terugkeeren.* Dit een en ander wordt van bl. XXI-XL in het breede ontwikkeld, gestaafd en aangedrongen, op eene wijze, evenzeer vereerende voor het verstand als het hart van den menschlievenden Schrijver.

Ziet daar eenige der voornaamste, hier te lande bestaande, gebreken. Te regt beweert de kundige Schrijver, dat het Gouvernement in dezen de handen aan het werk behoort te slaan; en hij verheugt zich, en voorzeker elk weldenkende nevens hem, over het goede, dat wij ons van de weldadige gezindheden

den onzes geëerbiedigden Konings mogen beloven. De Staat *kan* echter niet *alles* verrigten. Neen, de Ingezetenen behooren ook, als echte Nederlanders, het hunne te doen. De Heer NIERSTRASZ ontwikkelt verder, wat de Natie zou *kunnen* verrigten. Er behoorde een Genootschap te worden opgerigt, ter zedelijke verbetering, en tevens ter verzachting van het lot, der gevangenen. Dit Genootschap behoorde fondsen bijeen te brengen: *I. om belooningen uit te reiken aan gevangenen, welke van naarstigheid en goed gedrag de ondubbelzinnigste blijken geven; II. om, in iedere gevangenis, aan hen, die zulks behoeven, gelegenheid te verschaffen tot het leeren lezen en schrijven; III. om geschikte leesboeken te vervaardigen voor de gevangenen, en om die gratis aan hen uit te reiken; IV. om voor de verstandelijke en godsdienstige vorming der gevangenen zorg te dragen, door het daarstellen van meerder onderrigt, en door het verbeteren van het bestaand christelijk onderwijs; V. om zich de belangen der gevangenen ook dan aan te trekken, wanneer zij hunnen kerker verlaten, en de noodige maatregelen te nemen, om dezelven, in eenen voor hen geschikten stand, in de maatschappij te plaatsen.* Dit alles wordt met eene korte, doch belangrijke en roerende opwekking, tot medewerking ter bereiking van zoo veel goeds en schoons, besloten.

Wij hebben gemeend, van deze Voorrede dit, eenigzins uitgebreid, berigt aan onze Lezers verschuldigd te zijn, en wenschen niets hartelijker, dan dat de loffelijke en edele bedoelingen des jeugdigen Schrijvers eenmaal mogen vervuld worden! Wat zeggen wij? Wij *verwachten* van eene zoo edelmoedige, menschlievende en christelijke Natie, als de onze, dat deze wenk alleen genoeg zal zijn, om, met wijsheid en beleid, ijver en volharding, in dezen, de zaak der Menschheid voor te staan en krachtdadiglijk te bevorderen.

Thans volgt het Dichtstuk zelve. Recensent las en herlas hetzelve met genoegen en stichting; dikwerf pareide er hem een traan bij in de oogen. In zulk eene stemming des gemoeds is men niet in staat, aanmerkingen te maken op dit of dat woord, en deze of die uitdrukking, welke een' koel' beoordeelaar, en welligt met grond, stof tot berisping zouden kunnen opleveren; behalve dat aanmerkingen op kleinigheden, (en daarop toch zou het meestal neêrkomen) bij zoo vele wezenlijke schoonheden, de blaam van vitlust toch nimmer geheel van zich zouden kunnen weren.

De

De beste getuigenis, die wij van dit Dichtstuk kunnen geven, is, dat wij het in aller handen wenschen: voor den zoo matig gestelden prijs van het boeksken, zal men zich, bij de lezing en herlezing, een genoegen verschaffen, waarbij de ziel zich verheffen, het hart zich veredelen kan.

De Heer NIERSTRASZ, door onderscheidene stukjes, ons, als verdienstelijk *Dichter*, van tijd tot tijd meer bekend geworden, verschijnt, door de bearbeiding van dit Dichtstuk, ook als *mensch*, in een beminnelijk licht. Hij, die zoo denken, zoo gevoelen, zoo dichten kan, moet een edel hart in den boezem omdragen. Neen, edele HOWARD! bezwaarlijk kon uwe menschenliefde, uwe reine evangelische deugd, uwe grootheid, als *mensch* en *Christen*, schooner en waardiger zijn bezongen geworden, dan door onzen verdienstelijken Landgenoot. Het goud bekroonde zijnen schedel, toen hij de verdiensten van RUBBENS, in zijne zangen, verhief: bij het verheffen der edele daden van HOWARD, heeft hij (en deze eer blinkt grootscher dan de glans van het rijkst metaal) getoond, waardig te zijn, HOWARD te bezingen.

Gaarne geven wij eene proeve uit het stuk zelve, om ons gunstig gevoelen te regtvaardigen. Uit vele echte diamanten moetende kiezen, viel ons oog op het volgend steentje. De Lezer oordeele zelf!

'k Verbeeld mij, hoe de naam van HOWARD, op de tongen
Zijn daân vooruitgezweefd, de kerkers doorgedrongen,
Dáár duizend-duizendmaal, met de uitgedorde hand,
In 't nachtlijk donker, wordt gegriffeld op den wand,
Opdat eens 't nakroost, dat zijn puinen op zal delven,
De laatste hope leez' dier grafbewoners zelven!
En iedre steen, die met dien eernaam daagt in 't licht,
Meer dan de diamant zal flonkren in 't gezigt,
Die, schoon ze in 't goud gevat van troon of zegewagen,
En in den haarband blinkt, den vorst om 't hoofd geslagen,
Wel met de drupplen zweets des mijnslaafs is bespreid,
Maar met zijn tranen niet, waarin de erkentenis gloeit!

Een zestal Aanteekeningen, ter opheldering van sommige uitdrukkingen, in het Gedicht voorkomende, besluit het werkje.

De uitvoering doet den Uitgever eere aan; en eene uitmun-

muntende, door den Heer VELIJN gegraveerde, afbeelding van den waarlijk grooten HOWARD geeft een waar sieraad te meer aan het uitstekend en, in allen opzigte, treffelijk uitgevoerd geheel.

Recensent maakt er zich een waar genoegen van, dit werkje op deze wijze te hebben mogen aankondigen. Overal, waar de Poëzij haar bevallig tooisel leent, om menschenwaarde en den roem van elke christelijke deugd te verhoogen en op te luisteren, daar beantwoordt zij zoo geheel aan hare verheven en goddelijke bestemming. Gelukkig het Land, waar zij zich, in die betrekking, doen kennen en ziet vereeren! Gelukkig de Natie, wier Dichters, bij voorkeuze, de citer snaren *voor alles, wat liefelijk is en wèl luidt*, en, *zoo daar eenige deugd en zoo daar eenige lof is*, dezelve verheffen! Zulke Zangers zijn den Vaderlande tot eere, en het Vaderland mag, wederkeerig, op hen roem dragen.

Krekelzangen van Mr. WILLEM BILDERDIJK. *IIde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1822. *In gr.* 8vo. *XIV en* 204 *Bl. f* 3 - : - :

De Heer BILDERDIJK is zoo lang reeds en zoo als Dichter in ons Vaderland gekend en vereerd, dat het bijna iets bespottelijks zijn zou, bij de aankondiging van eenen nieuwen bundel zijns dichterlijken arbeids, deszelfs inhoud *als dichtwerk* te willen *beoordeelen*. Wanneer wij zeggen: *daar is een nieuwe bundel van* BILDERDIJK *verschenen; de titel is, zoo of zoo* — dan weet het publiek, dat het werk van BILDERDIJK is, en dit is dan ook genoeg, en voor een groot deel meer dan genoeg, dewijl er niets van dezen Dichter in het licht komt, of het wordt door velen verslonden, lang eer wij onze aankondiging gereed hebben. Alles, wat de verslaggever, des noods te doen heeft, is, hun, die het nog niet weten mogten, te zeggen, wat er zoo al in den onderhavigen bundel voorkomt, en eenige stalen te geven. — Wij zetten ons dus ook eenvoudig tot het geven van eenig verslag, zonder beoordeeling der *poëzij*. De Dichter heeft verkozen dezen bundel *Krekelzangen* te noemen. Waarom? dit raakt ons niet; en de zinspeling van het uit PROPERTIUS ontleende, motto op 's Dichters ouderdom hindert ons niet — hoezeer wij, indien wij vitten wilden, zouden kun-

nen zeggen, dat BILDERDIJK, door zoo al gedurig van zijnen onderdom te ſpreken, een weinig onchriſtelijk den ſpot drijft met eene zaak, die ernst en eerbied vordert, en den ſpotter nog zwaar genoeg drukken kan. Doch wij willen het zoo *ſerieus* opnemen, als hij zelf het ſchijnt te willen hebben opgenomen.

„ Mijne Sprokkelingen — zegt BILDERDIJK in zijn be„ rigt — hadden dit voorrecht, dat er hier en daar nog wat „ jeugdiger borst door ademde, doch hier is het nu alles de „ onbehaaglijke onderdom." Dit is dan ook, wat een groot gedeelte der *ſtof* in dit deel aangaat; wel waar; en de onderdom, die met gebreken komt, en, indien dezelve niet door ware wijsheid wordt verzeld, of wanneer hij met het afnemen der verſtandelijke vermogens gepaard gaat, al ligt *zeer* laſtig wordt, kan in een groot aantal plaatſen duidelijk geproefd worden. Waarom, ondertuſſchen, zouden wij met den ouden man geen geduld hebben? Dit is immers een pligt, die, door den geheelen Bijbel heen, ons ten ſterkſte in leer en voorbeeld wordt aanbevolen; en bovendien, hij is nederig en inſchikkelijk genoeg, om zelf te belijden, dat zijn onderdom onbehagelijk is, en deszelfs uitwerkſelen in dit werk heerſchen. Wij weten immers allen, hoe het ons, ten aanzien van de gebreken onzer ouderen, indien dezelve ons al eens een beetje laſtig worden mogten, aanſtonds zachter ſtemt, wanneer het heet: Kinderen! vader of moeder *wordt oud.* „ Hier zweeft — vervolgt BILDERDIJK — niet één Zo„ mer-, ja geen Herfſtluchtjen meer, door de drooge bladen „ en takken. Een helderen hemel en kalm weder ſlechts mag „ de Winter nog ſomwijlen genieten; maar dit is ook 't „ al. — En (wat er, als het ſlimſte nog bij komt!) de oude „ ſukkel is met den Tijdgeest niet meê gewandeld, maar „ ging en gaat nog zijnen eigen weg. — „ „ En hij waagt „ „ zich in het daglicht aan ieders gezicht?" " — Ja, Le„ zers, hij laat honden blaffen, en exters ſmateren, en ſtoort „ er zich thands nog even min aan, als door zijn geheele le„ ven; zijn ingeſlagen pad in zijne eenzaamheid afloopende, „ waarin al 't geruisch en gewoel, dat zich in het ronde ver„ heft, hem of niet of zelden ter ooren koomt, en volſtrekt „ de ziel niet ontrust. En waarom zou hij dan niet op zijne „ wijze, met den ouden Tithon, door het graan huppen en „ kwelen? Voor de omhelzing der dagelijks aanbrekende Au„ rora van nieuwe wijsheid en verlichting deugt hij toch niet „ meer."

„ meer." Deze belijdenis is weder zeer loffelijk, door de opregtheid, die er in doorſtraalt. Wij hebben wel eens oude lieden gevonden, die wel zien mogten, dat de zon in het water ſcheen, en zich niet ſchaamden te bekennen, dat zij in hunnen tijd ook wel ſmaak in dit of dat gevonden hadden, waar zij nu de jongeren zich mede zagen vermaken; dat men het een en ander nu beter inzag, korter bewerkte, dan in hunne jeugd; zij ook wel lijden mogten, dat hunne kinderen zich naar den geest van den tijd in 't ordentelijke ſchikten, hoezeer dezelve wel begrijpen zouden, dat *zij* nu voor die vermaken enz. te oud waren. Maar de Heer BILDERDIJK bekent openhartig, dat hij altijd hoofdig zijnen eigen' gang gegaan is, het nog doet, en in zijne eenzaamheid zal blijven doen, onindachtig aan *Spr.* XVIII: 1; welke plaats, naar de vertaling van VAN DER PALM (zijnde geene *nieuwe*, maar, door heenwijzing van dezen Hoogleeraar naar de kantteekeningen, bewezene *oude*) en bijgevoegde omſchrijving, dus luidt: *Die zonderling wezen wil*, (daarin zijnen roem zoekt, dat hij van anderen, ook van de wijsſte en doorzigtigſte menſchen, over gewigtige zaken in gevoelen verſchilt) *zoekt ſlechts 't geen hem gelust*; ('t geen hij vinden wil; om waarheid is 't hem niet te doen) *hij is in opſtand tegen* (laat *de tanden zien* aan, of ſpot met) *alle gezond verſtand*. Wij zien dus in hem den onaanſchikkelijken ouden man, die altijd gemeend heeft, dat hij alles alléén wist, dit ook nog meent, en begeert, dat de geheele wereld door den vergrootenden bril van zijnen *onbehagelijken ouderdom* zien zal. Ondertusſchen hebben wij plaatſen in dit deel aangetroffen, welke eenigen twijfel in ons hebben doen ontſtaan, of het wel zóo onbepaald waar is, dat hij *honden laat blaffen* en *exters ſnateren*, gelijk hij het gelieft te noemen, en er zich niet aan ſtoort, ja zelden of nooit er iets van verneemt. Immers hij uit zich tegen allen, die niet met hem in denkwijs overeenſtemmen, al vrij hartig. Bl. 137 zijn de kunstregters *Midasloten*; van de *Letterklubs onzes tijds*, bl. 183, wordt beweerd, dat zij niemand talenten toekennen, dan die tot haar behoort, en wien dan ook, wanneer hij,

... „ dom of wijs, zijn ſchaamtlooze oogen ſloot,"

dadelijk de zielmis wordt gelezen,

„ En hij, ten ſpijt van God en deugd, vergood."

Tot deze klubs behoort de Heer BILDERDIJK voorzeker niet. Nogtans is hij bedacht, dat zij zijner ook zullen gedenken na zijnen dood; en dat hij zich aan deze, nog maar als mogelijk vooronderstelde, zaak wel degelijk stoort, blijkt uit de zachtzinnige aanspraak en den Christelijken wensch:

„ Ga, laf gebroed van eeuwige Uitvaartzingers,
„ Dat bij dien lof, van eigen hoogmoed zwelt;
„ Maar 's hemels vloek verstijve u tong en vingers,
„ Zoo ge ooit één woord van mijn verscheiden meldt!"

Even balsamiek zijn de uitdrukkingen in het stuk *op een partij. huilende Lijkzangers onzes tijds*, dus beginnende:

„ Rekels, (*) laat den doode slapen!
„ Waarom toch zijn vredige asch
„ Met uw nagels los te schrapen
„ In dat valsche Luitgekras?
„ Of, wat meent gij, zoo zijne ooren
„ In den donkren kelderkuil
„ Dat vervloekt geraaskal hooren
„ Van uw jankend hondsgehuil,
„ Dat hij niet, van spijt aan 't branden,
„ Om zal keeren in de kist?
„ Ja, niet knarsen met de tanden,
„ Of zijn grafsteen wierd, bepist?"

Zou de Heer BILDERDIJK hier ook de vrees voor wedervergelding uitgedrukt, en zich voor deze bij voorraad hebben willen beveiligen?

Zulk meesterlijk en meesterachtig dichterlijk schelden en tieren, deze uitdrukking van kunst, om de goorste dingen in zulk eenen geest te zeggen, dat men, hoezeer men als beschaafd publiek dezelve kwalijk moet nemen, er ten laatste toch om lagchen moet, herinnert ons aan het uitstekende talent van BILDERDIJK, en doet ons alles, ook dit deel vol gal en akelige bezorgdheid, den *onbehagelijken ouderdom* eigen, met vermaak van hem ontvangen. (Maar hij moet zich dan ook niet ergeren, wanneer een *hond* of *exter* hem den toe-

(*) Onze zetter had hier *Krekels* gezet; het blijkt evenwel duidelijk, uit het verband, dat het wel degelijk *Rekels* blijven moet. De man, die wat eigenwijs valt, beriep zich op den titel van het boek, en vroeg, of het daar dan ook niet *Rekelzangen* zijn moest? Misschien behoort hij wel tot eene der *Letterklubs van onzen tijd!*

toegeworpen vuilen bal terugkaatst.) En waarlijk, geene onaangename zaken, die wij hier zoo overvloedig vinden, zijn in staat om de vlugt te stuiten, welke onze geest met den Dichter neemt, wanneer hij Gods vrijmagtig, door geenen mensch begrepen, door geenen, over Gods volmaaktheden bedaard nadenkenden, mensch ooit geloochend, raadsbesluit, des menschen nietigheid en onvermogen, den zegen van Jezus verzoening bezingt, of aan zijne liefde voor Vaderland en Vorst, hoezeer op zijne wijze, ruimen teugel viert, en regtmatigen onwil tegen alle tegenstanders van godsdienstige en burgerlijke orde aan den dag legt. Het is waar, dat de volgende regels, *uit het Turksch:*

„ Wat poogt ge, ô trotsche Menschenwaan,
„ De pijlen van het lot te ontgaan?
„ Gods hand heeft zelv den boog gericht;
„ Geen schild van voorzorg weert den schicht."

wat Turksch zijn; de Voorzienigheid wordt in de Christelijke taal anders beschreven; maar wie zal het daarentegen niet met Kloekaart eens zijn?

„ God bestemt zich zelf.
„ Vraag mij aardsche dingen;
„ Bij Zijn raadsbesluit,
„ Is voor stervelingen
„ Alle wijsheid uit."

Wie, die het egoïsmus der menschen gadeslaat, *ook dat in de eigen borst*, wordt niet met den Dichter er heteling over, en zegt bravo! op *Het* IK?

„ IK zal, IK wil, IK moet! — Dat IK
„ Verheemt men ieder oogenblik.
„ De Duivel haal dat trotsche woord!
„ Bij hem is 't dat het t' huis behoort."

Zoo is het ook echt Christelijk:

„ Geen wenschen, geen verlangen meer!
„ Geen wil, geen eigen zin!
„ Geen wereldweelde, schat, of eer,
„ In GOD is 't al wat IK begeer,
„ Is al, wat IK bemin!"

Ook:

„..... Hij - alleen, die in zijns Heilands handen
„ Zijn zucht, zijn gantsche ziel, zijn wil en adem stelt.
„ Voor hem bestaat geen klip, waar op zijn hulk kan stranden;
„ Voor hem heeft storm en meir slechts ijdel schijngeweld."

Hoe gaarne zouden wij, wijders, met den Heer BILDERDIJK, in elken Vorst zien eenen

„ ... heerscher onder God, verbonden door 't geweten,
„ Die bijraad vordren mag, bezwaar en wensch verstaan,
„ Maar handlen, vrij als God, en niemand onderdaan.
„ Een Vader, wiens belang, wiens eerzucht en verlangen,
„ Met heel zijn talrijk Kroost onscheidbaar samenhangen;
„ Die Vaderlijk verzorgt en Vaderlijk gebiedt."

wanneer slechts alle Vorsten geweten en vaderlijke liefde en zorg hadden en uitoefenden. Maar een FILIPS II, NAPOLEON en FERDINAND VII, bij voorbeeld, waren en zijn toch Vaders van een geheel bijzonder slag, waartegen men het der Menschheid niet wel kwalijk kan nemen, dat zij een beetje op hare hoede is, en tracht daar te stellen, wat het geweten en de liefde dier Vaderen wel niet geven zouden; een weinigje veiligheid voor bezitting, leven, en vrijheid van geloof. — Voor het overige zijn wij zoo hevig, als BILDERDIJK denken durft, tegen ieder

„ Bedrieglijk Vrijheidsspook, uit Vrijheids moord geteeld,"

dat niets anders is dan een

„ Blanketselschoon gedrocht, maar naakt, afschuwlijk beeld;"

enz.

Wij zouden er van ijzen, wanneer wij dit SPOOK „ de deugd op het hart zagen trappen, Godsdienst en geweten in den ijzeren boezem toeschroeijen, in naam van Vrijheid de Helsche keten met de aan één gespannen Moord, Eedbreuk en Geweld en al 't afgrijselijkste voortslepen, de onschuld van het hart doemen, plicht en zeden ontwortelen, des Heilands bloed voor Heidenen spoorloosheden verzaken," enz. enz. enz. — Ook moest het worden toegestemd:

„ Wie

„ Wie ware grootheid aâmt en echten heldenmoed,
„ Diens tijtel is zijn NAAM, diens rijkdom is zijn BLOED;"

wanneer slechts de afstammelingen van waarachtig edele en verdienstelijke voorouders ook waarachtig edel en verdienstelijk waren. Maar de afstammelingen (naar den geest) van die *Reuzen op der aarde*, die daar waren *de geweldige*, *die van oudts geweest waren mannen van name*, de voornaamste daad van wier vaderen geweest was *in te gaan tot de dochteren der menschen* (zie I B. *Mos.* C. VI.) — deze afstammelingen, die den geest hunner voorgangeren niet verloochenen, en het despotismus voorstaan, en gewetensdwang en alles, omdat *zij* daarbij de Menschheid vrijselijk op den nek kunnen treden — in den NAAM van dezen vinden wij geenen (eervollen) titel, en hun BLOED levert aan de Menschheid geenen rijkdom, maar wel armoede en ellende op.

De lezer van dit verslag zal, indien hij onpartijdig en bedaard, met deze *Krekelzangen* voor zich, heeft nagedacht, ons toestemmen, dat, onder al het heerlijke, hetgeen zij ons opleveren, veel is, dat van den *onbehagelijken ouderdom* getuigt, en denzelven moet ten goede gehouden worden; maar hij zou toch gaarne met ons in „ een van die oogenblikken, waarin de winter een helderen hemel en kalm weder somwijlen mag genieten," en dus de onbehagelijkheid van den ouderdom eens niet medepraat, een klein, hartelijk onderhoud met den, door zijn humeur waarlijk beklagenswaardigen, Dichter hebben; en, daar *de geest des menschen*, *die in hem is*, *het beste weet hetgene des menschen is*, zou het inderdaad van belang zijn, eenen blik in de ziel van BILDERDIJK te mogen slaan, en van hem te vernemen, hoe het hem mogelijk zij, zich zoo in *paradoxen* te verliezen, gelijk hij doet. Hoe komt toch de man, wiens geleerdheid en schranderheid algemeen bekend zijn, aan eene godsdienstleer gelijk hij ons opdischt en voor Christendom uitvent, en waarin de Goddelijke *wraak* zoo zeer de hoofdrol speelt, dat de *liefde*, daarnevens genoemd, geene andere dan eene bespottelijke vertooning kan maken? Hoe kan hij het verantwoorden, de *steile* leer van voorbeschikking en *volstrekte* magteloosheid op eene, zoo zeer alle zedelijke krachtinspanning verwoestende, wijze voor te dragen als hier het geval is, b. v. het „ volgen van Gods stem en het vergen van Zijnen bijstand" een „ tergen van Zijn recht en van Zijne vrijmacht" te noemen, bl. 90, en, bl. 94, te zeggen:

„ Ja, Uw vonnis *is* rechtvaardig,
„ En geen zelfzucht bidt het af.
„ Wilt Gij redden en vergeven,
„ 't Is genaê uit vrije macht;
„ Doch naar die genâ te ſtreven,
„ Hiertoe zelfs ontbreekt mij kracht."

daar toch de Zaligmaker zelf gebiedt: „ *ſtrijdt* om in te gaan door de enge poorte!" en de te laat komenden en werkers der ongeregtigheid dé „ niet kunnenden" noemt? — „ verlichting, vrijheid, menſchenwaarde" een „ poespas, die niets beduidt," te noemen? — Wie zijn dat

„ Geboefte, met den paddeſtoel
„ Uit vuile mest geteeld?"

Zijn dat, in ons Vaderland, de genen, die alles op het ſpel gezet hebben, om den vaderlandſchen troon te herſtellen? In *Spanje* en *Pruiſſen* de genen, die tot datzelfde einde goed en leven veil gehad hebben, en ginds en hier nog alles doen en lijden willen voor Vaderland en Vorst? hoewel niet in den geest der *ultra*-Antiliberalen, waartoe BILDERDIJK behoort, die eigenlijk zichzelven op het oog hebben, en, indien zij konden, de Vorſten wel tot beulen zouden willen maken. — Waar is toch het gevaar, waarvoor BILDERDIJK zoo zeer bedücht is? — Is dat razen en tieren, dat uitſlaan van de bitterſte en vuilſte taal de houding, welke den godsdienſtig-beſchaafden, (*Phil.* IV: 8.) den door geleerdheid en kunst gevormden man betaamt en aankondigt? — Kan hij, die zoo hoog Bijbel en Evangelie waardeert, het ſtoken van burger- en religiehaat, waarmede hij zoo drok bezig is, uit dezelve verdedigen? Zal niet veeleer elke bladzijde hem zeggen, dat hij een verloochenaar van de liefde, een verwoester van den vrede is? — En zóo zouden de vragen wel tot in het oneindige loopen. Maar de antwoorden? —

Wij ontkennen niet, dat het ons bitter ſmart, zulke tecderé punten ten aanzien van BILDERDIJK te moeten aanroeren; maar wij zouden vreezen, dat wij het beſchaafde publiek een' ſlechten dienst bewezen, wanneer wij zoo maar alles, wat een' valſchen ſtempel draagt, voor goede munt lieten doorgaan. Dit belet niet, hem in het vak van geleerdheid en dichtkunst, ook waar deze hem tot razernij ver-

vervoeren, als eenen Vorst aan te merken. Maar de Saint (wederpartijder) is ook een Vorst, hoewel der duisternis; en heeft, naar de Gosterſche Mythologie, aan zijne heerlijke gaven, die hem tot hoogmoed en tegenwijten tegen Gods wil verleidden, zijnen val te danken. — Hoe! wilt gij dit op BILDERDIJK toepaſſen? — In 't geheel niet; wij hebben geen plan, om ons, door vergrijp tegen eerbiedwekkende gaven, berispelijk te maken. Wanneer men intusſchen bedenkt, welk een geest van tegenſtreving BILDERDIJK openbaart, en dat in zijne ſchimpredenen wel gal, maar geen bewijs te vinden is, dan zou men hem den naam van *wederpartijder* tegen „verlichting, vrijheid en menſchenwaarde," dien, naar zijn oordeel, „nietsbeduidenden poepas" met een ruim geweten *kunnen* toevoegen. Wij doen dit onderzusſchen niet, en zijn verheugd, dat wij het niet *mogen* doen; dat wij, daarentegen, door des Dichters eigene belijdenis, een regt verkregen hebben, om zijne wijze van zien en uitdrukking aan den „*onbehaaglijken* ouderdom" van den „ouden ſukkel" toe te ſchrijven. Dit doende, zullen wij ons aan geene tegenſtrijdigheid ſchuldig maken, wanneer wij betuigen, meer vruchten van dien ouderdom (al is hij dan, indien het niet anders wezen kan, ook nog zoo onbehaaglijk) met genoegen te zullen ontvangen; terwijl wij verzekerd zijn, altijd op veel heerlijks vergast te worden, en het buitensporige (bij een Genie als BILDERDIJK is alles groot) als eene, door deszelfs buitensporigheid zelve vermakelijke, toegift zullen ontvangen. Ondertusſchen gaan wij voort, voor zoo verre ons zulks, bij zoo veel onbeſchelds, mogelijk is, ook den ouderdom te eeren, en deszelfs zwakheden te dragen; maar kunnen evenwel niet in gebreke blijven, van denzelven, om „des ouden ſukkels" wil, die hem toch maar torſchen moet, wat meer rust en gemak toe te wenſchen.

Nederlandſche Muzen-Almanak, 1823. *Vijfde Jaar. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jnn. *f* 3-10-:

Wij hebben het denkbeeld der uitgave van eenen *Nederlandſchen Muzen-Almanak*, van de eerſte aankondiging af aan, als grootsch en loffelijk, maar ook als verbaasd moeijelijk, ja als ſchier hersenſchimmig in de uitvoering beſchouwd. Het kon zelfs alleen oprijzen in het brein van een' Dichter, die, inwendig verkeerende in eene denkbeeldige wereld, al

lig-

ligt zijne idealen naar buiten tracht te verwezenlijken: de Heer IMMERZEEL wilde iets tot ſtand brengen, dat vóór hem niet beproefd was, waarſchijnlijk omdat men de uitvoerbaarheid in twijfel getrokken had. Zoo hij, het ſpoor kiezende van vroegere uitgevers, zich bepaald hadde, om, in mengeling van dicht en proza, de geeſtvruchten van dezen en genen en van zichzelven op te nemen, de goede uitſlag zou te waarborgen zijn geweest; maar te willen uitgeven een jaarboekje, alleen uit gedichten beſtaande, en waarin de voornaamſte vaderlandſche Dichters en Dichteresſen de gaven hunner Muze zouden ten offer brengen, dit, wij herhalen het, was wel een grootsch, een loffelijk, maar ook een denkbeeld, dat in de uitvoering bijna zeker verongelukken moest. Zonder iemand perſoonlijk te bedoelen, en gaarne toeſtemmende, dat ook in dezen uitzonderingen mogelijk, ja zeker zijn, mogen wij uit de volheid van onze ondervinding en overtuiging zeggen, dat, in het algemeen, de troetelkinderen van vader Apollo wat kregel van aard, wat kittelóorig omtrent bejegeningen en *etiquette*, wat zonderling in hunne begrippen, wat *dichterlijk* in hun doen en laten, en (winden wij er geen doekjes om!) wat hooggevoelig omtrent hunne eigene voortbrengſelen vallen, en jegens elkander ook gansch niet vrij zijn van jaloezij. Deze maſſa van heterogene deelen, — deze ALLEN nu moesten den uitgever behulpzaam zijn in het oprekken van het dichterlijk gebouw, dat de monſtering tegen dergelijke bij onze naburen zou moeten kunnen doorſtaan, niet ſlechts door de vastheid en orde van den bouw, maar ook door de verſierſelen, die teekenpen en graveernaald aan hetzelve zouden toevoegen. En zien wij nu, wat de arbeid van vijf jaren heeft voortgebragt!

Ten eerſte hebben wij, niet zonder verbazing en teleurſtelling in onze plat-prozaiſche berekening, gezien, dat inderdaad ALLE onze Dichters en Dichteresſen van verdienſte *af* naam, en van verdienſte *en* naam, hunne offers, nu eens gezamenlijk, dan eens beurtelings, op het altaar der Nederlandſche Muzen hebben nedergelegd.

Ten tweede, dat ieder jaarboekje, als geheel beſchouwd, rijk was in dichterlijk ſchoon, door meerder en minder gewijde en bekende handen aangebragt uit de werkplaatſen der verhevenheid, het gevoel en de luim; zoodat waarlijk de inhoud den toets der waardij heerlijk doorſtaan kon tegen de beſte Duitſche en Franſche jaarboekjes van dien aard.

Ten

Ten derde, dat het plaatwerk van jaar tot jaar (een enkel schandvlekje uitgezonderd) is verbeterd, en zeker in dezen laatsten jaargang eene hoogte bereikt heeft, die, naar het gevoelen van bevoegde kunstregters, de loef afsteekt aan hetgeen Frankrijk en Duitschland in hunne jaarboekjes voor 1823 vermogten te leveren.

Ondertusschen ontbrak het ook nog geen der vijf jaarboekjes aan dat middelmatige, hetwelk door den Fransschen wetgever van den Helikon zoo zwaar veroordeeld wordt; maar het is toch ook waar, dat het denkbeeld van middelmatig ook hier zijne betrekkelijke zijde heeft, en dat door de kunstjuweelen, die in den jaarlijks vernieuwden hairband der Nederlandsche Muzen schitteren, zi vele op zichzelve niet verwerpelijke gesteenten overschenen worden, die, elders aangebragt, het oog behagelijk trekken en streelen zouden.

Ook dit vijfde jaarboekje heeft, in dien zin, zijne zwakkere zijde. Het geheel, echter, behoeft, in waarachtige dichterlijke waarde, voor de vorige jaargangen niet aanmerkelijk te wijken. Dit jaar, zeker, bleven wij verstoken van de altijd aangename zangtoonen van eenen LOOTS, van eenen TOLLENS, die wij te voren maar zelden misten; nog enkelen onzer beroemde Zangers zwegen ditmaal; doch daar deze laatsten in het vijfjarig tijdsverloop slechts een- of tweemalen ons door hun liefelijk gezang streelden, durfden wij ook jaar op jaar niet gezet op de herhaling van hunne citerklanken hopen. Maar dit jaar vergastten ons weder op hunne uitstekende dichtgeregten de Heer en Mevrouw BILDERDIJK, de Heeren DEN BEER, BOXMAN, FEITH, IMMERZEEL, LULOFS, Mejufvr. MOENS, de Heeren RIETBERG, SCHENK, SCHOUTEN, SPANDAW, STARING, VAN WALRÉ, WARNSINCK, WISELIUS, en zoo vele anderen.

Onder de jongere Dichters, die *of* door eenige, niet onverdienstelijke, dichtproeven reeds blijk van gelukkigen aanleg en vordering gaven, en de hoop van den Zangberg uitmaken, *of* die ons minder bekend waren, troffen wij niet aan de Heeren DA COSTA, MESSCHERT en NIERSTRASZ; wél de Heeren WITHUIS, VAN HARDERWIJK, THEMMEN, ARNS. en ARIE DE JONG, KISSELIUS, VAN BELL, RODIDÉ VAN DER AA enz., die allen, zonder onderscheid, dichtstukjes van meerdere en mindere uitgebreidheid offerden, welke, verre van het jaarboekje te ontsieren, de meesterzangen van hunne in jaren of oefening grijzer kunstbroederen, bij beurten, bevallig afwisselen.

Het zou zeker, wij belijden het, wat al te veel gevergd zijn, als wij wilden, dat er *ieder* jaar van *alle* bekwame Dichters bijdragen in den *Nederlandschen Muzen-Almanak* voorkwamen. In allen gevalle hangt zulks van eens iegders bijzondere verkiezing telkens af, zonder dat een eenige hunner in verpligtende verbindtenis tot het Publiek, of ook, zoo veel ons bekend is, tot den uitgever, staat; terwijl, ook

bij

bij den besten wil, en den vurigsten ijver voor de kunst, en voor de instandhouding eener, den Lande vereerende onderneming, vele redenen aanleiding kunnen geven, dat deze of gene nu of dan niets ten offer brengt. Genoeg is het, als het geheel steeds lof en aanmoediging blijft verdienen. Hierdoor, echter, willen wij niet te kennen geven, dat het ons onverschillig wezen zou, of deze en gene al dan niet deel neme in de zamenstelling van het fraaije jaarboekje; integendeel durven wij den uitgever wel ten ernstigste op het hart drukken, om ten minste van zijne zijde alle aanleiding tot afnemenden lust ter medewerking zorgvuldig te vermijden. En waarom zou hij dit niet? Eerzucht en belang beide moeten hem daartoe prikkelen; en verstouten wij ons tevens, verwijl wij ook *ons* vaderlandsch Tijdschrift hunner gunste blijven aanbevelen, om onze dichterlijke kunstoefenaren aan te sporen en op te wekken, om niet, uit ijdelheid, onverschilligheid, of bloote verkiezing, de hand, welgerend, af te trekken van eene *nationale* onderneming, die zich reeds vijf jaren met glans heeft staande gehouden, en, blijkens de algemeene graagte naar het werkje, een troetelkind van het beschaafd Nederlandsch Publiek geworden is.

De Medeminnaars. Uit het Hoogduitsch van CAROLINA PICHLER, *geb.* VON GREINER. *In II Deelen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1822. *In gr. 8vo. Te zamen 446 Bl. f 4-16-:*

Eene Hertogin-weduwe, jong, schoon, schrander en beminnelijk, die den grootsten invloed heeft op het lot van den minnaar, en daarenboven hem altijd bij zich in huis en onder haar oog heeft, — deze is de eene medeminnares. De andere is een nederig, eenvoudig, schoon en braaf burgermeisje, verre van den minnaar verwijderd; terwijl haar vader daarenboven hare liefde afkeurt, en met meer dan één ander aanzoek gedurig haar kwelt. Zij is echter de eerste geliefde. De jongeling is edel, voortreffelijk en getrouw. Het kon wel niet anders, of de Hertogin maakte in den beginne op hem eenigen indruk; maar hij hervatte zich spoedig, en scheurde zich mannelijk los. De trouwe liefde vond dan ook eindelijk haar loon. Het lijden der gelieven, de vele kunstenarijen der Hertoginne, het vervalschen en onderscheppen der brieven, de gedurige teleurstelling, en hoe toch eindelijk alles zoo kwam en werd als het wezen moest, vermeldt dit boek, dat ieder, die in deze soort van romantische verhalen smaak vindt, daar alles zeer goed geschreven is, met genoegen lezen zal. — *De Medeminnaressen*, ware gepaster titel geweest.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel. IVde Stuk, bevattende de Profetiën van Jeſaia, Jeremia, de Klaagliederen van Jeremia, Ezechiël, Daniël, Hoſéa, Joel, Amos, Obadja, Jóna, Micha, Nahum, Habakuk, Zefanja, Haggai, Zacharia en Maleachi, uitgegeven door J. H. VAN DER PALM. *Te Leiden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1822. *In gr. 4to. 400 Bl. Bij Inteekening f 7-13-:*

Recenſent wenscht het geëerd Publiek, den Hoogleeraar VAN DER PALM en zichzelven hartelijk geluk met deze voltooijing van zijnen hooggewaardeerden arbeid aan de gezamenlijke boeken des Ouden Verbonds. Wij bezitten alzoo thans dit gedeelte onzer gewijde ſchriften, door zijne hand bewerkt, in deszelfs geheël. Het behage God, zijn leven te ſparen, en hem gezondheid, lust en krachten te ſchenken, om ons nu ook de ſchriften des Nieuwen Verbonds, op dezelfde wijze, te leveren! Alsdan zullen ons alle volken mogen benijden, wegens het bezit van eenen Bijbel, zoo als geen hunner hem bezit, zoo wèl vertaald, en zoo dúidelijk verklaard in aanteekeningen, die, onder het voorkomen van eenvoudigheid, een' ſchat van geleerdheid en wijsheid bezitten, en de Nederlandſche Letterkunde hoogst vereeren. Wat den Heer VAN DER PALM betreft: als hij dezen arbeid volbragt heeft, zou hij mogen rusten. Hij heeft zichzelven verdienſtelijk genoeg gemaakt, en zijnen naam genoeg vereeuwigd; en wij vreezen ſchier onbillijk te worden, door meer van hem te vergen. Want wien toch zal men het regt mogen toekennen, om den naderenden of reeds aanwezigen ouderdom, vrij van ſlaafſchen arbeid, alleen in zulke werkzaamheid door te brengen, als den aan nuttige bezigheid gewonen man, tot verkwikking en onontbeerlijke behoefte, noodig is, indien men dat regt aan hem betwisten, of hem, door

onbehoorlijken aandrang, perſen wil, om daarvan afſtand te doen? En echter kunnen wij den wensch niet onderdrukken, dat wij ook de zoogenoemde *Apocryfe Boeken*, zoo, als de *gewijde*, door zijne hand bewerkt, bezitten mogten. Hoezeer wij toch de eerſten, te regt, van de laatſten afgezonderd achten, en ze alle aanſpraak op het gezag van dezen ontzeggen, zij behelzen echter te veel goeds, dan dat wij derzelver lezing, behoorlijk toegelicht, niet algemeener wenschten, dan zij dadelijk is. En hoe weinigen kunnen ze lezen, daar derzelver uitgaven in onze tale zoo ſchaarsch en in zoo weiniger handen zijn! Mogten zij derhalve bij dezen Bijbel gevoegd worden! Dit zou deszelfs waarde veel vergrooten, en het nut van deszelfs gebruik veel vermeerderen kunnen. Doch wij moeten het bij dezen wensch laten.

Van den tegenwoordigen bundel, bevattende de zoogenoemde *groote en kleine Profeten des O. V.*, verſlag zullende doen, ontſlaan wij echter onszelven van de moeite, om het geheele boekdeel daartoe te doorlezen. Dezen moeijelijken arbeid doet gewis niemand, dan die, deze ſchriften nog nimmer gelezen hebbende, zich nu met derzelver inhoud bekend wil maken, en daartoe derzelver laatſte en beste vertaling verkiest, of die, op nieuw, den geheelen tekst beſtuderen wil; maar van hem, die ſlechts deze vertaling wil aankondigen, kan men dit niet vergen. Indien wij het van de vorige ſtukken gedaan hebben, zij lieten zich veel gemakkelijker en deels aangenamer lezen dan dit, en het mogt, vooral van het eerſte, noodig zijn, om deszelfs waarde naar eisch te beoordeelen; doch hiertoe behoeven wij het nu niet. De wijze van behandeling des Heeren VAN DER PALM is thans genoeg bekend. De lof, aan de vorige gedeelten gegeven, en het welgevestigd vertrouwen, dat wij in den Hooggeleerden Schrijver ſtellen, kan ons nu mede niets, dan hetgeen voortreffelijk is, doen verwachten. En wie weet daarenboven niet, dat, daar de ſchriften der Profeten meestal dichtmatig zijn, de Heer VAN DER

PALM

PALM hier in dat vak verkeert, hetwelk regt eigenlijk het zijne genoemd kan worden, dat hem het meest gemeenzaam is, en waarin hij het meest uitmunt? Voor wien, derhalve, zou een breed verslag noodig zijn? Niet voor hen, voor welken hetzelve van het meeste belang zou zijn: want, bij zulk een voorbeeldeloos verties, als dit werk gehad heeft, moet men onderstellen, dat de meeste zoodanigen het bezitten. Zij kunnen zich alzoo zelf veel beter en algemeener van deszelfs voortreffelijkheid overtuigen, dan door ons uitgebreidst verslag ooit geschieden kon. Wat hen betreft, die zich het werk nog niet hebben aangeschaft, ook dezen zouden aan zulk een verslag niet veel hebben; en indien, hetgeen wij voorheen tot lof van het werk gezegd hebben, hen niet heeft kunnen nopen om het zich te verkrijgen, zullen zij, hetgeen wij daar thans mogten bijvoegen, daartoe ook niet behoeven. — Men versta ons ondertusschen zoo niet, alsof wij dit geheele stuk niet ingezien hadden, en het, alleen op goed geloof, loffelijk aankondigden. Neen: wij lazen het voor een aanzienlijk gedeelte, en stoegen het, voor het overige, hier en daar op; en overal vonden wij ons evenzeer voldaan, als bij het doorbladeren der vorige stukken. Dit zegt nu van zelf, dat wij juist niet alle vertaling of uitlegging van den Heer VAN DER PALM beamen, maar, even als voorheen, hier en daar, onze bedenking hebben. En wien zal dit niet zeer natuurlijk dunken, die in aanmerking neemt, dat het hier te doen is om de uitlegging van schriften, welke, boven alle anderen, hunne duisterheden hebben; duisterheden, somtijds zoo groot, dat men ze, met VAN DER PALM, voor *dik en bijkans ondoordringbaar* houden, en met hem verklaren moet, dat *zij, die er minst over beslissen, en het gereedst zijn om hunne onkunde te belijden, den veiligsten weg bewandelen?* Zijn het dan geene voorzeggingen, waarvan wij hier spreken, die dikwijls, oorspronkelijk en uit haren aard, in een donker kleed gewikkeld zijn, en voorzeggingen, voor vier- of vijfentwintighonderd jaren geschreven? Zijn het geene voorzeggingen van

nabijzijnde of verre verwijderde gebeurtenisſen, welke aan onderſcheidene volken zouden bejegenen, en voorzeggingen, niet door den Profeet zelv', die ze voortijds ſprak, in die orde, waarin hij ze uitte, achter elkander te boek gezet, zoodat men den zamenhang, dien zij onderling mogen gehad hebben, doorzien kan; maar, op verſchillende tijden, afzonderlijk beſchreven, en naderhand, door den een' of anderen, als zoo vele afzonderlijke ſtukken van denzelfden Schrijver, zoo als zij zich voordeden, zonder rang of orde, zonder doorgaande melding van de gelegenheid, waarbij elk ſtuk geſproken of geſchreven werd, ja zonder eenige aanwijzing, waar de brokſtukken aanvangen of eindigen, zamengevoegd? En heeft de geſchiedenis altijd de gevallen, waarin wij de vervulling van het voorzegde zouden vinden, tot onze kennis gebragt? Hoe kan het dan anders zijn, dan dat hier de uitleggingen moeten verſchillen, dan dat men naar den zin en de bedoeling dikwijls giſſen en raden moet, en de een dezelve natuurlijk hier, de ander daar meent te vinden? En wat zegt het dan, dat men zich, nu of dan, met den Heer VAN DER PALM niet kan vereenigen? Wat anders, dan dat elk zijne meening heeft, gelijk VAN DER PALM de zijne, zonder dat iemand de zijne, tot genoegzame overtuiging des anderen, ſtaven kan? Er is derhalve niets overig, dan dat elk, met beſcheidenheid, zijn gevoelen zegge, zonder meesterachtig over dat eens anderen te beſliſſen. Dit doet nu ook de Heer VAN DER PALM niet; ſchoon hij hier of daar, naar ons oordeel, nog wel eens wat te ſtellig ſpreekt, en zich voor deze of gene uitlegging verklaart, waar ons de zaak voor het minst onzeker dunkt, en de gegevene uitlegging niet natuurlijk, niet onwillekeurig, noch oordeelkundig voorkomt. Beter ware het, meenen wij, al het zoodanige te laten en te verklaren voor hetgeen het is, van onzekere uitlegging namelijk, dan zich eenigzins te wringen, om er den zin in te vinden, dien er anderen doorgaans in gevonden hebben: want men zal er toch niemand, die uit eigene oogen ziet, door bewegen, om er dien ook in te vinden, en

voor

voor het geloof in de voorzeggingen in 't gemeen wint men er niets mede; integendeel, men verliest er door, dewijl men het vooroordeel stijft, dat er in het geheel geene voorzeggingen zijn, dan waar men ze met geweld vinden wil, en dat ze allen onzeker zijn, enz. Doch wij weten het: de tijd is nog niet daar, dat men openlijk, en zonder nadeel, al wat hier zou moeten worden uitgemonsterd, verwerpen kan; maar, ten zij ons goed gevoelen ons bedriege, ook die tijd zal eenmaal komen.

De Heer VAN DER PALM is van oordeel, dat sommige voorzeggingen wel, in de eerste plaats, op de tijden en omstandigheden van der Profeten eigen leeftijd doelen, maar ook naar latere gebeurtenissen heenwijzen, en dat eenige niet alleen tot den tegenwoordigen, maar ook tot den nog te volgen toestand der Joden, en tot zaken, welke de toekomst nog verwezenlijken moet, betrekking kunnen hebben. Het is ons echter voorgekomen, dat zijn Ed., in sommiger uitlegging of toepassing, niet afkeerig is van alle zoogenoemde *accommodatie*; doch dit zal, bij de uitgaaf zijner aanteekeningen over het N. V., nader blijken. — Mogt alles hem ten goede medewerken, om spoedig aan ons verlangen naar dezelven te voldoen!

Pars Theologiae Christianae theoretica. In compendium redegit HERMANNUS MUNTINGHE. Editio secunda, priore correctior. Tomus II, comprehendens conspectum historicum et criticum praecipuarum de religionis doctrina controversiarum. Groningae, apud J. *Oomkens*. 1822. 8vo. maj. XIV, 333 pag. *f* 2-16-

Nadat de Hoogleeraar MUNTINGHE in den jare 1818 de Christelijke Godsdienstleer zelve ten tweedemale had uitgegeven, zoo als in de *Letteroeff.* van 1819 door ons berigt is, maakte hij in het afgeloopene jaar dit zeer geacht werk volledig, door eene geschied- en oordeelkundige beschouwing der voornaamste geschillen over die leer;

 waar-

waarachter gevoegd is eene opgave van den inhoud der beide deelen. In dit deel heeft de Schrijver, zoo als hij zelf betuigt in deszelfs voorrede, veel meer veranderd, dan in het eerste. Behalve dat, gelijk hij met eene zedigheid bekent, die den waren Geleerde eer aandoet, hij zijne vorige bearbeiding dezer stoffe als al te oppervlakkig beschouwde, wilde hij, vooral, zich thans, met gepaste uitvoerigheid, uitlaten over de gevoelens der Neologen en Rationalisten onzer dagen, welker pogingen meestal voor den ganschen Christelijken Godsdienst zeer gevaarlijk zijn. Voorts verklaart hij, zich op de *liberaliteit* en op de Christelijke liefde toegelegd te hebben in het behandelen der geschillen over de gewijde leer, ja zelfs, waar hij oordeelde het te kunnen doen, de geschillen der Christenen onder zich niet alleen te hebben willen verminderen, maar ook bijleggen.

In het behandelen dezer geschillen heeft de Heer MUNTINGHE de orde zelve gevolgd der verschillende hoofdstukken van de Christelijke leer. Hij had dezelve ook kunnen rangschikken naar de verschillende sekten, waarin de Christenen verdeeld zijn; dan, gelijk hij zeer wel opmerkt, bl. 1 van het werk zelve, de eerste wijze van behandelen is geschikter, korter, en overeenkomstiger met de Christelijke liefde, die geen behagen schept in de optelling van sekten.

Eer de Schrijver tot de geschillen der Christenen onder elkander overgaat, en nadat hij kortelijk de gevoelens behandeld had der genen, die van de Christenen in het algemeen verschillen, geeft hij eene voorloopige historische beschouwing der geschillen, bij de Christenen over de Godsdienstleer ontstaan, en wel voorerst van het begin des Christendoms tot aan den leeftijd van Karel den Grooten, ten 2de tot aan de eeuw der Reformatie, ten 3de tot even na het midden der 18de eeuw, en eindelijk tot onzen leeftijd. Dit geheele gedeelte is met zeer veel geleerdheid en onpartijdigheid bewerkt. Zoo merkt de oordeelkundige Schrijver onder anderen bij het derde tijdperk op, hoe door de Remonstranten en derzelver partij

van

van wederzijden gezondigd is, doordien men heeft willen bepalen, hetgeen door het menschelijk verstand niet te bepalen was, en dat het beter geweest ware, zich niet te verdiepen in verregaande naspooringen over de predestinatie en de werkingen van Gods genade. Bijzonder heeft ons ook zeer bevallen, hetgeen in het laatste tijdperk wordt voorgedragen, over den oorsprong en voortgang van het Neologisme; en wij bewonderden 's mans kunde, oordeel en Christelijke zachtzinnigheid, gepaard met den grootsten eerbied voor de Goddelijkheid van het Christendom. Hierop volgt nu de bijzondere behandeling der geschillen, naar de orde der Christelijke leerstukken zelve: dit maakt, natuurlijk, het grootste gedeelte uit. Overal ziet men den naauwkeurigen en kundigen, maar ook tevens den onpartijdigen en met Christelijke liefde bezielden Godgeleerde. — In één woord, de beroemde Hoogleeraar heeft, vooral door dit tweede deel in de nieuwe uitgaaf, zich bij allen, die zich op eene grondige Godgeleerdheid toeleggen, en met echt-Christelijke gevoelens bezield willen zijn, uitstekend verdienstelijk gemaakt.

De weg der zaligheid, naar het beloop des Bijbels, door L. EGELING, *Evangeliedienaar der Hervormde Gemeente te Leyden. Een Leesboek voor mijne tegenwoordige en voormalige Leerlingen. Ook voor anderen, die de kennis der waarheid liefhebben. IIde Deel. Te Amsterdam, bij* C. Covens. 1822. *In gr.* 8vo. 654 *Bl. f* 4-4-:

Wij wenschen den Eerw. EGELING met deze zijne welvolbragte taak, zijne leerlingen, en ieder, die naar zijn bekend en te regt geacht vraagboekje onderwijst of onderwezen wordt, hartelijk geluk, en twijfelen geenszins, of in menig hervormd huisgezin zal dit werk, mede als *leesboek*, met groot genoegen en stichting gebruikt worden. Dit deel behandelt nu het leerstellig

en zedekundig gedeelte, op dezelfde voortreffelijke wijze, als het vroegere het geſchiedkundige, en laat, onzes inziens, weinig te wenſchen overig aan den Hervormden, wien het doen is, om zijne geloofsbelijdenis, en de Bijbelſche gronden voor dezelve, te kennen, en, zonder bijzondere aanmerking op de gevoelens van andersdenkenden, zich bij het leerſtellig onderrigt teffens aangemoedigd en opgewekt verlangd ter dadelijke beoefening. — Moge het Leerboek van den waardigen man den HELLENBROEK en ſoortgelijke dorre en onvruchtbare vraagboekjes ſpoedig overal verdringen, en zijn Leesboek de verouderde geſchriften van een' BRAKEL, SMIJTEGELD en anderen, in de huisgezinnen der wezenlijk vromen in dat Kerkgenootſchap, allengskens doen ter zijde ſchuiven! Menig verſtandelijk en gemoedelijk Prediker zou alsdan minder verdenking en tegenſtand, meerder bijval en welverdiende hoogachting genieten, en alzoo zijn moeijelijk werk met meerder luſt en tot meerder nut verrigten.

De regt eerwaardige en verſtandige EGELING is, in ons oog, juist de man, die hiertoe werken kan door zijne geſchriften. Gemoedelijkheid en uitgebreide Bijbelkennis is vooral zijne ſterkte. Hij heeft door dit zijn werk het Kerkgenootſchap, tot hetwelk hij behoort, bij uitnemendheid aan zich verpligt; en het jammert ons ſlechts, dat de uitgebreidheid, en het daardoor nog al kostbare van deze vrij lijvige boekdeelen, veroorzaken zal, dat zijn arbeid niet in handen van iederen leerling, ja zelfs niet eens in die van iederen Prediker of Godsdienſtonderwijzer, komen zal. En echter, bij eene te zeer verkorte uitgave, zou het werk te veel verliezen.

Wij zijn verpligt, iederen godsdienſtigen Schrijver naar zijn eigen ſystema te beoordeelen, en geven daarom aan dit werk gaarne hoogen lof, erkennende, dat de Schrijver echt Gereformeerd regtzinnig is, waarvoor ons tevens de Kerkelijke goedkeuring waarborgt. Maar ook hij, die in het leerſtellige hier of daar van eene andere meening is, zal niet alleen hier veel, dat hij volkomen toe-

toeſtemt en voortreffelijk bearbeid vindt, aantreffen, maar overal en doorgaande het echt beoefenende van de voordragt en den toon van opregte en gemoedelijke godsvrucht opmerken en bij zijn onderwijs overnemen, ook daar, waar hij de zaak zelve welligt uit een eenigzins ander oogpunt beſchouwt.

Hetgeen de Kerkelijke Geſchiedenis, en in het bijzonder die der Hervorming, betreft, is hier uitmuntend bearbeid, en het laatſte Hoofdſtuk, hetwelk over *den Bijbel*, of *de verzameling der H. Schriften*, handelt, volkomen voldoende, naar de vatbaarheid van iederen leek, voor hem verſtaanbaar, en overtuigend. Ook het zedekundig onderwijs, in vroegen tijd maar al te zeer bij de gewone katechiſatiën veronachtzaamd, beveelt zich hier bijzonder aan. In één woord, dit werk beantwoordt volkomen aan hetgeen men van eenen EGELING verwachten kon; en wij wenſchen den waardigen man, dat hij nog lange door mond en pen onderwijzen en ſtichten zal.

Laatſte Leerredenen over verſchillende Onderwerpen van EWALDUS KIST, *in leven Predikant te Dordrecht; met eene Voorrede van deszelfs oudſten Zoon, eenige voorname bijzonderheden van het leven en overlijden des Schrijvers vermeldende, en eene op nieuw vervaardigde, treffend gelijkende Afbeelding van den Overledene. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1822. *In gr.* 8vo. 367 *Bl.* *f* 3-12-:

Nu wijlen de Eerw. KIST heeft zich vooral ook als Kanſelredenaar grooten roem verworven in de Hervormde Kerk; een aantal Leerredenen van hem zagen het licht, en vele derzelven hebben dien roem, als bij uitnemendheid welgegrond, bevestigd. Alle verdienen voor het minst den lof van ware eenvoudigheid, duidelijkheid en hartelijkheid. Wij hebben den waardigen man gekend, die met warme overtuiging en groote ingenomenheid voor het

Christendom ſprak, en door zijne Lerredenen geene eer uit menſchen zocht. Van de 13 Leerredenen, die wij nu na zijnen dood nog ontvingen, waren vier bij zijn overlijden reeds afgedrukt; de overige heeft hij op zijn doodbed aangewezen. Het is niet noodig, dat wij de onderſcheidene onderwerpen hier aanwijzen; als een zesde deel zijner *Leerredenen over verſchillende Onderwerpen*, zal ieder bezitter van dezelve gaarne die verzameling daarmede volledig maken; en den velen vrienden van den waardigen man, in zijne onderſcheidene Gemeenten, moet in allen gevalle dit laatſte aandenken welkom zijn. Wij lazen deze opſtellen met genoegen en met ſtichting; alhoewel wij, dit ontveinzen wij niet, ons verblijden, dat er ook andere Leerredenen van dezen voortreffelijken Prediker het licht zien. — Het Voorberigt van 's mans oudſten Zoon is eenvoudig, maar voldoende, en voor 's mans vrienden een aangename voorlooper van de uitvoerige *Lijk-* of *Lofrede*, in het Gezelſchap DIVERSA, SED UNA, door den Eerw. TYDEMAN uitgeſproken, welke wij meenen, dat mede reeds het licht ziet. — 's Mans aandenken blijft voorzeker gezegend; en mogen zijne geſchriften nu ook nog na zijnen dood veel nut ſtichten!

Geneeskundig Handboek voor praktiſche Artſen, door C. W. CONSBRUCH. *Naar het Hoogduitsch, door* N. C. MEPPEN. *IIde Deel. Te Amſterdam, bij* R. J. Berntrop. 1821. *In gr.* 12*mo. XVI*, 816 *en* 36 *Bl. f* 5-5-:

De verdienſtelijke vertaler van dit nuttig werk heeft zijne taak op eene zijns waardige wijze ten einde gebragt, en velen zijner kunstgenooten daardoor ten hoogſte aan zich verpligt. Dit tweede deel is door den kundigen ſchrijver met geene mindere zorge behandeld dan het eerſte, en levert een beknopt overzigt van verre de meeste en voornaamſte langdurige ziekten, benevens eene afzonder-

derlijke verhandeling over de ziekten der kinderen, en eene over gevaarlijke toevallen, welke eene bijzondere oplettendheid en spoedige hulp vorderen. Na eene korte inleiding over de langdurige of slepende ziekten in 't algemeen, waarin dezelve nader omschreven, derzelver aard bepaald, en de gronden voor derzelver rangschikking ontwikkeld worden, gaat CONSBRUCH tot de afzonderlijke behandeling dier ziekten over, en verdeelt dezelve daartoe in *tien* klassen, waarin de ziekten, naar de organen, welke in dezelve voornamelijk zijn aangedaan, en meest heerschende toevallen, gerangschikt worden. Deze afdeelingen zijn de volgende: 1°. *gebrekkige verrigtingen van het zenuwgestel*; 2°. — *van het bloedstelsel*; 3°. — *van het stelsel der watervaten*; 4°. — *van de slijmafscheidende organen*; 5°. — *van de huidorganen*; 6°. — *van de borstorganen*; 7°. — *van de werktuigen ter spijsvertering en voeding*; 8°. — *van de galwerktuigen*; 9°. *gebrekkige werking der urinwerktuigen*; 10°. *gebrekkige verrigtingen der teeldeelen*. In den eersten opslag heeft deze verdeeling zeker veel voor zich. De werktuigen, welke tot eene bijzondere verrigting of werking bestemd zijn, hebben in hun zamenstel en geheelen aard en manier van zijn iets eigendommelijks; en men mag dus met grond vooronderstellen, dat dit ook met hunne ziekten het geval zal zijn. De longen hebben een geheel ander leven, dan de maag; wij mogen daaruit verwachten, dat zij, aan andere ziekteoorzaken blootgesteld, en door dezelfde, wegens haar bijzonder zamenstel, op eene andere wijze aangedaan wordende, ook andere ziekten, dan de maag, zullen hebben. Daarenboven heeft deze manier van behandeling eene zekere gemakkelijkheid voor minkundigen, voor welke dit boek mede voornamelijk geschreven is. Immers, de piswegen ziende lijden, of eenig gebrek in de verrigting dier deelen bemerkende, weten zij aanstonds, waar zij nader onderrigt kunnen vinden, en vinden het zonder veel zoekens. Bij nader inzien doet zich echter eene en andere zwarigheid op. Vooreerst is deze verdeeling, zoo als CONSBRUCH dezelve voordraagt, niet vol-

volledig; zij sluit b. v. de ziekten van het beengestel buiten. Zij is, ten tweede, eenvoudig noch juist, en geeft daardoor aanleiding tot herhalingen. De meeste onzer organen zijn uit eenvoudiger organen zamengesteld; wij vinden in de eersten de ziekten der laatsten weder. Ten derde, het praktisch nut is slechts schijnbaar; immers de eigenlijke aard van de ziekten der zamengestelde organen, waardoor dezelver behandeling bepaald wordt, hangt vooral af van de gesteldheid der eenvoudige organen, waaruit zij zijn zamengesteld. De schrijver heeft dit ook zelf ingezien, en zoo b. v. alle krampachtige aandoeningen onder de ziekten van het zenuwgestel gesteld, hoewel vele gebrekkige verrigtingen der spijsverterings- of van andere werktuigen inderdaad krampachtig zijn. Zoo komt de verkoudheid onder de gebrekkige verrigtingen der slijmafscheidende organen; daaronder vinden wij den druiper en witten vloed, en niet den slijmigen buikloop. Wij kunnen ons van de plaatsing van sommige ziekten, zelfs in den geest van de rangschikking des schrijvers, geene voldoende reden geven. Zoo vinden wij het vreemd, wanneer wij, om de pijn, *rheumatismus* en jicht onder de ziekten van het algemeen gevoel gerangschikt vinden, of de uitteringen onder die van de werktuigen ter spijsvertering en voeding. Hier toch verlaat de schrijver zijn aangenomen beginsel, en volgt alleen het voornaamste toeval der ziekte.

Deze gebreken der rangschikking verminderen echter, in ons oog, de waarde van dit werk weinig, of liever niet. Het is toch niet zoo zeer tot een leerboek bestemd, maar meer tot eene praktische handleiding van zulken, die reeds werkelijk de kunst uitoefenen; en voor dezen kan het geheel onverschillig zijn, onder welke afdeeling of onderafdeeling de ziekte beschreven sta, wanneer die beschrijving slechts voldoende en doelmatig is. En hierin zal hij zich bij onzen schrijver zelden teleurgesteld vinden, die zich vooral beijvert, om het *karakter* der ziekte duidelijk te teekenen, hare bijzondere oorzaken naauwkeurig aan te wijzen, de verschillende manier van behande-

deling tot eenige weinige, eenvoudige en door de ondervinding geſtaafde aanwijzingen terug te brengen. Hij vermijdt, zoo doende, een gebrek, waartoe verre de meeste geneeskundige ſchrijvers, zelfs de beste, vervallen zijn. Lees de ſchriften der zulken, die zich niet bloot bepalen bij eigene waarnemingen, en gij zult bij elke ziekte van eenige beduidenis bijna alle toevallen opeengeſtapeld, bijna alle mogelijke oorzaken, waaruit ziekten ontſtaan kunnen, opgeteld, en derhalve ook allerlei geneesmiddelen, naar de rij af, vinden aangeprezen. Het is onmogelijk, dat op deze wijze een duidelijk beeld der ziekte in den geest des lezers opkome, of dat hij in de moeijelijke keuze der hulpmiddelen een' gids vinde, welken hij, met eenig vertrouwen, volgen kan. CONSBRUCH vermijdt evenzeer al te groote beknoptheid; en, zonder zich door het nieuwe te laten medeſlepen, maakt hij er een verſtandig gebruik van, hetwelk vooral in den tijd, waarin hij ſchreef, eene groote verdienſte was. Wij mogen onzen landgenooten dus geluk wenſchen, dat zij dit belangrijk werk nu in zijn geheel bezitten, en wenſchen, dat de vertaler zich tot meer even nuttige ondernemingen moge aangemoedigd vinden.

Reis op de Perziſche Golf, en verder over land, van Indië naar Engeland, in 1817, *behelzende berigten omtrent gelukkig en woest Arabië, Perzië, Meſopotamië, den Hof van Eden, Babylon, Bagdad, Kurdistan, Armenië, klein-Azië, enz. Door* W. HEUDE, *Luitenant bij het Militaire Etabliſſement van Madras. Uit het Engelsch. Met Platen. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. *In gr.* 8*vo.* *XVI*, 426 *Bl.* *f* 4-16-:

De titel dezer Reize moest eigenlijk zijn: *Reize van Indië naar Konſtantinopel*, (de verdere reis wordt niet vermeld) en zelfs dan worden het begin en het einde van den weg ſlechts kortelijk, doch het midden, van *Basra* (*Buſſora*) tot *Diarbekir* (of het oude *Aſſyrië* en *Me-*

ſo-

ſopotamie), de tegenwoordige Pachaliks van *Bagdad*, *Kurdistan* en *Moſul* des te uitvoeriger beſchreven, en vullen inderdaad eene belangrijke gaping in onze kennis van *Turksch-Azië*. Het is waar, reeds had de beroemde NIEBUHR (in het tweede Deel zijner Reize), de kundige en naauwkeurige MACDONALD KINNEIR, een der talrijke *Engelſche* Reizigers, welke thans uit of naar hunne *Indiſche* bezittingen den landweg verkiezen, (om nu van de oudere Reizigers, P. DELLA VALLE, THEVENOT, TAVERNIER enz., niet te ſpreken) *Bagdad*, *Babylon* en *Aſſyrië* bezocht en beſchreven, de *Engelſche* Dr. RICH zelfs gewigtige ontdekkingen wegens de puinhoopen van *Babylon* gedaan, D'ARVIEUX vooral de zeden der woestijnbewoners uitmuntend beſchreven; en toch zal men deze Reis door het weleer zoo uitſtekend vruchtbare, thans in eene woestijn veranderde, *Aſſyrië* en *Babylon* met genoegen lezen. De Schrijver vermeldt niet droogweg de namen der landen en volken, maar weet het tafereel der zeden van deze door hem bezochte Natiën, vooral der zwervende *Arabieren* en *Kurden*, zoo aangenaam met zijne eigene reisgevallen te verbinden, dat het een tafereel vol leven en werking wordt. Zelfs de geleerde kenner der *Oosterſche* Volken zal hier met genoegen eene ſchets der lotgevallen van het Pachalik van *Bagdad* ſedert het begin der achttiende Eeuw lezen, die wij niet weten, dat men elders aantreft, ten minſte niet na het jaar 1764, tot welken tijd de berigten van NIEBUHR loopen. Na vijftien jaren in *Indië* te hebben doorgebragt, verkoos de Luitenant HEUDE de land- boven de zeereis uit *Indië* naar *Engeland*. Men weet, dat zich daartoe verſcheidene wegen aanbieden: tot *Basra*, en vandaar tot *Aleppo* en *Alexandrette*; over *gelukkig Arabië* en *Egypte*, zoo als Lt. FITZCLARENCE reisde; of eindelijk door *Aſſyrië*, *Meſopotamie*, *Armenië* en *klein-Azië*, naar *Konſtantinopel*. De laatſte, die het verſt over land gaat, was diegene, welken onze Reiziger koos. Na eenige voorafgaande aanmerkingen over den tegenwoordigen ſtaat der inboorlingen van *Indië* onder het *Britſche* beſtuur, (waaromtrent HEUDE ver-

verre is van onbepaald in den lof van het burgerlijke beheer der *Engelſchen*, door ſommigen aangeheven, in te ſtemmen, en, als Militair, aan de krijgsinrigtingen aldaar de voorkeur geeft) vermeldt bij zijne reis ter zee van *Bombay* door het *Duivelsgat* naar *Maskat* in *gelukkig Arabië*, waar de Schrijver een onaangenaam togtje in de binnenlanden deed. Op de reis vandaar naar *Basſora* liep men gevaar van ſchipbreuk, muiterij aan boord, en zeeroovers, in de *Perziſche* golf; doch alles liep goed en gemakkelijk af, hoewel de laatſten een zeer gevaarlijk en wreed gespuis zijn. Men zag ook het bekende *Bushzer* (*Buſſire*, het *Abuſchähr* van NIEBUHR), zeilde te *Karak* (een voormalig *Portugeesch* eiland) den *Sjat al Arab*, of de vereeniging van den *Tiger* en *Euphraat*, in, en kwam te *Basſora*. Deze ſtad is meermalen beſchreven, en thans nog de zetel van eenen aanmerkelijken handel met de *Engelſche* bezittingen in *Indië*. Onze Militair geeft den raad, om zich *ſans façon* meester te maken van de eilanden *Karak* en *Ormus*, en zoo doende aan de Mogendheden der *Perziſche* golf de wet voor te ſchrijven, volgens den regel: *Oderint dum metuant*. Zoo wil hij ook, beneden, *Bagdad* zonder eenige aanleiding innemen, als een middel om *zekere oogmerken te bereiken*. Geldt misſchien het Regt der Volken buiten *Europa* niet meer? — Te *Basra* vernam HEUDE wel, dat er een burgeroorlog in het Pachalik van *Bagdad* plaats had, maar liet zich echter daardoor niet afſchrikken, om met een' *Turkſchen* bode, of *Chious*, deels te water, deels te land, de reis te aanvaarden tot *Bagdad*. Hier leest men met belangſtelling des Schrijvers lotgevallen bij de *Beduinen*, vooral die van den beroemden ſtam der *Montifieks*. Het is eene nieuwe bijdrage tot de kennis van dat hoogstmerkwaardige Volk, dat zoo wel de voorzegging, aan deszelfs ſtamvader ISMAËL gedaan, zijne hand tegen allen en de hand van allen tegen hem, bewaarheidt, en waarvan de veroveraars van half *Azië*, *Noord-Afrika* en het Zuiden van *Europa* zijn uitgegaan; terwijl het Volk zich, in weerwil dier veroveringen, thans omtrent in denzelfden toeſtand bevindt,

vindt, als ten tijde van MOHAMMED. Men vindt hier nieuwe treffende bewijzen van de uitſtekende herbergzaamheid en wreede roofzucht van dit Volk. Er zwerven ook echter armoediger en haveloozer ſtammen rond, die weinig van de groothartigheid der eigenlijke, echte *Beduinen* hebben; onder een van dezen verviel HEUDE, ontving echter geen leed, misſchien door het ontzag voor eenen *Seïd*, of afſtammeling van MOHAMMED, dien HEUDE veiligheidshalve had medegenomen. Daarbij vermaakt men zich onder het lezen met de gedurige kibbelingen tusſchen den trotſchen *Turkſchen* geleider van HEUDE en de *Arabieren*. Voorbij *Hella* zag men de puinhoopen van *Babylon*, die echter HEUDE den tijd niet had te onderzoeken, maar de berigten daarover te *Bagdad* inwon, vooral bij den Heer RICH. Er bevinden zich drie onderſcheidene groote puinhoopen, waaronder men echter niet één voornaam gebouw kan onderſcheiden; bakſteenen, keijen, jodenlijm, potten, enz. bedekken het onkenbare puin; bij het graven heeft men eene lijkbus met menſchenbeenderen en eenen kolosſalen leeuw gevonden. Een gedeelte heet bij de landlieden *Kasr* of het paleis, een ander *Meylib* of verwoesting; dit laatſte wordt door den beroemden Majoor RENNELL voor den toren van BELUS (door HERODOTUS beſchreven) aangezien. HEUDE doet ook opmerken, dat men de verbazende uitgebreidheid van *Babylon* bij ſommige oude Schrijvers verſtaan moet van 368 ſtadiën (13 uren) van deszelfs *buitenſten omtrek*, die tevens tot den land- en tuinbouw der inwoners gebezigd werd; de binnenſte ruimte bedroeg (volgens CURTIUS) ſlechts 90 ſtadiën, of ruim 3 uren. Hoezeer onze Schrijver hier goede berigten mededeelt, blijkt het echter, dat hij zelf weinig oudheidkennis, althans weinig kritiek, heeft; immers hij ſpreekt van het koninklijke kanaal tusſchen den *Euphraat* en den *Tiger*, als het werk van SEMIRAMIS, *die eene vloot van drieduizend galeijen zou hebben gehad*, en rekent *van* ZEDEKIA *tot op* NEBUKADNEZAR *honderdtwintig jaren*. Tusſchen *Babylon* en *Bagdad* zag men de puinhoopen van *Seleucia* en *Ktesi-*

ſphon. De verdere beſchrijving van den reistogt wordt aangenaam afgewisſeld door eene beſchrijving van het gezigt der woestijn, de zeden en gewoonten der *Arabiſche* woestijnbewoners, en hunne getrouwe makkers, de kameel en het paard. Omtrent het laatſte komen verſcheidene nieuwe bijzonderheden vóór. HEUDE beſchouwt hetzelve als krijgsman, en onderzoekt, in hoeverre het voor de *Britſche* ruiterij in *Indië* zou kunnen dienen. Hij meent, dat de laſt, dien de kameel kan torſchen, niet hooger dan op 4 à 500 pond kan geſchat worden, en dat hij zijne hebbelijkheid om dorst te lijden bij de verwijdering uit de woestijn verliest. Op deze natuurkundige bijzonderheden laat de Schrijver de reeds boven gemelde Geſchiedenis van *Bagdad* in de laatstverloopene Eeuw, en tot nu toe, volgen. Dezelve is eene reeks van omwentelingen, waarin de Grooten dier ſtad zich de af- en aanzetting der onderſcheidene Pacha's aanmatigen, en dan doorgaans uit *Konſtantinopel* de bevestiging dier Stedehouders verkrijgen, tot dat het een' of anderen mededinger, veelal door kuiperijen, gelukt, een' *firman* tot hunne afzetting te bekomen. Deze wordt echter zelden gehoorzaamd. De Pacha's maken zich, hetzij door ſluipmoord, hetzij door een of ander ſchijnbaar toeval, zoo als ACHMED-*Pacha* bij het *Dſiered*-ſpel, hetzij met openbaar geweld, van den lastigen boodſchapper af. Dit veroorzaakt dan wel eens binnenlandſche oorlogen, gelijk die was, welke het land omſtreeks de komst van HEUDE te *Bagdad* onveilig maakte. De regerende Pacha behaalde wel in het eerst, door de hulp der *Arabieren*, (die elken tegenſtander der *Turken* ſchijnen te begunſtigen) de overhand; doch werd daarna door zijnen uit *Konſtantinopel* komenden vijand, DAOED-*Effendi*, den ſlaaf zijns vaders, en zijnen ſchoonbroeder, (zie daar de *Turkſche* gelijkheid!) met behulp eener partij in *Bagdad* zelv' overwonnen, naar het kasteel gedreven, tot overgave uitgelokt, en tegen het gegevene woord, met de gewone *Turkſche* trouw, onthoofd(*). Dit hoofd, en die

(*) Hij had zich de vijandſchap van eenen HALUTHBOEKBESCH. 1823. NO. 4. L *Ef-*

die van eenige andere aanhangers van den Pacha, op gelijke wijze door de verfoeijelijkſte ontrouw afgeſlagen, moesten naar *Konſtantinopel* verzonden worden; en van deze *gewenschte* gelegenheid maakte onze *Engelschman* gebruik, om die Hoofdſtad te bereiken. Zijne berigten over *Bagdad* zijn kort, maar niet onbelangrijk. Hij ſchat de bevolking (volgens een oud-Reſident in die plaats) op 200,000 zielen, en verſchilt dus geweldig van TAVERNIER, die haar niet meer dan 15,000 inwoners toekende. De *Turkſche* Regering is nogtans niet van dien aard, dat men ſedert de zeventiende Eeuw aan *vermeerdering* van bevolking, laat ſtaan aan *zulk* eene vermeerdering, zou kunnen denken. Wij hellen meer over tot de nieuwſte opgave, daar ook NIEBUHR de ſtad *zeer volkrijk* vond. De onderſcheiding tusſchen de oude ſtad aan de westzijde, en de nieuwe, meest aan de oostzijde des *Tigers*, die wij bij NIEBUHR vinden, vermeldt HEUDE niet. De reis naar *Konſtantinopel*, 2000 *Engelſche* mijlen of 600 uren bedragende, leide HEUDE voor den goedkoopen prijs van 600 *Turkſche* piasters (thans ſlechts 20 p. ſt. beloopende) en nog 10 p. ſt. voor drinkgelden af, in gezelſchap van den *Tartaar* met zijne menſchenhoofden. Hij week gedeeltelijk van het gewone pad af, door *Kurdistan* heen; en hier bezoeken wij met hem een geheel onbekend oord, op alle Kaarten wit gelaten. Terſtond komen wij in hooge bergen van den *Zagrius*, de natuurlijke grenſcheiding tusſchen *Aſſyrië* (of tegenwoordig *Turksch-Azië*) en *Perzië*. Wij dachten eerst, dat dit het gebergte was, waarover XENOPHON met de tienduizenden moest heentrekken, toen zij den *Tiger* verlieten; maar uit de voortreffelijke Kaart van MACDONALD KINNEIR zien wij, dat dit aanmerkelijk verre ten Noorden plaats had van de intrede in *Kurdistan*, welke HEUDE beſchrijft (*). Het ge-

Effendi, gunſteling des Grooten Heers, op den hals gehaald, dien wij voor den thans uit alle Couranten bekenden HALEB-*Effendi* houden.

(*) Bij de *Franſche* vertaling van HEUDE's Reis is eene Kaart van den togt; bij deze *Nederduitſche* uitgave hebben wij die niet gevonden.

gebergte, van eene aanmerkelijke hoogte, gaat steil op, en nog steiler af, waarvan wij hier eene levendige beschrijving en eene plaat hebben. Ook de beschrijving der schoone vallei, of liever bergvlakte, van *Sulimaney* op eene hoogte, door nog hoogere bergen omgeven, is belangrijk, alsmede het tafereel van de ontmoetingen met de *Kurden*, een zwervend Volk, hetwelk zeer van de *Arabieren* verschilt, en waarschijnlijk van de *Kardoechen* van XENOPHON afstamt. Hoezeer ook de *Tartaar* op dezen en den verderen togt alles door de zweep dwong, en op die wijze van de inwoners alles afperste, (op de wijze van XERXES, volgens HERODOTUS) zoo voorziet toch onze Schrijver, juist door de getergde woede der onderdanen, „ dat het gebied der *Ottomannen*, reeds aan „ het dalen in *Oud-Griekenland*, en even krachteloos in „ de overige uiterste deelen, waarschijnlijk eerlang om„ schreven zal worden tusschen het *Taurische* gebergte, „ de Zwarte Zee en de woestijn." (Bl. 331.) Het is merkwaardig, dat de naam van ALEXANDER (ISKANDER) nog bij de Volken van *Kurdistan* beroemd is, welke naauwelijks iets van *Europa* weten, en ook dien *Macedoniër* nog voor eenen *Romeinschen* oorlogsheld houden, verwarrende dus zijnen naam met dien der *Romeinen*, van wier heerschappij zij ook wel iets zullen gehoord hebben. Te *Erbil*, (het oude *Arbeles*) waar de Reiziger na het nederdalen in de vlakte aankwam, had hij een treffend blijk van de ongevoeligheid der *Turken* voor muzijk, en verhaalt bij die gelegenheid, dat een *Indisch* Vorst (de *Nizam*) met zijn geheele Hof eens eene schoone *symphonie* met verveling aangehoord, doch van het wantoonige stemmen der speeltuigen een *da capo* gevraagd had! — Tegenover *Mosul* ontwaarden zij aan den *Tiger* de waarschijnlijke puinhoopen van *Nineve*. *Mosul's* bevolking wordt door hem op 45,000 zielen geschat, waaronder 12,000 Christenen. Over het diep vervallen *Nisibin*, het oude beroemde *Nisibis*, en *Merdin* (met 20,000 inwoners) kwam men aan de welgebouwde, maar geheel van zwarte, gedeeltelijk marmer-steenen aangelegde stad

Diarbekir. Tusschenbeiden worden ons de leerstellingen der *Zenidees*, of *Duivelaanbidders*, medegedeeld; een naam, die echter slechts ten halve gepast is, daar deze lieden den Duivel slechts uit vrees en als een ondergeschikt wezen hunne hulde betoonen. NIEBUHR noemt hen *Yesidi*. Hun wreede en verraderlijke aard strookt wel met hun geloof. Achter *Diarbekir*, waar men den *Tigris* verliet, ging het land naar de hoogte. De Reiziger stak het gebergte *Taurus* te *Arguna* over, en kwam dus in *klein-Armenië* en vandaar in *klein-Azië*, 't welk hij echter slechts doorvloog, en ons van de belangrijke steden *Siwas*, *Tokat* (60,000 inwoners) en *Amasia* bijkans slechts de namen vermeldt. Op den *Taurus* werd hij door zijnen *Tartaar* verlaten, doch bekwam kort daarna het gezelschap van eenen *Turkschen Effendi*, die uit *Bagdad* gezonden was, om misschien te *Konstantinopel* de rol van aanklager en plaatsvervanger des nieuwen Pacha's te spelen, doch die altijd het beste op weg voor zich nam, weshalve onze *Brit* hem gaarne zou hebben geloosd. De huisvesting was somtijds zoo rampzalig, *dat hij den zak vol menschenhoofden tot eene pluw moest gebruiken*. En na zoo vele bewijzen van het *non plus ultra* der slechtheid van de *Turksche* Regering, na het doorreizen van een aantal paradijzen, in woestijnen verkeerd, maakt HEUDE eene allerzonderlingste aanmerking, die inderdaad den geheelen inhoud van zijn boek omverwerpt; dat, namelijk, „ de ongemakken eener despotieke Regering voornamelijk „ gevoeld worden in den omtrek van hare eigene duisternis verblijven," en dat „ de boerenstand het in *Turkije* „ zoo kwaad niet heeft." Weet HEUDE dan niet, dat in *Turkije* geheele landstreken door de knevelarijen der Pacha's ongebouwd liggen; der Pacha's, die verlof hebben om zoo veel te rooven als zij willen, mits zij de schatkist des Grooten Heers wèl voorzien? En is hij daarenboven reeds de *zweepslagen* van zijnen *Tartaar* op de ligchamen dier *gelukkige* boeren vergeten? — Na den *Olympus* te zijn overgestoken, kwam men aan den *Bosporus*, en stak dien over naar *Konstantinopel*.

Zoo

Zoo eindigt deze Reis, die haren maker kenmerkt als een' man van moed, doorgaans goed oordeel, en gaaf van opmerking, — doch op verre na zóó niet met kundigheden toegerust als KINNEIR, die den Oudheidkenner veel meer zal voldoen, terwijl HEUDE de aandacht des gewonen Lezers meer boeit.

Men heeft aangemerkt, dat de ſtijl ſtroef en zelfs duister was, en dit wel voornamelijk den Vertaler geweten. Ten aanzien van het laatſte verwondert het ons toch, dat men geheel geene melding gemaakt heeft van 's mans eigene verklaring daaromtrent, in de Voorrede; en wat de zaak zelve betreft, de ſchuld ligge dan bij wien zij wille, het is niet te ontkennen, dat de eerſte bladzijden wat ongemakkelijk lezen, maar het wordt al gaandeweg beter, en wie zal dan, om een weinig meer inſpanning, eene aangename en teffens nuttige lectuur verſmaden? — Bijna op gelijke wijze denken wij over de aanmerking, dat er noten onder het werk hadden behooren geplaatst te worden. Zij mogten hier of daar nuttig, ja eenigzins noodzakelijk voor den minkundigen zijn geweest, over het geheel ontſieren en bezwaren dezelve, en maken, wat uitgebreid zijnde, het gebruik van een werk inzonderheid moeijelijk. Men nemen het reeds vrij dikke boek dan ſlechts zoodanig, als het is; en het zal ons verwonderen, zoo zich iemand der lezinge, ja des aankoops beklaagt.

Uit eene ruime keus van ſtalen, willen wij het volgende, een' maaltijd bij een' voornamen Schaik, met eenige weinige bekorting, laten volgen: „Drie of vier zaamgenaaide buffelshuiden werden over den grond geſpreid. Aan het vet en de vuiligheid, waarmede het was bezet, kon men gemakkelijk beſpeuren, dat dit aanlokkelijk tafelkleed als een erfſtuk in de familie was afgedaald, langs verſcheidene opvolgende geſlachten: de gasten, echter, naderden deszelfs ruimen omtrek met den eetlust van jagers, die zich voor den togt gereed maken. Nu verſcheen eene lange roeks van ſlaven en bedienden, zich uitſtrekkende van de bijzondere tenton tot in de tegen-

woordigheid van het Opperhoofd, en dragende elk in zijne hand een ontzaggelijk presenteerblad, beladen met gemeene, zwarte rijst, en de schenkels, koppen en rompen van eene menigte geslagte schapen, welke ik een uur of twee te voren in volkomene gerustheid had zien grazen. Ik had spoedig gelegenheid om op te merken, dat hunne bedrevenheid en zorg in de kookkunst meer dan gelijk stond met de eenvoudigheid hunner wijze van voordienen. Groote brokken van de huid, die verzuimd waren af te halen, hingen in losse vouwen of lappen aan menig eene lekkere bout; en het geheel zag er inderdaad uit, alsof het dier aan stukken gescheurd was door de hongerige honden, die thans naderden, verbeidende, op eenen aanbiedigen afstand, hunne gehoopte nalezingen op het feest. — Alles spoedig geschikt zijnde, werd de „*Bism Allah, Irrachman, Irrachim*," of dankzegging, met eene hoorbare stemme uitgesproken; en het Opperhoofd, zijne bruine vuisten in den naasten hoop stekende, stelde ons een voorbeeld, dat wij, uit loutere beleefdheid, en om aanstoot te vermijden, gedwongen waren te volgen. Ik was dit oogenblik zoo ongelukkig van zijne aandacht te trekken; wanneer hij, mij in eene pauze ziende, daar mijne maag, door alles, waarvan ik getuige was geweest, in eenen zeer bedenkelijken en onrustigen toestand was, een' overschietenden kop met een deel van den nek en schouder daaraan opvatte, en, zijne vingers in de holligheden der oogen vastzettende, den brok in tweeën verdeelde, en mij wenkte om te eten. Hierin gevoelde ik den voldingenden stoot voor die ziekelijke gewaarwording, welke alle mijne levensgeesten vermeesterde; ik deed nog wel eene poging, maar ik moest mijne plaats verlaten; en, de overige gasten allen op hunne beurt opstaande, werden hunne plaatsen vervuld door een min aanzienlijk gezelschap, dat maar alleen regt had bij het slot des feestes te verschijnen. Terwijl dezen ingelijks heengingen, boden de bedienden water rond, even als vóór den eten, om onze handen te wasschen; en de hongerige rekels, die met moeite teruggehouden waren,

storm-

ſtormden thans met hondenwoede in, vallende op de beenen, de bouten en de huid zelve aan. In een oogenblik was alles ſchoon; en, aan al de gasten koffij zijnde toegediend, (terwijl de jongeling, zoon des Opperhoofds, gelijk onder het ganſche onthaal, eerbiedig achter zijnen vader ſtond en hem den kop aanbood) rookten wij de pijp van afſcheid," enz.

NAPOLEON *in ballingſchap; of Stem uit St. Helena. De gevoelens en gedachten van* NAPOLEON, *over de gewigtigſte voorvallen van zijn leven en beſtuur, in deszelfs eigene woorden. Naar het Engelsch van* BARRY E. O' MEARA, *Esq. zijn gewezen Wondarts. In twee Deelen. Iſte Deel. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1822, *In gr. 8vo. XXXII en* 302 *Bl. f* 2-8-:

Naar mate men meer overtuigd is, dat het volledig oordeel over NAPOLEON moeijelijk — neen, onmogelijk is, en dat er weinig ſtaat kan gemaakt worden op hetgeen ons bij opvolging aangaande hem gemeld is, in die zelfde evenredigheid moet men met belangſtelling een werk ontvangen, hetgeen, die bewijzen van waarheid, welke men in het geſchiedkundige redelijkerwijze vorderen kan, dragende, ons, door de eigene woorden van het, hoe ook genomen, merkwaardig verſchijnſel in de menſchenwereld, in deszelfs binnenſte doet zien.

De ſteller van dit verſlag gevoelt ook het moeijelijke en kieſche, dat er in het geven van hetzelve ligt opgeſloten. Immers, zijn pligt vordert niet alleen, om het werk te doen kennen, maar ook, eenige tauxatie (om het zoo te noemen) van de gevoelens, welke NAPOLEON aangaande zichzelven en zijne handelwijs, blijkens zijne, alhier ter nedergeſtelde, eigene bewoordingen, gekoesterd heeft. Het zou zeer vermetel zijn, het oordeel van het publiek in dit opzigt te willen beſturen, daar, bijna ieder voor zich, lang genoeg in het denken over dien man geoefend is, en ons vaderland nog ſteeds blijft volhouden, met de waarde van den menſch aan Bijbel en Evangelieleer te toetſen; en desniettegenſtaande wil de ſteller niet ontveinzen, eenige verpligting te gevoelen, om ook zijne meening, naar zijn beſte weten, door veel,

en soms zich geheel onafhankelijk houdend, nadenken, over NAPOLEON verkregen, min of meer bij gezegde tauxatie ten grond te leggen.

Wij zenden de opgave van den hoofdzakelijken inhoud, bij voorraad van het eerste deel, vooraf.

De Schrijver noemt, in de Voorrede, NAPOLEON met regt den zonderlingsten mensch, welken de wereld, wellligt in eenige eeuw, heeft opgeleverd; en de beschouwing van NAPOLEON, uit dit oogpunt alleen, is reeds genoeg, om het oordeel over hem buiten den invloed der hartstogten te houden, die door de onderdrukking, welke hij uitgeoefend heeft, opgewekt zijn. Geen wonder derhalve ook, dat de Schrijver, door geheel bijzondere, meerendeels uit zijn beroep voortgevloeide, omstandigheden, bij en omtrent den persoon van NAPOLEON, en wel in het hagchelijkste, rampspoedigste tijdperk van deszelfs leven, geplaatst, besloot, van de, tot het voldoen van zijnen weetlust zich aanbiedende, gelegenheden, in zoo verre met zijne eer bestaanbaar was, gebruik te maken; uit welke omstandigheid dan de inhoud dezer bladen ontstond. — Hij bevond zich op *St. Helena* in eene gevaarlijke stelling; want hij moest *of* eenen gevallenen noodeloos helpen kwellen, *of* onbehagelijke vermoedens op zich laden. Zijne uniform en de roem zijns vaderlands verboden hem het eerste; [mogt de *Engelsche* natie toch altijd roem in die menschelijkheid en eerlijkheid, die zulks niet voor den regterstoel der bedorvene staatkunde, maar voor dien van godsdienst en zedelijkheid zijn, gezocht hebben en zoeken!] en zijn gedrag is door sommigen als misdadig beschouwd.

De geringe verzachting, welke de Schrijver in het lot van NAPOLEON kon aanbrengen, werd door dezen met eene vriendelijke gemeenzaamheid vergolden, en de verkeering met hem, die uit des Schrijvers beroep voortvloeide, wies spoedig tot hartelijke, vertrouwelijke vriendschap aan, zoodat NAPOLEON, onbewimpeld, met hem over zijn vervlogen leven sprak. — Het is voor het publiek van het uiterste belang, van de *echtheid* en *waarheid* des inhouds dezer bladen overtuigd te zijn. De bewijzen hiervoor geeft de Schrijver, in de, daardoor allerbelangrijkste, en voor geen uittrekselvatbare, Voorrede, in die mate en kracht, dat het dwaasheid zijn zou, in dit opzigt meer te vergen. Het geloof, 't welk wij daarom aan deze berigten *moeten* hechten, maakt dezelve tot onschatbare documenten voor *die* beoefening der Geschie-

de-

denis inzonderheid, welke, niet tevreden met de beschouwing en beoordeeling (zoogenaamd) der uitwendige verschijning, en lof of berisping, zaligspreking of verdoemenis uit te deelen, naar mate de geest des grovens belangs (altijd een zeer onheilige) den geest des Schrijvers bestuurt, iets voor de kennis van het menschelijk hart wenscht op te doen en te geven; daarom den mensch, niet alleen gelijk hij uiterlijk handelde, maar ook gelijk hij inwendig *was*, begeert te beschouwen, en dus niet slechts op de wijzerplaat kijkt, om belangshalve te weten hoe laat het is, maar ook het uurwerk met een kunstkeurig oog onderzoekt. — Deze Voorrede klinkt al zeer ongunstig voor de *Engelsche* Ministers, over welke de Schrijver zich met waarheidlievende vrijmoedigheid uitlaat.

De Vertaler geeft in zijn Voorberigt kennis van eenige bekortingen, welke hij gemeend heeft het werk te moeten doen ondergaan, en de beweegredenen daartoe. Wij moeten dezelve over het geheel wel toestemmen; de weglating, nogtans, van zulke dingen, die door WARDEN (wiens *Brieven* enz. door de uitgevers dezes, in het jaar 1817, in het *Nederduitsch* vertaald, uitgegeven zijn) reeds gemeld zijn, komt ons voor, meer de strekking te hebben, om de koopers van dit werk (die telkens naar WARDEN worden heengewezen) te nopen, om zich ook dat werk aan te schaffen. En, naardien wij in dit klassieke werk gaarne alles bij elkander gehad hadden, dus ook de kleine bijzonderheden van NAPOLEON's dagelijksche levensmanier, (zijnde dit werk bijzonder geschikt om dezen man te bestuderen) komt het ons toch voor, dat de Vertaler beter gedaan had met hetzelve, gelijk het was, in onze taal over te brengen.

Het besluit, om NAPOLEON naar *St. Helena* te zenden, wordt „ het besluit der *Britsche* Ministers" genoemd. Eer de ballingen den *Belleraphon* verlieten, om op den *Northumberland*, die hen naar de plaats hunner bestemming zou brengen, over te gaan, werd hun alle eigendom, welken zij, ook aan geld of geldswaarde, bij zich hadden, door de daartoe van wege het *Britsche* Gouvernement gemagtigden, ontnomen. De Schrijver raakt, op het dek, met NAPOLEON in kennis, behaagt hem, en wordt, zelfs op aanraden van den Admiraal, Lord KEITH, deszelfs-wondarts.

Uit beleefdheid voor den Admiraal, hield NAPOLEON het op de reis een vol uur aan tafel uit; bragt een groot,

deel van den dag met lezen en schrijven door, daar BERTRAND veertien- of vijftienhonderd boekdeelen, voor NAPOLEON's gebruik, uit *Engeland* had aangeschaft.

NAPOLEON wordt op *St. Helena* zonder de onderscheiding, welke aan voorname passagiers te beurt valt en ook te zijnen aanzien verwacht werd, ontvangen, aan de gapende menigte blootgesteld, begeeft zich, na drie dagen, naar *Longwood*, en geeft aan dit verblijf de voorkeur boven dat in de stad; dan, het was er nog niet voor geschikt, en NAPOLEON logeert, volgens zijn verzoek, tot dat *Longwood* gereed zou zijn, op een romanesk buitentje, *the Briars* genaamd, alwaar hij zich behelpt, om aan het gastvrije gezin geene ongelegenheden te veroorzaken. Met de twee dochters des huizes speelt NAPOLEON soms een partijtje *whish*, (zij spraken het *Fransch* zeer vlug) of hield eene kleine *conversatione*, ja speelde zelfs eens *blindemannetje* met haar, tot niet weinig vermaak en schaterend gejuich der jonge meisjes. De *Franschen* genoten thans veel vrijheid; de Schout-bij-nacht, GEORGE COCKBURN, gaf verscheidene welbestuurde bals, op welke zij genoodigd werden, en ook, alleen NAPOLEON uitgezonderd, meestal verschenen. Hun verblijf zou dragelijk geweest zijn, hadde het eiland zelf niet zoo veel plaatselijk gebrek en ellende opgeleverd. COCKBURN bespoedigde de voltooijing van *Longwood* naar vermogen, en NAPOLEON neemt er zijnen intrek, hoewel hij er bekrompen genoeg gehuisvest was. — Op *the Briars* had hij zijnen meesten tijd doorgebragt, met aan LAS CASES en diens Zoon, of aan de Graven BERTRAND, MONTHOLON en GOURGAUD, een gedeelte van zijne levensgeschiedenis in de pen te geven, en wandelde uren lang in de lommerlijke dreven.

Longwood was sterk met wachten bezet, en na negen ure had NAPOLEON geene vrijheid meer om het huis te verlaten, dan in het gezelschap van eenen *Engelschen* Officier; iedere landingsplaats op het eiland, of elke, die slechts daarnaar geleek, was met een piket voorzien, en ieder paadje van eene klipgeit, hetwelk naar den zeekant kon geleiden, met eene schildwacht. Ook rondom het eiland, in zee, was alle voorzorg gedragen. — NAPOLEON hoorde het berigt van den dood van MURAT, en de wijze, waarop hij gestorven was, zonder verandering in houding of gelaat aan. — Hij ontkende, dat hij ooit geharnarnast enz. is geweest. Hij sliep wei-

weinig, at hartig, maar ſchielijk en kort, en verdeelde zijnen tijd tuſſchen wandelen, lezen, met de dames en de overigen van zijn gevolg praten, dicteren, ſchaakſpelen en bezoek ontvangen, en leefde matig en geregeld.

De nieuwe Gouverneur, Sir HUDSON LOWE, komt op St. *Helena* aan. NAPOLEON laat verdenking ten aanzien van COCKBURN blijken, die deze toch niet verdiend had. LOWE zendt een papier in, hetgeen de bedienden van NAPOLEON, zoo velen van hen op het eiland wilden blijven, zouden moeten onderteekenen. Zij doen het allen, hoewel men hun wil doen gelooven, dat zij, getreckend hebbende, hetzelve nooit zouden mogen verlaten. NAPOLEON is rijk in klagten over de onregtvaardigheid, hem door het *Engelſche* Gouvernement aangedaan, en in andere beſchuldigingen van hetzelve.

Sir HUDSON LOWE ſnijdt bijna allen omgang tuſſchen de *Franſchen* en de inwoners en Officiers af, en bewijst een onmatig wantrouwen en haat tegen NAPOLEON. Deze eischt van den Schrijver, hem opregtelijk te zeggen, of hij verordend is, om hem als wondarts te dienen, of te beſpieden. LOWE begeert van NAPOLEON, hem weg te zenden, en zijnen eigen woondheer in de plaats aan te nemen, hetgeen NAPOLEON ſtellig heeft geweigerd. „Nooit — zegt NAPOLEON aangaande LOWE — zag ik een zoo afſchuwelijk gelaat. Zijne phiſionomie maakte zulk eenen ongunſtigen indruk op mij, dat ik mij verbeeldde, dat zijne blikken hetzelve [een kop koffij, dat er ſtond] vergiftigd hadden, en ik MARCHAND bevel gaf, hetzelve uit het venſter te werpen; voor de geheele wereld hadde ik het niet kunnen drinken."— LOWE verbiedt, brieven of mondelinge onderhandelingen aan te nemen van of te bezorgen voor den Generaal NAPOLEON, of iemand, tot hem behoorende. Van nu af aan is het werk doorzaaid met uitvallen van NAPOLEON op, en klagten over den Gouverneur. — NAPOLEON verklaart, dat de ongelukken en tegenſpoeden te onzvlieden lafheid is, en dat hij, al zou 't alleen zijn om zijnen vijanden dat vermaak niet te gunnen, nooit tot zelfmoord zou overgaan. De Kommiſſarisſen der Mogendheden komen aan, en NAPOLEON lacht over den zotten maatregel dezer zending. Hij krijgt vele boeken, leest veel, en is ſedert de aankomst van nieuwe boeken dagelijks eenige uren bezig, ook met de dagteekeningen en andere bouwſtoffen voor de beſchrijving van zijn le-

leven op te zamelen, die tot aan zijne terugkomst uit *Egypte* in *Frankrijk* (1 Julij 1816) voltooid was. — De levensmiddelen op *Longwood* gebrekkig, zoo wel ten aanzien der hoeveelheid, als der deugdelijkheid. NAPOLEON klaagt jammerlijk over zijn verblijf op *Longwood*, waar 't altijd stormt en geen lommer is, en wijst de aanbiedingen des Gouverneurs, om aan dat huis iets te verbeteren, van de hand; maar wil wel een nieuw huis op *Rosemary Hall* hebben. Hij is van tijd tot tijd mismoedig en ongesteld. Hij blijft hoop koesteren, dat men hem, wanneer de zaken in *Frankrijk* geschikt zullen zijn, toelaten zal in *Engeland* te wonen. Op NAPOLEON's verjaardag hadden de bedienden van den tweeden rang, zoo *Fransche* als *Engelsche*, een' grooten maaltijd. Geen der *Engelschen* ging zich in den drank te buiten, tot groote verwondering der *Fransche*n. NAPOLEON zegt aan LOWE bevig de waarheid. Deze, zich met den Schrijver over dit gesprek onderhoudende, zegt: „ Ik beschouw ALI *Pacha* als een veel *achtingwaardiger deugnies* dan BONAPARTE."

„ *** heeft mij verzekerd — zegt NAPOLEON — de Lords LIVERPOOL en CASTLEREAGH te hebben hooren zeggen, dat eene der voorname redenen tot mijne verbanning alhier in de vrees bestond, dat ik met de Oppositiepartij zoude zamenspannen; en, inderdaad, het is waarschijnlijk genoeg, dat zij maar al te zeer beducht waren, dat ik, hen aangaande, gewigtige waarheden zoude bekend maken, en zaken voor het licht brengen, aan welker geheimhouding hen boven alles gelegen ligt; daar zij zeer wel begrepen, dat, indien ik in *Engeland* eene wijkplaats had gevonden, zij mij onmogelijk van de bezoeken van hooge personaadjen konden verstoken houden."

De maatregelen ter insluiting van NAPOLEON worden vermeerderd. — „ De BOURBONS — zegt NAPOLEON — hebben niets geleerd en zijn niets vergeten. Het *Fransche* volk wil hen niet; *wij zijn teruggekomen om eene nieuwe omwenteling voor te bereiden*," enz. Hij voorspelde den val van dat geslacht *binnen den tijd van zes à tien jaren*. — De *Engelschen* denken op vermindering der uitgaven van het etablissement. NAPOLEON zou, indien hij zich aan de maatregelen, tot dat einde genomen, niet mogt willen onderwerpen, in alle, de bepaalde som van 1000 p. st. maandelijks te boven gaande, onkosten zelf moeten voorzien. De Graaf MON-

THO-

NAPOLEON antwoordde hierop, dat de Keizer, indien men hem vergunde van zijn vermogen gebruik te maken, het gansche bedrag der uitgaven betalen wilde; doch, daar zulks het geval niet was, hem tot vinding der maandelijksche toelagen niets overbleef, dan een gedeelte van zijn zilveren waatwerk te doen breken en verkoopen. (Dit is dan van nu af aan ook van tijd tot tijd gebeurd.) NAPOLEON vindt deze zuinigheid der Ministers strijdig met het zenden van 60 à 70,000 p. huisraad, timmerhout en bouwstoffen voor zijn gebruik. „Het moet zeker zijn — zegt hij — om het *Engelsche* volk te blinddoeken." NAPOLEON is van tijd tot tijd ongesteld. Klagten over slechten wijn en den slechten staat der koperen sauspannen op *Longwood*. Het geld, van zijn verkoop des zilvers komende, zal, ten dienste van NAPOLEON, in handen van den proviandmeester gesteld, maar niet aan NAPOLEON uitbetaald worden. Hoop, aan NAPOLEON gegeven, dat, indien hij zich eenige jaren wel gedroeg, de Ministers aan zijne oprechtheid zouden beginnen geloof te slaan, en hem vergunnen naar *Engeland* terug te keeren. Hij verklaart aan den Schrijver, dat, indien hij thans in *Engeland* was, en er eene bezending uit *Frankrijk* tot hem kwam, om hem den troon weder aan te bieden, hij denzelven niet zoude aannemen, ten zij hij overtuigd ware, dat zulks overeenkomstig den wensch der natie was, dewijl hij anders voor *bourreau* zou moeten spelen, en duizenden het hoofd afslaan, om zich op denzelven stande te houden; dat hij nu oud werd en naar rust verlangde; dat hij altijd den zelfmoord verfoeid, en eene gelofte gedaan had, om den beker tot den laatsten drop te ledigen, maar zich zeer verhengen zou, indien zij hem ter dood brachten. — De *Fransche*, die bij NAPOLEON wenschen te blijven, moeten eene verklaring van onderwerping teekenen, of zullen anders oogenblikkelijk naar de *Kaap de goede Hoop* gezonden worden, alwaar men hun *geene* middelen tot terugkeering in *Europa* zonde verschaffen. Evenwel zou het etablissement eene vermindering van vier personen ondergaan. — De Schrijver doet telkens zijn best, om het tusschen NAPOLEON en LOWE op eenen dragelijken voet te houden; maar NAPOLEON is geheel tegen dezen verbitterd. „Mijn geest is vrij — zegt NAPOLEON — en ik gevoel mij even onafhankelijk, als toen ik mij aan de spits van zeshonderd duizend man bevond." LOWE begeert, dat de Schrijver hem alles zal overbrengen,

wat

wat tusschen hem en NAPOLEON gesproken werd, en is zeer verontrust, te hooren, dat dezelve berigten naar *Engeland* had gezonden, welke aan sommigen der Ministers vertoond waren. De Schrijver biedt aan, zijnen post neder te leggen, en aan boord van een schip te gaan; LOWE begrijpt, dat daar geene redenen voor waren. NAPOLEON wordt, zelfs in de uitgestrektheid zijner wandelingen, onzettend bekort. Hij verklaart schriftelijk, dat, *indien men zijne tegenwoordige wreede ballingschap wil doen opkomen, hij willens was, wat er in de wereld ook gebeure, aan de staatkunde geheel vreemd te blijven.* LOWE is verwondert, en zegt, dat dit eene hoogstgewigtige mededeeling was, die verdiende overwogen te worden; dat hij dezelve, zonder verzuim, aan het *Britsch* Gouvernement zal opzenden; maar wenscht, dat NAPOLEON dit onderteekene, waaromtrent onderhandelingen plaats grijpen. NAPOLEON voorziet, dat hij, onder de tegenwoordige omstandigheden, inzonderheid door bekorting in zijne bewegingen, niet lang meer zal kunnen leven. LOWE verkiest, niettegenstaande alle tegenbedenkingen, eenen bediende, die bij NAPOLEON's rijtuig, bijgevolg te zijner beweging, onontbeerlijk was, onder de vier te tellen, die hem verlaten moeten.

Aangaande de *Algerijnen* geeft NAPOLEON op, hoe te handelen tot derzelver bedwang; doch — zegt hij — zij zullen aan geen verdrag getrouw zijn. „Te *Amiens* deed ik aan uw (des Schrijvers) Gouvernement het voorstel, om zich met mij te vereenigen, hetzij om deze nesten van zeeschuimers ten eenemale uit te delgen, of, ten minste, om alle hunne schepen en forten te verwoesten; doch uwe Ministers wilden hunne medewerking niet geven, uit een laaghartig beginsel van ijverzucht jegens de *Amerikanen*, die met de barbaarsche Mogendheden in oorlog waren." Hij gelooft niet, dat het *Engelsche* volk het ongehoord drukkende der belastingen, de duurte der levensmiddelen, en het buitensporige van een slecht bestuur konde blijven verduren. Oordeel van NAPOLEON over *Engelands* staat en belang, en den slag van *Waterloo*. Hij spreekt met uitdrukkingen der warmste liefde van Keizerin JOSEPHINE, en verhaalt de aanleiding van zijn huwelijk met haar. Gedurige ongesteldheid van NAPOLEON, en herhaalde verkoop van zilvergoed. Hij voert een belangrijk gesprek met den Schrijver, over de oogmerken, welke hij ten aanzien van het godsdienstige, ook

ten

een opzigte van de *Joden*, gehad had; over de Vrijmetselaars en Jezuiten, welke laatste, maar ook geene andere monniken, hij in *Frankrijk* gedoogd zou hebben. Hij geeft eene beschrijving van CARNOT. De Schrijver betuigt aan LOWE, dat NAPOLEON, op *St. Helena* blijvende, niet langer dan een of twee jaren meer zou kunnen leven. Sir HUDSON LOWE begeert van den Schrijver een schriftelijk verslag aangaande NAPOLEON's gezondheid, maar geeft hem er eenige wenken aangaande de inrigting van den inhoud bij. NAPOLEON spreekt over zijnen togt naar *Rusland*, zijne oogmerken, en de oorzaken der mislukking; beschrijft den brand van *Moskow*, welken hij niet verwacht had. Hij schildert, echter, de gezindheden der inwoners jegens de *Franschen* zeer gunstig af. In een gesprek over den Godsdienst zegt hij, dat de vele wijzigingen, die er van zijn, de keus moeijelijk maakt, en dat, ingevalle er één Godsdienst, van het begin der wereld tot op den huidigen dag, bestaan had, hij dien voor den waren zou gehouden hebben. [Wel nu! die is ligt te vinden.] Hij redekavelt zeer wijsgeerig over de opklimming, die onder de schepselen, tot den mensch, in zijn oog het volmaaktste dier, bestaat, en verklaart altijd een voorstander van de leer aangaande het Noodlot geweest te zijn. — Zijn gevoelen over BLUCHER, en de vergelijkende krijgsverdienste der *Russen*, *Pruisen* en *Oostenrijkers*. De *Napolitanen* noemt hij „het laaghartigste *canaille*, van de wereld," en zegt, dat MURAT, (die *imbecile*) door met hen de *Oostenrijkers* tegen te trekken, hem in het verderf gestort had. Hij merkt aan, dat hij altijd wilfens was geweest, vrede met *Engeland* te maken; die ook, tijdens het overlijden van FOX, tot stand zou gekomen zijn, indien Lord LAUDERDALE opregt geweest ware. Over Sir SIDNEY SMITH; over *Spanje*, en NAPOLEON's oogmerken met dat land. [Die zeker zeer mooi klinken, en, ten aanzien van het godsdienstige, neêrkomen op hetgeen later aldaar gebeurd is.] TALLEYRAND is de laagste der wisselhandelaars (*agioteurs*), een kruipende vleijer, een bedorven mensch, die alle partijen en personen verraden heeft, de BOURBONS haat, en NAPOLEON, bij denzelfs terugkomst uit *Elba*, aanbood, om dezelve te verraden, indien hij hem weder wilde aannemen. Over zijne wonden en behoudenis in veldslagen. Hij zou, naar zijn zeggen, wanneer hij den slag van *Waterloo* gewonnen had, het verdrag van *Parijs*, dat nu

toch

toch eenmaal beſtond, gehouden hebben, omdat *Europa* rust noodig had.(!)

Er vertrekt een bediende van *Longwood*, die dagelijks ſlechts één pond vleesch genoten had, en daarvoor worden twee ponden gekort. Oordeel over REGGIO. Nieuwe vermindering van mondbehoeften en wijn. Over den ſlag van *Austerlitz* en het gedrag van *Pruiſſen*. LAS CASES is in hechtenis genomen. Oordeel over JOSEPH, MOREAU, MASSENA, PICHEGRU en anderen. NAPOLEON verhaalt eenige gedeelten van zijn vroeger leven. „Het zonderlingſte, en zonder voorbeeld in de geſchiedenis — zegt hij — is, dat ik uit den geringen burgerſtand tot het verbazendſte toppunt van magt en glorie ben opgeklommen, zonder eene enkele misdaad begaan te hebben, om hetzelve te bereiken."(!) Over de expeditie tegen *Koppenhagen*. De *Smuggelers* hebben aan NAPOLEON berigten uit *Engeland*, gedurende den oorlog, medegedeeld, en hem aangeboden, om, voor eene groote ſom, hem de BOURBONS te leveren. Zijn gevoelen over eenige hoofdperſonaadjen der Omwenteling. Zotheid (naar zijn oordeel) van het gedrag der *Engelſche* Miniſters. Hij voorſpelt, dat, eer twintig jaren verloopen, als *Frankrijk* zich herſteld zal hebben, de *Hollanders* zich met de *Franſchen* vereenigen zullen, om *Engeland* te vernederen. LOWE geeft te kennen, ſcherpere inſtructiën te hebben, dan hij ten uitvoer bragt. Aanhoudend gehaspel tuſſchen hem en NAPOLEON. Geſchiedenis van MOREAU's kwetſuur. NAPOLEON wenscht, na zijnen dood, verbrand te worden, omdat de opſtanding toch een wonder, en zulks voor de Almagt niet hinderlijk is. LAS CASES en deszelfs Zoon vertrekken naar de *Kaap*. Ongeſteldheden van NAPOLEON moeten *geheim gehouden* worden; maar de berigten daaromtrent waren — zegt LOWE — goed, *om naar zijn Hof opgezonden te worden*. NAPOLEON verklaart den inhoud van *de geheime Minnarijen van* NAPOLEON voor leugen, en vindt het monſterachtig dom, dat zij hem er niet eens als ondeugend in hadden voorgeſteld. Hij tracht zijnen moord aan de krijgsgevangene *Turken* in *Egypte* te verdedigen, en zich van de beſchuldiging der vergiftiging zijner gewonde ſoldaten vrij te pleiten. Reden, waarom geen aanſlag op zijn leven gelukken kon. Opgaaf van eenige zoodanige. Plan der landing, welke NAPOLEON voornemens geweest was in *Engeland* te doen. Over den moord van Keizer PAUL

van

van *Rusland*. „ De BOURBONS — zegt NAPOLEON — moeten zich aan het *volk* wenden; anders zult gij eene verschrikkelijke uitbarsting in *Frankrijk* zien." Hij ontkent, den Mahomedaanschen Godsdienst te hebben aangenomen; maar heeft zich in *Egypte* toch wat naar denkwijs geschikt. Hij heeft *tegen* de besnijdenis en het verbod van den wijn gehad. NAPOLEON verdedigt zijne scheiding van JOSEPHINE, die hij zegt teederlijk bemind te hebben.

C. MUSONII RUFI, *Philosophi Stoici*, Reliquiae et Apophthegmata; cum Annotatione edidit J. VENHUIZEN PEERLKAMP, *Conrector Gymnasii Harlemensis*. Harlemi, apud *Viduam A. Loosjes*, *P. F.* 1822. 8vo. f. maj. *f* 4-18-:

Toen het *Romeinsche* rijk, in het tijdvak, dat na den dood van AUGUSTUS begint, met de willekeurigste tirannij geregeerd werd, en er vrijheid van persoon noch veiligheid van bezittingen bestond, ontving de geest der tijden eene rigting, die haren oorsprong moest nemen uit den aard der omstandigheden. Twee sekten van wijsbegeerte, die reeds vroeger uit *Griekenland* naar *Rome* overgebragt waren, vonden meer en meer aanhangers onder de voornaamste burgers, omdat zij daarin troost tegen den druk der tijden zochten. Aan sommigen behaagde de leer van EPICURUS, wiens stelling, dat het hoogste goed in het vermaak bestond, zij naar hunne wijze van inzien uitlegden. Waar het onzeker was, of men morgen zijne goederen nog zou bezitten, daar werd het noodzakelijk, ze ten minste heden volop te genieten; waar het onzeker was, of men morgen nog onder de levenden zou verkeeren, daar stelde men zich vooruit schadeloos, door het heden met wellust en vermaak te verzangenamen. De leer van ZENO leverde troost op, uit een gansch tegenovergesteld beginsel. Daar zij al het aardsche bejag beneden zich rekende, leerde zij ook hare aanhangelingen de willekeurige dwingelandij verachten: de ziel zocht in zichzelve, wat haar van buiten niet vergund werd; en de vrijheid van denken, ja veeltijds van spreken, vergoedde het gemis van al het andere. Vandaar heeft dat tijdvak eene reeks van brave en groote mannen opgeleverd, die of de Stoïcijnsche leer alleen tot hunnen leefregel maakten, of ze door hunne geschriften of mondelijk onderwijs voortplante-

den. Onder deze laatſten bevond zich C. MUSONIUS RUFUS. Hij werd waarſchijnlijk onder het bewind van AUGUSTUS geboren, en was een *Etruriër* van afkomst. Ten tijde van NERO gaf hij onderwijs in de Stoïcijnſche wijsbegeerte, en moest in de vervolging deelen, die alle mannen van verdienſten onder de regering van dien Keizer leden. Hij werd verbannen, en hield op het eiland *Gyarus* zijn verblijf, waarſchijnlijk tot dat *Rome* van haren tiran bevrijd was. Men vindt hem weder te *Rome*, onder de regering van VESPASIANUS; maar dan verdwijnt zijn ſpoor, en men weet niets meer van zijnen ouderdom of van zijnen dood.

Voor zoo verre oordeel en vernuft over duistere zaken licht kunnen verſpreiden, heeft NIEUWLAND het leven van dezen wijsgeer opgemaakt. Het werk van onzen beroemden *Hollander*, dat gedenkſtuk van helder verſtand en aangename geleerdheid, begon ſteeds zeldzamer te worden, en velen kenden het ſlechts van hooren zeggen. Wij rekenen het dus eenen gewigtigen dienst aan de letteren en aan de nagedachtenis van NIEUWLAND bewezen, dat de Heer VENHUIZEN PEERLKAMP in zijn boek, waarover wij zoo gaarne onze gunſtige uitſpraak mededeelen, ook de PETRI NIEUWLANDI *Diſſertatio de* MUSONIO RUFO *Philoſopho Stoïco* herdrukt heeft. Wij hadden evenwel gewenscht, dat de Heer PEERLKAMP onder die Diſſertatie, een' enkelen keer, aangetoond had, wat, ſedert NIEUWLAND, de kritiek op het leven van MUSONIUS gevorderd is. Onder anderen heeft de Hoogl. HAMAKER, in zijne *Lect. Philoſtr.* p. 112 ſqq., eene ſtelling en giſſing van NIEUWLAND, zoo wij meenen, voldingend wederlegd. Voorts zegt NIEUWLAND, Cap. I. § 1. *Muſonius has disputationis virtutes Socratica plane elegantia et Xenophontea ſuavitate temperavit.* Dit laatſte kon geen lof zijn, die aan MUSONIUS toekwam; dewijl NIEUWLAND zelf, Cap. II. Sect. 1, in het midden laat, of MUSONIUS boeken geſchreven heeft. Alleen op het zwakke gezag van SUIDAS, zou men moeten gelooven, dat er oudtijds λόγοι διάφοροι van MUSONIUS in omloop waren; maar het ſtaat te bezien, of dit niet ſlaat op de *Gedenkwaardigheden*, die over onzen wijsgeer geſchreven zijn. Deze waren (zoo als nagenoeg bewezen is door NIEUWLAND, en door WYTTENBACH, *Phil.* L. II. p. 21) door CLAUDIUS POLLIO, eenen vriend van PLINIUS den jongeren, geſchreven. Zij ademen den geest

der

der *Socratiſche Gedenkwaardigheden*, van XENOPHON: en dezelfde reden, die XENOPHON tot het ſchrijven van zijn boek aanzettede, mag ook bij POLLIO gegolden hebben; zoodat het ons hoogstwaarſchijnlijk voorkomt, dat MUSONIUS zijn onderwijs bij geſprekken bepaald, en niets te boek geſteld hebbe.

Wat hier ook van zij, het werk van POLLIO is verloren; maar JOHANNES STOBAEUS ſchijnt daaruit de geheele of gedeeltelijke *Diſſertatiunculae* ontleend te hebben, die door hem opgenomen, en aan MUSONIUS toegeſchreven zijn. In het werk van den genoemden verzamelaar lagen de fragmenten van MUSONIUS verſpreid: vier korte verhandelingen zijn door RUHNKENIUS ontdekt in een' *Florentijnſchen Codex* der *Sacra Parallela* van JOANNES DAMASCENUS, en later door WYTTENBACH, in het 1ſte en 2de deel zijner *Philomathie*, aan het licht gebragt. Kleinere fragmenten bevonden zich in PLUTARCHUS, EPICTETUS, PHILOSTRATUS en anderen; maar, tot nu toe, was niemand gevonden, die ze tot één lighaam verzamelde, en ze, met eene grondige kennis van taal en Stoïcijnſche wijsbegeerte, opheldere. Evenwel gaf NIEUWLAND ergens in zijne *Diſſ.* te kennen, dat hij voorneêmens was, dit te doen. WYTTENBACH getuigde, dat alleen zijne andere bezigheden hem verhinderd hadden, een dergelijk plan tot ſtand te brengen: en het blijkt uit de Voorrede van den Heer PEERLKAMP, dat hij reeds de handen aan het werk geſlagen had, toen zijn vriend, de Heer GEEL, hem verhaalde, dat ook hij MUSONIUS wilde uitgeven: de laatſte trok zich terug, en deelde den Heere PEERLKAMP eenige weinige aanmerkingen mede, waarvan deze, als ook van ſommige bijdragen des Hoogl. TEN BRINK, in zijne noten, gebruik gemaakt heeft.

De weinige hulpmiddelen, die, tot zuivering van den dikwijls bedorven tekst, voorhanden waren, heeft PEERLKAMP vlijtig aangewend. Zij beſtonden, 1°. in de uitgaaf van STOBAEUS, door Prof. NIC. SCHOW bezorgd, *Lipſ.* 1797. Deze Geleerde had verſcheidene handſchriften vergeleken; doch een hevige brand vernietigde al zijne boeken en manuſcripten: en het eerſte deel zijner uitgave, bevattende de 27 eerſte *Sermones* van STOBAEUS, is alles, wat de geleerde wereld bij zijne zorg en moeite voor dezen Schrijver gewonnen heeft. 2°. De uitgaaf van denzelfden STO-

BAEUS door HEERREN, van wiens lezingen en verbeteringen van den tekst PEERLKAMP ſlechts hier en daar, doch meest in een aanhangſel op zijne noten, melding gemaakt heeft. 3°. Heeft hij, met veel oordeel, CLEMENS ALEXANDRINUS gebruikt. Dezen met de kennis der Ouden doorzulten Kerkvader gebeurde het ſomtijds, dat hij, onder zijne duizende aanhalingen, iets overnam, zonder zijne bron aan te wijzen. Wij zouden hem daarom niet aanſtonds met PEERLKAMP (Voorr. p. 10.) eenen letterdief noemen. Het zou in CLEMENS de grootſte onbeſchaamdheid geweest zijn; die zelf, in het 6de boek der *Stromata*, p. 618 ſq., zoo veel letterdieverijen der *Grieken* aanwijst.

Behalve het bovengenoemde, heeft PEERLKAMP ook eene plaats ingeruimd aan de noten van JACOBS op twee Diſſertatiën van MUSONIUS, die de geleerde *Duitſcher* in zijne *Selecta ex variis auctt. Gr.* overgenomen heeft. Jammer is het, dat ook deze noten niet in den Commentaar van PEERLKAMP hebben kunnen opgenomen worden. Zij ſtaan nu achter de Voorrede; en het is wel eenigzins onaangenaam, dat al de *homogene* ſtoffe, die dit geleerde boek bevat, een weinig verſtrooid ligt. — Voorts ſtaan, in volgorde op hare regte plaats, de noten van WYTTENBACH op de hooger vermelde vier verhandelingen van MUSONIUS, en die van WOLF, UPTON en SCHWEIGHÄUSER op de fragmenten, voor zoo verre die uit EPICTETUS verzameld zijn.

Zie hier dus den inhoud van het boek: de Voorrede, en Noten van JACOBS, p. I—XXIV. De Diſſertatie van NIEUWLAND, p. 1—137. De *Griekſche* tekst, p. 138—275. De Commentaar, p. 279—422.

Het zal misſchien aan ſommigen onzer lezeren niet ongevallig zijn, in weinig woorden te vernemen, welke de geest was der wijsbegeerte van MUSONIUS:

§ De wijsbegeerte is de beoefening van deugd en braafheid, en de kennis dier dingen, welke tot het gemeene leven behooren. Het is door haar alleen, dat men deugd en geluk kan verkrijgen: zij leert het ware van het valſche ſchiften; moeite en verdriet, ja den dood, geduldig ondergaan: door haar wordt het menſchengeſlacht, aan de hand der natuur, opgeleid. — Zulk eene wijsbegeerte is, uit haren aard, algemeen: zij is evenzeer voor het vrouwelijke geſlacht, als voor het mannelijke, verkrijgbaar; maar zij moet,

moet, van de jeugd af aan, onder het geleide van een echt wijsgeer, beoefend worden.

„ De *redeneerkunde* moet aan het verſtand de noodige hulpmiddelen opleveren, om het ware van het valſche te onderſcheiden. Zij is dus een hoofdvereiſchte; maar behoort vooral niet in ſpitsvindigheid of drogredenarij te ontaarden.

„ De *natuurkunde* handelt over de Goden, en over het geſchapendom. — Er is een God, en zijne deugden zijn van denzelfden aard, als die der volkomenſte menſchen. Hij is de Schepper en Vader van alwat beſtaat, ook van de mindere Goden."

Over de wereld en het noodlot is er geen bijzonder gevoelen van MUSONIUS bekend. NIEUWLAND heeft deze gaping wel aangevuld, door eene vermelding van het algemeene ſtelſel der Stoïcijnen omtrent dit punt; maar het blijft onzeker, welke wijziging MUSONIUS zelf daaraan mag gegeven hebben.

„ De mensch is het beeld van God: hij beſtaat uit ziel en ligchaam, wier onderling verband allermaauwst is. In de ziel huisvest de rede, volkomen vrij, en hare eigene meesteresse. In alle zielen zijn de zaden der deugden ingeſchapen; maar zij brengen, bij hare geboorte, geenerlei grondſlag tot andere weetenſchappen mede."

Men kan bezwaarlijk, uit de overgeblevene ſchriften over MUSONIUS, opmaken, wat hij dacht van den ſtaat der ziel na dit leven. Het is bekend, dat de meeste Stoïcijnen haar geene eeuwige duurzaamheid toeſchreven, en dat ſommigen zelfs hare onſterfelijkheid volſtrekt loochenden. NIEUWLAND laat de denkwijze van MUSONIUS, over dit punt, in het midden; voornamelijk, omdat onze wijsgeer, ter plaatſe, waar hij over het verachten van den dood redeneert, (STOB. *Serm.* CXVI. p. 596.) geen enkel argument uit de onſterfelijkheid der ziel ontleent. Wij weten niet, of dit belangrijk onderwerp, met die weinige woorden, zoo volkomen afgehandeld is, en of de Heer PEERLKAMP er geheel-enal van had moeten zwijgen. De plaats, door NIEUWLAND aangehaald, doet weinig af. MUSONIUS geeft aldaar troostgronden tegen de onaangenaamheden van den ouderdom, en raakt de vrees voor den dood ſlechts zijdelings aan. Indien MUSONIUS (om ſlechts dit ééne bij te brengen) geloofde, dat de ziel te gelijk met het ligchaam vernietigd wordt, hoe kon hij dan, in zijn geſprek over de *ne-*

stiging der smarten, (STOB. *Serm.* I. p. 18.) SOCRATES ten voorbeeld ſtellen, aan wien drie dagen uitſtel vergund waren, en die den giftbeker vrijwillig op den eerſten ledigde? Stelt niet MUSONIUS dit argument op het einde, als het krachtigſte; verheft zich daar niet zijne taal, en ontleent hij niet eene gedachte uit den *Phaedon* van PLATO? Kon MUSONIUS zoo ſpreken, en geheel vergeten, met welk eene verhevene hoop de *Atheenſche* wijsgeer het leven gelaten verliet?

„ Het ligchaam, hoezeer aan de ziel ondergeſchikt, vereischt zorg en hoede, als het werktuig, waarmede wij den wil der ziel volvoeren."

Over de *zedekunde* leveren de fragmenten van MUSONIUS zeer vele bijdragen. Van de fijne onderſcheiding en verdeeling der pligten, van de diepe redeneringen over derzelver bronnen, waarin de Stoïcijnen zich gewoonlijk begaven, vindt men bij hem niets; alles is geheel Socratisch, voor het gedrag van het dagelijkſche leven beſtemd, en begrijpelijk voor een gewoon verſtand. — „ De mensch is met den aanleg tot deugdzaamheid geboren, en de deugd is dus, bij hem, een ingeſchapen denkbeeld. Het zondigen ontſtaat alleen uit onkunde of dwaling: — eene tweede bron der deugd is de wet, die God de Schepper aan zijne ſchepſelen gegeven heeft. — Voorzigtigheid en verſtand dienen, om de onwaarheid te wederleggen, en de waarheid te bevestigen. — De gematigdheid leert ons den wellust bedwingen," enz. Verder handelt MUSONIUS over de pligten van de Vorſten jegens hunne onderdanen, van de burgers jegens het vaderland, van de gehuwden onderling, van de kinderen jegens hunne ouders, enz.

„ De deugd nu wordt door *onderwijs* en *oefening* opgeſcherpt en aangekweekt. Zij ſtaan dus, in dit opzigt, met andere wetenſchappen gelijk." — Het was eene groote vraag onder de oude wijsgeeren, *of de deugd kon onderwezen worden?* Een geheel hoofdſtuk van MUSONIUS is tot ons gekomen, waarin hij vermaningen geeft tot het beoefenen der deugd. Het komt ons voor, dat de Heer PEERLKAMP, in zijne noot op p. 309, hiervan te weinig gezegd heeft. Het is gevaarlijk, hier, zoo als hij gedaan heeft, den *Protagoras* van PLATO blootelijk aan te halen. Het is nog niet volkomen uitgemaakt, wat SOCRATES, of liever PLATO, over dit onderwerp eigenlijk dacht. In den *Protagoras* ſchijnt het,

het, ten minste, alleen gemunt te zijn op die groote menigte leermeesters, die van de deugd eene dorre, beredeneerde kunst maakeen, en er den geest en het gevoel uit wegredeneerden. PERELKAMP had wel eenige partij kunnen trekken van de XXXIIste Dissertatie van MAX. TYRIUS, welken Schrijver hij, over het algemeen, een weinig verzuimd heeft.

En zoo wordt het dan nu tijd, dat wij onze gedachten mededeelen over den eigenlijken arbeid van den Heer PERELKAMP, over zijnen Commentaar. Wij hebben hier boven reeds een- en andermaal gelegenheid gehad, om ons verschil van meening aan te toonen, en dit zal nog een' enkelen keer verder plaats hebben, met die vrijmoedigheid, welke hij niet ten kwade zal duiden.

In de noten vinden wij eene grondige en fijne kennis der *Grieksche* taal, uit welke, gepaard met een juist oordeel en veel vernuft, een groot getal goede uitleggingen, en hoogstwaarschijnlijke gissingen, ter zuivering van den tekst, voortgesproten zijn; eene uitgebreide belezenheid in de Schrijvers, die de voornaamste bronnen voor de leer van ZENO zijn; eene juiste aanwijzing van alle die plaatsen van PLATO en anderen, welke MUSONIUS schijnt nagevolgd of op het oog gehad te hebben; en eindelijk veel geleerdheid, waar de tekst door geschied- of oudheidkunde moest opgehelderd worden.

Het zal moeijelijk zijn, in dit opzigt, de verdiensten van PERELKAMP goed te doen opmerken; en de aard van dit Tijdschrift laat niet wel toe, dat wij in het breede uitweiden. Wij zullen het echter wagen, en alleen sommigen onzer veelsoortige lezers verzoeken, over het volgende gedeelte, misschien wel over deze ganssche censuur, heen te stappen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Aan Serena. Kleine Bijdragen, tot opscherping van het zedelijk en godsdienstig gevoel. Door J. G. MULLER, *Professor te Schaffhausen. Naar het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1822. *In gr.* 8*vo.* 320 *Bl. f* 3-:-:

Vertaald door den Eerw. CORSTIUS, zoodat vertaler zoo wel als schrijver ons voor de waarde dezer Bijdragen waar-

borg zijn; en wij nemen deze gelegenheid gaarne waar, om nogmaals aan het voortreffelijk werk, *Het Geloof der Christenen*, van den schrijver, en de *Euthanasia* van den vertaler, te herinneren; werken, die wij vertrouwen, dat in vele handen, en de gedurige herlezing overwaardig zijn.

Deze Bijdragen — een godsdienstig, regt verstandig *allerlei* — hebben ons geroerd en gesticht. Het zijn niet zeer uitgebreide opstellen, vertoogen, verhalen, of wenken, 43 in getal, overgenomen uit MULLER's *Unterhaltungen mit Serena*; waarbij de vertaler maar weinig, hetgeen hij echter niet noodig hield aan te wijzen, heeft gevoegd. De vele SERENA's in ons Nederland (ja, Gode zij dank! zij zijn vele onder ons) zullen deze opstellen gedurig in handen nemen, en zich de aangename, opwekkende, tot echten Godsdienst en zedelijkheid stemmende lezing niet beklagen. En ook wij voor ons betuigen schrijver en vertaler hartelijk dank voor uitnemende stichting.

Ridder Colo, of Onschuld en Misdaad. Eene Overlevering uit de Middeleeuwen. II. Deelen. Uit het Hoogduitsch. Te 's Gravenhage, bij W. K. Mandemaker. 1821. *In gr. 8vo. Te zamen* 571 *Bl. f* 5-6-:

Eene geschiedkundige daadzaak is de grondslag van dit verhaal, zegt het voorberigt; trouwens, wie kent de geschiedenis van de *H. Genoveva* niet? Zeker is het intusschen, dat hetgeen de geschiedenis van haar meldt geene twee boekdeelen beslaat; maar even zeker is het, dat men daarbij zeer veel versieren en dichten kan, ter vervaardiging van eenen fraaijen roman; en wij aarzelen niet, te verklaren, dat dit den schrijver, naar ons gevoel, bijzonder gelukt is. De heldin komt overal op het voordeeligst uit, en behoudt haar beminnelijk en eerbiedwaardig karakter; en *Colo*, de wreede en wellustige slotvoogd, is in deze teekening ook vooral niet mislukt. Deze en gene wat al te groote onwaarschijnlijkheid, waarop wij stuitten, en hier en daar eene te groote uitvoerigheid bij gebeden, alleenspraken en wat meer van dien aard is, vergunnen wij den schrijver gaarne, daar de laatstgenoemde geen der minst voortreffelijke stukken zijn van het werk, en het zuiverst gevoel voor deugd, Godsdienst en Christendom ademen; terwijl de eerste hier voorkomen als

zoo vele proeven eener voor de onſchuld werk- en waakzame hooge voorzienigheid Gods. Hoezeer ons de afloop bekend was, en wij alzoo nu het genot der verraſſing misten, werden wij echter bij de lezing, en bij de ontknooping vooral ook, meer dan eens tot tranen bewogen, en durven alzoo dit werk, als eene onderhoudende en opwekkende lecture, voordeelig aanprijzen.

Heliodora de Griekſche Luitſpeelſter, of Hartstogt en Vergelding. II Deelen. Te Rotterdam, bij M. J. Lelijveld. 1821. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 398 *Bl. f* 4-16-:

Er ſtaat noch op den titel, noch in het voorberigt, uit welke taal deze roman is overgebragt. Heeft de uitgever dit misſchien bewerkt, ten einde te doen gelooven, dat *Italië*, het tooneel der geſchiedenis, ook het vaderland van derzelver beſchrijving is? Hoe dit zij, de *Duitſche* oorſprong is uit het ganſche ſtuk niet moeijelijk te raden. Deze landaard bezoekt, trouwens, vele vreemde landen, en ſpreekt ook niet zelden van dingen, die hij niet kent of weet. *Italië* in het bijzonder, deze klasſieke bodem van oude letteren en nieuwe kunst, van dweepende liefde en ſchitterend bijgeloof, van roovers en kloosters, van ſchoone en ijzingbarende gezigten, en wat niet al, is veelal de geliefde wandelplaats, waar dikwijls de blinde den blinden rondvoert en hem allerlei wonders voorſpiegelt. Ondertusſchen is er nog een heiliger bodem, die onlangs ook weêr, als tooneel van nieuwe, gewigtige voorvallen, is ter ſprake gekomen, die van *Griekenland* namelijk. En onze ſchrijver, die den volkomen ſprong naar die nieuwe, hem ligt al te weinig bekende, of, tot hiertoe, aanlokkelijke wereld niet durfde wagen, heeft er ten minſte eenige partij van zoeken te trekken. *De Griekſche Luitſpeelſter*, welk een titel! Wie ſtelt zich niet terſtond eene Bevalligheid in dit meisje voor? En dan nog *hartstogt*, en... nu ja, ten laatſte een deel *vergelding* er bij; ziedaar een mengſel, dat niet kan nalaten elk aardig meisje en aankomenden knaap wat bijzonder aangenaams te beloven. Alleen wilden wij, om des boekverkoopers wil, wel, dat zij het titelplaatje niet inzagen; want dan mogt hun de lust tot nadere kennismaking met de Nimf en het landſchap beide eens vergaan. Foei, dat men onze *elegan-*

gante wereld voor zoo smakeloos kan houden! Neen, LELUVELT! zulke leliën of rozen, en hoe de bloemen verder heeten mogen, versieren of *recommanderen* niet.

Er is hier en daar wel wat goeds en fraais in de vreemde, hoogst onwaarschijnlijke en treurige geschiedenis; maar het beduidt toch niet heel veel. En het komt ons voor, dat de vertaler, de Heer H. M., van *Rotterdam*, te knap een man is, om zich op zulke onrijpe *Duitsche* hersenvruchten eenige moeite te mogen geven. Moeten er toch middelmatige nieuwe romans wezen, terwijl de uitmuntende oude in vrede rusten, dat men ze dan liever zelf make! Dit oefent ten minste nog.

De Bogchels mijner Luimen, of Overleveringen uit het geheimzinnige Kabinet. Behelzende: Romantische Tafereelen, episodieke Volksvertelsels en periodieke Schetsen. Door ANTON CRAMER. *Met Platen. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1822. *In gr. 8vo.* 280 *Bl. f* 2-18-:

De keuze van het uithangbord is, gelooven wij, niet onverschillig bij een boek. Of het tegenwoordige echter niet eene wat al te sterke proeve is op den smaak van het lezend publiek, kunnen wij naauwelijks betwijfelen. Het publiek, 't welk deze titel zal uitlokken, houden wij voor een beuzelachtig publiek, en voor zoodanig is dan ook het boek welligt goed genoeg. De titel is zoo snaaksch en luimig gekozen, dat wij voor ons al aanstonds vreesden, zoodanige snakerijen en luimen te zullen aantreffen, die ons maar zeer weinig zouden behagen. Dit viel ons echter nog al mede; alhoewel wij, tegen onze gewoonte anders, niet gezind zijn, om het goede en dragelijke, dat wij onverwacht dan toch vonden, hier op te zoeken en aan te wijzen. Twee voorname redenen houden ons daarvan terug. De eerste is, dat de schrijver, die het dan, en dit staat hem natuurlijk volkomen vrij, (hoewel hij het wel met wat meerdere geestigheid behoorde te doen voor het publiek) verschrikkelijk op de Recensenten heeft geladen, immers zoo wij wèl zagen, onze *Letteroefeningen* wat meer dan wel andere Tijdschriften ontziet. Nu zouden wij ongaarne zien, dat hij in den waan kwam, dat wij hem eenigen lof gaven, op hoop dat wij dan minder onder den geesel van zijn luimig vernuft zouden bloeden,

den, wanneer hij den gebogchelden Recensent, gelijk hij denzelven reeds aanmeldde, in het tweede deel zijner *Bogchels* zal doen optreden. Eene tweede reden is, dat wij opregtelijk vreezen, dat de lof, in hoe geringe mate ook toegedeeld, bij den schrijver eene verkeerde werking zou doen, en dit excentriek vernuft tot meer geëxtendeerde ondernemingen en zoodanige gewaagde sprongen aanmoedigen, waarbij het gemakkelijk volkomen den nek breken kon.

Het titelvignet stelt een aardig, ontwakend meisje voor, hetwelk zich voor behekst hield, en zich daar ook wel voor houden moest, blijkens het verhaal van het met haar gebeurde, hetwelk hier vrij uitvoerig geboekt is. Eene plaat vertoont een zevental gebogchelde menschen; want ook het nichtje zal wel een bogcheltje hebben, hoewel dit, daar zij een spionnetje uit het raam hangt, zoo niet zigtbaar is. Deze zeven gebogchelden moeten den schrijver ieder een verhaal geven; drie voldeden in dit deel, en de anderen zeker in het volgende, aan deze taak. Die verhalen, zoo als zij hier voorkomen, en waaruit wij tot de volgende mogen besluiten, staan met hunne personen of bogchels in geen noodzakelijk verband, en zijn alle van dien aard, dat zij wel door een' gebogchelden mensch kunnen zijn uitgedacht. Met aardigheden, boerterijen en toespelingen willen nu deze verhalen gekruid zijn; b. v. nopens een kwikstaart, als eene Fransche kamenier vermomd, en eene dame, die hare beleedigde deugd wist te bewaren, zonder juist een' gil te geven, die de buren bijeenriep; meiden, die er in de keuken de *Weegschaal* op nahouden; wollennaaisters, die *Penelopé* lezen, en meer vernuftigs van dezen zelfden stempel. Het akelig verhaal van den zeldzamen booswicht *Rudolf Hofner* (hier aangegeven als op waarheid gegrond) zal zeker de lezer in deze *Bogchels* wel het minst verwacht hebben. Voor het overige zullen deze bogchels dezen en genen nog al eens doen lagchen. Bij de lezing behoeft men waarlijk weinig, of liever in het geheel niet, te denken. Men leest dus de verhalen vrij spoedig ten einde; en die zich bij die lezing dan vermaakt heeft, zal met ons toestemmen, dat het een nog al kostbaar, tevens toch ook maar een regt beuzelachtig (haast hadden wij geschreven *bogchelachtig*) en alzoo een *naar* vermaak was.

Jo-

Jona en Esther. Twee Voorlezingen, gedaan in de Departementen Hoorn en Wognum, der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen; door JOH. SAM. SWAAN, *Rector der Latijnsche Scholen te Hoorn. Te Amsterdam, bij* A. Vink. 1822. *In gr.* 8vo. *75 Bl. f* : - 16 - :

De Heer SWAAN is als voortreffelijk *schrijver* in den geest der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* genoegzaam bekend, en deze voorlezingen toonen beide, dat hij ook als geschikt *redenaar* in de Departementen van gezegde Maatschappij optreden kan. Hij koos, voor deze zijne voorlezingen, belangwekkende en eenigermate moeijelijke en donkere Bijbelsche geschiedenissen ten onderwerp; hij behandelt dezelve schriftmatig, met zaakkennis en welsprekendheid. De korte aanteekeningen, die hij er achter voegt, geven redenen voor zijne geschied- en tijdrekenkundige gissingen, van welke hij zich niet onthouden kon, en verdienen nadenken. Het zedelijk doel van beide de voorlezingen is, het vertrouwen op de Voorzienigheid te bevorderen. Moge de uitgave daaraan dienstbaar zijn!

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

De volgende teregtwijzing aan den Recensent mijner *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letteren en Wetenschappen* in uw Maandwerk ben ik aan mijne eer verschuldigd.

Zoo die Beoordeelaar de Voorrede tot het eerste Deel had ingezien, zou hij weten, dat *het ganssche plan tot dit werk* niet *uit het hoofd van den Boekverkooper, maar van Prof.* EICHHORN, *te* Göttingen, *voornamelijk is voortgekomen*; dat ik naderhand eene *vertaling* daarvan in het *Hollandsch* aan den Uitgever geweigerd, maar op deszelfs aandrang eene *omwerking* heb op mij genomen. De onaardige trek, alsof ik de *levende Schrijvers* alleen behandeld had om den Uitgever te bevoordeelen, (en daardoor, gelijk de Recensent zekerlijk bedoelt, ook mijzelven) vervalt van zelve, wanneer men slechts het oorspronkelijke *Hoogduitsche* opstel inziet: men zal zien, dat ook daarin reeds de levende Schrijvers voorkomen.

Ik heb de eer met achting te zijn

Uw dienstw. Dienaar

N. G. VAN KAMPEN.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, door J. J. SCHOLTEN, *in leven Predikant te Haarlem. Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1822. *In gr.* 8vo. 251 *Bl.* *f* 2-:-:

Met diepen weemoed ontvingen wij deze leerredenen, daar wij den waardigen SCHOLTEN gekend hebben in zijne groote waarde, en weten, hoezeer hij beantwoord heeft aan de hooge verwachting, die men al aanſtonds bij het eindigen van zijne akademiſche ſtudiën van hem had opgevat, en welk een ſieraad hij was in de Chriſtelijke Kerk, die hij door mond en pen verdedigde, en door leer en wandel ſtichtte. Onze aandoening werd bij het lezen dezer redevoeringen gedurig vernieuwd, door onze levendige overtuiging, dat hij eenen uitſtekenden rang verdiende onder die Leeraren, welke bijzonder werken kunnen op eenen beſchaafden kring, en die het warè, echte, heiligende Evangelie kennen, en voor verſtand en hart op eene eenvoudige, welſprekende en treffende wijze weten voor te dragen. Slechts enkele zoogenoemde gelegenheidsleerredenen van hem zagen bij 's mans leven het licht; zij behaalden den verdienden lof, alhoewel men eene, in ſommiger oog, te groote eenvormigheid, en het ontbreken van genoegzame ſchriftuitlegging, in dezelve opmerkte. Wij zelve, hem meer dan eenmaal hebbende hooren prediken, meenden ook, dat hij misſchien wat al te dikwerf den tekst als enkel *motto* nam, en, hoe voortreffelijk dat model ook zij, zich misſchien wat al te veel in zijne predikwijze naar den beroemden REINHARD vormde. De waardige man, wien ook zoodanige aanmerkingen ter oore kwamen, was met ernst bedacht, een' bundel leerredenen, bij voorkeur in zijne nu laatſte gemeente gehouden, in het licht te geven; en op zijn ſterfbed beval hij eenen zijner waardſte vrienden de uitvoering van dit zijn voornemen aan, hem eenige

zijner leerredenen ter hand ſtellende; nu niet meer om rekenſchap te geven van zijnen prediktrant, maar eeniglijk om daarmede nog na zijnen dood nut te doen. Deze vriend, de Heer E. M. DORPER, zocht een voortreffelijk tiental uit voor het publiek, waarvan wij de onderwerpen willen opgeven: 1) *Blijde hoop op gunſtige wending bij duiſtere vooruitzigten.* Ps. LXXVI: 5, 6. 2) *De Meſſias in zijn' nederigen oorſprong, edele gaven en verhevene heerſchappij voorgeſteld.* JES. XI: 1—5. 3) *De vestiging van het Godsrijk op aarde.* MATTH. XXVIII. 16—20. 4) *De zekerheid van ons geloof aan de leer des Christendoms.* JO. XVII: 7—10. 5) *De kracht der Goddelijke genade in de bekeering van Saulus.* HAND. IX: 1—9. 6) *De grootheid der Goddelijke liefde in de bevestiging van Saulus, door eene nieuwe verſchijning verheerlijkt.* HAND. IX: 10—16. 7) *De inwijding van Saulus in de Apoſtoliſche bediening.* HAND. IX: 17—22. 8) *Het groote en verhevene van Jezus in de beſchouwing van zijnen dood.* JO. XIV: 18—24. 9) *De gelijkheid des doods met den ſlaap eene troostvolle en leerzame waarheid.* LUK. VIII: 52b. 10) *Hoe weldadig en vertroostend het licht is, hetwelk des Heeren Nachtmaal over onzen dood verſpreidt.* OPENB. I: 18a. Hoezeer ons de teruggehoudene opſtellen niet bekend zijn, had de uitgever niet wel gelukkiger keuze kunnen doen; daar, door de nu gegevene, 's mans predikwijze niet alleen genoegzaam gehandhaafd is tegen bovengemelde berisping, maar ook nagenoeg alles hier te aandoenlijker treffen zal, naarmate men telkens voelt, dat de Leeraar aanhoudend met de gedachte aan den dood werkzaam was.

Wij danken den uitgever voor dit voortreffelijk aandenken aan den waardigen man, ons geſchonken, en voor de korte, maar waardige herinneringen aan 's mans waarde en zijnen te vroegen dood. Wij bevelen deze leerredenen, die de man van kunde en ſmaak onder de uitmuntendſte zal rangſchikken, ter lezing en herlezing, en vooral ter beoefening aan. Moge de Nederlandſche Hervormde Kerk de nagedachtenis van den voortreffelijken

ken SCHOLTEN bewaren, vele zoodanige Leeraren zien vormen en optreden, en zich dan ook langer in derzelver bezit kunnen verblijden!

Hulde aan CHRYSOSTOMUS, *door* ASSUERUS DOIJER, *A. L. M., Phil. Dr. en Leeraar bij de Doopsgezinden te Zwolle. IIde Stukje. Te Zwolle, bij* H. A. Doijer. *In gr.* 8*vo. XII en* 205 *Bl. f* 1-16-:

Nadat de Eerw. DOIJER zijnen lezer, in het eerste stukje, met CHRYSOSTOMUS, met deszelfs geest, manier van welsprekendheid, en eenigzins ook met zijne godsdienstige denkwijze had bekend gemaakt, deelt hij ons, in dit tweede, nog vier *Homiliën* mede, benevens eene bloemlezing uit dien Kerkvader en eene Leerrede in deszelfs manier. Wij betuigen hem daarvoor onzen dank. De litteratuur der Kerkvaders wordt, over 't algemeen, bij de Protestanten, in 't bijzonder in ons vaderland, te veel verzuimd. Hoeveel daaruit te halen zij, zie men uit de Noten op FENELON's *Gesprekken over de Welsprekendheid* van den doorkundigen SCHRANT. De *Grieksche* Kerkvaders munten daaromtrent echter verre uit boven de *Latijnsche* (AUGUSTINUS misschien uitgezonderd.) Geleerdheid, vernuft, welsprekendheid brengt hem nader bij de groote Modellen; hoewel die eenvoudige, verhevene smaak, welke de *Grieksche* Redenaars uit de Eeuwen van PERIKLES en DEMOSTHENES kenschetst, hun ontbreekt. De *Aziatische*, weelderige trant is meer doorgedrongen. Men vergelijke slechts de beelden, met eene, zoo spaarzame hand in DEMOSTHENES gezaaid, met den ruimen overvloed daarvan in CHRYSOSTOMUS. Nogtans kan men wel zien, dat laatstgemelde Kerkvader den Vorst der *Grieksche* Redenaren heeft gelezen en bestudeerd. Er heerscht eene zekere overeenkomst tusschen beiden (misschien gedeeltelijk ook wel aan overeenkomst van karakter toe te schrijven;) zekere gemoedelijke ernst, vuur, kracht, en onbewimpelde aan-

drang, bij de toehoorders gebezigd. Althans de *Homiliën* van CHRYSOSTOMUS verſchillen zeer van onze gewone kerkelijke leerredenen. Bij hem is noch de bij ons gewone inleiding; noch die verdeeling zijner ſtoffe, welke wijlen de beroemde KIST zoo allernuttigst keurde in elke redevoering, en zelfs ongaarne miſte in de oude Modellen; noch, eindelijk, de toepaſſing, welke de groote BORGER, die CHRYSOSTOMUS, de overige Kerkvaders en de *klaſſiſche* Redenaars zoo goed kende, mede als overtollig afkeurde, daar zij in de redevoering moest worden gevlochten. Gelijk de Vertaler te regt aanmerkt, duidt ook het woord *Homiliën* reeds eene meerdere gemeenzaamheid aan, dan de redevoeringen der Volksredenaars, die meer betoog zijn; terwijl de Kerkvaders als 't ware met hunne toehoorders in geſprek treden, hun vragen doen, en die zelve beantwoorden. Deze gemeenzaamheid gaat wel eens zoo verre, dat zij ons een' glimlach afdwingt, b. v. op bl. 20 van dit ſtukje: „Maar ik „ bidde u, toch opmerkzaam te willen zijn, en geene on„ oplettende Toehoorders. Waarom zeggen wij dat? Ter„ wijl *wij* de Heilige Schrift voor u verklaren, wendt „ *gijlieden* uwe oogen van ons af, en vestigt die op *de* „ *lichten*, en op hem, die dezelve ontſteekt. Welk een „ bewijs van traagheid en onoplettendheid, dat gij *ons* „ uwe opmerzaamheid onttrekt, en op hem alleen acht „ geeft! Ook *ik* ontſteke een licht voor u, een licht, „ geſchept uit de Heilige Schrift, en op *onze* tonge brandt „ de lampe der leering. Dat licht is toch beter en heer„ lijker dan het aardſche," enz. Deze plaats hebben wij te liever overgenomen, omdat zij ons den aard van ſommige beelden onzes Kerkvaders zal doen kennen. Zulke als deze kunnen, naar ons gevoel, den toets van den goeden ſmaak moeijelijk doorſtaan, ten zij er in de inrigting of denkwijze der Gemeente eene bijzondere aanleiding toe wierd gevonden. Nog eene geheele poos redencert de Kerkvader over dit heenwenden van het gelaat zijner hoorders naar den lampöntſteker. Te meermalen verzoekt hij hun, hunne oplettendheid te ver-

dub-

dubbelen, b. v. op bl. 76 met de volgende gelijkenis: „ Het zoude toch onbetamelijk zijn, terwijl *ik* de aarde „ opdelve en zoo veel arbeids alleen doe, dat *gijlieden*, „ terwijl gij het goud zonder moeite ziet liggen, nogtans al die winst achteloos zoudt voorbijloopen." Ook de geestelijke Redenaar werd destijds met handgeklap toegejuicht; en zelfs de geſtrenge, ootmoedige CHRYSOSTOMUS keurde dit bewijs van goedkeuring geenszins af. Doch ſlaan wij kortelijk het oog op de vier Redevoeringen, elk in 't bijzonder.

De eerſte *Homilie* loopt over de onderſcheidene ſoorten van *dienstbaarheid*, die door de zonde in de wereld gekomen is; die de vrouw onder den man, den man onder zijnen broeder, de volken onder Heerſchappijen, de kinderen onder hunne ouders heeft gebragt.

De tweede *Homilie*, een vervolg der eerſte, regtvaardigt de Godheid wegens het ſtraffen der menſchen voor de zonde onzer eerſte Ouderen. Geen zweem hier van het kunſtige *Systema* der lateren, over werkverbond, val van het geheele menschdom, als in ADAM begrepen, erfſchuld, toerekening, enz. De zaak is deze: De nakomelingen lijden eensdeels door de *natuurlijke* gevolgen der zonde, dewijl zij zelve gezondigd hebben, zoo wel als hunne ouders, en anderdeels, indien zij tot de deugd zijn teruggekeerd, bevrijden zij zich van de dienstbaarheid. Dit toont hij in dezelfde voorbeelden, die wij zoo even hebben opgenoemd. Hierbij ontmoeten wij de vreemde verklaring van 1 Cor. VII: 21. *Indien gij vrij kunt worden, gebruik dat liever;* d. i. *blijf liever in de dienstbaarheid*, om des te meer de voortreffelijkheid der vrijheid, zelfs in de magt van anderen, te leeren kennen. Ten bewijze, dat ook de Overheden op den deugdzamen geene magt hebben, haalt hij de drie jongelingen in den vurigen oven ten bewijze aan, en, als een ſtaal, dat godsvrucht ook de vrees voor de dieren overwinnen kan, DANIËL in den leeuwenkuil. Ten derde: CHRISTUS heeft ons, in plaats van de verlorene goederen, veel grootere beloofd, namelijk de hemelſche heerlijkheid.

Plotſelijk geeft hier CHRYSOSTOMUS aan zijne rede eene andere wending: „ Zullen wij ook eens die zalige „ ſtemme hooren? Dat durf ik u geenszins verzekeren. „ Want men ziet onder ons eene al te groote verachting „ der Armen." En daarop hangt hij een tafereel op van den toeſtand der Armoede in het toenmalige *Antiochiē*; waarvan men zich naauwelijks een denkbeeld kan maken, zelfs al herinneren wij ons het hongerjaar 1817. „ De „ armen overvielen de lieden des avonds met geweld, „ vloekten, weeklaagden, en riepen en jammerden des „ avonds in de dikſte duisternis; terwijl de welgeſtelden „ daarbinnen zoo onverſchillig bleven, alsof zij niet de „ ſtemme van een' mensch, maar het gehuil van een' ra- „ zenden hond hoorden." Deze plaats bewijst niet veel voor de Christelijke milddadigheid der *Antiochiërs*, noch voor de armeninrigtingen in het latere *Romeinſche* Rijk.

De derde *Homilie*, over Gal. II: 11, zoekt op eene zinrijke wijze, zonder nadeel voor PETRUS of PAULUS, het geſchil tusſchen beiden daardoor te vereffenen, dat PAULUS, volgens afſpraak en in overeenſtemming met PETRUS, dezen zou hebben berispt, en daardoor eene ſterkere drangreden aan de Joodschgezinde Christenen zou hebben aan de hand gedaan, dat zij, door het gezag van PAULUS en het ſtilzwijgen van PETRUS, van de wettigheid hunner *Evangeliſche* vrijheid zouden overtuigd worden. *Si non è vero, è ben trovato.* Wij voor ons hechten nog al aan de natuurlijkſte opvatting, dat PETRUS een oogenblik van menſchenvrees gehad hebbe, waarvan hem PAULUS teruggebragt heeft. In de vierde Eeuw beſchouwde men de Apostelen reeds te zeer als onzondige, onfeilbare menſchen, ook dáár, waar hen de Geest der waarheid niet bepaaldelijk leidde.

De vierde *Homilie*, op EUTROPIUS, over Pred. I: 2, is ook door den Heer en Mr. WILLEM BILDERDIJK vertaald in de *Mnemoſyne*, VIIIſte D. bl. 229—244. Het komt ons voor, dat de laatſte, over 't algemeen, letterlijker en dus naauwkeuriger, die van den Eerw. DOIJER daarentegen vrijer, losſer en vloeijender is.

is. Men vergelijke, in zoo verre zulks gaan kan zonder het oorſpronkelijke. DOIJER: „ Maagden, vrouwen, „ mannen, gij hebt uwe woningen en uwe bezigheden „ verlaten, en zijt allen herwaarts gekomen, om de ellende „ der menſchelijke natuur en de plotſelijke verandering van „ alle aardſche grootheid in hare naaktheid te aanſchouwen. „ Hoe blonk niet vóór weinige dagen dit geblankette aan- „ gezigt! Maar zoo is alle heerlijkheid, welke op gie- „ righeid en onregt gebouwd is. Haast verkrijgt zij rim- „ pels, en wordt afſchuwelijk. Het ongeluk, aan eene „ ſpons gelijk, neemt al dat vergankelijk blanketſel, alle „ die valſche aanlokkelijkheden weg." — BILDERDIJK: „ De maagden zijn uit hare kameren, de vrouwen uit „ hare huishoudens, en de mannen uit de ledig gewor- „ dene markten en ſtraten bijeengevloeid, om de menſche- „ lijke natuur ten toets te zien brengen, de wisſelvallig- „ heid der wareldſche zaken ontbloten, en het valsch ge- „ blankette gelaat van den welvaart, dat nog gisteren en „ eergisteren zoo aanlokkelijk zag (want dus is de wel- „ vaart, die uit de begeerlijkheden ſpruit, afſchuwelijker „ dan eenige verrimpelde best) zich als met een ſpons „ de beſmeerſels en verwen te zien afwisſchen."

De bloemlezing, door DOIJER uit CHRYSOSTOMUS vergaderd, heeft zekerlijk vele ſchoone, treffende plaatſen, inzonderheid over de heilzame ſtrekking van het Geweten, waarop de Vertaler dan ook in zijne *Aanmerkingen* bijzonder oplettend gemaakt heeft. Doch ook in andere plaatſen wordt de beeldentaal tot ongepaste vergelijkingen misbruikt, gelijk is de lange plaats, tot in bijzonderheden uitgewerkt, (bl. 129) waar de Kerk onder het beeld van een *groot Gasthuis* wordt voorgeſteld. Daarop volgen de genoemde *Aanmerkingen* des Overzetters, even als die achter het eerſte ſtukje grootendeels over leerſtellige punten loopende. Zoo ſpreekt hij over de *Oorbiecht*, welke blijkbaar ten tijde van CHRYSOSTOMUS nog niet aanwezig was; en daarna over de *Verdienſten van* CHRISTUS. De Eerw. DOIJER laat zich over dit, in de Christelijke Kerk zoo algemeen aan-

genomen, leerſtuk op eene wijze uit, die wij geenszins billijken kunnen. Hadde hij onbewimpeld verklaard, die leer niet te kunnen aannemen, (niet omdat dezelve niet in CHRYSOSTOMUS ſtaat, want dat bewijst hieromtrent niets, maar omdat hij dezelve voor onbijbelsch hield) men zou hem dit niet ten kwade kunnen duiden, ſchoon men misſchien de gelegenheid minder gepast zou kunnen vinden. Doch hij *beſtraft*, op eene meer of min onverdraagzame wijze, die Leeraars, welke dit gevoelen voorſtaan, en *verwondert* zich, „ hoe Leeraars in CHRIS„ TUS Kerk het *durven wagen*, die leer in de harten der „ goede gemeente zoo gedurig en met zoo veel ernst en „ nadruk uit te ſtorten," (bl. 184.) Hij vindt die leer „ *gevaarlijk*." De algemeene aanneming derzelve, nogtans, in *Protestantſche* landen, waar zij ſlechts door een klein getal *Diſſenters* ontkend wordt, bewijst, dat dit gevaar zoo dringend niet is. De vrijheid van denken, die wij ons zelve gunnen, moeten wij ook onbekrompen en zonder terughouding aan anderen laten genieten. — Ten ſlotte wordt, als proeve eener navolging des Kerkvaders, eene korte Leerrede (over Luc. XX: 35, 36.) in den ſmaak van CHRYSOSTOMUS medegedeeld.

Aanmerkingen voor Ongeleerden over de Profetiſche Boeken des Ouden Verbonds, door A. BRINK, *in leven Predikant te Leeuwarden; na deszelfs dood uitgegeven door* P. K. BROUWER, *Predikant te Joure. Iſte Stuk. Joël, Obadja, Nahum, Habakuk, Jona, Amos, Hozea en Jeſaia. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1821. *In gr.* 8*vo. XV en* 365 *Bl. f* 3-:-:

Offchoon, in het voorberigt van het eerſte ſtukje der Aanmerkingen van wijlen den zeer kundigen Leeraar A. BRINK over het O. V., aangekondigd was, dat dezelve langzaam zouden uitkomen, hadden wij echter niet verwacht, dat die langzaamheid zoo groot zou zijn, dat er tusſchen het eerſte ſtukje, in 1815 uitgekomen, en het on-

onderhavige ſtuk zes jaren verloopen zouden. Het tweede ſtukje kwam in hetzelfde jaar uit; het derde, of laatſte over de dichtkundige boeken des O. V., twee jaren later, in 1817; en ſedert verliepen er vier jaren, eer dit werk vervolgd werd. Hoe lang zal het wel duren, eer het geheele werk uitkome? Er blijven nog vele Profeten en al de geſchiedkundige boeken over, waarmede ook nog wel zes jaren bij de uitgaaf zouden kunnen verloopen. Wij zijn in geenen deele voor overhaasting. Dan, het werk is, in geſchrifte, geheel gereed, en het is van eenen overledenen. Daarenboven, de vereerders der groote verdienſten van den Eerw. BRINK verminderen intuſſchen door den dood. Veler hoogachting verflaauwt ook door den tijd, en er komen andere werken over den Bijbel uit, die dat werk, bij ſommigen althans, verdringen kunnen. Wij raden dus, uit hoofde van het belang zelve, hetwelk wij in dat werk ſtellen, den Eerw. BROUWER, om met het nog uit te gevene den noodigen ſpoed te maken.

Dan, ter zake! In dit ſtuk, hetwelk ons eerst laat is ter hand geſteld, hebben wij acht verſchillende Profeten, in eene orde, van de gewone afgaande, voorgeſteld, dewijl de verſtandige man, zoo veel mogelijk, de tijdsorde volgen wilde. Vooraf gaat eene beknopte en zeer oordeelkundige inleiding, waarin, al hetgeen de profetiſche ſchriften des O. V. in het algemeen betreft, duidelijk en geleidelijk ontvouwd wordt. Dan volgen de aanmerkingen over de Profeten, op den titel vermeld, overeenkomſtig de orde, waarin zij daar opgegeven ſtaan; waaromtrent dient opgemerkt te worden, dat de Schrijver, volgens bl. 19, eerst die Profeten heeft willen behandelen, wier leeftijd minder bekend is, en waaromtrent men ſlechts eenige giſſingen kan maken, en dan overgaan tot de zoodanigen, waarvan men, met meerdere of mindere zekerheid, den tijd, waarin zij geleefd hebben, in ſtaat is te bepalen.

Bij de behandeling van iederen Profeet wordt begonnen met hetgeen over zijn' perſoon, zijn' leeftijd en zijn geſchrift

ſchrift is op te merken, en voorts al het hoofdzakelijke, dat tot opheldering van denzelven dienen kan, behandeld. Alles wordt in afzonderlijke afdeelingen voorgedragen, even als bij de poëtiſche ſchriften gedaan was; en dit bevordert uitnemend het gemakkelijk en nuttig gebruik van het werk. Bijzonder heeft ons, in dit opzigt, bevallen de behandeling van den Profeet Jeſaia, welke, natuurlijk, de uitvoerigſte zijn moest. Niets van hetgeen, tot regt verſtand en eene nuttige lezing van denzelven, moet onder het oog gehouden worden, is overgeſlagen, en alles wordt in de geſchiktſte orde voorgeſteld. Daar door die wijze vele plaatſen bij gelegenheid worden bijgebragt en verklaard, heeft men dikwijls moeite, om dezelve te zoeken en te vinden: dan, dit onvermijdelijk ongemak zal, vertrouwen wij, door een register der plaatſen, bij de afwerking van al de Profeten, weggeruimd worden, even als bij het vorige ſtukje voor al de poëtiſche boeken geſchied is.

Het lust ons, ter aanprijzing van dit gewigtig ſtuk, een gedeelte aan te halen uit het begin van de 115 §, alwaar eenige voorzeggingen, welke op de dagen van het N. V. worden toegepast, nader onderzocht worden: „ Geen Profeet is zoo beroemd, wegens zijne voorſpellingen aangaande den Meſſias en zijn rijk, als Jeſaia. Met dat al is dit onderzoek moeijelijk; men vindt hier toch voorſtellingen, die menigwerf zeer duister en zoo ingeweven in andere gebeurtenisſen zijn, dat zij naauwelijks van elkander kunnen onderſcheiden worden. Vanhier, dat ſommigen de Meſſiaanſche voorſpellingen geheel wegverklaren en op andere tijden toepaſſelijk maken. Anderen, om bewijzen van hunne regtzinnigheid te geven, paſſen meest alle plaatſen op den Meſſias en zijne regering toe; ja zelfs gaat hun ijver wel eens zoo verre, dat zij anderen hiernaar afmeten, en de minſte afwijking te dezen aanzien als ketterij veroordeelen. Dit laatſte heeft vooral veel nadeel toegebragt, daar men niet zelden tot laffe overbrengingen de toevlugt nemen moest, en gewrongene verklaringen voor den dag brengen. Meer geſchikt

ſchikt is het, onzes bedenkens, te ſtellen, dat in de profetiſche ſchriften ſomtijds uitſtappen voorkomen, waarvan wij altijd het verband niet vatten; zoodat niet zelden, van hetgeen kort daarna aanſtaande is, ongevoelig een overgang geſchiedt tot hetgeen op verderen leeftijd betrekkelijk is." — Even zoo voorzigtig en gematigd ſpreekt de Schrijver van de aanhalingen in het N. V. uit het Oude: "In het geheel ſtraalt, ook in dit gedeelte, een opgeklaard verſtand en welwikkend oordeel door; zoodat wij niet alleen voor ongeleerden, maar ook voor hen, die hun werk van de Bijbelſtudie maken moeten, de Aanmerkingen van den waardigen BRINK als eene allerbelangrijkſte bijdrage beſchouwen ter uitlegging van de ſchriften des O. V.

Praktisch Tijdſchrift voor de Geneeskunde, in al haren omvang, uit de nieuwſte buitenlandſche Tijdſchriften, uit oorſpronkelijke Bijdragen van Nederlandſche Geneeskundigen en uit eigene Waarnemingen, inzonderheid ook ten dienſte van jonge Artſen en van Heelmeesters ten platten lande verzameld door A. MOLL, *Doctor in de Geneeskunde, praktiſerend Stadsgeneesheer te Nijmegen en Lid van de onderſcheidene geleerde Genootſchappen, en* C. VAN ELDIK, *Doctor in de Geneesen Verloskunde, praktiſerend Stadsgeneesheer te Nijmegen, Lid van het Amſterdamsch Genootſchap ter bevordering der Heelkunde. Iſte Stuk. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1821. *In gr.* 8vo. *Ven* 88 *Bl. f* :-18-3

De breede titel van dit nieuw geneeskundig Tijdſchrift toont genoegzaam aan, wat men van hetzelve te wachten hebbe, en wij mogen er met genoegen bijvoegen, de inhoud van dit eerſte ſtuk voldoet allezins aan die verwachting. Na eene inleiding, waarin het nut en de ſtrekking van geneeskundige tijdſchriften, in 't algemeen, wat nader wordt toegelicht, vinden wij eene reeks van negen

min

min of meer uitgebreide verhandelingen, of waarnemingen, gedeeltelijk overgenomen, doch allen door de kundige Redacteurs bearbeid, welke allen lezenswaardig zijn, en velen bijzondere behartiging verdienen. Reeds het eerste stuk: *over de witte, pijnlijke zwelling bij kraamvrouwen*, van Dr. VAN ELDIK, levert ons eene zeer oordeelkundige beschouwing dier kwaal, waarvan de kenteekenen en de loop inzonderheid zeer duidelijk beschreven worden. De tweede verhandeling: *over wolmeid en wormziekten*, van Dr. MOLL, bevat menige scherpzinnige aanmerking over het wormslijm en het ontstaan der wormen. Wij kunnen 't den Schrijver echter niet toegeven, dat het zuur hier zulk eene bijzondere rol speelt; ook komt ons zijne voorstelling van de gisting niet zeer juist voor. De *waarneming eener belangrijke en gelukkig herstelde opium-vergiftiging* bevestigt het nut van den azijn in dergelijke gevallen. De *aanmerkingen wegens het afzetten van ledematen*, door den beroemden MURSINNA, betreffen vooral het al te roekeloos aanwenden dier kunstbewerking en de juiste beoordeeling harer noodzakelijkheid, welke even moeijelijk als belangrijk is. In hetgene beide de Redacteurs vervolgens *over de bloedzuigers* mededeelen, vonden wij vooral opmerkelijk de waarnemingen van KÜNZMANN omtrent de wijze, waarop zij zuigen. De verloskundige waarnemingen *over de blindheid, als voorbode der hevigste stuipen*, en *over eene verlossing, welke tusschen den tweeden en derden dag na den dood der vrouw plaats had*, zijn lezenswaardig. Het kind was dood en reeds tot verrotting overgegaan, en werd, op den gemelden tijd, bij de vrouw gevonden, zoodat de verlossing hier door de krachten der Natuur geschied was. Het verhaal eener *vergiftiging van vier menschen door tinctura cantharidum* toont ons de gewone uitwerkselen en het nut eener doelmatige behandeling. Onder de korte berigten en uittrekscls trof ons, onder anderen, dat over het blaauwzuur, waarvan wij insgelijks eene meer doelmatige bereiding wenschen. Ook wij hebben het tot eene zeer hooge dosis, zonder eenige uitwerking hoegenaamd,

toe-

toegediend. — Het tweede ſtuk van dit belangrijk Tijdſchrift is ons nog niet toegekomen.

Verhandelingen uit het gebied der Genees- en Heelkunde, verzameld en medegedeeld door H. S. HIJMANS. *Iſte Deel. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikſen. (*Zonder jaartal.*) *In gr.* 8vo. 363 *Bl. f* 3-12-:

Te regt meent de verzamelaar dezer Verhandelingen onder de middelen tot bevordering van eene rationele Geneeskunst ook de verſpreiding van *monographiën* te mogen tellen, waarom hij dan door verzameling en mededeeling der laatſte geſchriften van dien aard beproeven wilde, dezelve meer algemeen onder zijne landgenooten bekend te maken. Wij ontvangen hier het eerſte deel dier verzameling, en ſchorten dus vooralsnog ons oordeel over deze onderneming op, alleenlijk aanmerkende, dat de kenze der ſtukken ons voorkomt niet altijd even gelukkig te zijn uitgevallen, vooral dan niet, als het den verzamelaar, gelijk hij zelf beweert, om de bevordering der zuivere *praktiſche* Geneeskunst te doen is. Wij voor ons zien ten minſte niet, dat de *therapie* der ziekten van hart en milt iets bij de hier medegedeelde *monographiën* gewonnen hebbe; terwijl ABERCOMBRIE's willekeurige verwerping der onderſcheiding van *apoplexia ſanguinea* en *ſeroſa*, voor welke zoo wel de ervaring als het gezag van zoo vele groote mannen pleiten, en hetgeen hij, overeenkomſtig dit zijn gevoelen, van de behandeling zelve zegt, ons voorkomt op eene dier gewaagde ſtellingen te berusten, welke, welverre van aan de kunst voordeelig te zijn, haar veeleer ſchaden en belemmeren moeten. Intuſſchen erkennen wij gaarne het vele goede en voortreffelijke dezer Verhandelingen, vooral als bijdragen tot de bijzondere *pathologie*. Wij wenſchen den verzamelaar lust en tijd om zijnen arbeid voort te zetten, en twijfelen niet, of eene meerdere oefening zal hem, meer met het Nederlandsch taaleigen bekend, vreemde woordvoegingen en uitdrukkingen doen vermijden.

Over den invloed van den door kunst voortgebragten Uitſlag in zekere Ziekten, in eenen Brief van EDWARD JENNER *aan* C. H. PARRY. *Uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikſen. 1822. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl. f.* :-16-:

Eenige losſe waarnemingen over den invloed van door braakwijnſteenzalf verwekten uitſlag, zietdaar den inhoud van dit boeksken, hetwelk wij wenschten, dat niet in onze taal overgebragt ware. Geſchriften toch als dit zijn alleen geſchikt tot aanprijzing eener grove, verſtandelooze *empirie*, van welke onze vaderlandſche Geneeskunst nog altijd is verwijderd gebleven. Vergeefs zochten wij overeenkomst in die bonte rij van ziekten, welke door dit middel, als door eene *panacée*, zouden verdreven zijn; vergeefs algemeene *indicatiën*, door welke de Geneesheer in 't gebruik van hetzelve konde beſtuurd worden. Wij ſloten het boekje, en dachten aan BACON's uitſpraak: *Vaga experientia mera palpatio est, et homines potius ſtupefacit, quam informat.*

Geſchiedkundig Overzigt der Staatsomwenteling van Spanje, van de eerſte uitbarſting des opſtands in den jare 1808 *tot aan de ontbinding der Cortes. Uit de Hoogduitſche Vertaling van het Spaansch Oorſpronkelijke van den Graaf* TORENO; *laatſten Preſident der Cortes in* 1820. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1821. *In gr.* 8*vo. VI en* 139 *Bl. f* 1-4-:

Wij moesten dit werk reeds vroeger aangekondigd hebben; echter komt ons geen tijdſtip daartoe gunſtiger voor, dan het tegenwoordige, nu aller oogen op *Spanje* gerigt zijn, hetwelk, als eene ſter van de eerſte grootte onder de *Conſtitutionele* Staten, door buitenlandſche, ten deele verafgelegene Hoven voor hunne Regtbank geroepen wordt,

wordt, omdat het zich heeft durven verſtouten, de vrijheid des volks te herſtellen, de *Inquiſitie* af te ſchaffen, de monniken te breidelen, de drukpers uit hare banden te ontſlaan, en het koninklijk gezag binnen de palen der wet te omſchrijven. In de negentiende Eeuw wordt dit eenen geheel onafhankelijken, door de Natuur zelve bijkans afgezonderden Staat tot eene *misdaad* gerekend; terwijl die zelfde Staat niemand anders zijne gevoelens opdringt, en zich alleen met inwendige verbeteringen bezig houdt. Doch die zelfde vreemde Ministers nemen, om hun anders onverklaarbaar, onverſchoonlijk en bijkans beſpottelijk gedrag goed te maken, tot de wapens van leugen en laster de toevlugt (*). Zij zeggen, dat eene *factie*, eene partij, eene *Jacobijnen-Club* het wettige gezag heeft verrast en verkracht; dat oproerige Soldaten daartoe hare middelen, en de handlangers waren, om zulks ten uitvoer te brengen; dat de *Natie* het oude *Despotismus* terugwenscht, en onderdrukt wordt; dat Regeringloosheid aan de orde van den dag is, enz. Offchoon, dit alles eens toegeſtaan zijnde, een vreemde Minister daarom nog even min regt zou hebben, de *Spaanſche* Omwenteling openlijk af te keuren en te beſtraffen, als b. v. een Koning van *Spanje* zou gehad hebben, om de *Ruſſiſche* Omwentelingen van 1689, 1727, 1730, 1740, 1741 en 1762 (gedeeltelijk ook door Soldaten bewerkt) als 't ware in den ban te doen; zoo is het toch van belang, van de *valschheid* dier aantijgingen te doen blijken, en te toonen, dat de *Natie*, niet het *leger* als zoodanig, in 1820 even zoo wel de *Conſtitutie* van 1812 herſteld, als den tegenwoordig regerenden *Conſtitutionelen* Koning in 1808 op den troon gezet heeft. Dit nu wordt, met ongemeene kracht, bondigheid, zaakrijkheid en bedaardheid, gedaan in het voor ons liggende werkje. Hetzel-

(*) Zie de gedenkwaardige antwoorden van den Staatsdienaar DE S. MIGUEL op de *Nota's* der vreemde Ministers, waarbij dezelve onbewimpeld „een zamenweefſel van leugen en laster" genoemd worden.

zelve is (hoewel in het oorſpronkelijke niet als zoodanig op den titel vermeld) van den Grave TORENO, een uitſtekend lid der *Cortes*, zoo wel van 1810 als van 1820, en eenmaal derzelver Preſident; eenen man, die, volgens de nieuwspapieren, bekend ſtaat als een aanhanger der *gematigde* liberale partij, en die bij menſchen, die nog eenige waarde aan het zoogenaamde *adellijke bloed* hechten, althans als *Graaf* geene verdenking zal wekken, dat hij tot de *Sansculottes*, tot het janhagel, behoort.

De Graaf TORENO begint met den ſtaat van *Spanje* in 1808 af te ſchetſen. De ſchandelijke kuiperijen en listen van *Frankrijk*, de gevangenneming des Konings, en het voorſchrift eener nieuwe Staatsregeling, hadden de gemoederen opgewonden. FERDINAND DE VII had (gedwongen, maar toch ſchande boven gevaar kiezende) zijne Regten op de *Spaanſche* Kroon afgeſtaan. De fiere volksgeest weigerde dit te bekrachtigen, en ſtond overal op. Toen vormden zich, in ieder gewest van *Spanje*, *afzonderlijke Junta's*, die *Spanje*, om zoo te ſpreken, in een Bondgenootſchap veranderden. Doch deze, die elk voor zichzelve den vijand moesten tegenhouden, vereenigden zich, kort daarna, tot eene *algemeene Junta*; deze ſtelde een Regentſchap in, en dit riep, in 1810, de *Cortes des Koningrijks* bij elkander. Het is waar, deze *Cortes* zijn geheel iets anders dan de oude *Cortes* van *Spanje*, die overal zeer verſchilden, niet alleen in *Arragon*, in *Castiliën*, in *Navarra*, maar ook in die zelfde gewesten op onderſcheidene tijdvakken, hier in drie, daar in vier Kamers (of Banken) verdeeld waren, waar nu het *regt des opſtands*, dan een *Justitia* erkend werd, elders weder geen Adel of Geestelijkheid in de *Cortes* verſchenen, (die te voren zitting en ſtem in dezelve hadden) maar wel de Steden, *aristokratisch* vertegenwoordigd. Doch, zoo dit een verwijt tegen het tegenwoordige *Spanje* en deszelfs *Conſtitutie* is, dan kunnen de Ministers van het *Heilige Verbond* het morgen ook ons als eene misdaad aanrekenen, dat wij in 1813, uit hoofde der groote gebreken van ons oude *Staats-Stadhouderlijke* Beſtuur,

ſtuur, aan eene gematigde *Conſtitutionele* Monarchij de voorkeur hebben gegeven. De gevallen ſtaan, *in dit opzigt*, gelijk. De *Fransſchen* hadden bij ons, gelijk in *Spanje*, het land overheerd; het Vorſtelijke Huis was buiten het land; het Volk ſtond op, en de vijand werd verdreven; in beide landen kwamen de Vorſten terug, en de oude Staatsregeling des lands werd, als onhoudbaar en gebrekkig, afgeſchaft. Doch, welk een onderſcheid tuſſchen onzen Koning en FERDINAND! De eerſte haast zich, om, op een hem aangeboden ontwerp, een' *Conſtitutionelen* troon te doen oprigten, en verklaart, *dien niet onvoorwaardelijk te willen beklimmen.* FERDINAND, daarentegen, doet hen, die voor hem geſtreden, in zijn afzijn het land bevrijd en in goede orde herſteld hebben, en hem nu de voorwaarden zijner eigene herſtelling, waarvoor hij niets gedaan heeft, aanbieden, *in den kerker werpen* of *bannen*. En *omdat* hij dit nu gedaan heeft, opgeruid door ſnoode Ministers, *daarom* is nu deze Conſtitutie onwettig? En blijft zij het nog, wanneer het geheele Volk haar eenparig heeft herſteld, ſlechts voorgegaan en aangemoedigd door de brave verdedigers des Vaderlands? Heeft dan het Volk in *Europa* nergens Regten, en de Koningen alleen alle? Is eene Natie, die de tegenovergeſtelde leer belijdt, *misdadig*, en moet zij buiten de gemeenſchap der andere worden geſloten? Maar men kan toch niet vergen, dat alle Natiën den Regeringsvorm van het Hof der *Czaars*, of dien van de Kanſelarij van *Oostenrijk*, als den hunnen zullen aannemen; en met even veel regt konden de Ministers der Heilige Bondgenooten van *Engeland* de herſtelling van de grondbeginſelen der STUARTS en van het willekeurige gezag eiſchen, — indien zij ſlechts durfden.

Het voor ons liggende werk bewijst, volledig en bondig, dat de Staatsregeling van 1812, thans in werking, door wettig gekozene Volksvertegenwoordigers vervaardigd, wettig aangenomen, afgekondigd, reeds in 1813 en 1814 algemeen aangenomen, en *daarom* (uit de ondervinding harer doelmatigheid voor *Spanje*) in 1820

zoo zeer teruggewenscht is. — Doch, men vindt in die Staatsregeling zelve misschien regeringlooze, onrustbarende, den Vrede der andere Staten ondermijnende beginselen? Ook deze vraag onderzoekt TORENO, en de slotsom is: dat de stelling van de *Souvereiniteit des Volks* zóó moet worden verstaan, dat het Volk *geen eigendom* van den Vorst is; dat het niet, als eene kudde schapen, van den eenen Beheerscher aan den anderen, voor een jaargeld of andere voordeelen, (zoo als FERDINAND aan NAPOLEON gedaan had) mag worden afgestaan; en *in dien zin* heerscht de Souvereiniteit des Volks ook in *Engeland*, in *Nederland*, in *Zweden* en *Noorwegen*, in alle niet *despotieke* Staten; — dat de oprigting eener eerste Kamer (der *Pairs*), hoe verkieslijk ook elders, in *Spanje* zulks minder is, uit hoofde van de onkunde, de trotschheid en de vooroordeelen der *Spaansche Grandes*. Minder klemmend is de verdediging, door TORENO, van het uitsluiten der Ministers uit de Volksvertegenwoordiging, en het verbod der wederverkiezing van denzelfden Afgevaardigde in de *Cortes*. Tot het eerste gaf het wantrouwen, destijds tegen de Regering heerschende, aanleiding: doch dit kan wel gelegenheid geven tot eene *speciale* beschikking, maar mag nooit invloed hebben op de *Grondwet*, die volmaakte verstandhouding tusschen de twee hooge Regeringsmagten moet vooronderstellen. Het tweede was een gevolg, het zij van onberadene zucht om belangeloosheid ten toon te spreiden, het zij van vrees voor miskenning; doch het is onbegrijpelijk, dat een dergelijke misstap der *Fransche* Constituérende Vergadering (van 1789—1792) de *Spaansche* niet wijzer gemaakt heeft. Ook deze hield het voor noodzakelijk, hare leden bij de vernieuwing der Vergadering te doen voorbijgaan. En wat was het gevolg? De heillooze *Wetgevende Vergadering*, en de omverrewerping van den troon en der maatschappelijke orde te gader. Wat was daarentegen het gevolg in *Spanje?* Onze Schrijver zegt het zelf. De verkiezing (door den invloed der Geestelijkheid en der weleer bevoorregte Standen) van een aantal vijanden der

be-

beſtaande ordę van zaken, die niet ophielden tegen dezelve te woelen, en eindelijk, met behulp van ELIO en andere onwaardige raadslieden van FERDINAND, in Mei 1814 het *Despotismus* herſtelden. TORENO zelf ziet dit beklagelijke gevolg dezer ſchijnbaar *populaire*, doch wezenlijk voor het Volk verderfelijke bepaling in (bl. 81, 82.) Het ware te wenſchen, dat dezelve bij eene volgende herziening der Staatsregeling (maar vooral nu niet, op den last des vreemdelings) veranderd en verbeterd wierd. Een ander hoofdpunt geeft althans aan de *vrome* Miniſters in *Frankrijk*, die der *Conſtitutie* den val gezworen hebben, geene reden tot klagen. Het is de *uitſluitende* handhaving van den *Roomſchen* eerdienst. Wij mogen hopen, dat *Spanje* genoeg verlicht zal zijn, om die eens *eenparig* te herroepen. SOLON gaf ook ſlechts de beste wetten, die de *Atheners toen* verdragen konden.

Maar, hoe vele ſchoone, menſchlievende, waarlijk verraſſende wetten hebben wij daarentegen niet aan die eerſte *Cortes* te danken! De bepaling der vrijheid van drukpers; de afſchaffing der leenregten (vooral in *Spanje* zoo drukkend); die der *Inquiſitie*, waarvoor alleen de *Cortes* de plegtige dankzegging van geheel *Europa* hadden verdiend; de vermindering der monniken, die de beste ſappen van den Staat uitzogen; de Regtbank door gezworenen (in ons land zekerlijk betwistbaar, maar niet bij eene zoo jammerlijke Regtspleging als te voren in *Spanje* plaats had); de onafhankelijkheid der Regters; de veiligheid der perſonen en eigendommen; de openlijke houding van de zittingen der *Cortes*, enz. zie daar de vruchten hunner beraadſlagingen. Reeds was de *Conſtitie*, betuigt TORENO, in het geheele land in werking, toen FERDINAND, of zijne raadslieden, dezelve, in 1814, *door militair geweld* omverre wierp, *waartegen zich in* Europa *niemand verzette*. De toeſtand, waartoe *Spanje* door dien rampzaligen ſtap is vervallen, wordt door onzen Schrijver ſlechts even aangeſtipt, maar uitvoerig behandeld door VENTURINI, in zijne onlangs

door ons beoordeelde *Geschiedenis van Spanje* van 1812 tot 1820.

Wij wenschen van harte, dat TORENO's klein, maar zaakrijk boekje vele lezers zal vinden, en hen, die nog op twee gedachten hinken, waar het de vrijheid en onafhankelijkheid van *Europa* geldt, van de regtvaardigheid der zaak van *Spanje* zal overtuigen. Immers, wij moeten ons niet met eene ijdele gerustheid vleijen. Zoo *Spanje* bezwijkt, dan is het met de onafhankelijkheid des vasten lands van *Europa* gedaan: een METTERNICH, NESSELRODE en BERNSTORFF zijn meesters over hetzelve; de Staten van den tweeden rang hangen enkel van hunne barmhartigheid af, en het heeft hun slechts éénen wenk, één woord te kosten, om de vrijheid van drukpers, de openbare behandeling van zaken in de Staatsvergaderingen enz. overal te doen vernietigen, gelijk zij het nu reeds in *Beijeren* en misschien in *Wurtemberg* beproefd hebben. Dan kruipt *Europa* allengs naar de Middeleeuwen terug, en wordt een vreedzaam, gerust *China* onder die groote Mandarijnen. Zegeviert, daarentegen, *Spanje*, zoo is onze vrijheid van spreken en schrijven, ja onze beschaving, misschien voor Eeuwen, gered. Welk *Nederlander* vooral zou dan niet hartelijke gebeden voor hunne zaak uitstorten — niet tot den GOD van den Heiligen LODEWIJK, dien wij niet kennen, maar tot dien van MOZES, van GIDEON, van SAMUËL, en van de *Maccabeën!*

Algemeene Geschiedenis, in vierentwintig Boeken, ontworpen door J. VON MÜLLER, *na deszelfs dood uitgegeven door deszelfs Broeder* J. G. MÜLLER. *Naar den derden druk uit het Hoogduitsch vertaald, met Bijvoegselen en Aanteekeningen, door* N. G. VAN KAMPEN. *IIde Deel. De Middeleeuwen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1821. *In gr.* 8vo. 634 *Bl. f* 4-18-:

Zoo zag dan ook het tweede deel van dit voortreffelijk werk

werk reeds bij ons het licht, toen wij, in het begin des vorigen jaars, het eerſte met zeer grooten en den meest verdienden lof hebben aangemeld; en welligt was ook het derde en laatſte deel reeds ter perſe, toen ons dit tweede ter hand kwam. Wij vertrouwen voor het minst, dat het werk op die wijze bij onze landgenooten zal ontvangen zijn, dat niets de ſpoedige uitgave konde vertragen. Het is naauwelijks noodig, te verzekeren, dat op dezelfde beknopte, onderhoudende, menschkundige en echt wijsgeerige wijze ook het dorre, donkere en verwarde tijdvak der middeleeuwen is bearbeid, als in het vorige zoo zeer onze goedkeuring wegdroeg, en dat niemand, zonder het voortreffelijkst nut, ook hier dit handboek, ter herinnering aan de geſchiedenis en het leiden zijner inzigten en opmerkzaamheid, zal gebruiken. De voortreffelijkheid van het oorſpronkelijke voor den Duitſcher wordt voor den Nederlandſchen lezer nog vermeerderd door den arbeid van den Heer VAN KAMPEN, wien wij voor meer dan éene teregtwijzing en meer of min uitvoerige aanteekening grooten dank verſchuldigd zijn. 's Mans vriend, de Hoogleeraar HAMAKER, heeft ons mede verpligt, door dat gedeelte, hetwelk de geſchiedenis der Oosterſche, vooral der Mohammedaanſche volken betreft, te herzien, en het leveren van eene en andere gewigtige aanteekening ten dezen.

Van de belangrijke aanteekeningen des vertalers zij de volgende, Spanje, of liever de Mooren in dat rijk betreffende, ter proeve: „ De beſchaving en welvaart is in *Mohammedaanſche* landen misſchien nergens tot die hoogte gerezen, als in *Spanje*, gedurende een eenigen tijd na het bewind der *Khalifen* uit het huis van OMMAYAH. Maar nergens was ook hunne verdraagzaamheid grooter. Zij achtten (gelijk ook hunne tijdgenooten uit den huize ABBAS) de Christenen, derzelver letterkundigen en geleerden, en onderhielden drukke handelsbetrekkingen met *Konſtantinopel*. Vandaar ongemeene welvaart, vooral in het zuiden, langs den *Guadalquivir*, in het oude *Betica*. De landbouw bloeide daar zeer, en

voedde rijkelijk de talrijke bewoners, die gedeeltelijk uit *Afrika*, gedeeltelijk uit het Oosten, tot *Perzië* toe, zich in dat schoone land kwamen nederzetten. Men kweekte daar katoen, rijst, suiker, gember en bananen, en vond er paarlen, alle thans O. of W. Indische goederen; men vervaardigde wollen goederen en zijden stoffen, en had zeer goede mijnwerken, gelijk bij de Ouden. De weelde beantwoordde aan deze welvaart. De groote Moskee van *Cordova* rustte op 300 zuilen van albast, marmer of jaspis, had 24 vergulde of gebeeldhouwde deuren; men brandde daarin 's nachts 4700 lampen. In het paleis van ADARRACHMAN III te *Zehra* telde men 1800 zuilen en eene ongeloofelijke verkwisting van goud, zilver en kostbaarheden; hij onderhield een' *Harem* van 6300 vrouwen, maar had ook een inkomen van meer dan 60 millioenen guldens. De geleerdheid was er zeer in eere, en het *Arabische Spanje* heeft verscheidene groote mannen in dat vak voortgebragt; zelfs Christen-vorsten lieten, in weerwil van het verschil in Godsdienst, hunne zonen dáár opvoeden, om kundigheden te bekomen, die men elders in *Europa* miste. De omgang met de *Europeërs* deed meerdere vrijheid van het vrouwelijk geslacht ontstaan, en vandaar een edele, onbedrompene Ridder-geest, welke met die der Christenen wedijverde. Dezen hadden op het einde van dit tijdperk in *Spanje* hunnen grootsten, hunnen onvergelijkelijken held RODRIGO DIAZ DE BIVAR, bijgenaamd de *Cid*, het onderwerp van zoo vele heldenliederen en van een *Spaansch* en *Fransch* treurspel, waarvan het laatste door geheel *Europa* bekend is, en, gelijk de held zelf, eenmaal de eere genoot, dat alles, wat schoon was, naar hem genoemd werd. *C'est beau comme le Cid.* Deze held, bij zijn' Monarch wegens zijne vrijmoedigheid in ongenade gevallen, verovert het Koningrijk *Valencia* met eenige vrijwilligers op de *Muzelmannen*, en — geeft het zijn' Koning ten geschenke."

Van den Hoogleeraar HAMAKER deelen wij de volgende aanmerking mede, bij het gezegde van MÜLLER, dat

dat de naam *Barbar*, *zoon der woestijn*, oorspronkelijk Oostersch was, en tot roem strekte, omdat zij de steden verfmaadden: „ *Bar*, *zoon*, en *bar*, *vast land*, (vandaar *bar* of *woest land*) zijn twee woorden, het eerste *Syrisch*, het tweede *Arabisch*; dus kan MÜLLER's denkbeeld geen steek houden; althans de *Arabieren* kunnen zich dien naam niet gegeven hebben. Nergens vindt men den naam van *Barbaren* bij de Oosterlingen, maar wel bij de *Grieken* in een hoogen ouderdom, zelfs bij HOMERUS. *Barbar* (*Perzisch tegenover*) kan beteekend hebben: *de lieden van den overkant*, aan de *Grieken* door de *Klein-Aziaten*, en aan dezen wederkeerig gegeven. De *Perzische* taal is toch overoud, en klimt waarschijnlijk tot de kindschheid der wereld op. — *Berbers* noemen de *Arabieren* tegenwoordig, de bewoners der Noordkust van *Afrika* (de *Barbaresken*)."

Van den stijl en de schrijfwijze van het werk zelve gaven wij bij het eerste deel eene proeve; plaatsgebrek doet er ons thans ons van onthouden, hoewel wij het slot van het 18de boek, zijnde het slot van dit deel: *De zonderlingste staatsinrigting was die van het Duitsche Rijk*, enz. daartoe reeds hadden uitgekipt. Met moeite onthouden wij onzen lezer dit belangrijk overzigt; dan, het beslaat negen bladzijden, en geheel het werk is bijzonder belangrijk.

C. MUSONII RUFI, *Philosophi Stoici*, Reliquiae et Apophthegmata; cum Annotatione edidit J. VENHUIZEN PEERLKAMP, *Conrector Gymnasii Harlemensis*.

(*Vervolg en slot van bl.* 171.)

Pag. 285. ἀληθινῶν ἐραστῶν Φιλοσοφίας. Hier wordt door PEERLKAMP. de kracht van ἀληθινὸς aangetoond, en door bewijsplaatsen uit PLATO, XENOPHON en anderen gestaafd. Hij had er bij kunnen voegen MUSONIUS zelven, p. 183. κτήσεται Φίλους ἀληθινούς (waar verkeerdelijk gedrukt is ἀνοήτους), ook PLATO, *de Rep.* I. p. 347. *Edit. Steph.*

ἡ τῷ ὄντι ἀληθινὴς ἀρχων, welke laatſte plaats nog opmerkelijker wordt door het bijgevoegde τῷ ὄντι.

P. 289. ἐμπτύειν en προσπτύειν worden getoond woorden te zijn, die eene diepe verachting beteekenen. Misſchien ware het gepaster geweest, aldaar wat minder over de woorden en iets over de daad zelve te ſpreken; in allen gevalle zijn ons de aangehaalde bewijsplaatſen welkom.

Ibid. MUSONIUS had gezegd, dat ſommige menſchen voor ſmaad houden, wat geen ſmaad is voor de genen, die het ondergaan; zoo als geſcholden, geſlagen of beſpogen te worden, waarvan toch het *geſlagen worden* het ergſte is; maar, gaat hij voort, ὡς δὲ οὔτε ἀισχρὸν, οὔτε ὑβριστικὸν ἔχουσιν, dit toonen de *Lacedemoniſche* kinderen. PEERLKAMP wil hier voor ἔχουσιν lezen ἔχει, of de woorden πλῆγαι invullen. Het laatſte komt ons het waarſchijnlijkſte voor, en wij houden het voor eene gelukkige giſſing.

P. 290. Hier ſtond, in eene bedorvene plaats, μὴ δίᾳ τοῦ δρῶντος αὐτὰ δεῖ enz. Op deze, in het verband onverſtaanbare, woorden hadden JACOBS, GEEL, en naderhand PEERLKAMP zelf, hunne krachten vergeefs beproefd; maar SCHOW heeft, uit een zijner handſchriften, eene lezing voortgehaald, die de eenige ware ſchijnt, namelijk μὴ Δίᾳ, ἀλλ' ἡ διάνοια τοῦ δρῶντος αὐτὰ δεικῇ, πὸ enz.

In dit zelfde hoofdſtuk zegt MUSONIUS, dat er in vroegere tijden veel mannen beſtaan hadden, die allerlei beleediging verdroegen, terwijl ſommigen van hen met de tong gelasterd, anderen aan hun ligchaam mishandeld werden, καὶ οὔτε ἀμυναμένους φανῆναι τοὺς πλημμελήσαντας, οὔτε ἄλλον τρόπον ἐξελθόντας. *In margine Geperiano* ſtaat φαίνοντας. Waarom PEERLKAMP deze lezing of giſſing verzwegen heeft, begrijpen wij niet; de woorden οὔτε ἄλλον enz. toonen duidelijk, dat in het vorige eenige bepaalde ſoort van wraak bedoeld is, die men in het enkele ἀμυναμένους niet vindt; want φανῆναι is daar zonder eenige kracht en bijna lam. Wij voor ons nemen gemelde kantlezing gretiglijk aan, en zetten eene komma achter ἀμυναμένους, terwijl φαίνω dan hier beteekent *bij den regter aanklagen*. Voor ἐξελθόντας wordt ook nog gelezen ἐπεξελθόντας, dat misſchien te verkiezen is boven het andere.

P. 303. MUSONIUS redeneert over de ballingſchap, en bewijst, dat zij geen onheil is: zoo veel mannen hadden ze geduldig ondergaan, en er zelfs voordeel uit getrokken:

THE-

THEMISTOCLES, DIO van *Syracuse*, CLEARCHUS, DIOGENES en anderen. Na deze optelling roept hij uit: καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν. GESNER wilde voor πολλὰ lezen παλαιὰ, en PEERLKAMP gist τοιαῦτα πολλὰ. Waarom hier eenige verandering noodig is, zien wij niet. Het is het *Latijnsche* verkorte *quid multa?* en men zou vele voorbeelden uit de *Grieksche* redenaars kunnen aanhalen, die de *vulgata* bij MUSONIUS bevestigen. Op dezelfde wijze, als hier, staat bij DEMOSTH. *adv. Zenoth.* τί ἂν τὰ πολλὰ λέγοι τις; p. 311. οἷς ἐλπίδες μικραὶ πόνων. Hier ontdekt PEERLKAMP het ongerijmde in de stelling, en herstelt gelukkig den zin, door μικραὶ in μακραὶ te veranderen.

P. 314. Ἀνωδύνῳ ὄντι ποιεῖν. Met dezen gebrekkigen volzin begint een nieuw hoofdstuk. Allervernuftigst dunkt ons de gissing van PEERLKAMP, dat deze woorden het opschrift bevatten, en dat er gelezen moet worden: ἀνωδυνόν τι ποιεῖ. Dit is regt in den geest der opschriften, en de verandering draagt, in hare eenvoudigheid, het kenmerk der waarheid.

P. 316. ἄτυφοι γενόμενοι καὶ αἰτῆσαι. In deze woorden schuilt, zonder twijfel, eenig bederf, en men zou lust tot gissen hebben, hadde niet PEERLKAMP, buitengemeen gelukkig, αἰτῆσαι in αἰτηταὶ veranderd, en deze verbetering, door een kort, maar voldingend betoog, gestaafd.

P. 317. PEERLKAMP toont door voorbeelden, dat εὖ ἔστι of καλῶς ἔχει verzwegen is. Hij heeft hierdoor te meer dienst gedaan, omdat SCHOW deze plaats voor bedorven gehouden heeft.

P. 319. ἔμβα πορθμίδος ἔρυμα. Het is zonderling, dat vroegere Geleerden deze woorden nagenoeg ongemoeid gelaten hebben; en wie, die het verband inziet, twijfelt nog, of men met PEERLKAMP zou mogen lezen: ἔμβας πορθμίδι ἤρεμα?

P. 325. MUSONIUS spreekt over het voedsel, en over het bekende voorschrift, dat men luchtige spijs moet nemen, zal de ziel helder blijven; daarna volgen de woorden καθάπερ Ἡρακλείτῳ δοκεῖ λέγοντι, οὕτως αὖ γῆ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. WESSELING, HEYNE, WYTTENBACH en NIEUWLAND hebben over deze plaats gehandeld, en hunne uitspraak kwam nagenoeg hierop neêr, dat men lezen moest: αὔη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Doch PEERLKAMP haalt eene plaats van EUSEBIUS bij, waar, in de *Praep. Evang.* B. VIII. laatste Hoofdst., staat: διὸ καὶ Ἡράκλειτος

οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν, οὗ γῆ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Hij wil dus bij MUSONIUS alleen αὖ in οὗ veranderen. Het is waar, deze handelwijs is eenvoudig; maar, hoe vernuftig ook PEERLKAMP het denkbeeld van γῆ verdedigt, de zin is toch stram, en wij voor ons kunnen moeijelijk gelooven, dat dit de regte lezing is. Daarenboven is het bekend, uit hetgeen WESSEL. *Oper. Crit.* Tom. III. p. 42, HEYN. *Op. Acad.* Vol. III. p. 97. en WYTTENB. *Bibl. Crit.* part. VII. p. 140. zeggen, dat de spreuk van HERACLITUS, door de geheele oudheid heen, meestal aangeteekend staat: αὖη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη; maar het woord αὖη, als minder bekend aan de kopisten, heeft de meeste verbastering ondergaan, en er is nu eens αὕτη of αὐγὴ van gemaakt; dan weder schijnt men, tot opheldering, op den kant geschreven te hebben ξηρὴ: geene plaats toont dit duidelijker, dan die van PLUTARCHUS, *in Rom.* p. 36. A. αὕτη γὰρ ψυχὴ ξηρὴ ἀρίστη, καθ' Ἡράκλειτον. Wij vreezen dus, dat PEERLKAMP aan de woorden van EUSEBIUS, die ook aan WESSELING niet onbekend waren, een' zwakken steun heeft, en dat het beter is, de *vulgata* ruiterlijk op te geven, dan ze te wringen, of door eene hoogst twijfelachtige plaats van eenen anderen Schrijver te schragen. In het voorbijgaan merken wij aan, dat PEERLKAMP uit de bovengemelde plaats van PLUTARCHUS, en uit PORPHYRIUS, wel het een en ander had kunnen bijbrengen, om het *placitum* zelf op te helderen, uit den geest der Stoïcijnsche leer.

P. 331. MUSONIUS zegt hier, dat men, bij het gebruik van voedsel, op velerlei wijzen kan zondigen: καὶ γὰρ ὁ παραπλείων ἤδη ἐσθίων, ἁμαρτάνει: vervolgens kan men zich te veel haasten, enz. De aangehaalde *Grieksche* woorden zijn oogenschijnlijk bedorven. GESNER had, in de plaats van ἤδη, op den kant zijner uitgaaf geschreven ἢ δεῖ. SCHOW wilde, volgens eenen *Codex*, ἢ χρὴ, en PEERLKAMP gist: καὶ γὰρ ὁ ἄρα πλέιον ἐσθίων, ἤδη ἁμαρτάνει. Maar wij werpen hier tegen in, dat de plaatsing van ἄρα, op die wijze, wat vreemd is, en dat de kracht, die in ἤδη zou liggen, hier ongepast schijnt: immers is het *onmatig eten* de grootste der opgenoemde zonden! en, zoo wij ons niet geheel bedriegen, zou ἤδη door eenen *climax* moeten gevolgd worden. Wij willen ook iets wagen. Zou men niet kunnen lezen: καὶ γὰρ ὁ παραπληρούμενος ἐσθιων ἁμαρτάνει? Wanneer men nagaat, op welke wijzen de oude kopisten verkortten, zal men misschien be-

bevinden, dat er aldus geen geweld gepleegd wordt: de twee *participia* maken eene sierlijkheid, die in het *atticismus* ligt, en het werkwoord παραπληροῦν drukt volkomen uit een *eten boven de verzadiging*.

P. 335. λειότητα - σαρκὸς. PEERLKAMP verandert het eerste woord in λευκότητα, en wij stemmen geheel in met deze vernuftige en geleerde gissing.

Maar wij stappen van dit gedeelte onzer kritiek af. Wat wij aan te merken hadden, is, op zijn hoogst, een verschil van gevoelen, en geene afkeuring; integendeel, hoezeer, ook voor ons, vele plaatsen van MUSONIUS overblijven, die wij voor duister of bedorven houden, maar die wij hier niet kunnen aanvoeren, erkennen wij de verdiensten van PEERLKAMP, en gelooven, dat hij over dit gedeelte zijner afgewerkte taak tevreden mag zijn.

Wat wij boven reeds zeiden, dat PEERLKAMP eene uitgebreide belezenheid toont in de Schrijvers, die de voornaamste bronnen zijn voor de leer van ZENO, hiervan trekken wij ook nu geen enkel woord in; maar wij kunnen toch niet ontveinzen, dat hij, in dit opzigt, onzen wensch niet geheel voldaan heeft. Ongetwijfeld zijn er vele plaatsen, waar hij de gezegden van MUSONIUS behoorlijk met redenering toelicht: zoo heeft ons, onder anderen, buitengemeen bevallen de noot op p. 304 sq. over de Socratische voorbeelden; maar er zijn er daarentegen zeer vele, waarbij hij slechts eene menigte aanhalingen opgeeft, die in geen onderling verband gebragt worden. WYTTENBACH zeide van de noten van RUHNKENIUS op TIMAEUS (*vita* RUHNK. p. 56.) *sed etiam ut collectum his facultatibus apparatum cum perspicuitate, ordine ac delectu explicaret, et insigni prorsus et ad rem accommodata orationis elegantia ac venustate ornaret et quasi laetificaret.* En de noten van WYTTENBACH zelven, waarom hebben zij, buiten hare geleerdheid, zoo veel aangenaams? Het ligt niet alleen in dien zuiveren, vloeijenden stijl, maar in het volle en afgeslotene in de redenering, waardoor iedere noot van belang een klein vertoog wordt. Men mag niet eischen, dat de uitgever van eenigen ouden Schrijver dien grooten Geleerde op zijde streve; maar zijn voorbeeld mag en moet toch, al is het in de verte, nagevolgd worden. Ons komt het voor, dat PEERLKAMP zijne lezers al te veel naar UPTON. *ad* EPICT., GATAKER *ad* ANTON., en naar de *Manuductio* van LIPSIUS ver-

verwezen heeft. Hierdoor kon de Stoïcijnſche leer, zoo als zij, in den geest van MUSONIUS, gewijzigd werd, niet opgehelderd worden. Wij hadden, b. v., bij het hoofdſtuk over het ſcheren van het hoofdhaar en den baard, wel eenige opheldernde aanmerking verwacht, ten minſte meer, dan de aanwijzing van eenige plaatſen uit EPICTETUS en LUCIANUS, die reeds NIEUWLAND niet over het hoofd gezien had. Deze en andere door PEERLKAMP aangehaalde Schrijvers waren gelijktijdig met MUSONIUS, of ſchreven na hem. Zou men dus niet hebben kunnen toonen, hoe het kwam, dat de ijver van den wijsgeer zich tot een onderwerp uitſtrekte, dat beneden zijne waardigheid ſcheen te zijn? Zou het uit den aard van zijne voorſchriften niet blijken, dat hij een dergelijk geſprek te *Rome* gehouden hebbe, waar, omſtreeks dien tijd, de misduide leer van EPICURUS het mannelijke karakter der *Romeinen* geheel verbasterde? Zou dus dit hoofdſtuk van MUSONIUS, en andere, waarin hij over de levenswijs handelt, niet heimelijk tegen de Epicuristen gerigt zijn? (*) Zouden de *Grieken* eene gladde kin wel voor zoo verachtelijk en verwijfd meer gehouden hebben, ſedert dat ALEXANDER zijne *Macedoniſche* ſoldaten den baard deed afſcheren, om den vijanden geen greep te geven? Dit zijn eenige vragen in het wilde, maar wier gedeeltelijke beantwoording niet overtollig zou geweest zijn.

Over de juiste aanwijzing van alle die plaatſen van PLATO en anderen, welke MUSONIUS ſchijnt nagevolgd te hebben, zwijgen wij; maar dit ſtilzwijgen is eene volkomene goedkeuring. Hier zou ons te ver weg brengen, indien wij hiervoor bewijzen aanvoerden. Wij willen alleen dit aanmerken, dat de uitgever van eenig oud Schrijver dikwijls met vrucht anderen kan aanhalen, die van lateren ouderdom zijn, en dezen nagevolgd hebben: dit kan dikwijls tot opheldering dienſtig zijn; (PEERLKAMP zelf heeft dit, op vele plaatſen,

(*) Is het niet opmerkelijk, dat MUSONIUS, p. 176, in een hoofdſtuk, dat zoo tegen de wellustleer der Epicuristen ingerigt is, zegt: *διότι οὐδὲ ἐπιχείρημα γήμας καλὸν ὁ πλούτος ἂν εἴη.* Wij twijfelen geen oogenblik, of hij heeft hier op die ſekte gezinſpeeld, en wij meenen ons voorbeelden van iets dergelijks uit MAX. TYRIUS te herinneren.

ſen, met oordeel gedaan; alleen dunkt ons, dat hij zijn doel gemist hebbe in de noot op p. 282. MUSONIUS had de aarde de moeder en voedſter der menſchen genoemd. NIEUWLAND had een paar plaatſen uit XENOPHON en ARISTOTELES aangevoerd, die herzelfde van den landbouw zeggen, en PEERLKAMP gebruikt verder eenige woorden van DIO CHRYSOSTOMUS, die niet veel ter zake doen. Waarom geen gebruik gemaakt van dezen laatſten redenaar, *Or.* XII. p. 386 ſq. *Edit.* REISK., waar dit geheele denkbeeld op eene fraaije wijze uitgewerkt wordt?) maar het kan ook volſtrekt overtollig zijn, wanneer dit doel, door eene dergelijke opſtapeling van geleerdheid, niet bereikt wordt. Wanneer ik, b. v., PLATO lees, dan is het mij, voor het oogenblik, onverſchillig, of en hoe latere wijsgeeren en ſofisten eenige plaatſen van hem overgenomen of nagevolgd hebben; maar het is mij van belang, te weten, uit welke dichters hij ſoms de poëtiſche kleur van zijnen geheelen ſtijl of van enkele gezegden ontleent. Hiermede doelen wij op eene menigte plaatſen uit CLEMENS AL. door PEERLKAMP aangehaald, maar die niet altijd de denkbeelden van MUSONIUS toelichten.

Eindelijk toont PEERLKAMP veel geleerdheid, waar de tekst door Geſchied- of Oudheidkunde moest opgehelderd worden.

P. 283. Hier redeneert PEERLKAMP grondig over het werkwoord *καθῆσθαι*, van de *ſofisten* gebezigd. Ter loops waarſchuwen wij, dat te dezer plaatſe, in den tekst, p. 146. reg. 8, verkeerdelijk gedrukt is *ἔσω* in plaats van *ἔξω*. Ibid. wordt getoond, wie MYSON was. P. 284 handelt over AGLAUS PSOPHIDIUS. P. 288. hier wordt de Socratiſche redeneertrant ſcherpzinnig ontdekt. P. 293 maakt ons met vele perſonen bekend, die door MUSONIUS bedoeld worden, als lijdzamen onder beleediging. P. 300 legt het ſcherp gezegde van HERMODORUS aan de Efeziërs uit. Eindelijk (want wij moeten de maat niet te buiten gaan) op p. 315 wordt, op eene geleerde wijs, bewezen, dat *εἰς τὰ ἔρια* beteekent *naar de wolwinkels.*

In den tekst, p. 187, voert MUSONIUS een ſchoon gezegde van BION aan: „ Gelijk wij een huis verlaten, wan„ neer de huisheer de huur niet ontvangt, en de deur weg„ neemt, het dak opent, den put ſluit, zoo verhuis ik uit „ mijn ligchaam, wanneer de natuur, die het mij ten ge-

„ brui-

„ bruike gegeven heeft, mijne oogen, ooren, handen en voe-
„ ten onbruikbaar maakt." Hier heeft PEERLKAMP eene plaats uit den *Axiochus* van ARSCHINES bijgebragt, die opmerkelijk is, en zijne noot, op p. 318, met meer geleerdheid smakelijk toebereid; maar wij misſen de eigenlijk *antiquariſche* uitlegging. Indien de vergelijking door MUSONIUS opgeſierd is, dan zal zij waarſchijnlijk uit het *Romeinſche* regt moeten begrepen worden; is zij werkelijk geheel van BION, dan is eene dergelijke uitlegging niet aannemelijk; in allen gevalle zou eene kleine teregtwijzing niet overbodig geweest zijn.

Wij willen ſlechts nog één punt aanſtippen. In het begin van het 3de hoofdſt. I B. bij PEERLKAMP ſtaat: „ Eene
„ kwam een der Koningen van *Syrië* bij hem (want er re-
„ geerden toen nog Koningen in *Syrië*, die aan de *Romeinen*
„ ondergeſchikt waren) en MUSONIUS ſprak, onder ande-
„ ren, het volgende met hem." In welk volgend geſprek dan bewezen wordt, dat de beoefening der wijsbegeerte vooral aan eenen Koning past. Over de aangehaalde periode nu ſtapt PEERLKAMP heen. Ondertuſſchen hebben wij ons niet kunnen beletten te vragen: wie was die Koning? Is dan MUSONIUS in *Syrië* geweest? of heeft hij dien Vorst elders ontmoet? Wij zullen, naar ons vermogen, die vragen kortelijk trachten te beantwoorden.

Na den dood van HERODES *den Grooten* werd zijn rijk onder zijne drie zonen verdeeld. Het gedeelte, aan welks hoofd ARCHELAUS ſtond, werd, kort daarna, met *Syrië*, als een *Romeinſch* wingewest, vereenigd. Het gedeelte, waarover PHILIPPUS, de tweede zoon van HERODES, heerſchte, onderging, bij zijnen dood, hetzelfde lot, en het werd mede, omſtreeks 44 jaren na CH., in het *Syriſche* wingewest ingelijfd. Over deze ſtreken had CALIGULA het bewind toegeſtaan aan AGRIPPA, den kleinzoon van HERODES, na wiens dood dat rijk aan deszelfs zoon AGRIPPA II als leen geſchonken werd. Zie JOSEPH. *B. J.* L. III. C. 4. Onder VESPASIANUS regeerde ANTIOCHUS over *Commagene*, ARISTOBULUS over *Chalcidia*, en SOHEMUS over *Emeſa*. Jos. *B. J.* L. VII. C. 27. Hetgeen dus over de cijnsbare Vorſten van *Syrië* in het hoofdſtuk van MUSONIUS ſtaat, is waar, en wij hebben gezien, welke *Syriſche* Koningen in het tijdperk van onzen wijsgeer leefden; maar met wien van deze Vorſten kan hij

zich

zich onderhouden hebben? — ANTIOCHUS, de Koning van *Commagene*, werd, in het 4de jaar der regering van VESPASIANUS, door CAESENNIUS PETUS, Landvoogd van *Syrië*, bij den Keizer aangeklaagd, dat hij zich aan het *Romeinsche* gezag wilde onttrekken, en zich met de *Parthen* vereenigen. ANTIOCHUS werd daarop voortvlugtig uit zijn rijk, en gevangen naar *Rome* gevoerd. Hij hield zich evenwel, op bevel van VESPASIANUS, lang te *Lacedemon* op; terwijl ondertusschen zijne zonen, vernomen hebbende, hoe gematigd de Keizer zich gedroeg, zich naar *Rome* begaven, en eerlang daar hunnen vader ontmoetedeu. Zie JOS. *B. J.* L. VII. C. 27. Heeft MUSONIUS met dezen Vorst te *Lacedemon* of te *Rome* gesproken? Het is waar, er is wel iets in den toon, en vooral in den afloop van het gesprek, dat tot deze gissing aanleiding geeft; maar zou de verhaler van hetzelve geheel uit het oog verloren hebben, in welken toestand de *Syrische* Vorst zich bevond? Zouden die schoone regeringslessen niet geheel onnijdig geweest zijn, en zou het niet min of meer merkbaar moeten wezen, in welke omstandigheden de Koning zich, tijdens dit gesprek, bevond? Van dit alles vindt men in het meergemelde hoofdstuk niets; maar de rede is gerigt als tot eenen regerenden Vorst, of eenen Prins, die voor den troon bestemd is. Het laatste besluiten wij hieruit: MUSONIUS zegt, (p. 152) dat de menschen over regt en onregt oneenig zijn uit onkunde; zoo zij hierover even goed onderrigt waren, als over zwart en wit, koud en warm, enz. zou daaromtrent even zelden, als over deze laatste, tweedragt ontstaan: „ Gij zijt niet geheel vrij van die onkunde, geloof „ ik (zegt hij), en daarom behoort gij u op die wetenschap „ toe te leggen, dewijl het eenen Koning, boven alle ande„ ren, betaamt, het regt te kennen." Hoe groot de παρρησία van eenen Stoïcijn ook mogt wezen, wij kunnen niet voorondersteilen, dat MUSONIUS deze taal zou toegevoegd hebben aan eenig regerend Vorst, veel minder aan den voortvlugtigen en mishandelden ANTIOCHUS. De persoon, voor wien deze lessen nuttig konden zijn, was, naar onze meening, AGRIPPA *de Tweede*. Toen zijn vader den geest gaf, bevond hij zich te *Rome*. Zie JOS. *Ant. Jud.* L. XIX. C. 9. Volgens het verhaal van dezen Geschiedschrijver, was AGRIPPA *de Jonge* toen zeventien jaren oud, τρεφόμενος παρὰ Κλαυδίῳ Καίσαρι (opgevoed wordende bij den Keizer

CLAU-

CLAUDIUS.) Zou misschien MUSONIUS zelf, onder het toezigt van den Keizer, de opvoeder van den jongen Prins geweest zijn? Het dunkt ons, in allen gevalle, hoogstwaarschijnlijk, dat hij het gesprek met dezen gevoerd hebbe: en, zoo men dit mag aannemen, behoeft men niet meer met NIEUWLAND (*Disf.* p. 10.) te twijfelen, of MUSONIUS onder AUGUSTUS, dan onder TIBERIUS geboren zij. Indien hij zelfs in het eerste jaar der regering van den laatsten geboren ware, zou hij slechts iets meer dan 30 jaren oud geweest zijn, toen hij dit onderwijs gaf: voorzeker nog geen ouderdom, om op zulk een' beslissenden toon als wijsgeer te spreken!

Wij geven het hier nedergeschrevene niet als eene onwederlegbare waarheid. Het sproot uit geene bestrijderij voort; maar uit den lust, om eene kleine bijdrage te leveren, ter juistere bepaling van den leeftijd van MUSONIUS. Hadde de Heer PEERLKAMP dit onderwerp niet voorbijgezien, wij houden ons verzekerd, dat hij iets beters, misschien iets zekerders, zou geleverd hebben.

Wij vergeven hem gaarne een aantal pijn en moeite, die hij ons veroorzaakt heeft. Het zijn niet zoo zeer eenige min of meer zinstorende drukfeilen, die in den *Grieksche*n tekst ingeslopen zijn; maar het is de noodlottige pagina 18*a*, die wij bedoelen. Bij het lezen derzelve werden wij door twee geheel onverstaanbare plaatsen opgehouden. In de noten vonden wij niets: wij namen alle hulpmiddelen van uitlegging, en (zullen wij het bekennen?) reeds van verbetering of aanvulling bij de hand, toen wij, wat laat, op de gedachte kwamen, om den tekst met STOBAEUS te vergelijken; en zie! op reg. 2. waren overgeslagen de woorden: *διὰ μὲν τῆς ὑπομονῆς τῶν ἐπιτιμώντων πρὸς ἀνδρείαν*, en op reg. 7. van ond. de woorden: *καὶ τοῦ σώματος ἀσκήματα καὶ τὰ ἴδια τῆς ψυχῆς*.

De Latiniteit van den Heer PEERLKAMP vinden wij zuiver, eenvoudig en aangenaam: voorzeker geene geringe aanbeveling in een boek van dezen aard!

Eene nauwkeuriger aanwijzing der drukfeilen, vooral eene aanwijzing der noten met nommers, en bovenal een register, zouden ons welkom geweest zijn.

En nu leggen wij de pen neder. Hoe veel tegenspraak de Heer PEERLKAMP ook in deze beoordeeling van zijn verdienstelijk werk ondervonden hebbe, houde hij zich evenwel volkomen overtuigd, dat wij zijne kundigheden hoog waar-

de-

deren; dat hij, in ons oog, een' gewigtigen dienst aan de letteren bewezen heeft, en dat wij *Haarlem* geluk wenschen met eenen Rector, die, bij het gemoedelijk waarnemen zijner ambtsbezigheden, door de vruchten zijner eigene ledige uren, het vak der oude ſtudiën helpt uitbreiden, en der *Haarlemſche* ſchole luister bijzet.

Reize naar Bengalen, en Terugreize naar Europa, van JACOB HAAFNER, *volgens deszelfs nagelatene papieren uitgegeven door* C. M. HAAFNER. *Met Platen. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1822. *In gr.* 8*vo. XVI en* 415 *Bl. f* 5-18-:

Wij vinden hier eindelijk het ſlot der reisverhalen van eenen man, van wien ook wel, als van ULYSSES, kan worden gezegd: „dat hij vele menſchen, ſteden en zeden gezien heeft." Nog onlangs gaf zijn Zoon het begin dier reisverhalen uit, waarvan hij zelf bij zijn leven de ontmoetingen op de Oostkust van *Indoſtan* en op *Ceylon* had in het licht gegeven. Zoo vele vreemde avonturen, als eerstgenoemde werk, bevat dit deel niet; het loopt meest over HAAFNER's (of HAFNER's) verblijf in *Bengalen*, nadat hij op eens, door ſchurkachtige beambten, zijn vermogen, en door een' rijken *Mesties*, een' juweelhandelaar, zijne geliefde verloren had, welke met genen was doorgegaan, waarna hij, op goed geluk af, de reis naar *Calcutta* ondernam, na te *Tranquebar* voor den post van Ondermeester bij de *Deenſche* Zendelingen, te *Madras* voor dien van Boekhouder van den Equipagiemeester bedankt te hebben, en een' zwaren ſtorm te hebben doorgeſtaan. Na in *Bengalen* bijkans tot wanhoop gebragt te zijn door gebrek aan beſtaan, werd hij onverwacht uit den nood geholpen door eenen *Engelſchen* inwoner van *Calcutta*, den Heer FOWKE, die hem met zeldzame edelmoedigheid behandelde, en eindelijk zelfs deel gaf in zijnen ongemeen voordeeligen juweelhandel. Tot bevordering van denzelven deed HAAFNER nu eene reis, den *Ganges* op, naar *Chintſura*, en geeft daarna de Geſchiedenis van *Bengalen*, vooral deszelfs bemagtiging door de *Engelſchen*, de beſchrijving der voornaamſte plaatſen (langs den geheelen *Ganges*), het luchtgeſtel, de voortbrengſelen, den handel, den *Ganges*, de *Mythologie* der *Indianen* omtrent dien ſtroom (en

ook omtrent andere punten), de ſtad *Calcutta*, de *Sunderbunds*, of zandige, boschrijke eilanden aan den mond der hoofdrivier, enz. Wij vinden hier in een beknopt beſtek nog al veel bij elkander, waartoe men anders de uitgebreide en kostbare werken der *Britten* moet naſlaan. HAAFNER is en blijft altijd de vriend der *Hindoes* en de vijand der *Engelſchen*, het laatſte misſchien met meer regt dan het eerſte: want, hoewel hij door hunne plunderzucht op het Schiereiland veel geleden heeft, had hij daarentegen, in den akeligſten toeſtand, alles aan den edelmoedigen POWKE, een' geheel onverpligten, kieſchen weldoener, die zelfs zijn vriend werd, te danken, en kon dus onpartijdig zijn; doch voor de *Hindoes* werd hij misſchien wel een weinig vooringenomen door zijne genegenheid voor eene ſchoone *Indiſche Bayadere*. Hoe het zij, hij tracht vergeefs hunne ongerijmde, gedrogtelijke fabelleer voor te ſpreken; hij kan zelfs niet nalaten, hun afſchuwelijk gebruik van begraving in den *Ganges*, waardoor bijna peſtziekten ontſtaan, hoogelijk af te keuren (bl. 142, 143). Uit het gebed zelve der *Brammen*, 't welk HAAFNER mededeelt, (bl. 210) blijkt, dat zij meer *Pantheiſten* op de wijze van SPINOZA of SCHELLING, dan zuivere *Theiſten* zijn, gelijk HAAFNER daaruit zoekt te bewijzen; en die zelfde *Brammen* verbergen zorgvuldig voor het volk de betere leer hunner oude *Shaſters* (*Veda's* of *Poerandms*), om hetzelve met bijgeloovigheden van allerlei aard te overladen. De fabelverhalen, ook in dit boek medegedeeld, dragen bijkans alle den ſtempel der ongerijmdheid aan het voorhoofd, b. v. dat wegens *Koptelo* (bl. 231); en, zoo het zinnebeelden van hoogere waarheden moeten zijn, mogen wij die wel naauwelijks kenbare *Carricaturen* dier beelden noemen. Moesten nu, met de verbastering van den Godsdienst, ook de zeden niet ſlechter worden? Het is geweldig partijdig, dit bederf, een natuurlijk gevolg van den loop der zaken, met HAAFNER (bl. 207) aan den invloed der buitenlandſche, ook Christelijke, veroveraars toe te ſchrijven. Alleen moedeloosheid en lafhartigheid mag daarvan het gevolg zijn geweest; maar die toomelooze wellust en dat moorddadige bijgeloof, waarvan de verbranding der weduwen en de opoffering der boetelingen onder de wielen van den zwarten Afgod te *Jagernat* ſlechts ſtalen opleveren, zijn toch wel geen gevolg van invloed der buitenlanders, maar uit den wortel, uit den geest van den lateren bedorven' Godsdienst

ont-

ontſproten. Onbillijk is daarom ook de haat van onzen Reiziger tegen de Chriſten-Zendelingen, die zekerlijk (althans de Proteſtantſche) door de edelſte en belangelooſte oogmerken gedreven worden, hoewel het hun wel eens aan menſchkunde ontbreekt. Doch ſtaan, onzes inziens, de Doopsgezinde (*Baptiſten*) Zendelingen den regten weg in, door eerſt *ſcholen voor de eerſte kundigheden* ten behoeve der jonge *Hindoes* op te rigten, waarin deze onderwijs bekomen, zonder dat men hun het Chriſtendom opdringt. Maar natuurlijk moeten toch deze eerſte beginſelen der *Europeſche* beſchaving voordeelig werken op de ziel van den knaap, dien men van ter zijde wel eenige Chriſtelijke denkbeelden zal weten bij te brengen. En wie zou zich niet hartelijk verheugen, bij meer dan 100 millioenen menſchen de aanbidding van God in geest en waarheid, en de dienst van den Gekruisten, de afzigtige, wreede en zedeloose monſters te zien verdringen, voor welke men zich nog aan den *Ganges* en aan de *Nerbudda* ter neêr werpt?

Na twee jaren bij den Heer ROWE te hebben doorgebragt, werd HAAFNER, zoo het ſchijnt door onaangenaamheden, welke deze Heer om zijnentwil met zijne eigene bloedverwanten had, aangeſpoord, om *Bengalen* te verlaten. Hij begaf zich dan naar *Maſulipatnam*, en deed vandaar die *Reis in eenen Palanquin*, wier beſchrijving later door hemzelv' is uitgegeven, en waarvan wij ook destijds verſlag gedaan hebben. Doch het verlies eener beminde deed hem beſluiten, ook deze kust te verlaten, en zich naar *Ile de France* (*Mauritius*) te begeven. Niet onbelangrijk zijn de medegedeelde bijzonderheden wegens dit eiland; het verwondert ons ſlechts, dat de Schrijver geen enkel woord ſpreekt van den beroemden Roman *Paul et Virginie*, waarvan het meesterlijk en naar de natuur geſchilderd tooneel op dit eiland is, en hetwelk den Schrijver, die met *Frankrijk* en *Franſchen* in zoo vele betrekkingen ſtond, niet onbekend kan geweest zijn; te minder, daar *Ile de France* door dezen Roman wordt vereeuwigd. Treffend, met meesterlijke trekken geſchetst, maar ijzingwekkend, is de beſchrijving van den geweldigen orkaan, die op den 14 January 1787 dat eiland bezocht (bl. 355 en verv.) HAAFNER ging vervolgens, daar deze orkaan ook zijne uitzigten aanmerkelijk beneveld had, met een *Fransch* ſchip naar *Europa* ſcheep, en vond aan de *Kaap* een lief meisje, dat hij gaarne zou, en ook wel kon, gehuwd hebben; doch zijne verbind-

tenis werd door de zonderlingſte reden, die wij nog ooit gehoord hebben, verhinderd, doordien zijne goederen onder in het ſchip gepakt waren, en de Kapitein die niet wilde losſen, weshalve er voor HAAFNER niets overſchoot, dan naar *Europa* terug te keeren, op hoop van, na den verkoop zijner lading, in de armen zijner ſchoone terug te vliegen; doch in dit voornemen werd hij (waardoor, wordt niet gemeld) verhinderd: nimmer zag hij de *Kaap* noch zijn meisje weder. Eene ſchuldvordering op de *Indiſche* Regering werd hem nimmer uitbetaald; zijn vermogen ging in de *Franſche* fondſen, waarin hij hetzelve geheel of grootendeels ſchijnt belegd te hebben, verloren, en wij kunnen niet dan met deernis afſcheid nemen van den man, die, na zoo vele rampen en tegenheden, zoo te land als ter zee, te hebben ondervorſteld, nog in zijnen ouden dag, zoo 't ſchijnt, met bekrompenheid heeft moeten worſtelen.

Daarin kunnen wij echter niet met hem inſtemmen, als hij met tegenzin en zekere minachting van zijn *Europeesch* Vaderland ſpreekt, als van „een gehaat land, dor en onbehagelijk, „ dat de Zon met ſchuinſche ſtralen maar ſpaarzaam verlichte, „ en hetwelk zij hare levenwekkende warmte in gierige haast „ doet gevoelen, waar zich de Hemel zelden in zijn azuur „ gewaad vertoont, maar het uitſpanſel ſtaag met dikken mist „ en damp is bezwangerd." Vooreerst zou men hierop met ADDISON, in zijnen beroemden brief over *Italië*, waar hij dat land met *Engeland* vergelijkt, kunnen zeggen, dat dit alles waar kan zijn, en toch de *Vrijheid*, dat koesterend geſtarnte, door haren weldadigen invloed dit land verre verheft boven het ſchoone land der Zonne, door kruipende ſlaven bewoond. Maar dit land der Zonne zelve, wordt het niet door verzengende hitte bezocht? Schittert de Hemel ook gedurende de ſtormen der *Mouſſons* in *Indië* in zijn azuren gewaad, en doet hij dit nooit in ons land? Wie denkt hier niet aan de ſchoone zomers van 1818 tot 1822? En, daarenboven, wij worden hier zoo min door natuurlijke als door zedelijke monſters gekweld; wij hebben zoo min tijgers als CLIVES, HASTINGS en *Braminen*. Beklagen wij dus den man, wien zijne ongelukken, in *Europa* geleden, dien klaagtoon ontperſten; maar wachten wij ons toch, ons ſchoone en in allen opzigte gematigde Vaderland te verachten bij dat glooijende gewest, waar het leven der menſchen ſpoediger verteert, de wellust hen onweêrſtaanbaarder lokt, de ziekten hen

hen sterker belagen, geene geregelde vrijheid hun bestaan verzekert en de waarde der menschheid doet gevoelen.

HAAFNER, in 1787 in *Nederland* teruggekeerd, deelde nog een oogenblik in de destijds blakende Staatsgeschillen. Hij werd, wegens het missen eener Oranje-kokarde, in *Vriesland* bijkans in eene bijt gedompeld, te midden van de strengste vorst; doch nog gelukkig door een' bezadigd' man gered; en kwam behouden te *Amsterdam* aan. Dit tooneel moet zekerlijk bij de gedweeheid zijner *Indianen* verbazend hebben afgestoken! Maar de *Athenaers* ten tijde van DEMOSTHENES waren ook veel onrustiger dan de tegenwoordige *Chinezen*, en wie zou nogtans niet liever tot genen dan tot dezen willen behooren?

De Reis is met twee weluitgevoerde Platen versierd; een gezigt op de *Ougly*-rivier (den Wester-hoofdarm van den *Ganges*) en van twee *Indianen*, eenen *Tsjobdaar* en *Peon*.

Verhandeling over de Droogmaking der Haarlemmer-Meer; door F. G. BAKON VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, *Commandeur van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, enz. enz. enz. Met vier Kaarten en eene Plaat. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1821. *In gr. 8vo. XII en 324 Bl. f 15-:-:*

Een' kostbaar, maar een kostelijk werk, en bekend reeds genoeg aan zoo vele beoefenaren der Waterwerktuig- en Waterbouwkunde, in onzen leeftijd, gekenmerkt door *groote* plannen en *kolossale* ondernemingen van onderscheiden' aard, en den roem handhavende van een volk, welks voorgeslacht zoo vele wonderen van vlijt en kunst verrigtte, en welks HELMERS zong:

„ Natuur deed niets voor ons; ontroofde ons zelfs haar gunst;
„ Al wat dit land ons toont, is arbeid, vlijt en kunst."

Het kan aan elk bekend zijn, en het *Haarlemmer-Meer-boek* van LEEGWATER, maar vooral ook de *Nederlandsche Jaarboeken* van 1772 enz. behelzen verscheidene bewijzen, dat de verbazende vergrooting van het *Haarlemmer-Meer*; sedert lange reeds, der zake kundige mannen grootelijks be-

kommerde, en spoedige voorziening tegen den meer en meer dreigenden nood dead wenschen. Vier jaren geleden verwierf het voornemen des Edelen Schrijvers, en van nog twee met hem, dengevoelende aanzienlijken, om het *droogmaken van het Haarlemmer-Meer* te ondernemen, (waartoe sedert bijna twee eeuwen ontwerpen zijn gevormd) zoo zeer de goedkeuring des Konings, dat zij verlof tot het beramen van een doelmatig plan verkregen, en tot het uitnoodigen hunner landgenooten tot medewerking en deelneming. Juist overeenkomstig den wensch des Schrijvers en zijner medestanders, werd door de *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen* eene Prijsvraag omtrent dit onderwerp uitgeschreven, maar geen stuk, der bekrooninge waardig, ontvangen. Hadde de Schrijver zelf, die, sedert lang, aanteekeningen omtrent de droogmaking van het Haarlemmer-Meer had verzameld, zijn eigen daaruit gevormd ontwerp ingezonden, wie twijfelt aan de gave bekrooning zijner Verhandeling? Inderdaad, alles vereenigt zich hier, om dezelve den roem van voortreffelijkheid in hooge mate te doen verdienen. Grondige geleerdheid, aan de zedigste bescheidenheid gepaard; eene, allen omslag en praal ontwijkende, maar de zaken gepast en juist uiteenzettende voordragt; duidelijkheid, zoo verre de aard des onderwerps toelaat, die allerwegen toont, dat de Schrijver hetzelve rijpelijk overdacht heeft en volkomen meester is, en die elken lezer aangenaam onderhoudt; die *lucidus ordo*, die de gemakkelijkheid der lezing zoo zeer bevordert, en tot het begrip en de beoordeeling der voorgestelde zaken zoo ongemeen dienstig is; oprijdigheid, ook bij alle blijken van eigene overtuigdheid aangaande de waarheid en waarde zijner meening, en die de kracht der overtuiging, welke de lezer steeds gevoelt, niet weinig versterkt; in één woord, alles, wat men in eene Verhandeling van deze soort billijk verlangen kan, vindt men hier bijeen; en wie verblijdt zich dan niet, dat de Heer VAN LIJNDEN, daartoe vooral genoopt door het verschillend oordeel over de zaak der *droogmaking*, na de vruchtelooze poging der *Haarlemsche* Maatschappij, zich tot vernieuwd onderzoek gezet, en der natie zijn meesterwerk niet onthouden heeft, hetwelk, trouwens, haar zoo wel als hem tot eere strekt?

De *Inleiding* tot dit werk is, om er nu niet meer van te zeggen, juist geschikt, om de hoogste belangstelling in hetgeen volgen moet bij den lezer te verwekken. Die belang-

stel-

ſtelling toch kan, na het lezen der getuigenisſen van D. KLINKENBERG en B. GOUDRIAAN, ARIESZ., aangaande de nuttige gevolgen der begeerde *droogmaking*, niet achterblijven, een ware misſchien bij den bevooroordeelden, die den gewonen kring zijner onderzoekingen niet wil te buiten treden. Bij de nuttige gevolgen, door gemelde twee Landmeters opgegeven, *negen* in getal, voegt de Schrijver nog andere; zeggende, ten ſlotte der Inleiding: „Het is daarenboven geene geringe zaak, eene ſom van zes à zeven millioenen guldens in omloop te brengen; dezelve moet in alle de aderen der maatſchappij, waarin zij zich tot in het oneindige verſpreidt, leven en beweging voortbrengen, en aan een aantal menſchen werk en brood verſchaffen, waardoor de armenkasſen der naburige ſteden en dorpen eene aanmerkelijke verligging te wachten hebben."

In *vijftien Hoofdſtukken* handelt de Schrijver zijne zaak af.

Het eerſte Hoofdſtuk heeft ten titel: *over de oude geſteldheid der landen in Holland, en de droogmakerijen, die in dezelve volbragt zijn.* Tot dit Hoofdſtuk behooren twee *Kaarten*, welker eene den *phyſieken* ſtaat van *Holland vóór*, en de andere dien *na* de droogmakerij voorſtelt. Wel te pas gebragte beſcheidenheid en geleerdheid kenmerken hier den *meester*, bijzonder daar hij uitweidt over de watermolens, wier eerſte uitvinding hij, met groote waarſchijnlijkheid, ſtelt ten jare 1408. Bijzonder belangrijk is dit Hoofdſtuk (hetwelk ons niet verwondert, dat de Schrijver met zulke ſtijfverheffing eindigt) om de bijgevoegde lijſt der droogmakerijen, die, in *Noordholland*, van 1440 tot 1645, 42,617 m. en 256 v., en, in *Zuidholland*, van 1614 tot 1820, 35,793 m. en 580 v. aan het water ontnomen hebben. Voor deze lijſt alleen zegt gewis elk *Nederlander* den arbeidzamen en nauwkeurigen man dank.

Bij het tweede Hoofdſtuk, waarin gehandeld wordt *over den oorſprong en vergrooting van de Haarlemmer-Meer, en de onderſcheidene plannen van derzelver droogmaking*, behooren insgelijks twee *Kaarten*. De eerſte ſtelt duidelijk de toenemende vergrootingen des *Meers* zóó voor, dat deszelfs onderſcheidene ſtaten daarop geſchetst voorkomen; de andere, eene *figurative* Kaart, ſtelt de wijze voor, op welke de nieuwe polder zoude behooren ingerigt te worden. Het luſt ons, het plan daarvan kortelijk op te geven. Het *Haarlemmer-* en het *Kager-Meer*, mede in de bedijking begrepen,

eene oppervlakte van water beſtaande, groot 20,872 morgens, waarbij nog 323 morgens van het *Lutke-Meer* moeten gevoegd worden, kan veilig berekend worden 20,000 m. deelbaar land te zullen opleveren. De nieuwe polder zoude in twee ongelijke deelen moeten doorſneden worden door eene Middelvaart, die van het Zuiden naar het Noorden loopt; op welke de dwarsvaarten en dwarswegen met een' regten hoek zouden aanſchieten. Het *Lutke-Meer* moet ten middelboezem dienen, en wel zóó, dat het, met ſchotbalken kunnende afgeſloten worden, nu eens met den boezem van eerſte opmaling uit den binnenpolder, dan eens met den boezem van tweede opmaling gemeenſchap hebbe, ja zelfs, indien het noodig zij, met den boezem van *Rijsland*. De boezem van eerſte opmaling zoude eene ringvaart vormen op de helling van den bodem, nabij den tegenwoordigen oever des Meers, op eenen afſtand van omtrent 30 roeden uit denzelven, deszelfs peil hebben op 10 voeten onder het *Amſterdamſche*, en met een' dijk van den binnenpolder geſcheiden zijn, welke, even als deze vaart, den omtrek van den oever volgende, en met verſcheidene rijen van olmen en populieren beplant, op eenen ring van 11 uren gaans, de ſchoonſte vertooning zal opleveren. Deze vaart, dijk en notſloot zal eene oppervlakte van 238 morgens beſlaan; de groote middelvaart, met zijne wegen of dijken, 156 morgens; twee groote wegen, den polder in de lengte doorſnijdende, 60; en de dwarsvaarten en dwarsdijken geene 400 morgens. — Zoo ordelijk zich dit Hoofdſtuk aan het eerſte aanſluit, zoo gepast gaat het de ontwikkeling van het opgegeven plan, in de volgende, voor. Immers de opgave van onderſcheidene plannen ter droogmaking des Meers, die van tijd tot tijd, laatſtelijk in 1808, zijn gemaakt, bewijst voldingend, dat men de *mogelijkheid dier droogmaking* te allen tijde heeft erkend; en die is, zoo als men zegt, *een paal boven water*, te meer, daar die verſcheidene plannen kundigheden en denkbeelden verſpreid hebben, als nimmer nog bij ſoortgelijke ondernemingen, vóór derzelver aanvang, waren verkregen.

Maar — wij moeten ons bekorten.

(*Het vervolg hierna.*)

Lo-

Lorenzo de Valzini, der Bandieten Hoofdman in de Boſchen van Hongarijen. Niet vertaald. Met Platen. Te Rotterdam, bij M. J. Lelijveld. 1821. *In gr.* 8*vo.* 292 *Bl. f.* 2 - 12 -:

Een roman van een vaderlandsch ſchrijver, en doorgaans wèl geſchreven; dit is ons aangenaam. Het zijn echter geene vaderlandſche zeden of vaderlandſche tooneelen, waarvan zich de ſchrijver ter inkleeding zijner fictie heeft bediend; dit was ons minder aangenaam; maar zeer gelukkig is het, dat wel niets onnatuurlijker wezen zou, dan zoodanige roovergeſchiedenis zich voor te ſtellen op onzen vaderlandſchen grond.

Rooververhalen vallen juist niet zeer in onzen ſmaak; zij waren echter eenigen tijd de ſmaak van ons romanlezend publiek. Wij meenen evenwel, dat deze bandietenhiſtorie nu, om grooten opgang te maken, een weinig te laat komt. Immers, men heeft ons intuſſchen met roovergeſchiedenisſen van vreemden oorſprong rijkelijk voorzien; en wij vreezen, dat de lezing van dezelvè meer kwaads dan goeds heeft geſticht. Zoodanig nadeel zoekt deze ſchrijver daardoor voor te komen, dat hij zijnen roover niet eindelijk nog aan de maatſchappij teruggeeft, noch eenen eerlijken dood doet ſterven, maar hij integendeel het welverdiend loon zijner gruwelijke misdaden ontvangt door den arm van den burgerlijken regter. Wij geven echter in bedenking, of de ſpoedige bekeering van het ondeugend mensch aan het slot des verhaals, en het zoo gereede toedienen van troost en hoop door eenen leeraar van den godsdienst, niet eenen even nadeeligen indruk maken kan? ja, welligt *nog* nadeeliger, dan dat langdurig en beproefd berouw, en vergoeding, zoo veel mogelijk, bij vele en moeijelijke opoffering, den lezer met den gebeterden booswicht weder verzoend hadde.

Aan ſchoone en treffende trekken ontbreekt het intuſſchen niet; en wij zeiden reeds, dat wij, over het geheel, het verhaal wèl geſchreven vonden. Veel, echter, vonden wij hoogst onwaarſchijnlijk. En wat het zedelijk doél betreft, hetwelk zeker genoegzaam uitkomt, zoo zou dit, meenen wij, meer nog bereikt worden, wanneer de brave, welopgevoede jongeling niet zoo ſpoedig en zoo geheel onnatuurlijk boos werd, en wanneer de verleider langzamer en met meerder list en moeite zijn doel had moeten bereiken. Ook hinderde het ons, dat zoo telkens, als de ondeugende man ons eenige

hoop

hoop gaf op inkeer en terugtred, hij als 't ware alleen door omſtandigheden in dat goede werd belet. Wij willen ons hart niet voor het medelijden met eenen booswicht ten eenemale ſluiten; maar, en vooral in een verzierd verhaal, zien wij liever afkeer van de ondeugd, en gevoel van de eigene ſchuld des boosdoeners, in eenen hoogeren graad, dan wel het medelijden, opgewekt. Intusſchen neemt dit geenszins weg, dat wij dezen roman onder de min ſchadelijke, en, voor de liefhebbers van dezelve, aangenaam onderhoudende roovergeſchiedenisſen, rangſchikken. Het verhaal begint met eenen aanval op, en het verſtrooijen van, de roovers; dan volgt de perſoonlijke kennismaking met dezen hoofdman der bende, door berigt zijner vroegere geſchiedenis; voorts de hereeniging, verſterking, en het woeden dier bende in verwijdende ſtreken; en eindelijk de val van den man van zoo vele gruwelen, door verraad, en den arm van het regt.

De laatſte Levensdagen, Dood en Lijkopening van NAPOLEON BONAPARTE, *waargenomen en beſchreven door zijn' Lijfarts, Dr.* ARCHIBALD ARNOTT. *Uit het Engelsch. Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1823. *In gr. 8vo. 44 Bl. f: -.11-1*

Wij twijfelen geenszins, of dit boekje zal nog veel zijne lezers vinden. Wij zien er uit, (hetgeen wij echter ook nimmer betwijfelden,) dat NAPOLEON zijne nukken had, tot den einde toe behield, en naar niemands goeden raad luisterde. Als het hem niet naar den zin was, nam hij noch medicijnen, noch klisteer. Dat BONAPARTE wel zeker geſtorven, en waaraan hij geſtorven was, wisten wij reeds; maar het belangrijkſte, dat men hier nu nog voor de nakomelingſchap heeft te boek geſteld, is: hoe dikwijls NAPOLEON in zijne laatſte dagen *ſtoelgang* had, wat hij *uitbraakte*, en hoe dat uitgebraakte den ook ſtonk. Jammer, dat niet deze of gene daarvan gedurende geheel zijn vorig leven boek heeft gehouden! Die intusſchen naar dit een en ander nieuwsgierig is, kan met dit boekje tevreden zijn; want de Lijfarts geeft, wat hij kon. Het wekte, bij het telkens weifelende van den ſtaat zijner gezondheid, bij ons omtrent hetzelfde gevoel, alsof wij tot den afloop van een' avontuurlijken Roman genaderd waren: telkens waren wij beducht,

dat

dat de groote Bandiet den dans nog weêr ontſpringen, en alsdan zijne verſchrikkelijke rol hernemen mogt! Ware evenwel de grimmige Beer, in de tegenwoordige kriſis, die hij niet beleefde, losgeraakt en naar *Spanje* overgeſtoken, wie weet, of hij, in hooger hand, niet nog het werktuig ware geworden, om de zaak der Vrijheid daár en elders te doen zegepralen?

Huisboekje voór Echtgenooten en Trouwgezinden. Te Amſterdam, bij Wijsmuller en Zoon. *Forma minima.* 52 *Bl. f* :-5-8

De zielen der menſchen worden van jaar tot jaar kleiner; zoodat, als het zoo nog eenigen tijd voortgaat, wij eindelijk in het geheel geene zielen zullen hebben. Dit ſchreef de geestige STERNE. En dan ook natuurlijk geene boeken. De ſchrijver van dit *Huisboekje*, tot welks beſchouwing wij wel een vergrootglas behoeven, ſchijnt dit tijdpunt al zeer nabij te achten, en begint voor hetzelve boeken gereed te maken, gelijk de wakkere *Tijl Uilenſpiegel* ſchoentjes en muiltjes voór den buitengewonen winter. De Liliputters-foliant, zoo groot als een halve plak, is echter, naar ratio, met eene allerliefſte kleine letter gedrukt, en veelomvattend van inhoud. Na een fraai titelplaatje, waarop men een vrouwtje met de tien geboden ziet, en eene opdrage in blanco, hebben wij hier die wet des Heeren voor den Jood naar de Roomſche wijze verdeeld, en, in poëzij, naar de behoeften van gehuwde dwergen verknutſeld en ingericht. Voorts, even poëtiſch, eenige huis-regelen voor gehuwde mannetjes; dito dito voor dusdanige vrouwtjes; en, ten ſlotte, het berigt, dat dit fraaije werk op de miniatuurpers van G. VAN TUINEN ZONEN, is gedrukt is. Een rare inval, inderdaad! Is het omdat de huwelijkspligten, ernſtig en uitvoerig behandeld, te lang zijn, of omdat men niet gezet en ſeriens daarop meer behoeft te denken, dat men derzelver voorſtelling tot zoo klein formaat doet inkrimpen, en daarbij, dan nog in zulk rijm ſtelt? Wij voor ons, alhoewel wij zelve tegen folianten opzien, vermoeden, dat, zoo dit miniatuurtje, ook der miniaturen, op den tegenwoordigen miniatuurſmaak eenen merkelijken invloed heeft, inderdaad het tijdſtip niet meer ver af is, dat de zielen der lezers bijna tot op niets zullen zijn ingekrompen.

Me-

Mevrouw Braafhart met hare Kinderen. Een Leesboek voor eerstbeginnende, door eene Kindervriendin. Te Amsterdam, bij C. Schaares. In kl. 8vo. 52 Bl. f :-4-:

Voor eerstbeginnenden — voor kinderen van 4, 5 en 6 jaren — maar voor deze verstaanbaar, nuttig en goed. Mevrouw Braafhart heeft verstand, is eene waarlijk brave moeder; zij weet hare lieve kinderen zeer goed te leiden. Het boekje bevat zeer korte gesprekjes, en gaat in niets boven de kinderlijke vatbaarheid. Men geve het dus zoodanige kinderen gerust in handen.

Amsterdam, 10 Maart, 1823.

Den Redakteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijnheer!

Ik was zeer verheugd over het zoo gunstig oordeel, dat mijne onlangs uitgegevene *Leerredenen*, ook in uw geacht Maandwerk, mogten ondergaan. Doch mijne tevredenheid werd niet weinig gestoord door de bedilling, bijna op het einde: *Velerlei aanteekening van taal- en spelfouten laten wij onaangeroerd.* Het is waar, deze ontevredenheid kon, in den eersten opslag, slechts mijselven betreffen, en moest ik zelfs gezocht worden dankbaarheid voor het bedekken mijner even aangeduide naaktheid schuldig te zijn. Maar nu volgt wederom, dat men toch *iets, van meerdere aangelegenheid*, in eene noot zal aanwijzen. En, waarlijk, ik vind daar één drukfout: *wasemde*, in plaats van *wasemende*. Er wordt wel van hoog één melding gemaakt, namelijk de overtolligheid van het laatste woord in *te zamen zijn* (bl. 90, reg 1 van ond.); doch hier heeft Recensent mis gezien. De overige vijf zijn woorden, zegswijzen, en eene uitlating, die den beoordeelaar min smaken, of eenigzins onjuist toeschijnen. Hij heeft zijn gevoelen daaromtrent vrij, en kan gelijk hebben; doch men behoorde op eenen Schrijver geene blaam van *stordigheid* te werpen, door den onkundigen en oppervlakkigen lezer dusdanige bijzonderheden voor taal- en drukfouten, als enkele staten van *velerlei*, te doen aanzien.

Vertrouwende, dat dit inderdaad het oogmerk niet is geweest, verzoek ik dezen in een eerstvolgend No. van uw Maandwerk te plaatsen, als eene soort van *justificatie* voor ons beiden. Overigens heb ik de eer te zijn,

Mijnheer!

Uw D. w. Dienaar

N. SWART.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen over den Bijbel, door J. M. SCHRANT, *Roomschkatholijk Priester, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Gent, en Lid van verscheidene letterkundige Genootschappen. Te Rotterdam, bij* J. J. Thompson. 1823. *In gr.* 8vo. *XIV en* 179 *Bl. f* 2-8-:

De Predikant A. GOEDKOOP, die, volgens zijne afscheidsrede van de Gemeente van *Zonnemaire*, zich reeds in 1803 aan den dienst van het Evangelie in Vlaanderen toewijdde, doch daarin door omstandigheden tot in 1815 verhinderd werd, had in dat zelfde jaar, gelijk wij in het zekere onderrigt zijn, den inval, om, even gelijk MOURENTORF's Bijbel in folio eene lijst bevatte van Bijbeltekſten, die de Roomsche Kerkleer bevestigen zullen, — en waarop nog gedoeld wordt in de Voorrede voor het N. T. van MOURENTORF in gr. 8vo. door het Bijbelgenootschap bezorgd — ook zoo eene verzameling van tekſten op te ſtellen, welke als een tegenhanger kon dienen. Hij moet zelfs met een' vriend, die ook een vriend van SCHRANT is, reeds in dat jaar 1815 over die tekstverzameling gecorrespondeerd, en aanmerkingen daarop zich ten nutte gemaakt hebben. Onvermogen, om zoo iets *voor eigene rekening* te laten drukken, was de oorzaak, dat die verzameling tot in 1820 ongedrukt bleef liggen, daar geen der beſtaande Genootschappen, al hadden zij het gewild, hem, volgens hunne grondwetten, kon ondersteunen. In dat jaar vond gemelde Predikant zich door bezuiniging in ſtaat, zonder zijne huisselijke aangelegenheden te benadeelen, het voor eigene rekening te laten drukken, en had de *dwaasheid* (*), het in den boek-

(*) *Dwaasheid*; want naauwelijks zijn er zoo veel exemplaren van verkocht, dat de kosten der *annonces*, zoo ons be-

boekhandel te doen. En dit werkje, en het berigt daarvan in den *Protestant*, heeft de gevoeligheid van Prof. SCHRANT, zoo tegen dien Predikant, als tegen den Redacteur van den *Protestant*, en nog tegen een' anderen Predikant, die zich in denzelven met dat boeksken gemoeid, en een woord tot het hart van den Hoogleeraar gesproken heeft, opgewekt, dat hij, behalve een' boozen brief in den *Godsdienstvriend*, ook bovenstaande Verhandelingen heeft in het licht gegeven, over welker uitgave wij ons in meer dan één opzigt verblijden, daar dezelve vooreerst ons het welgelijkend portret des Hoogleeraars vertoonen, en tevens het gegronde van het beginsel, waarvan de Bijbelgenootschappen uitgaan, zóó doen gevoelen, dat wij gelooven, dat hij zijn doel, de totale ruïne der bestaande Bijbelgenootschappen, geheel zal verijdeld, en zoo, als 't ware, met eigene handen zijne glazen ingeslagen hebben.

Drie Verhandelingen vormen dezen bundel. De eerste heeft ten opschrift: *De Bijbel het beste boek.* Eene fraaije Verhandeling, die wij met genoegen — niet doorlazen — maar doorvlogen, om tot de volgende stukken te komen, en die ons SCHRANT deed wedervinden, als een man vol hoogachting voor de gewijde Schriften, en dezelve onafhankelijk van het gezag van Rome beslissende. Hoe gaarne wenschten wij, ter liefde tot den Hoogleeraar, te kunnen zeggen: zij bevat diens welgelijkend portret! Nu echter blijkt, zoo uit het Voorberigt, als uit de twee volrigt is, er uit konden goed gemaakt worden. Zonder aankondiging ware het dus even goed *verspreid*, zonder opmerking te trekken, en Prof. SCHRANT *bitterheid* te veroorzaken, gelijk zulks het geval is geweest met eene Fransche vertaling en andere stukjes, door DE FOERE in zijn' *Spectateur Belge* aangekondigd en beoordeeld; ook was de Auteur dan niet aangeklaagd geworden aan den Koning, en de Departementen van Justitie en H. Eerdienst er mede gemoeid geweest. Wij vernemen echter, dat de aangeklaagde Predikant tot President van het Prov. Kerkbestuur van Limburg enz. door Z. M. benoemd is.

volgende Verhandelingen, dat zij slechts eenige trekken bevat, en dat men nog andere in hem ontdekken moet, om zijn welgelijkend portret te hebben.

De tweede Verhandeling heeft ten opschrift: *De Bijbel niet de éénige en alleen toereikende bron der Openbaring.* Kan SCHRANT dat ter goede trouwe gelooven? Durft hij staande houden, is hij overtuigd, dat datgene, wat hij in de eerste Verhandeling als Geloofs- en Zedeleer heeft aangewezen, opregt geloofd en hartelijk beoefend, niet voldoende is, om den mensch, die zondaar is, tijdelijk en eeuwig gelukkig te maken? Met vernieuwde aandacht lazen wij deze Verhandeling, en vonden daarin niets, dan hetgene reeds bekend is, en niet eens gelet op alle de bedenkingen tegen zijne stelling, zoo als wij natuurlijk van een man als SCHRANT wachtten, en moesten wachten. Is dat verstandig? Is dat eerlijk, Professor? Vooreerst toch wordt de staat des geschils niet goed ontwikkeld, en zaken met elkander verward, die onderscheiden zijn. Geen Protestant, die bevoegd is zijne gedachten mede te deelen, zal immer beweerd hebben, dat wij uit de boeken des N. T. zelve kunnen bewijzen, dat zij van derzelver Schrijvers zijn; integendeel voeren zij wel degelijk, tot bewijs, de getuigenis der oudheid aan voor de echtheid der Bijbelschriften; maar dit raakt het verschil niet, in de Verhandeling te behandelen. De getuigenis van vijanden des Christendoms komt even zeer te pas, en heeft des te meerdere waarde, daar die van geene partijdigheid te verdenken valt: maar niemand zal die getuigenis van vijanden eene bron van kennis der Goddelijke Openbaring noemen. Een andere is niet op die twee gewigtige bedenkingen gehecht, welke de Hoogleeraar, die de *Gesprekken en Brieven tusschen een Gereformeerd Predikant en een Roomsch Pastoor*, te Dordrecht 1814 uitgegeven, gelezen heeft, aldaar gevonden heeft; namelijk, dat het voorval Joan. XXI ons aantoont, welke waarde mondelinge overleveringen hebben, en dat hoofdstuk reeds de noodzakelijkheid eener beschrevene openbaring, zelfs in der Apostelen tijd, doet gevoelen;

en dat Petrus het noodzakelijk achtte, dat men na zijnen dood iets had, waartoe hij bij zijn leven slechts zijne mondelinge voordragt deed dienen. Welke beide bewijzen ons de ongegrondheid der overleveringen en de noodzakelijkheid van eene geschrevene openbaring zóó bevestigen, dat alle tegenbedenking kunstwerk is, hetwelk, hoe schoon het zich voordoe, van zelve als ongegrond moet vervallen. Mondeling onderrigt na der Apostelen leeftijd is een *hulpmiddel*, geene *bron* van kennis. De Hoogleeraar gevoelt zich ook magtig verlegen met Jezus uitvaren tegen de overleveringen der Farizeën, die door dezelve Gods gebod krachteloos maken. Had hij dien onfeilbaren Leeraar gevolgd, ach! hoe kon hij dan zijne Verhandeling voltooijen? Het is het bolwerk van het Protestantismus: *dat overleveringen Gods gebod niet krachteloos mogen maken.* Had Prof. SCHRANT dit nu kunnen aantoonen ten opzigte van de Roomsche overleveringen, welk eene zegepraal voor zijn Kerkgenootschap! en welk een roem voor hem, bij de helden der duisternis! Maar nu, hoe is hij in het naauw! Hij moet toestemmen, ingewikkeld, dat er overleveringen bestaan kunnen, die geen gezag hebben; en welke is nu het kenmerk der echte? lees het bl. 121: „ Niet wat door de„ zen of genen hier of daar geleerd, maar wat van de „ vroegste tijden af altoos, overal, en algemeen geloofd „ en uitgeoefend is, dat wordt als Apostolische overle„ vering geëerbiedigd." Ja maar, hoe kan de leek dat weten, die de Griekse en Latijnsche Kerkvaders noch bezit, noch lezen kan in hunne taal? Maar wie kan toch zoo dom zijn, en zoo dom vragen? „ In allen gevalle," laat de Professor volgen, „ is er eene regtbank, die der „ Kerke, de zuil en grondvest der waarheid, waartegen „ de poorten der helle niets vermogen, vermits Jezus „ haar zijnen bijstand heeft toegezegd; een bijstand, wel„ ke tot aan de voleinding der wereld zal voortduren." Welk eene *petitio principii!* Die Kerk is dan zeker de Roomsche Kerk, met uitsluiting van de Protestantsche en Griekse afdeelingen, door de Kerk als ketters of Schisma-

matieken veroordeeld. SCHRANT kan zoo iets ter goeder trouwe ſchrijven en gelooven, die in den Bijbel die Geloofs- en Zedeleer vindt, welke Protestanten gaarne onderſchrijven, en waarom hij den Bijbel het beste boek noemt? Waarlijk, dit zijn donkere trekken in het portret, dat hij van zichzelven gegeven heeft! De Protestant gaat met ſmart deze redenering des Profeſſors na, gevoelt zich verſterkt in het geloof aan dat grondbeginſel: dat de Bijbel de éénige regel is van geloof en wandel, en ziet met medelijden uit het Voorberigt van deze Verhandelingen, hoe 's mans bekende talenten en liberaliteit, en de uitgegevene *Voornaamſte Waarheden, enz.* hem in zulk eene omangename ſtelling, ten opzigte zijner vervolgzieke geloofsgenooten, hebben gebragt, dat hij heeft moeten ſchrijven hetgene zijne Kerk gelooft; op eene wijze, dat de dweepzieke vervolger van alwat liberaal is er maar weinig mede voldaan zal zijn.

Neen, Profeſſor! Zoo lang de Roomſche Kerk regter en getuige te gelijk wil zijn in hare *eigene* zaak, en ons overleveringen opdringen, als Apoſtolisch, welke met de leer der Apoſtelen zoo zeer ſtrijden, als de miſſe, de oorbiecht, het vagevuur, de vereering der beelden, of der Heiligen door beelden, de ongehuwde ſtaat der Geeſtelijken, enz. enz.; zoo lang houden wij ons aan Jezus: *gij hebt Gods gebod krachteloos gemaakt door uwe inzettingen*, beſchouwen het kerkelijk gezag van Rome als *uſurpatie*, eerbiedigen het beginſel: *de Bijbel de éénige bron van kennis in den Godsdienſt, en de éénige regel van geloof en zeden*, gelooven Jezus, als Hij zeide: *zoo iemand wil doszelfs wille doen, die zal van deze leer bekennen, of zij uit God is, dan of ik van mijzelven ſpreke*, Joan. VII: 17, en laten vooral gelden hetgene gij zoo goed en waar zegt, bl. 46, 47: „ Bij dit onderzoek „ komt het minder aan op *redenering*, dan wel op *daad-* „ *ken*; het geldt hier niet de vrage: wat wij kortzigtige „ menſchen, die zoo vaak door den ſchijn bedrogen wor- „ den, voor het meest gepaste middel ter bewaring en „ verbreiding der geopenbaarde waarheden houden; maar

„ wat God, in zijne ondoorgrondelijke wijsheid, als zoo„ danig, goedgekeurd hebbe." Eilieve, Professor, doe hulde aan de waarheid! waar hebt ge meer ware kennis en godsvrucht onder de kerkelijken en tevens onder de leeken gezien, in het Noorden bij de Protestanten, waarvan ge zoo velen kent, of in het Zuiden bij uwe geloofsgenooten? wat hebben de zoogenoemde overleveringen, en die regter, de Kerk, uitgewerkt bij hen, die voor geen geld ter wereld hun Roomsch geloof met het Protestantsche zouden verwisselen? Gij weet het: *deïsmus*, *atheïsmus*, ten minste *praktisch atheïsmus* betreurt gij, met regtgeaarde Protestanten, in de genen, die u nu omringen; en zoo *daadzaken* dus gaan boven *redeneringen*, dan kunt ge niet ter goeder trouwe gelooven, „ dat God „ die overleveringen in zijne ondoorgrondelijke wijsheid „ goedgekeurd hebbe, als gepast middel ter verspreiding „ en bewaring der geopenbaarde waarheid:" maar alleen om uwen goeden naam te redden bij heethoofdige Roomschen, die u in staat geloofden de *Voornaamste Waarheden* uit te geven, of aan de uitgave deel te hebben, moest gij, zoo goed gij kondet, het Roomsche beginsel verdedigen.

In eene derde Verhandeling betoogt de Hoogleeraar, dat de Bijbel *niet dan ten deele een Volksboek is*. Alwat zijn Hoogeerw. daarin zegt, zal wel geen Protestant ontkennen; maar de gevolgtrekking, dat de Bijbelgenootschappen dan een *uittrekfel*, maar niet den geheelen Bijbel moesten verbreiden, gaat niet door, zoo lang het geneesmiddel erger is dan de kwaal.

Eene *bloemlezing!* Fraai laat zich dat hooren! Doch Prof. SCHRANT heeft zich wel gewacht, dat denkbeeld te ontwikkelen, hetwelk, bij het minste nadenken, blijkt een *ideaal* te zijn, in dezen staat der Kerke niet te verwezenlijken. Wie zouden die *bloemlezing* doen? De Bijbelgenootschappen, die bijna alleen uit ketters bestaan, door de regtbank der Kerke als zoodanig veroordeeld? of de Roomsche Kerkvoogden? En waarom hebben die, door den onfeilbaren geest bezielde, mannen dat niet reeds lang ge-

gedaan? En zoo zij het deden, zouden zij dan in die bloemlezing wel de bloemen laten van de *regtvaardigheid des geloofs*, de *aanbidding in geest en waarheid*, en andere belangrijke bloemen meer, door de Hervormers uit Gods woord in handen gevoerd? En zoo wij dan verschillende bloemlezingen kregen? *Ideaal* dus! Neen, de Bijbelgenootschappen houden zich met wezenlijk uitvoerbare middelen bezig. De Bijbel, *zonder menschelijke uitleggingen*, maar in die vertaling, welke de lezer gezag toekent, zie daar een' uitvoerlijken en toegeeflijken maatregel. Eene bloemlezing voor te slaan, en de geheele Bijbelverspreiding, ook zelfs van gedeelten, den bodem in te willen slaan, is hetzelfde (*). Gelukkig, dat Prof. SCHRANT dit niet in goeden ernst gelooft, indien men ten minste zijn geloof uit zijne daden mag opmaken. Immers, volgens bl. IX van het Voorberigt, gaat de vertaling van zijn N. T. ter perse; en volgens bl. 149 zegt hij in de derde Verhandeling, dat in den Brief aan de *Romeinen*, de *Galatiërs* en de *Hebreën* duistere en moeijelijke plaatsen voorkomen, waarop het gezegde van Petrus past. Zal de Professor er die uitlaten? o Neen! hij kan die in aanteekeningen ophelderen; maar hoe zou hij het dan gemaakt hebben in die 2000 exemplaren, welke men zegt, dat hij aan het Bijbelgenootschap *zonder noten* zou bezorgd hebben? en waarvan de steller dezer recensie eene *proeve in duodecimo* gezien heeft, welke bij het Secretariaat van het Bijbelgenootschap berust. Hoe het zij met deze afzonderlijke uitgave, de Correspondent van het Londensch Bijbelgenootschap berigt ons, dat het met de uitgave van 4000 exemplaren *zonder noten* voor dat Genootschap slechts bij onderhandeling gebleven is. Intusschen lazen wij deze derde Verhandeling met groot genoegen, daar zij tevens een aantal plaatsen uit de Kerkvaders bevat, die het Bijbellezen aanprijzen, waarvan wij

(*) Hoe gaat het in Vlaanderen met de *Historie des Bijbels?* eene soort van bloemlezing.

wij die uitwerking wenſchen, dat ook SCHRANT'S vertaling door Katholijken gelezen worde!

De Lezer, welke deze drie Verhandelingen leest, of, die gelezen hebbende, na deze recenſie herleest, zal, twijfelen wij niet, ons toeſtemmen, dat Profeſſor SCHRANT in dezelve zijn portret geleverd heeft, en met medelijden vervuld worden met den man, wiens talenten hem waardig maakten een Lid der Protestantſche Kerk te zijn, maar wiens omſtandigheden, waarboven hij zich niet kan, wellijgt niet mag verheffen, hem noodzaken, ſtellingen te verdedigen, wier zwakheid hij zelf ſchijnt gevoeld te hebben, en waardoor hij bij zijne gelijkheid aan LUTHER, wat zijne gelaatstrekken betreft, hem voor het overige hoogst ongelijk is in die trekken, welke vriend en vijand in dien Hervormer bewonderen moeten.

Les dangers des grandes villes, ſermon par A. L. C. COQUEREL, pasteur extraordinaire de l'égliſe Wallonne d'Amſterdam, prêché dans le temple Wallon le 2 février 1823. à Amſterdam, chez *S. Delachaux.* 1823. gr. 8ve. 27 pag. *f* : -10-:

Eene geheel bijzondere omſtandigheid heeft den Heer COQUEREL bewogen, deze Leerrede uit te geven. Het Voorberigt meldt ons, in weinige woorden, dat dezelve bij het hooren zeer verſchillend is beoordeeld, en dat zij nimmer het licht zou hebben gezien, bijaldien de aanmerkingen, welke daarop gevallen zijn, alleen de keuze van den tekst en de behandeling van het onderwerp betroffen. Het is derhalve te zijner verdediging tegen zekere geopperde bedenkingen, dat Z. Eerw. zich verpligt geacht heeft, zijn werk ter algemeene kennis van het Publiek te brengen.

Schoon die bedenkingen ons onbekend zijn, en wij dus ook niet over het eigenlijk gewigt van de reden ter uitgave kunnen oordeelen, willen wij dezelve, met den Heer COQUEREL, gaarne als volſtrekt dringend beſchouwen, en twijfelen ook geenszins, of Z. Eerw. zou er anders niet

niet aan gedacht hebben, om dezen zijnen kanselarbeid door den druk bekend te maken. Het is intusschen jammer, dat die reden heeft plaats gehad, daar, bij eene onpartijdige vergelijking van deze Preek met 's mans vroeger uitgegevene Leerredenen, dezelve, in ons oog, zijnen welverworven roem niet volkomen staande houdt. Immers noch de keuze van den tekst voor het onderwerp, noch de behandeling van dit onderwerp zelve onderscheidt dit stuk van eene voordeelige zijde. Ter bevordering van strenge eenheid, van hechten zamenhang en klemmende redenering, is het voorzeker noodig, dat men eerst eenen tekst uitkieze, en er dat denkbeeld uit afleide, 't welk dezelve eigenaardig en als van zelf aan de hand geeft; terwijl het kiezen van eene stof, en het zoeken van een gepasten tekst daarvoor, veelal eenen nadeeligen invloed op de zamenstelling van eene leerrede moet hebben. Dit laatste nu is, naar het ons voorkomt, bij den Heer COQUEREL het geval geweest; en vandaar, dat tekst en onderwerp in geen, of althans in een zeer los verband met elkander staan. Wij althans verbeelden ons, dat geen kundig Schriftuurverklaarder in het kort verhaal van Matheus XXI: 10: *Lorsque Jésus fut entré dans Jérusalem, toute la ville fut émue, disant: Quel est celui-ci?* iets meer zal vinden, dan eene beschrijving van de opschudding, welke een zoo vreemde optogt als die van Jezus, in eene zoo groote stad als Jeruzalem; ten tijde van het Paaschfeest, natuurlijk moest verwekken, en meenen in het voorbeeld van de kleine steden, zoo als van Bethsaida, Kapernaum, Nazareth en Chorazin, door den Leeraar zelv' aangehaald, een duidelijk bewijs te zien, dat het ongeloof in Jezus eene zaak was, afgescheiden van de woonplaats der menschen. Intusschen vindt zijn Eerw. in den tekst een blijk van het ongeloof der Jeruzalemmers aan Jezus; en oordeelt hij dit ongeloof mede daaruit te moeten verklaren, dat zij in eene groote stad woonden. Dit geeft hem aanleiding, om van het onderwerp te spreken, op den titel der Leerrede vermeld; en de woorden: *Jérusalem était une grande ville, et nous, M. F.,*

nous habitons une grande ville, banen den weg tot de behandeling van hetzelve.

De gevaren der groote ſteden worden geſteld, 1) in de gemakkelijkheid, waarmede men zijnen zondigen levenswandel aldaar kan bedekken, 2) in de gelegenheid, om er zijnen tijd ledig door te brengen, en 3) in de trotschheid, aan de bewoners van groote ſteden eigen. Wij erkennen gaarne, dat deze bijzonderheden op zichzelve vele ſchoone aanmerkingen opleveren, die op eene treffende wijze voorgeſteld worden; maar het geheel heeft ons, als ontwikkeling van het opgegeven onderwerp, niet bevredigd. Behalve het eerſte punt, ſchijnen ons de overige meer gezocht dan waar te zijn, daar eigene ondervinding ons geleerd heeft, dat kleine ſteden, naar evenredigheid, doorgaans meer lediggangers bevatten dan groote, en dat zekere kinderachtige ingenomenheid met, en belagchelijke trotschheid op, ingebeelde of wezenlijke voorregten meer het kenmerk is van de eerſte dan van de laatſte, waar de wereld en het menſchelijk leven meer hunne groote tooneelen openzetten, en de geest zich gemakkelijker van zekere bekrompene gehechtheid aan nietsbeteekenende dingen kan losmaken. Het komt ons daarenboven voor, dat vele trekken uit dit taferèel op de hoofdſtad van ons vaderland, hoewel in uitgeſtrektheid en bevolking met ſommige andere wereldſteden gelijk ſtaande, minder toepaſſelijk zijn. *Amſterdam* toch is niet ſlechts eene hoofd-, maar inzonderheid eene *koop*-ſtad; en, men moge er vrij wat van uitheemſche zeden hebben overgenomen, het is echter, voor zoo veel men ons verhaalt, nog niet zoo ver gekomen, dat de beſchrijving der lediggangers, welke onder de tweede afdeeling voorkomt, (en waarbij wij ons de *Parijſche desoeuvrés* en *Londenſche dandys* onwillekeurig herinnerden) aldaar doel treft. En dit is toch, bij de behandeling van zulk eene bijzondere ſtoffe, met zulk eene bijzondere toepaſſing gepredikt, een volſtrekt vereischte. Bovendien mag men de trotschheid der bewoners van groote ſteden meer belagchelijk dan zondig noemen, en verdient zij, onzes achtens, in geenen deele gelijk

lijk gesteld te worden met den geestelijken hoogmoed van den Farizeër in de gelijkenis (bl. 20.) Zou ook hetgeen, op bl. 21, over de mindere aandacht van den bewoner eener groote stad in eene dorpkerk gezegd wordt, wel meer zijn dan een trek van vernuft, die slechts eene schijnbare waarheid bezit? — Op de ontwikkeling van deze punten volgt eene korte toepassing, waarin het gezegde met nadruk en warmte aangedrongen wordt.

Over stijl en taal vermeten wij ons niet, stellig te oordeelen; de Redenaar spreidt hier dezelfde sierlijke en krachtige welsprekendheid ten toon, waardoor hij zich in ons land zulk een' grooten naam heeft gemaakt. Intusschen komen hier en daar trekken en wendingen voor, die, naar ons gevoel, grenzen aan hetgeen men gewoon is valsch vernuft te noemen, zoo als bl. 6: *Ces rameaux couverts de feuilles, emblêmes de paix et de joie, voilà les armes qu'il remet à ses amis, et leurs vêtemens qui couvrent la poussière du chemin, voilà les degrés de son trône!*

Wij wenschen intusschen hartelijk, dat de Eerw. COQUEREL met de uitgave van deze Leerrede het voorgesteld oogmerk bereiken, en nog lang ten zegen voor zijne Gemeente werken moge!

De Beoefeningsleer des Christendoms, naar den Bijbel gehandhaafd, bij de wederlegging van het werkje van Mejufvrouw MARIA ALETTA HULSHOFF, *getiteld:* Gevolgen der Voldoening; *door* MARIA HOOGENDORP. *In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr.* 8*vo.* 193 *Bl. f* 1-10-;

Zoo voeren dan twee Jufvrouwen tegen elkander de pen, over de beoefeningsleer des Christendoms, of eigenlijk en vooral ook over eene godgeleerde stelling; *het eindelijk al of niet zalig worden van alle menschen!* Het moeit ons wel niet, dat meisjes de pen voeren; maar in het godgeleerde vak, en dan nog wel, dat zij daarover twisten, — dit hindert ons, en is, dunkt ons, de

zaak

zaak van vrouwen niet. Zij konden, naar onze meening, zeer wel voor de gemeente zwijgen, en in eenen nederigen en ſtillen geest, die kostelijk is voor God, de Christelijke deugden beoefenen. — Mejufvrouw MARIA ALETTA HULSHOFF heeft den appel geworpen, die Mejufvrouw MARIA HOOGENDORP opvat; en, als zij die dan toch opvatten wilde, verdient zij lof, dat zij de taak, die zij op zich nam, met bezadigdheid en in eenen goeden geest heeft volbragt. Hare goede meening valt duidelijk in het oog; en eer heeft haar verſtand en hart, dat zij het zoo-genaamd *lijdelijk* Christendom niet dulden kan, hetwelk, namelijk, beweert, en hardnekkig tegen gezond verſtand en Bijbel bij die bewering volhardt, dat *het geloof onmiddellijk in het hart gewerkt wordt, zonder werkzaamheden der ziel omtrent de dierbare beloften Gods.* Hare overtuiging is juist, dat *zulk een gevoelen groote vertraging in kennis, geloof en godzaligheid veroorzaakt, en de deur voor een zorgeloos en ergerlijk leven openzet.* Wij weten echter, dat dit gevoelen maar al te veel aanhangers gevonden heeft in vroegeren tijd, en dat dit geſlacht bij ver of na nog niet is uitgeſtorven. Dat ook Mejufvrouw HULSHOFF hiertoe behoort, ſmartte ons; maar het leidde haar tot geheel iets anders, dan waartoe doorgaans de voorſtanders van zoo iets geleid worden, die de leer de praedestinatie of voorverordinering ijverig aankleven en overdrijven, en een goed deel des menschdoms tot onherroepelijke verdoemenis geſchapen en beſtemd achten. De praedestinatie, in den meest harden zin, is ook wel haar grondſlag; maar hare redeneringen brengen haar tot de ſlotſom: *God neemt de uitverkorenen in dit leven, en de niet uitverkorenen na dit leven, zonder eenige pogingen van hunne zijde, op in zijne liefdearmen, en draagt hen ten Hemel in.* Tegen deze ſtelling, die zij in het geſchrift van HULSHOFF vond, verklaart HOOGENDORP zich ten ſterkſte, en wil de nimmer eindigende rampzaligheid als Bijbelleer aandringen. — Dit is geen onderwerp voor vrouwen, dachten wij al aanſtonds bij het in de hand nemen van dit boekje, en meenden dit ter beoor-

deo-

deeling van hetzelve ter neder te ſchrijven, zonder er iets meer bij te voegen. Dan, bij het, eerst doorbladeren, en daarna gezet lezen, bevonden wij echter, dat dit opſtel de kennisneming der Hervormde Leeraren, die met voorſtanders van het lijdelijke, en overdrevene denkbeelden van verkiezing en verwerping, dikwijls niet weinig te doen hebben, wel waardig is. Mejufvr. HOOGENDORP, die de praedestinatie in het geheel niet verwerpt, redeneert tegen de zoodanigen in eenen goeden, gemoedelijken toon, bondig en overtuigend; en het zou ons niet bevreemden, dat zij dezen en genen van zijne ſteile en ongegronde denkbeelden terugbragt. Jammer is het intusſchen, dat zij Mejufvr. HULSHOFF maar niet geheelenal ruaten liet, en, in ſtede van wederlegging, niet liever eene eenvoudige, gemoedelijke teregtwijzing der voorſtanders van gezegd lijdelijk Christendom in de wereld zond. Maar zij heeft het nu eenmaal zoo verkozen; en wij wenſchen, dat haar boekje nut zal doen. Voor welonderwezene en verſtandig denkende vrienden van den Godsdienst, uit den beſchaafden ſtand, was evenwel dit werkje geene behoefte.

Obſervations médicales, faites pendant les campagnes de Ruſſie en 1812 et d'Allemagne en 1813, par le Chevalier JOS. ROMAIN LOUIS DE KIRCKHOFF. Dat is: *Geneeskundige Waarnemingen, gedurende den Veldtogt van 1812 en 1813 in Rusland en Duitschland, enz. Tweede Uitgave. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven., 1822. *In gr. 8vo.* 306 *Bl. f* 2-12-:

De ſtoute onderneming des laatſten Geweldenaars tegen het grootſte der Europeſche Rijken, die zijnen val moest voorbereiden, is niet ſlechts belangrijk voor den beoefenaar der Geſchiedenis, maar zij is het ook voor den Arts, die den invloed van velerlei ziektewekkende vermogens op de bewerktuiging van het menſchelijk ligchaam door nieu-

nieuwe waarnemingen bevestigd, en den oorsprong der laatste oorlogspest nader wenscht te zien opgehelderd. De Ridder VON KIRCKHOFF, door vroegere geneeskundige schriften met roem bekend, levert ons hier eene reeks van waarnemingen, door hem, als ooggetuige, gedurende dien voor zijne togtgenooten zoo jammervollen Russischen veldtogt, opgezameld.

Het eerste gedeelte van dit geschrift behelst een kort verhaal der lotgevallen van het Fransche leger, en van de verschrikkelijke rampen, waaraan het bij zijnen aftogt was prijs gegeven; ook van de velerlei ziekten, die, door koude, gebrek en afmatting veroorzaakt, hetzelve meer nog, dan het zwaard des vijands, vernield hebben. Het tweede deel, voor den geneeskundigen lezer van meer bijzonder belang, bevat het berigt der merkwaardigste ziekten, die onder het Fransche leger geheerscht hebben, derzelver aard, kenmerken, voorzegging en behandeling; terwijl op sommige plaatsen ook, hetgeen bij de lijkopening gevonden is, wordt medegedeeld.

De Schrijver doet zich hier kennen als een bekwaam waarnemer der natuur, die, bekend met de schriften van eenen SYDENHAM, STOLL, PRINGLE en andere beroemde Artsen, eene rationele empirie voor den éénigen weg tot waarheid houdt, en zich evenzeer van de slenterpraktijk van vele zoogenoemde Practici, als van de bespiegelingen der geneeskundige Sophisten verwijdert; als een man tevens, die grootheid van ziel genoeg bezit, om zijne dwalingen openlijk te belijden.

De kenteekenen der ziekten worden duidelijk opgegeven, en de geneeswijze is eenvoudig en doelmatig. Alleenlijk schijnt de Schrijver ons toe een te groot voorstander van braakmiddelen te zijn, wier gebruik hij in den aanvang der meeste ziekten aanprijst, ook in die van een' zuiver catarrhalen aard, waar zij, schoon somtijds en *in bepaalde omstandigheden* voordeelig, dikwijls, echter, om de zoo zeer vermeerderde irritabiliteit en neiging tot het ontstekingachtige, in het eerste tijdperk dier ziekten gewoonlijk aanwezig, allernadeeligst kunnen worden, en

niet

niet dan met de hoogſte omzigtigheid moeten worden aangewend. Wij hadden dus wel gewenscht, dat de Schrijver, om het veelvuldig misbruik, dat er van die waarlijk heroïke middelen gemaakt wordt, zich te dezen aanzien meer bepaald had uitgedrukt. Ook in andere opzigten meenen wij op goede gronden van den Schrijver te moeten verſchillen, zoo als in zijne betwijfeling van den contagieuzen aard der dyſenterie; in zijn gevoelen, dat de pest en ſynochus en febris flava varieteiten zouden zijn van den typhus; een gevoelen, waartoe hem de noſologiſche ſystema's van CULLEN en PINEL ſchijnen gebragt te hebben, welke, hoe veel goeds en bruikbaars zij ook bevatten mogen, echter met alle dergelijke claſſificatiën dat gebrek gemeen hebben, dat zij op ſymptomata gebouwd zijn, die, met den innerlijken aard der ziekten niet onmiddellijk verbonden, aanleiding geven tot eene ſymptomatiſche Geneeskunst.

Voor 't overige bedanken wij den kundigen Schrijver voor deze belangrijke bijdrage tot de kennis der legerziekten, welke eene plaats verdient naast de klasſieke werken van VAN SWIETEN en PRINGLE, en welke wij inzonderheid in handen wenſchen van allen, die in eenige betrekking ſtaan tot den militairen geneeskundigen dienst van ons vaderland.

---

* Ἰατρικὰ. *Magazijn, toegewijd aan den geheelen omvang van de Geneeskunde, beſchouwd als Wetenſchap en Kunst, uitgegeven door* C. A. L. SANDER *en* G. H. WACHTER, PZ. *Vlden Deels 1ſte Stuk. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikſen. *In gr.* 8*vo.* 95 *Bl. f* 1-2-:

Het voor ons liggend ſtuk van dit *Magazijn* is zeer belangrijk van inhoud. Eerst ontvangen wij eene waarneming van Dr. EICKMA, omtrent een zonderling *aneurysma* in de nederdalende groote ſlagader, waarbij de zak der ſlagaderbreuk niet alleen eene hartvormige gedaante had

had aangenomen, maar zelfs veel overeenkomst toonde met het weefsel des harten. EICKMA deelt, bij deze gelegenheid, eenige aanmerkingen mede, omtrent de kenteekenen, door den beroemden KREISIG aan de ziekten van het hart toegekend.

Hierop volgt *iets over den* Guineaschen *huid-draadworm* van Dr. REYNHOUT, welke deze ziekte meermalen zelf heeft waargenomen en behandeld. Hij toont duidelijk aan, dat dezelve *niet* ontstaat door het indringen van het insekt, of deszelfs ei, in de bloote huid der Negers; maar vooral bij het drinken van ongefiltreerd boschwater, waarin REYNHOUT beweert, dat de kiem van dezen worm zit. De redenen, voor het aannemen van dezen oorsprong der ziekte bijgebragt, komen ons zeer gegrond voor; maar wij zouden echter het dier zelf nog niet voor een *Gordius* verklaren, omdat men dergelijke veel in de wateren daar ter plaatse vindt.

Dr. KIST deelt ons eene welgeslaagde behandeling van zeer verouderde *syphilitische* zweren aan het been mede, waarbij het inwendig gebruik van *Mur. hydrarg.* met kamfer en opium, en *decoct. lignor.*, zonder uitwendige middelen tegen de kwaal, alles afdeed.

Het stukje wordt besloten met eene, zoo veel wij kunnen nagaan, welgeslaagde vertaling van eene belangrijke verhandeling van den *Engelschen* Heelmeester MATHIAS, over de *kwikzilverziekte*. Uit bijgebragte plaatsen van onderscheidene *Engelsche* Schrijvers toont hij, dat die ziekte door hen (van anderen zwijgt hij) niet zeer naauwkeurig behandeld is, hoewel zij derzelver aanwezen allen erkennen. MATHIAS telt, onder de oorzaken, eene verkeerde wijze, om de kwikcuur in 't werk te stellen; overbodig gebruik van kwikzouten; aanwending van kwik- en andere prikkelende middelen op de veneriſche zweren zelve; gemis van de eigenaardige werking des kwiks op mond- en speekselklieren; nadeelige werking van vochtige en koude lucht, gedurende de kwikcuur. Hij toont voorts aan, dat deze ziekte altijd en alleen een gevolg is van nadeelige werking der kwikmiddelen, geheel eigen-

aar-

aardig, en geene wijziging van klierziekte of ſcheurbuik; ook wijst hij nader het onderſcheid aan van kwikzweren, veneriſche zweren en kankerzweren, doende de eerſte zich vooral kennen door eene bijzondere geneigdheid tot oppervlakkige genezing, zoodat zij telkens weder openbreken. Hij onderſcheidt de ziekte in drie tijdperken, waarvan het gemeenſchappelijk karakter is, dat het kwik ophoudt op de veneriſche ſmetſtof te werken, ſchoon zij nog aanwezig is, en dikwijls nog plaatſelijke verwoestingen te gelijk met het kwik aanregt. Wij verlangen naar het vervolg.

Het Leven en de Regering van ELIZABETH, *Koningin van Engeland; door* LUCIA AIKIN. *Uit het Engelsch en Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. *Ingr.* 8vo. *VIII en* 339 *Bl. f* 3-5-:

Het eerſte Deel van dit belangrijk en aangenaam geſchreven werk hebben wij vroeger doen kennen. Het tweede bevat de Regering van ELIZABETH van 1573 tot 1603, het jaar van haren dood, en dus de laatſte 30 jaren derzelve. Doorgaans is de toon onzijdig en bedaard: men verbloemt de talrijke gebreken der *maagdelijke Koningin* niet; maar toch ſchijnt *Miſs* AIKIN door de ſchitterende grootheid van de heldin harer kunne en van haar land een weinig te zeer weggeſleept te zijn, om de diepe boosheid van haar hart, bij zoo menige gelegenheid, en vooral bij het Regtsgeding van MARIA *van Schotland* gebleken, in het regte licht te plaatſen, en het boek eindigt met eene ſchitterende loſſpraak. Nogtans is dit werk, hetwelk zich minder met de uitwendige ſtaatsbetrekkingen, dan met de binnenlandſche zaken, en vooral met het Hof en den perſoon zelven van ELIZABETH bezig houdt, gewigtiger voor de kennis harer geaardheid, en die harer voornaamſte Staatsdienaars, dan algemeene Geſchiedenisſen van *Engeland*, hoe belangrijk ook, en hoe zeer uit de pen van eenen HUME of RAPIN gevloeid. Onder anderen komt één trek daarin uit, die voor de

kennis van het menschelijke, vooral van het vrouwelijke, hart niet onbelangrijk is. Het is Koningin ELIZABETH's zonderlinge *huwelijkshaat*, niet alleen voor zichzelve, (dit zou toe te geven zijn) maar ook in anderen. Met den grootsten tegenzin zag zij het huwelijk der Geestelijken in haar gebied; zeer gaarne zou zij hetzelve, als Opperhoofd der *Engelsche* Kerke, verboden hebben, doch waagde zulks niet, bij de stemming der gemoederen, en omdat zij de goede gezindheid der Protestanten volstrekt noodig had, om staande te blijven. Maar dit was het niet alles. Bij het afnemen harer bekoorlijkheden misgunde en belette zij aan elk, die met haar in naauwe betrekking stond, het genot dier jeugdige huwelijksliefde, die zij zich nu eenmaal ontzegd had, en misschien in 't geheim begon te wenschen, dat zij zich niet mogt ontzegd hebben. Men leze op bl. 45 van dit Deel hare verfoeijelijke handelwijze omtrent een harer kamermeisjes, die zij, kort na het mislukken van haar eigen huwelijk met ANJOU, tot eene bekentenis van hare liefde uitlokte, de toestemming des vaders daartoe verwierf, en haar toen eensklaps ter neêrsloeg met het woord *zottin*, en de aankondiging, dat zij nooit over hare hand zou mogen beschikken. Zij ontzag zich zelfs niet, in hare gramschap, de natuurlijkste regten te schenden, waarover geen Monarch op Aarde mag beschikken. Wij hebben in het vorige Deel reeds gezien, dat zij het huwelijk van *Schotlands* Koningin met DARNLEY zocht te beletten. Toen haar gunsteling LEICESTER met de Gravinne Weduwe van ESSEX getrouwd was, kende hare woede geene grenzen; zij liet LEICESTER dadelijk in hechtenis nemen, en meende hem naar den *Tower* te doen brengen. De vrouw bleef steeds een voorwerp van haren openlijken haat (bl. 26.) Twaalf jaren later (1590), toen ELIZABETH reeds 57 jaren oud was, moest haar nieuwe gunsteling ESSEX zijn wettig huwelijk met de dochter van den beroemden WALSINGHAM verborgen houden, om den toorn zijner Gebiedster te ontgaan (bl. 160.) RALEIGH, een ander harer Hovelingen, die ook in hare gunst

gunst deelde, had eenigen tijd later een' minnehandel met eene harer staatjuffers, en was bereid, het meisje door het huwelijk te eeren; de Koningin zette hem en zijne beminde gevangen, en liet den eersten niet los, dan tegen een ransoen van *tachtigduizend p. st.*, het aandeel zijner prijsgelden van een rijk *Spaansch* schip. Welk eene laagheid! Een andere Hoveling, ROBERT CARY, had, met toestemming zijns vaders, eene bemiddelde weduwe getrouwd; hij viel in ongenade, moest het Hof mijden, en werd met moeite, niet zonder eene hevige berisping, weder aangenomen (bl. 184—188.) — Voegt men nu bij deze trekken het despotieke karakter van ELIZABETH; hare beurtelingsche en somtijds gelijktijdige vervolging der *Puriteinen* (later *Presbyterianen* en *Independenten*) en der Roomschgezinden; het verfoeijelijke gedrag jegens lieden van de laatstgenoemde gezindte, die men in een' valstrik lokte, om hun op de pijnbank de bekentenis hunner betrekkingen tot MARIA STUART af te persen (bl. 59); het schijnheilige gedrag van ELIZABETH tegen die ongelukkige Koningin zelve, die zij zoo gaarne wenschte uit den weg te ruimen, doch om harer eer wille niet durfde, tot zij eindelijk de schuld van het uitgevoerde doodvonnis op den ongelukkigen Staatssecretaris DAVISON kon werpen, en dezen als zoenoffer voor haren goeden naam kon doen lijden (bl. 97); (*) hare geweldige tirannij ten aanzien der Parlementsleden, die maar eenige verbeteringen durfden voorslaan, en daarvoor afzetting, vervolging, gevangenis moesten verduren; haar stellig verbod aan die leden, om te zeggen, wat hun slechts in't hoofd viel (bl. 201—204); hare luchtige denkwijze omtrent den Godsdienst (zij raadde de *Nederlandsche* Gezanten aan;

(*) Hier, gelijk op meer plaatsen, is SCHILLER der Geschiedenisse, zonder de dichterlijke voorstelling te benadeelen, ongemeen getrouw gebleven. Men vergelijke het verhaal wegens DAVISON bij *Miss* AIKIN (bl. 96, 97) met een der laatste tooneelen in het 4de bedrijf van *Maria Stuart*; zij komen tot in bijzonderheden overeen.

aan, om in de mis te gaan, als in eene komedie; het was der moeite niet waardig, daarom te vechten, bl. 8): dit alles zet, onzes achtens, het karakter van ELIZABETH in een zeer hatelijk licht, hetwelk bezwaarlijk door hare vastheid van besluit, haren moed, het bevorderen van tucht en geregelde zeden aan haar Hof, en hare schrandere kunst van regeren overschenen wordt. Aan den anderen kant is *Miss* AIKIN, zoo het ons voorkomt, een weinig te eenzijdig tegen MARIA STUART. Haar aandeel in de laatste zamenzwering (van BABINGTON), die toch nog bij de Geschiedschrijvers een *problema* is, wordt hier als ontwijfelbaar voorondersteld; men geeft zelfs niet onduidelijk te kennen, dat ELIZABETH geen verwijt zou verdiend hebben, zoo zij het vonnis des doods, zonder omwegen, dadelijk na de uitspraak had laten volvrekken (bl. 87.). Daarenboven zijn de uitdrukkingen onzer Schrijfster, bij de vermelding van MARIA's uiteinde, van hardheid niet vrij te pleiten. „De opmerking is, „ zegt zij, van gewigt, dat zij liever met het zegevierend masker eener martelares voor haren Godsdienst, „ dat zij aannam, dan met de zachtmoedigheid van een „ slagtoffer of het beroow eener misdadige wilde sterven." Wij gelooven voor ons zeker, dat MARIA, die ijverig Roomsch en niet zonder dweepzucht was, ter goeder trouwe waande, dat zij als martelaresse voor haar geloof stierf: het is zeer liefdeloos, de ongelukkige nog in hare laatste oogenblikken als *schijnheilige* te beschouwen; dit toch was niet haar, maar ELIZABETH's karakter.

Voor 't overige bevat dit Boek verscheidene belangrijke en wetenswaardige bijzonderheden, niet enkel tot ELIZABETH's persoon, maar ook tot haren tijd en Regering betrekkelijk. Wij zien op bl. 20 en verv. eene aardige beschrijving der feesten, door de stad *Norwich* bij het bezoek van ELIZABETH gegeven, en die wel den ongekunschten, stijven smaak dier tijden verraden; het is merkwaardig, in die toenmaals zeer aanzienlijke fabrijkstad, reeds in 1578, eene *Nederlandsche* Hervormde Gemeen-

meente te ontmoeten, die den Godsdienst in hare moedertaal waarnam, en welker leden verscheidene fabrijken uit *Nederland* derwaarts hadden overgebragt. „Deze toe„ neming van ondervinding en nijverheid bragt weldra „ *Engelands* wollen manufacturen tot een' graad van vol„ komenheid, die in vroeger tijden geheel onbekend was, „ en met woeker het land de uitoefening van openbare „ gastvrijheid weder betaalde" (bl. 21.) Ook elders vinden wij eene beschrijving van zonderlinge hoffeesten (bl. 37.) Reeds onder ELIZABETH leefde een SMITH, Schrijver van *Engelands Nationalen Rijkdom*, en dus, als Staatshuishoudkundige, de voorlooper van zijnen lateren, meer beroemden naamgenoot, den Schrijver van den *Rijkdom der Natiën*. Van welke verfoeijelijke middelen zich de *Jezuiten* bedienden, om tot hun doel te geraken, of zich bij teleurstelling te wreken, zie men op bl. 219. Met regt was de Natie daarover ten hoogste verbitterd, en te meer verkleefd aan hare Koningin.

Het is merkwaardig, dat ELIZABETH, in weerwil harer talrijke gebreken en ondeugden, toch tot aan haren dood bij de Natie zoo bemind was, en nog tot op dezen dag bij dezelve in de hoogste achting staat. Welke is daarvan de oorzaak? De groote bekwaamheid van ELIZABETH, om den geest des tijds te kennen, en dien harer Onderdanen, hoezeer zij ook den schijn, en soms het wezen, van Despotismus aannam, na te volgen en te huldigen. In het schoonste licht van haar leven vertoonde zij zich tijdens den bedreigden inval der *Spaansche*, zoogenaamde *onverwinnelijke* Vloot, in 1588, tot herstelling van bijgeloof, *Jezuitismus*, *Inquisitie* en slavernij in *Engeland*; terwijl te gelijk het *Heilige Verbond* (*la Sainte Ligue*) in *Frankrijk* een *leger des geloofs* tegen HENDRIK III en de Protestanten op de been bragt. Toen wedijverden Koningin en Volk in pogingen tot behoud van 's lands onafhankelijkheid. Onsterfelijke eer zal altijd den naam van ELIZABETH bekroonen over de heerlijke aanspraak, die zij aan het burgerleger te *Tilbury* deed, een meesterstuk van welsprekendheid en van harte-

lijk vertrouwen van een' Vorst op zijn Volk (bl. 130, 131.) Ook weet men, dat de Almagtige zelf de pogingen der vrijheidsvrienden bekroonde, en dat de nederlaag en vernieling der *Armada*, deels door de schepen der *Engelschen* en *Nederlanders*, deels door stormen, de *constitutionele* Regeringsvormen en eene redelijke burgerlijke en godsdienstige vrijheid in *Europa* heeft in stand gehouden. Eene bijkomende, door velen niet eens opgemerkte, omstandigheid is deze, dat men aan de *Spaansche expeditie*, die zulk eene levendige belangstelling en zucht naar nieuwstijdingen inboezemde, het eerste nieuwspapier, den *Engelschen Mercurius*, te danken heeft, die in April 1588 uitkwam (bl. 135); van welken kleinen aanvang zich de menigte dagbladen en staatkundige tijdschriften dagteekent, wier invloed op de staatkundige gesteldheid der Oude en Nieuwe Wereld zoo onoverzienbaar groot is.

Wij hebben in dit boek, dat in de vertaling wel blijken van *Engelschen* oorsprong draagt, geene misslagen van belang gevonden, behalve de verkeerde vermelding, op het jaar 1577, van Koning KAREL IX van *Frankrijk*, die reeds in 1574 was overleden; het moet zijn HENDRIK III,

---

Verhandeling over de Droogmaking der Haarlemmer-Meer; door F. G. BARON VAN LIJNDEN VAN HEMMEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 216.)

Had de *Haarlemsche Maatschappij* hare Prijsstoffe in verscheidene onderdeelen voorgesteld, de Schrijver dezer Verhandeling volgt nu, in verscheidene hoofdstukken, gelijkelijk die afdeelingen. Zoo handelt hij, in het derde Hoofdstuk, zeer beknopt, *over de uitgestrektheid, die aan deze droogmakerij zal moeten gegeven worden*; het vierde, *over de Ringvaart* om het droog te makene Meer, d. i. over hare noodzakelijkheid en breedte. Het vijfde Hoofdstuk handelt over den *Ringdijk*, te regt niet, gelijk in vorige plannen, hooger genomen dan de ringdijken der droogmakerijen in *Rijnland*, en bepaald op 2½ voet boven *Amsterdamsch* peil.

Daar

Daar nu de hoogſte ſtand van *Rijnlands* boezemwater, ſedert het beſtaan der *Katwijkſche* ſluizen, ſlechts 8 duim beneden hetzelve was, is deze hoogtebepaling zeker hoog genoeg; maar men wete, dat zij naar de gewone bepaling der ringdijken in *Rijnland* is geſchikt. Ongelijk uitvoeriger is het zesde Hoofdſtuk; maar het is tevens van uitſtekende belangrijkheid. De zaakkundige leze en herleze het, en hij zal den geleerden Schrijver bewonderen. Het handelt *over de werktuigen, waarmede de droogmaking zoude kunnen volbragt worden*; en wij meenen, dat hier niets ontbreekt. Eene fraaije Plaat, bij de Kaarten in de Portefeuille gevoegd, ſtrekt tot opheldering, en wel vijf uitſlaande Tabellen en verſcheidene vergelijkende berekeningen enz. voltooijen de duidelijkheid der geleerde ontwikkelingen van den Schrijver. Na redenen te hebben gegeven, waarom hij de gewone *ſtoomtuigen* veel beter oordeelt tot het droogmaken des Meers, maar evenwel in derzelver gebruik vele zwarigheid vond, treedt hij in een onderzoek, hetwelk hij te regt vleijend voor onze nationale eigenliefde noemt, of er geen ander werktuig zoude zijn uit te vinden, van hetwelk men zich, bij mindere krachtverſpilling, meerdere uitwerking zoude mogen beloven. Dit onderzoek geeft aanleiding tot de beſchouwing van het *verbeterd ſchijfrad*, *den open vijzel*, het *ſtaand* en het *hellend ſcheprad*. De ſlotſom dezes onderzoeks, en dien naam verdient het ten volle, is deze: ſtoomtuigen, vereenigd met hellende ſchepradmolens, bij welke eenige tonnen-vijzels geplaatst zijn, behooren in werking gebragt te worden. In de nabijheid der ſluizen te *Halfwegen*, op drie dijken door de keel tuſſchen het boſch van *Zwanenburg* en den *Raasdorpſchen wal* te leggen, zijn dezelve het voegelijkst te plaatſen, en wel op elken dijk zes ſtoomtuigen, met de, daar vereischte, waterwerktuigen, waarvan de eerſte rij tot 48 duimen, de tweede tot 10 voeten, en de derde tot 16 voeten het Meer uitmalen zal. Deze werktuigen zouden, op 6 voeten hoogte, 600 tonnen water in de minuut uitmalen, en de ſtoomtuigen ſlechts 300 ℔ ſteenkolen in een uur behoeven. Meer kunnen we uit dit Hoofdſtuk niet opgeven, dat, gelijk de ganſche Verhandeling, niet op aangenomene begrippen, maar op waarnemingen en proeven gebouwd is; en het zoude ons zeer verwonderen, dat niet elk bevoegd beoordeelaar aan VAN LIJNDEN'S betoog hier de meestmogelijke blijkbaarheid zal toekennen. Het zevende Hoofdſtuk is zeer kort,

handelende *over de ſluizen in den Ringdijk, en de doorvaart der aangrenzende plaatſen.* Alleen van het eerſte teekenen wij op, dat aan de *Kaag*, *Hillegommerbeek*, *Mond van het Spaarn*, *Nieuwe Meer*, *Kerkvaart te Aalsmeer*, en de *Oude Wetering*; ſluizen met dubbele kolken en drie paar deuren gevorderd worden, en nog drie enkele met twee paar deuren, als bij de *Oude Wetering*, bij de *Oostender Vaart*, en bij de *Aalsmeerſche Kerkvaart*. Het achtſte Hoofdſtuk heeft tot onderwerp *de inwendige inrigting dezer droogmakerij*; en hier redeneert de Schrijver over de verdeeling en ſchikking der landen in dezeive, de deelgenootſchap in deze onderneming, en, dewijl de *Meerpolder* eene inrigting moet ontvangen, als in *Holland* nergens beſtaat, over de *kunstbewatering* door middel der kanalen, en over de uitwatering, vooral te *Katwijk* en bij het huis *Zwanenburg*. Eindelijk worden de kosten der voorgeſtelde manier van waterontlasting vergeleken met die, welke andere polders moeten dragen. Alles geſchiedt op eene wijze, die van des Schrijvers, op het minſte oplettende, naauwkeurigheid en arbeidzaamheid evenzeer getuigt. Het negende Hoofdſtuk, dat den Schrijver veel onderzoek moet hebben gekost, loopt *over de waarſchijnlijke kosten dezer droogmaking.* Hier gaat eene opgave van vroegere berekeningen vooraf, uit welke blijkt, hoe veel meer kosten, voor het een en ander, toen vereischt werden; dan worden de redenen der thans, voor minder kosten, uitvoerbare onderneming aangewezen, de berekening opgemaakt, en bepaald op *f* 7,000,000-: In het tiende Hoofdſtuk leest men *over de waarſchijnlijke waarde der landerijen, die de nieuwe polder zal opleveren.* Deze wordt berekend op den *aard* der grondſoorten, bij de boring des bodems, in 1812, gebleken, *veen* en *molm*, *met klei gemengde vruchtbare derrie*, en *kleiaarde van goede ſoort* te zijn; op den *bouw*, welke op de nieuwe landen zal behooren plaats te hebben; op de *gelegenheid* derzelven voor het vertier enz., en op den 25 *jarigen vrijdom* van grondlasten; en dan ontſtaat de volgende berekening, bij welke wij ook niet gelooven, dat de innerlijke waarde te hoog is aangeſlagen (niettegenſtaande de *veldprodukten* zeer gedaald zijn; want, wat ſtaat hiertegen niet over?): 800 morgens best teelland à *f* 1000; 5000 m. à *f* 700; 10,000 m. à *f* 600, en 4200 m. à *f* 500, is *f* 12,400,000. Het elfde Hoofdſtuk is *over den tijd, waarin de droogmaking zal kunnen volbragt zijn.* Een jaar gaat heen

heen met het daarſtellen van een' nieuwen weg voor de ſcheepvaart; en, komen de eerſte ſtoomtuigen in het begin van *Julij* des tweeden jaars in werking, dan kan de droogmaking in *Maart* des vierden jaars voltooid zijn.

Zoo zijn de negen vraagpunten der *Haarlemſche* Maatſchappij, onzes oordeels, bondig beantwoord. Maar de Heer VAN LYNDEN heeft meer gedaan. Dit was ook noodig, zoude het werk die volkomenheid bereiken, waarop het nu onſterfelijken roem mag dragen, doch voor welker aanbreuging ſlechts eene bekwaamheid als die des Schrijvers was berekend. De gewigtigſte van alle vragen toch, op dit onderwerp te doen, is: *of de verkleining van den boezem van* Rijnland *ook eenige nadeelige gevolgen voor* Rijnland *zoude kunnen hebben.* De vrees hiervoor de éénige reden zijnde, waarom de deskundigen, die 1766 zijn geraadpleegd, tegen de droogmaking des Meers geadviſeerd hebben, wordt derzelver ten volgenden jare uitgebragt *Rapport* hier opzettelijk wederlegd, op deze wijze: Vooraf aangetoond zijnde, wat door een' boezem te verſtaan zij, waartoe hij dient, wanneer hij te klein of te groot is, en hoe hij te hoog of te laag zijn kan, wordt krachtig betoogd: 1° dat de genoemde vrees van laten oorſprong, en gebouwd is op de onbewezene ſtelling, aangaande de hoeveelheid waters, door de poldermolens in een etmaal opgemalen; 2° dat het er ver af is, dat de verkleinde boezem bijna dezelfde hoeveelheid van water zoude moeten ontvangen als de tegenwoordig groote; 3° dat de uitwatering te *Katwijk*, blijkens de ondervinding, veel gunſtiger is, dan zich demand, *zelfs* KLINKENBERG *en* GOUDRIAAN, had voorgeſteld; 4° dat het hulpmiddel, bij het tegenwoordig ontwerp gevoegd, de hulpmiddelen, bij vorige plannen voorgedragen, zeer verre overtreft; en 5° dat de ſtellers van het vermelde *Rapport*, nu levende, hunne toeſtemming wel niet zouden geweigerd hebben aan het nu voorgeſlagen plan. Onzes inziens heeft de Schrijver zijne meening volkomen bewezen, en zijne wederlegging bondig geſtaafd, in dit twaalfde Hoofdſtuk, te belangrijker weder door twee uitſlaande Tabellen, en de menigvuldige blijken van 's mans bekendheid met alles, wat tot zijne taak in betrekking ſtaat, van eigen onderzoek, en van een fiksch oordeel, dat, eerst de zaak, aan alle hare zijden, onpartijdig, bezien hebbende, dezelve, vrijmoedig, en met beleid en beſcheidenheid, daar, waar het moet, aanvat. Aan de zijde van dit belangrijk Hoofdſtuk ſtaat regt

goed het dertiende, bevattende *de gevoelens van verscheidene, in den Waterstaat ervarene, lieden, mitsgaders van het Collegie van* Rijnland *en van de Steden* Leyden *en* Haarlem, *over de droogmaking der Meer, en het verkleinen van den* Rijnlandschen *boezem.* Met bewondering van 's mans kennis, en met dankbaarheid voor zijn voorregt, dat hem zoo vele gelegenheid schonk, om te weten, en ons te doen kennen, wat anders een verborgen schat geweest ware, zal men ook dit Hoofdstuk zeker lezen, en alsdan overtuigd worden van de wenschelijkheid der, door hem gewenschte, onderneming. Het veertiende Hoofdstuk heeft de vraag, *of deze droogmaking ziekten onder de bewoners van aangrenzende of naburige plaatsen zal veroorzaken*, zóó beantwoord, zoo nauwkeurig, oordeelkundig, onpartijdig, en met bewijzen der onkennende ondervinding, dat hier wel niet meer te vragen vallen kan, en wij deze zaak voor afgedaan houden moeten. Het laatste Hoofdstuk houdt *eenige algemeene aanmerkingen* in, welke overwaardig zijn gelezen te worden door hen, die nog altijd zeggen: „Deze onderneming laat steeds, naarmate van derzelver gewigt, voor den goeden uitslag onzekerheid over." Achter de doorwrochte Verhandeling staan twee *Bijlagen* en eenige *Bijvoegselen*, die het door VAN LIJNDEN VAN HEMMEN geschrevene nader verklaren of versterken moeten.

Ongaarne scheiden wij van dit treffelijk werk, waarvan de verdienstelijke Schrijver eere zal hebben, zoo lang men in *Nederland* op geleerdheid en vaderlandsliefde prijs stelt, en waarvoor hem het hageslacht zegene, zoo zijne tijdgenooten niet met hem de vruchten aanschouwen mogen, die men zich van den goeden uitslag der *droogmakerij van het Haarlemmer-Meer* mag voorspellen. Aanmerkingen zijn te maken op elk menschelijk werk, hoe veel te meer op een van zoodanigen aard! Wij hopen nog wel eens gelegenheid te zullen hebben op hetzelve terug te komen, bij de vermelding van een of ander tegenschrift; maar het jammert ons, geene plaats meer te kunnen inruimen, om, door breedvoeriger verslag, de innerlijke waarde van dit hoogstbelangrijk werk te doen uitkomen.

Kre-

Krekelzangen van Mr. WILLEM BILDERDIJK. *IIde Deel.* *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1822. *In gr. 8vo.* *IV en* 216 *Bl. f* 3-:-:

Dit tweede Deel begint al aanstonds, op de eerste bladzijde der Voorrede, in denzelfden toon van heftigheid en overschreeuwing, die in het eerste heerschend was; en bewijst dus wederom, dat de Heer BILDERDIJK overal *overschreeuwing* vindt, behalve daar, waar hij ook wel eens, met wat minder hooggevoelendheid, nadenken mogt, of zij misschien ook heerschte, namelijk in zijnen eigen' toon en zijne eigene meening. Ieder mensch toch, die nog niet geheel rijpend is door den waan van eigene onfeilbaarheid in gedrag of oordeel, zal wel eens, wanneer hij (behalve door vleijers, napraters en medevoorstanders van zijn gevoelen en handelen, en dus mededwingelanden over die van anderen) van alle zijden op eenige fout opmerkend wordt gemaakt, in stille denken: zou er ook wat aan zijn? waar staat het toch geschreven, dat *ik alleen*, benevens hen, die het met *mij* eens zijn, gelijk, en *alle* anderen eenen slag van den molen weg hebben? Immers op deze wijs zou men zelfs vijanden, wier herinneringen de wijze te schatten en te gebruiken weet, den mond stoppen; maar schreeuwen, schelden, razen en tieren werkt nooit iets goeds, verbittert integendeel, en kan dus niet uit die liefde voortkomen, welke JEZUS (en diens leer en voorbeeld zullen toch wel meer gelden dan die van BILDERDIJK!) voor het kenmerk zijner belijderen verklaart. Indien de Heer BILDERDIJK eens zich afvroeg, of hij, met zijne gevoelens en wijze van voordragt, bij alle zijne *vrienden*, die hij ooit gehad heeft of nog heeft, en die spreken wilden, welkom geweest is? wat zou het antwoord zijn? Wij vorderen juist niet, dat hij ons of het publiek van deze zaak rekenschap geve; hij doe het zichzelven. Dit, ondertusschen, vinden wij ons verpligt, in den naam van een, hoezeer BILDERDIJK als Dichter hoogschattend, echter onpartijdig publiek, te betuigen, dat *zijn* „zonnelicht der eeuwige en onveranderlijke waarheid" (bl. II.) het voor ons en anderen nog niet is, en dat, terwijl hij de overtuigingen, die niet met de zijne overeenstemmen, „stinkende smeer- en gaslampjens" (ald.) noemt, wij zoodanige werktuigen ter verlichting dan nog altijd minder schadelijk vinden,

den, dan de ſlambouw, aan het vuur der hel omſtoken, met hoedanige het geweld *Europa* in vlam wil zetten, naar BILDERDIJK's (bl. 146) uitdrukkelijk geuiten wensch:

„ Waar Kerk en Adel ligt vertreden, (*)
„ Maakt boevenſchuim de Wet der aard,
„ En voert den opperſtaf, terwijl het reikt naar 't zwaard. —
„ Doch gij, ô Vorſten, kunt gij ſlapen? —
„„ Wel ja, het zijn onnoozle ſchapen;
„„ Al blaten ze ook wat fel, 't is nog geen wolfsgehuil." —
„ 't Kan wezen, maar mij dunkt, had ik de kooi te weiden,
„ Uit vrees van ſchaap en wolf niet langer te onderſcheiden,
„ Bij voorraad brak ik hun de tanden uit den muil."

Dat heeten wij maatregelen van veiligheid! — Nu moest echter BILDERDIJK [naardien de ouderwetſche ſtelregel nog geëerbiedigd blijft, dat *ſtellen* (ook *ſchelden*) *geen bewijzen is*] eens de boeverijen van dat „ boevenſchuim" aanwijzen; want zulk eene partij ſchapen, enkel om de ſecuriteit, de tanden uit den muil te breken, is toch zeer onherderlijk.

Hartelijk ſtemmen wij met den Dichter in: (bl. 2.)

„ 't Is de ware Godsdienſtſtichter
„ Dien ik in den Zangheld min.
„ Tolk der Waarheid, Zedenrichter,
„ Volks- en Vaderlands verplichter,
„ Aâmt zijn zangtoon Chriſtenzin.
„ Zielsverheffer, hartverlichter,
„ Heeft hij 't zintuig tot ſlavin."

en wenschten vurig, dit alles in hem te kunnen vinden; hij heeft echter, helaas! zijn zwartgallig zintuig niet tot ſlavin, maar wel degelijk tot meesteres.

Aan zijne Koninklijke Hoogheid, den Prinſe van Oranje.

Dit

(*) *Waar* ligt de Kerk vertreden? In *Spanje*, omdat de kloosters weggeruimd zijn? (Dit zijn de Jezuiten zeker met BILDERDIJK eens, en wenſchen zichzelven met zulk eenen prediker van zoo zeer in hunne kraam dienende grondſtellingen in de Proteſtantſche wereld geluk.) Of in ons vaderland, omdat er geene *heerſchende* Kerk meer is? *Wij* kunnen nog al niet anders zien, of de Godsdienst (die wel niet altijd met de Kerk één, maar het voornaamſte is) wordt redelijk wel in eere gehouden, ten minſte naar het uitwendige; over de harten hebben wij niet te oordeelen.

Dit ſtuk ademt eenen loffelijken geest van liefde voor den perſoon des Prinſen en deszelfs Huis; maar het ſlot van hetzelve is ons duister. Het behelst, namelijk, eene profetie:

„ ..... de opgebroken kuil
„ Braakt zwermen Geesten naar den hoogen!
„ Zij dwarlen — zinken — rijzen weêr,
„ En ploffen Thronen, Rijken, neêr,
„ God-zelv' in 't aangezicht gevlogen!
„ Wat wil, wat wordt dit? — Hemel ach!
„ Verhoêd den doodelijken ſlag
„ Die nadert! .... Neêrland ach! gij moet, gij moet dan vallen!
„ 't Geduld der Godheid is ten end,
„ Uw dolheid [welke?] heeft zich blind-, en eindlijk afgerend!
„ En de aard .... zij zinkt met u bij 't aaklijk donderknallen
„ Der Wraak die 't ſchuldig menschdom roost!"

Welk eene opeenſtapeling van, tot razernij toe ontzettende, denkbeelden, in welke waarlijk de „ ware Godsdienſtrichter," de „ Christenzin" enz. niet, maar vlak het tegendeel, te proeven is. Ten laatſte

„ Zwicht alles voor den throon dien 's werelds Heiland ſticht!
„ En [heet het verder] gij [Oranje], getrouw aan 't bloed der Vaderen,
„ . . . . . .
„ Verwinnaar van u-zelv' en 't heir der Godsverraderen,
„ Zult heerſchen in Zijn naam zoo verr' de morgen licht."

Aan mijn Zoon, LODEWIJK WILLEM, *bij zijne tiende verjaring*, *op den Paaschdag*, is vol van de heerlijkſte leeren der christelijke wijsheid. Het *Huwlijksjubelfeest* vermeldt, met godsdienſtigen geest, de ſedert 25 jaren in het huwelijk beproefde lotgevallen. *De hand des Ouderdoms*, *de Jeugd*, *des Levens lust* behelzen treffelijke heenwijzingen tot het onvergankelijke. *Genoeglijke Ouderdom* beveelt den vroegtijdig godsdienſtigen wandel aan; *Aan mijne Egade*, *op haren Verjaardag*, *in pijnlijken en gevaarlijken lichaamstoeſtand*, christelijke gelatenheid in het lijden. *De Wijsgeerigheid dezer Eeuw* ſchetst het vergeten van de huiſelijke pligten en het ijdelhuizig vermaak naar waarheid; wij gelooven echter, dat de leer: „ de Duivel is reeds weg,

„ En

„ En zoo God nu slechts verwijl',
„ Zal ons Rijk volkomen zijn.
„ En Hij zal het. Waarom niet?
„ Immers God is louter goedheid,
„ En wil niemand ooit verdriet;
„ Loutere kokinjezoetheid.
„ Ook zijn wij Hem veel te fijn!
„ Ja, het moet, het zal, zoo zijn!"

en die, dat „ vreugd de hoogste wet en de vrijheid regtvertreden" is, niet zoo algemeen wordt beleden en beleefd, als BILDERDIJK, door *zijnen* bril kijkende, vastftelt. Behalve dat de toon, in opgemelde regels, al vrij *profaan* is. — *De Anachoreet* behelst eene treffende les:

„ Hier leefde en ftierf de man in armoê, pijn, en leed,
„ Zich-zelv' door boete en rouw fteeds onvermurwbaar wreed.
„ . . . . . .
„ Dus pijnlijk zag hem de aard die groote plicht volenden,
„ In dwaling, maar oprecht, en zonder ze ooit te fchenden.
„ Gij, wien verlichter geest langs zachter pad geleidt,
„ Betracht uw lichter plicht met de eige omzichtigheid."

Over de *Vraag* (*uit* JOANNES *Openbaring*) mag een ieder wel eens nadenken; echter gelooven wij, dat er *andere* „ teekens der tijden" beftaan, dan BILDERDIJK ziet: die, welke *wij* meenen te zien, zijn van Jezuitfchen aard. In het *Zelfbedrog* leeren wij:

„ 't Moet Hemel of Hel zijn wier invloed u drijft,
„ Uw wil is de pen flechts waar meê ge onderfchrijft.
„ . . . . . .
„ Maar wenscht gij naar Vrijheid en vraagt wat dit zij?
„ 't Is God laten willen, en willen als Hij."

De Krokodillenkoning, die wel geen ftaart had, om ter neder te flaan, maar toch eenen muil, om de, van wege haar door eenen krokodil verflonden kind, bij hem klagende moeder op te vreten, geeft juist geen aardig, hoewel, wanneer die magt niet bepaald is, door ondervinding te zeer als waarachtig gebleken, denkbeeld van Koning en Koningsmagt; zie reeds 1 Sam. VIII: 11—17. In de *Afgetrokkenheid* wordt geklaagd:

„ Noch

„ Noch God, [bewijs dit eens, BILDERDIJK!] noch Koning meer in 't land,
„ Die vrij [namelijk gelijk die Krokodillenkoning?] regeeren mag,
„ Of boevenschuim en onverstand [ja, BILDERDIJK alleen is braaf en verstandig!]
„ Ontweldigt hun 't gezag."

Peper en Zout is waarlijk peper en zout, en verdient behartiging. Het *Lief Meisjen* doet eene belangrijke vraag aan eenen ieder, die beneden zijnen stand huwt. In *Licht en vrije Tong* gunt de Dichter „vrije tong en pen aan die ze vraagt, mits hij ieders recht ontziet, en Vorsten eerbied draagt." [Ook den Krokodillenkoningen?] In SUZANNA wordt loffe geestigheid, tegen dat verhaal gerigt, met regt en krachtig ontmoet. In het stuk *Aan den Heer* SCHOTSMAN lezen wij van „verderf van Godsdienstleer en zeden," van „blankersel, valsche Leeraars, kanker, die 't hart der Kerk verknaagt, wanspook, ingebeelde Reden, en kenbaar merk des vloeks op 't Kafasvoorhoofd van dat wanspook, van het vijandelijk gruwelrot, dat woedend komt aangevlogen," enz. Wat zou iemand, die dit werk las, zonder van den staat des Bestuurs en der Kerke in Nederland iets te weten, wel van dezelve denken moeten? Immers niets minder, dan dat het, ten aanzien van beide, een roovershol vol moord, brandstichting en verraad was! Wij danken den Hemel, dat wij, in rust gezeten, op ons gemak, Don Quichot, die molens voor reuzen en een worstwijf voor de Koningin der Amazonen aanzag, lezen, en er ons mede vermaken mogen! Wanneer ons land eens in algemeene rampen deelen moet, zal het wel van duisterlingen, maar niet van het, door BILDERDIJK als zoodanig voorgestelde, „vijandelijk gruwelrot" komen; helpt slechts kijken! — Wij hebben de Godsdienstleer, die wij in alle Nederlandsche christelijke kerken hoorden voordragen, altijd zóó verstaan, dat „zeedelijkheid" één was met „CHRISTUS aan te kleven," en uit dit laatste kracht en houding ontleende; maar hier, in *Het Kerkverloop*, leeren wij, dat „het vervalscht Geloof door Deugdleer werd verdreven, en zeedelijkheid meer gelde dan CHRISTUS aan te kleven." Wel zoo! wel zoo! Och, ga toch eens in de kerken der Protestanten, begin maar bij de eerste de-Beste, waar gij voorbijkomt, en luister eens wel! Wij komen nog al overal, en kennen onder alle Gezindheden orthodoxe plaatsen, en die toch maar bij die kerken blijven, waar „de Deugdleer het vervalscht Geloof verdrijft, en zeedelijkheid meer gelde dan

dan CHRISTUS aan te kleven." Hoe houden die menschen het uit? Daardoor, dat er, wèl bezien, *dat* gepredikt wordt, hetgeen BILDERDIJK zelf in het volgende stukje: *Deugd, ſein Geloof*, voordraagt. — *Die* Priesters, welke VOLTAIRE met ſtaal en vuur uitgeroeid wilde hebben, de moordenaars van JEAN CALAS, de ſtichters van Bartholomeus-nachten enz. enz. enz., ja, die wenſchen wij, voor zoo veel zulks met christelijke beginſelen beſtaanbaar zij, dit ook toe; hoewel wij, in hunne plaats, geene „Filozofen" gelijk VOLTAIRE begeeren. En, ja, het „fraai geroep van REDEN BOVEN!" ſtaat ons ook niet aan, wanneer men onder Rede ons aardsch verſtand verſtaat, hetgeen zonder ondervinding niet weet, dat tweemaal twee vier is; wij zeggen mede: „bedorven is de mensch, zoodra hij redeneert," namelijk met dat verſtandje het bovenzinnelijke wil *uitpluizen* en *begrijpen*: maar wij verſtaan (of allen, die zoo hoog van hunne Rede opgeven, het ook doen, is eene andere vraag) onder Rede geheel iets anders, geven het geloovig gevoel de voornaamſte plaats in haar gebied, en zeggen nu niet meer, gelijk BILDERDIJK, met ROUSSEAU, en nog minder in den zin van dezen wijsgeer, die den waren mensch in den wilden, naar dien der dieren gelijkenden, natuurſtaat vindt, dat de mensch bedorven is, zoodra hij redeneert. — Het moet ons verbazen en bedroeven, dat een zoo ſchrander hoofd, als dat van BILDERDIJK, zoo aanhoudend, zonder te onderſcheiden, doordraaft. Hij zal toch den onweêrſprekelijk waren ſtelregel, dat tot wèl *onderwijzen* wèl *onderſcheiden* behoort, waarſchijnlijk kennen; het moet dus aan den *wil*, die zich in *drogredenen* ſchijnt te behagen, haperen. In *Voor dezen en Nu* ſtaat:

„De Leeraar en de Vorst ontfangen les en wet,
„Of anders worden ze afgezet."

Dit was ten aanzien van den Leeraar wel *voordezen* zoo, toen hij aan den band zijner Formulieren lag, *nu* niet; en wij zien niet, dat het er met den Godsdienst te ſlechter om gaat. — *Konſtitutien*, *Ministers*, *Tijrannij* bevatten veel waarheid, maar ook ſofisterij. Conſtitutiën willen immers niet, dat „Jan Rap regeeren," of dat „Kees (de Minister) 't misleide volk naar lust verdrukken moet." Juist daarom, integendeel, behooren de Ministers „aan het Volk aanſpraaklijk" te zijn,

om-

omdat, gelijk het in *Tijrannij* heet, *zij* het zijn, „wier voet het Volk op 't harte treedt;" *zij* het zijn, „wier lage ziel met deszelfs leed den spot drijft, en die met deszelfs roof zich bij 't verdrukken mesten, de klagt, tot den Vorst gerigt, als op eene steenrots doen afstuiten, en de lucht van 't Koningshof verpesten." Dat echter het volk dien scheidsmuur zelf gesticht zou hebben, is onwaar; want wij zien in de geschiedenis der oudste volken, overal, de volken verdrukkende en de Vorsten (die nog niet overaltegenwoordig zijn) misleidende Ministers (zie 1 Kon. XII), eer er aan Constitutiën gedacht werd, welke juist ter oorzake van die knapen noodig werden. Hier is dus eene verdraaijing in de voorstelling der zaak, welke wij zoo gaarne aan BILDERDIJK's *hoofd* zouden toeschrijven, wanneer wij er niet te veel krediet voor hadden, dan dat wij het voor zoodanige misvatting in staat konden keuren. — In het *verworpen Christendom* wordt dit met „Grootvaars ouden japon, die zelfs de plaats in de oude-kleêrenkas niet meer waard is," gelijk gesteld, én aan 't eind den kleinzoon, die er plukstel van wil laten maken, geraden, om zijne „eigen wond" te kennen. Zou de zoo zeer voor het Christendom ijverende BILDERDIJK zijne eigene wonde wel kennen? Waar is in het Evangelie vrijheid gegeven tot uitdrukkingen, door hem geheeten

„ RECHTMATIGE VLOEK.

„ Het Helsch gespuis, dat God miskent in de oppermacht,
„ 't Verachtlijk graauw [maakt uw kompliment, Staten Generaal!] de teugels geeft in handen;
„ De Deugd vertrapt, met Zede en Godsdienst lacht,
„ De moorddolk drukt in zuivere ingewanden,
„ Verwoesting blaast, verwarring, roof, geweld,
„ Het hoogste heil in heiligschending stelt,
„ En rechten kraait om van geen plicht te hooren;
„ Wier domheid, slaaf van 't stikziendst onverstand,
„ Op vrijheid roemt in 't rammlen met zijn band;
„ De Waarheid schuwt, de Deugd heeft afgezworen;
„ Dit treff' de vloek op d' onverzetbren kop,
„ En wring' ze saam in Judas duivlenstrop!"

Zou dit eene navolging moeten heeten van den Zachtmoedige, en eene opvolging van diens gebod: „oordeelt niet!"?

Wij achten, met het afschrijven van dit malsche stukje,

ons verslag der strekking ook van dit Deel te kunnen sluiten. Het spijt ons, dat zelfs des Dichters, in het stukje „ *Vrouw*" als zonder wedergade geschilderde, Echtgenoote haren invloed niet zóó ver heeft kunnen uitstrekken, dat zij zijne razende stemming een weinig verzachtte. Dan, wij vergeten, dat eene van hare voortreffelijkheden daarin bestaat, dat zij „ altijd met heur Egâ denkt."

Zoo tusschenbeiden kwam het ons voor, dat het heerlijk Dichter-talent van den Heer BILDERDIJK, door deszelfs stemming, eenigzins belemmerd was (*).

(*) Het schijnt somtijds, en kan ook wel wezen, dat zijn goede geest plaats maakt voor den boozen, die, tot straffe van den HEER gezonden, maar al te zeer vaardig over hem is. — Indien wij den Redacteur van ons Tijdschrift wel kennen, dan twijfelen wij niet, of, wanneer hij een dichtstukje ter plaatsing ontving, waarin eene schier onuitspreekbare en kwalijkluidende woordschikking voorkwam, dergelijke wij bladz. 174 vinden: „ wat vastst stond, stond te beven," hetzelve geene plaatsing waardig gekeurd zou zijn; zoo min als een, waar soortgelijke straat- en scheldtaal, als BILDERDIJK zich veroorlooft, in gebezigd werd.

Ter beantwoording van hetgeen op bl. 137 en 138 wordt gelezen, heeft een ander dan de steller van dit verslag iets gezegd, dat hier eene plaats moge vinden:

„ *Scaapscop* is *Schaapschap* — *Schapendom*; *Coijo* is *Koe*." Zie *Geslachtl. der Nederl. Naamw.* IIde D. bl. 333. (*Scop* is *Schop* — *Schot*, Hoogd. *Schuppen*, voor *Wagenhuis*; *Coijo* is *Kooije*.)

Dat N., voor Toovenaar, in 't vuur om hals zou' raken,
Had weinig nood, zei' B. „ Gij (klonk een stem weerom)
Gij, Leeraar in de kunst om Vee uit lucht te maken;
Zijt voor den mutsaard niet te dom."

Tafereelen uit de Tijden der Kruistogten. Uit het Hoogduitsch. Met eenige Aanmerkingen van den Vertaler van OELSNER's *Verhandeling over Mahomed. Iste Deel. Te Franeker, bij* G. IJpma. 1822. *In gr.* 8vo. *XXIV*, 284 *Bl. f* 2-16-;

Drie of ten minste twee deelen zal dit werk beslaan, welks eerste, hier aangekondigd, den bijzonderen naam voert van *Tancredo*. Het is ook in den grond niet anders dan eene levensbeschrijving van dezen held, wiens geschiedenis echter behoort tot de geschiedenis der kruistogten, met name den eersten, dien wij hier, *Tancredo* gadeslaande, slechts uit een bijzonder oogpunt beschouwen. Recensent betuigt, het boekdeel met meer dan gewoon genoegen te hebben gelezen, en

en zegt den kundigen vertaler (*) welmeenenden dank voor de overname dezer letterfrucht, op Duitschen bodem door eene onbekende hand gekweekt. Reeds in de uitmuntende, uitnemend wel geſtelde voorrede, doet zich die ſchrijver als een bekwaam man kennen; en door het ganſche boekdeel heen houdt hij dezen roem, in ons oog, volkomen ſtandvastig. Er is eene helderheid in het geheele overzigt, eene aanduiding der onderſcheidene karakters en drijfveren bij de voornaamſte handelende perſonen, gepaard met eenen zuiveren en aangenamen ſtijl, die algemeen genoegen moeten geven. En inzonderheid komt de held van het verhaal in zulk een zuiver en verheven licht uit, als hij wellicht zelfs bij TASSO niet rondom zich verſpreidt. Edeler, wijzer, ſtandvastiger jongeling en man is bijna niet te verbeelden. En toch komt deze voortreffelijkheid van zijn karakter en gedrag hier zoo ongezocht aan het licht, en de bewijzen, welke de ſchrijver daar aanvoert, waar anderen hem min gunſtig beoordeeld hebben, ſchijnen ons zoo afdoende, dat alleen de algemeene aanmerking, of de heimelijke gedachte: hij was toch ook een mensch! ons zou kunnen verleiden, om op des ſchrijvers ſtille bewondering van dezen, ja wel driftigen, maar ſpoedig weer bedarenden, altijd toegevenden, altijd edelmoedigen, tegen kruisridder iets te willen afdingen. Wij mogen derhalve niet nalaten, dit werkje, waarin, nevens Tancredo, Godfried van Bouillon in een' ſchoonen, Bohemundus (gelijk hij hier heet) in een' belangrijken, Boudewijn I in een' dragelijken, doch meest al de andere opperhoofden in een' donkeren en verachtelijken dag voorkomen, bij onze lezers ten ſterkſte aan te prijzen. Na alles, wat zij over de kruistogten, zulk een belangrijk verſchijnſel en onmisbare ſchakel in de geſchiedenis der nieuwere tijden, mogen gelezen hebben, zullen zij zich den tijd, aan deze weinige bladen beſteed, nog niet beklagen. En, zonder voor de waarheid en juistheid van alles te willen inſtaan, bemerkt Recenſent echter, geene aanmerking van belang op het raisonnement te hebben. — Tot eene proef van den ſtijl kan het volgende dienen:

„ De Krijgsoversten maken van de algemeene gemoedsſtemming gebruik, en het morgenrood van den 7den Junij vindt de ganſche heermagt reeds op marsch. Het diepst ſtilzwijg.

(*) Of is deze misſchien niet dezelfde met den ſteller der aanmerkingen?

zwijgen is op het luide gedruisch gevolgd; de achterſte benden ſtuwen de voorſten dringend voort. Eindelijk komt van de voorhoede het berigt, dat men de torens der heilige ſtad ontdekte. De Opperhoofden begeven zich vooruit op eene hoogte, om het oord te overzien; doch op hetzelfde oogenblik is ook de orde van den togt verbroken: ruiters en voetknechten, prieſters, ſoldaten en vrouwen ſpoeden zich, als in een wedloop, voort, ſlepen de Veldheeren in hun midden met zich mede, en ſtorten zich over den bergrug benedenwaarts in het dal. Het was een geluk, dat TANCREDO reeds vóór hen had post gevat en de bezetting terughield van eenen aanval op het leger der Christenen, eer het zich verzamelen en in ſlagorde ſcharen kon. Niettegenſtaande de verſterkingen, nieuwelings uit *Europa* aangekomen, waardoor het getal der kruisvaarders driemaal ſterker was geworden, bevonden zich echter onder hen niet meer dan twintig duizend ſtrijdbare manſchappen, van welke naauwelijks het tiende gedeelte van paarden voorzien was (*); en het kostte veel moeite, eer de gewapenden van den legertros zich afzonderen, en de voor hun beſtemde legerplaatſen konden innemen. — Eer men den algemeenen aanval ondernam, achtten de Veldheeren het noodzakelijk, den zinkenden moed der kruisvaarders, door een godsdienſtig ſchouwſpel, op nieuw te ontvlammen. In plegtigen optogt, barrevoets, en met hunne ordekleederen verſierd, droegen de Biſſchoppen, van al de Geeſtelijken gevolgd, het kruis en de heilige vaten der kerk rondom de ſtad en den Olijfberg op, en hieven den lofzang aan, welks afdeelingen de aandachtige ſcharen met een vervaarlijk koor herhaalden. Alle vijandſchap, alle tweedragt en wangunst onder de ſtrijders van CHRISTUS was verdwenen; TANCREDO en RAIMOND omhelsden elkanderen in het gezigt des ganſchen heers. De Biſſchoppen ſpraken den zegen uit, en beloofden aan de kruisvaarders den onmiddellijken bijſtand des Hemels. Op den volgenden dag, echter, werd een ſtorm afgeſlagen, en RAIMOND'S belegeringswerktuigen gingen in vlammen op. Doch aan den tweeden morgen gaf de verſchijning eens ruiters in ſchitterende wapenrusting, dien GODEFRIED en RAIMOND terſtond voor den heiligen JORIS erkenden, den Christenen nieuwen moed. De Nor-

(*) Er waren, daarentegen, meer dan zestig duizend ſtrijdbare manſchappen binnen de ſtad, die vurig naar de eeuwige belooning, aan elken Verdediger des Geloofs door MAHOMED toegezegd, haakten. *De Nederd. Uitg.*

Normandiërs bemeesterden in een' woedenden aanval de *Stefanus*-poort: de Lotharingers bragten hunnen beweegbaren toren gelukkiglijk op de bepaalde plaats: de ophaalbrug zonk neder; en, op vrijdag, den vijftienden Julij 1099, te drie ure na den middag, ſtond GODEFRIED VAN BOUILLON zegepralend op de muren van *Jeruzalem!*".

Levensſchets van AUGUST VON KOTZEBUE, *geboren te Weimar, den 3 Mei 1761, vermoord door den Student* SAND, *den 23 Maart 1819. Naar het Hoogduitsch. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. *In kl. 8vo. 55 Bl. f* : - 11 - :

De titel van dit boekje is niet juist. Het is geene *levensſchets*, maar *eenige karaktertrekken* van KOTZEBUE, blijkbaar door eenen vriend zijner jeugd medegedeeld. Dezelve tracht zijn karakter tegen de veelvuldige aanvallen, op hetzelve in den jongſten tijd gedaan, te verdedigen; hoewel hij betuigt, in 's mans ſtaatkundige gevoelens niet te deelen. Hij onderſtelt de geheele levensgeſchiedenis van KOTZEBUE als bekend, en tracht hem ſlechts als *mensch*, als *zoon*, *echtgenoot* en *huisvader*, als *dichter* en *prozaſchrijver* van de voordeeligſte zijde te doen kennen. Hij erkent echter in hem vele gebreken, vooral oploopendheid en eigenzinnigheid, reeds als kind; maar pleit hem vrij van alle opzettelijke boosheid, en vooral van de vuile vlek, die reeds genoeg zou zijn om zijne gedachtenis te brandmerken, alsof hij, ten nadeele van *Duitschland*, een bezoldigd ſpion zou geweest zijn van het *Ruſſiſch* Kabinet, welks bemoeijingen met *Duitschland*, deszelfs ſtuderende jeugd, enz. destijds zoo in 't oog liepen, en velen zeer vreemd voorkwamen. Onze Schrijver tracht te doen zien, dat de last, aan KOTZEBUE gegeven tot geregelde mededeelingen, alleen *letterkundig* zou geweest zijn. 't Is mogelijk: wij willen den zwaar geſtraften ongelukkige, het offer van ſtaatkundige dweepzucht, niet veroordeelen; maar wie het doen en drijven der *Ruſſiſche* Ministers in de laatſte jaren opmerkzaam beſchouwt, zal ligt overhellen tot het denkbeeld, dat die *letterkundige* nieuwsgierigheid naar *nieuwe* denkbeelden, die in *Duitschland* en *Frankrijk* in omloop mogten komen, eenen *ſtaatkundigen* grondſlag had.

Bijzonder veel heeft dit werkje niet om het lijf. KOTZEBUE wordt nog het uitvoerigst als kind ge-

schildend. Hij moet toen een verwaand zotje geweest zijn, blijkens den volgenden brief aan zijne moeder, waarmede hij een geschenk van kerfen verzelde: „Een klein boompje „ waste (wies) wild op; zijne (deszelfs) bladeren hingen „ verward en dreigden te verdorren; echter groeiden er ker„ sen aan. Ook ik was vrij wild op; mijne zinnen zijn ook „ dikwijls verward; maar wie weet — *ik ben geen gek* — „ wie weet, *wat uit mij nog wel groeit!*"

Aanmerkingen omtrent den nadeeligen invloed, welken het bij ons nog bestaande Fransche Wetboek van Strafvordering heeft op den eerbied voor den Eed, door ongelijkheid in grondbeginsel, ten aanzien van bewijs door denzelven. Door C. J. VAN HEUSDEN, Jz. *Substituut Officier bij de Regtbank van Eersten Aanleg te Breda.* 's *Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. *In gr. 8vo. 27 Bl. f* -6 -:

Behalve de aanwijzing, dat de Fransche formule van eedzwering niet doelmatig is, wordt de op den titel bedoelde ongelijkheid in grondbeginsel overtuigend aangewezen, daar het vorderen van eenen eed de erkentenis in zich sluit, dat de verklaring bij eede de meestmogelijke zekerheid der waarheid opleveren moet; terwijl het wetboek echter niet alleen te menigvuldige en geheel nutteloze eeden vordert, maar ook toont geenen den minsten prijs op eenen eed te stellen, daar het niet wil, dat de Regter in het minst zich zou gebonden achten in zijne uitspraak aan zoodanige beëedigde verklaringen; maar het integendeel te eenemale aan hem overlaat, om daaraan al of geen geloof te hechten. Het werkelijk bestaan van deze ongelijkheid in grondbeginsel bij het wetboek wordt, onzes inziens, door den geachten schrijver voldingend bewezen. Wij voelden bij het lezen de ongerijmdheid, maar tevens het moeijelijke van voldoende verbetering, nadat de godvruchtige *vrees* voor den eed, bijna zouden wij zeggen opzettelijk, sinds eene lange reeks van jaren, door de vele, nutteloze en geheel oneerbiedige herhalingen, tegengegaan, voor het minst verzwakt werd. Wij wenschten, dat de eed, bij een nieuw wetboek, geheel kon worden afgeschaft. Ieder onpartijdige moet, meenen wij, ons toestemmen, dat, zal men op den eed genoegzaam kunnen afgaan, de vordering van denzelven eene zeer groote *zeldzaamheid* behoort te zijn.

Briefwisseling, over den John Howard, *van den Heer* J. L. NIERSTRASZ, JUN. *Uitgegeven door een Vriend der Menschheid. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1823. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl.* f :-6.-:

Ontwerp tot oprigting van een Nederlandsch Genootschap ter zedelijke verbetering der Gevangenen, door W. H. SURINGAR, J. L. NIERSTRASZ, JUN. *en* W. H. WARNSINCK, BZ. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1823. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl.*

Onlangs gaven wij een gunstig verslag van den *John Howard* des Heeren NIERSTRASZ. Wij moeten evenzeer met lof gewagen van deze brieven (No. 1), welke een gevolg van het gestelde in de voorrede van dat dichtstuk blijken te zijn. In dezelven wordt aangedrongen op de vorming van een Genootschap ter zedelijke verbetering der Gevangenen, met uitvoerige ontwikkeling van de wezenlijke of ingebeelde zwarigheden daartegen, gelijk ook met derzelver, zoo veel mogelijke, opruiming en weêrlegging. Doch inzonderheid hebben wij stil te staan bij het dadelijk Ontwerp, en de uitnoodiging tot deelgenootschap in zulk eene inrigting, door den Heer W. H. SURINGAR, die het eerst aanleiding tot het dichtstuk van zijnen vriend gaf, den Heer NIERSTRASZ zelven, en den Heer WARNSINCK, in het licht gegeven. (No. 2.) Het plan, door hen ontworpen, komt hoofdzakelijk neêr op eene jaarlijksche contributie van 52 st. voor ieder lid, welke besteed zal worden, deels tot verbeterd onderwijs, godsdienstige leiding en aanmoediging in de gevangenissen, deels, en wel voornamelijk, tot ondersteuning en bevordering van ontslagenen uit den kerker; opdat die, door dadelijke verlegenheid en aanhoudende moeite, om ergens, als werkman of anderzins, te regt te komen, niet genoodzaakt, of althans krachtig aangespoord worden, zich op nieuw aan onregt en misdaad schuldig te maken. De wijze, op welke dit geschieden zal, door het vestigen vooral van Hoofdbesturen ter plaatsen, waar gevangenissen zijn, opdat die de meeste en beste zorg voor hén dragen, welke zich het Genootschap bijzonder aantrekt, wordt hier wijders in vele Artikelen aangewezen, die echter nog vele ruimte overlaten voor allerlei reglementaire bepalingen.

Wij betuigen dit oogmerk van ganſcher harte toe te juichen. Wij zijn met de ſtellers van oordeel, dat vele der bedoelde ongelukkigen, door ſoortgelijke maatregelen, voor henzelven en de maatſchappij, wezenlijk te redden en te regt te brengen zijn. Wij wenſchen hun de meestmogelijke onderſteuning en medewerking, van ganſcher harte, toe; en kunnen ook bijna, niet twijfelen, of onze landgenooten zullen, even gaarne als voor de Maatſchappij van Weldadigheid, voor dit Genootſchap wekelijks een' enkelen ſtuiver afzonderen. Immers, zonder iets te willen onttrekken aan den lof van Zendeling- of Bijbelgenootſchappen, zijn ons toch deze zondaars en jammerlijk verblinden, onze land- ja ligt onze ſtadgenooten, nader. En ons eigen belang, onze veiligheid, en misſchien de deugd onzer kinderen, ſtaat met hunne bekeering in het allernaauwst verband.

Om deze reden hopen wij dan ook hartelijk, dat het getal van vijfhonderd inteekenaars, waarmede men, des noods, een begin wil maken, al ſpoedig eenige malen verdubbeld worde; opdat niet ſlechts de besten, maar allen, die de gevangenisſen verlaten, onder eenig opzigt komen. Volſtrekt onverbeterlijken behooren, in allen gevalle, in de burgermaatſchappij niet wederom toegelaten te worden. Ons kwam het hierbij als eene wenſchelijke zaak voor, dat dit Genootſchap met reeds genoemde Maatſchappij van Weldadigheid in een zeker verbond trad, en er misſchien nieuwe koloniën voor dit ſlag van berooide zwervers wierden opgerigt.

Doch, hoe hartelijker wij eenen goeden uitſlag aan deze onderneming toewenſchen, hoe minder wij eene zekere bedenking kunnen onderdrukken. In het Programma der Maatſchappij Tot Nut van 't Algemeen, 1822, vinden wij ook de vraag aan eene Commisſie tot onderzoek opgedragen, *wat zij doen kan ter verbetering der tuchtelingen?* Ware het dan niet beter geweest, dat men den uitſlag van dit onderzoek hadde afgewacht, of daar ter plaatſe althans dit plan aangeboden; opdat het, door een zoo achtbaar ligchaam, welks afdeelingen door het ganſche land verſpreid zijn, in trein gebragt wordende, des te ligter vertrouwen en medewerking mogt vinden? Welke uitſtekende menſchen toch de onderteekenaars mogen zijn, hunne verdienſten zijn niet overal en bij elkeen bekend. Men moge van de twee laatſten al gehoord hebben, als dichters, dit zal aan velen, in het onderhavige geval, ligt ſlechts te minder vertrouwen inboezemen.

Het

Het verwijt van kasteelbouwen en hoogvliegen gaat dezen lieden, bij den eenvoudigen, zoo ligt na. En ook de meer ervarene gevoelt levendig, dat het hier op de uitvoering, op taai geduld en immer volgehoudene inspanning en vlijt voornal zal aankomen. Wij, intusschen, koesteren, in elk dezer opzigten, met grond, de allergunstigste denkbeelden van dit edel driemanschap; en twijfelen ook niet, of de Maatschappij zal nog altijd gaarne medewerken tot zoo heerlijk een doel.

Griekſche Woordenſchat, enz. Door S. W. SCHIPPERS, *Rector der Latijnſche Scholen te Bolsward. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1822. *In kl.* 8vo. *XXXIV en* 304 *Bl. f* 2-8-:

In den jare 1651 gaf CATTIER een werkje uit, hetwelk hij *De verwonderingswaardige Leerwijze* noemde, om binnen een uur een onnoemelijk aantal Griekſche woorden in het geheugen te prenten, en ze nooit te vergeten, mits men zijne Methode kende. Dat werkje werd, behalve in Duitschland, ook in ons vaderland herdrukt, en met geleerde aanmerkingen van den beroemden ABRESCH verſierd, in den jare 1757, en vermeerderd uit een MS. en hier en daar verbeterd door E. E. (den Middelburgſchen Rector EPKEMA?) in 1808. Deze methode komt hierop neêr. Men zoekt den wortel. Men rangſchikt de formen, uit den wortel voortſchietende. Men geeft aan iedere form zijne eigene en vaste beteekenis, en zoo voorts in andere gevallen. Dat dit alles veel toebrengen moet, om het geheugen te ſterken, laat zich gemakkelijk begrijpen. De Heer SCHIPPERS, bekend door andere Schoolboeken, heeft ook de taak op zich genomen, om zoodanigen Woordenſchat, in het Nederduitsch gekleed, ten dienſte der hoogere klaſſen op de Latijnſche Scholen, te leveren. Ook meent de Schrijver, dat het nuttig kan zijn voor de beminnaars der Griekſche taal aan de Hoogeſcholen, en als handboek voor de onderwijzers aan de Latijnſche Scholen, om aan mingevorderde kweekelingen reeds eenige opmerkingen daaruit mede te deelen. Het is geene vertaling van het werkje van CATTIER; maar het bevat een gedeelte der opmerkingen, welke de Schrijver gedurende tien of elf jaren deed, doch om welke te kunnen doen het gemelde boekje hem ten wegwijzer gediend heeft. Het bevalt ons bijzonder, dat de Schrijver de Nederduitſche

taal

taal gebruikt heeft, eensdeels omdat het werkje dan geschikter is, om zonder onderwijzer door den leerling met nut te kunnen gelezen worden, anderdeels omdat men in elk opzigt het Grieksch duidelijker en korter in onze moedertaal dan in het Latijn kan uitdrukken. — Het eerste boek handelt *over de uitgangen der woorden en over derzelver afleiding.* Het tweede *over de zamenstelling.* De Schrijver heeft bij het bearbeiden dezer boeken gebruik gemaakt van de Analogie, door HEMSTERHUIS het eerst in zwang gebragt. En wij gelooven ook, dat die Analogie, mits men dezelve niet te ver uitstrekke, van veel nut is, om de Grieksche taal wel te leeren kennen. Eene der voorname redenen, dat men er tegenwoordig misschien te weinig acht op geeft, en die leer in Duitschland bijzonder zoo vele bespotters gevonden heeft, bestaat juist daarin, dat men in Holland in den beginne, gelijk het gaat, er verder mee geloopen heeft, dan HEMSTERHUIS zelf gedacht of gewild heeft. — Wij gelooven voor 's overige, dat deze *Woordenschat* met vrucht op de Latijnsche Scholen kan gebruikt worden. De Schrijver zegt, in de Voorrede, binnen kort de *Excerpta Liviana* te zullen geven; iets, waarnaar wij verlangen. Ook berigt hij, bezig te zijn met eene nieuwe uitgave van PROPERTIUS, en geeft het plan op, naar hetwelk hij die uitgave wil inrigten. Wij kennen den Schrijver uit zijne Inaugurele Dissertatie over het vierde boek van PROPERTIUS. En deze Dissertatie doet ons iets goeds verwachten, indien de Schrijver langzaam en naauwkeurig voortwerke, en zijnen tijd ijverig aan dien arbeid bestede. Hij heeft nu door het uitgeven van veelvuldige Schoolboeken genoeg zijnen ijver en vlijt betoond. En wij hebben, als de *Excerpta* in de wereld zijn, ook genoeg. De menigte zelve doet den onderwijzer dikwijls verlegen zijn. — Wij herhalen gaarne den wensch van den Heer SCHIPPERS, dat vaderlandsche Geleerden hem met hunne observatiën willen vereeren, en hopen op medewerking. Want PROPERTIUS is een der moeijelijkste en door de afschrijvers meest bedorvene Dichters.

Verkorte Mythologie, of Fabelleer, enz. Door C. H. WENNING, *Stads Nederduitsch en Fransch Kostschoolhouder te Breda. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1821. *In kl. 8vo. XII en* 120 *Bl. f* : - 8 - :

Goede waar prijst zichzelve. Wat hier verkocht wordt, proc-

proeve men uit deze staaltjes. Zulke uitgave heeft geen kransje noodig.

Bl. 5. „ De Oppergoden worden genaamd *Majorum gentium*, omdat zij bekend waren bij, en geëerd door alle volken."

6. „ De twaalf eerste Goden maakten den Opperraad uit, en werden *Dii consulentes* (raadplegende Goden) genoemd."

16. „ CYBELE wordt gehouden voor de moeder van vele Goden: waarom men haar ook *grootmoeder* (*magna mater*) noemt."

„ Intusschen is OVIDIUS gestorven te *Tomes*; *Tempus* is eene schoone plaats in *Thessalië*; PYTHONISSE, de priesteres van APOLLO; VENUS had een tempel te *Amathonte*," enz. enz.

28. „ De Dichters stellen FAËTON voor als eenen jongen losbol, die tevens heerschzuchtig was."

30. „ APOLLO woont met de Zanggodinnen op den heiligen berg, een uur gaans ten noorden van *Rome*."

31. „ De goede Dichters rijden op den *Pegasus*.

34. „ DIANA heeft den naam van *Triple Hecate*."

37. „ BACCHUS wordt uitgebeeld, gezeten op eene ton, met eenen beker in de hand."

„ De *Bacchusfeesten* werden *orgies* (woede, razernij) genoemd. De boeren van *Attika* vierden dezelve al dansende en springende, met één been in de hoogte, op opgeblazene vellen, die de gedaante hadden van wind- of luchtballen."

45. „ Men stelt KUPIDO voor met eenen boosaardigen grimlach en eenen doek voor de oogen."

81. „ De mensch had twee Geniusen. — Sedert dien tijd heeft men in plaats van deze geesten herssenschimmige wezens gesteld, onder den naam van Aardmannetjes, Dwaallichtjes en Salamanders."

90. „ HERCULES sneed op de kolommen deze spreuk in het Latijn: *Non plus ultra*."

Van zoodanige aanmerkingen is het hier boven genoemde boekje vol. Daarenboven is de tekst, waarin ook vele vertalingen uit oude Dichters voorkomen, opgehelderd door aanteekeningen, welke de Schrijver meende, dat niet geheel overtollig zouden zijn. Wij besluiten onze aankondiging van deze uitstekende Fabelleer met eene dier aanteekeningen. Het woord *kraauwel*, in eene vertaling van een vers van VIRGILIUS voorkomende, wordt dus toegelicht, op bl. 56: „ *Kraauwel*,

wél, eene kromme gaffel, kromme nagel der dieren. — Ook, in eenen lagen zin, gebruikelijk voor *menschennagel*, als: *blijft er met uwe kraauwels uit.*"

Iets aangaande het Ontwerp tot een nieuw uit te geven Weekblad, onder den titel van: Vaderlandsch Verlichtingskwispedoor, enz. Te Groningen, bij J. Römelingh. 1822. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl. f* : - 4 - :

De Verlichtingskwispedoor. (*Eene Vertelling uit onzen tijd.*) *Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1823. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* : - 2 - :

Wij hebben vóór eenigen tijd het onze gezegd van het geschriftje, waartegen deze twee zijn gericht. Doch, schoon zulks mede op afkeuring uitliep, zoo staan wij echter verbaasd over het wonderbaar verschil van gevoelens. Wij hielden, en houden nog, het gansche zoogenaamde Ontwerp voor eene satire, in welke ons vooral de titel en het grove beeld, waarop zoo uitvoerig wordt toegespeeld, ten hoogste mishaagden. Het *Iets*, intusschen, hier aangekondigd, behandelt de zaak geheel ernstig, en bestrijdt, wat de voorganger kwanswijs verdedigd, maar inderdaad bespot, en dus, slechts met andere wapenen, bestreden heeft; zoodat men dezen letterheld bij eene krijgsbende zou kunnen vergelijken, die, door de uniform misleid, of in de donkere gangen van eene loopgraaf, op bevriende soldaten schiet. Het andere stukje, daarentegen, de nieuwe *Kwispedoor*, is hekeling, vrij scherpe hekeling van het bedoelde werkje niet alleen, maar van deszelfs schrijver, ook om andere voortbrengsels. Doch ongelukkig komt de morsigheid van het gansche denkbeeld, dat op nieuw ten titel verstrekt, nu nog veel sterker, ja tot walgens toe, uit. En, zoo wij dit gansche zoodje de moeite der aankondiging waardig achten, het is om de schrijvers te waarschuwen, onzen nationalen smaak en letterkunde toch niet verder bespottelijk te maken in het oog des vreemdelings, die van zulk eenen pennestrijd enz. eens mogt hooren, of zich zelfs verdacht te maken van, als grensbewoners, met den vijand te heulen, en de volkseer opzettelijk te verraden.

Wij mogen op het laatstgenoemde dezer brochures toepassen, hetgeen onlangs in den *Courrier des Spectacles* niet onaardig van de *Étoile* werd vermeld (of verdicht?): „ Een rondbrenger van de *Etoile*, zijn pakket niet kunnende aan den man brengen, wierp het op een' hoop vuiligheids, zeggende: Lig daar! ik geef u aan uzelven terug.

BOEKBESCHOUWING.

Le troisième Jubilé sémi-séculaire de la Maison des Orphelins Wallons à Amsterdam, célébré les 23 et 25 d'Avril 1821, par M. M. ROBERT et CHEVALLIER, Pasteurs de l'Eglise Wallonne. à Amsterdam, chez les Héritiers *H. Gartman.* 1821. gr. 8vo. XL, 94 pag. *f* 1-5-:

Het bovenstaande boekje is ons eerst vóór korten tijd zeer toevallig in handen gekomen; en hierin ligt de reden, waarom wij het niet zoo spoedig aangekondigd hebben, als deszelfs inhoud verdiende. Deze vertraagde vermelding ontleent echter van het tegenwoordig tijdstip een nieuw belang. Een der drie waardige mannen, welke tot dit bundeltje het hunne bijgedragen hebben, de voortreffelijke, de edele VAN SWINDEN, is niet meer, en wij hebben derhalve hier waarschijnlijk de laatste woorden, welke hij voor het publiek bestemd heeft. Het is hier de plaats niet, en wij achten ons ook onbevoegd en onbekwaam, om over de verdiensten van dit sieraad onzes vaderlands in 't algemeen uit te weiden; maar wij kunnen niet nalaten, met een enkel woord te zeggen, dat het beeld van den grooten man zich ook hier in al dien beminnelijken glans vertoont, welke hem in zijn leven eigen was, en hem in zijne veelvuldige en verschillende betrekkingen bijbleef. Wat hij was als geleerde, als leidsman der jeugd op de baan der letteren, als voorlichter van 's lands bestuur, als medelid en voorstander van wetenschappelijke inrigtingen, zal, des twijfelen wij niet, elders te zijner tijd naar waarde vermeld worden; maar welke verdiensten hij bezat als medebestuurder van kerkelijke zaken en van stichtingen, aan Christelijke liefde gewijd, daarvan getuigt dit boekje op eene treffende wijze.

Regenten van het Wale-weeshuis, het 150ste jaarfeest van dit gesticht op eene godsdienstige wijze gevierd

hebbende, verzochten den Heere VAN SWINDEN, lid van den Kerkeraad, den druk van de redevoeringen te bezorgen, bij die gelegenheid uitgesproken, en een verslag van de geheele feestviering bij dezelve te voegen; en hoe kon hij dit weigeren, die de gewigtige dienſten kende en waardeerde, door Regenten en Regentessen aan het Weeshuis betoond, die zijne Echtgenoote in vorigen tijd tweemalen mede aan het hoofd van dit liefdadig gesticht zag staan, die zoo veel belang stelde in het voortdurend aanwezen der Walsche kerken in ons vaderland, die zelf geroepen was, om de belangen dier gemeente, in zijne woonplaats gevestigd, te bevorderen, en wiens hart voor al het goede en schoone zoo zeer open stond? Hij onttrok zich dan ook niet, maar voldeed aan dit verzoek op eene wijze, die hem volkomen waardig is. Het voorberigt, van zijne hand afkomstig, bevat een omstandig en belangrijk verslag van de geheele feestviering. Dit verslag onderscheidt zich niet alleen door die natuurlijke bevalligheid, welke VAN SWINDEN zoo zeer eigen was, maar het ademt ook dien geest van zuivere en hartelijke godsvrucht, waardoor hij zoo bijzonder uitmuntte, en die zulk eenen hoogen gloed op zijnen geheelen handel en wandel legde. Trouwens, andere volken mogen op mannen roemen, die, in uitgebreidheid van kennis, in praktische wetenschap, en in diepte van inzigten, met VAN SWINDEN gelijk staan; maar zeldzaam zullen voorbeelden van dezulken onder hen gevonden worden, die zoo veel kennis met zoo veel ongeveinsde en opgeklaarde godsdienstigheid paarden. Men leze slechts dit voorberigt, en men zal zich diep getroffen voelen door den toon van beminnelijke nederigheid, van kinderlijke afhankelijkheid van hooger bestuur, en van levendige overtuiging, dat het Christendom alleen de weg is tot waarachtig heil en vrede. Wél den man, die zoo dacht en sprak en handelde, en dit Christelijk gevoelen niet verloochende, hetzij hij stond in het midden van eene studerende jongelingschap, onder de kweekelingen voor 's lands zeevaart en onder ongelukkige weezen en blinden, hetzij hij zat in den Raad

des

des Konings! Hij kon zijn hoofd welgemoed tot den ſlaap des doods nederleggen: *hij rust van zijnen arbeid*, der kennis, des geloofs en der liefde; en, terwijl duizenden op aarde zijn verlies beweenen, zijn *zijne werken hem nagevolgd*.

Op dit lezenswaardig voorberigt volgen de redevoeringen (*discours*) van de twee oudſte Leeraren der Walſche Gemeente, de Eerw. Heeren ROBERT en CHEVALLIER, bij de voormelde gelegenheid uitgeſproken, de eene in het Weeshuis zelve, de andere, twee dagen later, in de Wale-kerk. Beide opſtellen ſtrekken ten bewijze, dat de Leeraar, wien het te beurt valt, bij zulke feesten het woord te voeren, geenen eigenlijken tekst noodig heeft, om aan zijne rede den toon te geven, welken de zaak zelve en de Christelijke leerſtoel vereiſchen, maar dat zijne rede van zelf dien toon aanneemt, zoo zijn hart ſlechts van het regte gevoel doordrongen is. Wij vinden dan ook hier, gelijk te verwachten was, meer de uitſtortingen van het gemoed, dat levendig vervuld is van de onwaardeerbare zegeningen, door het Christendom op het lot van ongelukkigen, armen en weezen verſpreid, dan eene geregelde ontwikkeling van de eene of andere ſtelling; weshalve het moeijelijk valt, een uittrekſel te leveren. Dit alleen kunnen wij zeggen, dat de Heer ROBERT zich voornamelijk bepaalt bij de bewaring en inſtandhouding van het Wale-weeshuis, als een werk der Goddelijke voorzienigheid; terwijl deszelfs ambtgenoot in die feestviering *de zegepraal van het Christendom* aanſchouwt, en, met eenige weinige trekken, als 't ware eene geſchiedenis van de Christelijke liefdadigheid teekent, welke, hoe beknopt, het hoofd en het hart van den man vereert, die dezelve ontwierp. De eerſte redevoering wordt door eene dankzegging van een' der jongelingen en meisjes uit het Weeshuis afgewisſeld, welke ons, zelfs bij het lezen, onwillekeurig tot tranen bewoog; terwijl beide door uitvoerige en gepaste aanſpraken aan de ſtadsregering en de onderſcheidene kerkelijke beſturen beſloten worden.

Nog vinden wij in het voorberigt eene *Fransche* vertaling van het bekende fraaije vers van VONDEL op het Wale-weeshuis, door den buitengewonen Predikant bij die Gemeente, den Eerw. Heer COQUEREL, — en in de eerste redevoering gezangen voor de feestviering, door denzelfden vervaardigd, die ons toeschijnen wezenlijke dichterlijke verdiensten te bezitten.

Met één woord, het is een schoon bundeltje, aan Christelijke liefde toegewijd, waarin slechts één toon heerscht, een toon, die *wél luidt*. Mogt die toon de Walsche Gemeente steeds onderscheiden, en mogt de zon van het tweede Eeuwfeest derzelver Weeshuis in dien bloeijenden staat bestralen, waarin het zich nu verheugen mag!

Eerdienst, bij gelegenheid van de vijfentwintigste verjaring der oprigting van het Genootschap CHRISTO SACRUM, *in deszelfs kerkgebouw binnen Delft, den 3 Maart* 1822, *des avonds ten 6 ure. Door* J. H. ONDERDEWIJNGAART CANZIUS. *Te 's Gravenhage, bij* W. K. Mandemaker. 1822. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl.* *f* : - 12 - :

Wel waarlijk, wij zouden CHRISTO SACRUM bijna vergeten! Het bestaat echter nog, en wel in hooge eere en bloei. *Tempora mutantur!* In den aanvang dachten de Hervormde Synoden over dat CHRISTO SACRUM niet zoo gunstig; *nu* was de Secretaris van de *Algemeene* Synode der Hervormde Kerk (en dat zegt wat meer, dan die van eene voormalige *Provinciale* Synode!) — en welke mannen van naam uit onderscheidene Hervormde Kerkgenootschappen al meer — hier present. Wat er ter gelegenheid van dit vijfentwintigjarig feest gelezen, gezongen, gebeden en geredend is, wordt ons hier nu medegedeeld. En dat alles komt ons voor, vrij goed te zijn, en ook goed gesteld. Men zal het dus met genoegen en tot stichting lezen. Of intusschen CHRISTO SACRUM een vijftigjarig feest beleven zal, — of het bijzonder zich nog uitbrei-

breiden, en tot algemeene uitwendige vereeniging der Christenen in Nederland nuttig en krachtig werken zal enz., wie waagt het, dit vooruit te zien? Wij, voor ons, hebben nooit heel hoog geloopen met dat CHRISTO SACRUM te Delft, en loopen er nog niet hoog mede. Maar aan hetzelve en ieder Christengenootschap wenschen wij, dat deszelfs korstondig of langdurig aanzijn niet te vergeefs moge zijn, maar tot der Christenen heiliging in liefde krachtig moge medewerken!

Esfai d'une explication Géologique de la ſtation apparente du Soleil et de la Lune, à l'ordre de Joſué. Par W. VAN DEN HULL, Chef d'une maiſon d'education à Haarlem, en Hollande. Paris et Amſterdam, chez *G. Dufour*, gr. 8ve. 52 pag. *f* : - 11 - :

Deze proeve zal wel hare lezers vinden. De ſchrijver meent, dat ieder verhaal in de H. ſchrift naauwkeurige en ſtellige waarheid (*la plus exacte vérité*) bevat; en daarom beproeft hij het betoog der mogelijkheid van den verlengden dag, door den ſtilſtand van zon en maan, ons JOS. X: 12. enz. berigt. Zoo weinig ſterrekundige is hij echter niet, dat hij niet erkennen zou, dat men eigenlijk niet in de zon of maan zelve het verſchijnſel zoeken moet, maar dat in onzen aardbol zelven de grond daarvan liggen moet. Daarom houdt hij het verhaal ſlechts voor eene gezigtkundige waarheid; de aarde ſtond ſtil, of liever onderging zoodanige verandering, waardoor dit verſchijnſel veroorzaakt werd. Maar hoe? hij meent: door eene verbazende verzakking van eene groote maſſa van het bewoonbare aardrijk kreeg toen juist onze aarde, die te voren regtſtandig was, de tegenwoordige helling op hare as, waarvan dan ook het verſchijnſel, door Joſua geboekt, het eigenaardig gevolg was. De ſchrijver houdt dit verzinken van eene groote maſſa lands, en de daardoor veranderde helling der aarde, voor een gevolg nog

van den zondvloed, en door denzelven ſinds lange dan ook voorbereid. De groote veranderingen van de aarde, voorgevallen na en door dezen vloed, en alzoo ten gevolge van denzelven, zoekt hij geſchiedkundig ook aan te wijzen. Hoe het mogelijk zij, dat de ongewijde geſchiedenis van zulk een dan overal waar te nemen, geheel zonderling verſchijnſel zwijgt, poogt de ſchrijver aan te wijzen, en vindt in de fabelleer er toch iets van in de fabel van Phaëton.

Wij ontkennen niet, dat ons deze proeve, in den eerſten opſlag, minder uitlokkend was, omdat wij bij zoo oude verhalen minder juist zoodanig eene *vérité exacte* meenden te moeten eiſchen en naſporen, dan onze ſchrijver. Wij erkennen echter, dat de uitdrukkingen bij Joſua, vs. 13 en 14, vrij ſtellig zijn, en weinig ruimte laten, om aan poëtiſche fictie te denken; en dat er alzoo iets ſchijnt gebeurd te zijn, naar dat verhaal, hetwelk door Joſua en het volk voor ſtilſtand van zon en maan werd gehouden. En wil men het verſchijnſel oplosſen, en houdt men dit noodig tot redding van de eere des Bijbels, zoo verdienen des ſchrijvers giſſing en redenering bijzondere opmerking. Maar wij zeggen ten dezen met hem: *Chacun a ſa maniere de voir.* Wij meenen genoeg gedaan te hebben, door deze proeve onder de aandacht te brengen van de belangſtellenden, en juichen des ſchrijvers welmeenende poging tot handhaving van de eere der H. ſchrift van ganſcher harte toe.

De nagedachtenis van EWALDUS KIST, *plegtig gevierd in de Gemeente van Zoelen, den 24ſten Maart* 1822, *met eene Leerrede over Openb. XIV:* 13, *door* N. C. KIST, *Predikant te Zoelen. Tweede Druk. Te Tiel, bij* C. Campagne. 1822. *In gr.* 8vo. 28 *Bl. f* :-7-:

Bij de nagelatene Leerredenen van den nu zaligen KIST ontvingen wij, van den oudſten Zoon van den algemeen ge-

geachten man, een kort Levensberigt. Wij hebben die Leerredenen reeds, met betuiging van welgemeende hoogachting voor 's mans nagedachtenis, aangemeld. In vroegeren tijd werd bijna ieder Predikant, in zijne laatste, ja dikwijls in iedere Gemeente, waarin hij vroeger gediend had, met eene opzettelijke Lijkrede geëerd. Vrij algemeen is deze gewoonte, waar wel iets voor, maar ook zeer veel tegen te zeggen was, afgeschaft. Dit, echter, neemt de vrijheid niet weg tot uitzondering bij een meer algemeen treffend en bijzonder geval; gelijk het vooral de vrijheid niet belemmert, om van het afsterven eens Leeraars, gelijk van ieder ander voorkomend geval in eene Gemeente, ook op den Christelijken leerstoel, ten nutte der Gemeente, partij te trekken; en geschiedt dit op zoodanig eene wijze, als in deze Leerrede door den waardigen Neef van E. KIST geschied is, dan kan men dit ook bij eene, den overledenen anders geheel vreemde, Gemeente doelloos noch onvoegzaam vinden. Intusschen had toch de overledene op de Gemeente te *Zoelen* in zoo verre betrekking, dat hij daar bekend was, meermalen gepredikt had, en zijnen, nu door zijnen dood diep getroffenen, bloedverwant in de heilige bediening aldaar had ingezegend. Deze jonge, waardige Leeraar is bekend als Geleerde van groote verwachting, en die, alhoewel bij zijnen titel van *Theologiæ Doctor* hier bescheiden verzwijgt, dien titel met het grootste regt draagt en met eere kan handhaven, [en werkelijk zal handhaven, nu hij, gelijk wij vernemen, tot buitengewoon Hoogleeraar in de Kerkelijke Geschiedenis aan de Hoogeschool te *Leiden* benoemd is.] Uit deze Leerrede leeren wij hem kennen van den kant van zijn gevoelig en dankbaar hart, en als een waardig Prediker van het Evangelie van genade en liefde, die met zijne geleerdheid niet pralen wil, en bij zijne eenvoudige welsprekendheid is, die hij wezen wil en moet, in zijne betrekking: hartelijk, verstandig en tevens verstaanbaar en nuttig Prediker voor den landman. Men zal alzoo deze Leerrede met genoegen lezen, en zich hartelijk verheugen, dat de nog jeugdige, kundige Leer-

aar in dezen de voetstappen van zijnen waardigen Oom drukken kon en drukken wil. Hij zal in dezen, zoo dikwijls hij nog als Godsdienstleeraar optreedt, wel volharden, al is 't dan ook, dat deze of gene Commissie van eene of andere vacante Gemeente, na hem gehoord te hebben, rapport brengt: „ Het was wèl en stichtelijk; „ maar er was toch niets nieuws en vreemds in. Het „ was in 't geheel niet zoo geleerd, als wij het van eenen „ *Doctor* verwacht hadden; wij konden het alles begrijpen." Het kan echter niet missen, of de Eerw. Prediker moest op die wijze zijne Gemeente uitnemend leeren en stichten. God zegene zijnen arbeid! En wegens den daar aangestipten, wat schralen lof kan hij zich gemakkelijk troosten, zoo hij, nu en dan nog predikende, door bevoegder beoordeelaars gehoord wordt. Want *principibus placuisse viris non ultima laus est*; en deze lof kan den waardigen Leeraar wel nimmer ontgaan.

Hulde aan de nagedachtenis van EWALDUS KIST; *toegewijd in het Dordrechtsch Genootschap* Diversa sed una; *door* B. F. TIJDEMAN, J. KISSELIUS *en* J. SCHOUTEN. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1823. *In gr.* 8vo. 129 *Bl.* f 2-2-:

Wat toch de waardige KIST wel zou gedacht en gezegd hebben, wanneer hij deze hem toegebragte *Hulde* had aangehoord? Aan zijne goedkeuring twijfelen wij; en hij zou voorzeker dalen in onze schatting, indien wij daaraan niet konden twijfelen. De bescheiden en nederige man — welke trek in zijn karakter de aandacht van zijnen lofredenaar ook geenszins ontsliptis — had den spreker zeker meer dan eens het stilzwijgen verzocht. Niet, dat wij den lof, aan KIST hier toegebragt, willen afdingen, of den Heer TIJDEMAN van laffe vleijerij beschuldigen: integendeel, eer hebbe 's mans hart, wegens zijne hoogachting en gevoel voor zulk eenen voortreffelijken vriend en ambtgenoot! En ook wij stemmen

men van harte in met ieder gevoel van hoogachting en dankbaarheid jegens eenen man, die zoo veel goeds bedoelde en stichtte; eenen man, die wij weten, dat eene menigte vrienden en bewonderaars, en, voor zoo ver wij weten, geenen enkelen vijand achterliet. Evenwel eene en andere uitdrukking bragt ons zekeren regel uit een Kerkgezang: *wat tong kan U naar waarde prijzen?* onwillekeurig te binnen, en gaf ons eene onaangename aandoening, waarin wij meenen, dat niemand levendiger dan KIST zelf, die Christenleeraar en zelf opregt Christen was, zou hebben gedeeld. De waardige overledene acht zich voorzeker door het: *wel gij goede en getrouwe dienstknecht!* van zijnen Heer meer dan overvloedig geëerd en beloond. Dan, het is meer om de achtergeblevenen, die hem verloren, en ter voldoening aan het treurend en gevoelig vriendenhart, dat zoodanig eene lofrede wordt gehouden. En ware het niet, dat juist de redenaar den voortreffelijken KIST vooral als Evangeliedienaar dankbaar had willen vereeren, zoo ware zeker deze aanmerking door ons teruggehouden, en hadden wij dezelve gaarne geschonken aan de geestdrift, door zoo voortreffelijk een onderwerp opgewekt: maar nu maakte het gezegde met het nederig karakter van eenen Evangeliedienaar, zoo als ook KIST dat bezat, een voor ons gevoel eenigzins stootend contrast.

Het Genootschap *Diversa sed una* had aan EWALD KIST zeer groote verpligting; en het was natuurlijk, dat het de uitvaart van dezen zijnen Voorzitter, op eene plegtige wijze en openlijk, wenschte te vieren. Eenen meer geschikten en hartelijker met den overledenen ingenomenen redenaar, dan de geleerde en welsprekende TIJDEMAN, had hetzelve wel bezwaarlijk kunnen vinden. Het was dan wèl, dat het de herhaalde afwijzing van dezen bekwamen man niet achtte, maar hem deze taak eindelijk opleide door een stellig en eenparig besluit, hetwelk hij dan ook opvolgen moest, en *con amore* heeft opgevolgd. Hij heeft zijne herhaalde betuigingen van mindere geschiktheid volkomen gelogenstraft. Roerend en,

gelijk geheel het ſtuk, echt welſprekend is de aanhef. De geſchiedenis van den levensloop van KIST is, ja, uitvoerig, en daalt in den aanvang wel wat tot in te vele en kleine bijzonderheden af, (dat bij eenen man als KIST vooral niet behoefde) maar klimt toch, en wordt belangrijk, en leest onderhoudend. Een tweede deel is gewijd aan de beſchouwing van KIST in zijnen roem en in zijne verdienſten, bepaaldelijk als Evangelieprediker. Hier is met de grootſte naauwkeurigheid ook alles bijeengezocht, wat de nagedachtenis van KIST verheerlijken kan; en, wij erkennen het gaaf, de redenaar heeft het juiste ſtandpunt gekozen, waarop hij den, in andere opzigten altijd ook zeer verdienſtelijken, man het best kon doen bewonderen en ſchitteren. Waardig, getrouw, ijverig, verſtandig, hartelijk, regt nuttig en echt welſprekend Prediker van het Evangelie, was de man, zoo wel waar hij de pen voert, als waar hij den leerſtoel beklimt, navolgenswaardig en uitmuntend. Zekerlijk had KIST ten dezen eene zeldzame gave; en, hoezeer wij overtuigd zijn, dat een aantal Christenleeraren bij den waardigen man, in ambtsijver, gemoedelijke trouw, en kunde, weinig of niet achterſtaan, is echter een man, in wien zich ten dezen alles op die wijze vereenigde, en in wien dat alles zoo vroeg en zoo aanhoudend, zonder eenige benijding, werd opgemerkt en erkend, eene zeldzaamheid. De redevoering is wat lang, en misſchien had hier en daar eene herhaling, in het tweede ſtuk, van hetgeen in het eerſte reeds werd aangeſtipt, (of ook omgekeerd) kunnen vermeden worden. — De dichters KISSELIUS en SCHOUTEN geven den redenaar niet toe in betuiging van bewondering en warme hoogachting voor den overledenen. — Wij verblijden ons met 's mans talrijke vrienden, dat wij door de uitgave deelen mogen in de aandoenlijke, te *Dordrecht* gevierde, vereerende plegtigheid. Wij wenſchen aan het Genootſchap *Diverſa ſed una* altijd zoo bekwame en waardige voorzitters en leden als een KIST en een TIJDEMAN; zoo kan het ons letterminnend publiek, met ſchoone vruchten van zijne werkzaamheden,

nog

nog dikwijls, op eene aangename wijze, vergasten. — Ook bij deze *Hulde* is het welgelijkend Portret van den braven KIST voorzeker welkom.

Disfertatio Philoſophica inauguralis: de Sceleto Piscium, auctore JANO VAN DER HOEVEN. Lugd. Bat. apud *L. Herdingh & Filium.* 1822. 8vo. pag. 112.

G. BAKKER, Osteographia Piscium, Gadi præſertim Æglefini comparati cum Lampride guttato, ſpecie rariori. Groning. apud *W. van Boekeren.* 1822. 8vo. pag. 246. *f* 10-16-:

Wij voegen deze beide verhandelingen bijeen, daar beide de *osteologie* der visſchen betreffen; terwijl de eerſte het werk is van eenen jongeling, die zijne loopbaan intreedt, de laatſte dat van eenen man, reeds verre op dezelve gevorderd, en wij, overeenkomſtig ieders leeftijd, bij den eerſten meer het vernuft der jeugd, bij den laatſten de rijpheid van latere jaren ontdekken. Wij noemden het werk van den Heer VAN DER HOEVEN het eerst, als hetwelk eene meer algemeene beſchouwing bevat; terwijl dat des Hoogleeraars hoofdzakelijk op twee bijzondere *ſpecies* betrekking heeft.

Wij vergenoegen ons met eene korte opgave der vele belangrijke zaken, welke de verhandeling des eerstgemelden Schrijvers behelst. — Inleiding: 1. over den oorſprong van het ſcelet in het dierenrijk; 2. ontwerp en verklaring eener phyſiologiſche verdeeling van het ſcelet, op de leer van BICHAT, en zijne onderſcheiding van het organiſche en animale leven, gegrond; 3. over den grondtypus van het ſcelet bij de gewervelde dieren. — Over het ſcelet der visſchen: I Hoofdſt. over de beenderen, die tot het zenuwſtelſel behooren: de *ſpina vertebrarum* en het *cranium;* II. over de beenderen, welke de zinswerktuigen bevatten; III. over de beenderen der beweging; IV. over die, welke tot de kaauwing, V. tot de ſlikking, VI. tot

de

de ademhaling, VII. tot de voortteling behooren; VIII. over het een en ander, waaromtrent de visschen van de overige gewervelde dieren verschillen, voornamelijk ten opzigte van het scelet. — Eene fraaije plaat versiert deze belangrijke verhandeling, in welke wij zoo wel des Schrijvers belezenheid, als zijnen geest van waarneming opmerkten. Mogt het hem gebeuren, aan eene wetenschap zijn leven te kunnen toewijden, voor welke hij zulk een' voortreffelijken natuurlijken aanleg toont te bezitten; hoeveel zou men zich voor die wetenschap niet van hem kunnen beloven!

No. 2. De Hoogleeraar BAKKER levert ons hier het scelet van twee *species piscium*, van welke de laatste allerzeldzaamst en genoegzaam onbekend mag heeten. Na eene algemeene beschouwing van het scelet der visschen, volgt eene keurige beschrijving van dat van den *Gadus Æglefinus* en van den *Lampris guttatus*, beide door schoone afbeeldingen opgehelderd. Opmerkelijk is het, dat beide Schrijvers het gevoelen van eenen bestaanden prototypus der organen zijn toegedaan, veel waarde aan de vergelijkende methode hechten, en op analogische en teleologische gronden hunne redenering bouwen. Wij zouden ook dit werk aan alle beoefenaars van Natuurlijke Historie en vergelijkende Ontleedkunde met lof aanbevelen, zoo wij niet meenden, dat de naam des Schrijvers eene aanbeveling ware, beter dan alle loftuitingen.

De Vóór-wereld en de Oudheid, door de Natuurkunde opgehelderd; door H. F. LINK, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Berlijn, Directeur van den Kruidtuin, enz. Naar het Hoogduitsch vrij vertaald, door Dr.* A. MOLL, *te Nijmegen. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. A. Diederichs en Zoon. *In gr.* 8vo. *XVI*, 378. *Bl. f* 3-12-:

Over het oorspronkelijke Volk der Aarde, of het Menschelijke Geslacht vóór Adam, en deszelfs afstamming van één enkel Menschenpaar, door Dr. A. H. C. GELPKE,

KE, *Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde te Brunswijk, enz. Uit het Hoogduitsch, door Dr.* A. MOLL, *te Nijmegen. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. A. Diederichs en Zoon. *In gr.* 8vo. *XII*, 119 *Bl. f* 1-8-:

Wij nemen deze twee werken bijeen, als loopende over bijkans hetzelfde onderwerp, door twee *Duitschers* geschreven, door denzelfden Vertaler in onze taal overgebragt, en bij dezelfde Uitgevers gelijktijdig in 't licht gegeven.

De titel van No. 1 deed ons eenen tweeden BALLENSTEDT verwachten, en dus het werk niet zonder vooroordeel ter hand nemen. Doch, hoe aangenaam vonden wij ons verrast, toen wij, in plaats der oppervlakkigheid van den meesterachtigen, beslisfenden toon, het lage neerzien op de oudste gewijde oorkonden des menschdoms, van eerstgemelden Schrijver, overal diepe, grondige geleerdheid, bedrevenheid, zoo wel in de nieuwste Natuurkunde, als in verscheidene andere, ook *historische* wetenschappen, het raadplegen der ondervinding bij voorkeur boven de bespiegeling, bezadigde beschouwing van zijn onderwerp, een' helderen blik op de vroegere en latere Natuur, vrij juiste gevolgtrekkingen, overal achting voor de overleveringen der Aloudheid, billijke schatting derzelven, naar mate harer meerdere of mindere zuiverheid, en vergelijking der verschijnselen en gebeurtenissen in de Natuur met dezelve ontmoetten! Men raadpleegt hier geene weekbladen of andere geschriften van geen gezag, alleen tot onderhoud geschreven, maar de werken van grondige denkers en Natuuronderzoekers van den eersten rang, vooral eenen BLUMENBACH en CUVIER. Menigmalen treft men op verrassende wendingen en onverwachte belangrijke *resultaten*. Nogtans is ook dit boek, naar ons oordeel, niet vrij van eenige gewaagde stellingen, die men niet dan door onzekere *hypothesen* kan staven. Ons gevoelen moge zich bij den Lezer regtvaardigen door eene korte opgave van den inhoud.

LINK behandelt achtervolgens de voor- (vroegere) we-

wereld, niet volgens gisſingen, maar volgens een geſchiedkundig overzigt der verſteende overblijffelen van dezelve, in de aarde gevonden. Hij behoort dus tot die echte *Geologen*, welke, volgens CUVIER, thans de *Theoristen* hebben vervangen, en geeft dit zelf op bl. 126 te kennen. Bij deze opgave gaat de Hoogleeraar zeer geleidelijk te werk. Eerst onderzoekt hij de overblijffels der *zoogdieren*, welke hem eenen rijken oogst boden, maar die hij beknoptelijk in 20 bladzijden afhandelt. Hij zegt van menſchelijke overblijffelen voorzigtiglijk, dat dezelve zich *hoogst zeldzaam of in het geheel niet* hebben opgedaan. Later, bij het ſlot van dit Deel (bl. 339), erkent de Schrijver, dat er *foſſile* menſchenbeenderen gevonden zijn, en brengt dezelve in verband met de berigten van eenen *Zondvloed*. Van de hoogst zeldzame verſteeningen van vogelen ſprekende, geeft hij in 't voorbijgaan het vermoeden op, dat de vogelen, eene geheel op zichzelve ſtaande orde van dieren, wel uit de vroegere wereld konden zijn overgebleven, daar zij zich van de eene plaats naar de andere met de vlugt konden begeven, en dus de algemeene verwoesting ontgaan. Slangen, daarentegen, waarvan men mede weinig of geene verſteeningen aantreft, houdt de Schrijver voor *nieuwe* natuurvoortbrengſelen. Van oudere *amphibiën* worden vele overblijffelen gevonden. Van de visſchen zijn dezelve talloos, uit de kraakbeenige orde; (haaijen, enz. wil men van eene buitengewone grootte gevonden hebben; doch de Schrijver waarſchuwt, op deze berekeningen niet al te veel te vertrouwen.) Zeldzaam komen inſekten voor; des te meer ſchaaldieren, omtrent welke de Schrijver in bijzonderheden treedt. „ Schier alle ſoorten, welke nog levend te „ vinden zijn, komen mede onder de opgegravene voor, „ doch alleenlijk in de nieuwere bovenſte lagen. In de „ diepere en oudere lagen, daarentegen, is de menigvuldigheid op verre na zoo groot niet, en bepaalt zij zich „ ſlechts tot eenige weinige geſlachten. Niet één enkel „ *geſlacht* is mij bekend, hetwelk mede onder de levenden niet te vinden is. Doch de verſteende *ſoorten* zijn,

„ op

„ op eenige weinige na, van de levende zeer onderſchei-
„ den" (bl. 38). Daarop gaat de Schrijver over tot de beſchouwing der verſteende planten uit de vroegere wereld; hij meent, volgens de meeste waarſchijnlijkheid, daartoe de ſteenkolen te moeten betrekken, hoewel hij de wijze, hoe het hout *zoodanig* verkoold is, niet begrijpt. Daarop gaat hij over tot een kort overzigt der beglagen, van de oudſte af, waarin geene *organiſche* overblijfſelen gevonden worden, tot het krijt, volgens hem de grenſcheiding der verſteeningen van bekende bewerktuigde ligchamen, thans nog levend in de Natuur voorhanden; zoodat de verſteeningen in de oudere beddingen tot eene ondergegane ſchepping behooren gerekend te worden. Hooger liggen zandſteen, zand, mergel, leem, en de *baſalt*, omtrent welke LINK ſtellig tot het gevoelen der *Vulcanisten* overhelt. Zulks is in eenen landgenoot van WERNER te opmerkelijker, daar zelfs CUVIER (in zijne lofrede op DESMARETS) de *Neptunisten* niet geheel in 't ongelijk ſtelt, maar een' middelweg zoekt in te ſlaan. Daarop worden de vragen onderzocht: 1) of er van de verſteende ſoorten, die men algemeen voor ondergegaan houdt, zich nog levende exemplaren bevinden, — en naar de meening des Schrijvers ontkennend beantwoord; 2) of er verſteeningen van bewerktuigde ſchepſelen zijn, wier ſoorten nog levend gevonden worden; — de Schrijver is voor de bevestigende ſtelling; 3) of de overblijfſels alleen van zoodanige dieren en planten afkomſtig zijn, die ſlechts in warme landen konden leven; en dus, of de Aarde eene algemeene verandering van klimaat ondergaan hebbe; — dit gevoelen, hoezeer thans vrij algemeen, en zelfs door CUVIER begunſtigd, wordt door onzen alleszins omzigtigen Schrijver niet aangenomen: het bewijs daarvoor is, zegt hij, onvolledig: de groote olifantſoort, waarvan men de overblijfſelen aan de IJszee vond, ſchijnt zelfs door de lange haren, waarmede hij moet voorzien zijn geweest, tegen de koude gewapend te zijn; — ſchaaldieren van warme zeeën kunnen ligtelijk ook in meer gematigde hebben geleefd; (LINK is echter van gevoelen,

dat

dat de oude Aarde in zoo verre een ander klimaat had, als zij meer water bezat, dan de tegenwoordige); 4) of de vele verzamelingen van beenderen in het Noorden door eenen grooten watervloed aangebragt zijn; — ook op deze vraag geeft de Schrijver een ontkennend antwoord. De Natuur ging, volgens alle waarnemingen, in de vroegere wereld van het eenvoudigste tot het meer ontwikkelde over; en hare geschiedenis (waarin de Schrijver weinig groote omwentelingen, maar meer een' stillen gang van ontwikkeling stelt) bepaalt zich (volgens de boven gemaakte aanmerking) tot twee tijdperken: *vóór* het ontstaan van den vlotkalk en het krijt, en *na* hetzelve. *De mensch behoort niet tot de vroegere wereld*, zelfs niet de aap, waarvan men niet het minste spoor onder de versteeningen gevonden heeft. Dit alles laat zich hooren; doch wanneer de Schrijver nu van *overdrijvingen in de voorwereld* spreekt, zoo vinden wij dit gevoelen niet alleen der wijsheid des Scheppers geheel onwaardig, maar ook het bijgebragte voorbeeld, den snuit des olifants, allerongelukkigst gekozen, daar dezelve voor dit hooge, zware dier allernoodzakelijkst is, om zijn voedsel te bereiken, en tevens een ongemeen kunststuk, waarmede dit anders schijnbaar logge beest wonderen verrigt.

De tweede Afdeeling loopt over de geschiedenis der *tegenwoordige* schepping; vooreerst over de thans nog bestaande *planten*. Deze verdeelt de Schrijver in drie hoofdsoorten; 1) die aan één streek bij uitsluiting eigen, 2) die in verschillende streken gelijksoortig, 3) die in verafgelegene gewesten volkomen aan elkander gelijk of onveranderd gebleven zijn. Hierover wordt zeer veel scherpzinnigs gezegd; de Heer LINK, als kruidkundige van beroep, is hier geheel op zijn grondgebied. Overal, en hier in 't bijzonder, is hij de voorstander der oorspronkelijke eenheid van voortbrenging; zoodat hij zonder bedenking onderstelt, dat elke soort van plant zeer goed uit één *individu* of een paar kan zijn voortgekomen, zonder zulks echter stellig te bepalen, daar wij *de hoogere vrijheid des oppersten Bouwmeesters moeten erkennen* (bl. 118).

118). Doch stellig is zijn gevoelen, dat elk oord op aarde oorspronkelijk zijn eigenaardig (*eigendommelijk*, zegt men veelal door een *Germanismus*) gewas heeft. De tegenwoordige verscheidenheid der planten is dus vooral door *verhuizing* geschied, welke bij den Schrijver eene groote rol speelt, door gevleugelde zaden, vogelen, verandering van grond, enz. Hij gaat vervolgens tot de dieren over. Derzelver soorten zijn veel minder verspreid, dan men te voren meende. Olifanten, rhinocerossen, hyena's, misschien zelfs leeuwen, verschillen soortelijk in de onderscheidene werelddeelen; *Amerika* is als 't ware eene wereld op zichzelve. De eilanden, waarheen de grootere dieren niet zoo gemakkelijk konden komen als de vlugge zaden der planten, zijn dan ook zeer arm aan dezelve. Misschien veranderden soorten uit de vroegere wereld in die, welke wij tegenwoordig zien.

Tot den *mensch* genaderd, zet de Schrijver de oorspronkelijke *eenſoortigheid*, en dus *eenheid*, van ons geslacht op den voorgrond. Hij bezigt daartoe een zeer klemmend bewijs. Zoo men eenmaal twee, drie of zelfs vijf oorspronkelijke menschensoorten of rassen aanneemt, is er niet de minste reden, om dat getal, bij de groote verscheidenheid der Volken, niet tot in het onbepaalbare te vermenigvuldigen, en dus ieder volk voor *Autochthonen* te verklaren, 't welk in het ongerijmde loopt. Minder voldoet ons des Schrijvers gevoelen, dat de *Negerſtam* de oorspronkelijke zou wezen, uit welken de anderen door klimaatsverandering en andere oorzaken zich hebben ontwikkeld. Het is wel waar, dat zijn bewijs uit de *analogie* der opklimming van de natuur uit het min- tot het meerder volmaakte, volgens welke dan de minst ontwikkelde stam ook het vroegst na de overige zoogdieren moet zijn voortgebragt, (terwijl ook bij de dieren de zwarte den *stam* uitmaken) niet zonder kracht is; maar dit zou eigenlijk slechts gelden, wanneer de Schrijver onderscheidene *soorten* stelde. Immers, wij kunnen ons even goed verbeelden, dat het oorspronkelijke menschengeslacht, door uiterlijke omstandigheden, van den *Kaukasiër* tot den *Ne-*

ger afgedaald, als van den *Negèr* tot den *Kaukasiër* opgeklommen is; om nu niet daarvan te spreken, dat het gevoelen van de afstamming der menschheid uit laatstgemelde ras uitmuntend met des Schrijvers eigene stelling zou strooken, die de voornaamste nuttige gewassen, huisdieren, en de vroegste beschaving des menschdoms, aan den *Kaukasus* stelt, gelijk wij straks zien zullen. Daarenboven ziet hij zich, tot ondersteuning van zijn stelsel der afstamming uit de *Negers*, genoopt, om van het betreden spoor der ervaring in het onmetelijke veld der gissingen over te gaan, en tot den allezins gewaagden sprong genoodzaakt, om de *Hottentotten* tot stamvaders der *Chinezen*, en dus der *Mongoolsche* Volken, en de *Kaffers* tot die der *Europeërs* te maken. Voor het eerste pleit alleenlijk eene plaats uit BARROW (geen ander Schrijver, zoo verre wij weten, heeft ooit eene physieke of moréle overeenkomst tusschen de *Hottentotten* en *Chinezen* gevonden), en voor het tweede de minder zwarte, minder negerachtige kleur en voorkomen van den *Kaffer*, hetwelk zich door zijne woonplaats en andere oorzaken even goed laat verklaren, als de verschillen tusschen den *Mongoolschen* en *Maleischen* volksstam in *Azië*. Deze beide beschouwt de Heer LINK als één stam, waartoe ook de *Amerikanen* behooren, die uit het Noorden van *Azië* in hun werelddeel zijn overgekomen. Aldus rekent hij drie hoofdstammen en drie groote onderafdeelingen: de *Negerstam*, waartoe de *Kaffers* en *Hottentotten* als bijstammen behooren, waarvan de eerste den overgang maakt tot den *Kaukasischen* stam, die zich weder in bruine *Zuid-Europeërs* en *Indianen*, en in *Celten* of *Noord-Europeërs* smaldeelt; (dit onderscheid van kleur ligt blijkbaar in het klimaat: de nakomelingen der blonde *Duitschers* zijn in *Spanje*, *Afrika*, *Italië* en *Frankrijk* bruin van haar geworden, en men herkent hun nakroost thans niet meer uit de oude inboorlingen) — terwijl de tweede, of de *Hottentot*, den *Mongoolsch-Maleisch-Amerikaanschen* stam heeft voortgebragt, die verreweg de talrijkste is, (met de *Chinezen* ten minste wel de helft der

Aard-

Aardbewoners.) Wij gelooven niet, dat men ooit die afzigtige, min vatbare, en voor verre togten zoo wel als nationale veerkracht onvatbare *Hottentotten* zoo veel eer heeft aangedaan! Wilde men eenen ſtamövergang uit het *Neger-* tot het *Europeſche* ras zoeken, zoo zouden de *Abyſſiniërs* of *Berbers*, die ook *Europeſche* en *Afrikaanſche* trekken verbinden, veel geſchikter, en veel naderbij zijn dan de *Kaffers*, ten zij men die Volken, door tweeduizend uren afſtands geſcheiden, voor telgen van éénen ſtam wilde verklaren. Na in deze *hypotheſe* met veel ſcherpzinnigheids de hoofdverſpreiding der Volken te hebben nagegaan, gaat de Schrijver over tot de *taal*, als *kenteeken der verbreiding*. Hier treedt hij in een diepzinnig en wijsgeerig onderzoek, waarin wij hem niet kunnen volgen: wij ſtippen ſlechts de fijne opmerking aan, dat, hoe woester een Volk, des te veranderlijker en loſſer zijne taal; hoe beſchaafder, hoe meer gevestigd en onveranderlijk die is, uit hoofde der behoefte, om algemeen verſtaan te worden, die het gebruik tot eenen tiran der taal verheft, blijkens, onder anderen, de *Franſchen*. (Hieruit laat zich ook de onnoemelijke menigte van de talen, of liever veranderlijke tongvallen, der *Zuid-Amerikaanſche* inboorlingen verklaren.) — De zachtſte taal is de jongere, alsmede die, welke van eene rijkere overneemt. De *Chineſche* taal is eene der oudſten, uit hoofde van haar eenvoudig zamenſtel. Daar nu de taal der *Hottentotten*, als van een geheel onbeſchaafd en ruw Volk, natuurlijk ook zeer eenvoudig is, zoo zoekt de Schrijver hierin een bewijs voor zijne ſtelling van de afſtamming der *Chinezen* van de *Hottentotten*. Onder de talen van den *Kaukaſiſchen* ſtam ſpreekt de Schrijver bepaaldelijk van de *Semitiſche*, (verkeerdelijk, zeker door eene drukfout, *Sermitiſche* genaamd) het *Sanskritsch*, 't welk hij voor de moeder van het *Grieksch*, *Latijn*, *Ruſſisch* (*Slavonisch*) en voor de dochter der aloude *Zend*-taal houdt. De *Duitſche* taaltakken zijn dochters des *Perziſchen*; en deze verſchilt, niettegenſtaande eenige overeenkomst, in de kenſchetſende trekken der taal zoo wezenlijk van het *Sans-*

kritisch, dat men (volgens eene ſchrandere gisſing des Schrijvers) de *Zend*-taal voor de ſtof mag houden, waaraan de Noordelijke veroveraars (even als de *Duitſchers* in de volksverhuizing aan het *Latijn*) hunnen vorm gaven, en die zich aldus naderhand tot in *Duitschland* verſpreid heeft.

In de vijfde Afdeeling onderzoekt de Schrijver *den geboortegrond der tamme dieren en geteelde planten*, zoo als van het rundvee, het ſchaap, de geit, het varken, het paard, den ezel, den kameel, den hond, de kat, den gevogelte; van de graanſoorten, peulvruchten, voedergewaſſen, moeskruiden, vruchtboomen; en de ſlotſom dier naſporingen is, „ dat de landen ten zuiden van den „ *Kaukaſus*, omſtreeks de bronnen van den *Eufraat* en „ den *Tiger*, de bakermat zijn van die beſchaving des „ menſchelijken geſlachts, welke op ons afdaalde. Het „ vroegſte voedſel des menſchelijken geſlachts, het ooft, „ behoort oorſpronkelijk in die landſtreken te huis. TOURNEFORT verwonderde zich reeds over de menigte van „ gemeene, in geheel *Europa* veelvuldig voorkomende „ planten, welke hij aan den *Ararat* vond. Ook de huisdieren zijn aan de gezegde luchtſtreken niet vreemd; „ want onze hond is hoogstwaarſchijnlijk in die of daaraan grenzende landen wild, en voor de meeste overige „ huisdieren laat zich buiten deze landen geen andere „ geboortegrond met eenige waarſchijnlijkheid opgeven." (Bl. 268, 271.)

De zesde Afdeeling handelt over *de ontdekking der metalen*. *Goud* moet oudtijds veel algemeener geweest zijn dan thans, blijkens de groote ſchatten, waarvan eenigen der oudſte Schrijvers gewagen; en de Schrijver is bijna genegen, de bekende fabel der gouden, zilveren, koperen en ijzeren Eeuw letterlijk op te vatten, daar het ijzer het moeijelijkſte der metalen, zoo wel in het vinden als tot ſmelting, en waarſchijnlijk het laatst ontdekt is. Zelfs tin werd vroeger bewerkt.

De laatſte of zevende Afdeeling bevat *Kosmogoniën*, of ſtelſels der onderſcheidene Volken nopens de Wereldſchepping.

ping. De oude *Indiſche* was zeer zuiver, hoewel door zinnebeeldige uitdrukkingen reeds dadelijk naar het *Pantheismus* overhellende, dat zich in de leer van BUDDHA ſchijnt ontwikkeld te hebben, zoo deze niet veeleer oorſpronkelijk *Materialismus* is. Reiner heeft zich, van den beginne af, de *Oud-Perziſche* leer gehouden; haar *Dualismus*, van ORMUZD uitgegaan uit den *onbepaalden tijd*, (dien wij voor den Eeuwigen, Onbegrijpelijken houden, ſlechts door zijn' Eerstgeborenen te erkennen) en AHRIMAN, de booze Geest, is bekend; doch overal blijkt de minderheid van het kwade beginſel; het kwam *na* het goede te voorſchijn, was zelf eerst goed, werd eerst daarna boos, en zal eindelijk voor den troon van ORMUZD knielen, na wiens zegepraal de *onbegrenſde tijd* zijne heerſchappij herneemt. Volgens de vertalers van den *Zend-Ayesta*, bij welken zich ook LINK voegt, is *Eri-ene* (zijnde de geboorteplaats des menschdoms, naar de *Parſen*) *Oud-Armenië* en *Medië*, (waartoe men dan ook het oude *Aria*, mede een gedeelte der *Perziſche* bergvlakte, rekenen kan.) De *Parſen* hebben mede bepaalde berigten wegens eenen Zondvloed, of groote overſtrooming; een berigt, hetwelk LINK, die het getal der groote Aardomwentelingen zoo veel mogelijk zoekt te verminderen, naar ons gevoelen eenigzins zwakker opvat, dan de duidelijke letter van hetzelve vereischt. *Hom* wordt door hem voor eene geneeskrachtige plant gehouden; volgens ons gevoel komt zij met den *boom des levens* in de *Mozaïſche* oorkonde volkomen overeen. Deze oorkonde wordt door LINK (hoewel haar ſlechts als een overblijfſel der oudheid, meer niet, beſchouwende) zeer hoog geacht. „Zeker is het, (zegt hij, bl. 341) dat geene andere „ *Kosmogonie*, en over het geheel geene andere oorkonde „ der Schepping, de voorvallen, in vroegere tijden in de „ natuur plaats gegrepen, zoo zuiver voordraagt, als de „ *Mozaïſche*. Geen VISCHNOU, veranderd in een' „ visch, komt uit het water te voorſchijn; geen DEUCALION werpt ſteenen over het hoofd, opdat er menſchen ontſtaan. Het ganſche verhaal ontſcheurt zich,

„ naar het vermogen der toenmalige jeugd des menſche-
„ lijken geſlachts, aan het weeffel der *Mythe*, en treedt
„ als *Geſchiedenis* op." Men vergelijke met deze oorkon-de (die onze Schrijver, omtrent de ligging van het Para-dijs in of omſtreeks *Armenië*, het land *Kush*, door hem voor den *Kaukaſus* gehouden, en den Zondvloed, als eene doorbraak der *Middellandſche* tot de *Kaspiſche* Zeeën, treffelijk opheldert) de ſtuitende *allegoriën* der verder voor-gedragene *Phenicifche Mythen*, haar dobberen tusſchen *Materialismus* en *Polytheïsmus*, de oorſpronkelijke mon-ſters en den grooten ſprekenden visch der *Babyloniſche* fabel, den moord van den God OSIRIS door TYPHON bij de *Egyptenaren*, hunne vereering van den *Phallus*, de tallooze Goden der *theogonie* van HESIODUS, (waar-van echter niet kan gezegd worden, dat *geene Godenleer zulk eenen overvloed van wezens bevat;* de *Indiſche* telt 300 Millioenen Goden!) en men zal ras de meerderheid der eenvoudig-verhevene voorſtelling bij MOZES, die ook van de ſchepping van het minder tot die van het meer volmaakte opklimt, erkennen. Naast aan dezelve in zui-verheid komt gewis die van het *Zend*-volk of der oude *Par-ſen*, die juist ook het naast bij de groote tooneelen, vol-gens het algemeene gevoelen der *ſchepping*, volgens dat van LINK der eerſte *beſchaving* van ons geſlacht bleven wo-nen. *Indië* of *Thibet's* gebergte beſchouwt onze Schrij-ver geenszins, zoo als thans vele beroemde Geleerden, voor de wieg en bakermat van het menschdom, maar toch kort na de eerſte beſchaving uit *Éri-ene* bevolkt.

Zie daar, Lezer! een verſlag van dit belangrijk werk, in die uitvoerigheid, zoo als de waarde van het onder-werp en de behandeling beide ons ſchenen te vereiſchen. Wij keeren ons tot het tweede der aangekondigde boeken.

De Schrijver van hetzelve, de Hoogleeraar GELPKE, te *Brunswijk*, ook bekend door een geacht Handboek der algemeen verſtaanbare Sterrekunde naar de nieuwſte ont-dekkingen, komt in ſommige opzigten met LINK over-een, maar wijkt in andere van groot belang van hem af, ja is vierkant tegen hem over geſteld. Over 't algemeen be-

bezit hij, naar onze gedachten, dien bezadigden lust tot onderzoek, dat vasthouden aan ondervinding en Natuurlijke Geschiedenis, dien afkeer van stoute *hypothesen* niet, welke wij bij dien Schrijver aantroffen; integendeel, hij waagt zich zeer verre in het veld der gissingen, en schijnt ons minder ingewijd in de kennis der Natuur en haren werkingen. Hij begint met het menschdom voor *ouder* te verklaren, dan de algemeene overlevering het stelt; niettegenstaande de voortreffelijke CUVIER uitvoerig heeft aangetoond, dat, volgens natuur- en geschiedkundige gronden, de ouderdom van ons geslacht niet boven de 6 of 7000 jaren opklimt. GELPKE's hoofdgronden zijn de volmaaktheid der sterrekunde in de oudste tijden, waartoe hij zoo wel NOACH's kennis aan het zonnejaar, als de *astronomische* tafelen der *Braminen*, en wel voornamelijk den dierenriem van *Denderah* brengt, dien hij, uit de afbeelding en onderlinge plaatsing der sterrebeelden, voor 15,000 jaren oud meent te kunnen verklaren. Men weet de zeer uiteenloopende gevoelens der Geleerden op dit gedenkstuk, hetwelk nog eerst volkomen dient te zijn opgehelderd, eer het voor zulk eene buitensporige oudheid als bevoegd getuige kan optreden. Vervolgens gaat de Schrijver over tot de omwentelingen der Aarde, door welke het oorspronkelijke Volk, uitvinder van zoo vele kundigheden, zou zijn ondergegaan. Men vindt de aardlagen ongeregeld door, op, dwars over, en naast elkander liggen, hetwelk door geene regelmatige natuurwerking kan geschied zijn; waartoe GELPKE zelfs vuurbergen, watervloeden en kometen voor ontoereikend houdt, maar daartoe, als eenen *Deus ex machinâ*, een Wereldlighaam te hulp roept, hetwelk, op deze Aarde neêrgeploft, dezelve zoodanig vervormd, en zelfs, *zonder de as te veranderen*, voorover gebogen heeft, dat de Polen van rigting veranderd zijn, en wij, die te voren in den heeten Aardgordel leefden, thans den gematigden bewonen.

Vóór deze omwenteling leefde, namelijk, het *Pre-Adamitische* menschdom op Aarde; en waar? dit vindt GELP-

KE in de reeds gemelde *Perzische* boeken. Ook hij beroept zich op het *Eri-ene* der *Zend*-boeken; doch stelt hetzelve veel oostelijker, dan LINK. Het is waar, dat *Azië* oostelijk van *Medië* lag, doch nog veel westelijker, dan de *Gihon* of *Oxus*, van waar RHODE, (wien LINK poogt te wederleggen) en op zijn voetspoor GELPKE, het overblijffel des menschdoms doen afdalen, om zich in *Persis* neder te zetten. Doch de berg *Alborâj*, waarop hij zich beroept, en die zulk eene groote rol in de oudste Fabelkunde dier Volken vervult, dient juist ten getuige voor het gevoelen van LINK. Immers deze naam komt blijkbaar overeen met den tegenwoordigen *Elbours*, den hoogsten top van den *Kaukasus* naar den kant van *Georgië*, *Armenië* en *Medië* heen, die zeer ver verwijderd is van de *Thibetaansche* gebergten. — Dat oorspronkelijke Volk, nu, moet zich reeds zeer ver op Aarde hebben uitgestrekt, alzoo men versteende menschengeraamten op *Guadeloupe* gevonden heeft, welke de Schrijver tot dit Volk meent te hebben behoord. Doch LINK (bl. 80) merkt aan, dat de kalksteen, waarin dit geraamte gelegen is, tot de nieuwste *formatiën* behoort, die nog heden door nederploffing ontstaan. Daarenboven zou de nederploffing van een geheel Wereldligchaam toch wel niet éénen mensch, laat staan een geheel geslacht, in staat, om de verlorene kundigheden aan de nakomelingen mede te deelen, hebben overgelaten.

Het tweede gedeelte van GELPKE's Verhandeling loopt over de afkomst der menschen uit één paar, welke hij stelt even als LINK, doch op geheel andere gronden. Hij houdt, met meer regt, naar ons gevoelen, het *Kaukasische* menschenras voor het oorspronkelijke, en verklaart, op *physiologische* gronden, zeer aannemelijk, de vorming der kleur, van de bijzondere gedaante des haars, enz. bij den *Neger*; namelijk door de meerdere koolstof in *Afrika*, die in de slijmhuid wordt afgescheiden, en daardoor ook den groei des haars belemmert, en door de meerdere hette aldaar onder den Evenaar, waar de mensch swart, dan in *Amerika*, waar hij slechts kaneelkleurig

of

of roodbruin wordt. Verder wederlegt GELPKE BALLENSTEDT, hetwelk niet moeijelijk was. Onder de bewijzen, die hij aanbrengt voor zijne ſtelling van wederkeerige kleurverandering der *Negers* en *Europeanen*, vinden wij ook dat van eenen Predikant bij *Bremen*, die door het overmatig gebruik van heilſchen ſteen, pikzwart werd!

De orde is in dit boekje niet zoo wel bewaard als in LINK. Na de eenſoortigheid des menſchdoms te hebben betoogd, gaat de Schrijver eensklaps over, om ons zijn gevoelen nopens de Schepping mede te deelen, zijnde het ontſtaan eener *organiſche* ſtof van verſchillenden aard en van onderſcheidene graden, waarvan de laagſte de planten, de tweede de dieren, de derde den mensch (juist in *Thibet*, waar hij naderhand overbleef) zou hebben te voorſchijn doen komen, en zoekt dan het bekende: *Omne vivum ex ovo*, uit het voorbeeld der infuſie-diertjes, ingewandswormen en luizen te wederleggen. Fraai wordt daarop de ſchepping van den mensch beſchreven; en dit gedeelte des werks doet den adel onzer natuur zekerlijk meer regt, dan de ſtelling van LINK, die den eerſten mensch bijkans geheel als boschdier beſchouwt. GELPKE, daarentegen, vindt het model van dien eerſten mensch in de meergemelde gewijde Boeken der *Parſen*, van welke hij volgens RHODE (doch uit den *Bun-dehesch*, een later geſchrift) een uittrekſel geeft, welks verheven inhoud met onze Bijbelleer, zelfs van het Nieuwe Verbond, de treffendſte overeenkomst heeft. Wij vinden daarin den *onbepaalden tijd*, of *den Eeuwigen*, die zijnen Eerstgeborenen, ORMUZD, ſchept, een der hoogere Wezens, dat valt, de ſchepping der Wereld door ORMUZD, zijn plan, om de gevallenen terug te brengen, den ſtrijd tusſchen het Rijk des lichts en dat der duisternis, door Engelen (*Amſchaſpands*) en Duivelen (*Dews*), de genadige Openbaring der Godheid, den beloofden Verloſser (*Sôſios*), belooning en ſtraf na dit leven, de eindelijke bekeering, zelfs van AHRIMAN, en de herſtelling aller dingen (bl. 113—116.) Wat zullen wij nu hiervan zeggen? Dat de *Galileſche* viſschers en tollenaars, en de *Ciliciſche* tentenmaker, of liever hun groote Leermeester, maar onder de geringen zijns Volks geboren, die deze verhevene leeringen nog veel zuiverder, zonder al den omſlag en het vernederende van den vuur- en priesterdienst der *Zend-Aveſta*, verkondigden, uit *Perziſche* bronnen hebben geſchept? Kan men dit, in den toenmaligen ſtaat van *Judea*, bij de

verdrukking der *Perzen* zelve door de *Parthers*, slechts voor mogelijk houden? Of duidt niet liever alles op eene aloude overlevering, op eene aartsvaderlijke verklaring (misschien door Goddelijk onderwijs) van de groote paradijsbelofte (ook de Geschiedenis van den Val heeft de *Perzer*), en op de dringende behoefte van het menschelijke hart aan eenen Middelaar tusschen den Oneindigen en den zwakken, zondigen mensch?

De vertaling van beide werken door den Heer MOLL is vrij vloeijend. Slechts éénen zeer ergen *Germanismus* hebben wij in LINK aangetroffen, bl. 226; *beşteken*, voor *omkoopen*.

NAPOLEON *in ballingschap; of Stem uit St. Helena, enz. Door* E. E. O'MEARA. *IIden Deels 1ste Stuk. Met een fac simile van* NAPOLEON. *Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1822. *In gr. 8vo.* 358 *Bl. f* 3-:-:

Het Voorberigt van den Vertaler levert eene nieuwe bijdrage tot staving van de echtheid dezes geschrifts. Ook dit deel is vervuld met klagten over de behandeling door den Gouverneur *Sir* HUDSON LOWE; en men merkt uit alles ook wel, ten minste naar ons gevoel, dat deze Heer NAPOLEON, tegen de bedoeling van het *Britsche* Gouvernement, beperkt. Hij is er onder anderen steeds op uit, om den Schrijver als Spion te gebruiken, en denzelven onder verpligting tot mededeeling aller, met NAPOLEON gehoudene, gesprekken enz. te leggen, onder welke echter de Schrijver zich niet gehouden oordeelt zich te laten leggen. Tegen het einde van dit stuk is het dan ook zoo ver gekomen, dat *Sir* HUDSON denzelven bijna zijn affcheid geeft.

NAPOLEON getuigt op eenen nadrukkelijken toon, dat hij de eenige vijand van zichzelven geweest was; dat zijne eigene ontwerpen, die togt naar *Rusland*, en de daarbij plaats gehad hebbende noodlottige omstandigheden, de oorzaken van zijnen ondergang waren; maar ook, dat degenen, die hem alles gereedelijk toestemden, in alle zijne ontwerpen traden, en zich te gewilliglijk aan hem onderwierpen, zijne grootste vijanden waren, omdat zij hem, door de gemakkelijkheid, waarmede zij overmeesterd werden, steeds aanmoedigden om verder te gaan; terwijl *intriguanten* hem voorzigtigheid leerden. — Op *Tilsit* komende in het gesprek, zegt hij: „aldaar met

met den Keizer ALEXANDER en den Koning van *Pruisſen* te zamen zijnde, *was ik van de drie de onwetendſte in militaire zaken.* Deze beide Souvereinen, voornamelijk de Koning van *Pruisſen*, waren volkomen *au fait* van het getal knoopen, die er voor en achter een' frak behoorden te zitten, als ook hoe de ſnit (?) der panden moest zijn. Geen kleermaker, in de ganſche armee, wist beter dan Koning FREDERIK, hoeveel laken er, tot het maken van een' frak, noodig was. Zij kweldeu mij onophoudelijk met vragen, tot het kleermakers beroep behoorende," enz. — Zeer gemoffen vinden wij NAPOLEON's oordeel over de vrouwen: „Vrouwen, zoo zij ſlecht zijn, zijn altijd nog ſlechter dan mannen, en meer gereed tot het bedrijven van misdaden. De zachtgevoelige ſekſe, als dezelve verlaagd is, zinkt altijd dieper weg dan de andere. Vrouwen zijn altijd veel beter of veel ſlechter dan mannen." — Wij moeten het aan elken onzer lezeren overlaten, hoeveel hij van NAPOLEON's betuiging gelooven wil, dat hij, wanneer hij in zijnen *Ruſſiſchen* veldtogt geſlaagd ware, verzadigd van oorlogen, en evenzeer voor den vrede als voor den krijg vatbaar, zich met de verbetering en verfraaijing van *Frankrijk*, met de opvoeding zijns zoons, en met het ſchrijven zijner levensgeſchiedenis zou onledig gehouden hebben. — Wat zou NAPOLEON *nu* wel zeggen, daar hij *toen* reeds verklaarde: „Er is niemand meer te beklagen dan LODEWIJK. Hij is der natie als Koning opgedrongen; en, in plaats van de vrijheid behouden te hebben, om zich aan het volk behagelijk te maken, dwingen hem de zaamverbondene Mogendheden, om tot zulke middelen te moeten overſlaan, die, in ſtede van hem met de natie te verzoenen, hem ſlechts nog meer gehaat maken. Het Koningſchap is vernederd en onteerd door de maatregelen, welke zij hem hebben doen nemen. In ſtede van hem ontzagverwekkend en eerbiedwaardig te maken, *on l'a couvert d'ordure.*"? — Naar NAPOLEON's oordeel, verdienen *Rusland*, *Oostenrijk* en *Pruisſen* den naam van *liberaal* en vrije natiën niet. Bij hen was de wil van den Souverein altijd de wet; de ſlaven moeten gehoorzamen. — Hij voorſpelt, dat, in den loop van eenige jaren, *Rusland* in het bezit van *Konſtantinopel*, van het grootſte gedeelte van *Turkije* en van geheel *Griekenland* zijn zal. Hij hield dit voor zoo zeker, alsof het reeds werkelijk plaats had. Bijna alle de liefkozingen en vleijerijen, waarmede ALEXANDER hem overlaadde,

de, hadden ten doel, om zijne toeſtemming, tot de uitvoering van dit ontwerp, te verkrijgen. — De redenering van NAPOLEON over den ſtaat van zaken, in dit ſtuk, is der moeite waardig, om met den loop, welken de omſtandigheden genomen hebben, vergeleken te worden. Die over het groote geluk, dat aan *Holland*, door de vereeniging van *België* met hetzelve, is ten deel gevallen, is integendeel, naar ons gevoel, ten eenemale fout. — Volgens NAPOLEON, heeft de Paus, in *Frankrijk* zijnde, de uitſtrooiſels, aangaande de ſlechte behandeling, die hem door NAPOLEON zoude zijn aangedaan, openlijk gelogenſtraft. Alleen over de ſtaatkundige behandeling was hij niet voldaan. Er was een tijd, dat hij er aan dacht, om den Paus van alle wereldlijke magt te ontblooten, hem tot zijnen aalmoezenier, en *Parijs* tot de hoofdſtad der Chriſtenheid te maken. — Er komt een borſtbeeld van den jongen NAPOLEON op het eiland aan; en het ſchijnt, dat de Gouverneur laſt gegeven had, om het te verbreken. Zijn vaderlijk gevoel uit zich ten aandoenlijkſte. — Hij is van oordeel, dat hij te *Waterloo* had moeten ſneuvelen. — Hij betuigt, dat er geen geweld of dwang was aangewend, om FERDINAND van *Spanje* tot afſtand van de kroon te bewegen. — Hij verklaart FOX voor eerlijk en opregt, en oordeelt, dat deszelfs dood nadeelig voor *Engeland* geweeſt zij. — „ De Keizers van *Oostenrijk*, van *Rusland*, en de Koning van *Pruiſſen* — zegt NAPOLEON — hebben mij alle drie gezegd, dat ik mij zeer bedroog te gelooven, dat zij zulke aanmerkelijke ſubſidiën van *Engeland* ontvangen hadden; zij verzekerden mij, dat zij, ten gevolge van vrachtgeld, pondgeld en eene menigte andere belastingen, nooit meer dan de helft bekomen hadden van de ſommen, welke zij, in naam, vooronderſteld werden te ontvangen; en dat menigmalen, voor een aanmerkelijk gedeelte, in koopwaren betaald werd." Hij is van gedachte, dat men hem naar *St. Helena* gezonden hebbe, om hem óf tot zelfmoord te bewegen óf te doen omkomen.

Hij verklaart NB. vele achting voor de Koningin van *Pruiſſen* gehad te hebben; en dat de Koning, wanneer hij haar eer naar *Tilſit* had gebragt, waarſchijnlijk voordeeligere voorwaarden zou bedongen hebben. Zonderling klinkt het nogtans, dat zij, zich bitterlijk tegen NAPOLEON over den oorlog beklagende, zou gezegd hebben: *Ach! de gedachtenis aan den grooten* FREDERIK *heeft ons op het dwaalſpoor ge-*

gebragt. Wij meenden, dat wij aan hem gelijk waren, en wij zijn het niet. — NAPOLEON ontvouwt een plan, naar hetwelk hij de Geallieerden, niettegenſtaande dezelve *Parijs* bezet hadden, uit *Frankrijk* zou verdreven hebben, ware het niet door het verraad van MARMONT belet geworden. — Hij noemt het wellig een ongeluk, dat hij niet met eene zuster van Keizer ALEXANDER in den echt getreden was, gelijk deze zelf hem hiertoe het voorſtel te *Erfurth* gedaan had. — Het klinkt vreemd, dat hij, in 1786, zich te *Lyons* bevindende, den gouden eereprijs zou behaald hebben, door de beantwoording eener opgave: „welke de, meest ter aanprijzing geſchikte, gevoelens waren, om het menſchelijk geſlacht gelukkig te maken?" (III) Hij heeft, naar zijn zeggen, het handſchrift verbrand; dit is jammer; het zou belangrijk geweest zijn, deze verhandeling eens te lezen. Maar, zouden dan de, te *Lyons* bekroonde, prijsverhandelingen niet gedrukt worden? Het was hem lief, dat het geſchrift uit de voeten was, omdat het vol van te hoog geſtemde en nooit in beoefening te brengene republikeinſche gevoelens was. — De Schrijver vond NAPOLEON, in eenzaamheid, overluid het Oude Testament lezende. — TALLEYRAND heeft *tegen* NAPOLEON ſtaande gehouden, dat het moorden ſomtijds te regtvaardigen was, of ten minſte in ſommige gevallen door de vingeren gezien en ongeſtraft toegelaten moest worden; dat er in omwentelingen ſommige misdaden plaats grepen, waarvan de geregtshoven geene kennis moesten nemen, enz. — Dat hij (NAPOLEON) TOUSSAINT L'OUVERTURE in de gevangenis vermoord zou hebben, acht hij geen antwoord waardig; omdat hij er geen *belang* bij hebben konde, eenen *Neger*, nadat dezelve in *Frankrijk* aangekomen was, te vermoorden. Ook ontkent hij, dat hij jonge en rijke dochters uit de aanzienlijkſte geſlachten gedwongen hebbe, om met eenen Generaal zijner armee, welken hij goedvond, in het huwelijk te treden enz., en noemt een voorbeeld met name, waarin hij zijnen wensch, ten aanzien van zoodanig een geval, niet had kunnen voldaan krijgen. — Hij verklaart te zeer voorſtander van de leer aangaande het Noodlot te zijn, dan dat hij eenige middelen ter behoeding van zijn leven zoude gebruikt hebben. Hij is dikwerf gewond geweest, en negentien malen is het paard onder hem doodgeſchoten. — Zeer naauwgezet onderſcheidt NAPOLEON, in het ſtaatkundige, tuſſchen *nuttige* en *geoorloofde* daden. — De Schrijver

heeft

heeft een vrolijk gesprek met NAPOLEON over de Beschermheiligen; en deze vertelt een' brok uit eene preek, die hij in *Italië* van eenen priester gehoord had. Ook vindt hij, dat de Doctors meerder menschenlevens te verantwoorden zouden hebben dan de Generaals, en gaat de misbruiken bij de kunst zoo wat, en wel eenigzins naar waarheid, door. Hij heeft het bitter kwaad met den aristokratischen hoogmoed der *Engelsche*. Ongeteld zijnde, antwoordt hij op des Schrijvers aandrang om geneesmiddelen te gebruiken: „ wat geschreven is, is daar boven geschreven; onze dagen zijn geteld." — Hij verhaalt van zijnen togt van *Cannes* naar *Parijs*, ten bewijze van het vertrouwen, dat hij in de gevoelens van het leger stelde. — Over het openen der brieven aan de *Fransche* postkantoren, en de ontcijfering van derzelver inhoud. — Keizer FRANS heeft hem, na zijn huwelijk met MARIA LOUIZA, volstrekt tot eenen afstammeling van een' der voormalige tirannen van *Treviso* maken, maar NAPOLEON er niets mede te doen willen hebben. — De Paus heeft voorgeslagen, om een' zekeren BUONAVENTURA BONAPARTE, toen NAPOLEON den troon van *Frankrijk* bestegen had, te *kanoniseren*. NAPOLEON echter verzocht, dat de Paus hem die bespotting mogt besparen, omdat de geheele wereld denken zou, dat hij hem, in zijne magt zijnde, er toe gedwongen had, om uit zijne familie eenen Heilig te benoemen. — Hij zegt, dat TALLEYRAND het eerst den aanval op *Spanje* ontworpen en aangeraden had, gedeeltelijk uit haat tegen het geslacht der BOURBONS, gedeeltelijk in de hoop van zijne zakken te vullen. — De Schrijver spreekt met NAPOLEON over de vroegere tijdperken van deszelfs leven; en deze verhaalt, hoe hij aan het opperbevel over de troepen der Conventie tegen de Sectiën gekomen is. Eene noot vermeldt het *vroom* gedrag van NAPOLEON ten aanzien der gewonden op het slag- (lees *slagt*-)veld. — Verhaal van de bevalling van MARIA LOUIZA, en van NAPOLEON's gedrag daarbij. — In eene noot eene anekdote van eenen armen kuiper, die al meer en meer voor zijn huisje eischte, dat, onder anderen, door het Gouvernement gekocht zou worden, omdat het mede op den grond stond, op welken NAPOLEON, kort na de geboorte des jongen NAPOLEONS, *le palais du roi de Rome* wilde laten bouwen. Dit huisje liet hij staan, als een gedenkteeken van zijnen eerbied voor de wetten.

„ Zoo-

„ Zoodra was het niet bekend — zegt NAPOLEON — dat de belangen van *Frankrijk* mij bewogen hadden de banden van mijnen echt te ſlaken, of de grootſte Mogendheden van *Europa* deden aanzoek en intrigeerden bij mij tot eene verbindtenis van hun geſlacht met het mijne," enz. — en het huwelijk met MARIA LOUIZA was geen der geheime artikelen van het *Weener* Vredestraktaat, gelijk men het heeft willen doen voorkomen. — Hij weet zijne plannen, die hij, ingevalle zijne landing in *Engeland* had plaats gehad, volvoerd zou hebben, zeer ſmakelijk voor te ſtellen, en beweert ſteeds, dat zijn beſtuur volklievender was dan eenig ander. Hij geeft eenige opheldering, betreffende de aanleidingen, die zijnen val bewerkſtelligd hebben.

NAPOLEON is reeds ſedert eenigen tijd zeer ongeſteld geweest. Hij gelast den Schrijver, om, in zijnen naam, in *Europa*, van zijnen broeder JOSEPH een pakket, hetgeen de confidentiéle brieven van de Keizers FRANS en ALEXANDER, den Koning van *Pruiſſen*, en van de overige Souvereinen van *Europa*, aan hem (NAPOLEON) bevatte, te vragen. Eene noot geeft berigt aangaande het lot, dat deze brieven gehad hadden. Perſonen, die dezelve gezien hadden, meldden den Schrijver, dat „ zijne *Pruiſſiſche* Majeſteit in dezelve betuigde, *dat hij ſteeds een vaderlandlievend gevoel voor dat land* (*Hanover*) *koesterde*;" en het ſcheen, dat de Mogendheden in het algemeen *ernſtig aanzoek deden tot de verkrijging van eene vermeerdering van grondgebied.*

HENRICI JOANNIS MERXLO, Disputatio inauguralis, de vi et efficacia Oraculi Delphici in Græcorum res graviſſimas. „ *Over den invloed van het Delfiſche Orakel op de* „ *belangrijkſte punten der Griekſche Geſchiedenis.*"

Dit ſtuk levert een nieuw bewijs op, dat een goede aanleg lang kan onderdrukt, maar nooit uitgedoofd worden; dat de beminnaar der letteren, door omſtandigheden, lang van zijne geliefkoosde bezigheden kan afgeroepen worden, maar vroeg of laat door de beletſelen heenworſtelt, en den draad der vorige ſtudiën weder opvat. Dit ſchijnt het geval te zijn van den Heer MERXLO, die, in eenen meergevorderden ouderdom, het niet beneden zich rekent, te toonen, dat hij den eerſten Akademiſchen graad in de Letteren waardig is, en dat

dat hij, op zijn minst, bekwaam is voor den letterkundigen post, dien hij bekleedt. Hij deelt ons iets van zijnen levensloop mede; maar op eene te korte en te zedige wijze, dan dat wij daarmede volkomen bekend worden. Het blijkt alleen, dat hij, sedert zes jaren, zijne vorige studiën weder opgevat heeft, en, reeds Præceptor zijnde aan de *Haarlemsche* schóol, naar stoffe voor eene Akademische Dissertatie rondzag. In de keus was zijn vroegere leermeester, de Hoogel. Heer VAN HEUSDE, zijn raadgever.

HERODOTUS ligt ten grondslag voor deze wijsgeerige behandeling der *Griekſche* Orakels; ja men zou bijkans kunnen zeggen, hetgeen de titel der Dissertatie evenwel niet opgeeft, dat HERODOTUS alleen en uitsluitend door den Heer MERXLO geraadpleegd is. Het ligt wel min of meer in den geest der *Utrechtſche* manier van behandeling, dat men, in de bewerking eener zuiver letterkundige of wijsgeerige stoffe, zich uitsluitend bij éénen enkelen ouden Schrijver bepaalt. Het is wel waar, dat hierdoor zulk een Schrijver grondig onderzocht, naauwkeurig beoordeeld, en op zijne juiste waarde geschat wordt; maar de beschouwing van het onderwerp zelf kan hierdoor in volledigheid verliezen, en de onderzoeker gevaar loopen, zijne stoffe al te eenzijdig te beschouwen.

Op pag. 42 en volg. handelt de Heer MERXLO over den invloed van het Orakel op de *Griekſche* wetgeving. HERODOTUS leverde hem niets anders op, dan alwat LYCURGUS betrof: en de wetgeving van SOLON zou onaangeroerd hebben moeten blijven, indien MERXLO niet eene plaats van PLUTARCHUS gebruikt had, die hieromtrent eenen wenk geeft. Had hij dezen engen kring niet rondom zich getrokken, dan zou hij niet noodig gehad hebben, zijnen lezeren voor bovengemelden uitstap, bijna zoo veel als verschooning te vragen.

Wij maken evenwel voor deze schoone Dissertatie gaarne eene uitzondering. Het godsdienstig gevoel van HERODOTUS was oorzaak, dat geen Orakel, dat eenigen invloed op de geschiedenis der volken had, zijne aandacht ontging; en hij blijft dus, zoo al niet uitsluitend, ten minste de rijkste bron voor eene behandeling der *Griekſche* Geschiedenis, uit het wijsgeerig oogpunt, dat MERXLO gekozen heeft.

Wij zullen eene korte opgaaf der hier behandelde hoofdpunten mededeelen.

In eene inleiding wordt de waarheidsliefde van HERODOTUS

TUS verdedigd. § 1. De invloed van het *Delfische* Orakel op de zedelijkheid der *Grieken*. § 2. Bij belangrijke ondernemingen werd dit Orakel door de oude volken veelal geraadpleegd — over CRŒSUS — de *Lacedemoniërs* worden, door het Orakel, van den oorlog tegen de *Arkadiërs* teruggehouden, en tegen die van *Tegea* aangezet — p. 37. de *Grieken* raadpleegden APOLLO, in tijden van tweedragt en beroerten — p. 42. het *Delfische* Orakel bekrachtigde de wetgeving — p. 52. bij het uitzenden van volkplantingen speelde het Orakel eene hoofdrol — p. 63. het werd geraadpleegd in tijden van tegenspoed en druk. Dit § is verre het langste, daar het den *Perzischen* oorlog omvat. Eindelijk, p. 96, het gezag van het Orakel in de geschillen der *Spartaansche* Koningen.

Indien de Dissertatie ons de geheele uitgebreidheid van des Schrijvers geleerdheid niet leert kennen, doet zij ons echter de rijpheid en juistheid van zijn oordeel bewonderen. Velen hebben, vóór hem, over de Orakels in het algemeen, en over het *Delfische* in het bijzonder, gehandeld. Maar de wijsgeerig-geschiedkundige beschouwing, waartoe hij de Godspraken, in HERODOTUS vermeld, dienstbaar gemaakt heeft, is, zoo veel wij weten, geheel nieuw; en het was dus ook buiten zijn bestek, van vroegere verzamelaars melding te maken. — In oude tijden was alle levenswijsheid en geleerdheid bij het priesterdom: van daar hun gezag en hun invloed op de zaken en belangen der burgeren. Dit is, in weinig woorden, de geest, die overal in dit stuk heerscht. De stijl behaalt ons uitnemend door zijne zuiverheid en sierlijkheid, en vooral door het mannelijke en fiksche van sommige zeer gelukkig geschrevene plaatsen.

Wij kunnen van dit meesterstuk niet scheiden, zonder een paar bedenkingen te maken.

Op p. 12. voert MERXLO tot verdediging van HERODOTUS waarheidsliefde aan: „ dat deze Vader der Geschiedenis „ niet toegejuicht zou geworden zijn, toen hij in den Tem„ pel van JUPITER aan het vergaderde *Griekſche* volk zij„ ne boeken voorlas, indien hij ijdele, valsche of onge„ looſwaardige zaken verhaald had." Wij vreezen, dat MERXLO aan die *Griekſche* toejuiching te veel gewigts geeft. Wij zouden denken, dat verre het grootste gedeelte van deze toehoorders nog zulke Critici niet waren, of al wat aangenaam en bevallig verhaald werd, al hield het overal geen steek,

moest hun welgevallig zijn. De *Grieken* bewonderden veelligt het meest den nationalen toon van HERODOTUS in alles, wat den *Perzischen* oorlog betrof, en boverdien den dichterlijken vorm van zijn boek, dien zij niet konden miskennen. Men zie CREUZER, *die Historische Kunst der Griechen*.

Op het einde zijner voorrede zegt MERXLO, dat hij te laat vernomen heeft, dat in *Milaan* verschenen was het werk van den Graaf FRANCESCO MENGOTTI, waarin bewezen wordt: „ *che quella era un' istituzione politica; intimamente connessa col governo constituzionale della Grecia, e avvedutamente coperta col velo della religione, affine di dare allo medesima maggiore forza ed autorità.*" Hij wil over een boek, dat hij niet gezien heeft, ook geen oordeel vellen; maar merkt toch aan, dat die *fluijer van den Godsdienst*, waarvan MENGOTTI spreekt, den *Grieken* vreemd was. Wij kunnen MERXLO omtrent het boek van den *Italiaanschen* Graaf geruststellen. Deze staat een' geheel anderen weg in: hij stelt, dat het Orakel van *Delfi* een werkelijk bedrog was, eene uitvinding van de *Amfictionen*, die op vaste tijden te *Delfi* bijeenkwamen, en door verdichte uitspraken van het Orakel aan de besluitingen van hunne federative regering kracht en klem gaven: zulk eene wijze van de zaak in te zien is ongenschijnlijk valsch, en het boek van MERXLO wederlegt ze geheelenal. Maar het is wel eenigzins jammer, dat deze geene kennis gedragen heeft van TORRICENI's *Considerazioni sull' Oracolo di Delfo del Sign. Conte* MENGOTTI, en FRANC. AMBROSOLI, *dell' Oracolo e degli Anfizioni di Delfo*. Deze twee, vooral de laatste, naderen meer tot de denkbeelden van MERXLO; dat, namelijk, de staatkunde bij de *Grieken* haren oorsprong uit den Godsdienst genomen heeft. De schrijfwijze van den laatsten staat evenwel hierin op zichzelve, dat hij zijn onderwerp niet slechts wijsgeerig, maar geschiedkundig-wijsgeerig behandeld heeft; terwijl zijne toevallige overeenkomst met de twee genoemde *Italiaanen* slechts de inleiding zijner Dissertatie betreft.

Wij wenschen den geleerden Schrijver geluk met dezen arbeid, waarmede hij roem inlegt, en die ons de hoop geeft, dat hij ons meer vruchten zal leveren van de snipperuren, die hij op zijn nuttig onderwijs aan de *Amsterdamsche* Latijnsche school woekert.

Kon-

Konſtantinopel, in het jaar 1821; of ſchildering der bloedige en afgrijſelijke gebeurtenisſen, die in deze hoofdſtad, ſedert de uitbarſting van den krijg tuſſchen Turkije en Griekenland, zijn voorgevallen. Door een ooggetuige, die ſedert 1815 in Konſtantinopel gewoond heeft, meermalen in doodsgevaar verkeerde, en op eene wonderbare wijze gered werd. Uitgegeven door J. W. A. STREIT. (*Uit het Hoogduitsch.*) *Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1822. *In gr. 8vo. 56 Bl. f* :-11-:

Onder de Liturgie der Hervormden in ons vaderland is een gebed voor alle nood der Christenheid, hetwelk thans meestal in onbruik is, waarin de Gemeente bad voor hare Christen-*medebroeders, die onder den Paus ofte Turk vervolging lijden*; en zoodra nu maar in Spanje, en dien ten gevolge ook elders, de *Inquiſitie* volkomen zal herſteld zijn, (hetgeen God genadig verhoede!) zal ook dit gebed wederom van *volkomene* toepaſſing zijn. Voor zoo ver het den Turk betreft, kan men het reeds, en even zeer van goeder harte als ooit, medebidden; en wij gelooven niet, dat daarbij een aantal menſchen den hoed zouden nederleggen, gelijk wij dat onlangs zagen, toen zeker Leeraar Gods zegen bad over zeker ſtaatkundig verbond.

Indien de helft ſlechts waar zij van hetgeen hier door een ooggetuige verhaald wordt, (en wij zien geene reden, om aan eene enkele ſyllabe te twijfelen) dan is het volſtrekt onbegrijpelijk, hoe eenig belang of naijver en berekening, van welk eenen aard ook, het zwaard terughouden kon van eenig Christenvorst; en men kan zich niet voorſtellen, hoe het mogelijk zij, dat eenige verbindtenis kan worden aangehouden of aangeknoopt met eene zoo zwakke, jammerlijke regering en een zoo onmenſchelijk wreed en bloeddorſtig volk, hetwelk een afſchuw voor geheel het overige menschdom is.

Men ziet hier, hoe afſchuwelijk en hoe innerlijk wreed toch altijd het despotisme is; en veroorlooft ooit het dreigend gevaar het eene volk, zich met de inwendige onluſten en regeringsvorm van een ander te bemoeijen, worden die ooit voor den nabuur gevaarlijk, dan is het, dunkt ons, *hier* het geval; en men moet, bij al het voorſtaan van Bijbelgenootſchappen, geheel den geest van Bijbel en Christendom

miskennen of met den voet trappen, indien men zich een enkel woord of daad veroorloven kan, hetwelk niet op de stelligste wijze verfoeijing uitdrukt, en men niet iedere gelegenheid vurig wenscht en aangrijpt, om den Christenbroeder, of ook maar den mensch, te redden, wien de Duivel zelf niet ijsselijker martelen kan.

Nieuwe Gedichten van HENDRIK HARMEN KLIJN. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1822. *In gr. 8vo. VIII*, 183 *Bl. f* 3-12-:

Het was ons bijzonder aangenaam, eenen nieuwen bundel gedichten, en wel eerste deel, van den waardigen H. H. KLIJN te mogen ontvangen; en niet minder, dat die diepe, onafgewisselde treurtoon, welke zijn laatste werk vervulde, hier niet meer heerscht. Hij komt, ja, dikwijls genoeg weêr boven — en wie zou dit wraken? — maar gaat dan toch veelal in zachten weemoed of godsdienstigen troost en geestverheffing over. Wij betuigen dan ook, de verzen over het geheel met uitstekend genoegen te hebben gelezen en dikwijls herlezen. Ja, het moge waar zijn: *poeta nascitur, non fit*; dit beteekent gewis toch niet veel meer, dan dat de speer *groeit*, in zoo verre dit het geval is van het hout: zuivering, vorming, slijping behouden daarbij haar volle regt en invloed. Althans wij hopen, dat dit geene ketterij moge zijn, in eenen tijd, dat den likkers van vroegere dagen een openbare oorlog is verklaard. Wij haten hen ook, in zoo verre zij de kracht weglikken, en eene gladde opperhuid zonder spierkracht of leven het gevolg van dit beschaven wordt. Maar anders is toch niet te ontkennen, dat het genoegen doet, wanneer alles, in een vers, zoo eenvoudig en natuurlijk daar heen rolt, even of het proza was, zonder eenige woordvoeging of omzetting en zoo al meer, die den dwang van maat en rijm doen zien. Wij hebben dit belangrijk vereischte bij KLIJN nog wel eens nu en dan, doch niet zeer dikwijls, in meer- of mindere mate, gemist; en dit getuigt, in ons oog, wel degelijk van de geoefende hand zoo wel, als van een natuurlijk kiesch gevoel. Als een staal des bedoelden gebreks, volge hier een couplet, waarin ook de goede, grammatikale zamenhang ons toeschijnt op het einde te ontbreken:

Wat

Wat ſtort die wellust in uwe aadren,
Als u het ſchoon der Lente ontgloeit?
Wat ſchokt, wanneer de Noordſtorm loeit,
Uw dierlijk werktuig? wat zijn raadren?
Wie toont u d' arm DIE STEUNT ONS LOT,
En ſtamelen uw lippen, — „ God?"

Zoo de laatſte regel met *wien*, in plaats van *en*, begon, er zou geene fout zijn. Over het geheel, nogtans, was ons dit couplet, althans deszelfs laatſte helft, duister; waartoe, behalve de plaatſing van het vraagteeken, ook al bijdroeg, dat er geen ſcheidteekentje! achter *wat* gevonden wordt, zoodat wij *zijn* voor een werkwoord hielden. Anders is de Dichter ons dikwijls eer te gul met deze teekentjes, dan te karig. Wij willen omtrent deze zaak juist geene wetten voorſchrijven, ſtrenger dan het gebruik en misſchien de aard der zaak vergunt; maar op enkele plaatſen was ons toch al te weinig op zin en zamenhang, te veel op mogelijke uitſpraak en maat dans gelet. Bij voorbeeld, daar valt ons oog op bl. 178:

Gij, gij breekt het worstlen, af.

Af behoort immers onafſcheidelijk bij *breken*, waarmede het eigenlijk maar één woord uitmaakt; en zoo dit eene drukfout mogt zijn, dan beſtaan er toch andere, b. v. bl. 109: *Wij moesten, voor de nooddruft buigen.*

Zegt mij, onverklaarbre tranen!
Tolken van 't geſchokt gevoel!
Wat toch, bij *het uittogt banen*,
Is uw oorzaak, is uw doel?

Ook dit gebruik van werkwoorden als zelfſtandige, inzonderheid bij zamenſtelling, en dan in het begin, waar nog geen drift en vuur het onregelmatige doen voorbijzien, behaagt ons even min als het bezigen van zekere geliefde rijmwoorden, die dan niet kunnen nalaten ook wel eens te komen, waar zij eigenlijk niet te huis zijn. Bij den Heer KLIJN ſchijnt het woordje *ſtand* zulk een voorregt verkregen te hebben, dat, dien ten gevolge, telkens voor *toeſtand*, *ſtaat*, *geſteldheid* voorkomt; terwijl het anders toch bijna maar alleen voor de houding van het ligchaam of de maat-

ſchappelijke betrekking (rang en ſtand) en nog een of ander bijzonder geval plegt gebazigd te worden

Geen volk, hoe ſchitterend ook in ſtand,
Is, als het volk van Nederland,
Zoo rijk in deugd, en liefde.

Het volgende is den Dichter gewis ontſnapt:

Een eeuwge duur; — niet als de bloém,
Die, als zij ſterft na 't heerlijk bloeijen,
Weer andren uit haar' ſchoot ziet groeijen;
Maar nimmer wacht op hooger doel.

Doch tot twee malen toe vonden wij *zinkt de nacht*, voor *wijkt*, *verdwijnt*; terwijl evenwel de avond altijd wordt geſegd te dalen, wanneer dezelve komt, en de duisternis als op de aarde nederſtrijkt.

Eindelijk nog eene vraag. Is het wel gepast en krachtig uitgedrukt?

Hij zwerft niet eenzaam, wiens geleide,
Wiens hulp de liefdrijke Almagt is;
Zij effent hem de *ruwſte heide*,
Ja zelfs de barſte wildernis.

De *heide* toch is zeker geen zandpadje of ſtraatweg, maar evenwel doorgaans ook zoo heel onbeteisbaar niet, als men hier wel zou denken. Rotſen en moerasſen, bergen en Amerikaanſche bosſchen zijn veel erger. *Sit dignus vindice nodus!* zegt HORATIUS, zeker bij eene andere gelegenheid.

Van een' anderen aard is onze aanmerking op bl. 37, waar van Keizer KAREL gezegd wordt:

Hij, dwingland in de ziel, maar die zijne eeden heilig,
En trouw voldong, en hield zelfs regt en handel veilig.

Het is waar, ook de (,) achter *heilig* zouden wij weglaten, en wel gaarne verzekerd zijn, dat *voldong* hier past; maar eigenlijk bedoelen wij de waarheid en juistheid der karakterſchets. Juister is gewis, in zekeren zin, hetgeen nog volgt:

Hij,

Hij, die (,) als de ander, zich verborg in schoon gebloemt',
En 't volk nog vleide, reeds ter slavernij gedoemd.

In het algemeen, echter, kan men zeggen, dat een Vorst, die zijn' eed hield, en dus de bewoners negten en vrijheden eerbiedigde, noch dwingeland noch doemer ter slavernij, kon geacht worden.

Doch, „al lang genoeg gevk!" zal één lezer, — „al lang genoeg bij kleinigheden stilgestaan!" zullen anderen zeggen. Wat zullen wij hierop antwoorden? Wij hádden nu eens lust, om bij deze foutjes en vlekjes, zóó wij meenen, stil te staan. Wij zouden ook wel andere zaken, of gansche gedeelten van verzen, tot het voorwerp onzer monstering hebben kunnen stellen. Want natuurlijk is niet ieder voortbrengsel, in dezen bundel, even gelukkig geslaagd, niet iedere ontwikkeling en regeling der denkbeelden even rijk of doelmatig, in ons oog. Maar het gestelde betreft algemeenheden, op welke altijd en door iedereen valt te letten. En zou men niet even zoo wel een boek kunnen schrijven, of wenschen geschreven te zien, over *het belang van kleinigheden in de dichtkunde*, als de groote REINHARD er een over die in de zedekunde heeft zamengesteld?

Hoe het zij, wij komen terug op de betuiging, dat deze bundel ons zeer behaagd, misschien meer nog dan eenig ander werk van den Dichter behaagd heeft.

Het eerste stuk, *Wijsheid en Vriendschap* (*Doctrina et Amicitia*), naar den naam van het Genootschap, waarvoor het werd gemaakt, bevat allerlei keurige schilderijen, vol gevoel en warmte en godsvrucht, tot deze beide levensgidsen en steunsels betrekkelijk.

Het tweede, *De Overwinning* (verovering?) *van den Briel*, is één enkel, vaderlandsch tafereel, zoo wel geordonneerd, zoo krachtig uitgevoerd en schoon van koloriet (om eens regt schilderachtig te spreken), als van maar weinigen valt te roemen.

Daar dreef, van alle kant omgeven met gevaren,
's Lands vrijheid, als een vlot . . . tend eiland, op de baren.

Men ziet, dat deze twee anders schoone regels niet zoogenaamd Catsiaansch moeten gelezen worden.

Mengeldichten. Waartoe, deze nieuwe titel? Zijn het dan niet

niet allen gemengde dichtſtukken? Zoo men echter eene ſcheiding wilde maken, waren ligt beter nog twee of drie ſtukken tot het eerſte gedeelte te brengen geweest, en de anderen *Gelegenheidsdichten* genoemd.

Wij kunnen niet bij allen ſtilſtaan, maar ſlechts nog hec een en ander aanwijzen, dat ons bijzonder behaagde. In de *Bede aan de Lente* b. v. (1820) komen vele ſchoonheden van onderſcheidene ſoort, als uit eene rijke en volle ader, voort.

Maar, wat uw adem ook herſchepp',
  En nieuwe kracht kan geven,
Herroep ook 't kwijnend Nederland
  Tot wasdom en tot leven.

Nog helpt des bouwmans vlijt hem ſchaars,
  Hoe rustloos ook en wakker;
Nog dekt rondom een gruizig zand,
  Den onbeploegbren akker.

De koû der onverſchilligheid
  Werkt nog, en waait er over;
De ſtorm der driften giert nog ſoms,
  En knakt en graan en loover.

De wrevelmoed pakt zich nog t' zaam,
  En hagelt op de velden;
En plet, wat naauw aan 't botten was,
  Verwoest, helaas! niet zelden.

En, zonder iets te kort te doen aan de overige ſtukken, vooral die, aan weldadigheid, liefde, kunst of vaderlandsmin gewijd, welke geen klein deel beſlaan, en het keurige, onmiddellijk voorafgaande, getiteld *Weemoed*, moge hier ten deele nog volgen, *Tranen*.

't Vuur der jeugd ſpant ziel en zinnen:
  Naar genieten, ſmacht de dorst:
Leven, wellust, hoop, beminnen,
  Woelen in de omvonkte borst;
't Gloeijend wenſchen mag gelukken,
  En de vreugd kent perk noch paal:
Wat toch meldt haar hoog verrukken?...
  Tranen.... Tranen zijn haar taal.

Onder 't ſlingren van de zorgen,
Onder 't knellen van de ſmart,
Nadert de avond, vlugt de morgen,
Krimpt het neêrgebogen hart:
Wat zou mond en lippen laven,
Bij het ſchroeijen van den nood;
Zoo, bij 't misſen aller gaven,
Ons, geen traan zelfs, overſchoot?

Zalig, die met vochtige oogen,
't Lagchend ſchoon der lente aanſchouwt:
Die, tot in de ziel bewogen,
Lot en leed zijn God vertrouwt.
Die, al wat natuur ten toon ſpreidt,
Met een blakend hart geniet:
Wien, bij 't vonklen van haar ſchoonheid,
Traan bij traan aan 't oog ontſchiet.

Als men twist met aarde en hemel;
Wen zij vruchtloos troosting biên,
En het oog geen lichtgewemel,
Van den zwakſten troost wil zien:
Ja, als de afgetreurde ſmarte,
Niets meer uit, dan zucht bij zucht:
Wat geeft eindlijk dan toch 't harte,
(Ach! ondanks zich zelven,) lucht?

Gij, gij zijt het heilge traanen!
Gij ontſluit en hart en mond:
Als wij alles redloos wanen,
Stort gij balſem in de wond;
Gij voert ons den zaalgen nader:
Doet ons lot en ſmart ontvliên;
En in 't leed, weêr God als vader,
En door 't graf, den hemel zien.

Wij eindigen ons overzigt met de betuiging van dankbare vreugde over zoo veel ſchoons, uit de inwendige zoo wel als uitwendige wereld, in deze verzen wederom ten toon geſpreid. Waar — zouden wij wel haast zeggen — waar beſtaat nog een volk als wij, een koopmansſtand vooral als de onze? Welke waardige onderwerpen! Welke edele gevoelens!

Wel-

Welke heldere begrippen! Welke gelegenheden, die van de liefdadigheid des landaards getuigen! En dat alles, hoe schoon ingekleed! — Neen, morren wij niet over *onzen tijd*. Hij moge in vele opzigten niet zijn, wat die onzer vaderen was; hij is in andere veel meer. En kan ook het jonge koningrijk met de jeugdige republiek niet in alles wedijveren, het is haar toch ook niet in alle opzigten ongelijk. Gaat voort! gaat voort, Amsterdam en Rotterdam! in den edelsten handel, dien van gedachten en gevoel, in harmonische toonen en onnavolgbare beelden, onderling te kampen! En gij, overige steden en plaatsen, Leiden, Utrecht, Groningen enz. enz., blijft niet achter! Opdat eenmaal Duitscher en Engelschman, en zelfs Franschman, als ondanks zichzelven getuigen, *dat de Hollandsche nachtegaal geen kikvorsch is*. Al te veel, trouwens, moet men van den vreemdeling niet hopen.

Gedichten door J. SUASSO DE LIMA. *J. D.* (*Voor rekening van den Dichter aan de Kaap de Goede Hoop.*) *Te Amsterdam, bij* N. Cerray. 1821. *In gr.* 8vo. 186 *Bl.*

Voor rekening en ook *ter verantwoording* van den Dichter.

En is 't dat ge u verdriet, want lezen duurt wat lang,
Sluit dan het boek maar digt; — doch ik vervolg mijn zang.

Van deze vergunning, aan het slot van den tweeden zang des dichtstuks, *De Kaapstad* geteikend, maakten wij meer dan eens gebruik; en, gerust op des Dichters gezindheid om voort te zingen, al werd hij dan ook niet gelezen, hebben wij de aanmelding al dien tijd maar uitgesteld. Niemand, intusschen, kan wel sterker gevoel hebben van de weinige waarde dezer *dicht-* of *lettervruchten*, dan de Dichter zelf in het Voorberigt uitdrukt; en hierin zal wel niemand hem tegenspreken. Immers wij verklaren opregt, gezocht te hebben, of wij dan niet een enkel stukje vinden konden, dat wij in gemoede verdienste mogten toekennen, en waaruit wij hoop konden opvatten, dat de man, bij verdere oefening, wellig nog eens een of ander geven zou, dat den lust tot de Hollandsche dichtkunde aan den uithoek van *Afrika* tot eer kon zijn; maar wij vonden in waarheid niets, dat ons daarop eenig uitzigt geeft; offchoon wij eerst meenden zoo iets ge-

von-

vonden te hebben in het ſtukje, bl. 130, *op het graf mijner Dochter, bij mijn vertrek uit Batavia*; en nog een enkel ander; doch wij waren niet aan het ſpot, of het ſloeg weêr door, en wij zagen ons telkens te leur geſteld. Meermalen vonden wij in dezen bundel volkomen onzin; dikwijls moesten wij lachen, b. v. daar wij een lied vonden: GOD, naar het ABC. Dit ſtaat er NB. nog wel onder, uit vrees, dat de lezer van dit kunſtſtuk, van 't welk ieder vierregelig couplet bij iederen regel met dezelfde letter, van A tot Z, een' aanvang deemt, dit vernuftige niet mogt opmerken. En, waar wij al geen' zinin vonden, daar de waarde van geen enkel ſtukje hooger, dan b. v. in het volgende korte onderſchrift voor het afbeeldſel van Z. M., hetwelk waarlijk een der beste is:

„ Schoon ver van 't Vadesland geſcheiden,
„ Blijf 'k u, o Vorst! mijn hulde wijden;
„ En juich bij *uwe beeldtenis*:
„ Ik blijf in u altoos beſchouwen
„ Des Neerlands hoop, en goed vertrouwen,
„ In hem die *Neerlands Koning* is."

Gaarne, intusſchen, doen wij regt aan de goede gevoelens van den ſteller dezer zoogenoemde Gedichten, en geven hem de gemigenis, dat het hem geenszins aan dichtlust, noch oefening, maar eeniglijk aan aanleg en krachten ontbreekt. Wij gevoelen tevens eene ſoort van medelijden met den man, die ons in een dezer ſtukjes het zonderling voorval mededeelt, dat hij eens, in den eigenlijken zin, een geliefd dochtertje *gebaard* heeft; en, hoezeer hij dan ook uit het kraambed gelukkig en voorſpoedig moge herſteld zijn, is het echter ons waarſchijnlijk, dat bij dit zeldzaam toeval 's mans dichtāder geweldig geleden heeft; anders zou het ons onbegrijpelijk zijn, hoe hij in het Voorberigt hier ſchrijven kon: dat hij, die van kindsbeen af reeds geneigdheid gevoelde tot het lezen van dichtkundige werken, in verſcheidene letterkundige kringen, zoo te *Amſterdam* als elders, als lid was opgenomen, en bij vroegere naamlooze werkjes lof en aanmoediging door gunſtige recenſiën heeft ingeoogst. Het bedoelde zeldzame geval meldt ons het laatſte couplet van zijnen zang aan 's mans vriend J. H. F. C. L. WEHR, *M. D. Chr. et Obſtet. aan de Kaap de Goede Hoop*, in dezer voege:

„ Straks

„ Straks waart gij ter hulp ontboden,
„ In het holle van den nacht;
„ Toen verlossingskunst van noode,
„ Gij uw hulp hebt aangebragt.
„ Ja! (na God) hielpt ge uit gevaren;
„ Haar, die *mij* een kroost *deed baren*."

Wij hebben gehoord, (echter durven wij het nog niet stellig verzekeren) dat de Heer J. SUASSO DE LIMA. *J. D.* (*Juris Doctor?* — *Jonge Dochter* zouden wij meenen, zoo ons het bovengemeld vers niet berigtte, dat de man reeds eenmaal gekraamd heeft) zich andermaal in eenen gezegenden staat bevinden zou.

De drie Gebroeders Beleftijn, of de zucht tot ftandsverwisfeling. Uitgegeven door de Maatfchappij Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amfterdam, bij* C. de Vries, *enz.* 1822. *In kl.* 8*vo.* III *Bl. f* :-5-8

Dit antwoord op de nuttige prijsvraag: *waarin is het misdadige, of dikwijls belagchelijke, dikwerf zeer fchadelijke, van de zucht tot eene ontijdige ftandsverwisfeling gelegen?* is van den Heer W. MESSCHERT, te *Rotterdam*, en te regt met den gouden eereprijs bekroond. Wij noemden de vraag *nuttig*, omdat deze onder jonge lieden meer dan ooit vrij algemeene zucht de verderfelijkfte gevolgen naar zich fleept. Van de gebroeders Beleftijn waren twee aan dit euvel ziek, uit dwazen hoogmoed, gelijk doorgaans het geval is, en één van hen daarbij ook vooral uit ligtzinnigheid en zucht tot gemak en vermaak. Het einde droeg bij beiden den last, en alleen den verftandigen broeder ging het wèl, die daarenboven van zelve, en zonder zucht tot ftandsverwisfeling, door naarftigheid en braafheid, tot hoogeren ftand kwam, en zijne ongelukkig gewordene broeders nog tot hulp wezen kon. Zeer verdient ook de in dit boekje gegevene wenk opmerking, hoe het onderwijs op de fcholen, dat bij misbruik die zucht opwekken kan, zoo iets niet bedoelt, en zelfs veeleer daartegen wapenen moest. Dit welgefchrevene romannetje voor het volk verdient allen lof, en moge veel goeds uitwerken!

BOEKBESCHOUWING.

De zuivere Zedelijkheid, de wezenlijke grondslag van het ware Christendom: voorafgegaan van eene korte ontwikkeling van den voornamen inhoud van KANT'S *beoefenende Wijsbegeerte: door* J. J. LE ROY, *Predikant te Oude Tonge. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1822. *In gr.* 8vo. *XVI en* 317 *Bl. f* 2-8-:

De schrandere en in KANT'S wijsbegeerte doorknede LE ROY, van wien wij reeds verscheidene, de betrekking dezer wijsbegeerte tot het Christendom en de harmonie tusschen beide aantoonende, verhandelingen met genoegen hebben aangekondigd, zet, in zeker opzigt, in deze het werk, waartoe hij in zijne laatst uitgegevene, over *het menschelijk Kenvermogen*, den grond gelegd had, voort. Het is belangrijk, in de voorrede te vernemen, hoe weinig of niets de Schrijver, ten aanzien zijner christelijke begrippen, aan het Kantianismus te danken heeft; waardoor wij hem als allezins onpartijdigen beoordeelaar van hetzelve leeren kennen. — De gang van het werk is deze:

De ZEDELIJKHEID is allen onder den naam van *zedelijk gevoel* bekend; maar is ook zoo verheven, dat er bezwaarlijk eene naauwkeurige bepaling van gegeven worden kan, omdat een hooger vermogen onzer Rede (de *beoefenende Rede*) het denkbeeld daarvan, zonder ondervinding van buiten, geheel uit zichzelve voortbrengt. Het Christendom is geschikt, om dit vermogen verder op te wekken en te ontwikkelen. Zoo wordt zuivere zedelijkheid de grondslag van het Christendom. KANT heeft het ware grondbeginsel der zuivere zedelijkheid, overeenstemmend met het Christendom, ontwikkeld.

De voorname inhoud van KANT'S beoefenende wijsbegeerte komt hierop neêr: Rede is het vermogen, om algemeen en regelmatig te denken. De *bespiegelende* doet

zulks over voorwerpen, die haar van elders gegeven worden; de *praktiſche*, over zulke, die zij zelve eerst voortbrengt, over *Idéën* derhalve, bepaaldelijk over de voorſtelling van onzen *pligt*. Hieronder zijn niet de vele onderſcheidene pligten, maar het algemeen beginſel van die allen te verſtaan. — Volgens KANT, maakt volſtrekte belangeloosheid den grondſlag der ware zedelijkheid uit; en dat algemeen beginſel is: *handel zoo, dat gij wenſchen kunt, dat uwe maxime, door alle redelijke wezens, als eene algemeene wet, worde aangenomen*, — dus zuiver *uit pligt*, vrij van alle zinnelijke neigingen en bedoelingen, hoe ſchoon en edel zij ook ſchijnen mogen. Deze deugd beſtaat echter hier ſlechts trapswijze, en er wordt, ten hoogſte, *naar geſtreefd*. — Het *zedelijk gevoel* komt niet uit de zinnelijkheid voort, noch is in de organiſatie des ligchaams gegrond, maar in de praktiſche Rede. De dwang, door het zedelijk beginſel der neigingen aangedaan, is onaangenaam; maar de zedelijke mensch kan niet anders dan dit onaangenaam gevoel goedkeuren. Deze goedkeuring, echter, wederom een aangenaam gevoel zijnde, mag geene drijfveer worden.

De praktiſche Rede maakt ons bekend met onze *zedelijke vrijheid*, hierdoor met onze vereeniging met eene *intelligibele* wereld, en zoo worden wij opgeleid tot het geloof aan *God* en *onſterfelijkheid*.

Terwijl, uit het algemeene beginſel van *pligt*, pligten omtrent andere vrije wezens ontſtaan, is het grondbeginſel, waarop deze rusten: *handel zoo, dat gij de Menschheid, in elken perſoon, ſteeds te gelijk als doel, nimmer als bloot middel gebruikt*. Dit beginſel is zeer vruchtbaar ten aanzien van de pligten en regten der menſchen onderling omtrent elkander. Dan, deze regten en pligten worden, in den verbasterden ſtaat des menschdoms, weinig geëerbiedigd, en zouden weldra geheel verwaarloosd worden, indien er geen *dwangregt* beſtond. Daar, echter, dit weder tot misbruik leidt, wordt het Overheidsambt noodzakelijk, hetgeen ook wel tegen deszelfs inſtelling gebezigd, maar evenwel beter is, dan wanneer

meer het er niet was, en ook slechts als voorloopige maatregel aangezien moet worden; terwijl de, eenmaal moetende verschijnen, opperheerschappij van het zedelijk grondbeginsel alleen het algemeene rijk van zedelijkheid en gelukzaligheid op aarde kan bewerken.

Na den hoofdzakelijken inhoud van het zedelijk gedeelte der Kantiaansche wijsbegeerte te hebben opgegeven, gaat nu de Schrijver over tot de „ beschouwing van de grondbeginselen en leeringen des waren Christendoms, vergeleken met de grondbeginselen der zuivere zedelijkheid." „ *Waar* Christendom" is de, door geenerlei menschenleeringen misvormde, leer des Christendoms naar den Bijbel, maar ook ten tweede de eigenlijke geest des Christendoms, niet gelegen in eene dorre of nieuwsgierige bespiegeling, noch in de belijdenis van of gehechtheid aan bloot bespiegelende leerstukken, maar in beoefening, die ook de beschouwelijke leerstukken slechts ter beoefening bezigt. Nu blijkt vooreerst, dat de *pligten*, welke het Christendom voorschrijft, geene anderen zijn, dan die, welke uit het zedelijk grondbeginsel, vergeleken met de betrekkingen, waarin wij geplaatst zijn, noodzakelijk voortvloeijen, en dat die ook allen volledig daarin worden voorgeschreven. Ten tweede is de *wijze*, waarop in het Christendom en den Bijbel ons onze pligten worden voorgesteld, juist zoodanig, als de ware aard der zuivere zedelijkheid vordert.

Het volgende Hoofdstuk handelt van de „ uitzigten des waren Christendoms op eene toekomende zedelijke volmaking van den toestand des Menschdoms hier op aarde." Een ieder, namelijk, die met een gevoelig hart, vooral met een zedelijk gevoel, den toestand des Menschdoms beschouwt, en denzelven vergelijkt met dat *Ideaal* van maatschappelijk en zedelijk geluk, hetwelk hem zijne zedelijke Rede aan de hand geeft, en dat de menschen genieten zouden, wanneer zij waren, hetgeen zij zijn moesten, en door het zuiver zedelijk beginsel zich beheerschen lieten, vindt daarin, hoe meer hij het beschouwt, des te meerdere reden van smart, en gevoelt zijne ziel met des

te dieperen weedom vervuld. Dit wordt verder uiteengezet. — De herstelling van het Menschdom kan alleen geschieden door trapswijze verlichting; maar, wanneer deze door gewone middelen geschieden moet, moeten er nog eeuwen verloopen, eer deze verlichting kan voltooid zijn, en blijft deze aan de wisselvalligheden van toe- en afneming blootgesteld. — Nu wordt *eerst* getoond, dat het plan des Christendoms, reeds van deszelfs eerste gronding af, ter voorbereiding van zulk eene gelukkige verandering heeft gestrekt, en de voornaamste grondregelen van het gemelde Koningrijk van zedelijkheid en algemeen geluk in zich bevat; *dan*, dat de stelligste verklaringen omtrent eene aanstaande daarstelling van hetzelve, de duidelijkste beschrijvingen van de voornaamste bijzonderheden van hetzelve, alsmede van de gebeurtenissen, die daartoe zullen medewerken, in de Goddelijke Openbaring voorkomen.

Het Christendom schrijft liefde en gelijkheid der menschen voor; men zag deze, op de schoonste wijze, in de eerste Christelijke gemeente, bijzonder te Jeruzalem, heerschen, en de regering en verdere instellingen der Kerk stemden met deze beginselen overeen. Het plan was, dat zij algemeen moesten worden; echter niet door menschelijk geweld, maar als door den geest des Heeren. De zekere uitvoering van dit plan des Christendoms wordt gewaarborgd, doordien het ons tevens den nog levenden JEZUS voorstelt, als aan de regterhand van God verhoogd, en die door zijne tusschenkomst hetzelve tot stand zal brengen.

[Wij zijn het met den geleerden Schrijver niet eens omtrent de opvatting der *Openbaring van* JOANNES; kunnen dus ook in vele opzigten ons zegel niet hechten aan datgene, wat hij, als in het Christendom opgegevene bijzonderheden, die de voltooijing van het Godsrijk op aarde nog zouden moeten voorafgaan en verzellen, opnoemt. Dat echter dit Godsrijk op volkomene zedelijkheid zal rusten, vinden wij met den Schrijver in het O. en in het N. Verbond geleerd.]

Zeer

Zeer belangrijk, en, naar ons gevoel, volkomen waar, is, hetgeen de Schrijver aangaande de waarde van het historisch geloof zegt, in het volgende Hoofdstuk, stellende de zuivere zedelijkheid ten grondslag van ons geloof aan het Christendom en deszelfs leeringen zelve. — Hij laat aan het historisch geloof deszelfs regt wedervaren; maar rekent het onvoldoende, wanneer geene zuivere zedelijke behoefte het hart voor het geloof aan de waarheid der Evangelische geschiedenis en de leeringen des Christendoms voorinneemt.

Het vierde Hoofdstuk schetst de zuivere zedelijkheid, als den grondslag van de beschouwelijke leeringen des Christendoms. Hier wordt aangewezen, dat die leeringen niet alleen tot een zedelijk nut gebruikt *kunnen* worden, maar ter bevordering en aankweeking der zuivere zedelijkheid, die, in den tegenwoordigen toestand van het Menschdom, zonder sommige derzelve ten eenemale onmogelijk is, zonder andere ten minste aanmerkelijk kwijnt, *noodig* zijn. — Wij wenschen hartelijk des Schrijvers betoog algemeene aandacht en behartiging, dat de verheerlijking van den *persoon* van CHRISTUS daarom het hoofddoel des Christendoms is, *vooreerst* om haar zelfs wil, maar ook, *ten tweede*, omdat de verheerlijking van CHRISTUS ons ten doel te stellen het beste, ja het éénige middel is, om ook alle zedelijk goed in ons aan te kweeken, en dat een bloot historisch of bespiegelend geloof aan CHRISTUS, al ware het ook tevens aan zijn lijden en dood, misschien met eenige hartstogtelijke bewegingen gepaard, niet genoeg is. — In het algemeen belijden wij gaarne, dat, indien ooit de dogmatieke waarheden des Bijbels, op eene, de zedelijkheid bevorderende, onbescheidene eigenwijsheid afwijzende, en zoo veel mogelijk duidelijke wijze ontvouwd zijn, het hier geschied is. Nogtans moeten wij even openhartig er bijvoegen, dat de Schrijver zijn standpunt heeft, waarop hij gelijk heeft; hoewel hij noch vergen kan, noch vooronderstellen zal, dat ieder zijne diepe redenering kunne volgen of toestemmen, en dus met hem filozofisch

kerkelijk regtzinnig in alle opzigten zijn. — De uitdrukking in de voorrede, „dat anderen, die zich niet aan onze (Hervormde) belijdenis houden, nog niet tot dien trap van inzigt in het zuivere, ware Christendom gevorderd zijn, als onzen Vaderen vergund werd," is toch wat al te sterk.

Viertal Leerredenen van W. VAN VLOTEN *en* N. S. HOEK, *Predikanten te Kampen. Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. 1822. *In gr.* 8vo. 112 *Bl. f* : -16- :

Na de daartoe strekkende Synodale opwekking, bepaalde men te Kampen, de gewone Leeredenen, op gezette tijden, door *Bijbeloefeningen* te doen afwisselen, waartoe de Predikanten allereerst de *Boeken van Samuël* verkozen, van welke dan om de drie weken een geheel Hoofdstuk behandeld werd. Het XIde Hoofdstuk viel den Eerw. VAN VLOTEN, en het XIIIde den Eerw. HOEK ten deel. Bijzondere stoffen inderdaad, waarvan de kiesche behandeling voor eene gemeente nog al moeijelijk is. Deze voorstellen laten echter te dezen niets te wenschen over. Zij droegen dan ook bijzonder de goedkeuring weg. Een geboren Engelschman, die dezelve had gehoord, verlangde deze stukken in het Engelsch te vertalen en onder zijne landgenooten te verspreiden; en het is vooral aan dit aanzoek, dat wij de uitgave, nu ook bij ons, te danken hebben. — Nog twee andere leerredenen zijn nu bij deze uitgave gevoegd. De Heer VAN VLOTEN laat zijn *David en Bathseba* voorafgaan door eene *aanwijzing, hoe de misstappen der Godvruchtigen in den Bijbel ons ten nutte beschreven zijn*, naar 1 *Cor.* X: 11b., en de Heer HOEK zijn *Amnon en Thamar* door eene leerrede over *zelfbeproeving*, aan welke hij *Ps.* LI: 5 ten tekst gaf. Ook deze leerredenen zijn doelmatig, en in meer dan één opzigt voortreffelijk. Maar, wat de Bijbeloefeningen betreft, kunnen wij den wensch niet terughou-

houden, dat dezelve vooral in handen komen van velen, wier lectuur zich doorgaans bepaalt tot ware of verdichte, maar wèl en met zedelijk doel bewerkte verhalen, bij welke toch wij meenen, dat zij ook *dit* nut konden ſtichten, dat hoogachting voor en lust tot Bijbellezen werd opgewekt.

Beide deze Leeraren geven hier uitnemend bewijs van kunde en goeden ſmaak; hoezeer dan ook ſtijl en wijze van voordragt verſchillen. Wij vinden echter geene roeping om den eenen tegen den anderen hier te wegen, daar wij geheel het viertal Leerredenen met ruimte kunnen aanprijzen.

Des Christens toekomſtige heerlijkheid, voorgeſteld in eene Leerrede, naar aanleiding van 1 *Cor. XV:* 49. *Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl. f* 1-6-:

De ongenoemde, ons onbekende ſteller dezer korte Leerrede kenmerkt zich, als Leeraar bij de Hervormden, hier eeniglijk door de Evangeliſche Gezangen en het Pſalmboek bij dat Kerkgenootſchap in gebruik, welke verzen hier letterlijk zijn afgedrukt. Na de opheldering van den tekst, wordt de luister der gelijkvormigheid aan Jezus in eenige bijzonderheden voorgeſteld; waarop eene hartelijke toeſpraak aan vromen en onvromen volgt. Het ſtukje is wèl geſteld en ſtichtelijk, zoodat men het met genoegen lezen zal; alhoewel men ook hier niet veel van hetgeen nog niet geopenbaard is leeren kan, en wij voor ons liefst in het algemeene denkbeeld zouden berusten.

Aanleiding tot huiſelijke Godsdienſtoefening, door J. CLARISSE. *Iſten Deels* 1*ſte Stuk. Te 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr.* 8*vo.* 240 *Bl. f* 1-16-:

Onder dezen titel ontvangen wij voor iederen dag van

het jaar een opwekkend en ſtichtelijk vertoog, op de H. Schrift kennelijk gegrond. Deze vertoogen onderſcheiden zich van andere, reeds in vele huisgezinnen in gebruik, door kortheid; ieder van dezelve beſlaat ſlechts *vier* bladzijden. Hierdoor wordt dit boek voor de huisgezinnen meer geſchikt tot het doel; terwijl het nergens aan ſtof tot verder nadenken, of wenken tot uitbreiding, voor eenen verſtandigen huisvader, ontbreekt. Het werk is dan ook, door deszelfs kortheid, minder kostbaar; en dit geeft ons hoop, dat het in vele huisgezinnen, van den burgerſtand vooral ook, aftrek zal vinden. Zoodanige geſchriften hebben wel eens het nadeel, dat zij het eigenlijk Bijbellezen bij den Huisgodsdienst verdringen; hiertegen heeft de Schrijver willen zorgen, niet alleen door zijne waarſchuwing in het voorberigt, maar door ook bij ieder vertoog een gedeelte der H. Schrift aan te wijzen, hetwelk hij vooraf wil dat zal gelezen zijn, waarbij dan nog ieder eenen anderen tekst ten opſchrift heeft, welks overweging alsdan bijzonder gepast is.

Het wordt wel algemeen vooronderſteld, ook zonder dat wij het zeggen, dat de Hoogleeraar CLARISSE hier een zeer doelmatig en allernuttigst huisboek geeft, en dat ieder, die dit begin van dit werk gelezen heeft, naar de volgende 5 ſtukjes (want dit eerſte is nog maar voor de twee eerſte maanden van het jaar beſtemd) voorzeker verlangen zal. Wij althans behooren onder de zoodanigen; en alhoewel wij ons ditmaal van het mededeelen van iets ter proeve onthouden, (als verlangende, dat men geheel dit eerſte ſtukje ter proeve neme) zoo zullen wij ons daarvan, welligt, bij eene volgende gelegenheid niet onthouden; nu het voldoende rekenende, uit het voorberigt mede te deelen, dat in deze vertoogen wel zekere eenvormigheid heerscht, daar het alle *zelfgeſprekken* of *Meditatiën* zijn, maar dat echter voor de verſcheidenheid der ſtof, en tevens voor verſcheidenheid in vorm en bewerking, genoegzaam is gezorgd, door nu eens meer voor het verſtand, dan weder meer voor het hart voedſel te verſchaffen. Het is ook niet noodig, zich juist

aan

aan de opgegevene dagörde bij de lezing te binden. Als het werk volledig zal zijn, belooft de Hoogleeraar eene nadere opgave van den inhoud, en daardoor eene handleiding, om die leesorde naar verkiezing te veranderen, en alzoo achtereenvolgende te lezen de overdenkingen over de tekſten, voor het geheele kerkelijk jaar, bij de meeste Christenen ter openlijke behandeling voorgeſchreven; of over de onderwerpen, welke bij ſommigen des zondags middags doorgaans worden behandeld; of over de leerſtukken van den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst, de Zedeleer, en ook de Lijdens- en Feestgeſchiedenisſen.

Wij hopen en verwachten, dat ook deze arbeid van den waardigen CLARISSE alom in ons vaderland veel goeds zal ſticnten, en wenſchen hem gezondheid en krachten toe, opdat zijne uitnemende geſchiktheid, als Hoogleeraar niet alleen, maar ook als Volksleeraar, nog lange jaren onder ons ten zegen verſtrekke.

Den Vicaris Generael VERHEYLEWEGEN *in zijn waer daglicht geſteld, door eenen Leerling in de Roomsch-Katholijke Godgeleerdheid.* Zoo als iemand inwendig geſteld is, zal hij doorgaens beoordeelen de dingen, welke buyten hem zijn. THOMAS A KEMPIS. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1823. *In gr.* 8*vo. XII*, 32 *Bl. f* :-8-:

Och! waren alle Roomschkatholijke Leeraars en Zielherders maar zoo wijs en welgezind als deze leerling! Och! kwame dit boeksken in handen van alle de leeken der *heilige* moederkerk! Zonder naam van ſchrijver of drukker, of plaats der uitgave, zag het in *België* het eerſte licht; maar de *geeſtelijkheid* (nu ja!) maakte het onverkrijgbaar. Toevallig, echter, kregen eenige *vrienden van Godsdienst, waarheid en regt* het ſtukje ter leen, met verlof, om er naar welgevallen mede te handelen. Vanhier deze uitgave, die zij, als geoorloofd en behoorlijk,

verontſchuldigen. Er was reeds eene Franſche vertaling te *Brusſel* van uitgegeven; het ſtukje, zoo als het, in klein 8vo, eerst geheel nameloos, uitkwam, is reeds, door den *Recenſent ook der Recenſenten* (XV. 10. 453—466), met zoo vele uitvoerigheid tot kennis van het publiek gebragt, dat elk lezer van dat verſlag een volledig onderrigt heeft van den inhoud van dit boekje; desniettegenſtaande verheugen we ons zeer over deze uitgave, en, gaat het haar onzen wensch, en dien van allen, die, met een rigtig oordeel, belijden, *dat de rede de toetsſteen der waarheid is*, dan is eerlang dit boekje, meer dan eens, uitverkocht, en SALOMO's les door duizenden behartigd: *Koop de waarheid, en verkoop ze niet!* In onze Noordelijke provinciën moge het er al gunſtiger uitzien, dan elders, bij de Roomschkatholijken, ten opzigte hunner beoordeeling van andersdenkenden, en, gelijk we, vóór twee jaren, bij een Protestantsch Schrijver lazen, alle redelijke R. C. Priesters *hier* het eens zijn over de gronden van VERHEYLEWEGEN; maar als het waar is, dat nog onlangs een der verlichtſten onder dezen openlijk zeide, „ dat het onbegrijpelijk is, dat de Overheid het feest eener gebeurtenis heeft kunnen dulden, (der *herſtorming*) die jaarlijks zoo vele duizende zielen aan de hel overgeeft," — en aan de waarheid van dit berigt beſtaat bij ons geen twijfel — wat moet men dan denken van zoo veler oordeel omtrent de Onroomſchen? Want wat we van zulke *Heer-ooms* denken, durven we niet zeggen. De Profeet JEREMIAS vroeg al van het menſchelijk hart: *wie zal het kennen?* Wij willen maar zeggen; er is nog behoefte genoeg, in de Roomſche kerk, aan een onderrigt, zoo als hun hier gegeven wordt.

Trouwens, dit boekje, welks titel met opzet zoo dubbelzinnig ſchijnt te luiden, ſtelt VERHEYLEWEGEN in een zeer gunſtig licht voor, als een gematigd en redelijkdenkend man, een vriend des Vaderlands en der rust, en daarom ook een tegenſtander van het beruchte *jugement doctrinal*, en ſtaaft de wettigheid zijner prediking omtrent het lot der Onroomſchen met de gelijke belijdenis

pis van vroegere en latere Roomsche Godgeleerden: maar in een waar, dat is in een afschuwelijk, licht wordt hier tevens gesteld het bestaan en de handelwijs der genen, die, ter oorzake of door aanleiding van de bekende preek van VERHEYLEWEGEN, zoo vele moeite zich gegeven hebben. Welke listen en schelmerijen! Welke haat en wrevel! Nu, 't is waarlijk niet te verwonderen, dat zulke *Heeren* ook zulke *dienaars* zijn van den éénigen *Meester;* want die heeft, onder anderen, gezegd: *de kwaaddoeners haten het licht, en komen niet tot het licht, opdat hunne werken niet bestraft worden.* Men leze hier vooral eens, wat er van de handelwijs der *heilige Congregatie* te *Rome* berigt wordt, die, tegen de goedkeuring des heiligen Vaders, (wat hebben ze veel crediet voor de *onfeilbaarheid*, die ze hem toekennen! nu, hij laat hun ook nog den naam van *heilig!*) hunne veroordeeling der, door VERHEYLEWEGEN voorgedragene, leer laten gelden. Maar wij willen onze lezers niet langer ophouden bij dit stukje, en hopen aller belangstelling in deszelfs lezing te hebben opgewekt. De verscheidene, en wel eens geheel strijdige, berigten, omtrent het wedervaren te *Rome* van VERHEYLEWEGEN's preek in omloop gebragt, ontvangen hier eene voldoende opheldering, en het zegel der waarheid is op het verhaal gedrukt.

Deze *Vlaamsche* vondeling (hij spreekt ook nog *Vlaamsch*) reize voorspoedig, en doe veel goeds in het zedelijk rijk van God, die wil, dat alle menschen zalig worden, en tot de kennis der waarheid komen! *Amen.*

Handboek tot de Leer der Teekenen van Gezondheid en Ziekte (Semiologia medica). Naar de beste Schrijvers verdaardigd, door A. MOLL, *Doctor in de Geneeskunde, enz. IIde Deel. Bijzondere Leer (Semiologia specialis, Diagnostica). Iste Band. Koortsen, Ontstekingen. IIde Band. Bloedstortingen, Zenuwaandoeningen, algemeene Ziekten met gebreken in de bewerktuiging.*

ging. Te Gorinchem, bij J. Noorduin. 1821, 22. *In gr.* 8vo. *XXXII*, 1066 *Bl. Te zamen f* 10-2-:

Zoo als wij ons voorgefteld hadden, geeft dit tweede deel, in plaats van eene *bijzondere teekenleer*, eene bijzondere empiriſche of hiſtoriſche ziektekunde, waarin de ziekten, in afdeelingen en onderafdeelingen gerangſchikt, in derzelver algemeene en bijzondere toevallen en verloop geſchetst, en zelfs derzelver oorzaken en gevolgen worden opgegeven. Na eene korte verklaring van eenige kunstwoorden, en beſchouwing van den duur, de tijdperken en den typus der ziekten, verdeelt de Schrijver dezelve in *koortſen*, *ontſtekingen*, *bloedſtortingen*, *zenuwaandoeningen*, en *algemeene ziekten met gebreken in de bewerktuiging*. Deze laatſte afdeeling moet zoo wat van alles bergen; wij vinden er de waterzuchten, de geelzucht, de onwillekeurige pisvloeijing, de diabetes, de wormziekten. Onder de bloedſtortingen zien wij, met niet minder verwondering, de bloedöphoopingen en de opſtoppingen der maandſtonden. Doch, dit daarlatende, erkennen wij gaarne, dat dit werk vele blijken draagt van eene vlijtige verzameling en een oordeelkundig gebruik der voorhandene bouwſtoffen. Op vele plaatſen vinden wij de kennis van het menſchelijk ligchaam, welke ons ontleed- en ſcheikunde geven, die van de wetten der levenskracht, zeer gelukkig, tot het verklaren der ziekten, toegepast. Misſchien met eene enkele uitzondering, zijn de voornaamſte ligchaamskwalen zeer naauwkeurig en volledig behandeld. Met eenige omzigtigheid, kan dit werk met zeer veel vrucht, bij het beſtuderen der geneeskundige praktijk, gebruikt worden. Wij zeiden: met eenige omzigtigheid; dewijl er hier en daar nog al eene enkele ſtelling voorkomt, welke aanleiding tot verkeerde begrippen of tot verwarring kan veroorzaken. Zoo ſtelt de Schrijver het algemeen karakter der koorſen in eene aandoening der bloedvaten, en naderhand beſchouwt hij deze aandoening als eigen aan de ontſtekingkoorts; hij telt wanorde in de afſcheidingen en ontlastingen tot

de

de hoofdkenteekenen der koorts, en echter zien wij dit in de ontſtekingkoorts niet. Daarentegen hecht de Schrijver niet genoeg waarde aan de verhoogde prikkelbaarheid in het ſpiergeſtel, welke dat gevoel van loomheid en ongeduriğheid te weeg brengt, aan de koorts zoo zeer eigen. Wij vinden 't ook vreemd, dat hij der rheumatiſche koortſen de werktuigen van het gevoel tot zitplaats geeft. Wij twijfelen er aan, of bij de ontſtekingkoorts zoo bepaald een beſtendig gevoel van kracht plaats heeft. Wij begrijpen niet, hoe, in zenuwkoorts, de *vaatkoorts* iets verſchillends is van de overige ziekte, — waarom de Schrijver, éénS *ſmetkoortſen* aangenomen hebbende, daaronder de kinderpokken, de ſcharlakenkoorts niet telt, — waarom, na reeds over de tijdperken en typus der ziekte geſproken te hebben, er nog een hoofdſtuk volgt, over de onderſcheidingsteekenen der koortſen, naar den typus. Was 't ook, om van de tusſchenpoozende koortſen te kunnen ſpreken? De *verſcheidenheden*, naar de verſchillende aangedane deelen, in het *vierde* hoofdſtuk beſchouwd, zouden wij liever als een' *vierden* rang aanmerken, dan de ſmetkoortſen: er is toch een groot onderſcheid tusſchen eene koorts met *gaſtriſche* toevallen, en eene *gaſtriſche* koorts, waar de aandoening der eerſte wegen de ongeregelde beweging in het vaatgeſtel opwekt. De Schrijver onderſcheidt zelf zoo juist de zenuwkoorts van eene koorts met zenuwtoevallen. — Wat voorts de *ontſtekingen* betreft, zouden alle *oogontſtekingen* wel ontſtekingen van ſlijmvliezen zijn? Beſtaat dit werktuig dan geheel uit ſlijmvliezen? Met reden en zeer *diagnostisch* verbindt de Schrijver de beſchouwing der weivliesontſtekingen bij die der ingewanden, welke door die weivliezen bekleed worden. Maar, verder gaande, kunnen wij den Schrijver niet toegeven, dat bloedöphoopingen, onderdrukte ontlastingen van bloed, en bloedſtortingen, onder zulk een naauw verband ſtaan met elkander, dat zij in éene klaſſe moeten gerangſchikt worden. Het algemeen karakter der klaſſe dient men in elken rang weer te vinden; en dit vinden wij hier niet. —

De

De behandeling der verſchillende ſoorten van krankzinnigheid bevat veel lezenswaardigs; en men ziet, dat de Schrijver met de belangrijke bijdragen, welke de laatſte jaren voor dit vak geleverd hebben, zeer bekend is. Is echter de naam, *krankzinnigheid*, niet te hard voor de zielskwalen in 't algemeen? Is elke zwaarmoedige krankzinnig, in die ſterke beteekenis, welke dat woord in onze taal heeft? Ook verwondert het ons, dat de Schrijver het zwaar (niet alleen dierlijk) voedſel der Engelſchen alleen onder de mogelijke oorzaken der *ſpleen* telt, en bijna alles aan de nevelige dagen toeſchrijft. Men weet toch, hoe veel eigenlijke opvulling der ingewanden tot zwaarmoedigheid bijdraagt. Wanneer hij elders middernacht als den tijd van den aanval der ſlepende borſtkramp opgeeft; moeten wij opmerken, dat die regel nog al veel uitzonderingen lijdt; in de gevallen, die wij zagen, was het de nanacht, of vroege ochtend. Eindelijk moeten wij hier nog bijvoegen, dat de Schrijver, bij elke ziekte, den graad van gevaar, den gunſtigen of ongunſtigen afloop, en de voorteekenen daarvan, opgeeft, hoewel zulks met de ſtrekking van zijn werk niet overeenkomt: dit behoort toch niet tot de *Diagnostiek*. Het is een nieuw bewijs, dat hij ons eigenlijk eene *ziektekunde* geleverd heeft; een werk, waarvoor wij hem evenzeer dank verſchuldigd zijn.

De Aarde en hare Bewoners, volgens de nieuwſte Ontdekkingen. Naar het Hoogduitsch van E. A. W. VON ZIMMERMANN. *Xde Deel. Met Platen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8vo. *VIII en* 364 *Bl. f* 3-12-:

Dit uitmuntende werk gaat geregeld voort. In het vorige deel beſchouwden wij *Middel-Azië*, en kwamen, door het land der *Mongolen* en *Mantchoux*, tot aan de grenzen van *China*. Dit matige boekdeel bevat het merkwaardigſte over dat Rijk, en over het daaraan gehechte

Ko-

Korea. Men weet, dat de Reizigers en Geleerden van jaren herwaarts, over de voortreffelijkheid van *China's* inrigtingen, wetten, regeringsvorm, volksgeluk, volkskarakter en oudheid, vierkant uiteenliepen. Alle de *Jezuitsche* Zendelingen verhieven dat Rijk tot den Hemel, en durfden zelfs de tijdrekenkunde van MOZES, waaraan toen in *Europa* nog niemand twijfelde, ten behoeve van hun geliefd *Rijk in het midden* (*), laten varen. Geheel anders ſpraken ANSON, PAUW en DE GUIGNES, STAUNTON, de beſchrijver der reize van Lord MACARTNEY, ſloeg een' middelweg in, doch naderde meer tot de voor *China* gunſtige zijde. BARROW, togtgenoot van dien Lord, deed daarentegen zeer vele vlekken in het *Chineſche* volkskarakter zien. KRUSENSTERN ſtemt volmaakt met hem in. Tuſſchen zoo vele uiteenloopende oordeelvellingen (waarbij men in 't oog moet houden, dat *China* ons bijkans nog niet bekend is, dan langs de groote wegen tuſſchen *Canton* en de beide Hoofdſteden) heeft ZIMMERMANN, onzes inziens, het juiste oogpunt gevat; offchoon dit hem in de toepaſſing misſchien een weinig te geſtreng omtrent de *Chinezen* doet zijn. Het komt hoofdzakelijk hierop neder: Oorſpronkelijk waren de *Chinezen* een zwervend herdersvolk, en hunne regering aartsvaderlijk, gelijk dit doorgaans zamengaat. *China*, door deze *Nomaden* bevolkt, lokte hen door deszelfs vruchtbaarheid uit tot den landbouw; er ontſtonden kleine ſtaten; maar de oorſpronkelijke inrigting, in het volkskarakter gegrond, bleef in ſtand. Eindelijk vereenigde één Opperheer het geheele Rijk onder zich; hij zorgde wel, van het beginſel der Aartsvaderlijke Regering, en tevens van het door de Godheid haar geſchonken regt, gebruik te maken: want hij noemde zich *Zoon des Hemels* en *Vader van zijn Volk*; hij moedigde den landbouw aan, omdat deze hem meer op-

(*) Dit is de beſpottelijke naam, dien de *Chinezen* aan hun Rijk geven, ſchoon het op den uiterſten hoek van het vaste land der oude wereld ligt.

opbragt, het volk bezig hield, en meer, dan de zwervende herdersstaat, voor het *Despotismus* geschikt is. Dit *Despotismus* bereikte eindelijk den hoogsten top. De Mandarijnen, (oorspronkelijk *Mou*, *herders*) die, als kwade jongens, elk oogenblik door vader met stokslagen konden gestraft worden, matigden zich natuurlijk dat zelfde regt over de zwakkere broertjes aan, die onder hunne bescherming stonden. En dus werd, aan den eenen kant, het ouderlijk gezag over de kinderen ten sterkste ingeprent, om de rust te bewaren; aan den anderen, de *stok* het groote middel, om de Natie door vrees in beweging te brengen, even als de *zweep* voor die slaven van XERXES, welke van edeler beginselen, die hunne edelaardige vijanden met vreugde voor het Vaderland deden sterven, geen denkbeeld hadden, maar toch zeer wel bruggen over zeearmen wisten te leggen, en bergen van het vaste land af te scheiden. Dus ook de *Chinezen*. Hoog gevoel, vaderlandsliefde, ja deelneming, zelfopoffering voor anderen, zijn hun vreemd; maar onderwerping aan den Keizer en de Mandarijnen, of — middelen, om die en anderen loos te bedriegen, ziedaar het karakter der *Chinezen*, en dit moet het karakter van elke verdrukte en vertrapte Natie worden, die dan echter wonder wel bij duizenden en honderdduizenden te gebruiken is, om *groote muren* dwars over berg en dal, 500 uren verre, op te werpen, of kanalen te graven, 600 uren verre door het land. Ziedaar, waartoe die zoo geroemde *vaderlijke magt* der Koningen, en hun *Zoonschap des Hemels*, de Natiën brengt! Dit is dan het *Ideaal*, naar 't welk de Sekte der *Ultra-Monarchalen*, ook in ons Vaderland, streeft: om tot een zielloos bastaardvolk, zonder grootheid of adel des geestes, — om tot *Chinezen* te vervallen! — ZIMMERMANN begrijpt het even zoo, en zegt, in de taal eener edele verontwaardiginge: „ Wat baat een Wetboek, wat baten Opzieners van de daden des Vorsten, ja wat baten „ zelfs Parlementen, Staten-Generaal en andere dergelijke „ Vergaderingen, wanneer de Eenige Man, die het roer „ van staat en de magt in handen heeft, als eene Godheid

„ heid zich boven alle wetten verheven beſchouwt, en „ tot ſmaad van de ganſche Natie, wier eerſte Ambte„ naar hij eigenlijk is, zich aan wetten noch regten be„ kreunt? Daar zijn Wetboek en Volksvertegenwoordi„ gers, *vaderlijk beſtuur* en volksgeluk, niet anders dan „ bedriegelijke maskers, overdekte kuilen, waarin elk jam„ merlijk nederſtort, die er over gaat; daar beſtaan geene „ regten van den mensch; daar is geene veiligheid, hoe ook „ genaamd; daar hoort men ſteeds het rammelen der ſla„ venketenen; daar is geene regering, welke den naam „ van wettig en menſchelijk verdient." Houden wij dan vast aan het *Europeſche* beginſel van invloed des Volks tegen het *Aziatiſche* van *Goddelijk gezag* en *onbepaalde vaderlijke magt* der Koningen.

Dan, wij gelooven, dat de Schrijver in de toepaſſing van dit beginſel te ver gaat. De *Chinees* in zeer bedorven, is *doorgaans* bedriegelijk, valsch en ongevoelig geworden; maar er beſtaan toch zekerlijk nog meer deugden bij dit volk, dan ZIMMERMANN ſchijnt te ſtellen. Zoo is het b. v., naar ons inzien, eene zeer aandoenlijke en achtingwaardige plegtigheid, wanneer de Keizer, als voorganger des volks, „ alleen, aan den Opper„ ſten Heer der Wereld, den Schepper en Onderhouder „ der menſchen en van alle wezens, offert, zich door eene „ vaste van verſcheidene dagen tot dit plegtig offer voor„ bereidt, en dus tevens de Hoogepriester is, die voor „ het volk offert." In plaats dat hier het *Despotismus* zich openbaart, zouden wij denken, dat deze herinnering, dat er nog een hooger Monarch boven hem was, den Despoot eenigzins moest terughouden. Even zoo beſchouwen wij het feest van den *landbouw*, als eene hulde aan de eerſte der kunſten, waarin de Keizer voorgaat, door zelf den ploeg te trekken; eene zeer nuttige inrigting, die misſchien ongemeen ongemeen veel heeft bijgedragen, om het Rijk van *China* zoo uitnemend te doen bebouwen. Om dus te zeggen, dat de Keizers alleen den landbouw aankweeken en bemoedigen, om *hunne* bijzondere ſchatkist te verrijken, is wat ſterk. *Middellijk*, ja, maar

toch door middel van de welvaart zijner Onderdanen. Ook zal de volgende schilderij wel wat sterk gekleurd zijn: „Een struikroover zette mij zijn pistool op de borst; ik „geef hem, wat ik bezit, en noem hem nog daarenbo„ven een edel man, omdat hij mij het leven liet behou„den. Maar aldus is het in *China* niet. Hier is het een „als huisvader geëerbiedigde Regent, die zijne kinderen „naar welgevallen mishandelt, hen in den behoeftigsten „toestand naauwelijks vrijelijk laat ademen, en *daarvoor* „door hen, sedert duizende van jaren, met meer dan „kinderlijken eerbied gehoorzaamd wordt." Eene zoodanige Maatschappij zou gewis geene duizende jaren kunnen bestaan. Ook moeten, indien men den Zendelingen niet alle geloof weigert, KANG-HI en later KIEN-LONG voortreffelijke Regenten geweest zijn, (dat is, in zoo ver Oosterſche Despoten zulks zijn kunnen.)

ZIMMERMANN begint, volgens zijne bestendige gewoonte, met eene schets van het land, deszelfs *physieke* gedaante en voortbrengselen. Omtrent de laatste is hij vooral zeer uitvoerig en belangrijk. Wij leeren het porselein, de thee, het bamboesriet, de onderscheidene vet-, was- en vernisboomen, de *Litschi*, den *China*-*Galgant*-wortel enz. kennen. Van de thee is onze Schrijver geen vriend. Hij beschouwt die als een schadelijk kruid, 't welk ziel en ligchaam verslapt, en weet geen beter middel voor de Despoten, om allen zweem van vrijheid, *constitutionele* staatsregeling en burgerregten te vernietigen, dan dat zij — den theeboom in *Europa* doen tieren. Wat zou men dan al kosten van Congressen en staande legers kunnen uitwinnen! „Het Heilig Verbond" (dit zijn de woorden van ZIMMERMANN, bl. 66) „ware noodeloos; en dit „alles ware een uitwerksel van de thee!" Waarschijnlijk is dit echter slechts boert. — Onder de tamme dieren wordt aan het varken alleen zorg besteed, en het viervoetig gedierte is in *China* in 't geheel talrijk noch uitstekend. Onder de vogelen kweekt men voornamelijk eenden, en rigt de pellikanen af tot de vischvangst. De goudvisch en de zijdeworm zijn ook in *China* bijzonder te huis. De *mensch*

heeft

heeft er het voor ons onbevallige voorkomen van het *Mongoolſche* ras. Een plat, bijna vierkant gezigt, platten neus, kleine ſchuins toeloopende oogen heeft hem de Natuur, en aan het vrouwelijke geſlacht verwrongene, bijkans onbruikbare voeten de *Mode* gegeven. Daarenboven hebben de *Chinezen* een' bijzonderen aanleg, en tevens liefhebberij, om vet te worden, en de woorden *ſchoon man* en *dikbuik* zijn in *China* woorden van dezelfde beteekenis. Vervolgens wordt over het karakter (ongunſtig, zoo als wij zagen), het voedſel, de kleeding, woning, handwerken, handel, de groote werken der *Chinezen*, hun Keizerskanaal, grooten muur, porſeleinen toren en groote Pagode naast denzelven, over de uitvinding van het buskruid en de drukkunst (veel vroeger, doch ook veel minder volmaakt, dan in *Europa*), over de *Chineſche* letterkunde, hunne wetenſchappen, regeringsvorm, Godsdienst, huisſelijke verkeering, en vermaken gehandeld; alles in een kort beſtek, en toch ongemeen zaakrijk. Eene *topographiſche* beſchrijving des Rijks heeft nogtans ZIMMERMANN niet daarbij gevoegd, gelijk hij wel anders doet; dit zou hem te ver hebben afgeleid. Slechts bij gelegenheid vernemen wij iets van de voornaamſte gebouwen in de hoofdſteden *Peking* en *Nanking*, en van de eerſte (en éénige voor den buitenlandſchen handel toegelatene) koopſtad *Canton*, die zekerlijk bij de *Europeanen* het beste bekend is.

Het ſlot van dit deel is toegewijd aan het ſchiereiland *Korea*, hetwelk zeer weinig bekend en dus ook kort afgehandeld is.

Wij verlangen zeer naar het vervolg van dit waarlijk *klaſſieke* werk.

Nadere Opheldering, Bewijsſtukken en Aanteekeningen van den Heer DOUGLAS LOVEDAY, *Engelschman en Protestant, ter ſtaving van het beweerde in zijn Request aan de beide Kamers aangeboden, en ter wederlegging van het Antwoord van Mejufvrouw* RE-

MANUEL. *Uit het Fransch. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1822. *In gr.* 8*vo.* 56 *Bl. f* :-10-:

Redevoering van den Heer MANUEL, *Afgevaardigde uit de Vendée, uitgesproken den* 26 *Maart* (*Februarij*) 1823, *in de Kamer der Gedeputeerden te Parijs. Naar het Fransch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1823. *In gr.* 8*vo.* 83 *Bl. f* :-14-:

Wij voegen deze twee ſtukken bij elkander, als beide betrekkelijk tot de daden dier heillooze *factie*, welke thans *Frankrijk* verdrukt, Goddelijke en menſchelijke, natuurlijke en burgerlijke Regten vertrapt, — die, ter wijl zij eenen Vader zijne Dochters ontvoert, den wettig gekozen' Vertegenwoordiger des Volks door gemeene huurlingen uit het heiligdom der wetten doet ſleuren, — die eerst 's lands ſchatten verſpilt, om bij de naburen den burgeroorlog aan te ſtoken, en daarna het bloed der jongelingen eischt, om in dat zelfde land de *Inquiſitie*, de *Jezuiten*, de Monnikenregering en de willekeurige Regering ten troon te voeren, — die den goeden en in den grond *liberalen* Koning tracht te misleiden, ten einde de belangen des Adels en der Geeſtelijkheid ten koste van die des Volks te kunnen bevorderen. Wij voegen ze bij elkander, om dus aan dat, Gode zij dank! geringe aantal onzer landgenooten, (onder 't welk zich echter nog te veel menſchen van eene beſchaafde opvoeding en zelfs hooge posten bevinden, van welke men zulks, in ons, bij vergelijking, zoo rijk gezegend Vaderland, niet zou verwachten) die de zaak der nieuwe *Franſche* Anti-Liberalen voorſtaan, te doen zien, *wat* zij dan eigenlijk bewonderen!

In No. 1 zien wij een vervolg van het Request, reeds vroeger door den Heer DOUGLAS LOVEDAY aan de Kamer der *Pairs* ingeleverd, en waarvan wij destijds berigt hebben gegeven. De Kamer was daarover, in weerwil der mannentaal van eenen LANJUINAIS, LALLY TOLENDAL en DARU, met de meerderheid tot de orde van den dag overgegaan, of, in goed *Hollandsch*,

had

had het Request achter de bank geworpen. Ondertusschen had de Dochter zelve een geschrift in 't licht gegeven, waarbij zij eigenlijk niets doet, dan met grooten omhaal van woorden te zeggen, dat de *Roomsche* Godsdienst voortreffelijk is, omdat BOSSUET die beleden heeft, (dit is de eeuwige Heilig der proselytenmakers, omdat hij *onverdraagzaam* was: van den verdraagzamen FENELON rept men zelden of nooit) kort en goed haren Vader van *onwaarheden* betigt, en dus openlijk voor een' *leugenaar* uitscheldt. Mejufvrouw REBOUL gaf ook een boekje in 't licht (*); en haar hoofdgrond, ter verontschuldiging voor de verleiding der drie jonge meisjes, is deze: „ doch eindelijk — (maar in „ één woord) ik ben Christin en Katholijke. Twee jonge menschen, welke ik beminde, zouden ligtelijk voor „ altijd van de Kerk zijn verwijderd gebleven; men zal „ ligtelijk mijn leedwezen en mijne smart beseffen kunnen, en ze mij beide vergeven." Bravo! Regt de *Jezuitsche* leer: het doel heiligt de middelen. Eerst had deze *Katholijke Christin* ontkend, dat zij tot de *bekeering* (!) der drie meisjes iets had bijgedragen; het was eene geheel vrijwillige daad geweest, zonder haar toedoen: nu, door de onweêrlegbare redenen des ongelukkigen, *bedrogenen* (†) Vaders gedrongen, erkent zij het feit, maar zegt, dat de goede bedoeling, de zucht voor het zielsheil harer kweekelingen, haar daartoe heeft aangezet. Om zich echter eenigzins te redden, voegt zij er bij, dat de meisjes *niet te haren huize Roomsch geworden zijn*, omdat zij elders (in een klooster) de afzwering hebben verrigt. Armhartige uitvlugt, die de zwakheid der zaak van Mejufvrouw REBOUL verraadt! Was dan niet te haren huize het *gemoed* der meisjes omgezet; en wat ligt aan de *uiterlijke* daad gelegen, dan dat zij de droefheid des

(*) Vertaald bij WEPPELMAN, in 's *Hage*.

(†) *Bedrogen*: want de Kostschoolhoudster had hem geschreven, of door hare Zuster laten schrijven: *Zoudt gij ons in staat achten, om van uw vertrouwen, ten opzigte van den Godsdienst, misbruik te maken?* bl. 25—35.

des Vaders *voltooijen* moest? Doch ook *hierin* had de proſelytenmaakſter de hand. Immers zij ſchreef aan EMILIA LOVEDAY, nadat deze tot haren Vader teruggekomen was: „O mijne lieve Dochter! indien gij *gris-*„ *gris* kondt gaan bezoeken, zoudt gij behouden zijn! „Zou het u aan vertrouwen op de Voorzienigheid of op „mijne teederheid ontbreken?" En wie is die *gris-gris?* Men zal het niet kunnen gelooven. De *kat* der moeder van Mejufvrouw REBOUL! *Deze* werd genoemd, in plaats van een' der bekeerders, dien men niet bij zijn' naam durfde noemen. Op dien brief vertrok EMILIA, en des anderen daags was Mejufvrouw REBOUL bij derzelver afzwering en *communie* tegenwoordig. — Ten aanzien van hare logenſtraffing der daadzaken, in haars Vaders brief vermeld, en van deszelfs in hechtenis neming, beroept deze zich op de proceſſen-verbaal, daarover uitgevaardigd.

Zie daar de hoofdzaken van dit ergerlijke geval geſtaafd. Er blijft nog overig, eenige bijomſtandigheden te melden, die men nog vóór weinige jaren zou gezegd hebben, dat in de negentiende Eeuw onmogelijk waren. Vooreerst werd MARIA, de Nicht van den Heer LOVEDAY, *herdoopt;* iets, waarvoor de *Roomſche* Kerk in de zestiende Eeuw duizenden heeft laten verbranden, als eene gruwelijke ketterſche daad, doch die zij *nu* noodzakelijk ſchijnt te achten, en dus den doop der ketters voor krachteloos te houden, dan men dien in de Eeuw van FILIPS II beſchouwde. Ten andere had men aan MATHILDA, de tweede Dochter van LOVEDAY, diets gemaakt, niet alleen, dat het bekende gezegde des Zaligmakers: *Wie mij voor de menſchen verloochent, dien zal ik ook voor mijnen Vader verloochenen*, op de genen ſlaat, die niet alles gelooven, wat de *Roomſche* Kerk gelooft, maar men had haar omtrent de *Transſubſtantiatie* het volgende doen aannemen: *Ten gevolge van zijne goddelijke barmhartigheid heeft hij ons het verſchrikkelijke van vleesch te eten willen beſparen, en te dien einde verbergt hij het ons in de gedaante van brood en wijn* (!) Alle aanmerkingen zijn hier overtollig. Eindelijk weten wij bijna niet,

of

of wij de dweepſter, die den Vader misleidde, verfoeijen of beklagen moeten, wanneer wij lezen: „ Welke „ rekenſchap zal ik moeten afleggen, wanneer God tot „ mij zeggen zal: waar zijn de drie meisjes, die ik u „ had toevertrouwd? wat hebt gij verrigt, om haar den „ eenigen weg ter zaligheid aan te wijzen? O mijne kin„ deren, zeide zij tot ons ſchreijende, welke ijsſelijke ge„ dachte is in mijnen geest opgekomen! *God zal mij mis„ ſchien op den bodem des afgronds nederwerpen, omdat „ ik u de oogen niet geopend heb.*" (bl. 45.) Welk een Godsdienst, die zoo iets leert! En welken dank zijn wij Gode niet ſchuldig, die onze Vaderen uit dit diensthuis genadig verlost heeft!

In No. 2. zien wij eene ongeregtigheid van een' anderen aard, hoewel door dit zelfde ſlag van menſchen gepleegd, die, in de *Quotidienne* en andere *ultra*-dagbladen, de verleiding der Dochters van LOVEDAY voorſpreken. Men weet, dat de Heer CHÂTEAUBRIANT, thans Minister van *Frankrijk*, die JULIAAN en LUTHER in ééne rij plaatſte; die de priesters, welke het vieren der verborgenheden van hunnen Godsdienst, volgens de les van PAULUS, (1 *Timoth.* III: 2) met de natuurlijke betrekkingen van echtgenooten en huisvaders meenden te kunnen vereenigen, voor *Godmoordenaars* ſchold; die, om zijne monniken eens door een luisterrijk voorbeeld te verheerlijken, God zelf *den grooten Kluizenaar der Werelden* noemde, — dat deze erge dweeper den Oorlog met *Spanje* vooral doorgezet heeft, om zijne dierbare monniken en geliefde *Inquiſitie* weder te herſtellen. Zijne redevoering, tot dat einde in de Kamer gehouden, van het begin tot het einde een weefſel van drogredenen, werd door den Heer MANUEL, Afgevaardigde der *Vendée*, mannelijk en zegevierend beantwoord. Hij vergruist (met veel gemak, want het is naauwelijks antwoord waardig) het aangevoerde van den Minister, dat de *Spaanſche* Regering de *Franſche* zou beleedigd hebben, dat het *Franſche* grondgebied zou geſchonden zijn, en eindelijk, dat de handel met *Spanje* door die onlusten

zou lijden. Het is bijna ongeloofelijk, dat de onbeschaamdheid zoo verre gaan kan! Is van dit alles niet het *Fransche* Ministerie de schuld, hetwelk de horden van het leger des Geloofs (liever, *leger des Duivels*; zie de aanspraken van den *Trappist*, de plunderingen en moorden, die het thans in *Spanje* aanregt) betaald, uitgerust, en tegen hun Vaderland afgezonden heeft; terwijl *Spanje* nogtans *niets* tegen *Frankrijk* gedaan had, en zelfs geene *Represailles* heeft genomen. Het tweede en grootere deel zijner redevoering betreft de Staatsregeling van *Spanje*, die men als verderfelijk, als besmettelijk beschouwt. Eerst bewijst MANUEL, dat niet alleen die zelfde Hooge Mogendheden, wier verontwaardiging thans tegen *Spanje*, 't welk zij niet meer noodig hebben, zoo groot is, in 1814, toen zij hetzelve tegen NAPOLEON niet missen konden, tot *Italië* zeiden: *Volg het voorbeeld van Spanje; geef u zelve, zoo als dat land, eene Staatsregeling*; maar dat ook zijne Allerchristelijkste Majesteit, in 1820, den Koning *geluk gewenscht* heeft met het bezweren dier *Revolutionaire* Staatsregeling. Hij toont vervolgens aan, dat het veroveren van een land geene kleinigheid is; dat de *Spaansche* omwenteling zich van alle volksopstanden het minst aan buitensporigheden heeft schuldig gemaakt; dat eene *Contra-Revolutie* in *Spanje* de schromelijkste wanorden en ongeregeldheden zou te weeg brengen. (Dit begint reeds in vervulling te komen: 76 menschen zijn door het *legitime* janhagel te *Saragossa* vermoord.) Daarop doet MANUEL zien, dat men Koning FERDINAND juist den slechtsten dienst doet, door in zijn land den Oorlog te brengen; dat dit juist de heftigheid der hartstogten en eene veerkracht bij de Natie kan opwekken, die hem ligt het leven kan kosten, gelijk den ongelukkigen LODEWIJK XVI. Dit *wilde* hij zeggen, en daarbij nog het valsche en hoogstgevaarlijke van de aanspraak, door de Ministers aan LODEWIJK XVIII in den mond gelegd, aantoonen, *dat de Koningen alleen het regt hebben, om inrigtingen aan hunne Volken te geven, en niet deze, om die te vragen*; maar men liet hem niet uitspreken,

ken, niet eens zijn' volzin eindigen. Met het geraas en getier der Conventie onder ROBESPIERRE op den welbekenden 31 Mei 1793 waardig, werd MANUEL overschreeuwd, van het spreekgestoelte verdrongen, door eene schandelijke kabaal uit de Kamer gebannen, en bij zijne moedige terugkomst werd dezer daad van geweld de kroon opgezet door het beruchte: *Empoignez moi Mr.* MANUEL! (te zwak vertaald door: *Gendarmes! grijpt hem aan!*) nadat de loffelijke Afdeeling der Nationale Garde onder den braven MERCIER haren burgerpligt vervuld, en geweigerd had, handlangers van eenige schreeuwers te zijn, die eenen armhartigen Presidént schrik hadden weten aan te jagen, zoodat hij Hofgunst koos boven Regt. De uitmuntende verdediging van MANUEL, bij gelegenheid van het stemmen over zijne uitbanning, een meesterstuk van *logische* kracht en zakelijke welsprekendheid, waarin hij de zoo hevig aangerande uitdrukkingen in het oog van elken onbevooroordeelden verdedigt, zijn geheele leven tot getuige inroept tegen de beschuldigingen zijner vijanden, en ten klaarste betoogt, dat de zoo gelaakte uitdrukking slechts het *voorwendsel* is, om zijnen persoon, wiens moed in het verdedigen der volksregtenleer zijnen vijanden een doren in 't vleesch is, te verwijderen (*), — deze geheele redevoering is hier ook overgenomen, zoo wel als dat gedeelte der eerste, hetwelk de drift zijner beschuldigers hem niet vergund heeft uit te spreken, en een kort verslag zijner onwaardige mishandeling. Dit zou dus zekerlijk geene onaangename lettervrucht zijn voor dezulken, die gaarne, hetgeen in dit beruchte geval is gebeurd, bij elkander wenschen te hebben, (hoewel de meesten zulks wel reeds in het *Fransch* zullen gelezen hebben) wanneer slechts de vertaling iets beter ware; doch deze is ongelukkiglijk bij uitstek stijf, en hier en daar onverstaanbaar, uitgevallen. Een enkel staaltje uit de tweede redevoering moge zulks doen blijken: (bl. 54.) „ En onder„ tusschen is het in deze vorige redevoeringen, dat men „ voorwendsels zoekt, om redenen te vinden, ten einde mij „ uit deze vergadering te verbannen. Deze redevoeringen, „ mij-

(*) De Heer MANUEL toont, onder anderen, de partijdigheid der meerderheid daardoor aan, dat zij stilzwijgend en zonder berisping de heiligschennende woorden van LABOURDONNAYE, zijnen beschuldiger, hebben aangehoord, die het Charter (de Constitutie) *een' hatelijken waarborg der belangen van den stand* (de omwenteling) noemde.

„ mijne Heeren! zijn thans en voortaan beveiligd voor uwe „ berispingen. Hebben zij aanleiding gegeven tot een herroeping „ tot de orde? Het *regtsgebied* door uw reglement daargeſteld, is *uitgeput*. Heeft de Kamer en Mijnheer de Preſident integendeel het ſtilzwijgen bewaard? Men moet „ noodwendig daaruit beſluiten, dat er niets op mijne woorden was aan te merken. En dit is niet alleen eene wettige „ vooronderſtelling: geheel *Frankrijk* weet of men van mij „ kan zeggen, dat ik door de meerderheid met toegevendheid „ werd aangehoord. — Eene nieuwe daadzaak doet zich op, „ het is zeker van weinig belang, dat ik veilig geweest ben „ voor verwijtingen in vroegere omſtandigheden, zoo ik in „ deze de openlijke afkeuring heb verdiend, wanneer ik de „ verwerping van eene meerderheid heb uitgedaagd, die in „ ſtaat is om te oordeelen, volgens derzelver geweten en „ niet volgens hare driften, doch is het door ijdele uitroe„ pingen, door beleedigende woorden, dat men de beſchuldiging tegen mij moest willen doen gelden." — Wie verſtaat dezen zin? Wij niet, na hem driemaal te hebben overgelezen. Mén ſpreekt zoo veel van *Germanismen* in de uitdrukking; het ware niet minder nuttig, tegen *Gallicismen* in het maakſel der volzinnen van onze duizend en éene vertalingen te waarſchuwen.

Lofrede op WILLEM DEN EERSTEN, *Prins van Oranje; door Mr.* H. A. SPANDAW. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1821. *In gr.* 8*vo.* 135 *Bl. f* 1-10-:

Reeds vóór twintig jaren maakte zich onze bevallige Dichter tevens als een begaafd Redenaar bekend, door zijne toen, bij UYLENBROEK, uitgegevene *Gedichten en* (drie) *Redevoeringen*; en SPANDAW's roem is gevestigd, en zijn invloed op den geest zijns tijds en volks belangrijk genoeg, om onze blijdſchap op te wekken, dat een man van zulke talenten en van dien echt vaderlandſchen geest zijne pen gewijd heeft aan den lof van den doorluchtigen Grondlegger onzer onafhankelijkheid. Deze Lofrede heeft naar den eereprijs gedongen, door de *Hollandſche Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen* toegewezen aan den Hoogleeraar LULOFS, wiens Lofrede in de *Werken* dier Maatſchappij, Vden Deels 1ſte Stuk, ten jare 1820, uitgegeven is. Over deze toewijzing past het ons niet, te regten. SPANDAW zelf

kan

kan daarover voldaan zijn. Intusschen wij danken hem van ganscher harte, dat hij ons dit stuk niet heeft onthouden, dat, welligt, ware het ingezonden geweest met die, ons niet bekende, verandering, die hij het nu deed ondergaan, en hadde het eenen minderen mededinger gehad, den lauwer zoude hebben gewonnen. Hoe het zij, hem zal het eere blijven aandoen; en tot sterking van het Nederlandsche karakter, tot opwekking der vaderlandsliefde, tot verheffing van den volksgeest, en tot veredeling van het nationale gevoel, keuren wij deze Lofrede allezins berekend.

Het is ons wel voorgekomen, dat de Lofredenaar al te zeer Geschiedschrijver is, te uitvoerig in bijzonderheden treedt, dan dat dit zoude mogen heeten (bl. 37) „een' *vlugtigen* blik, op den loop der zoo belangrijke gebeurtenissen geworpen;" en wij schrijven het daaraan toe, dat wij hier, vaak, die zich verheffende welsprekendheid missen, welke wij blijven meenen eene eigenschap te zijn, die den stijl eener *Lofrede* behoort te onderscheiden. In een ander opzigt is die breedsprakige voorstelling der geschiedenis voor den lezer voordeelig, dewijl hem daardoor een naauwkeurig tafereel van de gruwelen en rampen van vroegeren tijd, en van de deugden onzer groote voorvaderen, wordt afgemaald, hetgeen niet nalaten kan belangrijk te werken, en waarlijk der behoefte van onzen tijd zeer overeenkomstig is.

Het beloop dezer Lofrede laat zich niet zoo gemakkelijk nagaan. Indien de Redenaar goedgevonden had, de orde, die hij volgt in de behandeling zijns onderwerps, op te geven, ware den lezer geen geringe dienst gedaan. Hoe zeer toch, op het voetspoor van FENELON, door eenigen het nut der opgave van die hoofdzakelijke orde wordt betwijfeld, is het voordeel daarvan voor den lezer en hoorder te groot, dan dat de redenaar niet aan hetzelve iets van de meerdere kunstmatigheid van zijnen, verborgen zich ontwikkelenden, gedachtengang behoore op te offeren. Ons heugt, op dit stuk, van den voortreffelijken E. KIST hoogst belangrijke aanmerkingen gelezen te hebben, om welke 's mans *Verhandelingen en Redevoeringen over verschillende onderwerpen, uit het vak der Fraaije Letteren en der Zedekunde*, hier nog eene aanbeveling verdienen, minder aan onzen SPANDAW, dan aan hen, die hem of een' ander' tot *model* nemen.

Ziet echter, Lezers! hier den inhoud en den gang dezer Lofrede! — Eene juiste opgave van zulke gebeurtenissen, die

die de geſteldheid des lands, bij de aanvaarding der regering van FILIPS II, leeren kennen, en ons op het ſtandpunt plaatſen, vanwaar men WILLEM I te beſchouwen heeft, wordt gevolgd door eene voorſtelling, levendig en waarachtig, onpartijdig en juist, van de verdienſten des helds, die, uit den kring van ambtenaar en ſtaatsburger, aan den dienst van FILIPS vrijwillig zich onttrekkende, de zeldzaamſte hoedanigheden en ongewone verſtandsvermogens ontwikkelt, en door vasten wil, altijd werkzamen geest en zedelijke grootheid alles bezielt en leven doet. Dit geeft aanleiding, om den grooten man, als de eenige toevlugt en den waren beſchermengel der ſchier radelooze natie, in het uiterst gevaar, en in den opſtand tegen *Spanje*, te verheffen. Hier verſchijnt de geſchiedenis diens tijds, als eene aaneenſchakeling van gebeurtenisſen, bewerkt of gewijzigd door de ſtaatkunde van ORANJE. Dat hij als krijgsman uitmuntte, en een groot veldheer mag heeten, dewijl hij aan dapperheid zoo veel beleid, en moed, en voorbeeldelooze ſtandvastigheid, getemperd alles door de beminnelijkſte hoedanigheden, paarde, wordt vervolgens aangewezen; waarbij niet vergeten wordt 's Prinſen welſprekendheid te roemen, en te ſtaven met bewijzen. Zijne regtſchapenheid van hart, zoo blijkbaar in zijne menschlievendheid, getrouwheid, onbaatzuchtigheid en grootmoedigheid, komt, vervolgens, heerlijk uit, zoo wel als zijne Christelijke Godzaligheid. (Dit ſtuk is ons uitnemend ontwikkeld voorgekomen.) Dat hij de lieveling, de afgod der Natie was, zoo als geen Vorst immer bemind of geacht werd; dat hij zulks verdiende, vooral door de verhevene en duurzame inrigtingen, die hij, te midden van beroerten en volksrampen, tot ſtand bragt, wordt overtuigend en aangenaam bewezen; waarna hij, door de treffende voorſtelling der gevaren en moeijelijkheden, met welke hij te kampen had, in zijne zegepraal op *Spanjes* overheerſchend geweld, luisterrijk te voorſchijn treedt. Eene vermelding van het huisſelijk geluk en van den noodlottigen dood van WILLEM I geeft eindelijk aanleiding tot eene *per-oratie*, die aan dit geheele ſtuk niet weinig ſieraad en kracht bijzet.

Zeiden wij, dat we hier vaak de door ons *overal* gewenschte verheffing van den redenaarsſtijl misſen, men verſta ons zoo niet, alsof wij in SPANDAW's zegstrant over het geheel geen behagen namen; het tegendeel worde, door hetgeen wij, van bl. 66, zoo gaarne afſchrijven, bewezen.

» Het

„ Het uiterlijk voorkomen van WILLEM I was innemend. Hij had eene meer dan middelbare lengte, levendige en geestrijke oogen, en eene heldere ſtem. Hij bezat een zeer ſterk ligchaam, en zijne gezondheid werd noch door arbeid en zorg, noch door moeijelijkheden des levens, noch door de gevaarlijkſte ziekte en ſchier doodelijke wond eenigermate gekrenkt. Hij ſprak op eene aangename wijze, door de minzaamheid van zijnen omgang allen tot zich trekkende, en door beleefdheid, vriendelijkheid en goed onthaal den Koning van *Spanje*, misſchien, meer afbreuk hebbende gedaan, dan door zijne wapenen. Stilzwijgend, wanneer hij zwijgen moest, was hij ſpraakzaam, gezellig en onderhoudend in den kring zijner huisſelijkheid, waar hij gaarne zijnen geest van de zorgen der ſtaatzaken ontſpande. In de gewone Vorſtelijke vermaken van dans en ſpel, tooneelvertooning, rijden en jagen vond hij geenen ſmaak. Maar het uur van den maaltijd behoorde, doorgaans, geheel aan zijn hart, zijn gezin en zijne vrienden. Hier ontfronſte zich zijn gelaat: Hier was hij vrolijk, en vloeide over van aangename ſcherts: Hier ſcheen geene zwarigheid zijn hart te nijpen. Hier beſtelpte hij menigmalen den kommer met geboortſte blijdſchap; daar hij wist, dat ieder acht ſloeg op zijne gebaren, en hoop en vrees uit zijne gelaatstrekken verkreeg. Hier nam hij den vollen beker, en deed ſomwijlen, naar landswijze, eenen Duitſchen dronk; doch ſteeds was de wijn door matigheid gekruid. Zijne hofhouding was prachtig; doch gastvrijheid de Godinne van zijn paleis."

Men bemerkt hier, 't is waar, niet zoo zeer SPANDAW, als den Hiſtorieſchrijver HOOFT; maar toch, uit het gebruik, dat van dezes krachtige taal zoo gemaakt wordt, dat men geen hinder, ja vaak geen onderſcheid gevoelt bij het lezen van hetgene op SPANDAW's manier en met *zijne* eigene taal gezegd is, leert men den *Meester* in de kunst van *welzeggen* kennen. Men vergelijke intuſſchen, zoo men wil, (en den beoefenaar der welſprekendheid zij dit ernſtig aangeraden!) het gebruik, dat door LULOFS van hetzelfde verhaal van onzen TACITUS gemaakt is, in zijne Lofrede, bl. 96 enz.

Nederlanders! vergast u aan deze Lofrede op eenen man, van wien de *Franſche* AUBERY oordeelde, dat, onder de doorluchtige mannen, die door PLUTARCHUS beſchreven zijn, en na dezen geleefd hebben, niemand zoo vele deugden bezat,

zat, als hij, wien SCHILLER den tweeden BRUTUS noemt, en wien WATSON even zeer verheft! Verheft u op dien, door *Gal*, *Germaan* en *Brit* in zijne grootheid erkenden, beschermengel uwer vrijheid! Leest deze Lofrede, en wordt dan ook bezield met den geest van derzelver held, al ware het slechts om u te hoeden van die *ketternakers* en *opkrabbers van lang gesloten wonden*, tegen welke gij, onlangs, zoo nadrukkelijk zijt gewaarschuwd, en die het wel zeer jammer is, dat geene toehoorders van PETRUS DATHEEN, of dienstknechten van *Don* JAN VAN OOSTENRIJK, geweest zijn! — „Verdraagzaamheid," zegt SPANDAW, „was eene van ORANJE's hoofddeugden;" men leze, wat hij van de godsdienstige verdraagzaamheid, thans, getuigt, en hen zal men noch vrienden des Vaderlands, noch van het Stamhuis van ORANJE heeten, die zoo ontaard zijn van des EERSTEN WILLEMS gevoelens. — SPANDAW heeft eer, maar oogste ook vele vrucht van zijn treffelijk werk, dat een goed vertier hebbe, en, in menig huisgezin, weldadig werke op het nationaal karakter!

Schets eener Beschrijving van het Leven en de Geschriften van JEAN HENRI VAN SWINDEN, *overleden te Amsterdam, den 9den Maart* 1823. *Te Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 1823. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl. f* : -6-:

Uitboezeming, bij den dood van den alomberoemden Mr. JAN HENDRIK VAN SWINDEN, *Hoogleeraar der Wis-, Natuur- en Sterrekunde aan 's Lands Athenæum te Amsterdam, enz. Te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Arum. 1823. *In gr.* 8*vo.* 13 *Bl. f* : -5-8

Doordrongen, als wij zijn, van het onherstelbaar verlies, dat het vaderland, de geleerde wereld, ja geheel de menschheid geleden heeft door het overlijden van den edelen VAN SWINDEN, hebben wij voorgenomen, in onze *Letteroefeningen* alles op te nemen, wat ons ter vereering van 's mans nagedachtenis in handen komt; en het is ook meer bepaald om die reden, dat wij aan de vermelding der twee bovenstaande blaadjes eene plaats gunnen.

Het eerste stukje geeft, wat de titel belooft, namelijk eene schets van het leven en de werken des afgestorvenen, door

eene

eene bekwame hand ontworpen. Hoe beknopt het overzigt zijn moge, dat men hier vindt, het bevat eene, naar het ons voorkomt, volledige opgave van de werkzaamheden des grooten mans in deszelfs veelvuldige en zeer onderscheidene betrekkingen, alsmede van de geschriften, welke van het jaar 1766 tot 1821 uit zijne pen gevloeid zijn. Deze opgave is, gelijk te verwachten was, overrijk, en kan niet nalaten, aan het einde, een gevoel van bewondering en van eerbied te wekken voor den man, die aan zijne groote bekwaamheid en wetenschap steeds zulk eene praktische rigting gaf, en tot in zijnen hoogen ouderdom „ werkte, alsof hij nog jaren te leven had." (Zie ons *Mengelwerk*, No. VI, bladz. 252.) VAN SWINDEN wordt hier voornamelijk als Geleerde voorgesteld; doch de Schrijver heeft zich niet kunnen onthouden, zijne schets met eenige korte trekken van 's mans karakter te besluiten, die ons het beeld van den waardigen overledenen levendig voor den geest brengen. „ De acht„ baarheid in zijn voorkomen dragende," zegt hij, „ vergen noegdheid en vastheid in zijn gelaat, met een opgeruimd„ gemoed, hetwelk noch arbeid, noch zorgen, tegenspraak „ noch wederwaardigheid kan verstoren, was hij de opwek„ king van allen, de vreugd der zijnen, en voor hen, die „ zijne vriendschap genoten, een steun, waarvan zij de kracht „ gekend hebben, als de wereld hen verliet, en vriendschap „ zelve in gevaar kwam. Zijne godsdienstige beginsels heeft „ hij openhartigblijk beleid (beleden): het land zijner geboor„ te mogt opmerken, dat hij, ten tijde dat Godsdienst bij „ de grootste vernuften niet altijd bescherming vond, en in „ een vak, op hetwelk sommigen met den vinger gewezen „ hebben, als waaruit het kwaad zoude zijn ontstaan, is op„ getreden, rijk aan begaafdheden, en de verkondiger met „ woord en gedraging van den God, dien hij vereerde. En „ als men zich herinnert, dat VAN SWINDEN de tijden „ beleefd heeft der groote veranderingen in ons nationaal be„ stuur, dat hij op vaste gronden een voorstander was van „ die veranderingen, dat hij daarin eene niet onbelangrijke „ rol heeft vervuld, zal men hem zijn aandeel gunnen in de „ eer, welke ons vreemde natiën hebben toegekend, dat, „ toen de stroom der verdelging ook onze gewesten bedreig„ de, trouw, menschlievendheid en Godsdienst bij ons de „ verdedigers zijn gebleven van al wat heilig is, en hunnen „ stand nooit hebben verlaten." — Mogt dit losse stukje de

voor-

voorlooper zijn eener volledige beschrijving en ontwikkeling van het leven en de verdiensten des mans, die het sieraad van ons vaderland blijven zal, zoo lang ware menschelijke grootheid op aarde gewaardeerd wordt!

Het tweede stukje bevat eene welgemeende hulde, aan de gedachtenis van den grooten man toegebragt. Het moge niet uitmunten door dichterlijke verdiensten, het is op eenen warmen, hartelijken toon gestemd; en die toon is altijd welluidend, en wordt overal met welgevallen gehoord.

De Eer der Vrijmetselarij gehandhaafd. Lierzang. Door JAN SCHOUTEN. *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1823. *In gr.* 8*vo.* 14 (8) *Bl. f* :-6-:

Hoe dat toch in zijn werk zal gaan? dachten wij bij het zien van dezen titel. Wij begrepen trouwens wel, dat de sluijer der geheimzinnigheid, waarmede het onderwerp bedekt is, niet zou weggenomen worden, en zonder een beetje licht kan men toch slecht zien — of de koe bont is of niet, veel min of er althans niet hier of daar een vlekje aan is. Wij hebben dan ook geenerlei soort van bewijs in deze handhaving aangetroffen, zelfs geen beroep op bijzondere voorbeelden van weldadige werkzaamheid, zoo als anders het *Instituut voor blinde Kinderen* te Amsterdam, eerst door de broederen gegrond, en ligt andere zaken meer, hadden kunnen doen. Doch, zoo onze Dichter niet *bewijst*, hij *verzekert* zoo veel te meer, en wel met kracht: de Orde is de fakkel des lichts, het vuur der deugd, de steun van troon en altaar, de herbergzame hut voor elken ongelukkigen zwerver; en heeft men haar somtijds misbruikt, dat is hare schuld niet; de Christenkerk liep daar ook niet vrij van. Zie! dat is toch taal, zouden wij meenen. En waarlijk jammer inderdaad, dat men het alles zoo op geloof moet aannemen! Zou die sluijer dan niet weg kunnen, zonder dat de Schoone, daaronder verborgen, terstond alle deze edele trekken en heerlijke deugden verliest? En kunnen wij haar evenwel niet missen, om de genoemde werken — waarlijk anders geene werken der duisternis — te behouden? Zouden vereenigingen van deugdzame en verlichte mannen, des noods wederom onderling verbonden, maar zonder troffel, driehoek of schootsvel, datzelfde niet kunnen doen? Het misbruik toch van

eene

eene zaak neme haar gebruik al niet weg, als men rozen konder doornen kan hebben, waarom zou men ze dan niet nemen?

Maar, vergeten wij ook, dat wij een vers, en wel eenen Lierzang, voor ons hebben? Zoo ja, dan is dit de schuld van den titel: waar *handhaving* zal plaats hebben, daar moet niet in den wind geschermd of met bloote klanken gespeeld worden. Dit ter zijde gesteld zijnde, heeft de Poëet ons inderdaad zeer wel voldaan. De ontwikkelde gevoelens zijn edel; de taal is warm, zuiver en schoon. Een enkele regel slechts: *De godsdienst lijdt van u geen' last*, luidde ons wat weinig lierzangerig, behalve dat die lof slechts ontkennend is; gelijk een andere: *Gij scheurt geen' twist*, ons min juist voorkwam. Immers, dat de Dichter niet bloot zeggen wil, dat de Orde het wargaren volkomen ontwikkelt, in plaats van, als ALEXANDER den Gordiaanschen knoop, hetzelve maar door te hakken (*trancher*), blijkt uit den zamenhang. Doch, hoe duidelijk die Heeren Vrijmetselaren ook spreken, er blijft toch altijd iets geheimzinnigs in. Zoo weten we niet, of wij den man niet volkomen gelijk moeten geven, als hij zegt:

Wat! zou 't verbond, door u gesloten,
Tot zigtbre vormen zijn verlaagd,
Dat ge om een outer, neêrgestooten,
Bij 't nietig puin vertwijflend klaagt?
Dat puin moog op de vlerk der winden
In 't onbegrensde ruim verzwinden;
Het outer, waar ge uw' dienst verrigt,
Is boven tijd, en plaats, en vormen:
Geen wereldmagt, die 't neêr kan stormen!
't Is in uw edel hart gesticht.

Doch dan lieten wij ook al dien omslag maar waaijen, en de *maskerades* aan hen over, die zulks noodig hebben. In onze eenvoudigheid zij het gesproken! En zoo aldus tevens eene andere geheimzinnige Orde, hier en daar, zoo het schijnt, als eene andere pool; en wellig als een tegenwigt, beschouwd, daarmede uit de voeten was te helpen, dan zouden wij zelfs hierom wel willen bidden. Want, welke voorstanders ook van het weldoen in het verborgene, deze soort van scherpschutters in den oorlog tusschen licht en duister schij-

nen ons toe toch altijd gunstiger voor het laatste dan het eerste te zijn. In alien gevalle zij den Heere SCHOUTEN dank gezegd, dat hij zijn dichtstuk niet binnen de muren der *loge* besloten heeft gelaten.

Hetzelve is gelijkt met den stempel van Vrijmetselaars-regtzinnigheid; *met goedkeuring*, namelijk, *van Z.·. H.·. E.·. den G.· M.· Nationaal van de Orde der Vrijmetselaren in het Koningrijk der Nederlanden.*

Zedekundige Uitspanningen van VINCENT LOOSJES. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1822. *In gr.* 8*vo.* 195 *Bl. f* 2-8-:

Kruiwagens — Leibanden — Valhoeden zijn het *motto*, en geven aanleiding tot de drie eerst hier voorkomende zedekundige vertoogjes, welke, op eene doorgaans onderhoudende wijze, lessen van levenswijsheid en wenken tot zedelijke zelfstandigheid bevatten. Het volgend stukje beschouwt JAN CAMPHUIS, eenen beroemden *Haarlemmer* uit de 17de eeuw, *als mensch*, en strekt den man tot eer; terwijl deze levensschets ons voorkomt, meer, dan andere opstellen in dit werkje, gelukt te zijn. *Het Leven bij veelen niet meer dan een spel — de Vraagallen* — en *de Kaatsbaan* zijn mede vertoogjes in den eerstgenoemden trant; terwijl het daar tusschen gevoegde stukje, *het Rundvee* getiteld, naar aanleiding van een aantal spreekwoorden, van dit vee ontleend, verscheidene nuttige lessen en wenken bevat. Tegen iedere persoonlijke bedoeling protesteert de Schrijver ten sterkste; en wij zagen ook niet, dat dit zijn protest door den inhoud ergens werd gelogenstraft. Wij durven den Schrijver dan ook wel aanmoedigen tot het mededeelen in der tijd van soortgelijke vruchten, door eenen geachten Vriendenkring goedgekeurd, en willen aan den goeden aftrek van deze proeve, om, zonder diepzinnig nadenken te vorderen, te onderhouden en nut te stichten, naauwelijks twijfelen. (Bij de verzen, echter, die wij hier vonden, willen wij vooral No. 1, coupl. 3, reg. 1, als herziening vorderende, aanstippen.) Wij hadden hier en daar nog wel eene aanmerking, die wij echter terughouden, maar willen alleenlijk de beschrijving of definitie van de *Apokryphe* boeken, die op bl. 113 voorkomt, als onjuist aanstippen. „ Het zijn," zegt hij daar, (maar geen deskundige zal

hem

hem dit nazeggen) „ in tegenoverſtelling van de *Kanonyke* van den Bijbel, *ondergeſchovene* of *onechte*, maar die desniettemin ook zeer fraaije ſpreuken en gezegden bevatten, welke, hoezeer zij niet ten onfeilbaren regel van ons leven mogen ſtrekken, echter leeringen bevatten, die elk mensch en Christen wel ter harte mag nemen, al beſchouwt hij deze geſchriften als met alle overige boeken gelijkſtaande, en zich ongehouden tot de *onvoorwaardelijke* betrachting van het daarin geleerde." Wat het laatſte daarenboven betreft, kan men dit ook nopens onderſcheidene, buiten tegenſpraak kanonieke, boeken der H. Schrift zeggen. Bij deze definitie dachten wij onwillekeurig aan zekeren Catechiſeermeester, die, bij eene openbare, nu nagenoeg (en wegens het misbruik gelukkig) in onbruik geraakte Godsdienstoefening, met veel zelfvertrouwen en luide uitſpraak verklaarde, dat de Bijbel een KANON genoemd werd, omdat hij, regt gebruikt, juist geſchikt is, om de menſchen *in het hart te ſchieten*. — *Misgeſchoten, Broeder!* zeide de zaakkundige Predikant. — Maar *ne ſutor ultra crepidam*. Wij zouden ook deze aanmerking terughouden, zoo niet dikwijls een of ander Schrijver, door zoodanige min juiste opmerkingen en invoegſels, die niet tot zijn plan behooren, en waarvan de juiste kennis ook van hem niet kan gevorderd worden, nadeel ſtichtte. — De ſchoone *Errata*, of geheele bladzijde ter aanwijzing van *zinſtorende* drukfeilen, verſieren juist deze *Uitſpanningen* niet, en verwonderen ons te meer, daar Schrijver en Corrector hier waarſchijnlijk één zijn, en de eerſte zichzelven niet met afwezigheid van de drukpers kan verontſchuldigen.

De Egyptiſche Toóverſtaf, of Karakterſchetſen en Tafereelen des Menſchelijken Levens, door den Schrijver van den Ring van Gyges wedergevonden. *II Deelen. Met Platen. In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 709 *Bl. f* 7-4-:

De menschkundige, geleerde, ſmaakvolle en onderhoudende ſchrijver van den *Ring van Gyges* is genoegzaam bekend. Dit zijn werk is van denzelfden leerzamen inhoud, en volkomen in denzelfden geest. Trouwens, de Staf, die hem, daar hij nog altijd verdrietig was over het verlies van zijnen Ring,

door toedoen van zijnen ouden dienaar toevallig ter hand kwam, had niet alleen hetzelfde onzigtbaarmakend vermogen, maar daarenboven dwong hij iedereen, die er slechts even mede aangeraakt werd, den mond en het hart volkomen te openen. Men begrijpt ligt, welk gebruik nu zulk een man van zulk eenen Staf maken moest. Hij begaf zich spoedig met denzelven op weg, en nam en herhaalde telkens de meest voldoende proeven. Waar men het werk ook opensloot, vindt men nuttige leering; en hoezeer de aard van hetzelve medebrengt, dat men den mensch meest aan zijne zwakke, ja slechte zijde hier leert kennen, en dit waarlijk ons een treurig gevoel geeft van de menschelijke verkeerdheid; zoo ontbreekt het echter ook niet geheel aan afwisselende en regt aangename stalen van menschelijke waarde en deugd. Wij willen geenszins zeggen, dat zoodanige stalen in de werkelijke wereld eene vereerende zeldzaamheid zijn; en echter kunnen wij de meerdere teekening van het verkeerde en zwakke niet afkeuren: want wij vreezen inderdaad, dat eene onpartijdige beschouwing, natuurlijk en van zelve, daartoe leiden moet; alhoewel wij daarbij gewaarborgd zijn tegen menschenhaat en menschenverachting door onze vaste overtuiging, dat er meer goeds in den mensch is, dan men doorgaans opmerkt, daar juist de echte deugd zich dikwijls, en wel het best voor zichzelve, verbergt, en, door te willen in het oog vallen en schitteren, zich niet zelden bezoedelen en zelfs wel verwoesten zou. Dan, dit zij zoo het wil, zeker is het, dat lof een middel is, hetwelk zelden, en nooit dan met voorzigtigheid aangewend, als zedelijk geneesmiddel voor de ziel dienstig is; en wij meenen, dat doorgaans de mensch eenen zedelijken spiegel meer behoeft en nuttiger gebruiken kan om zijne gebreken op te merken, dan wel juist om de schoonheden van zijn gelaat naauwkeurig waar te nemen en te bewonderen. Wij houden des schrijvers beschouwingen naar het leven geteekend, en hier en daar niet meer overdreven, dan noodig is, om het vermoeden van personele bedoeling af te weren, en om, bij het vinden van zijne eigene beeldtenis in al te volkomene gelijkheid, niet tot zoodanigen toorn te worden opgewekt, die den lust tot verbetering altijd hinderlijk wezen zou. Kortom, wij prijzen deze beschouwingen, die een' schat van menschenkennis en de voortreffelijkste lessen en wenken bevatten, van harte aan.

BOEKBESCHOUWING.

Handleiding tot het wel en vruchtbaar lezen van den Bijbel; door B. R. DE GEER, *Theol. Doct. en Predikant te Vreeland, en* G. BR REDDINGIUS, *Theol. Doct. en Predikant te Assen, naar aanleiding der Prijsvraag, door een Gezelschap Bijbelvrienden, over dit onderwerp opgegeven. In 's Gravenhage, bij de* Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr.* 8vo. 212 *Bl.* f 1-5-:

Wie dan ook het Gezelschap Bijbelvrienden uitmaken, hetwelk dezen prijsstof opgaf, zoo valt de belangrijkheid en het Christelijk doel van deze opgave ieder in het oog; en al waren de Heeren DE GEER en REDDINGIUS niet reeds zoo voordeelig in de geleerde wereld bekend, dan zou toch het enkel noemen der beoordeelaars, de Heeren J. VAN GEUNS, J. CLARISSE en I. J. DERMOUT, een ieder nopens het voortreffelijke der bekroonde antwoorden zoo volkomen geruststellen, dat iedere bedisper zich genoegzaam verzekerd houden kon van geen gehoor te zullen vinden bij een verstandig Publiek. Dit is het echter niet, hetwelk ons eenige aanmerkingen doet terughouden; alhoewel het ons, dit ontkennen wij niet, van de moeite ontslaat tot het uiteenzetten en opsommen der groote voortreffelijkheden van beide deze opstellen, en het vermelden van den welgemeenden lof, regtmatig aan dezelve reeds algemeen toegekend.

Wij gelooven echter niet, dat door de opgave en de goede beantwoording dezer prijsvrage voldaan is aan eene behoefte, welke de menigvuldige werkzaamheid der Bijbelgenootschappen ons hoe langer hoe meer levendig gevoelen doet. Deze antwoorden zijn uitnemend geschikt, om de belangstelling in den Bijbel te bevestigen, en de bijbeloefeningen tot meerdere vruchtbaarheid te leiden, bij iederen Bijbelvriend. Maar het vooronderstelt meer-

dere kennis *aan*, en meerdere bekendheid *met* den Bijbel, dan zoodanigen bezitten, bij wien de Bijbel een vergeten boek is, hetwelk den leeslust geenszins uitlokt. Wij bedoelen hier vooral de zoodanigen uit de beschaafdere standen; en het zou ons zeer bevreemden, zoo deze niet dit boekje, zoo zij het al doorbladeren, evenzeer als den Bijbel zelven, met weêrzin ter zijde leggen. Het voorondersteltniet alleen, gelijk wij zeiden, meerdere bekendheid; maar, om op de zoodanigen regtstreeks te werken, moest het ook meerder door voorbeelden, en treffend aangevoerde en smakelijk voorgedragene, min of meer uitvoerige proeven, treffen en den leeslust prikkelen. Zoodanigen moeten, als 't ware, geleid worden tot het lezen en bewonderen van den Bijbel, zonder te weten, dat zij den Bijbel lezen; met verbazing zulks eindelijk ontdekkende, komen zij welligt van hunne vooringenomenheid terug. — Door den miskenner en verwaarloozer van den Bijbel onder den gemeenen man worden deze verhandelingen nog minder gelezen; zij zijn ook voor dezen te hoog, en te weinig onderhoudend. Dit gezegde geldt wel eerst en vooral de eerste, zoo uitmuntend bewerkte verhandeling, maar is ook op de tweede van toepassing.

Dit wordt door ons intusschen geenszins gezegd ter berisping der waardige Schrijvers; zij voldeden aan hetgeen verlangd werd, en te regt hebben de meest bevoegde Regters hun den eereprijs toegekend. Hun arbeid kan van een uitgebreid nut zijn voor vrienden van den Bijbel, waaronder velen, na deze hunne aanwijzing, nu veel meer aan den Bijbel kunnen hebben en door den Bijbel genieten, dan zij welligt tot nog toe in denzelven opmerkten en alzoo genoten. Deze worden tevens dan in staat gesteld en opgewekt, om, bij iedere voorkomende gelegenheid, anderen bij het Bijbellezen te regt te wijzen, en daartoe, uit verschillende oogpunten en naar verschillende behoefte, op te wekken. Zoo stichte dan deze arbeid ook bij anderen een groot en overvloedig nut!

Alleen, wij kunnen den wensch niet terughouden, dat, het

het zij dan naar aanleiding eener prijsvrage van Bijbelvrienden, of ook zonder die, eens noodige en hartindringende woorden gesproken werden tot personen en huisgezinnen, bij welke de Bijbel hoe langer hoe meer in onbruik is, (noodige en hartindringende woorden tot vele ook der beschaafden en aanzienlijken, en daaronder zelfs ook deelnemers aan en voorstanders van Bijbelgenootschap en Bijbelverspreiding) zoo wel als tot het onverschillig en ligtzinnig gemeen; op zoodanigen toon dan, en in zoodanigen smaak, (misschien wel best voor velerlei soort van menschen afzonderlijk) dat dezelve gelezen, verstaan, en niet spoedig vergeten werden.

Men misduide dezen onzen wensch niet; wij stemmen van harte in den lof van het werk, en vertrouwen gaarne, dat het bij den middelstand — onder welken wij zoo vele Bijbelvrienden nog vinden — gunstig zal ontvangen zijn en zeer veel goeds stichten.

Godsdienstig Handboek voor Zeelieden van onderscheidene standen, of Christelijke Zeevaart voor de Negentiende Eeuw; door C. MEEUSE, *Predikant op den Hoek, in de Provincie Zeeland. Iste Stuk. Te Middelburg, bij* de Gebroeders Abrahams. *In gr. 8vo. XVI en* 158 *Bl. f* 2-2-:

Met reden mag men zich verblijden over de onderneming van MEEUSE. Inderdaad, een zoodanig werk was behoefte; en de Schrijver zal van alle beminnaars van den Godsdienst en het Vaderland dank en lof hebben voor de treffelijke wijze, op welke hij die behoefte vervuld heeft. Zoo zeer als hij velerlei nuttige kennis aan den dag legt, en van Godsdienst en Godzaligheid even verstandig als hartelijk te schrijven weet, zoo toont hij ook in het bijzonder zijne lieden te kennen, en, zelf voorheen ter zee varende, voert hij eene taal, juist passende tot zeelieden, die hij aangenaam onderhoudt; ernstig opleidt en duidelijk onderwijst; en, de noodzakelijkheid, de bedoeling

en ganſche inrigting van zijn boek in aanmerking nemende, wil Recenſent ook niet door de minſte bedenking, waar hij iets anders zoude willen geſteld hebben gezien, het nut, dat dit geſchrift bevorderen kan en moet, tegenwerken.

Het boek, aan den Koning opgedragen, is met een' gegraveerden titel verſierd, en zal door een tweede deel worden opgevolgd. Dit deel is in den doorgaanden toon eener verhandeling geſchreven, hetgeen zeker daarom ook is goed te keuren, omdat de Schrijver zóó bekwame gelegenheid had tot het invoegen van hiſtoriſche voorbeelden en met ſmaak gekozene dichtſtukjes, die nu de voordragt verlevendigen: het andere deel zal een twintigtal voorlezingen en eenige gebeden, ten gebruike bij den gemeenſchappelijken Godsdienſt aan boord, behelzen.

Dit deel dan bevat, in drie hoofdafdeelingen, MEEUSE's onderrigt en leſſen aan allerlei zeevarenden, t. w. Viſſchers, Koopvaarders en Oorlogsvaarders: deze drie ſtanden heeft hij gemeend te moeten onderſcheiden in zijne onderwijzingen, en hij heeft daar, dunkt ons, wèl aan gedaan: 't is waar, er komen nu, in elke afdeeling, leſſen, voor alle zeevarenden even gewigtig, voor (zoo als hij zelf zegt: „ ſommige ondeugden, b. v. dronkenſchap en ontucht, heb ik onder den 2den ſtand, vloeken onder den 3den gebragt, niet omdat ik de andere ſtanden hiervan vrij rekende"); maar, behalve ander nut, heeft deze inrigting ook *dat* voordeel, dat, over hetgeen uitſluitend tot elken ſtand behoort, niet tot allen behoeft geſproken te worden, b. v. tot den Haringviſſcher niet over den Oorlog, en dat vele wetenswaardige bijzonderheden niet behoeven achtergelaten te worden.

Hoe gaarne ſchetſten wij, hetgeen ons, bij MEEUSE's geleidelijke behandeling van zaken, zeer ligt zoude vallen, nu het beloop van dit werkje voor onze lezers af; maar, behalve dat dit door een' anderen Recenſent reeds geſchied is, en wij, bij zoo veel voorraads, ſpaarzaam zijn moeten met onze ruimte, is het ook daarom te minder noodig, omdat we ſlechts dit boek aanprijzen, en het zelf-

zelve onzen lezeren bekend maken willen, die het zich daartoe aanschaffen! Zij zullen, al zijn ze geene zeevarenden, hier veel, zeer veel belangrijk, nuttig en aangenaam onderrigt voor geest en hart aantreffen; zoo veel zij kunnen medewerken ter verspreiding, waar het behoort, van dit boek, dat waardig is, WESTERMAN's *Christelijke Zeevaart* en den *Godvreezenden Zeeman* van VAN LEEUWAARDEN te vervangen, dat door het *Zeemans-Handboek* van onzen MARTINET niet overtollig is gemaakt, als zijnde het naar de *behoefte van onzen tijd* zoo wel, die zoo veel onderscheid van vorige dagen daarstelt, als tot bevordering van Godsdienst en goede zeden geschreven.

„Geen schip van den staat mogt voorheen in zee, zonder VAN LEEUWAARDEN's boek aan boord te hebben." Mogt nu *elk schip* dit boek aan boord hebben moeten, en tot het *gebruik* daarvan gepaste maatregelen worden genomen, opdat het er niet mede ga, als toen de Schrijver eene reis naar *Suriname* enz. deed, en op de drie oorlogsvaartuigen, waar hij was, VAN LEEUWAARDEN's boek wel aan boord, maar buiten gebruik was! Gods zegen beloone MEEUSE's arbeid, en in menig hart worden, door het lezen van zijn boek, heilzame en magtige gewaarwordingen verwekt, die tot de vreeze Gods verheffen, *wiens ook de Zee is!*

Allerbehartigenswaardigst is, wat MEEUSE schrijft over den post van voorganger in den Godsdienst op de oorlogs- en op andere vaartuigen; maar — wij zullen, als het tweede deeltje, naar hetwelk wij verlangend uitzien, door ons is ontvangen, nog eens op dit werk moeten terugkomen.

Volksgeluk is, zonder Volksdeugd, onbestaanbaar. Iets tot nabetrachting na den algemeenen Dank- en Bid-dag; door J. H. ELOH, *Christenleeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Enschedé. Te Zwolle, bij* J. L. Zeehuisen. 1821. *In gr.* 8vo. *66 Bl.* f :-12-:

Geen moeijelijk, maar ten hoogste nuttig vertoog, het-

welk gewis wel mag herhaald worden, zoo dikwijls het te zeer ſchijnt uit het oog verloren te worden. Wij houden deze herinnering van den Eerw. FLOH dan ook, met hem, voor *eene rede*, *op zijn pas geſproken*, welke, naar SALOMO's ſpreuk, als *gouden appelen in zilveren gebeelde ſchalen* is. En zekerlijk zal nu de jaarlijks gevierd wordende Gedenk- en Bededag het best, ja dan wel alleen aan deszelfs doel beantwoorden, wanneer de waarheid, hier betoogd, daardoor diep in het hart wordt ingedrukt. Het boekje is in den besten geest en zeer goed geſchreven; trouwens, de verdienſten van den Eerw. FLOH zijn bekend. Mogen Overheden en Burgers, Volken en Vorſten de hier medegedeelde aanwijzingen opmerken en behartigen! Wij kunnen niet nalaten het volgende ter proeve af te ſchrijven: „De veranderde begrippen der menſchen, hoedanig die ook mogen zijn, kunnen door gematigdheid geleid en met beleid worden gewijzigd, maar door kracht of geweld nooit gedwongen, nimmer overheerscht en tot het oude teruggebragt worden. Elke poging, welke men daartoe in het werk ſtelt, is niet alleen ijdel en vruchteloos, maar zelfs vroeg of laat verderfelijk voor de overheerſchers zelven. Het is met de volken in het algemeen, te dezen opzigte, op dezelfde wijze geſteld, als met enkele menſchen in het bijzonder; de *jongeling* wil niet meer als *kind* zijn behandeld, en de *man* anders dan de jongeling: en waarlijk, door de thans beſtaande hooge beſchaving der menschheid, zijn de meeste volken van *Europa* uit den ſtaat der kindschheid in den meerderjarigen getreden; en als zoodanig dan ook behandeld te worden, is behoefte van den tijd. — Een volk, hetwelk eenmaal uit zijnen kindſchen ſtaat is getreden, zich heeft ontworſteld aan de tuchtroede van geſtrenge voogden en ſtuurſche meesters, en deszelfs regten en pligten als *mensch* en *burger* heeft leeren kennen, (zoo als thans het geval is met een groot deel der volken van *Europa*, die deze kennis door de omwentelingen hebben verkregen) gehoorzaamt gaarne een wettig en verſtandig gezag, maar onderwerpt zich nooit gewillig aan eene willekeu-

keurige magt, en kromt nimmer zijnen, eenmaal vrij gevoelden, hals onder den ijzeren ſcheptер eens overheerſchers, onder welken titel of onder welke benaming ook. Door geweld en kracht van wapenen kan de zwakke door den ſterkeren gedwongen en overheerscht worden; gelijk de regtvaardigſte zaak door den ſterken arm kan verkracht, en door eene ontijdige beweging voor een oogenblik worden geſmoord; doch het eenmaal opgeblakerde vuur der vrijheid voor altoos te willen uitblusſchen, is zedelijk onmogelijk; het ſmeult dan ſlechts onder de asch, om eens, en te zijnen tijde, met een te grooter geweld en eene verdubbelde woede, onwederſtaanbaar uit te barſten. De geſchiedenisſen van alle tijden hebben dit overtuigend geleerd, en die van onzen leeftijd in het bijzonder leveren meer dan één voorbeeld op, waardoor deze waarheid onzettend geſtaafd wordt." — Dusverre de Eerw. FLOH! — Wat ons de oorlog van *Frankrijk* met *Spanje* te dezen opzigte leeren zal, moge de toekomst beſliſſen.

Rozengaard. Bijdragen tot de kennis van het menſchelijk hart en lot. Uit het Hoogduitsch van Dr. G. H. SCHUBERT. *Iſte Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1822. *In gr.* 8*vo. VIII en* 199 *Bl. f* 2-:-:

Dit boek heeft een allerbehagelijkst en aanlokkelijk voorkomen, en het uitmuntend gevonden zinnebeeld, dat het titelvignet behelst, wettigt genoeg de voorkeur, die de, ons onbekende, vertaler aan den oorſpronkelijken naam gaf, dien nu het werk draagt, dat met nog één deel voltooid zal zijn, boven dien, welken de ſchrijver zelf naderhand gekozen heeft. Het vignet verbeeldt een onſchuldig en aanminnig kind, gerust ſlapende op een kruis, overſchaduwd door rozen.

Dat ons echter de inwendige waarde van het boek even zeer behaagde, mogen we niet zeggen. Eere zij des ſchrijvers ernſtige en gemoedelijke godsvrucht, die overal uit het hart tot het hart ſpreekt. Intusſchen, de godsdienſtig-

heid, in dit geschrift aangeprezen, daalt al te zeer tot het kleingeestige en bijgeloovige, dan dat deze rozengaard onbehoedzaam zoude mogen doorwandeld worden. Het is veelal taal der poëzij, des overdrevenen gevoels, der oppervlakkige beschiegeling, en eener mystieke vroomheid, die hier gevoerd wordt, en waartegen wij oordeelen, dat de geest onzer dagen dringend vordert te waarschuwen, zoo wel als tegen ligtzinnigheid.

Het *motto* is dat van JOANNES: „Ik schrijf u, kinderen! want gij hebt den Vader gekend." En nu volgt: I. Gij kent Hem uit de werken, uit de natuur. II. Gij kent Hem uit de vaderlijke, wonderbare, dikwerf donkere, maar altijd liefdevolle leidingen van uw leven. III. Gij kent Hem uit de kracht zijns woords. IV. Gij kent Hem uit ervaring, uit den onmiddellijken omgang met Hem in het gebed. Deze vier hoofdstukken zijn, in omvang, zeer ongelijk aan elkander. H. I wordt in 14 bladzijden afgedaan. Gewis zal niet allen, hoe ook met vroomheid en godsvrucht ingenomen, en hoe bescheiden oordeelende, het gebruik gepast voorkomen, dat de schrijver hier maakt van het Hooglied; en wij vragen: „leiden zoodanige beschiegelingen wel tot veel beter, en zijn ze veel waarder, dan de voormalige liefhebberij, die men *vergeestelijken* noemde?" — H. II, meer dan 100 bladzijden grooter, is met verscheidene anekdoten vervuld, afgewisseld met min of meer belangrijke opmerkingen, onder welke laatsten vooral, bl. 30, deze is, dat zoo wel in tegenspoed als in voorspoed de mensch gevaar loopt zich te bezondigen, waarover des schrijvers ware woorden der behartiginge wel waardig zijn, bij de voordragt van de voordeelen des lijdens. Met de voorbeelden en verhalen, die men hier vindt, loopt Recensent niet hoog. Hoe SCHUBERT zoo zich kan uitlaten, als bl. 47, over *profetische droomen*, waarvan hij onder anderen zegt, dat hij ze als kenteekenen van ziekte beschouwde, dat ze hem niets baatten, niet beter maakten, enz. en evenwel zoo vele droomen verhaalt ten bewijze van Gods wonderbare leiding, is niet ligt te begrijpen.

Over

Over het geheel is op zoodanige bewijzen, en op de andere hier gegevene proeven, nog al wat af te dingen; en de verhalen, waarvan ſommige door ons met vermaak en ſtichting gelezen zijn, wilden ons meestal niet bevallen, omdat ze al te pieus, of al te aardig zijn. Neem eens dat van den Roomſchen geestelijke, die zijne neiging tot dien ſtand varen liet ter liefde voor een meisje, doch daarna, in een vroom gezelſchap, tot nadenken gebragt, deze liefde weder aan die neiging opofferde, en na verloop van vele jaren droomde, dat hij met zijne oude liefſte, naar kerkelijk gebruik, getrouwd werd, hetgeen beteekende, dat zij dien nacht was overleden! Zeker is van geen beter ſlag de vertelling van een' ouden ridder, gehoorgevende aan de aanrading tot een tweede huwelijk, maar aan God de zaak ter beſliſſing overlatende, in het gebed, dat hem mogt blijken, of hij weêr in het huwelijk, dan of hij in een klooster gaan zoude. Een omhoog geworpen penning, wiens eene zijde eene hand, en de andere een paar ſleutels vertoonde, komt beneden, en, de hand bovenliggende, weet de ridder, wat hij doen moest, en vraagt en krijgt terſtond de jongſte dochter van zijn' buurman! Dit is gebeurd in de ... *veertiende eeuw*, zoo waar als het is. Maar, wat leert men er uit? — Het IIIde H. behandelt, ook in voorbeelden, den onderſcheiden' invloed van Gods woord, in verſchillende levensgevallen en gemoedsgeſteldheden; en — want wij behoeven ons niet langer op te houden — het laatſte hoofdſtuk behelst voornamelijk gebedsverhooringen.

Met afwisſelende gewaarwordingen doorlazen wij dit boekje; en, ſchoon wij den ſchrijver niet altijd begrijpen, nog minder toeſtemmen konden, over het een en ander ons bevreemden moesten, en vreezen voor de nadeelige gevolgen, die, tegen 's mans bedoeling, vele onbeſtemde, oppervlakkige of overdrevene redeneringen, en vooral vertelſels, hebben kunnen, durven wij echter hem, die het oordeel des onderſcheids en een' goeden maak voor het ware godsdienſtige vereenigt, wel eene wandeling in dezen gaard aanraden. Dezelve zal hem

goed doen kunnen, en aan de geuren, die hier walemen, en aan den gloed van menig bloempje, dat hier bloeit, zal hij zich aangenaam verkwikken kunnen. Maar, nog eens, ernst en gemoedelijkheid ontaarde niet in dweepende overgeloovigheid!

Heelkundige Ziektekunde van P. LASSUS, uit het Fransch vertaald en met Aanteekeningen vermeerderd door A. VAN ERPECUM, Heelmeester bij de Gereformeerde Diakonie te Amsterdam. Iſten Deels 1ſte Stuk. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck, 1822. *In gr.* 8vo. 404 *Bl. f* 3-12-:

Het voor ons liggend werk is ontegenzeggelijk een der beste heelkundige ſchriften, welke de Franſche ſchool, in latere tijden, heeft voortgebragt. De beroemde LASSUS, voorganger van den voortreffelijken RICHERAND, was een der eerſte Heelkundigen, die het noodzakelijk verband, dat tuſſchen Genees- en Heelkunde beſtaat, op geene onduidelijke wijze toonde te gevoelen. En inderdaad zou het, naar den tegenwoordigen ſtaat der zaken, eene onjuiste beperking zijn, de Heelkunde te bepalen tot het *werktuigelijke in de genezing der ziekten*, het *quod in therapia mechanicum*. De Heelkunde toch vereischt niet alleen de kennis van het zamenſtel, van het *mechaniſche* des menſchelijken ligchaams, en der middelen, die de afwijkingen daarvan herſtellen; maar dezelve vordert tevens eene uitgebreide *phyſiologiſche* en ziektekundige kennis. Dit, zeggen wij, heeft dan ook LASSUS gevoeld, en hierdoor werd hij waarſchijnlijk bewogen, om in zijn *Handboek* ook dusdanige onderwerpen te behandelen, welke, ſtreng genomen, niet tot het gebied der Heelkunde behooren; zoo als bij voorb. de *keelöntſteking*, de *croup*, de *rheumatismus*, de *verlamming*, enz. Deze onderwerpen zijn echter eenigzins oppervlakkig behandeld; doch, daar dit werk ſlechts als *Handboek* moet beſchouwd worden, kan men ook geene breedvoe-

ri-

rige ontwikkelingen in hetzelve verwachten, welke voor het overige elders genoegzaam te vinden zijn: doch het *cave ab illo, qui unicum legit librum*, kan ook hier deszelfs toepassing vinden. Intusschen gelooven wij (hoezeer van de onmogelijkheid eener volmaakte afscheiding tusschen de Genees- en Heelkunde overtuigd), dat het noodzakelijk is, eene *kunstmatige* afscheiding tusschen deze beide takken der wetenschap te behouden, zoo lang dezelven afzonderlijk beoefend en uitgeoefend worden.

Bij het doorlezen van het werk van LASSUS werd weldra onze aandacht gevestigd op de hier en daar ingevlochtene *theoretische* verklaringen van den Schrijver, welke grootendeels, even als de op dezelven gevestigde *therapeutische* voorschriften, den stempel dragen van de oude Fransche *humoraal-pathologische* school en de daaruit voortvloeijende geneesmethode. Ondertusschen bevat dit werk slechts weinig bespiegelende verklaringen, en ook slechts algemeene *therapeutische* voorschriften; terwijl het zuiver heelkundige het meest in het oog gehouden wordt, dat dan ook meesterlijk is uitgevoerd. De leer der teekenen en der ziekteverschijnselen (*semeiologie* en *symptomatologie*) zijn uitnemend schoon behandeld; en hierdoor wordt dit werk bijzonder geschikt voor den eerstbeginnenden Heelkundige. Eene ziekte door LASSUS geschilderd, en wèl naar hem in het geheugen gegrift, is moeijelijk aan het ziekbed te miskennen; zijne tafereelen zijn geene denkbeeldige voorwerpen; zij zijn integendeel uit de zuivere bron der ervaring geput en naar de natuur geschetst.

Het heelkundig publiek, en vooral de eerstbeginnende beoefenaren der Heelkunde, zijn dus den kundigen Vertaler dank verschuldigd, deze *Heelkundige Ziektekunde* in een' haar waardigen stijl en vorm in onze moedertaal overgebragt, en dit werk hierdoor ook voor den met de Fransche taal min gemeenzamen bruikbaar gemaakt te hebben. De Vertaler heeft zich in zijnen arbeid niet stipt gehouden aan de orde, welke LASSUS in zijne rangschikking der onderwerpen volgt. De verschikkingen,

door

door hem gemaakt, komen ons zeer oordeelkundig en doelmatig voor, en moeten als wezenlijke verbeteringen aangemerkt worden. De redenen, welke hem hiertoe bewogen hebben, worden in eene welgeschrevene Voorrede opgegeven. Dezelve komen voornamelijk hierop neder, dat in het werk van LASSUS nagenoeg de *klassificatie* van RICHERAND gevolgd is, schoon er, zonder eenigen grond, hier en daar van wordt afgeweken. Daar nu, onder alle *nosographische* verdeelingen, die van RICHERAND den Vertaler, zoo wel ten opzigte der algemeene verscheidenheden in den wezenlijken aard der ziekten, als met betrekking tot het bepalen der algemeene wetten van genezing, als de *minstgebrekkige* voorkomt, heeft hij dit werk, zoo veel mogelijk, geheel naar deze rangschikking ingerigt. Trouwens was de *Nosographie* van RICHERAND nog niet bekend, toen LASSUS zijn werk opstelde; en misschien heeft het laatste den eersten wel aanleiding gegeven tot het daarstellen zijner verdeeling, van welke de Vertaler, in genoemde Voorrede, de hoofdtrekken kort, doch juist, opgeeft, met aanwijzing van het nut, dat derzelver toepassing op een heelkundig handboek, voor het wèl kennen beide der ziekten en der genezingswijzen, in zich bevat.

Behalve de in den tekst ingelaschte onderwerpen van den Vertaler, die vrij wel in den geest van LASSUS zijn bearbeid, zijn achter dit Stuk 37 bladzijden met Aanteekeningen door hem gevoegd, welke, over het algemeen, zeer belangrijk zijn. Vooral merkwaardig vonden wij hetgene hij, bladz. 346, over de *ontsteking* zegt, en wel voornamelijk over het vraagpunt, in welke organen het eigenlijke *ontstekingsproces* plaats vindt. *Zijn alleen de bloedvaten*, zegt hij, *zijn niet ook de watervaten, zenuwen enz. in elke ontsteking betrokken? En waarom is dan de naaste oorzaak der ontsteking uitsluitend aan die verhoogde werking der bloedvaten toe te schrijven, die op zichzelven nog niet eens ontsteking maakt; want in den zwangeren staat zijn de slagaderen in den uterus verwijd en in verhoogde werking, zonder dat dit werk-*

werktuig ontſtoken is? — Met genoegen hebben wij insgelijks gelezen, wat er, bladz. 348—355, van de *beenontſteking* gezegd wordt, te meer daar dit belangrijk leerſtuk door LASSUS geheel daargelaten was. Ook hetgene, bladz. 358, over de *abcesſen per congestum* gezegd wordt, is aller aandacht waardig; en de noot op gemelde bladz., welke eene korte ſchets der leer van onzen beroemden VROLIK over dit onderwerp bevat, is van het uiterſte belang. Deze Hoogleeraar beſchouwt deze *abcesſen* niet als blootelijk door eene werktuigelijke verzakking gevormd, maar leert, op *phyſiologiſche* gronden, dat het *ontſtekingsproces*, van het primitief in verettering overgegane deel uitgaande, zich al verder en verder mededeelt, en in de aldus *ſecundair* aangedane deelen eene verettering doet geboren worden, gelijkſoortig aan die van het oorſpronkelijk *abces*, tot dat eindelijk de aldus gevormde vloeiſtof, gedeeltelijk aan de wetten der zwaarte gehoorzamende, zich eenen weg naar buiten baant. Hoe juist en op ervaring gegrond dit denkbeeld is, zal ieder zaakkundige, welke onbevooroordeeld hierover nadenkt, bevroeden; terwijl immers, indien enkel werktuigelijke verzakking de oorzaak der *abcesſen per congestum* ware, elke fiſtuleuze opening, ten opzigte van den etterboezem, naar beneden zou moeten gerigt zijn. Wat zou voor het overige de reden zijn, dat de vloeiſtof toch eindelijk in eene bepaalde holte wordt opgehoopt, ſchoon zij op verre na nog de meest afhellende plaats van het celleweefſel niet bereikt heeft? — Deze noot is bij gevolg eene zeer belangrijke bijdrage tot de heelkundige ziektekunde; en de Heer VAN ERPECUM heeft aan de Heelkunde eenen werkelijken dienst bewezen, door dit gevoelen van onzen Hoogleeraar meer algemeen te maken.

De overige aanmerkingen, als die over de *vijt*, waarin de gevoelens van RICHERAND en WARDROP kortelijk opgegeven worden, en hetgeen op bladz. 364—369 over de *arthrocace* aangehaald wordt, zijn in alle opzigten lezenswaardig. Aangenaam was het ons, op gemelde bladz., de eer der beſchrijving van de *arthrocace*

voor

voor onzen beroemden VAN DER HAAR wedergeëischt te zien, als die, blijkens eene aldaar aangehaalde plaats, langen tijd vóór RUST, deze ziekte der beenhoofden naar dezelfde inzigten beschreven heeft.

Wij eindigen deze met den wensch, dat het den Vertaler aan tijd en lust niet ontbreken moge, om ons zoo spoedig mogelijk met de verdere Stukken te verpligten; ten slotte tevens aanmerkende, dat de taal zuiver, de stijl prijzenswaardig; papier, druk en correctie in allen deele goed zijn, 't welk vooral in een werk, dat, zoo als het voor ons liggende, als klassiek moet beschouwd worden, van geene geringe waarde is.

De heldhaftige bevrediging van Palembang, het aldaar sinds 1810 *vooraf gebeurde, wederlegging van* RAFFLES *en* COURT, *en voorloopige korte beschrijving van Palembang, Banca, enz. Met twee Kaarten van de Palembangsche groote Rivier. Te Rotterdam, bij* Arbon en Krap. 1822. *In gr.* 8vo. *Met twee Bijlagen,* 188 *Bl. f* 2-8-:

Dit werk is vooral van belang, omdat het ons ook een verhaal mededeelt der *vroegere* gebeurtenissen, op *Palembang* voorgevallen. Immers, de latere zijn ons door de van Gouvernementswege medegedeelde berigten genoegzaam bekend geworden; maar wij konden dezelve naauwelijks genoegzaam verstaan, althans zekerlijk niet beoordeelen, zoo lang wij onze verschillen met de twee Sultans, die beiden aanspraak op de Kroon van *Palembang* maakten, vooral onze betrekkingen met den laatst regerenden, MACHMOUD BADR AL DIEN, niet kenden. Hiervan wordt ons hier een vrij naauwkeurig verslag gegeven, na vooraf de gelegenheid van *Palembang* op het eiland *Sumatra* (aan de Zuidoostkust) aan de rivier *Moesie* te hebben doen kennen. Wij zullen onzen lezer, zeer in het kort, die betrekkingen zoeken open te leggen, en dan die bedenkingen over dezelve maken, welke het eenen

Ne-

Nederlander voegt, onder eene vrije en vaderlijke Regering, die begrijpt, dat een zedig onderzoek van het gedrag harer Ambtenaren haarzelve niet dan tot voordeel kan ſtrekken, niet terug te houden.

Palembang was langen tijd, gelijk meer *Indiſche* Rijken, onder de beſcherming van onzen Staat, die zich met het binnenlandſche beſtuur niet bemoeide, maar zekere vastgeſtelde voordeelen bedong voor den koophandel. Deze voordeelen beſtonden te *Palembang*, behalve in meer andere kostbare *Indiſche* waren, voornamelijk in het uitmuntende tin van het naburige eiland *Banca*, hetwelk den Sultan behoorde. De in 1811 regerende Sultan, MACHMOUD BADR AL DIEN, een ondernemend en woelziek man, had zich, terſtond na het overgaan van *Batavia* aan de *Britten*, van de *Nederlandſche* faktorij meester gemaakt, en de daartoe behoorende perſonen doen inſchepen, kwanswijs naar *Malacca*, maar waarſchijnlijk waren zij in zee de prooi van de roof- en moordzucht der inboorlingen, vooral van den zoon des Sultans, RATOE, geworden. De *Engelſchen* namen daarover (als zijnde de *Nederlanders*, na de overgave van *Batavia*, *Britſche* onderdanen geworden) wraak, door eene *expeditie* naar *Palembang*, onder den Generaal-Majoor GILLESPIE (April 1812), die den gevlugten MACHMOUD af-, en deszelfs broeder, ACHMED NAJM AL DIEN, in zijne plaats tot Sultan aanſtelde, tegen den afſtand van het tinrijke *Banca* met het nabijgelegene *Billitou*. Doch de oude Sultan bleef zich nog in de binnenlanden ophouden, en belemmerde van daar zeer den handel en den toevoer naar *Palembang*. De *Britſche* Reſident in die ſtad maakte hiervan gebruik, om den ouden Sultan weder te herſtellen, tegen eene betaling van 400,000 piasters, waartegen deszelfs broeder op *Banca* zou geplaatst worden. (Junij 1813.) Doch de *Engelſche* Regering op *Batavia* wraakte dit eerlooze verdrag, en gaf aan ACHMED NAJM AL DIEN het beſtuur terug; doch MACHMOUD bleef nu op *Palembang* in de oude *Nederlandſche* faktorij, waartegen de *Engelſchen* een' verſterkten post aan de over-

overzijde der rivier, *naast het Koninklijk paleis*, oprigten, (14 Augustus 1813.) *Banca* werd hun eigendom; en de tinmijnen kwamen onder een geheel nieuw beheer, niet zonder tegenstribbeling en feitelijkheden der inboorlingen.

Na het eerste verdrag met de *Britsche* Regering van den jongeren broeder, had dezelve in de akte van afstand des eilands *Banca* gezet, dat *de groote en magtige Koning van* Engeland *hem, zijne kinderen en kleinkinderen, van geslacht tot geslacht, tot aan het einde der Eeuwen, vrij en onafhankelijk gemaakt hadde.* Dit stuk was niet van de *Engelsche* zijde geteekend, en zij schijnen zich weinig daarom bekommerd te hebben; althans het leggen van *Engelsche* troepen in een' versterkten post *naast des Konings paleis* was een geweldig contrast met die *onafhankelijkheid tot aan het einde der Eeuwen!* Doch naderhand bedienden zij zich, op eene listige wijze, van die uitdrukkingen, om het te doen voorkomen, alsof de *Nederlandsche* Natie, na den afstand van *Banca* in ruiling voor *Cochin*, nu ook gehouden was door een verdrag, waarbij hare oude Regten op *Palembang* vervallen waren. Immers, de Sultan had zijne onafhankelijkheid voor *Banca* gekocht. Dus wilden de *Engelschen* van *Banca* dubbele winst trekken; vooreerst het bekomen van *Cochin* met den gewigtigen *Malabaarschen* peperhandel; ten andere de onafhankelijkheid van *Palembang*, dat wil zeggen (volgens de meerderheid hunner kapitalen en van hunnen invloed) de uitsluiting der *Nederlanders* uit den handel aldaar te hunnen behoeve. Doch de herstelde *Nederlandsche* Regering liet deze nieuwe grondstellingen van Staatsregt, die vooral door den Oudbewindhebber op *Java*, naderhand te *Benkoelen* op *Sumatra*, STAMFORD RAFFLES, waren aangedrongen, doch (men moet dit zeggen) nimmer door de *Engelsche* Regering erkend, volstrekt niet gelden, maar nam, onder den Commissaris MUNTINGHE, in Junij 1818, weder bezit van hare oude Regten te *Palembang*. Doch deze Commissaris ging verder. Hij ontzette, met bijbrenging der redenen, waarom

om hij de zwakheid des regerenden Sultans, in het toelaten van menschenroof uit de naburige Staten, niet langer dulden kon, dezen van een gedeelte des bewinds, ja verdreef hem zelfs uit zijn paleis. Hij gehoorzaamde, maar riep de *Engelschen* uit *Benkoelen* te hulp. Inderdaad zond RAFFLES een aantal manschappen onder den Kapitein SALMOND, die het nieuwe paleis des Sultans (de oude *Hollandsche* faktorij) bezette, terwijl er een verdrag met dezen gesloten werd. Het kwam echter tot geene dadelijkheden tusschen de twee Natiën: de *Nederlandsche* magt verreweg de sterkste zijnde, gaven de *Britsche* hulpbenden van den *jongen Sultan*, en deze zelf, zich over. De laatste werd met zijn gezin naar *Batavia* gevoerd, en MACHMOUD BADR AL DIEN, die oude vijand der *Nederlanders*, op wien nog de verdenking van den moord onzer landgenooten uit de oude faktorij kleefde, in het gezag over *Palembang* hersteld, behoudens eene verandering van bestuur ten behoeve der ingezetenen. Weldra bleken hiervan de gevolgen. De oude Sultan, nog dezelfde als die in 1811 de *Nederlanders* had aangerand, deed zulks op nieuw in 1819, (12 Junij.) Zij werden onverhoeds overvallen, moesten zwichten, het Fort ontruimen, en naar *Banca* wijken. Van hier werd om hulp naar *Batavia* gezonden; en reeds den 22 Augustus verscheen eene scheepsmagt met landingstroepen aan boord, die eenen aanval op de Rivier beproefde, welke echter mislukte. Het landvolk keerde toen naar *Batavia* terug; maar het eskader bleef de Rivier van *Palembang* blokkéren. Zoo stonden de zaken, toen de tweede uitrusting, die in 1820 door hevige regens, en in het begin van 1821 door besmettelijke ziekten belemmerd was, in Mei van dat jaar onder zeil ging. De uitslag is bekend. Aan den moed en de volharding onzer troepen en het beleid der Officieren wordt in dit verslag volkomen regt gedaan. De oude Sultan werd naar *Banda* vervoerd; niet zijn broeder, maar deszelfs oudste zoon, werd tot het hooge bewind verheven, *als een leen van het Nederlandsche Gouvernement*. Dus werd de bedoeling der partij van RAFFLES

volkomen verijdeld, en *Palembang* zelfs afhankelijker van *Nederland*, dan immer te voren.

Dat handelsnijd, volkshaat en heerschzucht eenen RAFFLES en de zijnen bij dit geval bezielde, behoeft geen betoog: hun ingewortelde afkeer tegen al, wat *Nederlandsch* heet, is genoegzaam bekend. Maar, hebben ook, in deze reeks van ſtaatkundige handelingen, de onzen zich aan geene misſlagen ſchuldig gemaakt? Wij meenen deze vraag ſtellig te moeten beantwoorden. De afzetting van ACHMED NAJM AL DIEN en de verdrijving uit zijn paleis komen ons voor, dat niet van willekeur zijn vrij te pleiten. Deze Vorst toch, dien men gereedelijk voor zachtaardig en goedhartig erkent, had zelf niets tegen de *Nederlandſche* belangen misdreven, maar ſlechts niet genoegzaam eenige ongeregeldheden, door zijne gunſtelingen of aanhoorigen gepleegd, beteugeld. Maar waar zou het nu heen, als men alle Vorſten, die zich door ſlechte Ministers laten regeren, en daardoor in- en buitenslands veel kwaad ſtichten, zoo maar dadelijk wilde afzetten? Wat al troonen zouden daardoor *vacant* worden!... Dan, was die afzetting, onzes inziens, onbillijk, hoogst onſtaatkundig was gewis de herſtelling van *Nederlands* ouden vijand, BADR AL DIEN, op den troon. Zijne ſchranderheid, vlugheid en andere bekwaamheden, gepaard met ontembare heerschzucht en verlangen naar onafhankelijkheid, moesten hem, in de beſtaande betrekkingen van onze Regering tot *Palembang*, juist als den minst geſchikten perſoon tot deze hooge waardigheid doen voorkomen. Het was hier in het klein, alsof men in 1816 NAPOLEON in *Frankrijk* herſteld hadde, om de *Ultra's* te breidelen. En aan dezen misſtap heeft men dan ook de mislukte poging der onzen in 1819 te wijten. Gaarne doen wij intusſchen regt aan de bekwaamheden zoo wel, als aan de bedoelingen van den Heer MUNTINGHE; wij gelooven ſlechts, dat hij in de middelen gedwaald heeft. Ons Rijk in *Indië* moet zich thans evenzeer door ſtrikte regtvaardigheid, billijkheid en menſchelijkheid onderſcheiden, als voorheen door ontzagwekken-

de

de magt; want, bij gebrek dezer laatſte, kunnen thans alleen die deugden ons bij den inlander doen beminnen, en dus eene ſterkere magt, dan die der vrees, doen ontſtaan. Doch het is ook zeer mogelijk, dat wij, te ver van het tooneel der gebeurtenisſen verwijderd, in het oogpunt dwalen, waaruit wij dezelve beſchouwden. Het voor ons liggende boek is daartoe onze eenige gids. De Schrijver van hetzelve heeft de gaaf niet, zijne bedoeling klaar, bevallig en aangenaam voor te dragen. Zijne zinſneden zijn maar al te dikwijls ſtroef en hard, en ſomtijds ſchijnt hij, met toeſpelingen op gebeurtenisſen, die hij alléén ſchijnt te kennen, als 't ware met opzet duister. Zijn vers voor het ſtuk is berijmd proza. Wij meenen in hem den Vertaler van TUCKEY te herkennen.

EVERWINI WASSENBERGHII Oratio Eucharistica etc. Of: *Dankrede van* E V. WASSENBERGH, *openlijk uitgeſproken op den* 19 *Junij* 1821, *nadat hij volle vijftig jaren het Hoogleeraarsambt in de beſchaafde Letteren bekleed had. Te Leeuwarden, bij* J. Proost. *In gr.* 8*vo. Met de Aanteekk.* 55 *Bl.*

Is het aangenaam, in eenen Grijsaard, eene voortdurende kracht van ligchaam, gezonden geest, blijde opgeruimdheid, en een dankbaar gevoel aan te treffen voor genotene zegeningen en voorregten des levens, men zal zich, vertrouwen wij, verlustigen met daarvan bewijs te vinden in de aangekondigde Feestrede van den hoogbejaarden WASSENBERGH. Het is aanprijzing genoeg, dat zij den naam aan het hoofd draagt van dezen Nestor der Geleerden, den laatſten ongetwijfeld der kweekelingen uit de beroemde ſchool van VALCKENAER, die nog leeft. Hem gebeurde het, de 50ſte verjaring te mogen vieren van den dag, op welken hij den leerſtoel beklimmen mogt, welken die Aristarch der Griekſche Letterkunde korten tijd te voren verwisſeld had met den aanzienlijker te Leiden. Binnen Leeuwarden, door den toenmaligen Rector der Latijnſche Scholen, H. J. ARNTZENIUS, tot hooger onderwijs uitnemend voorbereid, genoot WASSENBERGH hetzelve te Franeker onder geleide en begunſtiging vooral van den reeds genoemden Hoogleeraar en den

desgelijks vermaarden JOH. SCHRADER, dien hij, ras van de Akademie van Leiden naar Deventer, en kort daarna bij de Vriesche Hoogeschool bevorderd, als zijnen Vriend en Ambtgenoot tevens begroeten mogt, en behouden tot deszelfs levenseinde. Met een streelend genoegen, en het hoogste regt tevens, ziet onze grijze Redenaar terug op deze vorming en opgang zijner jeugd, en draagt hij roem op Leermeesters, wier naam in de geschiedenis der oude Letterkunde vereeuwigd is. Niet minder verblijdend en roemrijk voor hem was het tijdvak zijner mannelijke jaren, wanneer hij eenen H. BOSSCHA, J. A. NODELL, R. VAN OMMEREN, H. WAARDENBURG en S. WIJNGAARD, allen *Vriesche* Jongelingen, uit zijne eigene leerschool, met die van SCHRADER minzaam vereenigd, van tijd tot tijd zag optreden, begeerd en geplaatst worden tot nut der vaderlandsche jeugd. In de vriendschap van dezen, en in die van aanzienlijke zoo wel als geletterde Mannen, deelde WASSENBERGH eigenaardig; en verwekte het alzoo bij hem eene treurige herinnering op den Feestdag, dat zij, gelijk mede zijne tijdgenooten, L. VAN SANTEN, TH. VAN KOTEN, JER. DE BOSCH, J. VALCKENAER en anderen, bevorens hem dierbaar, aan de Maatschappij en hunne betrekkingen door eenen te vroegen dood ontrukt werden. Maar hetgeen, zoo mogelijk, nog dieper den grijzen Vaderlander tot in het harte griefde, was het lot en de onverdiende vernedering, in de dagen der factiën der Vriesche Schole bejegend, en tot hiertoe maar ten deele verbeterd. Althans het denkbeeld van haar geheel verval en ondergang verduwt de achtbare Spreker niet, wiens vuur, op het einde als ontgloeid, hem daartegen, in den toon van eenen SCHRADER, doet zeggen:

Hoc nolit, Frisiae decus et tutamen, HUMALDA,
Aut, sacrae quibus est credita cura Domus!
Optimus et REX *hoc, veterum haud oblitus Avorum,*
FRISONES *dici qui voluere, vetet!*
Auguror! Exoritur Proles, dignissima Patrum,
Quae veterem Famam non periisse ferat.
In Frisia Frisii discant! Geniusque locorum
Excitet antiquae laudis inire viam.
Laetior ingeniis, ornandis Artibus aptis,
Haud alibi ridet, sole fovente, seges!

Lan-

Langer te vertoeven bij een werk van zoo kleinen omvang, en meer bijzonder voor Nederduitsche Lezers, achten wij min voegzaam. Beminnaars van de taal en bevallige zegswijze der Ouden zullen toch, ook zonder eenige uitnoodiging van onze zijde, de Feestrede van den Vrieschen Hoogleeraar met hunne aandacht verwaardigen. En, wie zich daartoe leent, zal zich aangenaam verrast vinden door eene vrij uitvoerige bijlage van *Aanteekeningen*, welke door den arbeidzamen Grijsaard, deels ter bewaring van eigene vroegere Dichtstukjes, deels tot vereering van bovengenoemde Geleerden, inzonderheid bestemd werden; terwijl dezelve tevens ter nadere toelichting dienen van zijne *Dankrede*.

Gedichten van A. N. VAN PELLECOM. *Iste Deel. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. *In gr.* 8*vo.* *X*, 128 *Bl.* *f* 2-18-:

Er wordt, in het algemeen, een vruchtbare akker vereischt, om *uitnemende* vruchten voort te brengen; maar zulk een grond brengt ook *vele* vruchten voort, die daarom niet alle van de eerste soort zijn. Zoo gaat het ook met de dichtkunst, in onze dagen. En de Heer VAN PELLECOM wil zelf zijne voortbrengselen onder de meesterstukken der eeuw niet gerekend hebben. Waarom hij, die met het *mediocribus esse poëtis* zeker niet onbekend is, dan evenwel eenen bundel verzen in het licht geeft, schijnt hij zoo precies niet te willen zeggen. En wij eerbiedigen gaarne zijn geheim; daar het aanzoek van vrienden, en vooral van den uitgever, zelf, naar wij achten, een bevoegd regter over waarde of onwaarde, bij velen reeds genoeg zou zijn geweest. Wat wonder, dat zij, in het onderhavige geval, ten minste bres geschoten hebben; waarna eenige nadere overweging de ganschе sterkte van des Dichters nederigheid, mistrouwen in eigene kracht, vrees voor Recensenten, of hoe deze heilzame schutsweren, zonder welke het land met kwade verzen, als zoo vele vijanden, overstroomd zou worden, al verder mogen heeten, ligt overhoop wierp. De aangehaalde tekst van HORATIUS is dan ook, als alle andere tekstен, onbepaald genoeg, om door elk op zijne wijze verklaard, en meer of minder *cum grano salis*, d. i. zoo wat gevende en nemende, opgevat te worden: want hoe zou anders eenig Zanger, de nederigste soort

van menſchen, die beſtaat, zoo als men uit hunne eigene betuigingen, in verzen vooral, menigmaal kan lezen, — hoe zou ooit iemand hunner het wagen, zijne heidebloemen, najaarsbladen en losſe ſtukjes in het licht te geven? Neen, de nachtegaal heeft geen uitſluitend privilegie in het bosch, zoo min als de hoogſtijgende leeuwrik in de vlakte; ook het vinkje mag mededoen, en in zekere mate doet ons zelfs al het getjilp en gefluit der lieve, vrolijke diertjes genoegen. „ Als elk maar zijne gedichten niet uitgeeft," zegt men welligt; *ſed ſua cum ſuis domi legat.*" Nu ja, dat is ook zoo. Doch alles met mate. En als een verſtandig boekhandelaar zegt: „ Gij moest mij van uwe verzen laten uitgeven," mag de Dichter dan ook niet, zoo omtrent als onze groote DE RUYTER, zeggen: *waar de Heeren Staten hunne vloot wagen, daar waag ik mijn leven*; vooral wanneer vrienden verzekeren, dat het werk zoo zwak niet is?

Om dan ter zake te komen, zoo betuigen wij opregt, dat buitengewone, geheel oorſpronkelijke, het zij dan zoetvloeijende en harmonieuze, of grootſche en ſtoute, hetwelk ons den laatstgelezen Dichter, of zelfs zijn jongſte gedicht, een tijdlang voor den eerſten en besten doet houden, ons nog ooit zijnde voorgekomen, bij den Heer VAN PELLECOM niet gevonden te hebben. Integendeel verklaren wij van oordeel te zijn, dat zijne verſchooningen, op grond dat hij de lier ſlechts bij tusſchenpoozen behandelt, opregt en gepast zijn. De maat en het rijm doen hem gewis ſomtijds iets zeggen, dat hij anders zóó niet gezegd zou hebben; terwijl hij wederom ook de welluidendheid en gepastheid der woordklanken wel eens aan den zin en de meening opoffert. De kleine, zoogenaamd losſe ſtukken behagen ons dan ook, over het geheel, best. Doch, alvorens tot eenig bewijs, of liever aanwijzing van dit een en ander, over te gaan, voegen wij er van harte bij, weinig middelmatigs, veel goeds, ja niet zelden fraais, in den bundel gevonden, en denzelven geheel met genoegen doorlezen te hebben.

Aan mijnen Vriend A. IJPEIJ, enz. Dit is zeker een der fraaiſte, meer of min uitgebreide ſtukken. Er kwam echter eene herinnering bij ons op, bij het lezen van bladz. 5 en 6, die wij niet mogen verzwijgen; namelijk aan het versje van Jufvrouw of Freule DE LANOY, dat met *den haak van haar' baleinen rok* eindigt. De Harderwijkſche Hoogeſchool

is

is zeker op verre na zulk een verachtelijk ding niet; maar groot en klein ontstaat toch slechts uit de vergelijking.

De Toekomst is ons voorgekomen min oorspronkelijk en treffend, meer dichtmatige inkleeding van belangrijke, ja, maar gewone, wijsgeerige gedachten te zijn. Of deze inkleeding teffens de waarheid niet wel eens van het spoor doe dwalen, althans de juiste grens overschrijden, laten wij onbeslist. — Het woord *smakt*, bl. 35, in deftigen, dichterlijken stijl, beviel ons niet, in dit verband:

Hij bidt; hij zweert een vast verblijf in 't vaderland,
Zoo slechts een golf zijn lijf behouden smakt op 't strand.

De Hervorming, *Cantate*, levert ons geene bijzondere stof tot aanmerkingen. Zij zal, door goede muzijk ondersteund, zeker veel stichtelijk genoegen bij de uitvoering hebben opgeleverd, en is, ook om de zuivere gedachten, wel waardig hier eene plaats te bekleeden.

Aan mijnen Vriend A. F. GOUDRIAAN. Kort en rijk van zin. Slechts die *brokken long, uit rottende ingewanden, door Neptunus waterwolf, aan Hollands keuw ontscheurd*, deden ons min gunstig over 's Leeraars ontleedkundige bekwaamheden denken.

Bij de Graven mijner Kinderen. „Hier moet het hart spreken, en dat maakt welsprekend." Zoo dachten wij; en toch kon ons dit stukje niet regt behagen. Ja, mogelijk had de Dichter het weggelaten, indien de stof hem hetzelve niet dierbaar had gemaakt. Of zou het wel waar vernuft — wij spreken niet van gevoel — zijn, wanneer VAN PELLECOM, rozegeur op het kerkhof vernemende, zich daarover eerst verwondert, maar straks, het graf zijner kinderen ontdekkende, de oplossing daarin vindt, dat *deze roosjes* geplukt en naar beter' hof gebragt zijn, terwijl struik en bladeren hier rusten? Ook wordt hier en daar meer stroefheid gevonden, dan wij van hem gewoon zijn. Bij voorbeeld, deze (trippelende) regel: *Schoon made en schoon worm u thans knagen.*

De Laster. Eene, uitvoerige, voorlezing. Dit is zeer stout aangevat, vol van allerlei sieraden en hulpmiddelen, welke de dichtkunst gewoon is te bezigen, bijna lyrisch; maar, of 's mans adem dit heeft kunnen volhouden, of het

voorgebragte overal eene ſcherpe kritiek kan doorſtaan, — wij beproeven het liefst niet. Doch, waar de ſtroom tuſſchenbeiden effener vloeit, daar zegt VAN PELLECOM veel waars en ſchoons. Hoort ſlechts, hoe de Laster alles bekladt!

Laat Titius den godsdienst eeren:
Zijn godsvrucht is ſlechts huichlarij!
Dat Krito pronke, of praal onebere:
't Is gierigheid, of hovaardij!
Wie de armoê voeden wil of kleeden,
Heeft zeker voor dien trek zijn' reden....!
Zoo zuigt ook de angel van de ſpin
Venijn uit de eigen bloemenkelken,
Waaruit de bijen honig melken;
En beide ſtrekt het tot gewin.

Amine zoekt verboden minne,
Wijl zij met lint en bloemen pronkt!
Lucretia is een' boelinne,
Omdat haar oog zoo vriendlijk lonkt!
Aristus, — 't ſtaat in 't oog te lezen, —
Beſteelt en plondert weeuw en weezen,
Wijl vlijtigheid zijn' koffers vult!
En dat Sinceer, bij zorg en zwoegen,
Verarmt, en rotſen ſchijnt te ploegen,
Is onverſtand en eigen ſchuld! —

„Van 't ſpoor verbasteren," klinkt niet wel, en de Laster bij den *Bomba* vergeleken, voor ons gevoel ook niet.

De Zwaluwen, en vooral *Huwelijksverjaardag*, zijn een paar regt lieve ſtukjes.

Aan den Souvereinen Vorst bezit veel fraais, maar ſcheen ons toe, hoe erg het dan ook mag geweest zijn, ſomtijds toch wat al te ſterk van het lijden onder NAPOLEON te ſpreken. Althans hadden wij (bl. 104) na den aanhef:

Ja, ouders! 't waar' te min geleden,
Zoo gij het kroost, door u gevoed,
Het moordſchavot mogt zien betreden,
En ſtervend wentlen in hun bloed.

ver-

verwacht, dat van het, inderdaad nog vreesselijker, gevaar voor de zedelijkheid zou gesproken zijn; doch het slot is:

Maar, ver van u, en onbegraven,
Moest hun gebeent' den troon nog staven
Des Dwinglands, die hun moórder was!

Zoo lang er toch leven is, is er hoop, en althans de meeste *Gardes d'Honneur* zijn teruggekomen.

Ontmoeting, in het luimige, is regt geestig, en bezit vele aardige wendingen en invallen. Het huwelijk van zekeren Prediker geeft de stof. Wie zou verwachten, dat de eene Domine den ander', bij zulk eene belangrijke gelegenheid, met grapjes aan boord zou komen? Booze tijden! zal, vreezen wij, grootmoeder zeggen. Doch zij hoore ten minste een paar coupletten. Neen, in haar' tijd waren de meisjes ook zoo niet!

De meisjes, die keken zoo strak en zoo straf,
En hielden geen oog van den predikstoel af;
Men zuchtte, men snikte, men kleurde of werd bleek,
Maar meer om den Domine, dan om de preek.

Ter zijde den kansel zat jeugdige Koos,
Een meisje, zoo frisch als een bloeijende roos,
Met boezem en armen, als marmer zoo wit,

(NB. Hoe weet de man dat? dan moet zij die immers bloot gedragen hebben; ja wel, grootje, foei!)

En lokken en oogen, zoo zwart als een git.

Maar nu zal men zien, dat het alles maar gekscheren is, en dat er tooverij onder liep. Luister!

Toen zag ik het schelmpje, den zoon van Dioon,
In 't midden der kerk, op een koperen kroon;
Hij wette zijn pijltjen en spande zijn' boog,
En draaijende mikt hij, en schiet naar omhoog.

Mijn hemel! hoe of hij het wagen toch dorst?
De pijl vloog den Domine vlak in de borst,
En hielp hem de hersens geheel van de streek,
En uit was het vuur en de kracht van zijn' preek!

Na nog een paar aardige kleine ſtukjes, volgt *Dankbetuiging*, waarin vernuft en losheid. Doch, hoe men *wil en magt kan vereenen in het doel*, dat te *treffen* is, begrijpen wij niet regt.

En nu vreezen wij, dat de *Zucht* inderdaad achteraan zal komen, in welken VAN PELLECOM zegt:

Neen! 'k zet geen' ſtap meer uit naar Pindus hooge toppen.
'k Beproef het klimmen niet: mijn' krachten zijn te kleen.
Ach! mij is 't niet gegund te leppen van de droppen,
Die ſpringen uit de Hippocreen'.

Doch, hij zie onze aanmerkingen aan voor hetgeen zij zijn, — voor de ronde taal van menſchen, die hem hoogachten, maar de kunst nog hooger, en voor zijne eer zoo wel, als hare bevordering, meenen te waken, wanneer zij het gebrekkige, bij veel meer goeds, toch niet over het hoofd zien. De Heer VAN PELLECOM denkt niet te hoog van zichzelven, wanneer hij, bijzondere redenen daartoe vindende, een bundeltje zijner gedichten in het licht geeft. En gaarne, gewis, zal het publiek zoodanige ſtukjes, als van tijd tot tijd nog uit zijne pen mogen vloeijen, hier of elders blijven vinden en lezen. Dat geëerde publiek zelve verzoeken wij, bij deze gelegenheid, toch niet op het afkeurende alleen in onze beoordeeling te zien, noch over het geheel te veel waarde aan onze uitſpraak te hechten, maar enkel te letten op hetgeen, het zij ten goede of ten kwade, door onze aanhalingen en redeneringen *bewezen* is.

Den Aarts-Vader Jacob, en het Regentſchap van Joſeph, in Egipten, in Rijm gebracht: door A. DE JONG. *Te Utrecht, bij* J. C. Fluck. 1823. *In gr.* 8*vo.* 88 *Bl. f*: - 16 -:

Wij haasten ons, den Lezer bekend te maken met een *vervolg* op HOOGVLIET's *Abraham den Aartsvader*, gelijk de Dichter zelf het wenscht beſchouwd te hebben. Of nu werkelijk HOOGVLIET, zoo als hij er zedigelijk bijvoegt, veel in *verhevenheid* (boven hem, wil hij zeker zeggen) uitmunt, moge de beſcheiden Lezer zelf beoordeelen!

Op den *Titel* volgt een *Versje* van acht regels; — daarna een *Voorberigt*; — nu een kunſtſtukje in vijf coupletten, elk van tien regels, op de vijftig letteren: DEN, AARTS, VA DER,

DER, JACOB, EN HET, REGENTS CHAP, VANJOZEF, IN, EGIPTE; — vervolgens eene *Opdragt aan mijn Behuwd-Oom en deszelfs Huisvrouw*, die deze eer enkel en alleen verpligt zijn aan *het zonderling geval, dat zij in Jaar, en dag, juist evenmaren*; (het zijn oude luidjes van ruim 82 jaren:) — dan alweêr een *Voorberigt*, in zes coupletten, ieder van vier regels, met verzoek aan de Lezers, *om dit gedigt, met Bijbeltaal beladen, dit vriendschap aan te nemen*; — nu krijgt men nog een keurig Lofgedicht van C. V. STAM; betuigende, hoe hij in Poëzij als kind zich voor onzen Dichter buigt, omdat dit stuk *kenmerkt in zijn aard doordenking in 't verstand, en vlugheid in den geest*; *ik vind mijn Meester hier! wilt dus geen fouten zoeken*; gedenkende ook met lof aan een ander handschrift van DE JONG, *de Bundel der Affären* (*I*), dat ons, zoo wij hopen, mede niet zal worden onthouden; *hitsende hem op nieuw met scherpen spooren aan*, om, *daar zijn vlugt nog niet is uitgevlogen*, (terwijl men zich intusschen *in dit Bad in volle ruimte baden kan*) *Israels Nageslacht wat verder na te gaan*; en verklarende, *schoon vol met hem voldaan*, dat de Dichter dit niet vermag te weigeren, omdat *van hem, wien veel heeft, zal worden veelgenomen*; — en daarop volgt dan nu het werk zelve, in *zeven Verdeelingen*, elke derzelven voorafgegaan van eene berijmde uitbreiding van dat gedeelte des tekstverhaals, in die verdeeling behandeld. Wij zullen, om plaats te vinden voor eenige keurige stalen ter proeve uit dit rijk gestoffeerd Gedicht, ons van alle aanwijzing, der bijzondere schoonheden, die trouwens den Lezer van zelve in het oog vallen, onthouden.

Ziehier al aanstonds den stouten aanhef:

Als ISAAK ABRAMS Zoon was veertig Jaaren oud,
En dat hij met zijn Nicht REBEKKA was getrouwd,
Zoo leeft Hij met Haar voort, tot aan de zestig Jaaren,
Toen zij in enen dragt twee Zoonen kwam te baaren,
Maar leed veel pijn en smart in haaren zwangren staat,
Dus klaagt zij in den nood aan God haar toeverlaat,
Met eenen bitren smart en gaat dees woorden uiten,
O God wil dit gewoel en deeze pijne stuiten,
En God heeft haar gezegt, al hoe zij kermd of klaagt,
Dat dit haar niet verligt, wijl zij een tweeling draagt,
En dat zij met elkaar zig reeds als toe berijden,

Om

Om in hun Manlijkheid zig van elkaar te ſcheiden,
Zij ſcheuren zig als los in uwen zwangren ſchoot,
Maar houd in alles moed, ik zorg gij heb geen nood,
En geeft op alles acht dan zult Gij 't zien geſchieden,
Als dat den minſten zal den meerderen gebieden,
Nu is de tijd vervuld en ziet REBEKKA baard,
En al haar pijn en ſmart en weedom is bedaard,
Twee Zoonen vlug en ſterk komt zij gelijk te baaren,
Maar ESAU d' eerſte was geheelijk ruig van haaren,
En JACOB volgt daarna aan ESAU hiel gehegt,
Als worſtelend te zaam om 't eerst geboorte recht,
Gij vind dit mijn verhaal aan U reeds hier gegeeven,
In MOSES eerſte boek juist midden in beſchreven.

JACOBS reis naar LABAN:

En JACOB die is toen na LABAN opgetoogen,
En ISAAK zeegend hem en is met hem bewoogen,
En zegt bij zijn vertrek God geef u 's hemels douw,
En vettigheid der aard en zegen op u bouw.
Nu JACOB gaat op reis en trekt uit *Berſeba*,
Zegt Moeder goedenagt, zeg Vader nu ik ga!

JACOBS droom. De Godsſtem:

Die roept hem toe en zegt, gij JACOB ISAAKS Zoon,
Ik ben u Vadren God u ſchild en grooten loon,
Gij en daar gij op legt 't is al door mij geſchapen,
Ik ſchenk u al dit land waarop gij legt te ſlapen,
En niet alleen dit land waarop u ligchaam rust,
Maar van de Noorderſtrand tot aan de Zuiderkust, (enz.)
Hier rees nu JACOB op van 't ongemaklijk bed,
En heeft de koers toen voorts het Oosten ingezet.

Bij LABAN aangekomen:

Die heeft na zijnen komst en welſtand eerst vernoomen,
En hoe of Vader voer, of Moeder was gezond,
En hoe het met het Vee en met den Bouw al ſtond,
Hij zegt gij kunt bij mij een Maand lang wel loſeeren,
Gij zijt mijn Zusters Zoon, gij hoeft niets te verteeren.

RACHELS dood:

Ach

Ach zegt hij RACHEL ach! heeft U de spraak begeven,
Die zoo veel liefdetaal en raad mij gaf in 't leven,
Hij leid haar in het Graf, en digt bij *Bethlehem*,
En scheid zoo van haar af, met een beweende stem;
Hier leid mijn RACHEL nu, 'k kan nu niet met haar praaten,
Zet daar een teken bij en moet haar zoo verlaaten.

ISAAKS dood:

En ISAAK die was oud, en al zijn leeden beven,
En zijne levenskracht, begint hem te begeven.
En ISAAK die sterved, hij leid zijn hoofd ter neer,
En blaasd den adem uit en ISAAK is niet meer.

POTIPHARS huisvrouw..... Maar neen! dit voorval is door den Dichter zoo kiesch, en tevens zoo uitvoerig behandeld, dat wij ons moeten vergenoegen met deze aanstipping, als van eene der keurigst bewerkte plaatsen; b. v.

Zij riep toen overluid! ach buuren staat mij bij!

JOSEPH in de gevangenis:

Hij die op God betrouwd, het gaat dan hoe het gaat;
Hij word toch eens gered, het zij dan vroeg of laat.
Zoo gaat het JOSEPH ook, want door zijn goede daaden,
Word hij van den Cipier, met gunsten overladen.
Hij word als Baas in Huis, van den Cipier bemind;
Maar dat hem meer verheugd, hij is JEHOVA's vrind.

In hoogheid:

En PHARO nam zijn Ring, en stak z'aan JOSEPHS hand,
Ten teken dat hij was, als Heerscher in het Land.
En deed om zijnen Hals, een groote Goude Keten,
En is in 's Konings Koets, in nommer twee (*) gezeten,
Met fijne kleeren aan, en rijd zoo door het Land,
Een ieder knield voor hem, een ieder kust zijn hand.

De hongersnood:

En Vader JACOB had van goederhand vernoomen;
Dat men bij PHARAO, nog Koorn kon bekomen,

Toen

(*) Een vitter zeer te onpas kwam hier onze stichting storen. „ Had de „ Heer DE JONG," vroeg hij, „ ten tijde van PHARAO en aan diens Hof „ geleefd, welk nommer, dunkt u, had men *hem* aangewezen?"

Toen zeid hij tot zijn Zoons! wat ziet gij op elkaar?
En klaagt van hongersnood, den eenen aan den aar,
Gaat na *Egiptenland*, en gaat daar Koorn halen,
En neem genoegzaam geld, dat gij het kunt betalen,
Nu gaan tien zijner Zoons, met Ezels op een pad.

De broeders bij JOSEPH:

Nu spreekt hen JOSEPH aan! wel wat zoekt gij hier lieden?
Met eenen forschen stem! komt gij het Land bespieden:
Waar komt gij zoo van daan? mij dunkt gij komt al wijd:
Ja 'k zie 't aan U gewaad? dat gij Verspieders zijt.
Waar 't Land meest is ontbloot, en 't laagsten is van Wallen,
Om 't naderhand met magt, en list te overvallen.
Neen zeide zij mijn Heer! Verspieders zijn wij niet,
Maar 't is uit hongersnood, alleenig maar geschied;
Wij bidden U om, Graan, bij U te mogen halen,
Wij hebben geld bij ons, wij willen U betalen,
Wij allen zijnen Broers: en Zoons van eenen Man;
En op ons eerlijkheid, daar kunt gij vast op an.

En JOSEPH stond er bij, en hoord' dees reden aan:
En was door dit verhaal, inwendig aangedaan,
Hij keerd zichzelven om, met tranen in zijn oogen,
Om die als in 't geheim, in stilten aftedrogen.
Zij hadden 't niet gemerkt, dat 't JOSEPH kon verstaan,
Want JOSEPH had een Tolk, die bragt hem alles aan.

JACOBS toorn, bij hunne terugkomst:

En JACOB is misnoegd, en was geheel met nijd,
En zegt het is U schuld, waarom dit toch gezeid,
Had gij alleen gezegd: dat ik U had geboden,
Gij had niet met die praat, bij dezen Heer van noden.
Wat scheeld dat dezen Heer, wie uwe Ouders zijn,
Hij is toch ver van hier, hij is toch ver van mijn.

En JACOB zet in 't eind: zoo 't dan niet anders kan,
Zoo ga met BENJAMIN! en neemt de reis maar an.
En daar gij heden mij, dan allen gaat verlaten,
Neem dan het best gewasch, van hier mee in U Vaten,
Neem Balsem op U reis, en ook een weinig honing,
En Meier en Speserij, bezorgd die aan zijn woning,
En Noten, Tarpentijn, en ook een deel Amandelen;
In hopen dat hij U, als vrienden zal behandelen.

Het gastmaal bij JOSEPH: De

De Maaltijd is gereed, en hij belast te eeten,
Is toen in dit vertrek, alleenig neer gezeten,
Aan een aparte disch, die daar alleenig ſtond,
In 't zelfde vertrek, daar hij zich toen bevond,
En is met al zijn Broers, in een vertrek gezeeten.

En JOSEPH neemt de ſpijs, waarbij hij is gezeeten,
En geeft die aan zijn Broers, dat die daar ook van eeten.
Aan tien van zijne Broers, gaf hij een enkel deel,
Maar BENJAMIN die kreeg tot vijfmaal toe zoo veel,
En bij dat vriendemaal, wierd deftig bij gedronken,
En JOSEPH en zijn Broers, die raakten al beſchonken.

De beker in den zak van BENJAMIN gevonden:

Neen zeide JOSEPH neen! gij alle gij zijt vrij:
Maar BENJAMIN U Broer, die blijft alleen bij mij.
Den Beker is bij hem, en in zijn Zak gevonden,
Dus blijft hij hier als Slaaf, en gij word weggezonden,
Want BENJAMIN U Broer, die hou ik voor een dief,
Maar dagt hij in zijn hart: och neen! ik heb hem lief.

Na de herkenning, ook aan PHARAO berigt, zegt deze, regt vorſtelijk:

—— Brengt U Vader mee, met al zijn Eigendommen;
Hij mag zoo lang hij leeft, hier in Egipten komen,
En al mijn beste ſpijs, die ſchenk ik hem om niet,
Ik ben van harten blij, als gij U Vader ziet.
Gij zeid toch nevens mij! om alles te gebieden,
En 't geen dat gij gebied, dat moet terſtond geſchieden,
Neemt in *Egiptenland*, een aantal Wagens aan;
Dat die met uwe Broers, na Canaan medegaan,
En zegt U Vader aan: dat hij zich gaat bereiden:
Om met zijn Haaf en Vee, van Canaän te ſcheiden.
En dat gij Wagens zend, waarop men alles ſmijd,
En om dat Vrouw en Kind, geen ongemak en leid.
Dat ook den ouden Man, geen ongemak zou leiden,
Kan hij met zijn Gevolg, op deze Wagens rijden.
En zegt U Vader aan: alleen op last van mijn!
Gij kunt U leven lang, hier allen bij mijn zijn.

Zijn Broeders trokken op, met eenen groote Schaar,
En maken het geval, aan JACOB openbaar,

Zij roepen Vaderlief! ô JOSEPH! is in 't leeven,
Hij heeft ons al dat goed, en Wagens mee gegeven.
En SIMON is ook hier, en hier is BENJAMIN!
't Is alles na U wensch, 't gaat alles na ons zin.

JACOB bij JOSEPH:

Ach! zegt hij: [JOSEPH namelijk] dat is 't eerst, in twee-(en-twintig Jaaren,
Dat ik U weer mag zien, hoe is het U gegaan,
Wat was ik op die tijd, niet bitter aangedaan.

JACOB bij PHARAO ingeleid:

Wel zegt hij [PHARAO] ouden Man? had gij wel kunnen (droomen?
Dat gij hier aan mijn Hof: door JOSEPH zoude koomen,
Dat JOSEPH uwen Zoon, hier zoo veel gunst genoot.
Neen zei den ouden Man: ik dagt hij was lang dood.
Maar zeg mij oude Man, mag ik U nu eens vragen?
U leeftijd schijnt voorbij, hoe oud zijt gij van dagen?
Ja zeide JACOB! ja! mijn dagen vliegen heen, (enz.)

JACOBS dood:

Hierna wierd JACOB ziek, en liet aan JOSEPH zeggen?
Dat hij zich krank bevond, en bleef te bedde leggen,
En dat het wel kon zijn! dat hij dees aard verliet.

Hij legt zijn hoofd ter neer, en zegt hun al genagt:
En rekt zijn beenen uit, zijn leeftijd is volbragt,
Die hondert veertig was, en zeven Jaar daar neven.

JOSEPHS dood, en besluit van het dichtwerk:

Hij zegt tot zijnen Broers, ik zal niet lang meer leven,
Ik ga mij nu geheel, tot mijnen God begeven,
'k Verlaat mijn braave Vorst! mijn PHARO die mij mind,
'k Verlaat het ganſche Hof! en ook mijn besten vrind.
Ik zeg U al: vaart wel! mijn Broers en al mijn kinderen,
Niets kan mij op mijn weg, tot mijnen God meer hinderen,
Ik ſtap gerustig voort, van 't een, na 't ander Hof,
Ik ga tot mijnen God! ik leg het leven of.

Hij heeft nog voor zijn dood, zijn Broeders laten zweeren!
Dat in *Egiptenland*, 't gebeent' niet zou verteeren!
Dus is 't: dat zijn gebeent', is uit *Egiptenland*,
Na Kanaän gebragt, en dat door MOSES hand.

Ten

Ten minſten MOSES heeft, daar orders toe gegeven;
't Geen in zijn tweede Boek, EXODUS ſtaat beſchreven;
In 't negentiende vers, van het dertiende deel,
Daar vind gij dat verhaal, zeer kort in zijn geheel.

Wij vertrouwen, dat de Lezer, erkentelijk voor het genoten vermaak, zich nu wel voldoende zal genoopt vinden, om zich dit meesterſtuk van oorſpronkelijke *Nederlandſche* poëzij aan te ſchaffen. — Wij moeten nog, ten beſluite, melding maken van eene lijſt der *Drukfouten*, die de kleinſte *letter*-feilen zoo naauwkeurig aanſtipt, dat reeds gedachte vitter (maar vitters, weet men, knagen het gretigst aan de ſchoonſte lettervrucht) ons vroeg; of hier niet de mug werd uitgezegen, en ganſche kemels met huid en haar doorgezwolgen? Ja, hij dreef zijne bedilzucht nog verder; beweerende, dat de Heer DE JONG één belangrijke *drukfout* had voorbijgezien, loopende van bladz. 1 tot 88!

Verveling; of Geſchiedenis van den Graaf VAN GLENTHORN. *Naar het Engelsch van Mistriſs* EDGEWORTH. *Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr.* 8*vo.* 341 *Bl. f* 2-16-:

Wij hebben hier de geſchiedenis van eenen Graaf, die geen Graaf was, en echter eindelijk nog, en met regt, Graaf werd; en van eenen Smid, die geen Smid, maar Graaf was, en eindelijk wederom Smid werd. Dit is avontuurlijk genoeg; en droeg zich op volgende wijze toe:

Zeker armoedig vrouwtje werd zoogminne van den jongen Graaf VAN GLENTHORN, een zwak kind, welks dood zij ſpoedig te gemoet zag, en daarom tegen haar eigen zoontje, om dat regt gelukkig te maken, verwisſelde. Het Graafje bleef echter in het leven, en werd Smid; en het kind van het moedertje werd Graaf, en leefde in weelde en overdaad. Eindelijk, en al door een zonderling toeval, klapte het moedertje aan haren zoon, den gewaanden Graaf; en deze ſtond nu kasteel en Graafſchap aan den regten eigenaar af. De Smid werd intusſchen Graaf; dan, de voormalige Graaf werd geen Smid, maar Student; Advocaat enz., en bouwde met de naaſte bloedverwante, die aanſpraak op de goederen had, zoo de tegenwoordige Heer Graaf zonder mannelijke ſpruit ſtierf. Inmiddels ontvangt de Heer Advocaat berigt van den tegenwoordigen Graaf, dat zijn dronken zoon het kasteel had in

den brand geholpen, en dat hij zelf, zoo lang hij Graaf was geweest, niets genoten had, dan verveling en ongeluk. Hij stond dus alles aan den echtgenoot van de toch eindelijk geregtigde vrijwillig af, en was zeer blijde, dat hij nu zijne smidse weder betrekken zou.

Ziet daar het avontuur, dat den lezer *zonder* verveling bezig houdt, en, gelijk de titel reeds zegt, de verveling in een waarschuwend voorbeeld teekent. De gewaande Graaf, die eigenlijk niets geleerd had, dan eten en drinken enz; had zich doodelijk verveeld; maar, door den nood gedrongen, had hij zich aan een werkzaam, nuttig leven gewend, zoodat hij, wederom Graaf wordende, gelukkig genieten kon. En den echten Graaf, voormaals Smid, ging het even zoo: toen hij Graaf werd, was de aan werkzaamheid gewone man uit zijnen kring gerukt, werd liederlijk, der vervelinge aanhoudend ter prooije, en diep ongelukkig. — Men voelt dus, dat de hier bedoelde les gewigtig is.

Wij voor ons hebben gelukkig geen denkbeeld van zulk eene volstrekt dwaze, volkomen vervelende leefwijze, als waartoe de gewaande Graaf werd opgevoed, en die waarschijnlijk alleen in de meest verhevene standen nóg enkele voorbeelden vindt; en even weinig kunnen wij zulk eene algeheele ontaarding door goederen en rang van eenen voormaals braven en werkzamen man ons als mogelijk voorstellen, en rangschikken dezelve ook alleen bij den ons onbekenden allerlaagsten trap van beschaving der menschheid. Daarom moeten wij het dan ook opregt zeggen, dat andere geschriften van Mistris EDGEWORTH ons meer hebben bevallen, dan het voorhandene. Met dat al erkennen wij, dat, bij al het overdrevene, deze roman evenwel voor vele jonge lieden en mannen eene goede waarschuwing is.

Eigenaardig is, aan het hoofd van het eerste Hoofdstuk, de herinnering aan eene plaats uit THIEBAULD, *Gedenkschriften van* FREDERIK DEN GROOTEN: „*Wat doet* „*gij te Potsdam?* vroeg ik Prins WILLEM eens. *Mijnheer*, „ antwoordde hij, *wij brengen er onzen tijd door met de ver-* „*buiging van hetzelfde werkwoord:* Ik verveel mij, gij ver- „veelt u, hij verveelt zich; wij vervelen ons, gijl. verveelt „u, zij vervelen zich; ik verveelde mij; ik zal mij verve- „len, enz."

Apoph-

Apophthegmen, of Gouden Spreuken van PIETER CORNELISZOON HOOFT. *Uitgegeven door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1822. *In gr.* 8vo. 99 *Bl.* f : - 18 - :

Reeds de naam van onzen HOOFT doet deze onderneming van den uitgever goedkeuring vinden; het enkel doorbladeren dezer verzameling bevestigt het goed gevoelen, en de voorrede, waar de lof, aan onzen HOOFT zoo ruim en op den duur door de meestbevoegden gegeven, gepast wordt aangevoerd, laat geenen twijfel over, of deze verzameling zal onzen landgenooten welkom zijn. Eene vernieuwde uitgave, zoo als van andere van 's mans werken, is wel van zijn' HENRIK DEN GROOTEN niet vooruit te zien, daar dit werk voor den Hollander het minst belangrijke is. Aan den voet der 57 eerste bladzijden van dat werk heeft hij intusschen deze voortreffelijke kernspreuken, als *glosen* of *aanteekeningen*, geplaatst. WITSEN GEYSBEEK geeft dezelve hier nu afzonderlijk uit, en wel in dezelfde orde, en in een gelijk getal afdeelingen gesplitst. De oorspronkelijke gedaante en spelling is behouden; hier en daar is eene kleine toelichting bij een verouderd woord of uitdrukking gevoegd. Wij geven de volgende proeven:

„ Groote toekoomsten zijn zelden zonder *eunjer* (*) voorspel."

(*) *akelig, ijsselijk.*

„ *Oorber* (*) ende lichtdoenlijkheidt bewegen zeer tot onderwindt."

(*) *voordeel.*

„ Lof strekt betaling by *vuidigen* (*) ende vroomen. Een vorst, die deze munt niet weet te doen gaan, komt hoopen gelds te kort."

(*) *ondeugenden.*

„ Gerucht *nomps* (*) een meenighte."

(*) *misleidt.*

„ Als 't volk begint, het gaat er mee door," enz. enz.

De getuigenis van den Heer SCHELTEMA over deze Spreuken (in zijne *Redevoering over de Brieven van* P. C. HOOFT) is: „ Geene bladzijde zal men uitlezen, of een ieder heeft in de tijden, die wij beleefd hebben, de bevestiging van deze uitspraken proefondervindelijk gezien." En dit is aanbeveling genoeg.

De bange Kinderen verbeterd. Eene leerzame Geschiedenis voor de Jeugd. Door A. ANTOINE. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In* 12*mo.* 156 *Bl. f* :- 11 :

Men geve dit aangename boekje in iedere kinderbibliotheek gerust eene plaats. Het is misschien thans wel minder behoefte dan in vroegere jaren; maar men heeft weinig in de nog tegenwoordige, ook jonge wereld omgezien, zoo men het geheel onnuttig houdt; en, als iedereen opregt eens sprak, gelooven wij, dat nu ook nog vele mannen en vrouwen van doorzigt en kunde, even als LOCKE, bekennen zouden, dat zij, met al hunne wijsbegeerte, zekeren bijgeloovigen angst voor spoken en schrikbeelden niet volkomen te boven zijn. Dat men dan vooral de jeugd vroeg tegen zoodanig eene dwaasheid wapene! Dit boekje is daartoe zeer geschikt. Het brengt eene familie ter woning bijeen op een zoogenaamd toover- of spookkasteel; en de kleine voorvallen aldaar, welke aanleiding geven tot vele verhalen, waarin zich alles natuurlijk oplost, houden gewis de aandacht der kinderen bezig, en doen hen, van kindsbeen af, met bijgeloof en vrees voor spookverschijningen spotten. Het boekje is in den goeden kindertoon en wel geschreven.

Lettertuintje voor de vlijtige Jeugd. Met fraaije Plaatjes. Te Amsterdam, bij J. P. Wijsmuller en Zoon. *In* 12*mo.* 112 *Bl. f*

De plaatjes mogen fraai zijn, (zij zijn dit zeker in vergelijking) maar het boekje is slecht. De bedoeling, van hetgeen ter lezing gegeven wordt, moge goed zijn, maar de inhoud is van weinig beteekenis. De versjes hebben geene de minste waarde; zij zijn waarlijk niet veel meer dan rijmelarij. De stukjes in proza zijn veel minder nog. Dezelve zijn vol spel- en taalfouten, en wij treffen gedurig volzinnen aan, waarin men slot noch zin vinden zal. De vlijtige jeugd moet alzoo in dit tuintje geen vermaak zoeken.

BOEKBESCHOUWING.

Disquisitio de tribus primariis orationum sacrarum habendarum generibus. Auctore J. G. H. SANDBRINK, Litt. hum. et Theol. Cand. in Acad. Rheno-Traject. 1823. 8vo. 106 pp.

Dit stukje behoort tot de Jaarboeken der Utrechtsche Hoogeschool, als zijnde eene aldaar bekroonde Prijsverhandeling. Daar het ons, echter, afzonderlijk ter recensie is toegezonden, willen wij des te liever van hetzelve de verlangde aankondiging geven, daar en het onderwerp zeer belangrijk, en de behandeling, vooral voor een' jongeling, allerlofwaardigst is. De voorgestelde vraag was deze: *Daar zij verkeerd handelen, die in de kerkelijke redevoeringen de verklaring der gewijde Schriften geheel verzuimen, en er, echter, meer dan één wijze is, om die Schriften aan te wenden, zoodat men of zich voornamelijk met de uitlegging bezig houde, of uitvoerig dat gedeelte der Christelijke leer ontvouwe, hetwelk men uit den, 't zij slechts voorgelezenen, 't zij kortelijk opgehelderden, tekst haalt, of eindelijk eene derde soort van behandelen verkieze, bestaande in eene vermenging van die twee soorten: zoo wordt gevraagd, wat in elke dier wijzen van prediken het best te keuren, en in het doen eener keuze vooral te betrachten zij?* — Belangrijke vraag voorwaar, doch moeijelijk, voor een' jongeling, te beantwoorden, en in dit stuk, echter, zoo beantwoord, dat een kundig en door langdurige ondervinding geoefend Leeraar met hetzelve zeer veel lof zou verdiend hebben. Er was, gelijk ons uit de Akademische Jaarboeken, die wij gelegenheid hadden om in te zien, gebleken is, nog één antwoord bij de Godgeleerde Faculteit op de voorgestelde prijsvraag ingekomen, hetwelk den uitgeloofden eereprijs ook niet onwaardig werd gekeurd; dan, het eerstgemelde stuk werd geoordeeld uit te munten, zoo wel in stijl, als in

het aantal van gepaste voorbeelden en getuigenisſen. De Schrijver van het tweede antwoord werd dus eener eervolle meldinge waardig geoordeeld, indien hij zijn' naam wilde openbaren, en bleek, dien ten gevolge, te zijn G. STEENHOFF, Candidaat in de Godgeleerdheid aan dezelfde Hoogeſchool.

Wat nu het bekroonde ſtuk betreft: ons beſtek gedoogt niet, eene uitvoerige opgaaf van hetzelve te leveren. Wij zullen dus, kortelijk, den gang der Verhandelinge opgeven.

Vooraf, dan, gaat eene Inleiding, waarin over het moeijelijke en het gewigtige van het predikambt, over de ſtof en den tekst der leerredenen, over den oorſprong en de reden van het gebruik der tekſten gehandeld, en eindelijk een kort overzigt gegeven wordt van de verſchillende predikwijzen, ſedert den tijd der Apostelen tot op onze dagen. Deze twee laatſte afdeelingen zijn bijzonder van belang. De oorſprong van tekſten te gebruiken wordt, geſchiedkundig, gehaald uit hetgeen in de Synagogen der Joden reeds van ouds gebruikelijk was, om een gedeelte der H. S. voor te lezen, hetwelk vervolgens ten nutte der toehoorders werd verklaard. Ook heeft ons bijzonder bevallen het laatstgenoemde kort overzigt, waarin, zeer beknopt en oordeelkundig, eene geſchiedenis wordt gevonden der preekmethode.

Het ſtuk zelf wordt, natuurlijk, in twee Hoofddeelen geſplitst, overeenkomſtig de voorgeſtelde vraag. In het eerſte worden de drie voornaamſte predikwijzen, ieder afzonderlijk, ontwikkeld, zoodat de lezer een volledig en naauwkeurig denkbeeld van dezelve bekome. In het tweede en, overeenkomſtig den aard der zaak, uitvoerigſte gedeelte wordt gehandeld over hetgeen in elke dier drie preekmethoden het best te keuren, en in het doen eener keuze vooral te betrachten zij. Dit Hoofddeel wordt geſplitst in vier onderdeelen. In de drie eerſte derzelven wordt, onpartijdig, het goede, het nuttige, het voortreffelijke van elke der drie preekmethoden overwogen en behoorlijk geſtaafd; waarna, ten vierde, datgene wordt voor-

voorgedragen, wat men bovenal in het oog moet houden bij het doen eener keuze. Hieromtrent worden de twee volgende regelen voorgedragen, die des Schrijvers verſtand en oordeel eer aandoen, en die hoofdzakelijk hierop uitkomen: 1. men wachte zich voor het misbruik, hetwelk ſommige predikers van hunne preekmethode gemaakt hebben; 2. men lette vooral en altijd op hetgeen het predikambt vordert, op den toeſtand der tijden en den aard der toehoorders, op den inhoud en het onderſcheid der tekſten, en op zijne eigene verſtandsvermogens. Deze regel is bijzonder keurig bewerkt en ontvouwd. Over het geheel is de Verhandeling in eene geleidelijke orde bewerkt, en draagt de zigtbaarſte kenmerken van verſtand, oordeel en kundigheid. De Schrijver, die tot zinſpreuk genomen heeft de woorden van Paulus: *Beproeft alle dingen en behoudt het goede*, heeft deze ſchoone les van den grooten Apostel overal gevolgd. Wij wenſchen hem geluk met deze zijne jeugdige en welgeſlaagde proeve, en kunnen niets dan goeds en voortreffelijks van hem vertrouwen, die, reeds vóór hij de Akademie verlaat, zich zoo wèl berekend betoont tot den belangrijken post van Christenleeraar.

Uren aan den Godsdienst gewijd. Uit het Hoogduitsch naar den derden verbeterden Druk, door J. M. L. ROLL, *Evangelisch Luthersch Predikant te Amſterdam. IIIde tot VIIIſte Deel. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1820—1822. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 2141 *Bl. f* 19-4-:

Wij hebben de twee eerſte deelen van dit voortreffelijk godsdienſtig huisboek kort na derzelver uitgave in onze taal aangekondigd, en bij die gelegenheid een uitvoerig verſlag gegeven van het ontſtaan des oorſpronkelijken werks, alsmede van deszelfs inhoud, doel en ſtrekking, en van de wijze, waarop de vertaling is ondernomen en bewerkt. Bij het vermelden van de voortzetting

dezer vertaling meenen wij dus met eene verwijzing op dat verſlag te kunnen volſtaan, en met de mededeeling van onze gedachten over den inhoud der bovenſtaande deelen.

De zes eerſte deelen der vertaling bevatten de vier eerſte van het oorſpronkelijke, of de eerſte van de vijf afdeelingen, waarin het geheel is geſplitst, en vormen dus, te zamen genomen, het volkomen op zichzelve ſtaande *godsdienſtig huisboek voor een christelijk gezin.* De tweede afdeeling, aan godsdienſtige overdenkingen voor jeugdige lezers toegewijd, is in het 7de en 8ſte deel der vertaling vervat; terwijl elke der drie volgende afdeelingen in twee deelen zal begrepen zijn, en het ganſche werk dus uit veertien deelen zal beſtaan. Wij zouden eenige bladzijden moeten vullen, zoo wij ſlechts de opſchriften van de onderſcheidene overdenkingen wilden opgeven, welke wij hier ontmoeten, en laten het daarom bij de verklaring berusten, dat men ook hier allerwegen denzelfden rijkdom van zaken, dezelfde heldere ontwikkeling van denkbeelden, denzelfden zedelijken en godsdienſtigen geest, dezelfde ſchoone omkleeding, en dezelfde welſprekende en indringende taal aantreft, welke de beide eerſte deelen zoo voordeelig onderſcheiden. Schoon de onderwerpen geenszins naar eenen ſysthematiſchen vorm zijn bewerkt, en men geenerlei verband of orde van opvolging en rangſchikking in dezelve vindt, ja de meest verſchillende overdenkingen vaak naast elkander geplaatst zijn; men moet nogtans erkennen, dat men bezwaarlijk onderwerpen kan opnoemen, in den bepaalden kring van een christelijk huisgezin vallende, welke hier niet gevonden worden. Bij dezen rijkdom van zaken heeft de wijze van behandeling echter dit onaangename, dat de lezer wel eens van het eene onderwerp tot een geheel ongelijkſoortig moet overgaan, waardoor het hem moeijelijk valt, zijne aandacht voor alle ſtoornis te bewaren. De Schrijver ſchijnt dit wezenlijk gebrek in zijn werk ook zelf gevoeld te hebben, daar hij in de latere uitgaven van hetzelve, b. v. in de zevende, eene geheel andere en ongetwijfeld betere rangſchikking in de onderwerpen heeft ge-

gebragt. Dit gebrekkige was in de Hollandſche vertaling van de eerſte afdeeling, of in de zes eerſte deelen, niet te verhelpen; doch wij zien met genoegen, dat de Eerw. Vertaler, bij de overbrenging van het 7de en 8ſte deel, of van de tweede afdeeling, zich van die verbeterde uitgave bediend heeft.

Eene andere aanmerking, die wij, bij de vermenigvuldiging der deelen van dit werk, meermalen door de lezers hebben hooren maken, betreft de vele herhalingen, welke daarin voorkomen. Voorzeker kan men het gegronde van deze bedenking niet ontkennen; doch men behoort, onzes achtens, in het oog te houden, dat dit gebrek, door het veelvuldig ſplitſen der voornaamſte godsdienſtige waarheden, bijkans onvermijdelijk is; en het zij zoo, dat dezelfde zaken, ſlechts een weinig in de omkleeding veranderd, dikwijls voorkomen, men trooste zich met het denkbeeld, dat het goede zaken zijn, die niet te veel kunnen gezegd worden.

Bij de groote verdienſten, welke dit werk ongetwijfeld bezit, heeft het echter vele tegenſtanders gevonden, en, bij de algemeene verſpreiding van hetzelve in vele oorden van *Duitschland*, kan het nogtans in andere geenen ingang vinden. Deze tegenſtanders behooren zoowel tot de leden van de Roomschkatholijke kerk, als tot de ernſtige en gemoedelijke Protestanten. Hoewel de naam van den Schrijver tot dusverre volſtrekt onbekend is, houdt men het echter in 't algemeen daarvoor, dat hij der Roomschkatholijke kerke is toegedaan. Het moest vele leden dezer kerke natuurlijk ergeren, dat iemand uit hun midden zulk een' liberalen en echt Protestantſchen geest in de behandeling van godsdienſtige waarheden aan den dag leide; en zij zijn dan ook niet in gebreke gebleven, het boek als *een werk des Satans* ten toon te ſtellen, en de verſpreiding van hetzelve op alle mogelijke wijze tegen te werken. De Protestanten vonden, met deze laatſten, voornamelijk aanſtoot in de wijze, waarop de Schrijver zich, in het laatſte deel van zijn werk, over het leerſtellig gedeelte des Christendoms verklaart. En dit is voorzeker niet zonder

grond; men ontwaart op vele plaatſen den invloed eener vrijere denkwijze over de geſchiedenis en de hoofdwaarheden van het Evangelie, welke de ſtudie der *Duitſche* Godgeleerdheid in het laatst der vorige en in het begin dezer eeuwe heeft gekenmerkt; en zelfs de gemoedelijk ernſtige Protestant zal inzonderheid in het laatſte deel eenige belangrijke zaken geheel misſen, terwijl hij bij de voorſtelling van andere afwijking zal beſpeuren van het woord des levens. Hoe zeer het ons dan ook behaagt, dat de Vertaler het boek tot hiertoe met weinige veranderingen in onze taal heeft overgebragt, zoo wenſchen en vertrouwen wij nogtans, dat Z. Eerw. bij het laatſte deel meerdere vrijheid nemen, en de leerſtellige waarheden van het Christendom meer overeenkomſtig met den geest van godsdienſtigheid onder onze natie zal behandelen, of, wat naar ons gevoel hetzelfde is, meer overeenkomſtig met de uitdrukkelijke verklaring der H. Schrift, welke wij als Goddelijke openbaring eerbiedigen. Welligt had de Vertaler reeds in de bovenſtaande deelen met grooter omzigtigheid in dezen kunnen te werk gaan. Zoo bevreemdt het ons, om ſlechts eene kleinigheid te noemen, dat wij hier en daar, bij het vermelden van Jezus, de benaming van *Wijze van Nazareth* vinden; eene benaming, die, vóór vijftig jaren gebezigd, onſchuldig zijn kon, maar die, gelijk wij den geëerden Vertaler niet behoeven te zeggen, nu met ongunſtige herinneringen verbonden is.

De vertaling blijft zich gelijk; zij is los en vloeijend; echter komt het ons voor, dat de *color dicendi* doorgaans nog te veel de taal verraadt, waarin het oorſpronkelijke geſchreven is.

Hartelijk vereenigen wij ons, voor het overige, met den wensch van den geachten Vertaler, dat dit boek, ook in ons vaderland, hoe langer hoe meer moge medewerken ter verſpreiding van heldere godsdienſtige denkbeelden, en ter opwekking van dien ijver voor waarheid en deugd, welke de ſchoonſte vrucht van het gezegend Evangelie onzes Zaligmakers uitmaakt.

Bij-

Bijbelsch Handboek voor alle Christenen, om den Bijbel, overeenkomstig deszelfs hooge waarde, met nut te gebruiken; door H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk. In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1822. *In gr.* 8*vo.* 126 *Bl. f* :-18-:

Men meene niet, dat dit werkje, na de bekroonde Verhandelingen van de Heeren DE GEER en REDDINGIUS, overbodig is; het zag niet alleen vóór de uitgave, maar zelfs, zoo wij ons niet vergisfen, nog vóór de bekrooning van deze het licht; en het heeft daarenboven het doel, om *menschen, die noch veel geld, noch veel tijd te missen hebben*, in staat te stellen, om hun den Bijbel dierbaar en belangrijk te maken; en aan dit doel zal het, naar ons inzien, beantwoorden. Na de belangrijke Inleiding, (die, in *elf* bladzijden, den Godsdienst als behoefte, den Natuurlijken in deszelfs waarde, maar als onvoldoende echter, en daarom de behoefte en waarschijnlijkheid eener Openbaring aanwijst) geeft ons het 1ste Hoofdstuk *den inhoud des Bijbels*, bevattende de geschiedenis van Gods openbaring, en een kort doorloopend verslag van den inhoud der Bijbelboeken, in dezelfde volgorde, als wij die thans in onze uitgaven bezitten; waarbij wij telkens belangrijke en opheldernde wenken vinden, naar de vatbaarheid ook van eenvoudigen. Het 2de Hoofdstuk behandelt, op eene even onderhoudende wijze, *het Goddelijk gezag des Bijbels*, en het 3de *de leer des Bijbels*. Ten slotte ontvangen wij nog het noodige betoog der *noodzakelijkheid om zich aan den Bijbel zelven te houden*, en aanwijzing van de *volkomenheid* en *duidelijkheid* des Bijbels; en eindelijk eene hartelijke *aanbeveling*. — Meer zeggen wij van dit nuttige boekje niet, hetwelk wij overal in iedere Leesbibliotheek van het *Nut van 't Algemeen* en in aller handen wenschen.

Wij hebben deze aanmelding te lang uitgesteld; de verontschuldiging van den Schrijver, in de Voorrede, dat

hij geene Kerkelijke goedkeuring gevraagd heeft, en de hooge waarde, die hij betuigt, uit overtuiging, anders aan zulk een Kerkelijk *imprimatur* te hechten, deden ons vermoeden, dat wij hier toch wel het een en ander ontvangen zouden, zoo al niet in den echten, nu wijlen, *Schotsmanndaanschen*, dan toch in zekeren angstvalligen, benaauwden geest. Wij vonden dit echter gelukkig niet. Maar wij meenen evenwel, dat de Eerw. VAN HEYNINGEN gezegde zijne *captatio benevolentiae* had mogen terughouden; hij is de man niet, die op die wijze aanbeveling van zijnen persoon of geschriften behoeft te zoeken. Ieder heeft zijne wijze van zien; maar wij voor ons houden zoodanig een Kerkelijk *imprimatur*, waar dit niet volstrekt door de wet gevorderd wordt, — vooral na zoodanige *approbatie*, als waarop wij daar wenkten, — beneden alle kritiek.

De waarde der Overleveringen, als kenbron van den Christelijken Godsdienst, onderzocht in eene Leerrede over Joan. XXI: 23—25, *door* A. GOEDKOOP, *Predikant bij de Protestantsche Gemeente te Gent, enz. Benevens een Aanhangsel tot nadere opheldering van dit onderwerp, door denzelfden Schrijver. Te Rotterdam, bij* J. van Baalen. 1823. *In gr.* 8vo. 52 *Bl.* *f* ;-10-;

De kundige en ijverige GOEDKOOP hield reeds vroeger deze Leerrede, maar vond goed, dezelve voor zijne Gemeente te *herhalen* en in druk te geven, nadat hem de Verhandelingen van Prof. SCHRANT, *over den Bijbel*, ter hand kwamen; en hieraan deed hij wèl. De welgekozen tekst is reeds op zichzelven overtuigende waarschuwing, hoe weinig men aan latere overleveringen hechten kan, daar reeds ten tijde van den Apostel Joannes een woord onder de broederen was uitgegaan, hetwelk men meende, dat Jezus zou gezegd hebben, en dat door den Apos-

Apostel werd tegengesproken, als zijnde *niet alzoo* door Jezus gezegd. De Leerrede is eenvoudig en goed; en de toepassing drukt de grootte van ons voorregt, dat wij eene schriftelijke, volledige en met Apostolisch gezag bevestigde oorkonde der geloofs- en zedeleer in handen hebben, krachtig op het hart, en is in den goeden Christelijken geest jegens andersdenkenden gesteld. Het Aanhangsel is vooral tegen de tweede Verhandeling van den Heer SCHRANT gerigt, daar het met een enkel woord slechts nopens de derde aanmerkt, dat dezelve een middel aan de hand geeft, hetwelk *onuitvoerlijk* is. Alhoewel wij van gezegde Verhandelingen reeds uitvoerig genoeg in onze *Letteroefeningen* gesproken hebben (*), zoo merken wij ten aanzien van het laatste nu echter nog op, dat, bijaldien zoodanig eene *bloemlezing* uit den Bijbel, als de Heer SCHRANT verlangt, vooral ook, zijns inziens, behoefte is, omdat de lezing van den Bijbel, zoo als die is, voedsel aan de onreine hartstogten zou geven, en de verbeelding met onreinen trek tot dierlijken wellust bevlekken, wij dan zulk eene bloemlezing, en het zorgvuldig verbergen van het overige des Bijbels, vooral ook raadzaam zouden achten voor de Roomsche Geestelijken, de weelderige Priesters, den loggen Monnik, en de jeugdige Non; ter bevestiging van welk ons gevoelen wij ons evenzeer op de geschiedenis als op de natuur van den mensch zouden beroepen.

Rem acu tetigisti, zeggen wij tot den Heer GOEDKOOP, daar hij zich in zijne wederlegging hoofdzakelijk bepaalt bij de grondstelling, waarop *alles* aankomt, en die de Heer SCHRANT goedvond in *zeven* regels maar af te handelen; „dat, namelijk aan het leerend gedeelte der Roomsche kerk tot de voleinding der wereld de bijstand des „H. Geests beloofd en geschonken is, om te zijn eene „onfeilbare regtbank, en alzoo eene grondzuil der waarheid, zoo als hetzelve zich aanmatigt." Voor het overige beviel ons ook het juist gebruik, dat GOEDKOOP maakt

(*) *Letteroef.* van dit jaar, No. VI, bl. 221 en volgg.

maakt van het *argumentum ad hominem*, den Heer Professor herinnerende, hoe weleer de voogden eener Kerk, welke den bijstand des H. Geests zouden hebben, hem, SCHRANT, naar *Boyenkarspel beyorderd* hebben! en nu, nadat hij door eenen Protestantschen Koning als Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Gent is geplaatst, hem toestaan *in het Latijn* de *mis* te lezen, maar nog geene gelegenheid vergunnen om eens *in de landstaal* te prediken. — Ook de hosties in *reserve* (om de zieken *in articulo mortis* op goeden vrijdag te kunnen helpen) worden hier regt ter snede te pas gebragt. — Wij weten niet, of wij verlangen moeten, hetgeen GOEDKOOP waarschijnlijk houdt, dat, namelijk, nog anderen tegen SCHRANT zullen schrijven; bijna zouden wij den Professor zijn: „*de vogel is het schot niet waard*," teruggeven, en het daarbij maar laten berusten.

Verbeterde bereiding van de Kinaloogzouten, door F. L. A. NIEUWENHUYS, *Apotheker te Amsterdam; benevens geneeskundige waarnemingen met deze zuivere bestanddeelen der Kina in tusschenpoozende en aanhoudende koortsen, door* C^s. J^s. NIEUWENHUYS, *Med. et Chir. Dr. enz. enz. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1823. *In gr.* 8vo. *XVI.* 117 *Bl.* *f* 1-8-:

Dit werkje is vooral in het tegenwoordig oogenblik zeer belangrijk, en wij haasten ons dus om het aan te kondigen. Het bevat twee verhandelingen; de eerste over de bereiding der onlangs ontdekte bestanddeelen in de kina, de *cinchonine* en *quinine*, en het zwavelzuur zout uit dezelven, door zeer verdund zwavelzuur. Wil men de zuivere alkaliën, zoo wordt het behoorlijk gefiltreerd en tot $\frac{2}{3}$ uitgedampt vocht met koolstofzure potasch of soda, in water opgelost, vermengd, tot de alkalische smaak de overhand heeft. Bij de bereiding der zwavelzure zou-

ten,

ten, vooral dat van *quinine*, moet men zeer naauwkeurig achtgeven, dat het zuur de overhand niet hebbe; de oplosſingen worden door dierlijke loog geklaard, en dan ter kristalſchieting zacht uitgedampt.

De tweede verhandeling bevat een aantal waarnemingen over het gebruik der alkaliën en derzelver zwavelzure zouten. Daaruit blijkt, dat dezelve allen, zelfs in hardnekkige en kwaadaardige koortſen, met een gewenscht gevolg gebruikt zijn; dat de zuivere alkaliën de voorkeur verdienen boven de zwavelzure, hetwelk door eenige proeven omtrent de oplosbaarheid dezer zelfſtandigheden in het maagſap nog nader bevestigd wordt. Dr. NIEUWENHUYS prijst inzonderheid aan de verbinding van de beide alkaliën, waardoor derzelver bereiding, zoo als zijn broeder te regt aanmerkt, veel vereenvoudigd zoude worden.

Deze verhandelingen zijn een voortreffelijk bewijs van de naauwe betrekkingen tusſchen Scheikunde, Apothekerskunst en Geneeskunst. Met regt erkent dan ook de beroemde Geneesheer NIEUWENHUYS, hoeveel de laatſte aan de eerſte verpligt is, maar toont tevens in eene welgeſchrevene voorrede aan, dat men niet te veel gezags aan de ſcheikunde moet toekennen; dat aan het ziekbed geneeskundige ervaring alleen moet gelden; dat het veranderen der voorſchriften van beroemde artſen naar de wetten der ſcheikunde allerſchadelijkst is: zoo toch verliezen geneesmiddelen, door de ondervinding van eeuwen beproefd, inderdaad al de waarde, welke zij daardoor verkregen hadden, enz. Doch wij zouden het boekje moeten afſchrijven, wilden wij al het belangrijke vermelden, dat deze weinige bladen bevatten.

De

De Buitenman. Uitgegeven door J. F. SERRURIER. *Iſte, IIde Deel, IIIden Deels 1ſte Stuk. In 's Gravenhage, bij* S. de Viſſer. 1820—23. *In gr.* 8*vo. f* 8-18-:

Het is reeds ſedert een' geruimen tijd, dat dit geſchrift, in ſtukjes van omtrent vijf vellen, ongeregeld uitkomt. Thans beſtaan reeds twee deelen, elk ongeveer vijfmaal zoo groot, behalve ten minſte nog één ſtukje, van hetzelve. De inhoud, in eene menigte van meer en min uitgebreide artikelen verdeeld, is grootendeels landbouwkundig; wij zeggen grootendeels, want *geheel* is het zulks even min, als, naar des ſchrijvers gegronde aanmerking, een Buitenman juist eenig en alleen een Boer beteekent. Het ware, onzes oordeels, te wenſchen geweest, dat dit meer algemeen was begrepen en opgemerkt. Het debiet van het werk, dat wij ons nu onmogelijk als groot kunnen voorſtellen, zou dan gewis meerder geweest zijn, en de kooper of lezer zich daarbij niet minder wèl, dan de uitgever en ſchrijver bevonden hebben. In ons land is het aantal theoristen, of regte liefhebbers, in het vak des nuttigen landbouws, naar wij vreezen, al te klein, om een tijdſchrift hierover met voordeel aan den gang te kunnen houden. Of men leest niet, of men bouwt niet, of.... men verkiest althans niet het eerſte op het laatſte toe te paſſen. Doch, gelijk wij zeiden, deze Buitenman, zoo als het plaatje reeds had kunnen leeren, is geen platte boer; hij wandelt zelfs met een boek in de hand, in het gezigt, om zoo te ſpreken, van ſchoone natuur en kunst. En zoo als deze vertooning, is ook de waarheid: muzijk en ſtaatkunde, met alles, wat tuſſchen deze twee polen ligt, Muzen-almanakken, huisſelijke en burgerlijke belangen van allerlei ſlag, in brieven, geſprekken, verhalen, verzen zelfs voorgedragen, worden hier als in de ſchaduw van bosſchen en hoven, te midden van wortels en knollen, enz. enz. enz. ter markt gebragt. En het is niet ſlechts een bont mengſel, het is eene rijke verzameling; dit durven wij gerust verzekeren: de waar is goed, en niet

niet minder goed in het licht geſteld of uitgeſtald, waarvan toch de winkelier zoo wel als de openbare redenaar, zelfs in de kerk, het hoog belang volkomen kent. De *Buitenman* is een werk, dat onze letterkunde eer aandoet, en dat wij in handen van alle beſchaafde, niet ſlechts landbouwende lieden zouden wenſchen. Zelfs wat er over dit vak — en dat is zeker niet weinig — voorkomt, zal elken maar eenigzins *liberalen* lezer, *qui nihil humani a ſe alienum putat*, (die in alles belang ſtelt, wat voor den mensch belangrijk is) dikwijls vermaak doen. Het zijn doorgaans geene moeijelijk te volgen redeneringen, geene drooge verſlagen, geene opgeſtapelde berekeningen. Och neen! de man heeft dien omſlag meestal niet noodig; en zelfs doorvlecht hij het boerenwerk zoo aardig met allerlei uitſpanning voor den geest, alsof hij het er op gezet had, om al ſpelende te leeren, en zelfs de ſchoone dames te beletten, haar neusje voor de koeſtallen en meshoopen op te trekken. Er is geen twijfel aan: de heer SERRURIER is een zeer bekwaam man, zoo helder van hoofd, als rijk en oorſpronkelijk van vernuft; ten wiens opzigte men zich bijna zou beklagen, dat hij zijne pen niet aan onderwerpen van meer algemeene belangſtelling leent; of liever, dat hij niet een' titel voor zijn werkje heeft kunnen vinden, die het publiek zijne meening van zelve had doen begrijpen, en dan teffens nog wat meer om den kant (van den landbouw, die toch het middelpunt van alles is) had heengepraat.

Zoo zijn wij, al gaandeweg, op het regte punt — dat der bedisſeling of berisping — gekomen. Want daarvoor zijn wij immers Recenſenten; en wie zou een maandwerk willen lezen, dat niet, als het bijtende zout, alle onreinheid aantaſtte, ja zelfs van het meest ſmakelooze, door middel van peper en kruiderij, nog ligt een klein geregtje wist te vervaardigen, dat genoegen doet? Om dan voort te gaan, en eens regt ſpijkers met koppen te ſlaan: wij zijn het niet altijd en overal met den man eens; wij zijn, bij voorbeeld, groote voorſtanders van de werkzaamheden en inrigtingen der Maatſchappij van

Wel-

Weldadigheid, en wenſchen die in het geheel niet tegen zijne ſtoute ontwerpen, zijne eensſlagſche herſcheppingen, zijne nieuwerwetſche kloosters en verdere geweldadige middelen te verruilen. Het kan zijn, dat hij in den grond gelijk hebbe; maar er komt nooit iets van; *langzaam gaat zeker;* onze natie vooral valt zoo geweldig niet; en den menſchenbouw grootendeels te willen ſtuiten, tot dat men met den landbouw, om allen behoorlijk te voeden, gereed is, och, lieve heer Buitenman! *naturam expellas furca, tamen usque recurret.* Wijders verbeelden wij ons bij den ſchrijver een zwak ontdekt te hebben, hetgeen wij misſchien aan zoo vlugge en ſcherpzinnige menſchen behooren te vergeven, en hetgeen wij ook niet zonder eenige verwachting van *honorabele mentie* in den *Buitenman* (zoo als reeds, op andere gronden, aan een of meer onzer Collega's is te beurt gevallen) hier bekend maken; dat hij, namelijk, wat heel apodiktisch of ſtellig en teffens ſtekelig is, als de een of ander eene zaak wat anders dan hij, misſchien ook wel eens wat ſchuins, beſchouwt. *Wij ſtruikelen* immers *allen in vele*, en bidden dagelijks .... *gelijk ook wij vergeven*, enz.

Het zou ons niet moeijelijk vallen, van onze eerſte beſchuldiging nog meer, en van de laatſte ook eenige ſtalen bij te brengen; maar andere bezwaren, dan die van niet altijd te denken zoo als wij denken, en niet altijd regt beleefd te zijn, komen ons niet voor den geest. Wanneer men hierover heen kan zien, dan bevelen wij dezen Buitenman den landbouwers als een kundig, ſchrander, bevattelijk en aangenaam raadsman, en onzen overigen landgenooten en medemenſchen als een aangenaam, belangrijk en nuttig gezelſchapper aan, die dikwijls ſtout en treffend, ook wel geheel anders dan men het gewoon is, over allerlei zaken ſpreekt, en u, tot toegift, ten beste der gezondheid, ſomtijds regt krachtig de lever ſchudt. Ter nadere aanbeveling moge het nog ſtrekken, dat er heel aardig geïnventeerde plaatjes in voorkomen, onder anderen een bij het *Geſprek tuſſchen Peter Duivenmelker en eene Kip*, waarvan wij een deel willen overſchrij-

ſchrijven. Men vergete ſlechts niet, dat het al een tijdlang beſtaan heeft, misſchien wel reeds bij den aanvang van het nieuwe ſtelſel van belastingen, dat velen zeer belemmerend, ja doodelijk voor den *handel* toeſcheen, en nu ten deele al weêr oud is.

„ P. D. Kip ik heb u!

K. Dat is niets nieuws; wij Kippen zijn immers in menſchen handen geweest, zoo lang het ons heugt.

P. Ja, tot uw geluk!

K. Kakkakkakaak!

P. Wat kakelt ge daar?

K. Dat doen wij zoo, als we iets toeſtemmen.

P. Zoo, zoo? dat is dus bij *acclamatie*, gelijk wij dat in mijn' jongen tijd noemden: thans doet men het meer bij *buiging*. Maar, wat ik zeggen wou, ik meende niet ſlechts dat ik u had, zoo als ieder boer zijne Kippen heeft, maar dat ik u en uws gelijken nu ter deeg zal gaan organiſeren.

K. Kan niet verſtaan!

P. Dan zal ik het u uitleggen. Organiſeren komt van orgaan; en orgaan is zoo veel als.... een werktuig of een zintuig, of....

K. Zoo; dan wilt gij ons nieuwe zintuigen geven?

P. Neen, waarachtig niet; gij hebt er nu reeds te veel.

K. Of noemt gij organiſeren, dat gij ons tot louter werktuigen maken wilt?

P. Ja dat is het, dat hebt ge goed; ik heb er nog nooit zoo over nagedacht, en ik ben toch zelf in de tien jaar, meen ik, zeven keer georganiſeerd geworden.

K. O dan kent gij 't bij ondervinding. Nu vertel mij dan eens, hoe gij dat met ons aanleggen zult.

P. Kom aan dan! Gij zult mij moeten toeſtemmen, dat men over 't algemeen aan de Kippen te veel vrijheid laat, en vooral bij de buitenmenſchen.

K. Hoe meent ge dat?

P. Hoe ik dat meen? mij dunkt, de zaak is duidelijk genoeg. Wie ſpeelt toch bij den boer eene onbeſchaamder rol dan de Kippen? men weet immers naauwelijks, wie

wie de baas is, gij of de boer. Andere dieren ſtaan op ſtal, behoorlijk vastgebonden; of, loopen ze in het land, dan zijn ze toch in een *bepaald* land, daar men ze hebben wil, en ſtaan onder ſubordinatie. Bij de Schapen heeft men een' hond, die ze kontroleert. En de Koeijen, al loopen ze los, laten zich toch gewillig melken, op het uur, dat ons best vlijt. Maar wat doet gij? gij loopt overal daar het u goed dunkt; ſtaat voor geen hek, muur of ſloot; geeft om geen wegjagen," enz. enz.

Zoo gaat het al ſlag op ſlag, ja bij opklimming voort, tot het dus eindigt:

„ K. Hoe minder vrijheid gij ons laat, hoe minder eijeren wij u zullen leggen; daar kunt ge wel op aan. Wij willen wel eijeren leggen, en wij willen ook wel kakelen, maar geen van beiden op kommando. En die ons vasthoudt, dat is onze vriend niet; en die ons het ei wil afnemen, als we nog eerst met leggen bezig zijn, die mag zijne handen wel waſchen.

P. Al te maal praatjes! ik en mijn volk, wij zullen het u wel leeren.

K. Edele Heer! in het vak van eijeren leggen kunt gij ons niets leeren; maar wilt gij het ons geheel afleeren, dat kunt gij door zulke middelen gedaan krijgen. De boer laat ons loopen, en leggen waar we willen; maar hij houdt toch een oog in 't zeil, en om de week of wat weet hij de eijeren wel op te halen, al hebben wij ze nog zoo goed verſtopt. En al bleef er dan ook eens een nest vol liggen, dat hij niet vinden kon; dat deert hem weinig.

P. Maar daar ſtel ik belang in; want ik kan geen enkel ei miſſen.

K. Niet? nu dan hebt gij 't aan het regte eind, als gij er een half dozijn Pannekoeken-eters op naar houdt, om toch vooral geen enkel ei te miſſen.

P. Kip! gij hebt er geen verſtand van.

K. Kakkakkakaak!"

Ge-

Geſchiedenis van de Franſche Heerſchappij in Europa. Door N. G. VAN KAMPEN. *VIde en VIIde Deel. In 's Gravenhage, bij* de Wed. J. Allart en Comp. 1820—22. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 1063 *Bl. f* 9-:-: (*)

Deze twee deelen behelzen de volkomenſte ontwikkeling van de *Franſche* Heerſchappij, tot dat zij als rook verdwijnt: als eene vurige kolom had zij zich uit de verwoesting der omwenteling opgeheven; meer bekoeld, ſomberder en vreesſelijker rees zij onder BUONAPARTE omhoog, tot dat de uitbreiding naar allen kant haar verzwakte, en de adem Gods van boven haar ter neder ſloeg, de ſtorm, in alle landen opgeſtoken, haar vernietigde. Verbazend is inderdaad het ſchouwſpel, dat de gebeurtenisſen ons hier opleveren. De togt naar *Rusland;* de reuzenſtrijd, om *Duitschland* te verlosſen; de bevrijding van *Spanje*, en de verovering van geheel *Frankrijk*, zijn ſlechts hoofdpunten in het grootsch tafereel; de inlijving en herſtelling van ons vaderland, de daarſtelling, verheffing en verbreking van het vastelandsſtelſel, de lotgevallen van *Zweden*, *Denemarken* en *Noorwegen* vooral, behalve nog eene menigte van hoogstbelangrijke zaken, ſtrengelen zich daaraan vast; en de krijgskunde zoo wel, als de regte, wijze ſtaatkunde, ontvangen daarbij leſſen, zoo als vele eeuwen die niet ſchenken, ſchoon het, helaas! te vreezen is, dat wel de eerſte, maar geenszins de laatſte, daarvan een vlijtig gebruik zal hebben gemaakt, of nog maken.

Het kon den werkzamen VAN KAMPEN hier niet aan vele bronnen haperen; maar daarentegen maakte de nabijheid van derzelver oorſprong de meeste nog troebel, en dikwijls moet hij daardoor het en ander onbeſlist laten tot meerder licht, waartoe inzonderheid de opgave van verlorene manſchappen van wederzijden behoort, die ſomtijds, om zoo te ſpreken, tusſchen 10 en 1000 zweeft, alsof eene nul twee drie meer toch altijd maar nul bleef. Het komt ons intusſchen voor, dat hij het beste vlijtig ge-

(*) Deze Recenſie werd reeds vóór een' geruimen tijd opgeſteld. *Redact.*

gebezigd, alles behoorlijk vergeleken, het aan ons bekende wèl beoordeeld, het geheel verſtandig aaneengeſchakeld, en van vele gezonde aanmerkingen heeft doen vergezeld gaan. Deze Geſchiedenis blijft dus, op den duur, eene aangename en nuttige lectuur, in welke wel onpartijdigheid, maar tevens warme zucht voor regt en geregtigheid, voor vrijheid der volken en der menſchen, voor God en Godsdienst doorſtraalt. Dikwijls merkt men, of hoort ook met zoo vele woorden, dat de Schrijver dezelve met een oog op de latere gebeurtenisſen van den dag beſchreef; een oog, helaas! dat ligt in tranen dreef, of zelfs van verontwaardiging gloeide. *Zij hebben niets geleerd; zij willen niets leeren.* Och, VAN KAMPEN! niet zij alleen, die in hoogheid gezeten zijn, de menſchen in het gemeen, en ten opzigte hunner eigene dierbaarſte belangen, hebben zich dit verwijt ſedert eeuwen waardig gemaakt.

Ondertusſchen praalt de groote Monarch van het Noorden hier toch in een' luisterrijken dag; klimmende en ſchitterende, naar mate die van het Zuiden daalt, en ſchaduw bij ſchaduw des tegenſpoeds op zich ziet vallen. Ach! *op en neêr* is des werelds loop, en wie weet, of niet ſommigen de ſchim van *Helena*, in hunne verbeelding, reeds weêr met eene lichtwolk zien omgeven, waarbij de glorie van den *vreedzamen* ALEXANDER ongunſtig afſteekt? *Zie de Golf en ſterf!* zeggen de *Napolitanen. Doe een goed, en al is het ook maar een groot werk, en ſterf!* zouden wij wel haast zeggen: want het eerſte zal aldus zuiver bewaard, het laatſte vrij zeker nu gezuiverd worden; waartegen een langer leven vaak alles bederft.

De oorlog in *Spanje*, welke hier in zijn geheel voorkomt, is tegenwoordig ook vooral leerzaam. Immers dezelve is thans door dezelfde *Franſchen* tegen dezelfde *Spanjaards* hervat, ſchoon de eerſten nu voor en toen tegen dien FERDINAND zeggen te ſtrijden, in wiens naam de laatſten zoo wel destijds als tegenwoordig kampen, en ſchoon het toen op de BOURBONS gemunt was,

was, welker ſtrijdbaarſte (naar wij vooronderſtellen) thans aan het hoofd der aanvallers ſtaat. Er zijn misſchien nog meer punten van verſchil; maar er zijn er ook, die elkander opwegen: men had, bij voorbeeld, toen vele groote Geniën (eene ſoort van heidenſche Godheden) tegen, maar alle Heiligen, benevens derzelver getrouwſte dienaren, in *Spanje*, voor, en nu zou het omgekeerd zijn. Doch de voornaamſte trek van overeenkomst, naar welken wij nog te vergeefs uitzien, zou zulk een ketter wezen, als zoo wel de Demons als de Santen wist te bezweren, en dreef de verzwakte *Franſche* benden van de grenzen van *Portugal* (waar zij echter nog niet zijn) tot hunne eigene terug.

Wij zouden ons misſchien gewacht hebben, door deze en ſoortgelijke aanmerkingen, gelegenheid tot onaangename gedachten te geven, indien het groote treurſpel, in deze twee boekdeelen beſchreven, geheel blijeindend afliep. Maar naauwelijks was het onweêr onder, en ſchéen de zon der *legitimiteit* in *Frankrijk* en elders weêr in vollen glans, of er trokken welhaast nieuwe nevelen bijeen, en het regende nogmaals .... menſchenbloed. Of dat nu van die ſtekende zon kwam, of dat de dampkring nog niet genoeg was gereinigd, de onheilswolk niet verre genoeg afgedreven .... misſchien wel alle drie. En wie zou niet een weinig boos worden, als hij, naar zijn begrip, roekeloos met Gods gaven omgaan, met zijne kinderen ziet omſpringen, en den lieven vrede om verſletene grillen en hoogheden ten beste geven? Doch, *naar zijn begrip*, zeg ik: want zoo vele hoofden, zoo vele zinnen, en een meester, die het elk van pas maakt. De een, b. v., klaagt, omdat men de *Turken* niet beoorloogt, en de ander, omdat men het de *Spanjaards* al doet; wat willen de menſchen dan toch, oorlog of vrede? Het is immers zeer *conſequent*, dat men MAHMOUD, die vrij is, zijne oproerige onderdanen laat tuchtigen, en FERDINAND, die het niet is, daartoe, als voorheen, wil in ſtaat ſtellen: het komt beide inderdaad op vrede, ja de diepſte rust, den ſlaap aller nieuwigheid-

zoekende geestvermogens en kundigheden, neêr, of.... het beſpoedigt, in allen opzigte, het tegendeel.

Doch, lieve hemel! wat doen wij? Is dat *recenſeren?* Neen; kom! de boeken ſpoedig doorgeloopen en de fouten aangewezen. Het hapert — dit verzekeren wij den lezer — geheel niet aan vouwtjes en ſtreepjes, bij welke wij bevonden hebben, dat de Schrijver op de vingers moet getikt worden; maar, bij nader inzien, komt het ons veelal zoo onbeduidend voor, of zelfs zoo geheel nietig (zoodat wij het *corpus delicti* niet weêrom kunnen vinden), of zoo onzeker en betwistbaar, dat..... Tuſſchenbeiden zeker kregen wij lust, om met hem in een' ernſtigen penneſtrijd te komen, over een of ander krijgskundig onderwerp. Doch, ongelukkig had de Geſchiedſchrijver, zoo wel als wij, SARRAZIN gelezen; en wij dachten, bij 's mans meesterachtige teregtwijzingen, inderdaad al dikwijls met VAN KAMPEN: *De beste ſtuurluí ſtaan aan wal!* Om evenwel iets aan te merken: enkele beelden — zoo als dat van dreigende onweêrswolken, op de grenzen of op tegenover elkander gelegene bergen hangende — komen, in een kort beſtek, wel eens weêr terug.

Ziehier een paar ſtalen, ſchier voetſtoots gekozen:

„ Onder de oorzaken van dezen in *Spanje* zoo ongewonen geest, kan men in de eerſte plaats den *tegenſpoed* rekenen, die, gevoegd bij mannelijken weêrſtand, (niet verzinkend tot wanhoop of ſlaauwhartige gevoelloosheid) altijd het hart verheft, en vatbaar maakt voor groote, edele gevoelens. De ſchoone ſtoet van Helden en Redenaars, die den avond van *Rome's* vrijheid verſierden, verſchenen na de verſchrikkelijkſte Burgeroorlogen: de ontwikkeling aller geestvermogens, de vurigſte vrijheidsliefde verzelde en volgde in *Neêrland* de affchudding van het *Spaanſche* juk. Daarbij kwam, dat de *Pyreneën* of de *Inquiſitie* de ſtralen der verlichting, welke geheel *Europa* beſcheen, niet geheel konden weêrhouden van door te dringen in *Spanje*. Onder den deftigen Koopmansſtand, dien der Regtsgeleerden en andere aanzienlijke bur-

burgers waren velen, die, op het voetſpoor van OLAVIDÉ, de duisternis, die alle ontwikkeling in hun Vaderland weerde, te vuriger haatten, naar mate zij die van nader bij zagen, en het zwijgen hun ondragelijker viel. Op dezen, door kunde zoowel, als door haat tegen den vreemden Heerſcher uitſtekend, (zelfs verbeteringen verſmaadden zij ten koste van 's lands eer en onafhankelijkheid) op dezen viel doorgaans de keuze des Volks; want vele laffe Grooten (naderhand kruipend om FERDINAND's troon) aanbaden de opgaande zon. Het is mogelijk, dat de beſpiegeling, gevoegd bij afkeer tegen de zoo lang geledene verdrukking door Koning, Adel en Geestelijkheid, deze mannen een weinig te verre (gelijk de *Franſche* mannen des bloeds) buiten de grenzen vervoerd hebben, niet van *natuurlijke* en billijke regten des Volks, maar van Volksregten, van *Spanje* geſchikt, (*) en dat zij te veel licht in eens verſpreiden wilden, hetwelk de Natie verblinden moest, die te lang in nacht had verkeerd, (ſchoon ook dit door de eensgezindheid der Natie bij haren laatſten opſtand ſchijnt te worden gelogenſtraft.) Doch uitmuntende bedoelingen, zuivere vaderlandsliefde, voorbeeldeloozen moed in 't barnen der ergſte gevaren, bekwaamheid, en liefde voor den Vorst, die hen naderhand zóó miskende, — dit zal niemand hun ontzeggen, dan een dienaar der *heilige Inquiſitie*, of hij, die verdient zulks te wezen."

„ De Heer DE PRADT, Gezant van NAPOLEON te *Warſchau*, die hem zeer goed kende, en gelegenheid had in zijne plans in te dringen, verzekert, dat NAPOLEON het ontwerp had, ALEXANDER [B vóór den inval van NAPOLEON in *Rusland*] naar *Warſchau*, gelijk [voorheen] de *Spaanſche* Prinſen naar *Bayonne*, te lokken, en zich dan van zijnen perſoon meester te maken, waartoe NARBONNE [des Keizers Afgevaardigde] zekerlijk geene honigzoete taal en hoogklinkende beloften zou

(*) Hier hapert blijkbaar iets aan den zin; hetgeen, tot ons leedwezen, ons wel eens meer voorkwam.

zou hebben gespaard. Doch de *Russische* Keizer wilde noch LAURISTON, noch NARBONNE zien, en zich dus aan nieuwe bespieding, aan nieuwe verraderijen blootstellen, of toch vreedzame betuigingen hooren, die door de sprekendste daden weêrlegd werden."

Verwacht in een volgend deel het besluit van dit hoogstbelangrijk oorspronkelijk werk.

Verhaal van eene Ontdekkingreis, ondernomen in 1816, *onder het opperbevel van Kapt.* J. HINGSTON TUCKEY, *naar de Zaïre, gewoonlijk genoemd de Congo, eene rivier in Zuid-Afrika; gevolgd door het Journaal van Prof.* SMITH, *en van eenige algemeene aanmerkingen wegens de inwoners enz. Naar het Engelsch. Met Platen. Iste Deel. Te Rotterdam, bij* Arbon en Krap. 1820. *In gr.* 8vo. 360 *Bl. f* 4-16-:

Onder de talrijke Vertalingen, waarmede onze Letterkunde overstroomd wordt, en die ons door hare menigte wel eens tot eene late aankondiging noodzaken, verdient deze Reis onderscheiding, zoo wel door den inhoud, als door hare goede bewerking. Geheel *Europa* heeft met belangstelling het oog gevestigd op de onderneming der *Britten*, om den *uitloop* des *Nigers*, en den *oorsprong* der *Zaïre*, die men voor één en dezelfde rivier hield, te ontdekken. Twee wegen werden daartoe ingeslagen; de eene, om den *Niger* af-, de andere, om de *Zaïre* op te zeilen, ten einde dus elkander te ontmoeten. Dit vraagstuk is door den voorbeeldeloozen tegenspoed, welke die Expeditiën vervolgde, wel onopgelost gebleven; maar altijd moet men toch aan de kunde, het beleid en den moed der ondernemers eene welverdiende hulde betoonen. De overbrenging dezer Reis in onze taal was dus geheel niet overtollig, zelfs voor het gros der Lezers; hoewel men erkennen moet, dat eene menigte kleine zeevaart- en zelfs natuurhistorische bijzon-

der-

derheden door den gewonen Lezer gerusteldjk kunnen, en ook wel zullen worden overgeslagen. Voor den Geleerde, en ook voor den Zeeman, zijn deze altijd van belang; en wij zien vooral, in het tweede Deel, met verlangen het Dagboek van Prof. SMITH te gemoet.

De *Inleiding* is meesterlijk gesteld. Zij bevat een overzigt van den staat onzer kennis ten aanzien van den loop der *Nigers* en der onderscheidene gevoelens nopens deszelfs uitloop, — van het doel der onderneming, den aard der ziekte, die haar verijdelde, en de voornaamste levensomstandigheden van de edele slagtoffers der wetenschap, die ook hier (gelijk zoo velen in het begin dezer Eeuw) bij de ontdekking van *Afrika's* binnenste zijn gevallen. Het overige des boeks bevat de Reis zelve tot over den grooten waterval, niet verre van den uitloop der *Congo*-rivier.

Drie gevoelens bestaan er voornamelijk, wegens den uitloop des *Nigers*. Sommigen, waaronder de doorluchtige RENNELL aan het hoofd staat, meenen, dat hij zich in een binnenmeer, of liever lage landstreek, te midden van *Afrika* (*Wangara*), als in een' zak uitstort, en hetzelve in den regentijd aanvult. Anderen, waaronder men genoegzaam alle inwoners des lands mag stellen, en wier denkbeelden ook door de uitmuntende Reizigers HORNEMANN, BURCKHARDT en BOWDICH niet onaannemelijk bevonden zijn, (schoon RENNELL en ook TUCKEY in deze Inleiding dezelve voor *physiek* onmogelijk houden) gelooven aan de vereeniging, op de eene of andere wijze, van PARK's *Joliba*, of onzen *Niger*, met den *Nijl*, bepaaldelijk met deszelfs westerärm, of de *witte Rivier*. De derde partij, eindelijk, (want wij spreken niet van eene der ontelbare *Duitsche hypothesen*, volgens welke zich de *Niger* in de baai van *Benin* zou ontlasten, die hier genoegzaam weêrlegd wordt) aan wier hoofd de onvergetelijke PARK staat, houdt het daarvoor, dat de *Niger* zich met de *Zaire*, of de rivier van *Congo*, die 5 graden ten zuiden der linie in zee valt, vereenigt. En het was deze onderstelling, tot wier onderzoek eene

der grootſte en kostbaarſte uitrustingen, immer door *Engeland* gedaan, op den 25 Februarij 1816 in zee ſtak. „ Veelligt," zegt men op bl. 80 der Inleiding, „ is het „ niet te veel gewaagd, te zeggen, dat er nimmer, noch „ in dit, noch in andere landen, eene ontdekkingsreis „ onder gunſtiger voorteekenen, of met meer hoop op „ een goed gevolg, ondernomen is, dan die, welke de „ herkenning van de *Zaire* ten doel had. De ijver en de „ bekwaamheid der perſonen, welke voor deze onderne- „ ming gekozen waren, de toebereidſelen, die gemaakt „ werden, opdat hun niets, wat 'hun in hun onderzoek „ van nut kon zijn, ontbreken zou, de voorzorg voor „ de gezondheid der ſcheepslieden, alles ſcheen zich te „ vereenigen, om het welgelukken der onderneming te „ verzekeren. En ondertusſchen was, ten gevolge van „ eene bijna onverklaarbare noodlottigheid, nimmer de „ uitkomst eener ontdekkingsreis ongelukkiger, dan de- „ ze." Eener noodlottigheid: want noch het geſtel van vele der onderzoekers, zoo 't ſcheen reeds door menigvuldige reizen gehard, noch de aard van het luchtsgeſtel, hetwelk TUCKEY zelfs voor ſchoon en gunſtig verklaart, ſcheen de ſterfte van *achttien* perſonen in *drie* maanden (waaronder de Kapitein, de Luitenant en *vier* der Geleerden van de Expeditie) te moeten doen verwachten. Doch het ſchijnt eene beſmettende koorts geweest te zijn, door vermoeijenis en hette veroorzaakt. Deze vier Geleerden waren ten deele zeer uitnemende menſchen, wier verlies de droefheid van elken beminnaar der wetenſchap opwekt. Prof. SMITH uit *Noorwegen*, een Kruidkundige, die reeds omtrent de Natuurlijke Geſchiedenis van zijn Vaderland, van de *Britſche* en *Kanariſche* Eilanden (welke laatſte hij met den beroemden *Geoloog* VON BUCH had bezocht) uitſtekende verdienſten bezat, was met die geestdrift voor de wetenſchappen bezield, zonder welke men in dezelve nooit dan middelmatige vorderingen maakt. Hij bezweek reeds in den ouderdom van *dertig* jaren! — Nog merkwaardiger nogtans waren de levensomſtandigheden van den Heer CRANCH, een' *Engelſchman* van denzelf-

den

den ouderdom, die zich uit den geringen ſtand van ſchoenmaker tot eenen grooten Natuuronderzoeker verhief, wiens bekwaamheden en verzamelingen zelfs de aandacht der opzieners van het *Britſche Muſeum* tot zich trokken. Ook hij kwam aan de *Zaïre* om 't leven. De verdienſten van TUCKEY, den Kapitein, en HAWKEY, den Luitenant der onderneming, (ook beiden overleden) worden mede-geſchetst. De eerſte, een moedig en doorkundig zeeman, (ook in onze taal bezitten wij een werk van hem) moest 9, de tweede 11 jaren in *Franſche* gevangenſchap verkwijnen; waarin de eerſte ook van zijne vrouw geſcheiden werd, en twee kinderen verloor. Naauwelijks aan zijn vaderland hergeven, verſlond hem de moordende luchtſtreek van *Afrika*.

Voor zulke verliezen zou het doel der onderneming, zelfs indien het bereikt ware, bijkans te duur gekocht zijn: en hoe gering kon nu de buit wezen, door de moedige ſlagtoffers in het veld der wetenſchappen gemaakt! De *Zaïre* was zekerlijk weinig bekend. Behalve eenige belangrijke berigten, daarover door den *Franſchen* Reiziger DE GRANDPRÉ medegedeeld, en die van den *Engelſchman* MAXWELL, bezaten wij nog bijna niets over deze rivier, en *Congo* in 't algemeen, dan de oude berigten der *Portugezen*; vooral die van BARROS, welke, in weerwil van vele dwalingen, misvattingen en verouderde zaken, nog altijd voor de kennis van *Afrika* van zeer veel gewigts zijn. (Men vertaalt zoo vele nietsbeduidende geſchriften: zou er niet iemand gevonden worden, die ons met de *Decaden* van BARROS, en daarmede met de wezenlijk bewonderenswaardige heldendaden der *Portugezen* in *Oostindië*, alware 't ook ſlechts bij uittrekſel, bekend maakte?) Voor de kennis dezer rivier, en harer omſtreken, aan het benedeneinde, is nu wel veel geſchied; maar wij misſen toch nog geheel de kennis aan hare hoogere ſtreken. Ook bevat dit Deel meer zeevaartkundige, dan wel natuurkundige berigten. De zeden en gewoonten der inwoners zijn hier en daar ook ingevlochten; maar wij verwachten omtrent beide die onderwerpen nog meer van het tweede Deel, in het *Journaal* van Prof. SMITH, en de algemeene aanmerkingen, op den titel vermeld. Op den overtogt deden de Reizigers niet de *Kanariſche*, maar de veel minder bekende *Kaapverdiſche* Eilanden aan, het verblijf van diepe ellende en kwijning. Tot het huis van den Generaal in de hoofdſtad *Porto Praya* moet men met eene ladder opklimmen; het

vertrek was geheel ruw, zonder eenige verſieringen, dan ſlechte heiligen-prentjes. De Gouverneur was een onbeſchaamde bedelaar. De hoofdſtad beſtaat uit drie rijen hutten, uit ſteenen en ſlijk te zamengeſteld. De ſoldaten zien er uit als ellendige landloopers, in lompen gekleed; de geweren zijn zonder een' haan. Men vindt er niet of naauwelijks ſporen van landbouw. Geen wonder! bij den Generaal zoo wel, als bij den Gouverneur, vond men „ een half dozijn dikke „ vette monniken aan tafel met welgevulde aangezigten, wel„ ke niets minder dan onthouding aankondigden." Overal, waar de monniken tieren, vindt men niets dan armoede en verval. — Voor 't overige heerscht er in de vermelding van het klimaat der *Kaapverdiſche* Eilanden eene ſchijnbare tegenſtrijdigheid tuſſchen de opgaven van Kapt. TUCKEY en Prof. SMITH. De eerſte klaagt over de droogte van het eiland *St. Jago*, en zegt, dat alle de jaarplanten zoodanig verzengd waren, dat men ze tuſſchen de vingers tot ſtof kon wrijven, terwijl er geene boomen gevonden worden, dan enkele kwijnende dadelpalmen en *mimoſa's*, en enkele heesters in de vlakten; de Natuuronderzoeker SMITH, daarentegen, zegt, dat zelfs in het drooge jaargetijde de lucht zeer vochtig is, terwijl de plantenwereld, ſchoon arm in keerkringsgewaſſen, zeer vele uit de zuidelijke landen onzer gematigde aardſtreek vertoont. De reden hiervan ligt aan het onderſcheiden ſtandpunt, waaruit die opmerkingen gemaakt zijn. TUCKEY beſchouwde het land beneden, van den verſchroeiden oever der zee; SMITH 3000 voet hooger, op de koelere bergen.

Van de *Kaapverdiſche* Eilanden, of liever van het paſſeren der linie af, werd de manſchap zeer door tegenwind, tegenſtroom en windſtilte opgehouden, en zelfs de invaart in de *Zaffre* ging met zulke groote zwarigheden verzeld, „ dat de „ *Haaipunt* aan die rivier hun verſchrikkelijker was, dan „ de *Kaap de Goede Hoop* voorheen aan de eerſte zeevaar„ ders." (Bl. 252.) Nogtans maakte men verſcheidene opmerkingen wegens de visſchen en zeevogelen; waarbij dan toch menigmaal vervelig de ziel binnenſloop. Aan land gekomen, ontmoetten zij heidenſche Negers, die niet begrijpen konden, hoe men zulk eenen togt kon doen, zonder oorlog of koophandel te bedoelen. Een ander (de *Mafoek* of tolbediende van *Malemba*) ſchold de *Europeërs* uit, omdat zij geen' ſlavenhandel dreven, zeide, dat hij overladen was met krijgs-

krijgsgevangenen, en die voor de helft der waarde zou willen geven. Allen, die te *Malemba* aan boord kwamen, waren bedekt met eene menigte *fetiches* (Afgoden), waartoe alles gading was, ſchelpen, horens, ſteenen, hout, lappen enz. „ Wat het meest geacht ſcheen te zijn, was het been van „ een' aap, en zij hadden voor hetzelve even veel eerbied, „ als een goed Roomschgezinde voor het *os ſacrum* van zij„ nen patroon. De voornaamſte *fetiche*, die de *Mafoek* droeg, „ was eene gebeeldhouwde figuur, verbeeldende twee man„ nen in de alleronbetamelijkſte houding, hangende aan een „ ſlangenvel. De gedaanten der gebeeldhouwde menſchelijke „ figuren waren, in plaats van Negers te vertoonen, zoo als „ men denken zou, volkomene *Egyptenaars*, met haviks„ neuzen en hooge ontbloote voorhoofden." Deze plaats is zeer merkwaardig: zij bewijst, dat de *Egyptiſche* menſchenvorm tot aan de tegenoverliggende kust van *Afrika* bekend is.

De Regeringsvorm is zonderling: onder den magtigen Koning van *Congo* zijn twee Onderkoningen, aan wederzijden des ſtrooms; voorts bezitters van erfelijke leengoederen (*Chenoe's*); doch na den dood des bezitters valt het leen niet aan den zoon, maar aan den broeder of oom van moederszijde. Echter mag de Onderkoning, die de *Chenoe's* door het toezenden eener *mats* aanſtelt, ook elken bloedverwant, naar verkiezing, benoemen. De *Chenoe* benoemt, op zijne beurt, de mindere ambtenaren. De vrouwen zijn volmaakt ſlavinnen; zij en de ſlaven nemen alleen den landbouw waar; zelfs Koningsdochters en Prinſeſſen moeten den grond bewerken. Het land is op ſommige plaatſen zeer ruw, en door gemis van plantaarde op de rotſen onvruchtbaar; op andere komen koren en alle onze groenten voort. De *huiſelijke ſlaven* worden niet of zelden verkocht; de *handelſlaven*, daarentegen, uit krijgsgevangenen, geſtolene kinderen of misdadigers beſtaande, dienen meest tot den uitvoer naar *Europa*. In dit gedeelte van *Afrika* wordt de ſlavenhandel nu nog, na de openlijke afſchaffing van denzelven door alle Natiën van *Europa*, behalve *Portugal*, op *tienduizend* menſchen 's jaars gerekend, alleen naar de *Portugeſche* bezittingen, (waarbij men dan nog die talrijke ſlagtoffers moet rekenen, die ter ſluik, door *Franſchen*, *Spanjaarden*, misſchien wel *Engelſchen* zelve, met te meer wreedheid, naar mate men dien ongeoorloofden handel meer bedekken moet, worden uitgevoerd.) De diefſtal heeft bij de inboorlingen, althans omtrent *Europeërs*, ge-

genoegzaam geene plaats. De mannen kleeden zich, beneden aan den vloed, bijna geheel in *Europeſche* kleeding, doch zoo zonderling en ſmakeloos zamengeſteld, dat zij naar hansworſten gelijken.

De ondiepten, en rotſen in de rivier beletteden niet alleen het ſchip en transportſchip der Expeditie, maar zelfs de ſloepen, dezelve verder dan den waterval van *Tellala* op te varen. Zij begaven zich toen aan land, waar de wegen zoo ſteil en hobbelig waren, dat dit waarſchijnlijk aan verſcheidene Reizigers die doodelijke vermoeidheid (bij de ongewone luchtſtreek gevoegd) zal hebben op den hals gehaald, welke hun het leven koſtte; gelijk wij dit in het volgende Deel in bijzonderheden zullen vernemen.

De vertaling is zeer goed, zonder taalfouten, en, tot *likteekenen* ingeſloten, aan de eenmaal aangenomene ſpelling getrouw.

Redevoering van C. G. C. REINWARDT, *over hetgeen het onderzoek van Indië tot uitbreiding der Natuurlijke Hiſtorie heeft toegebragt, gehouden den* 3 *Mei* 1823, *enz. Uit het Latijn vertaald door* M. SIEGENBEEK. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1823. *In gr.* 8*vo.* 72 *Bl.* *f* : - 18 - :

De reis van een zoo bekwaam en ijverig natuuronderzoeker, als Profeſſor REINWARDT, naar *Oostindië*, was waarlijk een merkwaardig verſchijnſel. Hetgeen men gedurende zijn verblijf aldaar, bij herhaling, van zijne togten en werkzaamheden hoorde, verhief de belangſtelling al meer en meer; ſchoon de rampen, zijne verſchillende bezendingen naar het vaderland treffende, de vreugde niet weinig temperden, en den angst, of wij hemzelven wel immer behouden zouden terugzien, in eene ſoort van doodelijk voorgevoel herſchiepen. Te heugelijker was daarom echter zijne eindelijke wederkomst met eenen nieuwen ſchat, zijne reeds voorafgaande verheffing tot het Hoogleeraarsambt, in plaats van den grooten BRUGMANS, zijn dadelijk en verwacht genot eindelijk van alles, wat geboortegrond en eigen haard den gelukkig teruggekomenen van den moeijelijkſten en verdienſtelijkſten togt verkwikkelijks kan opleveren. En zoo ooit eene Akademiſche inwijdingsredevoering, deze verdiende ſpoedige uit-

uitgave, vertaling in de moederſpraak en alle bedenkelijke aanprijzing — deze, waarin over het genoemde, en teffens over de vrucht der reize, over 's mans gevoel en denkwijze, na de volbrenging derzelve, zoo veel ſchoons en gepasts en belangrijks wordt gezegd.

Zekerlijk moeten wij ons beklagen, dezelve in het oorſpronkelijke nog niet te hebben mogen zien. Want, in welke keurige bewoordingen de overzetting ook moge zijn bevat, men moet in het Latijn denken, om ſtijl en vorm niet ſtijf en onnatuurlijk te vinden. Hier en daar twijfelden wij zelfs aan de volkomene juistheid, met welke de zin zou zijn uitgedrukt. En wij gelooven den ongeletterden lezer aan onze zijde te zullen hebben, wanneer wij wenſchen, dat de Hooggeleerde Vertaler een weinig meer vrijheids had gebruikt, om het Hollandſche kleed ook eene Hollandſche ſnede te geven.

Dit zal echter niet beletten, dat elk maar eenigzins bevoegde het ſtuk met vermaak leze, en met bewondering en liefde voor den ſchranderen ſteller worde ingenomen. Zijne nieuwe betrekking ſtelle zijne waarde, tot eer der Nederlandſche wetenſchap en voornaamſte Hoogeſchole, in vollen dag!

Het achteraangevoegde vers is zeker niet onverdienſtelijk, wanneer men in aanmerking neemt, dat hetzelve in eene vreemde taal vervaardigd en daarna uit dezelve is overgezet.

Lijkrede op UILKE REITZES DIJKSTRA. *Uitgeſproken door* J. KUIPER, *op den 9 Maart* 1823, *in de Kerk der Doopsgezinden te Dantumawoude. Te Leeuwarden, bij* J. Proost. *In gr.* 8*vo.* 25 *Bl.*

Onder de Predikanten van het Doopsgezinde Kerkgenootſchap in ons Vaderland zijn er ſommigen, die, in vorige tijden, uit het midden der broederen gekozen, en zonder eene andere aanſtelling verkregen te hebben, den post van Leeraar in eene Gemeente bekleeden. Deze, hoewel verſtoken van alle eigenlijk geleerde opleiding, onderſcheiden zich veelal door een geoefend verſtand en vele verworvene kundigheden; ja men telde voorheen, en men telt nog heden ten dage, meer dan éénen onder hen, aan wien de wijsgeerige en godgeleerde wetenſchappen zaakrijke prijsverhandelingen en andere belangrijke bijdragen te danken hebben. Eenige weinigen derzulken vereenigen met het waarnemen van

van den predikdienst uit liefde, zonder belooning, eenig ander bedrijf; en, hoewel deze doorgaans minder wetenschappelijk gevormd zijn, zij winnen het echter wel eens in menschenkennis en in alles, wat tot de praktijk des levens behoort, van hunne overige Ambtsbroederen. Tot deze laatsten behoorde U. R. DIJKSTRA, een man, in zijne Gemeente van *Dantumawoude* en in de omstreken, wegens zijne kunde en braafheid, algemeen geacht; weshalve hij ook in den vriendschappelijken omgang van mannen, als SIEGENBEEK, KOOPMANS en VAN TEUTEM, deelde, tijdens derzelver verblijf in het naburige *Dokkum*.

Geen wonder derhalve, dat de Kerkeraad van die Gemeente, bij het overlijden van den waardigen man, besloot, desselfs nagedachtenis door eene openbare Lijkrede te vieren. De Eerw. J. KUIPER, die sedert eenige jaren de plaats van den opvolger des overledenen bekleedt, heeft die taak op eene loffelijke wijze verrigt met de rede, welke hij op het aanzoek van velen in het licht gegeven heeft. Het getuigenis omtrent BARNABAS: Hand. X: 24a. *Hij was een goed man*, geeft den Leeraar aanleiding, om DIJKSTRA als eenen man voor te stellen, van wien men deze lofspraak met regt mogt bezigen. Op eene gepaste voorafspraak en inleiding volgt eene teekening van het leven en het karakter van DIJKSTRA. Wij voor ons gelooven niet, dat het ophangen van zulk een uitvoerig tafereel, als wij hier vinden, met den eigenlijken trant en toon van eene Lijkrede op eenen Predikant voor zijne Gemeente overeenkomt; hoewel wij gaarne erkennen, dat dit tafereel ons den waardigen man in de onderscheidene betrekkingen des levens van eene gunstige zijde doet kennen, terwijl het hem vereert, die hetzelve ontwierp. Er heerscht een hartelijke toon in het geheele stuk; de stijl is eenvoudig en duidelijk; doch daarom komt de apostrophe aan den Dood, op bl. 22, ons ook minder gepast voor.

Vier Brieven, gewisseld tusschen Mr. JACOBUS SCHELTEMA *en* JACOBUS KONING, *over de laatste tegenspraak van het regt van Haarlem op de uitvinding der Drukkunst. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1823. *In gr.* 8*vo.* 37 *Bl.* f:-8-:

Korte Beschrijving der Boeken, door L. J. KOSTER, *te Haarlem, tusschen* 1420 *en* 1440 *gedrukt, enz. en bij gelegenheid van het Feest ten toon gesteld.*

Feestzang, bij de viering van het vierde Eeuwfeest der uitvinding van de Boekdrukkunst, te Haarlem. Door C. LOOTS, *Ridder, enz. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1822. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f* :-5-8

XII Volks-liedekens, op bekende wijzen, ter vervrolijking van L. J. KOSTERS *vierde Eeuw-feest; door Democriet. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1823. *In kl.* 8*vo. f* :-5-8

Wij voegen deze ſtukken bij elkander, omdat ze, hoe ongelijk ook in ſoort en trant, alle tot dezelfde belangrijke en heugelijke zaak betrekking hebben. Ja, het ſtrekt ons tot een bijzonder vermaak, bij gelegenheid van dezelven, ongezocht te mogen terugkomen op het feest van licht en waarheid, zoo wel als van nationale eer, vóór weinige dagen te *Haarlem* gevierd. Recenſent was zoo gelukkig hetzelve bij te wonen, en in het ruime genot en den voortreffelijken afloop, met zoo vele duizenden, te deelen. Het ſchoone weêr, de goede orde, de ware geeſtdrift der *Haarlemmers*, de vrolijke ſtemming van elkeen, bij de mededeeling aan onverwacht ontmoete vrienden of bekenden, uit alle oorden des lands, al meer en meer verhoogd, voldeden geheel aan den eisch eener herinnering, die met niets bijzonder onaangenaams (geene ſtroomen burgerbloeds, geene ſlagen, den vijandigen medemensch toegebragt) vermengd was. Vervolgens trad, voor eene talrijke en luisterende vergadering, de man op, algemeen als den eerſten redenaar en ſchrijver van onzen tijd in dit land erkend, dubbel achtbaar om het vak, waaraan hij zijne zeldzame begaafdheden inzonderheid, zoo gelukkig, heeft toegewijd, en reeds de kroone der grijsheid dragende, terwijl nog jeugdig vuur en kracht uit alle zijne woorden ſpreken — hij trad op, en elks hart juichte die keuze te meer toe, omdat, volgens zijne eigene aanmerking, het feest zich als nationaal teekende door dezé keus van den bewoner eener andere ſtad (den bevoegdſten, niet uit *Haarlem*, maar uit *Nederland*); ja elks hart kwam hem, als 't ware, te gemoet, en de uiterſte ſtilte ving elk woord van zijne lippen op. Jammer is het, dat de keuze omtrent eenen dichter niet zoo gemakkelijk viel; jammer, dat er zelfs onaangenaamheden over dezelve tuſschen hoogverdienſtelijke mannen ſchijnen te zijn voorgevallen, waarſchijnlijk, ja blijkbaar, op misverſtand en welligt al te grooten ijver van dezen of

ge-

genen gegrond; jammer, eindelijk, dat de voortreffelijke zanger, die metderdaad optrad, omdat hij, misschien uit bescheidenheid, den toon te laag vatte, en het publiek, uit drift, te spoedig en te veel wilde hooren, voor een groot deel niet verstaan werd. Hetgeen echter tot ons kwam, en dit was niet weinig, scheen der gelegenheid ten volle waardig te zijn. Het is onze taak noch ons oogmerk, alles te beschrijven. Maar gewis aanschouwde elk het vuurwerk des avonds met weinig minder genoegen. Daar schitterde het licht in den stillen duister waarlijk als KOSTER's kunst in den nacht der middeleeuwen. Daar kon alles en ieder deel als zinnebeeld van de helderheid en kracht en schoonheid verstrekken, met welke zich de wetenschappen van toen af verhieven en verspreidden. Ja, hoe veel leverde ook de openbare verlichting der huizen op, om den feesteling bij het blijdste gevoel te bewaren; hier de hartelijkheid van den *Haarlemschen* burger, daar het vernuft, de wetenschap en kunst, hem, als den nakomeling van KOSTER, nog zoo gunstig onderscheidende!

Het is intusschen onbetwistbaar, dat de hooge mate van zekerheid, met welke de eer der uitvinding van de drukkunst thans aan *Haarlem* wordt toegekend, wel den besten grond en het stevigste voedsel voor de algemeene feestvreugde opleverde. En het is daarom, dat wij, in de eerste plaats, verslag doen van de twee stukjes, onder No. 1 en 2 opgegeven. Bij het eerste worden de schrijvers vermeld, gewis twee der verdienstelijkste kenners onzer vaderlandsche oudheid en geschiedenis. Hoe veel KONING in het bijzonder gedaan hebbe, om de bewuste zaak in het licht te stellen, weet elk. En dit laatste woord, door hem en zijnen vriend in het midden gebragt, om alle verdere, gegronde tegenspraak — niet zoo zeer af te snijden, als wel op het helderst te doen zien, dat dit reeds gedaan was, en slechts nog overvloediger, op meerderlei wijze zou te doen zijn — is een nieuw bewijs van de bedaardheid, met welke de *Hollander* te werk gaat, eer hij zich iets bijzonders, boven andere volken, toeëigent. Wij kunnen bij deze aanmerking niet nalaten te herdenken aan hetgeen boven geprezene redenaar zeide, aan den eenen kant van alle de bijzonderheden, welke de overlevering bij ons omtrent de eerste beginselen der kunst weet te vertellen, in tegenoverstelling van het naakte en duistere van dat verhaal in *Duitschland*, waar die zelfde kunst zoo maar op eens als eene bijna volwassene

maagd

maagd te voorschijn trad, en aan den anderen kant, dat KOSTER gewis alle de gevolgen en het ganſche groote gewigt van zijne uitvinding zelf niet doorzag, maar ſlechts bedacht was op een winſtgevend middel, om het kopiéren van allerlei geſchriften gemakkelijk te maken. Deze ſtille winſtberekening, gevoegd bij taai geduld en ijver, ſtemmen inderdaad geheel overeen met het volkskarakter, zoo men dan al meenen mogt, eene hoogere vlugt en ſtouter geest van uitvinding, die, als 't ware, op ééns licht in de duisternis ziet en ſpreekt, aan ons te moeten ontzeggen. Wij herhalen het dan, KONING ſchijnt ons toe, de zaak voldongen te hebben; en wij bevelen deze brieven allen weetgierigen, niet min ernſtig, dan zijne vroegere geſchriften, aan.

No. 2 vermeenen wij van dezelfde hand te zijn voortgekomen. Het beſtaat uit eene inleiding, eene korte en fraaije geſchiedenis van de uitvinding, en eindelijk, als de hoofdzaak, het vermelde op den titel. Niet minder dan 24 nommers, beſtaande I. uit *Boeken, geheel met houtſnee-vormen gedrukt*, II. *Boeken, met losſe gegotene letteren gedrukt*, III. *Bijzondere ſtukken, tot de geſchiedenis der Boekdrukkunst behoorende*, maken dien inhoud uit. Recenſent zag ze mede ter genoemde plaatſe, en kan zich alleen daarover beklagen, dat *ruimte en tijd*, deze twee noodzakelijke vereischten tot alle zinnelijke waarneming, bij al het gewoel der feestdrokte, moeijelijk waren te vinden, om de ſtukken zoo oplettend op- en waar te nemen, als zij gewis verdienden. Te wenſchen ſchijnt het hem daarom inderdaad, dat eenmaal alle deze ligchamelijke bewijzen, opheldering en ſieraden van de vroegſte geſchiedenis der boekdrukkunst voor altijd bij elkander gebragt, als een nationaal eigendom bewaard, en tot het meest algemeene nut gebezigd worden.

Hiermede van het prozaïſche gedeelte onzer ſtof ſcheidende, komen wij tot den Feestzang onder

No. 3. Dezelve wekte natuurlijk terſtond eenig opzien. De voorrede, niet zonder ſcherpheid verſlag doende van het proviſioneel aanzoek, bij den dichter gedaan, om ſpreker, na VAN DER PALM, op het feest te zijn, daarna door niets bepaalds gevolgd, (zeker vreemd genoeg!) deed elk naar mate van zijne bijzondere geneigdheid over perſonen en zaken ſpreken. En ook het vers zal in dit verſchil van opvatting ligt wel gedeeld hebben. Wij willen het niet ontkennen, haast meer kwaad dan goed kwam ons omtrent hetzelve te

voren. Vooral over zekere duisterheid wordt vrij algemeen geklaagd. Het is ook zoo, bij eene eerſte lezing verſtaat men niet terſtond alles, leest zelfs wel verkeerd, ja blijft op eene enkele plaats (b. v. bij het laatſte couplet van bladz. 10) zelfs lang twijfelachtig, of het gezegde *hier* of *daar* op ſlaat. Zoo kwam ons ook wel eens eene uitdrukking min waardig en zelfs een beeld min gepast voor. Maar, bij nadere beſchouwing, meenen wij te moeten oordeelen, dat deze berisping bij eene mondelinge voordragt (waarop door den dichter gerekend is) meest overal zou zijn weggevallen, en dat (zoo het ſchijnt) eene mate van overhaasting met de uitgave, waardoor nu eens een ſcheiteeken verkeerd geplaatst, dan een van verbinding achtergelaten is, en zoo ligt meer, ook het hare tot dit misverſtand heeft bijgedragen. Althans, gelijk wij terſtond veel fraais, veel ooffpronkelijks, en LOOTS bijna geheel alleen eigens, in het vers opmerkten, zoo zijn wij op den duur al meer en meer met hetzelve bevredigd geworden. En het moge dan waar zijn, wat hij zelf aanmerkt, dat zulk een vlugtig zaamgeſteld ſtuk niet moet vergeleken worden met de keurlingen, die op gouden en zilveren kroonen bogen — ja het zij ook zoo, als anderen willen, dat juist de zucht, om zekeren lieden eens *vinnig* de waarheid te zeggen en in eene ſoort van twistgeding te treden, niet ten gunſtigſte op zijnen zang hebbe ingevloeid — er is toch eene vastheid en vruchtbaarheid van gedachten, bij volkomene vermijding van godsdienſtig geſchil of ergernis voor eenige zoodanige partij, in hetzelve op te merken, die het ligt vele andere achter zich zal doen laten. Gaarne eene proef willende geven, valt het ons moeijelijk eene keus te doen; de aanhef? de vergelijking met de ſterrekunde, bl. 9? *Verhef, o Spaarne! uw' ſtillen ſtroom*, bl. 12? Neen, het volgende ſta er!

Daarom, o *Haarlem!* beet zoo fel
Het grimmig *Spanje* eens op uw muren,
Daarom moest ge al zijn' wrok verduren,
Uw wallen al den gloed der hel;
Daarom uw dierbaarst bloed vergoten,
U afgeperst den laatſten traan;
Daarom, nabij waar eens de loten
Diens booms zijn naar het zwerk geſchoten,
Klinkt ſchor de naam van *Spanjaards laan.*

Maar

Maar zag u eens die achtbre ſtoet,
Wier ſchrift op half verleten bladren
Wij nog zoo zorglijk zaam vergadren,
Als paarlen uit den brand behoed: —
Hoe zou die u, o *Haarlem!* loven!
HOMERUS hief, op aller beê,
Een' lofzang aan, die door uw hoven
En breede bosſchen drong naar boven,
En alle zangers ſtemden meê.

En ik zou, in de ziel ontroerd,
Verbrijzeld, weenend, zwijgend, hooren;
'k Zou door 't gevoel in mij herboren,
Door blijden dank verrukt, vervoerd,
Met tranen nog den boom beſpatten,
Waar KOSTER 't eeuwig ſchrift uit ſneed,
Hem boven ſpecerijhout ſchatten,
En vaster hem met d'arm omvatten,
Dan eens Apol den lauwer deed.

No. 4 betreffende, het is een aardig liedeboekje, en op de meest bekende, meest populaire voizen, gelijk wij plagten te zeggen. Als het nu maar gezongen en onthouden wierd! Maar och, wij vreezen, dat het, in zekeren zin, *te groot voor een ſervet en te klein voor een tafellaken* zal bevonden worden; gelijk het maar al te veel met dergelijke ſoort van letterdingen gaat: de groote en geleerde, fatſoenlijke en beſchaafde lieden zingen geene liedjes, en de anderen proeven er toch het fijne zoo niet van; zij hebben liever wat raars, wat nieuws, wat van St. Anna (reſpect voor de loffelijke uitzonderingen bij beiden). Enfin, wij durven onzen lezers het lieve, roode boekje wel aanprijzen. De drukpers, en het jaartal 1423, buiten op het omſlag, doet deszelfs beſtemming terſtond kennen. En vrolijk, als de arme kinderen met de krentebrooden bij het feest zelve, mogen deze kleintjes van den ouden, goeden Democriet ons verſlag beſluiten!

De Wegen des Noodlots. Naar het Hoogduitsch van AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. *In gr.* 8*vo.* 349 *Bl. f* 3-12-:

Men herkent, zoo dan al niet overal evenzeer den welbekenden schrijver, echter zijnen schrijftrant, en hier en daar herinnerden wij ons zeer duidelijk menigen trek uit zijne andere, vele romans, en in het bijzonder uit zijne *Familie van Halden*. Evenwel komt het ons voor, dat wij hier doorgaans minder het betere dan wel het mindere, van hetgeen ons in 's mans vroegere, ons bekende, geschriften beviel, wedervonden. Komt dit daar van daan, dat wij reeds van zijne romans te zeer verzadigd zijn? — of zouden wij hier niet den schrijver zelven, maar misschien eenen of anderen navolger van hem, onder zijnen naam, vinden, die hem dan de kunst wel eenigermate, maar echter niet volkomen, heeft afgezien? — Hoe dit zij, ook deze roman zal wel lezers hebben, die er smaak in vinden; en menige blik in het menschelijk hart gaf ook ons bij de lezing genoegen. — Voorts is liefde en trouw de schering en de inslag; het gaat ook hier avontuurlijk, zonderling en onwaarschijnlijk genoeg, en wij hadden nog al eenige moeite, om de personen en gebeurtenissen uiteen te houden. Nu, dit geeft dan bezigheid. Dat alle de zonderlinge gelieven in dit boek zeer brave menschen zijn, of zich van hunne fouten beteren, is waarlijk goed; en stijl en schrijftrant moeten behagen. De eerste periode in het werk wordt intusschen niet gesloten: „*Drie dagen na zijne hymenaeën;*" hierop volgt een *want*, en wij wachten dan tot bladz. 34 te vergeefs, dat wij na die parenthese vernemen zullen, wat dan *na die drie dagen* gebeurd zij, en dat zich die aanhef aan iets sluiten zou. Wij ontvangen inmiddels berigt van eenen student, die een' zonderlingen vriend vond, die onverwacht wegraakt, waardoor de student, de Akademie moede, zeer toevallig een engel van een meisje vindt, en daarmede, maar zoo in eens en onverwacht, zonderling genoeg trouwt, en drie dagen daarna dan, van zijnen straks genoemden vriend, een kind ontvangt. Eindelijk, en eerst laat, bekomt men dan van dit kind nader berigt. De vroegere en latere levensloop van gezegden vriend, die dan een groot vriend ook van het incognito is, komt nu, deels door ver-

verhalen, deels door brieven, aan den dag; dit vult het grootſte gedeelte van het boek, en wij leeren daar zonderlinge menſchen kennen, en zonderlinge ontmoetingen, b. v. een' braven man, die een meisje vraagt, en huwen wil, dat hij nimmer zag, alhoewel hij op eene andere verliefde, die hij ſchaakt, om haar te redden; en van dien en eenen anderen het rare huwelijk, waardoor, zonder dat de ouders dit merken, eene Freule eenen burger, en een Edelman eene ſchoolmeesters-dochter trouwt, hetgeen, zoo als dat in eenen roman geſchieden kan, jaren aaneen geheim blijft. Nu, de paartjes zijn gelukkig! Van nog meer andere avonturen zwijgen wij. Genoeg, allen in dezen roman huwen naar hunnen zin, een paar trotſche, weinigbeteekenende deernen uitgezonderd, die echter ook naar haren zin gehuwd waren, maar de *wegen des noodlots* hard noemden, offchoon die te haren aanzien ſlechts *regtvaardig* waren.

Noodlot! noodlot! dat bevalt ons toch niet regt; maar die naam is nu eenmaal in de mode, en de mode dwingt men niet. De roman heeft gewis eene goede zedelijke bedoeling; en evenwel vreezen wij, dat nu en dan eene mengeling van hetgeen waar en onwaar is bij dezen of genen wel eens onheil kan ſtichten; b. v. „ Ik wil zeggen, dat het ongeluk, „ groot of klein, tot het menſchelijk leven zoo goed be„ hoort als het geluk, en dat God wel gedaan heeft met uit „ onze aarde een groot raſphuis te maken, in hetwelk de „ honger onze tuchtmeester is, met het ongeluk. Want ik „ begrijp toch, dat wij met ons vieren hier, die niet tot de „ ſlechtſte menſchen behooren, meer verſtand en nadenken „ gebruiken, om ons dragelijk gelukkig te maken, dan een „ boer in een van de huizen ginds, wiens dag in arbeid en „ ſlaap, eten en rusten verdeeld is tot aan zijn' dood, aan „ welken hij geen' tijd heeft te denken. *Wij zien altijd op* „ *tot iets, dat wij niet weten te noemen, naar de eeuwigheid,* „ *van welke wij niets weten, gelijk de vorst, die bij zijn kas*„ *teel een' toren bouwen liet, om in zijne hoofdſtad te zien.* „ *Het Vosgeſiſche gebergte lag er tuſſchen, gelijk tuſſchen ons* „ *en de eeuwigheid het donkere, vreeſelijke, ondoorzigtige* „ *graf. Het zien daarheen en daarachter is vreeſelijk,* „ *offchoon ik even zoo min altoos leven wilde. Moet gij niet* „ *bekennen, dat het ongeluk, hetwelk den mensch tot den ar*„ *beid dwingt, het graf en de donkere eeuwigheid het best* „ *doet vergeten?*"

Merkwaardigheden uit het Leven van HARDY VAUX, *een tweemaal naar Botanybaai gebannen Misdadiger. Uit het Engelsch, naar de Hoogduitsche Vertaling. II Deelen. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. A. Diederichs en Zoon. 1821—22. *In* 8*vo. Te zamen* 537 *Bl. f* 3-12-:

Dat de vertaler hooger had, moeten wij hem vergeven; dat hij, daar hij niet stelen mogt, iets te verdienen opzocht, moeten wij prijzen. Maar of de vertaling van dit, ter opleiding van spitsboeven zeer geschikte, stuk beter dan stelen zij? ziedaar eene vraag, die, bij schier elke bladzijde, onwillekeurig zich aan ons opdrong.

Geschenk, uit Christelijke liefde, aan Jongelingen en Jongedochters tot raad en lering voor hun geheele leven. Naar het Hoogduitsch van G. H. ROSENMULLER, *Predikant te Oelzschau bij Leipzig. Te Zaltbommel, bij* J. Noman. 1822. *In gr.* 8*vo.* 208 *Bl. f* 2-4-:

Dit is een zeer goed, godsdienstig, christelijk boek, dat wij allen jongelingen en jongedochters in handen wenschen. Het loopt de zedeleer, met aanwijzing van de voornaamste punten, waar jonge lieden op te letten hebben, door, in 24 afdeelingen. De stijl is hartelijk, vrij van alle gezwollenheid, zaakrijk; maar niet van droogheid vrij te pleiten.

Ida van Falkenstein. Oorspronkelijk Tooneelspel. Te Groningen, bij J. Oomkens. *In kl.* 8*vo.* 103 *Bl. f*:-8-:

Eene jeugdige, schoone, brave vrouw is de heldin van het stuk, waarvan de schrijver de kunst vrij wel verstaat, om; van den aanvang af aan, de hartelijkste belangstelling voor de schoone in te boezemen, en, tot aan het einde toe, den lezer voor haar in onzekerheid en angst te houden, daar zij telkens in doodsgevaar is. Eindelijk, echter, is hare eer en haar leven gered. Het karakter van eenen hier voorkomenden booswicht is wat overdreven; ook konden wij nog andere aanmerkingen maken; dan, wij houden ons daar gaarne van terug; het stuk, zegt de titel, is *oorspronkelijk*, en het komt ons voor, dat de steller wel aanmoediging waardig is.

De Amerikaan. Blijspel. Oorspronkelijk in het Italiaansch geschreven door FEDERICI, *en naar de Hoogduitsche bewerking van* VOGEL *vertaald. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In kl.* 8vo. 150 *Bl. f* :-11-:

Zonder lagchen wordt dit stuk opgevoerd noch gelezen. Het stelt eenen gierigen schraper in het regte licht; brengt hem in aanraking met zeer brave en edele menschen, die hem meesterlijk doen uitkomen in al zijne verachtelijkheid. De zonderlinge Amerikaan behoort tot de braven. Hij krijgt een aardig vrouwtje, in stede van des gierigaards dochter, die hij even als eene koopmans-baal had willen ontbieden; de man is regt koddig, zoo ook zijn meisje. De andere wordt ook, mede door hem, aan haren braven minnaar geholpen. In meer dan één opzigt kon men het stuk in waarschijnlijkheid doen winnen; b. v. de koopmans-commisie kon, als eenige maanden vooraf gekomen, verhaald worden; dan behoefde de man niet op denzelfden dag te arriveren met zijnen brief, enz.

ANTIKRITIEK.

Aan de Heer J. W. IJNTEM. Gelieft zo goed te weesen, dit onderstaanden in het volgend Noemer van uwen *Letter Oefening* te plaatzen, waarmede Gij Mij zeer zult verpligte.

Aan den beoordeeler van het werk, getiteld, *Den Aartsvader Jacob, en het Regentschap van Joseph, in Egipten.*

I.

Gij vitter in den Hoogsten Graat,
U vitterij die kend geen maat,
Hoe! wil Gij 't al bedillen,
Moet een die wijnig heeft geleerd,
Geheel door U zijn overheerd,
Zig van U laten villen.
Neen vitter neen, om U alleen,
Zou 'k Mij te waardig achten,
In Dothans Kuil, zou ik zoo'n Uil,
Voor Euwig doen vernagten.

2,

2.

Wat hoeft dit Boek door U Gezift,
Daar ik met dit eenvoudig Schrift,
Mijn Eigen wil vermaken,
En ook voor Mijn's Gelijk met een,
Maar niet dat Gij met trotſche ree'n,
U Gal op mij zou braaken.
Neen vitters baas, Het is geen aas,
Voor U om op te Aaſen.
't Gaat U niet aan, 't is ſlegt gedaan
Om zoo op mij te raſen.

3.

Ik die het meest voor mijn vertier,
Bragt Jacobs Leven op Papier,
En Meld ook Joſephs Leven,
Zou Gij dan met een trotſche moed,
Dit werk vertrappen met de voet,
Door Mij met Lust beſchreven.
'T is mij tot Last, Dat zoo een kwast,
Komt over Mij bedillen,
Had 'k dat Gedagt, 'k Had mij Gewagt,
Mijn tijd zoo te verſpillen.

4.

Maar of ik denk 't is tog te laat,
Dus ſtoor ik mij niet aan U Praat,
't Geeft Mij vermaak te ſchrijven,
En of Gij dan U tijd verſpild,
Met dat Gij dit mijn werk bedild,
Het moet Geſchreven blijven.
Dus of Gij raasd, En of Gij blaasd,
Ik wil er niet om Geven,
't Eenvoudig ſtuk, Is nu in druk,
Geſchreven blijft Geſchreven.

Breukelen, A. D. JONG.
7 Julij 1823.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbeloefening over de Handelingen der Apostelen; of vroegſte Geſchiedenis der Chriſtelijke Kerk, naar het tweede Boek van Lucas. Door JAN VAN EYK, *in leven Predikant te Loosduinen. Voorafgegaan van eene korte Levensbeſchrijving van denzelven, medegedeeld door Do.* R. P. VAN DE KASTEELE. *Te Amſterdam, bij* A. B. Saakes. 1822. *In gr.* 8vo. *XXVIII en* 144 *Bl. f* 1-10-:

Bijbeloefeningen over den Brief van Paulus aan de Filippenſen. Door H. W. C. A. VISSER. *Predikant te IJsbrechtum. Te Sneek, bij* F. Holtkamp. 1822. *In gr.* 8vo. 219 *Bl. f* 1-16-:

Proeve van Bijbeloefeningen over Jo. IX, voor eenvoudige Chriſtenen; met eene hartelijke toeſpraak aan negentien mijner Leerlingen en aan de Gemeente bij derzelver bevestiging tot Ledematen. Door een oud Leeraar der Hervormde Chriſtelijke Gemeente. Te Rotterdam, bij A. May van Vollenhoven. 1823. *In gr.* 8vo. 95 *Bl. f* :-15-:

Sinds de Synode der Hervormden de Leeraren tot het houden van Bijbeloefeningen opwekte, is dit woord zeer in de mode en zwang, en het wordt op veelſoortige voorſtellen en geſchriften toegepast. Wat die Synode onder deze benaming bedoeld hebbe, is, ook na de inlichtingen door Professor HERINGA, niet volkomen duidelijk; het is ons intusſchen vrij onverſchillig, indien maar, hetgeen men onder dien naam het publiek aanbiedt, goed en nuttig is. De hier boven genoemde ſtukken hee en alle *Bijbeloefeningen;* zij zijn van verſchillenden vorm.

1. Nu wijlen de Eerw. VAN EYK is, ook door zijne vele geſchriften, als een ijverig en regtſchapen Evangelie-

dienaar bekend, en deze zijne Bijbeloefening is voor zijne hoogachters en vrienden eene waardige nalatenſchap. Deze *laatſte arbeid* van den voortreffelijken man *draagt* (zeggen wij met zijnen Lofredenaar) *het kenmerk van een opgeklaard hoofd en een warm godvruchtig hart.* Oorſpronkelijk werden de *Handelingen der Apostelen* door VAN EYK in Leerredenen voor zijne gemeente behandeld; en dit werkje behield, hoewel niet geheel, toch wel iets van den vorm daarvan. Het doel van dezelve was eene duidelijke voordragt van de vroege geſchiedenis der Christenkerk. Eene korte Inleiding wijst de grondlegging dezer Kerk aan; dan wordt aangetoond: I. wat 's Heilands Afgezanten gedaan hebben ter ſtichting en uitbreiding der Kerk; 1) hunne reizen, 2) prediking, 3) wonderwerken, 4) en herderlijke zorg; — II. de tegenſtand, dien de Apostelen ontmoet hebben; — III. Goddelijke tusſchenkomst en medewerking; — IV. eindelijk de uitwerking van de prediking der Apostelen. Alles wordt met veel naauwkeurigheids aangewezen en ontwikkeld, en hier en daar ontmoet men oordeelkundige en duidelijke wenken. Voorts zijn achter ieder ſtuk, ter beoefening, heilzame en regt ſtichtelijke vermaningen en opwekkingen gevoegd. Onder aan den voet der bladzijden zijn de plaatſen in het boek der Handelingen genoemd, die alles, wat in den tekst gezegd wordt, aanwijzen en bevestigen. Wij verklaren dus gerust, dat niemand zich des aankoops dezer Bijbeloefening over de Handelingen beklagen zal. — De levensbeſchrijving, die wij ſtraks eene lofrede noemden, is echter onopgeſmukt; zij doet den ſteller eer aan, en behelst niets dan tastbaar welverdienden lof.

2. Op eene andere wijze geeft ons de Eerw. VISSER zijne Bijbeloefeningen in handen, die ook wel uit gehoudene Leerredenen ontſtonden, maar nu in eenen meer doorloopenden vorm door hem bearbeid zijn. Hij ſchikt deze uitgave van hetgeen hij bij zijne vroegere en tegenwoordige gemeente gepredikt had tot een bewijs van aandenken en voortdurende liefde, en geeft dit werk na volbragten vijfentwintigjarigen predikdienst in het licht. Zoo ont-

ontvangt, dan nu het publiek, nevens den tekst der gewone overzetting, eene zeer goede en duidelijke omschrijving, waarin de oorspronkelijke uitdrukking van den grondtekst kenbaar is; en aan den voet der bladzijden vinden wij regt verstandige en Christelijke redeneringen, ter opheldering en bevestiging. Ook het toepasselijk gedeelte der Leerredenen is bij deze omwerking niet verloren gegaan, maar achter iedere afdeeling (deze zijn *negen* in getal) is het daartoe strekkende gevoegd. — Inhoud en vorm zijn geheel van dien aard, dat wij geenszins twijfelen, of de Eerw. VISSER vindt bij iederen bevoegden beoordeelaar goedkeuring en lof, en zal, door dezen zijnen arbeid, menig Christelijk huisgezin bij uitnemendheid leeren en stichten.

3. De Proeve van Bijbeloefeningen van den ouden ontgenoemden Leeraar bestaat in drie stichtelijke Leerredenen, in welke de geschiedenis wordt nagegaan, en tusschen de verklaring toepasselijke aanmerkingen worden ingevlochten. Wij gunnen ook aan deze Leerredenen den naam van Bijbeloefeningen, en twijfelen geenszins, of dezelve zijn met nut gehoord. „Voor geleerden," zegt het Voorberigt, „komen deze bladen niet in het licht; maar voor „eenvoudige Christenen, vooral ten platten lande, die „het Evangelie in zoo verre kennen, dat zij met een „kinderlijk hart in JEZUS geloven, op Hem vertrouwen, en van Hem den weg der zaligheid willen leeren; — voor hen, die noodig hebben, dagelijks in de „leer bevestigd, in dat geloof versterkt, en in die gezindheid overvloediger te worden, ten einde hun godsdienstig gevoel, redelijk geleid, aan den geest van het „Evangelie beantwoorde." Dit publiek is, vertrouwen wij, in ons vaderland talrijk; en wij mogen ons verblijden, als deze Leerredenen bij zoodanig publiek gezocht en gelezen worden. — De toespraak op den laatsten avond van het jaar 1821, uit JOSUA XXIV: 15ª, verdient bij uitnemendheid den naam van *hartelijk*. — De oude Leeraar stichte nog lang bij zijne gemeente zeer veel goeds! Het blijkt, uit zijne inachtneming der latere Synodale

raadgevingen en wenken, en uit het veel en doelmatig gebruik, hetwelk hij van de *Evangelische Gezangen* maakt, dat hij het nieuwe geenszins, omdat het nieuw is, verachtt, maar gaarne medewerkt tot alles, waarin hij voor de gemeente nut ziet. Ook in dit opzigt verdient hij alzoo grootelijks onze achting.

Ter beoefening aangewende Vertoogen over het achtste Hoofdstuk van den Brief van Apostel Paulus aan de Christenen te Rome: door R. SPEELMAN. *Te Z. Boemel, bij* J. Noman. 1823. *In gr.* 8*vo.* *XXIV en* 456 *Bl. f* 3-12-:

De Schrijver bidt aan elk vergiffenis, en een ootmoedig, bedachtzaam en bescheiden hart toe, die zich stoot aan zijnen *naam*, om gewigtige redenen voor dit zwaarlijvig boekdeel geplaatst. Naar die redenen laat hij ons gissen, Lezer! Tot aanbeveling des werks is de naam van SPEELMAN wel niet geschikt; en, schoon waarheid altijd waarheid is, al predikte haar de Duivel, is de ergernis, die men niet wegneemt, te voeden wel niet wijs of vroom gehandeld. Om zijns oogmerks wille, had SPEELMAN beter gedaan, wanneer hij zijn' naam had verzwegen; want, in welke handen nu of in volgende tijden 's mans werk ook kome door dien naam, (zie bl. IX, XVII) die zich aan dien naam stooten, laten het zeker ongelezen; waarbij *zij* echter niets verliezen. De man wil niets *van* of *voor* zichzelven zeggen; waarom dan aanstoot gegeven, en het volgende ook niet maar weggelaten? „ Menigmaal vertroost mij de Heer — ook daarmede, dat zijn geest, de geest der genade er wel raad toe weet, en er ook genadig genoeg toe is, om door, in zijne alvermogende hand gepaste middelen, alle bederf in ons onder te brengen."

SPEELMAN was, weleer, waardig, althans geacht Leeraar in het Gereformeerd Kerkgenootschap, die ook als Schrijver over de *Onmagt* eenige vermaardheid verwierf,

wierf, gelijk mede door een boekje voor de Nederlandſche Jongelingſchap, waarvan de beoordeeling in dit Tijdſchrift (voor 1814. No. 6) hem aanleiding gaf tot een' uitval op de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, (zie *Rec. o. d. Rec.* VII. No. 7.) De ſteller van *dit* verſlag was reeds bezig met dien uitval te beantwoorden, uit hoofde des invloeds, welken SPEELMAN had door den reuk zijner regtzinnigheid en vroomheid, toen de man gemeente en bediening verliet, en ſedert berucht bleef door de hem nagegane beſchuldiging van *Paederestie*. Is het wonder, dat men zich aan zijn' naam ſtoot, en onvoldaan is met zijne betuiging: „de redenen, waarom ik mijn' naam niet verberg, zijn gewigtig, maar ik wil van en voor mijzelven niets zeggen;" terwijl intusſchen de man van dien naam, in de ernſtigſte taal der gemoedelijkheid, zich over de praktijk der Godzaligheid laat hooren? De Recenſent ſchreef dit niet onbedacht neder, en zal zich verblijden, had hij hierdoor aanleiding gegeven, dat SPEELMAN zoo eens van en voor zichzelven ſchreef, dat de door hem gegevene ergernis althans beter werd weggenomen, dan door deze Vertoogen geſchieden kan. Tot zoo lang houde hij zijn' naam liever verborgen, dan dat anderen zich ſtooten, al wilde hij over elk der 192 Kerkgezangen eene Commentarie ſchrijven, daar hij toch ſchijnt te moeten ſchrijven, zoo als wij er eene over het 37ſte Gezang kennen, (die het leest, merke daarop!) door ſommigen aan een' man van groote kunde en godsvrucht, (*Rec. o. d. Rec.* X. No. 3.) door anderen aan SPEELMAN toegeſchreven.

Het ſchijnt, dat de voormalige Prediker over deze vervolgſtof heeft *geoefend*, zoo als men dat noemt. De drieentwintig Vertoogen eindigen met *Amen*, ſomtijds nog een *Halleluja* er bij, waarop telkens eene opwekking tot het gezang en een gebed volgt, bij hetwelk men aan Matth. VI: 7 maar niet denken moet. Deze Vertoogen, met welke SPEELMAN niet weinig is ingenomen, blijkens het Voorberigt, waarin hij zoo wat uitweidt over uitlegkundige vrijheid en de noodzakelijkheid der van hem

gevolgde manier van voordragt, uit te lezen, was den Recenſent onmogelijk, en ſcheen hem een onverantwoordelijk tijdverlies toe. Zie hier echter een en ander proefje:

Bl. 60. „ Het is wat anders het vleesch nog in zich te voelen werken, ja zelfs onder de wet der zonde gevangen genomen, en als een met tegenzin medegaande *ſlaaf* te worden weggevoerd, en wat anders het vleesch zorgeloos in zich te zien heerſchen." Recenſent dacht, dat dit verſchil niet zoo wijd is, en SPEELMAN immers ook, die bl. 75 ſchrijft: „ Welke zullen deszelfs uitwerkſelen zijn (die van het bedenken des vleeſches) bij hen, die — als *ſlaven van het vleesch* de eeuwigheid in zeden?"

Bl. 342. „ Gij kunt geroepen worden tot het ondergaan van haat, ſmaad en verachting, omdat gij, zoo als men het noemt, een fijne zijt, ezv. ook kan het u verordineerd zijn, om, door vele kastijdingen en dikwijls treffende tuchtigingen, aan de zonde, mogelijk wel aan uwe bijzondere en nabijliggende zonde ontwend te worden, terwijl anderen, zelfs Godvruchtigen van u zeggen: hij heeft geen heil bij God."

Bl. 379. „ Al hadt ge u in de ſhoodſte zonden verloopen, en dat gedaan tegen eene menigte van overtuigingen, ja tegen de teederſte verpligtingen; al hadt gij het jaren lang daarin volgehouden, en al ware daaronder het bederf der zonde bij u zoo diep ingekankerd, en dermate door uw geheele wezen heen doorgedrongen, dat men eerder eene moorenhuid zoude blankmaken, en eens luipaards vlekken wegnemen zoude, dan dat zulk een verouderd bederf in u zou kunnen te ondergebragt worden, er zoude nog niet één reden beſtaan, waarom gij u niet in die Goddelijke liefde en ontferming zoudt influiten, ezv." — Zoete vertroostingen, voor hen, die zoo gaarne uit bevinding ſpreken en hooren ſpreken! Hier hebben zij hunnen man, o! Zij kunnen er zich zoo bij neêrleggen!

Maar reeds genoeg. Schriftverklaring wacht men hier zoo zeer niet. In *eenige aanmerkingen over ſommige ge-*

zeg-

zegden in dit achtſte Hoofdſtuk treft men die echter aan, maar, hoewel niet altijd verwerpelijk, weinig beantwoordende aan de verwachtingen, die de *nederige* man (Voorb. bl. VI) ons inboezemt, als hij ons zegt, alle hem mogelijke hulpmiddelen gebruikt te hebben, om de meening van den Apostel regt te verſtaan, zonder iemand ſlaafachtig te volgen of na te ſchrijven, en dat hij getracht heeft ons geen oppervlakkig en onbekookt geſchrijf in handen te geven. Recenſent vond hier en daar wel iets, dat opmerking verdient, en van de waarheid van SPEELMAN's betuiging blijken geeft; maar dat op zijn begrip van des Apostels meening zijn ſystema en zijn ſubjective ſmaak meer invloeds hadden, dan gene op dezen, is duidelijk. Voor de lezers van dit boek zijn ook die nadere aanmerkingen grootſtendeels zoo zeer te veel, als ze te weinig behelzen zouden voor anderen. Maar, wat is dat? SPEELMAN is dan zeer tegen de citatiënjagt, omdat dezelve of den lust verraadt, om zeer groote belezenheid te vertoonen, of hunkering, om door het gezag van anderen den lezer voorin te nemen, en van beiden is de man zeer afkeerig. (VI.) Maar — wat heeft dan die omſlagtige noot te beduiden, aan den voet van bl. 154—160 zoo bijster klein en digt gedrukt, ter wederlegging (anno 1823!) van het begrip, dat Jezus zijne bergrede hield, en dus ook zijn voorſchrift tot het gebed gaf aan hen, van welke hij vooronderſtelde, dat zij waarlijk reeds geloovigen en aanvankelijk bekeerden waren, en welke hoot eindelijk nog heenwijst naar het *Letterk. Mag.*, dat is naar SPEELMAN zelven? Wat, die ſopperige aanteekening, bl. 236—238, over het op het hart brengen van Bijbelplaatſen door den H. Geest, waarbij de Leeraars van den Godsdienst nog eene pastorale les ontvangen? Wat, dat Hebreeuwsch en Grieksch, dat hier en daar wonderlijk uitkijkt met Hollandſche letters? En hoe zullen dat toch die *luidjes*, die deze Vertoogen gebruiken, uitſpreken, b. v. bl. 213 het woord *Phanerhocin?*

Nog een woord over de gebeden. Zoo dikwijls de man betuigingen van goede voornemens in dezelve hoort, ko-

men ze hem voor als een pligtplegend vleijen met den mond; „men zal dus," zegt hij, „in de, door mij *geleverde*, (!) gebeden, zulke fraaije pligtplegingen niet vinden." Nu, dat kan wel waar zijn; die gading heeft, zie de ganſche leverancie na! — maar, dat gedurig wederkeerend „*o! och! ei! ach! ja, maar, neen*," dat praten, redeneren, opperen en oplosſen van tegenwerpingen aan God is ook zoo heel fraai niet. Het boek valt ons, hier, open bl. 386: „o Vader! wanneer wij ons, in benaauwheden, als gansch *ontblooten*, voor u nederbogen, dan wendet gij u tot ons gebed, ezv." Bl. 387. „Honderdmaal is het ook ons ernſtig voornemen, om u welbehagelijk te zijn, maar gij weet, wij kunnen daarin zonder uwe hulp, zonder den invloed, en krachtdadigen bijſtand van uwen Geest niet flagen; dit heeft de ondervinding ons reeds lang en menigmaal geleerd." Derhalve, men zegge wat men wil, maar — de ſchuld wordt op God geworpen. Neen, SPEELMAN! de ondervinding heeft ons geleerd, dat wij Gode onbehagelijk zijn, wanneer wij den Heer door zijnen Geest niet in ons *laten* werken. Bl. 273 lezen we: „Wij, die dit ſchrijven, (*nos poma natamus!*) verkeeren thans in veel lijden, en onder de ervaring van menigvuldige zwakheden, maar het is ons eene zeer groote vertroosting, dat wij, wanneer wij ooit geroepen worden, om lijdenden te vertroosten, zwakken te ondersteunen, en hulpeloozen te helpen, en we kwamen daartoe nog al dikwijls in gelegenheid, wij omtrent hen nooit met koude ongevoeligheid, nooit met meesterachtige hardheid, maar met innig medegevoel en liefderijke hulpvaardigheid zijn werkzaam geweest." 't Is zeker veel, dat men een *hulpeloozen* kan helpen; maar toch zij, die door hunne heilige ambtsbediening geroepen worden tot der lijdenden en ſtervenden hulpe, en zich in die betrekking zoo vaak verlegen bevinden, zullen met SPEELMAN's gave des gebeds wel niet meer kunnen uitregten, dan met hunne voorzigtigheid en menſchenliefde, althans niet tot eigen genoegen,

zij

zij het dan al, dat een ander zich met den *kranken troost* behelpe, die hem hier wordt voorgeteemd.

Doch, ſcheide van dit boek de beoordeelaar, die, dacht hij niet aan den vloed der aan te kondigen geſchriften, nog wel eens praten wilde over SPEELMAN's verklaring van het zuchtend ſchepſel, en de regt ſtichtelijke anekdote, bl. 313 medegedeeld; maar de lezer mag niet langer worden opgehouden. Alleen nog dit: het werk krielt van drukfeilen, van welke SPEELMAN zelf 25 malen *kwalen* opmerkt, dat, verholpen, in *kwaden* verandert; en het werk is opgedragen aan 's mans kinderen met een rijm, zoo als de poëzij in de *Boekzaal der geleerde Wereld* er meestal uitziet.

Recenſent houdt dit geſchrijf niet alleen voor onnoodig, maar voor onleesbaar ook voor allen, die zoo wel op verſtandige ſtichting des gemoeds aanſpraak mogen maken, als *hij* dat voor zichzelven vrijmoedig doet, wien de waterige ſtijl en het vrome gewawel van den Ex-Dominé erg heeft verveeld en gehinderd, en die hem, zoo hij eens, en welke ſoort van aanmerkingen hij op dit verſlag maken mogt, bij dezen het *laatſte* woord ſchenkt.

J. C. SWIJGHUISEN GROENEWOUD, Oratio de ſanguinis, quae vocatur, vindicta Arabibus maxime propria. Groning. 1822. 4to. 18 pag.

Het is overbekend, dat de Oosterlingen, in het algemeen, zeer wraakzuchtig zijn. Hoe bekend het echter zijn moge, leverde het eene gepaste ſtof voor den Hoogleeraar GROENEWOUD, toen hij den post van Rector aan de Illustre School te Franeker nederleide. Trouwens, het is niet mogelijk, altijd iets geheel nieuws te vinden tot het onderwerp van eene Latijnſche redevoering, welke men geroepen is te houden. De wraakzucht, als den Arabieren vooral eigen, is, op zichzelve, gansch geene onbelangrijke ſtof; en, welke ſtof men ook kiezе, het komt vooral op de wijze van behandeling aan. Deze nu

is, in de onderhavige redevoering, zoodanig, dat dezelve zich met genoegen laat lezen, en eenen man, in zijn Oostersch vak bedreven, aanduidt, die over zijne ſtof veel meer had kunnen zeggen, indien hij niet de kortheid had willen en moeten betrachten.

De redenaar begint, met weinige woorden te bepalen, welke Arabieren hij op het oog hebbe, en van welke wraakzucht hij ſpreken wil. Hij beſchouwt hier alleen de woestijnbewoners, die hun karakter het onveranderlijkst bewaard hebben; en door de hun eigene wraakzucht verſtaat hij die allergeweldigſte aandoening en drift, waardoor de Arabieren ſteeds geneigd waren, om ten ſpoedigſte alle onregt, en vooral een' moord, hunner familie aangedaan, of, zoo als zij het noemen, het bloed hunner naastbeſtaanden, te wreken. De Arabieren, dan, rekenen niets voortreffelijker, waardiger, roemrijker, dan zoodanige wraakzucht. Zij noemen zich allergelukkigst, wanneer zij den pligt daarvan kunnen uitoefenen, en allerongelukkigst, wannneer hun de gelegenheid daartoe ontbreekt. Vanhier dan, dat hunne Dichters dikwerf de wraakzucht bezingen: zoodat deze bij alle gelegenheden genoeg doen zien, dat, hoezeer zij een' hoogen prijs ſtellen op het zwervend herdersleven, op de matigheid, op de trouwheid, op de edelmoedigſte dienstvaardigheid en op de gastvrijheid, zij echter het allermeeste de heldhaftigheid, met wraakzucht gepaard, verheffen. Deze drift is bij de Arabieren zoo diep geworteld, dat, hoe zeer Mohammed zich daartegen verzet hebbe, hij tegen dezelve niets vermogt heeft. Deze wraakzucht vindt men ook wel bij andere onbeſchaafde volken, maar nergens in dien hoogen graad als bij de Arabieren. De oude Hebreërs, ſchoon, zeer natuurlijk, veel met hen gemeen hebbende, en ook tot wraakzucht zeer geneigd, toonden echter, over het algemeen, daarin dien zelfden roem niet te ſtellen als de Arabieren, en hunne Dichters prijzen de wraakoefening niet evenzeer aan. De reden hiervan is niet alleen, dat de omzwervende Arabieren nog in een' onbeſchaafden en, als 't ware, kinderlijken toeſtand zijn,

maar

maar beſtaat voornamelijk in hunne nomadiſche en vrije leefwijze, en gedeeltelijk ook in den roem der wraakzucht, door hunne Dichters met ijver bezongen; en dit wordt door plaatſen, uit Dichters, genoegzaam in het licht geplaatst.

De redevoering wordt beſloten met het vermelden van al hetgeen tot de plegtigheid van den dag betrekkelijk is.

Verſlag over het al of niet beſmettelijke der Gele Koorts, vooral in betrekking tot het werk van den Franſchen Geneeskundigen DEVÈZE, *door* E. J. THOMASSEN A THUESSINK. *Te Amſterdam, bij* Pieper en Ipenbuur. 1822. *In gr.* 8*vo.* 118 *Bl. f* 1-2-:

Als Secretaris van de eerſte klaſſe van het *Nederlandsch Koninklijk Inſtituut*, berigt ons de Hoogleeraar VROLIK, dat wij door hetzelve, op uitnoodiging des Ministers voor Onderwijs enz., dit Verſlag ontvangen, hetgeen ons reeds deszelfs waarde zou getuigen, indien de naam van THUESSINK hiervoor geen borg was. Zeker kon de klaſſe hare belangen in geene geſchiktere handen ſtellen, en het ſchijnt, dat de overige drie Gekommitteerden het werk geheel aan den waardigen Hoogleeraar hebben overgelaten; vruchteloos ten minſte bleven wij op hun gedrukt berigt wachten, hetgeen de reden is, dat wij niet vroeger van dat van THUESSINK melding maakten.

Doelmatig geeft deze eerst den inhoud van het werk van DEVÈZE op, waarin hij de beſmettelijkheid der gele koorts ontkent, en dezelve als het gevolg van plaatſelijke oorzaken verdedigt: hiertoe onderſcheidt hij *infectie* en *contagie*, noemende de eerſte een beginſel van rotting, dat aan het voorbeſchikt individu wordt medegedeeld, en waartoe hij de gele koorts brengt; terwijl contagie de wijze is, waarop de zieke zijne ziekte door middellijke of onmiddellijke aanraking mededeelt. Vervolgens geeft de Heer THUESSINK de gronden en waarnemingen op van verſchillende Schrijvers, die de beſmettelijkheid ontkennen; de meesten, echter, bepalen zich tot nega-

gative bewijzen, te weten, dat in ſommige gevallen perſonen, aan deze contagie blootgeſteld, vrijbleven: de latere verdedigers dezer leer, ROCHOUX en DALMAS, geven geene ſtelligere bewijzen op; ROCHOUX erkent zelfs de beſmettelijkheid in gematigde luchtſtreken, noemt de ziekte dan eene typhus met gele koorts, en uit een later berigt van PARISET weten wij, dat hij, bij de verſchrikkelijke Epidemie van *Barcelona* in 1821, zich voorzigtigheidshalve op het land begaf.

Vervolgens gaat de Heer THUESSINK tot de bewijzen over, die de beſmettelijkheid ſtaven. Onder deze komen vooreerst de berigten van CARREY, dat de ziekte te *Philadelphia* in 1793, even als in 1762, van buiten aangebragt en beſmettelijk was; dat aldaar niet dan de afgezonderden in de gevangenis en in het armenhuis vrijbleven; ook toonde hij, dat zij niet van het weder afhing, hetzelfde wat Dr. LINING aangaande vier Epidemiën te *Charlestown*, die ook aangebragt waren, had opgeteekend. Niemand echter betoogde de beſmettelijkheid beter dan A. MOREAU DE JONNES; hij ſtelt, dat deze door middellijke of onmiddellijke aanſteking verplant, door hitte, vochtigheid en zeelucht ontwikkeld wordt, en bewijst door vele daadzaken, dat de gele koorts noch van klimaat noch van andere plaatſelijke oorzaken afhankelijk, maar het onmiddellijk produkt van eene eigendommelijke ſtof is, die, alleen door infectie werkende, een geringen graad der ziekte voortbrengt, terwijl de hevigſte door contagie veroorzaakt wordt. Waar de ziekte éénſ geheerscht heeft, ſchijnt zij zich te akklimatéren, en onder begunſtigende omſtandigheden terug te komen. Ook DURANDO betoogt de beſmettelijkheid door voorbeelden van aanbrenging, en door het bewijs, dat zij zich bij éene ſtad bepaalde, indien door onvoorzigtigheid geene gemeenſchap plaats greep, wanneer de gevolgen zich ſpoedig openbaarden. Ook AREJULA en KERAUDREN geven vele voorbeelden van beſmetting door koopwaren, en bevestigen deze door de uitgeſtrektheid van 150 mijlen, welke de ziekte doorliep. Door dergelijke

over-

overtuigende voorbeelden bewijzen BERTHE, FABRIE en BROUSSONET de besmettelijkheid der Epidemie in *Andaluzië* van 1800, welke ook doorstraalt in die van 1803 en 1804, welke moeite zich ook PUGNET, ARANSON en PALLONI gegeven hebben, om dezelve te bedekken. Wegens de Epidemie van 1819 getuigt PARISET, dat zij zich nergens vertoonde, dan daar zij klaarblijkelijk was aangebragt; dat zij overal van een enkel individu uitging, en de gemeenschap volgde, die de menschen onderling hadden, hoewel zij ook door de lucht werd voortgeplant. Te *Xeres* werd zij door een doortrekkend regement uit *Cadix* gebragt; hier bleven de gevangenen vrij, tot dat eenigen, uitgebroken en teruggevoerd, ook hier doodelijke besmetting bragten. PARISET vooronderstelt evenwel, dat deze Epidemie niet zeer besmettelijk was; dat hitte en andere begunstigende omstandigheden dezelve ook in onze gewesten kan doen heerschen, gelijk in *Frankrijk* en *Zwitserland* reeds geschied is.

De bewijzen voor en tegen de besmettelijkheid voorgedragen hebbende, gaat THUESSINK tot derzelver beoordeeling over, en denkt met den Heer JONNES, dat er slechts een schijnbaar verschil tusschen infectie en contagie bestaat, hetgeen wij niet aannemen, daar de gevallen menigvuldig zijn, dat het onderscheid tusschen miasma en contagium wezenlijk en noodzakelijk is. Wij vinden hier des Hoogleeraars meening duister, daar hij bl. 73 zegt: „Ik kan niet zien, dat er meer verschil is tus„schen de gele koorts en de pokken, dan tusschen deze „ en het schurft, en de lues. De eerste worden door de „ lucht en door aanraking, of van zieke of van besmette „ personen, voortgeplant; de laatste eveneens." Wij kunnen immers niet vooronderstellen, dat hij de voortplanting van de lues, van de schurft door de lucht verdedigt? Iets anders is het, of dit onderscheid hier van pas zij, daar de gemelde waarnemingen en voorbeelden voldoende bewijzen, dat hier geene infectie, maar contagie door het produkt der ziekte zelve plaats heeft.

Dat tusschenpoozende en afgaande koortsen, typhus

en pest in eene voortgaande orde uit gelijke oorzaken zouden voortkomen, in elkander loopen en nimmer besmettelijk zijn, wordt door den Hooggel. THUESSINK ligt wederlegd, ook door het voorbeeld van den loop, die nu en dan slechts besmettelijk is, en vooral door de gelijkenis, die de gele koorts met andere aansteekende ziekten heeft. Vervolgens ontzenuwt hij het gevoelen van DEVÈZE, dat zij uit haren aard een uitwerksel van opgegevene oorzaken zijn zou, zonder bijkomend specifiek miasma, en komt eindelijk tot de besmettelijkheid der ziekte, waarin hij de grootste moeijelijkheid zegt te vinden in daadzaken, welke geloofwaardige Schrijvers wederzijds voor hun gevoelen aanvoeren. Deze zwarigheid, echter, schijnt ons toe grootendeels te vervallen door de overdenking, dat één geval van besmetting, bondig bewezen, de overige voorbeelden, waar de besmetting onder zekere omstandigheden door aangebragte smetstof niet vatte, opwoog, en dat men hierom even min de gele koorte als de pokken of de pest van besmetting kan vrijpleiten, en wel even zoo min als de *Egyptische* oogontsteking, van welke de Hoogleeraar, om de roekelooze proeven, met de zwarte smetstof genomen, van hun gewigt te berooven, de getuigenis van den Heer EINTHOVEN aanhaalt, die de stof dezer oogontsteking vruchteloos op gezonde oogen zag overgebragt. — Na een geschiedkundig overzigt wegens de besmettelijkheid in vroegere tijden te hebben geleverd, haalt nu de Heer THUESSINK de getuigenis van den hem zeer geloofwaardigen Dr. CROISSANT aan, die de Epidemie in 1803 te *Berbice* waarnam, waar ze uit *New-York* werd aangebragt, zonder dat toen eenige oorzaak bestond, die hare ontwikkeling kon begunstigen. Zij woedde echter hier gedurende drie maanden, hield eene poos op, verspreidde zich op nieuw onder de uit *Suriname* en *Demerary* aangekomene troepen, ging in September op de *Engelschen* over, die dezelve naar *Barbados* en *Trinidad* bragten, waar zij niet slechts de pas aangekomene *Europeanen*, maar, gelijk in *Berbice*, de geakklimatcerde Blanken hare besmettelijkheid deed onder-

vin-

vinden. Na verder eenige bepaalde voorbeelden van besmetting bijgebragt te hebben, besluit CROISSANT zijn betoog, dat de gele koorts alleen op plaatsen voorkomt, welke met *Noord-* en *Zuid-Amerika* in handelsbetrekkingen staan, en dat zij met deze vermenigvuldigd is, blijkens zijne opgave, dat dezelve van 1492—1500 3 maal, in de 16de eeuw 5 maal, in de 17de 20, in de 18de 134, in de twintig jaren dezer eeuw 108 malen, en in 1804 alleen 9 malen groote verwoestingen in *Europa* aanregtte, waar zij van 1808 tot 1820 28 malen waargenomen is; terwijl in deze Epidemiën dikwerf voorbehoedmiddelen tegen de ziekte beschutteden, hetgeen zij toch tegen miasma in den dampkring niet zouden vermogt hebben. — Uit dit alles trekt nu THUESSINK het besluit, dat de gele koorts, in *Zuid-Amerika* en de *Antilles* geboren, ook in *Noord-Amerika*, *Spanje* en elders hare besmettende kracht behoudt; dat zij door klimaat wel gewijzigd, maar niet vernietigd wordt, alzoo door handel in onze Noordelijke streken kan worden ingevoerd, en het dus alleronvoorzigtigst zou zijn, om iets in het nemen van maatregelen omtrent de Quarantaines te verminderen.

In een Naschrift maakt de Hoogleeraar nu nog melding van twee Verhandelingen van LE FORT en DUPUY, welke beide uit hunne waarnemingen besluiten, dat de ziekte niet besmettelijk is, van plaatselijke en constitutionele oorzaken afhangt, en dus niet overgebragt kan worden, hetgeen door het vorige genoegzaam wederlegd wordt; want, ook al toegestaan, dat de ziekte in *Amerika* endemisch en voor de inwoners niet meer besmettelijk ware, zou dezelve toch naar *Europa* overgevoerd en daar besmettelijk kunnen worden; ook bevestigt THUESSINK de getuigenis van PARISET voor de Epidemie van 1819 in *Andaluzië* door die van VENTURINI, en die van PARISET en BALLY voor de gele koorts te *Barcelona* in 1821 door het uitvoerig werk van AUDOUARD, waarin deze bewijst, dat de ziekte aldaar uit de *Havanna* is overgebragt en alleen door besmetting voortgeplant, terwijl kloosters, weeshuizen en

ge-

gevangenisſen vrijbleven, en men zonder vrees voor aanſteking door de lucht kon gaan.

Tot dusverre THUESSINK. Hoewel ook ons deze bewijzen overtuigend ſchijnen, en zij daarenboven door TEXTORIS in *Marſeille* bevestigd worden, zijn zij echter door deszelfs ambtgenoot P. M. ROUX wederlegd, wiens gevoelen van niet beſmettelijkheid ook door den van *Amerika* gezondenen LEMERY verdedigd, en door den *Engelſchen* ROB JACKSON, in zijn voortreffelijk werk over Epidemiën, bevestigd wordt; hetzelfde gevoelen verdedigen RAOUL DE CHAPMANOIR en IRVINE, de *Noord-Amerikaanſche* geneesheeren S. JACKSON, J. WATTS, en de uitgevers van *the Amer. Recorder* en van *the Med. Repoſitory*, en de Geneeskundige Societeit te *New-Orleans*, welke den endemiſchen oorſprong aan hitte, rotting en ſlechte leefwijze toeſchrijven. Zien wij nu deze meening door de *Spaanſche* geneesheeren ALF. DE MARIA, F. SALVA, F. X. LASO, S. SOLA en MAN. HURT. DE MENDOZA bevestigd, en door R. R. VELASQUEZ, die in 1819 de gele koorts te *Mallaga* waarnam, de beſmettelijkheid wederom door voorbeelden geſtaafd, dan verlangen wij gretig, dat vooral de Heer THUESSINK of een der overige Gekommitteerden het werk voltooijen, en ons de ſlotſom hunner overwegingen leveren; ſteunende op het boven door ons geſtelde, dat één daadzaak van beſmetting tegen vele andere voorbeelden opwege; dat de poozen tuſſchen de Epidemiën, in welke de luchtsgeſteldheid voorbeſchikkend was en de ziekte evenwel niet uitbrak, de beſmettelijkheid bevestigen; dat vooral de waarnemingen dit getuigen, dat zelfs op zee, waar geene plaatſelijke oorzaak, geen gebrek in de leefwijze het geval was, de ziekte plotſeling door beſmetting uitbrak, hoedanig eene FIEDLER, *uber das G. Fieber, Tubing.* 1806, verhaalt: Toen hij in 1797 de *Engelſche* troepen naar de *Westindiën* vergezelde, waren allen gezond, en op den overtogt ſtierf ſlechts één man, die ſyphilitisch was. Men landde het eerst op *Martinique;* van daar werden zij naar *Trinidad* gezonden, en niet-

te-

tegenstaande, wegens de menigte, de helft der manschap den nacht op het dek moest doorbrengen, waren er slechts weinige en ligte zieken. Bij de landing op *Trinidad* moesten de soldaten drie voet door het water waden, en 14 nachten onder den blooten hemel doorbrengen; zij kregen hoofdpijn en koorts, doch geen spoor van gele koorts werd waargenomen, zelfs niet toen, na de overgaaf van het eiland, de troepen op de plantaadjen gelegerd waren; alle ongesteldheden werden ligt genezen; maar, toen de soldaten op een veroverd *Spaansch* schip werden ingescheept, vertoonde zich, na drie dagen, op zee, eene zoo hevige gele koorts, dat binnen acht dagen het vierde gedeelte der Equipage aangetast was: toen eerst vernam men, dat deze ziekte vroeger op het schip geheerscht had, hetgeen voor het overige nu van beschuit, zuiver water en Spaanschen wijn rijkelijk voorzien was. De troepen, die uit verschillende natiën bestonden, hadden dus zonder hinder den last van het veranderd klimaat verdragen en zich gezond wederom op zee begeven, hetgeen, volgens LIND, dikwerf alleen toereikend is, om de ziekten, op het land ontstaan, te genezen.

Europa en Amerika, of de toekomstige betrekkingen der beschaafde wereld. Door Dr. C. F. VON SCHMIDT-PHISELDEK, *Deenschen Staatsraad enz. enz. In het Nederduitsch vertaald door* T. OLIVIER-SCHILPEROORT, *eertijds (!) Instructeur der Geschiedenis enz. aan de Kon. Mil. School te Hondsholredijk, en Regent van de Holl. Taal aan het Athenaeum te Luxemburg. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. A. Diederichs en Zoon. 1820. *In gr.* 8vo. *XII en* 284 *Bl. f* 2-12-1

Europa en Amerika — toekomstige betrekkingen der beschaafde wereld — welk een veelomvattende, veelbelovende titel! Zediger zou ongetwijfeld de benaming: *Beschouwing der onderlinge betrekkingen van Europa en Amerika, na de jongste gebeurtenissen*, geweest zijn; doch overdrevene zedigheid is nog al het zwak onzer heden-

daagſche, vooral *Duitſche* Schrijvers niet, die het *quid dignum tanto* enz. van HORATIUS een weinig te veel uit het oog verliezen, en, *à perte de vie*, werelden, natuur- en zedeſtelſels, ſtaatkundige en wijsgeerige *theoriën* ſcheppen, die wel eens — de volgende *Leipziger* mis niet overleven. En ach! deden zij het dan nog ſlechts in een' leesbaren ſtijl! Maar wat de *Franſchen* misſchien — doch ook ſlechts *misſchien* — te veel aan den vorm geven, leggen de gewone *Duitſchers* daaraan zeer zeker te weinig te koste. Ellenlange volzinnen, wier geduchte kolom eindelijk met hare geheele *masſa* op één onnoozel werkwoord drukt; lidwoorden, door een half dozijn regels van hunne zelfſtandige naamwoorden afgeſcheiden; deelwoorden op deelwoorden geſtapeld; perioden, gelijk uijenſchillen in elkander zittende: dit is de gewone ſtijl onzer oostelijke naburen, zelfs in hunne *recenſérende* Journalen, geworden. Als nu de toongevers zulke ſtellers zijn, wat heeft men dan van de goede lieden te wachten, aan welke de toon gegeven wordt? Doch wat is het ook vernederend, dat *Nederlandſche* Vertalers, tijd- en taalgenooten van VAN DER PALM, dergelijke *Barbarismen* onverzacht in eene taal overnemen, die daarvan nog veel afkeeriger is dan de *Hoogduitſche*, en dus volſtrekt onleesbare zinnen vormen! —. Dat deze aanmerking hier niet overtollig is, maar wel degelijk hare toepaſſing vindt, zullen wij ſtraks zien.

Het werk van den Heer VON SCHMIDT-PHISELDEK loopt over een allezins gewigtig onderwerp: de betrekking, waarin *Amerika*, in zoo verre het reeds vrij is, en verder zijne onafhankelijkheid verkrijgen zal, tot *Europa* zal ſtaan, en hoe de tallooze onderlinge betrekkingen der inwoners van ons Werelddeel daardoor zullen gewijzigd worden. De Heer SCHMIDT ziet ons toekomſtig lot al vrij donker in. Hij onderſtelt, dat verdwijning van het bare geld, algemeene verarming, althans *ſchijnbaar* ſtaatsbankeroet in geheel *Europa* daarvan het gevolg zal zijn; terwijl ook de handel met de oostelijke Volkplantingen wel in handen der *Amerikanen* kon vallen.

len. Hierop geeft hij allerlei plans op; doch — bezien wij den inhoud des werks een weinig meer van nabij.

De vrijwording van *Noord-Amerika* is een allerbelangrijkst tijdſtip in de Wereldgeſchiedenis. Dezelve gaf den ſchok, niet alleen aan *Zuid-Amerika*, hetwelk ruim 30 jaren later opſtond, maar ook aan een goed gedeelte van *Europa*, welks verouderde inſtellingen, gelijk een vervallen gebouw, voor den geest, die uit het Westen overwaaide, in puin vielen. Doch die geest werkte geheel anders in *Europa*, waar hij natuurlijk heviger' tegenſtand vond, en dus tot verbittering, woede en allerlei geweldige driften ontvlamde, dan in de Nieuwe Wereld, waar een nieuw Volk, door hem gevormd, geenen Adel of Geestelijkheid zijne voorregten te ontnemen had, en dus vreedzamer het gebouw zijner ſtaatsvorming kon voltooijen, en volkplantingen, gelijk bijenzwermen, heinde en verre in het onmetelijke, nergens ontgonnen land kon uitzenden. Daarenboven ontaardde die geest in *Europa*, met name in *Frankrijk*, zeer ſpoedig van zijne eerſte beginſelen, en verkeerde, langs de teugelloosſte regering van het graauw, tot de afzigtigſte tirannij, die weldra door verovering naar de algemeene Monarchij ſtreefde. Toen verrees, nog eens, de Geest der Volken, doch meer gelouterd; hij deed de tirannij als kaf verſtuiven, en den Tiran op eene afgelegene rots te midden des Oceaans zijn leven in werkeloosheid beſluiten. De algemeene geest wilde nu geen Gemeenebest meer, maar *Monarchij, door eene Conſtitutie en Vertegenwoordiging des Volks gewijzigd.* Dit *ſchenen* toen ook de Monarchen (die het behoud hunner kroon *alleen* aan den moed hunner Volken te danken, en dezen daarvoor *niets* gegeven hadden) te willen. Onder alle die ſtormen zijn nogtans eene menigte, het zij misnoegde, het zij tot ellende vervallene, bewoners van ons Werelddeel genoodzaakt geweest, in *Amerika* eene ſchuilplaats te zoeken. Daarbij komt de menigte der arbeiders in fabrijken en handwerken, welke in grootere evenredigheid toenemen dan de vermeerdering van dat vertier zelve, en dus het arbeidsloon doen dalen,

[of, waar dit niet geſchiedt, de fabrijken vervallen] te meer, daar de nieuwe uitvinding van *machines* den handenarbeid vervangt, duizenden en tienduizenden van brood berooft, en de voortbrengſelen der nijverheid in eene tot de behoeften geheel onevenredige mate vermeerdert, zoodat velen genoodzaakt zijn, in een ander Werelddeel hun geluk te beproeven. Dit alles zal *Noord-Amerika*, 't welk reeds vrij is, meer nog in bevolking doen toenemen, en ook de onafhankelijkheid van *Zuid-Amerika* beſpoedigen. (Deze neemt de Schrijver, zelfs met inſluiting der *Weſtindiſche* eilanden, reeds als tot ſtand gebragt aan; het is echter, wanneer men aan de *Engelſche*, *Spaanſche* en *Franſche Antilles*, aan *Guyana* en *Canada* denkt, nog zoo verre niet gekomen.) Verder: *Europa* kan *Amerika* niet ontberen, wanneer het blijven zal, wat het thans is, noch deszelfs edele metalen, noch deszelfs kostbare *coloniale* goederen; daarentegen, zegt de Schrijver, kan *Amerika*, zoo wel wat den mijnarbeid en den landbouw, als wat de veredeling der grondſtoffen betreft, zoo niet reeds nu, dan toch eerlang *Europa* volkomen miſſen. Dit wordt aangedrongen door de nu reeds beſtaande handwerken en fabrijken, vooral in *Noord-Amerika*, en door de gemakkelijke gemeenſchap, in het noordelijke vaste land door de tallooze rivieren en meren en de ſtoombooten op dezelve, in het zuidelijke door den bereids in *Caraccas* ingevoerden kameel. Deze laatſte bijzonderheid was ons onbekend, en zekerlijk van veel belang, (ſchoon het nog te bezien ſta, of deze bewoner van het droogé *Arabië* en *Tartarijë* in de vochtige *Amerikaanſche Savannah's* wil tieren;) doch voor 't overige gelijkt de *Amerikaanſche* nijverheid nog op verre na niet, wij zeggen niet naar de overſpannen *Europeſche* kunstvlijt, maar naar de volſtrekt noodzakelijke vervulling van 's lands eerſte behoeften in kleeding, wapening, en gemakken van allerlei aard. Men weet, (en de Schrijver roemt die grondſtelling wel aan, maar ſchuift haar ter zijde) dat in een land, waar de akkerbouw nog te veel werks naar maate van de bevolking verſchaft, geene

ne handen voor fabrijkärbeid kunnen gemist worden; en dus zal, niet alleen in het Noorden, maar ook in het Zuiden van *Amerika*, de inboorling, juist naar mate hij zich meer ontwikkelt, meer kunstbehoeften gevoelt of zich maakt, meer naar gemakken verlangt, en door vermenigvuldiging eene grootere *masſa* van bruikers aanbiedt, aan de *Europeſche* nijverheid een grooter veld ter ontginning opleveren. Deze voortbrengſelen van kunstvlijt moet hij dan door zijne edele metalen vergoeden. Onze Schrijver, daarentegen, door zijne *theorie* verleid, neemt den *Amerikaan* reeds, zelfs in *Peru*, *Chili* en *Paraguay*, als volkomen ontwikkeld, zelfs in het vervaardigen van den verejschten fabrijkärbeid, aan. Eer het zoo verre komt, zal er nog wel meer dan eene halve Eeuw verloopen: zoo veel vooruit behoeft men waarlijk niet te zorgen! Doch op deze dwaling van den Schrijver berust zijn geheele volgende ſtelſel.

Doch nemen wij zijne onderſtelling eens aan. Heeft dus *Europa Amerika* verloren, zoo moet het daarvoor vergoeding zoeken, en kan die ſlechts vinden óf door de Kolonien in de andere Werelddeelen (*Azië*, *Afrika* en *Auſtralië*) óf *door zichzelve genoeg te zijn.* Het derſte kan niet. Daartoe behoort zilver, en *Amerika* zal zijn zilver niet meer laten uitvoeren (alleen in de onderſtelling des Schrijvers); *Europa* heeft daarvan niet genoeg. De handel zal dus haperen. De *Indianen* zullen daarenboven opſtaan; de *Amerikanen* zullen derzelver en den *Chineſchen* handel naar zich trekken; hunne zeemagt zal de magtigſte der wereld worden; uit *Zuid-Amerika* zal men den handel van *Afrika*, *Auſtralië* en den *Indiſchen Archipel* bekomen. (Wanneer? *Zuid-Amerika*, 't welk *nog* geene noemenswaardige ſcheepvaart bezit, zou dit tevens zijnen landbouw, zijne fabrijken, zijnen handel en ſcheepvaart zoo ongehoord en in zoo korten tijd ontwikkelen? Heeft de Schrijver dan niet bedacht, dat er nog *menniken* zijn? Die heeft men in *Noord-Amerika* niet, en vandaar ook zulk een magtige vooruitgang in alles.) Ook de ſchepter der verſtandelijke meerderheid zal niet altijd

aan *Europa* toebehooren. (Mogelijk neen; men kan niets verzeggen, als men bedenkt, dat, volgens HIERONYMUS, door GIBBON aangehaald, de voorouders van HUME, ROBERTSON, BLAIR en W. SCOTT, de *Schotten*, eenmaal menschenëters waren. Doch *wanneer* zal die schepter aan *Europa* ontvallen? Ook nog voor-eerst niet.) Er blijft dus niets over, dan dat *Europa zichzelve leere genoeg te zijn*, zijnen inlandschen handel volmake, (het geheele Werelddeel, in den waren, echt wereldburgerlijken en *Christelijken* zin, niet in den zin van het H. Verbond, als *een huisgezin van broederen* beschouwd zijnde) en *zijne dwang- en verbondswetten opheffe*, die thans nog dienen, om Staat tegen Staat in eene vijandelijke houding te brengen. Voortreffelijk, gewis, en der behartiginge overwaardig, zijn hieromtrent de waarlijk verlichte en menschlievende bedenkingen van den Schrijver; en slechts de vrees, om dit verslag onmatig te doen uitdijen, houdt ons terug van die aan onze Lezers mede te deelen. (Zie bl. 141—143.) Men meent (op den stijl na) onzen grooten HOGENDORP te lezen. Met even veel regt ijvert de Schrijver tegen de nuttelooze, volkenen geldverspillende Oorlogen der *Europeërs* in vreemde Werelddeelen; terwijl het in zijn' eigen' boezem nog een' Barbaar tot vijand heeft, den woesten en wreeden *Turk* namelijk, onder wien het nakroost onzer beschavers naar redding en verlossing zucht. (*Zuchtte*, in 1820; thans heeft het zich, Gode zij dank! door eigene kracht, ten spijt der Ministers van het H. Verbond, *vrijgemaakt*; en die Voorzienigheid, welke dit werk zoo blijkbaar ondersteund heeft, zal het ook verder wel zegenen.) Maar onze Schrijver gaat in zijnen welmeenenden ijver te verre, wanneer hij het Rijk van *Konstantinopel* reeds onder Christen-Vorsten hersteld, de *Griekschе* Volkplantingen in *Klein-Azië* herbouwd, *Cyrene* en *Karthago* op de kust van *Noord-Afrika* herrezen ziet. Dit zijn *pia desideria*, die men onder eenen HENDRIK IV, of mannen van dien stempel op den troon, zou hebben mogen verwezenlijkt gezien; doch thans? men heeft immers genoeg te doen,

om

om *Spanje* tot eene woestijn te maken, ten einde het vreedzaam onder eene *legitime* Regering te brengen. — Men zou tevens *de volken tot eigene beraadſlaging over hunne belangen moeten brengen*, (goede man! gij zijt nog in den zoeten droom van 1815!) en ze in den ſtaat van weêrſtand houden, *zonder daardoor de bloem der manſchap door geſtadigen wapendienst te onttrekken aan de nijverheid.*

Nu keert de Schrijver nog eens op zijnen weg terug, om de gevolgen der vrijwording van *Amerika* voor *Europa* opzettelijk te ontwikkelen. Deze gevolgen zullen vooreerst beſtaan in het uitblijven van den toevoer des gereeden gelds uit de Nieuwe Wereld, het toenemend miskrediet, daardoor veroorzaakt, van het wijd en zijd verſpreide papierengeld zoo wel, als van de renten op den Staat, en de toenemende rijzing der muntſtukken; zoodat eindelijk de Regeringen in geheel *Europa* zich genoodzaakt zullen zien, wanneer de edele metalen verminderen, hunne verpligtingen jegens hunne ſchuldeiſchers ook ſlechts in die evenredigheid te voldoen, b. v. met 25 percent, hetwelk de Schrijver een *ſchijnbaar bankeroet* noemt. (Een nutteloôze en hoogst gevaarlijke raad! Nutteloos, omdat de Kabinetten die *noodzakelijkheid* maar al te ſpoedig zullen gevoelen of — voorwenden; gevaarlijk, omdat zij zich daartoe nu op een' bekend' Schrijver zullen beroepen, die echter meer in de *uitdrukkingen* zondigt, daar hij alle *partiële* ſtaatsbankeroeten, b. v. van *Frankrijk* of *Zweden*, afkeurt.) Hij zegt vervolgens zelfs, dat aan eene vermindering der ſtaatsuitgaven, zelfs door bezuinigingen, over 't algemeen niet te denken is. (Weder veel te algemeen en onnaauwkeurig. Hij wil immers zelf de *ſtaande Legers* afſchaffen? Dit wint Millioenen uit.) Doch op dit ſtuk is hij niet regt duidelijk. Men moet hem bijkans voor een' voorſtander der heillooze *Conſcriptie* (nog eene erfenis van NAPOLEON!) houden, die jaarlijks zoo vele menſchen van den lageren ſtand uit hunnen kring rukt, en, ten ſpijt aller voorzorgen, aan losheid en traagheid voor al hun leven ter prooije geeft. Al het fraaije,

wat de Schrijver daarvan zegt, beſtaat ſlechts in *theorie*. Het éénige redmiddel, volgens den Schrijver, beſtaat dus daarin, dat de gewestelijke en plaatſelijke Beſturen veel (kosteloos) op zich namen, 't geen thans de Regering, volgens de plaats gehad hebbende *Centraliſatie*, met zware kosten, en niet half zoo goed, laat doen. Leeren van kundigheden, ja, dat zal er wel gedeeltelijk moeten intrekken, als de burger *volſtrekt*, *zonder plaatsvervanger*, een aantal jaren in perſoon dienen moet. Doch wat zwarigheid? Het leeren van *Geſchiedenis* en *geleerde Talen* kan wel wegblijven, behalve door de *Geleerden in den eigenlijken zin van het woord*, d. i. allen, die geen eigenlijk winstgevend beroep uitoefenen. Hoe kan een verſtandig man op zulk een denkbeeld komen? Den menſchen hunne verſtandsbeſchaving te onthouden, en hen liever voor ſoldaatje te laten ſpelen, met verlof om $\frac{3}{4}$ des jaars ledig te loopen! De *Adel* moest aan het hoofd dier krijgsinrigting ſtaan, doch eerst daartoe *gevormd* worden. (Nu, dat ſpreekt van zelve!)

Hierop volgen nog eenige beſchouwingen van het karakter der *Noord-Amerikanen*, die door de behoefte, om zich in dat vreemde land eenig beſtaan te verſchaffen, eenigzins koel hebzuchtig geworden zijn, en nog weinig denkbeeld ſchijnen te hebben van de hoogere behoeften des geestes. Het is verkeerd, den ſtand der Geestelijken, zoo als daar, geheelenal afhankelijk van de Gemeenten te maken. (Volkomen waar!) Er zal een groot verſchil zijn tusſchen de reeds half verdrongene inboorlingen van *Noord-* en de meer talrijke inboorlingen van *Zuid-Amerika*. De bedenkingen des Schrijvers omtrent *Azië* en *Afrika* zullen wij daarlaten, daar dezelve louter beſpiegeling zijn.

Nu nog een enkel proefje van den ſtijl des werks, *getrouwelijk* door den Vertaler (daarvoor pleit de *Hoogduitſche conſtructie*) wedergegeven. *Een enkel*, want er is waarlijk voorraad genoeg! *Halfeiland* voor *ſchiereiland*, *kommerlijk* voor *gebrekkig*, *gezamenlijkheid* voor *geheel*, *aanwending* voor *toepaſſing*, *uitbeelden* voor *beſchaven*

en

en dergel. zijn slechts kleine zonden van den Vertaler, die hem met velen zijner broederen gemeen zijn. Maar wanneer een volzin als op bl. 227 en 228, die bijna *anderhalve bladzijde* beslaat, en tot wiens uitspreken wij den langsten adem uitdagen, niet ten minste in drieën of vieren versnipperd wordt, dan mag men toch wel waarschuwen voor een misbruik, hetwelk ons ook *perioden* kan geven als de volgende, waarmede wij ons al te lang verslag van dit boek zullen besluiten, 't welk goede zaken bevat, doch zeer slecht uitgedrukt: „ Hoe meer „ zich de volken, uitgesloten van dadelijke deelneming „ aan het Regeringsgezag, tot het bespiegelende gewend „ hadden, en om daaraan leven te geven geenen stellig-regt- „ matigen weg vonden, hoe gevaarlijker het voorbeeld „ moest worden van eenen, op nieuwe, het verlangen „ naar onafhankelijkheid believende, leerstellingen ge- „ bouwden, Staatsvorm, wanneer dit aan misnoegde, zich „ aan alle kanten gedrukt gevoelende, en in het werke- „ lijk bestaande geen middel daartegen gewaarwordende „ gemoederen werd voorgehouden, en wanneer onder „ dezen helderziende koppen de wording der dingen op „ het vaste land aan gene zijde van den Atlas niet alleen „ hadden bijgewoond, maar zelve voor de instandbrenging „ van de nieuwe orde van zaken gestreden, en een le- „ venademend beeld van dezelve bij hunne wederkomst „ naar huis hadden medegebragt." *Ex ungue leonem.*

Het Ontwerp van Droogmaking van het Haarlemmer Meer, beknopt, maar volledig voorgedragen; in eenen Brief van een Heer te Utrecht aan zijnen Vriend te Amsterdam. Te Leyden, bij J. W. van Leeuwen. 1821. *In gr.* 8*vo.* 71 *Bl. f* : - 14 - :

Dit stukje behelst niets anders, dan een uittrekſel uit de beroemde Verhandeling van den Heer VAN IJNDEN; maar dit *niets anders* is *zeer veel* voor hen, die in het onderhavig onderzoek belang stellen, maar niet zoo gereed tot eene uitgave van *f* 15 besluiten mogen. Zij vinden hier die roem-

waardige Verhandeling zoo volledig, zoo oordeelkundig en zoo welgeschreven te zamengetrokken, dat zij alle reden hebben, om den Schrijver te danken voor zijne moeite. Evenwel de Verhandeling zelve te lezen blijft altijd verre verkieslijk boven elk uittrekfel, dat, gelijk dit, de opheldernde Tabellen niet bevat. Wij hebben gehoord of gelezen, dat men die Verhandeling ook buiten de portefeuille der Kaarten kan te koop krijgen, en, is dat waar, dan zijn er haast geene uittrekfels van noodig.

Vrije Gedachten van een Ingeland van Rijnland over de Verhandeling van de Droogmaking des Haarlemmermeers, uitgegeven door den Heer F. G. BARON VAN LYNDEN VAN HEMMEN *in den jare* 1821. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1821. *In gr.* 8vo. 123 *Bl. f* 1-4-:

„ *Audi et alteram partem!*" is het *Motto* des (waarom toch?) onbekenden Schrijvers, die, om den goeden ftijl, in welken hij zijne gedachten mededeelt, en om de befcheidenheid, die zijne pen beftuurde, wel waardig is gehoord te worden, maar uit hoofde zijner kennis van zaken vooral regts genoeg voor zijne vrijmoedigheid had. Evenwel meer dan dit wordt er gevorderd in een tegenfchrift tegen de doorwrochte Verhandeling, op den titel gemeld; en dit, naauwkeurige volledigheid, meenen wij, en grondige en vaste, onzijdige betoogvoering, wordt hier al te zeer gemist. Zonder dat wij dit zeggen, valt het elk in het oog, die flechts bedenkt, wat de inhoud van dit kleine tegenfchrift is, dat de Schrijver al te fchielijk over de zaken heenloopt, een zoo belangrijk onderwerp al te zeer *levi manu* behandeld heeft. Immers wij vinden hier *eerst* eene befchouwing der bewuste droogmaking met opzigt tot *Rijnlands* uitwatering en de fteden *Leyden* en *Haarlem*, *dan* wordt dezelve aan het belang der deelnemers getoetst, en *eindelijk* worden aanmerkingen gemaakt tegen de onderfcheidene zaken, voorkomende in de veertien (bl. 7, maar 't is vijftien) Hoofdftukken der tegengefprokene Verhandeling. Hoe kan men hier naauwkeurige volledigheid verwachten? En wat de gegrondheid en vastheid van des Schrijvers betoog betreft, wij deden hem reeds regt; met hem vereischte zaakkennis toe te fchrijven, die ook uit geheel het boekje den lezer aanftraalt, maar bijzonder in het be-

belangrijk verſlag, door hem gegeven, van het verhandelde bij Rijnland, in 1741 en volgende jaren, over de verbetering van deszelfs waterſtaat; maar — is het hier ook het voor-oordeel voor zijne geliefkoosde meening, dat den Schrijver de onzijdigheid doet uit het oog verliezen? Wat beteekent al het aangevoerde, ook met het gezag van vroegere regters in deze zaak geſtaafde, ten betooge, dat de droogmaking des Haarlemmermeers het bederf van Rijnland veroorzaken moet; zoo lang men niet bewijst, dat de gronden voor zulk een betoog niet zijn vervallen door de *omſtandigheden*, die de geſteldheid van Rijnland te eenemale hebben veranderd, en door de *wijze*, op welke men *nu*, gansch anders dan te voren, de droogmaking des meers oordeelt te moeten geſchieden? Daardoor beteekent nu weinig of niets, hetgeen anders zóó veel ſchijnt af te doen, bl. 93, dat de groote BRUNINGS, in zijne laatſte geſchriften, de droogmaking des Haarlemmermeers als de grootſte ramp voor Rijnlands waterſtaat beſchouwd heeft. Zoude de man over eene zoodanige droogmaking, in de thans beſtaande geſteldheid van zaken, bijzonder van Rijnland, als door VAN LIJNDEN is voorgedragen, nog zoo geoordeeld hebben? Wij zijn er gerust op; geenszins zoude hij, gelijk de Schrijver op het einde van dit ſtukje doet, dat plan voor een' ſchoonen droom verklaard hebben, die, indien hij immer verwezenlijkt werd, eene bedroevende proef zoude opleveren van het hemelsbreed onderſcheid tuſſchen eene fraaije theorie en eene dadelijke ondervinding.

Het is niet noodig, van dit ſtukje meer te zeggen; wij hebben alle reden om ons te verheugen over deszelfs verſchijning, niet alleen om de aanleiding, welke het aan de ingewijden in dit vak geeft tot nadere weging van eene zoo belangrijke zaak, maar meer nog om de belangrijke bijdrage, die men hier vindt tot de geſchiedenis van Rijnlands waterſtaat, en allermeest omdat de waarheid en de wetenſchap zeer veel bij deze *vrije Gedachten* hebben gewonnen, daar derzelver openlijke mededeeling eene andere pennevrucht des Heeren VAN LIJNDEN ten gevolge gehad heeft, van welke wij hier terſtond eene korte vermelding laten volgen.

Ant-

Antwoord op de vrije Gedachten van een Ingeland van Rijnland, door P. C. BARON VAN LIJNDEN VAN HEMMEN. *In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1821. *In gr.* 8*vo.* 123 *Bl. f* 1-2-:

Een model van een verweer- of wederlegschrift, ook door den stijl, waarin het uitmunt, den verdienstelijken Schrijver der voortreffelijke *Verhandeling* ten volle waardig. Het behelst, in even zoo vele bladzijden (hoewel, voor nog iets minderen prijs, beter bezet) als de *vrije Gedachten* bevatten, eene volkomene beantwoording en wederlegging derzelven. De Heer VAN LIJNDEN wijkt den *Ingeland*, hoe zeer veel hij dien ook toegeve, geen voet uit den weg, en maakt den lezer dezes *Antwoords*, geleidelijk, opmerkzaam op alle de ingebragte bezwaren, die na elkander, met even gelukkigen uitslag, worden afgewend. Met de meeste naauwkeurigheid vooruitgesteld hebbende de bepaling, waarover het onderzoek van zijnen Tegenschrijver gaan moet, toetst hij eerst daaraan de kracht van deszelfs verslag van het verhandelde ter verbetering van Rijnlands waterstaat, sedert 1741, aangevoerd ten betooge van het bederf voor Rijnland, gevreesd uit de droogmaking en bedijking des meers, en stels naast hetzelve een eigen verslag van hetgeen veel vroeger, zelfs van 1570, omtrent den waterstaat van Rijnland is voorgevallen; waardoor men een zoo volledig begrip van dat voorgevallene krijgt, als men zoude kunnen verlangen, en de daaruit, in de *vrije Gedachten*, onleende sterkte geheel verzwakken, ja verdwijnen ziet. Kort, maar voldoende, is, bl. 56-63, de beantwoording der bezwaren, ingebragt tegen de droogmaking des meers, als eene onderneming, die ten nadeele der deelnemenden verstrekken moet; en het overige is eene overwinnende wederlegging van alle de aanmerkingen, door den Schrijver der *vrije Gedachten* op het Ontwerp zelve gemaakt, zoo als dat in de onderscheidene Hoofdstukken der Verhandeling was voorgedragen, van welke evenwel het *dertiende* niet opgenomen was door den Tegenschrijver. Zonderling genoeg; want het behelsde de gevoelens van verscheidene in den waterstaat ervarene lieden, met name ook van het Collegie van Rijnland, en van de steden Leyden en Haarlem, over de droogmaking des Haarlemmermeers en het verkleinen van den Rijnlandschen boezem; en de Heer VAN LIJNDEN

zegt

zegt van dit Hoofdſtuk met regt: *Dat was evenwel voor zijne* (des Tegenſchrijvers) *ſtelling het allerbelangrijkst om uit den weg te ruimen.*

Achter dit Antwoord is nog gevoegd eene *Narede*, die den gang aanwijst, welken de Heer VAN LIJNDEN in het vormen van zijn plan gehouden heeft, en die verder beſteed wordt ter beſtrijding van alle vrees voor de verkleining van den Rijnlandſchen boezem, dewijl, bij bepaalde boezemſtanden, die niet konden overſchreden worden, alle reden tot gerustſtelling beſtaan zoude. Een uitſlaand blaadje vertoont een *profil*, uit een geſchreven rapport overgenomen, van het verhang, bij den laagſten ſtand der ebbe, in het kanaal, dat op de zeeſluizen moet aanſchieten, en ten bewijze dient der niet geringe uitwerking van de uitwatering.

Wij oordeelen, dat de Heer VAN LIJNDEN door dit Antwoord aan veel, in zijne Verhandeling geſteld, groote duidelijkheid heeft bijgezet, en de gronden van zijn Ontwerp meesterlijk heeft bevestigd en gehandhaafd. De Schrijver der *vrije Gedachten* is hem, zoo veel ons bekend is, tot nog toe, een wederantwoord ſchuldig gebleven, en zal dit ook wel blijven; en wordt vooringenomenheid met eigen begrip ter zijde geſteld, en niet berekend, wat het eigenbelang inbrengt, dan, meenen wij, zal de uitſpraak des Generaals KRAIJENHOF over de *Verhandeling* des Auteurs wel zeer zeker die van alle bevoegde oordeelaars zijn, na de lezing van dit *Antwoord*, dat alle bedenkingen, die voormaals beſtonden, en nog bij ſommigen ſchijnen te beſtaan, *wederlegd* zijn. En — wie was (zie bl. 113) in dit geval een beter regter? wie moest, meer dan die, de kaart van ons land kennen? Zijn oordeel gelde dan boven onze Recenſie, en — wie mathematiſche theorie met praktiſche wetenſchap vereenigt, beſliſe nu verder, onpartijdig.

Memorie van den Hoogleeraar JACOB DE GELDER, *overgegeven aan het Hoogheemraadſchap van Rijnland, behelzende deszelfs Conſideratiën over het Ontwerp van den Heer Baron* VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, *enz. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1821. *In gr.* 8*vo. VIII en* 250 *Bl. f* 1-10-:

Het ſtaat niet aan ons, te beoordeelen, om welke redenen het

het Hoogheemraadschap van Rijnland de Verhandeling des Heeren VAN LIJNDEN, benevens eenige andere stukken, juist in handen van den Professor DE GELDER heeft gesteld, ten einde deszelfs advijs en consideratiën te vernemen over het ontwerp in questie; maar dit durven wij veilig zeggen, had deze Professor er toe kunnen komen, om die taak te zwaar voor zijne krachten te beschouwen, en de vereerende uitnoodiging des Hoogheemraadschaps van de hand te wijzen, hij had beter voor zijne eer gezorgd. Zelf belijdt hij, dat het korte tijdsbestek, hem voorgeschreven, het niet mogelijk maakte, dat deze *Memorie* zoo geheel de uitkomst van bedaarde en onpartijdige onderzoekingen zoude behelzen, als anders het geval zoude geweest zijn, en dat dezelve vatbaar is voor naauwkeuriger bewerking (bl. 2, 3 noot 1); maar, welverre dat dit het gebrek van *opzettelijke bearbeiding* zoude verschoonen, neemt elk weldenkende het den Professor wel zeer kwalijk, dat hij van die bearbeiding van een stuk, waaraan de Heer VAN LIJNDEN meer jaren, dan zijn Hooggel. maanden besteedde, niet liever heeft afgezien, dan met zulk gebrekkig werk voor den dag te komen. Wij staan hem borg, dat, zoo hij, gelijk hij betuigt voornemens te zijn geweest, opzettelijk, bij eene meer gunstige gelegenheid, de Verhandeling bestudeerd had, zijne hoop op eene onwrikbare overtuiging aangaande de uitvoerbaarheid en wenschelijkheid van het groote plan wel zoude vervuld, en althans de gunstige indruk, dien het voortreffelijk geschrift van den Heer VAN LIJNDEN, zoo als hij zegt, op hem gemaakt heeft, wel zoo zoude behouden zijn geworden, dat hij zijne eere aan eene zoodanige wederspraak niet zoude gewaagd, noch zich aan zoo vele gissingen en verdenkingen bloorgesteld hebben.

Het beloop dezer *Memorie* is dus: *eerst* wordt de topografische en hydrografische gesteldheid van Rijnland geschetst; in de *tweede plaats* aangewezen, welke gevolgen elk plan van droogmaking des Haarlemmermeers, en inzonderheid dat des Heeren VAN LIJNDEN, hebben moet; en *dan*, bij wijze van resumtie, met zijne consideratiën, de *Memorie* besloten. Wat het resultaat is, spreekt van zelve.

Onmiskenbaar is ook in dit werk de groote geleerdheid, wat de theorie der wiskunde betreft, door welke zich de Heer VAN GELDER onderscheidt; maar — *cui bono?* vroegen wij dikwijls, waar wij haar zagen aangebragt. Wij zijn door

door den Heer VAN LIJNDEN ontſlagen van de onaangename moeite, om zoo vele zwakke redeneringen, verkeerde toepaſſingen, overdrevene beſluiten en ongelukkige misrekeningen, als van welke deze *Memorie* vol is, aan te wijzen aan onze lezers. De toeleg, om het *Ontwerp*, in de *Verhandeling* voorgedragen, in een belagchelijk licht te ſtellen, verraadt zich allerwegen. De magtſpreuken van den Profeſſer, de ſcherpe, meesterachtige toon, met welken hij vaak den beſcheiden en beſchaafden Schrijver der Verhandeling tegenſpreekt — dit een en ander, zoo kwalijk voegende in het rijk der waarheid en der wetenſchap, kan niet nalaten den onbevooroordeelden aan dezes Tegenſchrijvers eigen gevoel van zwakheid te doen denken. Wie ergert zich b. v. niet, als hij bl. 249 leest? „De Heer *Baron* VAN LIJNDEN zal mij, indien nog ontbrekende proeven en waarnemingen mijne vertoogen zullen bevestigd hebben, (zie Voorrede der Verhandeling, bladz. VII) aan mij zijne toegezegde dankbaarheid wel *openhartig* willen betuigen." — Wel zeker, Profeſſor! *indien*, zoo als ge ſchrijft.....

Uit dit *mij* en *aan mij* ziet men reeds de haast, die des Hoogleeraars pen gemaakt heeft. Wij willen nog een paar ſoortgelijke ſtalen van die overhaasting bijbrengen, uit de menigte, reeds in den aanvang van het werk. Bl. 8: „Ik zal aanwijzen welke *gevolgen* elk plan — en inzonderheid het ontwerp — *in de gevolgen* hebben kan." Maar nog erger: reeds bl. 3 leest men: „Men zal het gebrek van beſchaving en opzettelijke bearbeiding, *dat* men in hetzelve (dit ſtuk) met regt zou mogen verlangen, wel gelieven over het hoofd te zien." — Ei! waarom toch over het hoofd te zien, wat men verlangt? En nu, die een *onbeſchaafd* en *niet opzettelijk bearbeid* werk verlangt, wenſche den Profeſſor geluk met dit *gebrek!*

Dat wij noch den inhoud zelven van dit werk beoordeelen, noch de tegenredenen des Heeren VAN GELDER ten toets brengen, geſchiedt, dewijl elk eene volledige *Recenſie* dezer *Memorie* vindt in het laatſte der geſchriften, ons over dit belangrijk onderwerp bekend, dat wij nu aankondigen.

Aan-

Aanteekeningen op de Memorie van den Hoogleeraar JACOB DE GELDER, *door* F. G. BARON VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, *enz. In 's Gravenhage, en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1822. *In gr.* 8*vo.* 188 *Bl.* *f* 1-8-:

Deze *Aanteekeningen*, eerst gediend hebbende tot eene bijlage van het Rapport, over het ontwerp van droogmaking des Haarlemmermeers, en het succes der negotiatiën met de Hoogheemraadschappen van Amstelland en Rijnland, aan den Koning gedaan, verschijnen nu, op Hoogstdeszelfs vergunning, in het openbaar. Noodzakelijk kunnen wij dezelve niet volstrekt noemen; de *Memorie* van den Professor was althans eene zoodanige wederlegging niet waardig, en zoude, immers bij doordenkenden, die in deze zaak regt van spreken hebben, weinig kwaads achtergelaten, en hare wederlegging wel gevonden hebben. Evenwel, ongaarne zouden wij deze *Aanteekeningen* missen, en, van wege dezelve, verblijden we ons over de anders ons zoo onaangename *Memorie*, aan welke wij dezelve te danken hebben, en die zeker geen bevoegder en bekwamer *Recensent* had kunnen vinden, dan den Heer VAN LIJNDEN zelven.

Zij worden voorafgegaan door aanwijzingen aan den Professor van verscheidene kenmerken van overhaasting, zoo in deszelfs lezen als schrijven, en in het opmaken zijner berekeningen, van welke bijna niet éene de proef kan doorstaan, en van meer andere, nog al min verschoonbare, feilen. Daarop wordt uitvoerig, van bl. 11 tot 180, de geheele *Memorie* in overweging genomen, op den voet gevolgd, en met de meestmogelijke naauwkeurigheid en duidelijkheid beantwoord; waarna men nog eene *Slotrede* vindt, in welke het éénige, dat, in de *Memorie*, schijnbaren grond had, t. w. dat, door de droogmaking des Haarlemmermeers, de gunstige opzetting van den boezem voor de sluizen te *Halfwegen* zal worden weggenomen, ontzenuwd wordt, en de schrijfwijze des Hoogleeraars naar waarheid berispt. Een paar Tabellen, als bijlagen, zijn achteraangevoegd.

Wat is nu het gevolg geweest van de beide, te Leyden uitgegevene, tegenschriften, en vooral van het laatste? Wij bezitten thans eene volledige geschiedenis des waterstaats van Rijn-

Rijnland; en het ontwerp der droogmaking van het Haarlemmermeer, ſedert twee eeuwen het onderwerp van zoo veler geleerden overweging, is nu althans in helderder licht en op vasteren grond geſteld dan immer. De Heer VAN LIJNDEN blinkt in de rij der verdienſtelijke Nederlanders van onzen tijd, niet alleen door zijnen ijver voor het beste des Vaderlands, maar ook door zijne talenten. Geleerdheid, met wijsheid en nederigheid verſierd, kent hem gewis ieder toe, die zijne Verhandeling en zijne Antikritiek heeft gelezen; en, ten zij ons alles bedriege, is de belangrijke zaak nu genoeg betoogd en verdedigd, om den wensch te billijken, dat dezelve eenmaal worde tot ſtand gebragt. Maar, hoe ook dit zij, de Baron heeft eer van zijnen arbeid, en Profeſſor DE GELDER danke hem, en volge den indruk, dien niet het bevallig voorkomen en de uiterlijke ſchijn, maar de waarlijk onwederſprekelijke waarheid op hem behoort te hebben, en dan hebben wij althans geen wederlegſchrift van hem te wachten.

De zaak zelve te beoordeelen, die het onderwerp der geſchriften is, die wij moesten aanmelden, ligt buiten ons Departement.

Redevoering voor- en over Nederlands Jongelingſchap, door W. H. SURINGAR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1823. *In gr.* 8*vo. VIII*, 37 *Bl. f* : - 10 - :

Niet gewoon de werken der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* onder de voorwerpen onzer beoordeeling geregeld op te nemen, zoo wel omdat zij reeds een behoorlijk onderzoek hebben ondergaan, als omdat zij geene aanbeveling, ter verſpreiding, noodig hebben, geeft deze Redevoering ons de eerſte gelegenheid, om een oog op de belangrijke Prijsverhandeling van den Schrijver, en vooral op derzelver onderwerp, de waakzaamheid tegen vervloeijing der op de ſcholen verkregene kundigheden, te ſlaan.

Van lieverlede is het Schoolwezen eene zaak van meer opmerkzaamheid en belangſtelling geworden. Te kunnen lezen en ſchrijven, en vervolgens, door middel van dit vermogen, eenigzins bekend te worden met den Bijbel en de leerſtellingen, zoo van den Godsdienſt in het algemeen, als bijzonder van dat Kerkgenootſchap, waartoe en de meester en de leer-

lingen (want meestal ging dit zamen) behoorden; ziedaar het voorwerp van dit kindsche onderwijs. Somtijds kwam er het zingen der gewone Psalmen, het van buiten leeren eeniger formuliergebeden, en voor hen, die lang op de school bleven, het rekenen bij. Dan, door de bemoeijingen van genoemde Maatschappij, waarbij ook het Hooge Bewind, door eenen VAN DER PALM en anderen, zijne pogingen voegde, werd deze stof der schoolleer deels geschift en gewijzigd, deels vermeerderd en veredeld. Het bijzonder kerkelijke werd ter zijde gesteld, het lezen meer dienstbaar gemaakt aan regt verstand en voortgaande verlichting en ontwikkeling van den geest, alles meer toegepast op gebruik in het dagelijksch leven, en bij het overige eenige geschied- en aardrijkskunde, ook wel nog andere zaken gevoegd, op het algemeene doel van beschaving en bruikbaarheid in de wereld uitloopende. Dat deze hervorming intusschen veelal langzaam en gebrekkig ging, dat daarbij ook wel eens iets goeds verloren raakte, en zelfs verkeerde uiterften niet altijd werden vermijd, spreekt van zelve; maar de zorge en waakzaamheid daartegen hielden ook niet op, en men kan, gelooven wij, niet ontkennen, dat er eene zeer groote verbetering in het genoemde opzigt is voorgevallen.

Eene belangrijke zwarigheid nogtans kon niet onopgemerkt blijven — dat de kinderen van alle die kostelijke zaken, welke met zoo veel tijd en vlijt werden aangeleerd, na verloop van twee, drie jaren, tot andere bezigheden besteed of in halve ledigheid doorgebragt, veelal weinig of niets meer wisten en kenden. Maar, welke algemeene maatregelen zou men hiertegen nemen? De Maatschappij besloot, deze vraag, onder uitloving van eenen verdriedubbelden eereprijs, ter beantwoording voor te stellen. SURINGAR behaalde het eermetaal. En — deze Redevoering getuigt er van — SURINGAR doet meer; hij poogt, met anderen, de voorgeslagene middelen in het werk te stellen. *Herhalingsscholen* behoorden tot dezelve. De aankondiging en aanprijzing van een *Instituut tot onderhouding en beschaving*, voor jongelingen uit den hoogeren en middelbaren stand, is het onderwerp dezer Rede.

Wij moeten betuigen, en betuigen gaarne, het voorgedragene met groot genoegen te hebben gelezen. De inrigting van de lessen, anderhalf tot twee avonduren elke week des winters, over de genoemde vakken, met nadere toepassing vooral op handel en bedrijf, zoo wel als op het zedelijke

le-

leven, door bekwame onderwijzers, bij geregeld beſtuur, gehouden, moet groote nuttigheid hebben. En de achtingwaardige Spreker ſtelt deze nuttigheid, ja noodzakelijkheid, zoo helder, zoo eenvoudig, zoo krachtig, met eigene, warme deelneming, in het licht, dat ons de toetreding van een aantal jongelingen, na het hooren van dezelve, tot dusdanig werkelijk daargeſteld onderwijs geenszins bevreemdt; en wij durven hopen en verwachten, dat hetzelfde woord, nu gedrukt zijnde, ook elders kindervrienden zal uitlokken, en ouders en zonen nopen, om, in hunne gemeenten, gelijker voorregten deelachtig te worden.

Wij moeten hierbij nogtans opmerken, dat de maatregel ten hoogſte maar in zoo verre nieuw is, als zij zekere algemeenheid bezit; want bijzondere ondernemingen van dezen aard, onder den naam van *Avondcollegies* of dergelijke, zijn te Amſterdam en elders ſedert jaren bekend; wijders, dat men hier en elders, in een Inſtituut voor den beſchaafden ſtand, dezelfde zorge voor behouding en volmaking van eenige hedendaagſche, *vreemde* taalkunde, als onontbeerlijk voor doorgaand bedrijf en leven, bij het overige zou wenſchen gevoegd te zien; en eindelijk, dat de Redenaar (Verhandelaar bovenal) misſchien al te veel van de ſcholen wacht, tot dadelijke bevordering der zedelijkheid: deze moet, meer dan ergens elders, in de huisgezinnen plaats grijpen; waarna men God te bidden heeft, dat Hij, door zijn Woord en Geest, door de prediking van zijn Evangelie en het beſtuur van zijne vaderhand, des jongelings weg zóó leide en zijn hart zóó beſture, dat er vruchten voortkomen, des geloofs en der bekeeringe waardig.

Zedelijke Verhalen uit den Bijbel, voor Vrouwen en Meisjes; door PENNA MASTENBROEK. *Te Sneek, bij* F. Holtkamp. 1822. *In gr.* 8*vo. XXIV en* 164 *Bl. f* 2-18-:

Met ongemeen veel genoegen hebben wij dit boekje gelezen. Niettegenſtaande al het vele en goede, hetwelk ſinds weinige jaren, zoo oorſpronkelijk als vertaald, over het Boek der boeken in het licht is verſchenen, is het toch nog altijd mogelijk, hetzelve van eene bepaalde zijde, uit een bijzonder oogpunt, op eene nieuwe en belangrijke wijze te beſchouwen. Het door de Schrijfſter gekozene oogpunt was, de

Bijbelſche Geſchiedenis, als meer bepaaldelijk ter lectuur voor Vrouwen en Meisjes geſchikt, door voorbeelden, uit hare Sekſe ontleend. Het zijn ſlechts zes Geſchiedverhalen uit het Oude Verbond: JOCHÉBED, (de moeder van MOZES) *of de zorgende Moederliefde*; RUTH, *of de edele Schoondochter*; HANNA, *of het gricvende der miskenning*; ABIGAËL, *of de verſtandige Vrouw*; *de Sunamietiſche Vrouw*, en: *het Iſraëlitiſche Meisje, dienstbaar in Syrië*. De Geſchiedenis wordt daarin, met behoorlijke toelichting uit de Volkszeden, en met weglating van hetgeen wel in den *naïven* toon der Oudheid, doch minder in onzen gekuischten ſtijl kan vermeld worden, op eene zeer onderhoudende wijze voorgedragen, en daarbij zeer gepaste en ongedwongen uit het verhaal voortvloeijende zedelesſen gevoegd. *Rec.* betuigt openhartig, dat, niettegenſtaande hem de Geſchiedenisſen natuurlijk alle bekend waren, hij dezelve echter in deze Verhalen niet zonder aandoening gelezen heeft; en hij twijfelt niet, of deze kleine bundel zal dĕ zelfde werking in nog ruimere mate bij de andere Sekſe voortbrengen, voor welke die eigenlijk geſchreven is. De ſtijl is edel, ongedwongen en natuurlijk, zonder *pretenſie* op hooge vlugt, en dus zeer goed naar de onderwerpen geſchikt, welke uit de vroegere tijden des menschdoms ontleend, zich vooral door de beminnelijke eenvoudigheid der voordragt aanbevelen. Het hart der Schrijfſter vertoont zich daarin van eene zeer gunſtige zijde: zij weet de fijnere trekken van moeder-, kinder- en huwelijksliefde, van ſchranderheid en vertrouwen op de Voorzienigheid, met werkzaamheid gepaard, die in de gewijde Boeken zelve (naar den aard van den *naïven* ſtijl der Oudheid) niet ontwikkeld, maar aan de overweging des lezers zelv' overgelaten zijn, treffend te doen uitkomen, en de teedere ſnaren van ons hart te roeren. Zulks door proeven te ſtaven, zou ons beſtek te buiten gaan, te meer daar ieder *tafereel* in den zamenhang moet gelezen, en niet naar brokſtukken beoordeeld kan worden. Ook aan nieuwe Uitleggers, b. v. aan VAN DER PALM, toont de Schrijfſter niet onkundig te zijn, 't welk wij vooral in de beide laatſte geſchiedverhalen hebben opgemerkt. Wij hebben echter hier en daar wel eens op taalfouten, vooral in de geſlachten, geſtooten, waarop wij de bekwame Schrijfſter echter ſlechts in het algemeen oplettend maken, daar zulk eene optelling van fouten den *Rec.*, naar zijn gevoel, te *pedant* en oud-ſchoolmeesterachtig voorkomt.

Té-

Éénen misslag van meer belang kunnen wij echter niet onvermeld laten. Koning JORAM, onder wien ELIZA leefde, en het *Israëlitische* meisje door de *Syriërs* geroofd en tot NAAMAN gebragt werd, komt hier voor als de *opvolger van den vrede- en geregtigheidlievenden* JOSAPHAT, bl. 136, en op bl. 143 wordt gewenscht, dat deze Vorst *het voorbeeld van zijnen uitmuntenden Vader gevolgd was, die in zijn Rijk geene afgoderijen duldde.* Doch deze Vader was niemand anders, dan juist de meest afgodische van alle Koningen van *Israël*, de *Baals*-dienaar ACHAB, JEZABEL's Echtgenoot. (Zie 2 *Kon. I:* 17 en de Aanteek. van VAN DER PALM aldaar, en 2 *Kon. III:* 1.) Blijkbaar heeft hier de Schrijfster dezen JORAM verward met zijnen tijdgenoot, den nog ergeren JORAM, JOSAPHAT's Zoon, Koning van *Juda*. (Zie 1 *Kon. XXII:* 51. 2 *Kon. VIII:* 16.) Het verwondert ons, dat der Schrijfster, blijkbaar zeer belezen in de gewijde Schriften, zulk eene fout kon ontsnappen, daar JOSAPHAT immers nooit over de tien Stammen geregeerd heeft.

Of er nog meer van deze tafereelen zullen volgen, wordt niet gemeld. Aan het *debiet* kan het niet wel haperen; want eene lijst van *twintig* bladzijden inteekenaars (durfde de Drukker dit boekje niet zonder inteekening wagen? maar — dit is eene zaak tusschen de Schrijfster en hem) staat daarvoor borg. En aan *stof* kan het ook niet ontbreken. Heeft de gewijde Geschiedenis niet nog vele belangrijke vrouwelijke karakters en lotgevallen? Men denke aan HAGAR, aan de wijze Vrouw van *Thekoa* (zekerlijk eene tweede ABIGAËL, wat hare schranderheid aangaat), aan ESTHER, aan de Moeder der zeven Zonen in de *Maccabeeuwsche* tijden enz., om nu niet eens van die veel rijkere bron voor vrouwelijke karakterschetsen, *het Nieuwe Verbond*, te gewagen. Het schrikke de Schrijfster niet af, dat juist over *dit* gedeelte der Heilige Geschiedenis in onzen tijd zoo veel geschreven is, bepaaldelijk over de daarin voorkomende karakters van Vrouwen. FENNA MASTENBROEK heeft haren eigenen, bevalligen verhaaltrant; en wij erkennen gaarne, dat een tweede bundeltje van dezelfde uitgebreidheid, in dezelfde manier en geest geschreven als dit, ons niet onwelkom zijn zou.

Anthon en Mauritz, de Geſchiedenis van twee Misdadigers, een Boek, geſchikt ter zedelijke verbetering der Gevangenen, Naar het Fransch van L. P. DE JUSSIEU. *Nieuwe Uitgave. Te Amſterdam en Leeuwarden, bij* G. J. A. Beijerinck *en* G. T. N. Suringar. 1823. *In kl.* 8*vo. VIII*, 312 *Bl. f* 1-16-:

„Het edel voorbeeld, door *Noord-Amerika* en *Engeland*, betrekkelijk de verbetering van het lot der gevangenen, gegeven, ook in *Frankrijk* gevolgd zijnde, werd in 1820, door het Koninklijk Genootſchap tot verbetering der Gevangenisſen te *Parijs*, een prijs uitgeloofd voor het werk, dat meest geſchikt zoude zijn, om aan de gevangenen ter lezing te worden gegeven; de *Antoine et Maurice* dong met meer anderen naar dezen prijs, en — werd met denzelven bekroond."

Ziedaar den oorſprong van dit boekje, ter goeder ure in onze taal overgebragt. *Ter goeder ure*, zeggen wij: want begint niet ook ons land naar de boven vermelde eere der bijzondere deelneming in het tijdelijk en eeuwig welzijn der gevangenen met nieuwen ijver te ſtreven? En zal er iemand meer twijfelen aan het gelukkig ſlagen der opgevatte poging, wanneer hij hoort, dat mannen, als G. K. VAN HOGENDORP, Generaal VAN DEN BOSCH enz., zich wel aan het hoofd der Maatſchappij, daartoe gevormd, gelieven te doen plaatſen? Een nutteloos, een onbegonnen en ongepast werk zal het dan ten minſte wel niet zijn. Zoo min als Hij het daarvoor ſchijnt gehouden te hebben, die van den voorgang, boven vele heimelijke en verſtokte misdadigers, van allerlei openbare zondaren ſprak, en aan het einde van zijn heerlijk tafereel der eeuwig beloonde liefde voegde: *ik was in de gevangenis, en gij zijt tot mij gekomen.*

Velerlei zijn intusſchen de middelen, welke tot het bedoelde einde kunnen en moeten gebezigd worden. En hieronder behooren — misſchien wel niet in de eerſte plaats, maar toch mede — goede boeken. De behandeling in de gevangenisſen, de mondelijke toeſpraak en herderszorg, de voortgezette behoeding, hulp en leiding, na het ontſlag, mogen vrijelijk als de hoofdzaken worden aangemerkt. Doch, waarom zou er hier of daar bij de gevallenen ook geen lust

tot

tot lezen — althans op te wekken zijn? waarom zou daartoe geen tijd en gelegenheid gevonden of gemaakt kunnen worden; daar dit reeds, op zichzelve, zulk een uitmuntend hulpmiddel is, om, zoo ooit gedwongene ledigheid, bijna de ergſte aller verleidingen, het deel van den gevangenen of ontſlagenen mogt worden, derzelver kracht af te wenden? Men doe ſlechts niet lezen, gelijk men wel plagt, uit blooten pligt, uit vooronderſtelde, maar nimmer gevoelde, behoefte aan geeſtelijk voedſel, om den Hemel te verdienen, op gelijke wijze als een ander zijn *paternoster* werktuigelijk door de vingeren laat gaan. Neen, met zekeren ſmaak en genoegen leere iemand luisteren, zoo als hij van de natuur geleerd heeft met ſmaak en genoegen te eten; hetgeen hij voorwaar ook menigmaal verzuimen zou, zoo de gedachte alleen, dat hij anders van honger moet ſterven, hem hiertoe aanſpoorde en hierbij bezig hield. Dit nu hangt grootendeels af van de boeken, die men hem geeft. Dezelve moeten duidelijk, maar tevens onderhoudend en belangwekkend zijn. Zij moeten niet bloot tot het verſtand, maar ook tot het hart en de verbeelding ſpreken. In één woord, de geſchiedkundige omkleeding, de ware en goede roman, (niet de dwaze en verleidende droom, die vaak dezen naam draagt) het welgeſteld tafereel van gebeurtenisſen uit het dagelijkſche leven, door een menschkundig Schrijver, is boven vele andere vormen hier aan te prijzen. Het aangekondigde werkje is zoodanig een. Het ontleent bepaaldelijk zijne ſtof uit den kring der ongelukkigen, voor welke het is beſtemd. En het is niet ſlechts geſchikt, om dezulken trekken van overeenkomst, waarſchuwingen en leſſen te doen vinden, die hen niet ligt ongeroerd zullen laten; maar ook onze gelukkiger tijd- en landgenooten mogen er, op eene als onmerkbaar wegſlepende wijze, zien aangetoond, hoe de mensch, als tegen wil en dank, al dieper en dieper kan vallen, zonder daarom echter de kracht te verliezen, om, met eenige hulp, weêr op te ſtaan, en van nieuws de regte baan te bewandelen; zij mogen er leeren, wat middelen daartoe zijn aan te wenden, en werkelijk aangewend worden, opdat zij toch hun penninksken niet weigeren aan deze nieuwe ſtichting der liefde.

Het boekje behaagt ons nogtans te beter, omdat het met eene zekere onpartijdigheid geſchreven is, onderſcheidene ſoorten en trappen van zedelijke ongeſteldheid doet kennen,

en tegenover den beteren ANTHON een' diep bedorven, als 't ware onherſtelbaren, MAURITS plaatst.

In één woord, wij prijzen het elkeen, als eene zoo behagelijke als nuttige lectuur, aan, en zouden er welligt geheel geene aanmerkingen op hebben, zoo het niet.... vertaald ware. Een vreemd boek kan nooit zoo geheel en volkomen voor onze behoefte berekend zijn, als een eigen. De gelegenheid, de verleiding, zoo wel als het onderwijs en de vermaning, alles, alles heeft in elk land en onder ieder volk zijne eigene kleur en houding, die ons, uitſluitenderwijze, als volkomen natuurlijk bij de afſchildering voorkomt. Men leze het echter zoo lang, tot wij een even welgeſchreven werk van eene Nederlandſche pen bezitten.

Vrolijke Tafereelen, aan de Vrienden van Luim en Gezelligheid toegewijd; door J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1822. *In gr.* 8*vo. VIII en* 344 *Bl. f* 3-12-:

De Heer CHRISTEMEIJER is aan het *Nederlandſche* Publiek, door verſcheidene *Tafereelen*, *Oorkonden* uit het Strafregt, en verdichte verhalen, van eene voordeelige zijde bekend. De verhaaltrant, waaraan hij zich tot hiertoe bij uitſluiting ſcheen toe te wijden, was de ernſtige, zelfs wel eens ſombere en verſchrikkelijke; thans waagt hij zich aan een ander *genre*, met regt door hem allermoeijelijkst genoemd, het *luimige* namelijk. Onze boertige Schrijvers (zelfs de meester in dat vak, FOKKE, niet uitgezonderd) zijn meermalen op de klip geſtooten, dat zij het *kluchtige*, onder anderen de nabootſing van het volksdialekt, van gemeene ſpreekwijzen en ſpreekwoorden, en *parodie* van het verhevene, voor echte geestigheid of *luim* opvatteden. Daardoor is het ook, dat wij eene menigte, en daaronder regt aardige, Kluchtſpelen hebben, maar bezwaarlijk een enkel *Blijſpel* in den hoogeren zin van TERENTIUS of de meesterſtukken van MOLIÈRE. De luim van STERNE mogen wij *bewonderen*; wij hebben daarvan, zoo ver ons bekend is, geene enkele *navolging* van eenige waarde. Het is dus niet te verwonderen, dat de Heer CHRISTEMEIJER dien echt-*luimigen* toon, dat *humour* der *Engelſchen*, welke uit zichzelven, en zonder hulp van uiterlijkheden, de aandacht wekt, en meer-

meermalen ook de lachſpieren in beweging brengt, niet volkomen getroffen heeft; dat zijne karrikaturen wel eens wat heel erg overdreven zijn, en hij zich vrij druk met de nabootſing van het *Amſterdamſche Joden-accent* bezig houdt. Niet, dat wij dit alles ſtellig afkeuren; integendeel, het laatſte deed ons ſomtijds ſchateren van lagchen; maar, ſchoon het aardig, boertig, grappig en onderhoudend zij, *luimig* is het eigenlijk niet. Wij zouden er ook niet eens van geſproken hebben, wanneer de vermelding van *luim*, op den Titel en in de Voorrede, zoo iets niet deed verwachten. Men moet de *genres* niet verwarren.

De Titel ſpreekt van *Tafereelen*. Er is er echter ſlechts één, *de Neef van Curaçao* getiteld, en grootendeels, wat den aanleg betreft, naar het bekende Tooneelſpel, *de Neef van Guadeloupe*, gevolgd, (door het zien van welk ſtuk ook de held tot het ſpelen zijner rol aanleiding krijgt) namelijk de terugkomst van een' rijken *Westindiër* tot zijne familie in het vaderland, doch vermomd, om hare genegenheid hemwaarts te toetſen. Behalve eene rijke, kwezelachtige en ſchijnheilige Nicht, (in het ſchetſen van zulke karrikaturen vindt CHRISTEMEIJER veel behagen, en hij ſlaagt er doorgaans wel in, blijkens zijne *Fortepiano*) zijn de hoofdperſonen een belangrijk jong Meisjé, eene Predikantsdochter, het SAARTJE BURGERHART van deze tweede Jufvrouw HOFLAND, en die haar ook ontloopt, maar door een' zamenloop van toevalligheden, in de handen eener eerlooze koppelaarſter valt, uit welke zij echter weder, bijkans wonderdadig, gered wordt, haren Neef, den ſtraks genoemden rijken *Westindiër*, en haren Minnaar terugvindt, waarop alles met huwelijken eindigt. Deze op zichzelve eenvoudige handeling wordt nu door eene menigte bijgevalletjes en kluchten verlevendigd, die gedeeltelijk met de Geſchiedenis niets te maken hebben, (b. v. het protest van den wisſel bij den kleermaker KNUPPELBUSCH door den Notaris SPERWER, die er naderhand nog eens met de haren bijgeſleept wordt) doch op zichzelve gansch niet onaardig zijn. Hier en daar loopen er echter wel eens onwaarſchijnlijkheden onder, zoo als het, in de gegevene omſtandigheden, zeer onnatuurlijke geſprek over *liberalismus* of *antiliberalismus* van den Notaris en den Boekhouder OSSEPOOT met den kleermaker en diens Huishoudſter, en de *harangue* van dien Notaris tot het gemeen, (bl. 26—44) hetwelk ons volſtrekt *hors de ſaiſon* en eene der zwakſte plaatſen in het boek toeſchijnt. Het is,

als-

alsof de Schrijver tot taak gekregen had, om er, *bongré malgré*, iets van dien aard in te lasschen, en dit slechts, zoo goed hij kon, te dezer plaatse gedaan heeft. (Maar in 1814 was toch die strijd nog niet zoo hevig als thans; toen waren zelfs Vorsten en Ministers, *om den wille van het smeer; quasi* - liberaal.) De achtbare kleermakersstand te *Amsterdam* is ons niet bekend genoeg; maar of er wel iemand van dat voormalige gild is, (die zelf, gelijk Mr. KNUPPELBUSCH, nog de maat neemt, en zich *baas* laat noemen) wiens dochters niet alleen naar het bal gaan, (dit is zeer mogelijk) maar zelfs hare moedertaal niet willen spreken, de *Fransche* affectéren, HORTENSE en JULIETTE heeten, en van eene *Hollandsche* vrouw zeggen: *Fi donc! Hollandaise!* daaraan twijfelen wij toch, voor de eer van *Amsterdam*; want waar moest het dan met onze vaderlandsche zeden heen? Het is echter mogelijk, dat wij ons bedriegen, en dan mogen zulke aartszottinnen wel aan de kaak gesteld worden. Is het zoo niet, dan is de karrikatuur overladen, en treft geen doel. Sommige gedeelten der Geschiedenis zijn in *brieven* bewerkt, en doorgaans op een' meer ernstigen toon, die wel eens een weinig al te langwijlig wordt voor eene vrolijke Geschiedenis. Ook wordt de toon wel eens aandoenlijk, ja treurig. Dit is niet af te keuren, en het ligt, dunkt ons, in het karakter der schrijfwijze van den Heer CHRISTEMEIJER, welke bijzonder tot belangwekkende huisselijke tooneelen gestemd is; maar dan voldoet ook de Titel niet aan den inhoud. Sommige aanmerkingen en zotte huwelijken aan het slot hadden wel weg kunnen blijven, om den indruk niet te verzwakken.

Wij hebben alle onze aanmerkingen op dit boek bij elkander gevoegd, om den geachten Schrijver bekend te maken met onze denkbeelden over 't geen er nog wel in een' volgenden bundel zou vereischt worden, ten einde het *Ideaal* van een goed boertig, of zelfs wel luimig, verhaal nader te komen, geenszins om hem meesterachtig te berispen, of wel van de voortzetting zijner *Tafereelen* terug te houden. Integendeel, wij lazen dezelve met genoegen; en onze voorraad aan goede, oorspronkelijk *Nederlandsche* verhalen, die, in eene onderhoudende en bevallige manier, onze volkszeden schetsen, over onze dwaasheden doen lagchen, ondeugd en schijnheiligheid ontmaskeren, verlichte Godsdienstkennis, deugd en goede zeden aanprijzen, is nog, zoo bijzonder groot niet,

niet, of deze bijdrage van den Heer CHRISTEMEIJER moet ons welkom wezen. Men moet ook, uit hoofde van het boven gezegde, niet denken, dat hem het boertige nergens gelukt zou zijn. Het tegendeel is waar; en zelfs het tweede Hoofdſtuk, *Tooneelrampen*, (noodlottigheden van een liefhebberijtooneel te *Amſterdam*, op een' pakzolder, de vierde verdieping van een huis in de Vinkebuurt, meest door *Joden* bijgewoond) moet, ondanks het aangemerkte, ook den ernſtigſten een' lach afdwingen.

Offchoon de Titel ons geen *tweede Deel* belooft, ſpreekt echter de Uitgever, in een zeer kort *Berigt aan den Lezer*, van een' *tweeden bundel*, waarin 's mans *luimige en tevens ernſtige Vertelling* uit de *Euphonia*, LODEWIJK KNOP *en zijn Ontmoetingen*, zal worden opgenomen. — Mogen wij den Heere CHRISTEMEIJER, die zich dus aan dit vak blijft wijden, in 't kort nog éénen raad ſchuldig zijn, zoo zij het deze: *Hij overdrijve niet, maar beſtudere en volge de Natuur en de maatſchappelijke betrekkingen hoe langs zoo meer!*

De Oud-Hollandſche Kermisparnas of de Kermisdichttafereelen van L. ROTGANS, J. BARTELINK, F. GREENWOOD *en* J. VAN HOVEN. Non ſemper Saturnalia. *Nieuwe Druk. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1823. *In* 8*vo.* 124 *Bl. f* 1-:-:

„ Onzen tijdgenooten eene aangename uitſpanning met geest-
„ vruchten der voorgaande eeuw te leveren, en verder niets,
„ is het oogmerk met deze vernieuwde uitgave." Dus zegt het voorberigt, hetwelk voor *ſommige in onze dagen misſchien min kieſche uitdrukkingen* geene verſchooning vragen wil, omdat men zich bij de lezing in den tijd der opſtellers van deze dichtſtukken verplaatſen moet. En inderdaad, hetgeen *ons* hier het meest hinderde, waren, uit dit oogpunt beſchouwd, niet zoo zeer deze waarlijk morſige uitdrukkingen en wenken, als wel de treurige opmerking, dat, helaas! de kermis- en andere luidruchtige vermaken van het laagst en onbeſchaafd gemeen, ook in dezen meer beſchaafden tijd, genoegzaam met de hier beſchrevene van vroegere dagen gelijkſoortig, zoo niet (het vechten en ſnijden met het mes echter nagenoeg uitgezonderd) volkomen dezelfde zijn. *Misſchien*, zegt de voorredenaar, *heeft de* verfijning *in de uitdrukkingen onzer tijd-*

ge-

genooten, als men ſcherp let, eenen gelijken tred gehouden met de vergroving, *zoo wij dit woord gebruiken mogen, hunner zeden.* Hierop moge men nadenken; maar wij wilden echter in geen geval als geneesmiddel aanraden, dat men, ten aanzien van kieschheid in uitdrukkingen, weder eene eeuw of wat werd teruggezet. Dichterlijke waarde willen wij, naar den tijd der opſtellers, aan deze oude ſtukjes niet ontzeggen; maar in het vak der dichtkunde zijn wij toch dien leeftijd aanmerkelijk vooruit, en mogen daarom ook aan deze vernieuwde uitgave van dezelve weinig bijval bij de beſchaafdere ſtanden beloven. Wij houden wel van boert en hekeldicht; maar het onkieſche, gore en morſige walgt ons. Om deze reden dan ook zouden wij dit werkje, in onzen leeftijd, niet gaarne in vele handen zien, en allerminst in die der lieve, reine jeugd. — Deze herdruk is vrij onnaauwkeurig: meermalen zijn, door wegvalling van een of ander woord, de rijmen een voet te kort.

Treffende Schilderijen voor de Jeugd, geſchetst door eenen Kindervriend. Met Platen. Te Groningen, bij W. Wouters. 1822. *In kl.* 8*vo.* 242 *Bl. f* 1-6-:

Dit boekje heeft eene goede bedoeling, en moet de jeugdige lezertjes van vele ondeugden afleiden, en tot het goede opwekken of daarin bevestigen. De verhalen of vertoogjes zijn 15 in getal. Dat dezelve reeds voor zeer jonge kinderen genoegzaam kinderlijk zouden geſteld zijn, (voor kinderen *van zes tot twaalf jaren*, zegt de uitgever) moeten wij hier en daar, en reeds bij het eerſte ſtukje, betwijfelen. Over het geheel heeft ons de ſtrekking meer nog dan de uitvoering bevallen. Hier en daar is ook de taal niet boven alle berisping: door *dienstvaardigheid* enz. wil men *een ander aan ons*, maar niet omgekeerd, zoo als hier op bl. 16 geſteld wordt, *ons aan een ander* verpligten. Maar wij willen niet naſlaan; zoodanige vergisſingen zijn hier ſlechts zeldzaam, en wij kunnen het werkje gerust onder de nuttige leesboekjes voor kinderen rangſchikken.

BOEKBESCHOUWING.

Bezwaren tegen den Geest der Eeuw, door Mr. I. DA COSTA. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon, 1823. *In gr.* 8*vo. VIII en* 98 *Bl. f* 1-4-:

Wij ontvangen hier een klein boekje, waarin veel geſteld wordt. Of het in 98 bladzijden *betoogd* kan heeten, beoordeele de Lezer! Er wordt niets minder in gezegd, dan het volgende:

In 't algemeen deugt onze Eeuw volſtrekt niets, en moet bij alle andere achterſtaan. Om meer in bijzonderheden te treden:

1.) Het is zonde en ſchande, dat de Predikanten niet meer over de *Predestinatie* prediken, die immers door de regtzinnige Heeren op de *Dordſche Synode* beſlist is; ook zijn er nog vele andere ketterijen en gruwelen, b. v. dat de *Joden* niet meer aan den *Talmud* (het gezag der Rabbijnen) gelooven. (Bl. 8, reg. 3 van ond.)

2.) *Verdraagzaamheid* is een bedriegelijk tooverwoord, dat eigenlijk t' huis behoort bij *de wolven, wanneer de herders en honden ſluimeren, of zich ſluimerend houden*; eene leer, die de volken tegen de Overheden opzet, en ſluikmoord en alle gruwelen voortbrengt. (Bl. 18, 23.)

3.) Het is *getier maken*, wanneer men FILIPS en ALVA hunne onmenſchelijkheid verwijt: de tegenwoordige *Spaanſche Cortes* zijn heel wat onmenſchelijker.

4.) Het is eene valſche menſchelijkheid, wanneer men den misdadiger thans niet meer *ſtreng kastijdt*, maar met eene lafhartige laauwheid ſlechts *ten halve temt*. (Dus weder galg en rad en brandſtapel? Ja, die lieve *auto-da-fé's* van FILIPS en ALVA! Het is zeker ſchaamteloos, daartegen zoo veel *getier* te maken.)

5.) De tegenwoordige weldadigheid is *hoogmoed*, en *vergoodt zichzelve*; terwijl de oude, uitſluitend, de eer van God en het welzijn des naasten in 't oog had. De Oprigters

der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, der *Maatſchappij van Weldadigheid*, en *voor de Gevangenen* (?), *zou men in vroeger tijd naar een verbeter- of gekkenhuis hebben verwezen.* (Bl. 85.) (Zalige Vader NIEUWENHUIZEN! Edele VAN DEN BOSCH! Doorluchtige Prins FREDRIK! Gij zoudt dan, indien DA COSTA regeerde, als krankzinnigen opgeſloten zijn? En hij!.... gij waarborgt hem daarvoor, gelasterde negentiende Eeuw!) *De uitroeijing van deze of gene* LIGCHAMELIJKE *of* ZEDELIJKE *ziekte* (*die in den vervallen ſtaat der natuur noodzakelijk zijn, en in de hand van Gods Voorzienigheid zichzelve genezen zullen*)! is, volgens hem, (bl. 84) *onbegrijpelijke ligtgeloovigheid, afſchuwelijk bijgeloof.* Dus ook de gezegende Koepokinenting? Wat ſchendige brabbeltaal is dit!

6.) De poëzij behoort mede tot *de uit den hemel aanrukkende legermagt*, die weldra alles zal herſtellen. Doch DA COSTA denkt niet, dat deze ſoort van poëzij bij deze Eeuw in achting is. (Dezelve heeft echter zijnen Meester en hem, om hunner poëzij wille, zeer vele zotheden ingeſchikt. Het kan echter te ver loopen.)

7.) Ook de wetenſchappen bereiken de hoogte der vorige tijden niet. (Wel, Meester ISAAK! gij zijt misſchien ook wel meester in de *fraaije* kunſten; maar, met uw verlof, van de naauwkeurige wetenſchappen, Sterrekunde, Natuurlijke Wijsbegeerte, daarvan moet gij afblijven. Ten minſte, zoo gij de minderheid van HERSCHEL en DELAMBRE beneden COPERNICUS wilt ſtellen, moet gij *betoogen.*)

8.) Men heeft de Sterrekunde beſtudeerd, *om* het wonder van JOSUA tegen te ſpreken. (Vooreerst zal *daarom* niet ligt iemand zulk eene moeijelijke en afgetrokkene wetenſchap leeren. En wat het wonder van JOSUA betreft, zoo leze de Schrijver de verklaring van VAN DER PALM op *Joſ.* X: 12. Doch deze is welligt ook een *ketter*, een *afvallige!* Ja, dan is er niets aan te doen. Misſchien draait inderdaad de Zon wel om de Aarde, en had de *Inquiſitie* gelijk, toen zij GALILEI opſloot!)

9.)

9.) Het is een *bedriegelijk*, *gevaarlijk*, *affchuwelijk*, en toch *algemeen* denkbeeld, dat de Vorſten aan het Volk aanſprakelijk zijn voor de uitoefening hunner Oppermagt. (*Dit* denkbeeld is toch niet uit deze Eeuw afkomſtig. Het heerschte bij de oude *Cortes* van *Spanje*, in de oude Stendenvergaderingen van *Duitschland* en *Zweden*, bij de *Nederlandſche* Staten, (bij de inhuldiging van den Hertog van *Braband* had het Volk zich uitdrukkelijk voorbehouden, *niet te gehoorzamen*, wanneer hij *tegen de bij Verdrag bezworene Regten* handelde) in *Arragon*, en bij het *Engelſche* Parlement (*jure*, hoewel niet *facto*) ſedert eene reeks van Eeuwen.

10.) De *Engelſche Conſtitutie*, het modèl van zoo vele nieuwere, wordt door hare voornaamſte ſtaatsmannen dikwijls beſchouwd als een allervreesſelijkſte hinderpaal voor de behoorlijke ontwerping en uitvoering van de allernoodwendigſte ſtaatsmaatregelen, (Juist! juist! De Ministers, de Koning zelf kunnen, zoo min als het Volk, doen, wat zij willen. Daarin beſtaat het voortreffelijke, het den mensch waardige, 't welk die Conſtitutie bij alle bedaarde liefhebbers der vrijheid en orde zoo dierbaar maakt. Slechts voorſtanders van een onbepaald Despotismus, zoo als in *Spanje* of *Portugal*, waartoe ook de Heer DA COSTA, misſchien nog uit oude betrekking, behoort, vinden haar verderfelijk.)

11.) De *Grieken* ſtaan louter uit *Jacobinisme* in opſtand. (Mijnheer DA COSTA! gij geniet het vette der Aarde, en niemand misgunt het u; maar laster dan ten minſte, in uwe gemakkelijke *ſopha*, geene menſchen, die, dagelijks aan afperſingen, mishandelingen, en verguizing van zich en hunnen eerdienst, ter prooije, goed en bloed voor Godsdienst en Vaderland opzetten, en daarvoor alle ongemakken en rampen, ja de pijne des doods niet achten! Of hebben onze brave Vaderen, wier opſtand tegen *Spanje* gij toch niet aanranden *durft*, hoezeer gij daardoor geweldig *inconſequent* wordt, iets anders gewild, iets anders bedoeld?)

12.) De *Spaanſche Cortes* zijn *Deisten* en *Atheisten*.

(Men redeneert thans te veel: wij hebben al hooren zeggen, dat die twee benamingen met elkander ſtrijdig waren; doch die dat zeide, was een ondeugende *liberaal*. Wij wenschten, dat de Heer DA COSTA lid van het *Spaanſche* Regentſchap, of, nog liever, van de eerſtdaags weder op te rigtene *Inquiſitie* was. Hij zou onder dat goddelooze gebroed der *Conſtitutionelen* heerlijk opruimen, misſchien nog beter dan INFANTADO. Dan zou hij, naar den wensch van zijn hart, boven uitgedrukt, *ſtreng kastijden* kunnen.)

13.) *Onze Koning is aan den Eed, door hem op de Conſtitutie gedaan, niet gehouden.* (Dat gaat te ver! Al het vorige kan men, als vruchten van verbijsterde herſenen, eener van 't ſpoor hollende verbeeldingskracht beſchouwen, en er, des noods, mede lagchen; maar nu een manneken, dat pas in de wereld komt kijken, dat jong mensch, en vooral piepjong Christen is, zich vermeet, om, met een godsdienſtig manteltje om, *ex tripode*, niet alleen de *volſtrekte* magt, ook bij ons, te verkondigen, maar nu dat manneken ook onzen geliefden Monarch, die *geheel vrijwillig* den Eed op de Grondwet gedaan heeft, zonder eenig geweld met medewerking des Volks tot ſtand gebragt, *de abſolutie durft geven*, zoo hij een Eedbreker wordt, — nu is het toch alleen de *vrijheid der Drukpers*, eene vrijheid, meermalen door dat Inquiſiteurtje aangerand, en *alleen door deze Conſtitutie* gewaarborgd, die hem voor het lot behoedt, hetwelk hij zoo gaarne eenen VAN DEN BOSCH of het edele klaverblad, dat de Gevangenen zoekt te verbeteren, gunde, *van in een verbeter- of gekkenhuis te worden opgeſloten!* Doch, Gode zij dank! dergelijke ſtellingen ontſluijeren de goddelooze ſekte, en hare heillooze bedoelingen, die *Europa* weder met twist, moordſchavotten, galg en rad tracht te vervullen. DA COSTA ſteekt het hoofd op, nu de Vorſten ſchier overal de vrijheid verdrukken; hij kan zijne innige vreugde over alle thans gepleegde mishandelingen der vrijheidsvrienden kwalijk verbergen; doch hij rekent deerlijk buiten den waard, zoo hij denkt, dat onze *waarlijk* edele Vorst

dat

dat voorbeeld zal volgen. Deze is nog te zeer van WILLEM's en FREDRIK HENDRIK's bloed, om meineedig en een vervolger te worden. Slechts diepe verontwaardiging over den snooden raadgever zal de uitwerking zijn, die dezen raad ten gevolge zal hebben. Zoo moeten de leeraars der duisternis, gelijk vroeger in de beruchte Disertatie *de Monarchiâ*, zichzelve, door overgroote gedienstigheid, niets dan beschaming bewerken!) — Maar wij zijn de *paradoxen* van DA COSTA nog niet ten einde.

14.) *Geboorte*, *Adel*, staat boven *eigene verdienste*, die wij toch, zoo wel als gene, van den Hemel ontvangen hebben. (Doch, zoo wij denken, zelve verwierven; anders is het geene verdienste. En geschiedt dit verwerven dan door *onmiddellijke werking* van God? DA COSTA zegt ja, *lijdelijk*. Maar dan bestaat er ook geene deugd, geene verantwoordelijkheid; de mensch is een blok, en wordt door God bewerkt, gelijk de steen door den beeldhouwer. Welk eene leer! Zou dit Christendom zijn? Dat zij verre! Wij zijn verzekerd, dat de Eerw. EGELING, die tevens gemoedelijke en *liberale* Godgeleerde, over zijnen *Neophyt* meermalen bedenkelijk het hoofd zal schudden.) Onze Voorouders spraken veel minder van *verdienste*, maar meer van *geboorte*. (Ongetwijfeld! Zie b.v. TROMP, PIET HEIN, DE RUITER, lieden van zeer geringe geboorte en zeer groote verdiensten, die daarom ook bij onze Vaderen in zeer lage achting stonden!!!) Het is verschrikkelijk: thans is de laagste geboorte geen beletsel meer, om tot de hoogste standen der Maatschappij te geraken; een NIEUWLAND, een BORGER konden Hoogleeraars worden; maar daarentegen schaamt de Adel zich nu ook niet meer, om iets anders te doen, dan te jagen of te visschen, of de mindere standen door het *schoone vuistregt* der goede oude tijden te vermoorden. (Bl. 63, Noot. *O tempora! o mores!*) Men zal misschien vragen, hoe de Heer DA COSTA zoo zeer voor den Adel in de bres springt. Men moet weten, dat hij, naar zijn eigen ontwijfelbaar zeggen, van de oude Koningen van *Spanje*, wij gelooven zelfs van nog hooger, afstamt. Hij moest toch *ook hierin* eene

gelijkheid met BILDERDIJK VAN TEISTERBANT hebben. En dan ſtrijdt hij zekerlijk *pro aris et focis*.

15.) De *publieke opinie* is allerverderfelijkst. Dat ſpreekt van zelve. De publieke opinie zegt, b. v.: BILDERDIJK en DA COSTA zijn groote Dichters, maar ellendige Godgeleerden en Staatkundigen, die altijd met magtſpreuken ſchermen, zonder bewijzen. Nu geeft DA COSTA te kennen: Ik ſta hier gelijk NOACH, LOTH, MOZES, de Profeten en JEZUS; hetgeen ik zeg, wordt even zeer tegengeſproken, als hetgeen zij verkondigden; *ergo*, het is even waar. Zulk eene ſluitrede zou zich toch waarachtig een ſchooljongen ſchamen! De *nivelleurs* en *polygamèn* van *Waddinxveen* zouden die even zeer op zich kunnen toepaſſen. — Eene aanſpraak aan de Vorſten, om het algemeene gevoelen toch ter dege te knevelen en te verdrukken, (waartoe men hen waarlijk niet behoeft aan te zetten) en aan de *weldenkenden*, eindigt het hoofdſtuk, *publieke opinie* genaamd.

16.) Op het nageſlacht van CHAM (de *Negers*) rust nog *de vloek van den gehoonden Aartsvader*. Die de afſchaffing van den ſlavenhandel willen, maken zich een' naam, *door in de Regten des Hemels te treden. God*, of de door Hem bepaalde orde, *heeft den Neger aan den blanken dienstbaar gemaakt.*—DA COSTA! *gij laſtert God!*

17.) Het onderwijs der jeugd is veel te *liberaal*. De ſtok, de plak moeten weder te voorſchijn komen; het afſchaffen dier *ligte ligchamelijke kastijdingen* is mede eene der duizend en één zonden van onze Eeuw; de roede moet wederkomen. Weg met het denkbeeld van eer of ſchande, *hetwelk onze onnoozele kindertjes tot Duivelen maakt van twee ſoorten; tot Duivelen van hoogmoed, en tot Duivelen van nijd*. (De Heer DA COSTA is zeer mild in het geven van den *Duivelnaam*; hij ſchijnt dat gezelſchap zeer gemeenzaam te kennen.)

18.) Vrijheid en Verlichting zijn *ſlavernij*, *bijgeloof*, *afgoderij*, *onkunde*, *duisternis*. Tot een proefje van 't geen in dit Hoofdſtuk gezegd wordt: „Men pleegt eere„dienst voor JENNER, en eeredienst voor LOURENS

„(LAU-

„ (LAURENS) KOSTER, — met zulke verfoeilijke
„ plechtigheden ontheiligt men de aan Gods dienst ge-
„ wijde Kerken, en verleidt men een ongelukkig volk,
„ opdat zij den Heiland, die de wereld met zijn bloed
„ gekocht heeft, verlaten, verloochenen en honen, om
„ de afgoden na te hoereren, opgericht door filosofen zon-
„ der deugd, zonder verstand, en zonder ziel!" — Hier moeten wij ernstig vragen: is de man bij zijne zinnen? Al had hij ook de heerlijke feestviering te *Haarlem* zelf verfmaad, zoo kon hij toch *gehoord* hebben, hoe en VAN DER PALM en TOLLENS *bijzonder* en met *nadruk* aangedrongen hebben op het groote voorregt, hetwelk de wereld dáárdoor geniet, dat de Drukkunst Gods heilig en dierbaar Woord zoo zeer heeft vermenigvuldigd; hoe alles, zelfs in de gezangen, wordt afgeleid van *den Vader der lichten, van wien alle goede gaven en volmaakte giften komen.* En is dit *de afgoden nahoereren? den Heiland verloochenen en honen?* DA COSTA komt in het Christendom pas kijken: betaamt het hem, zoo vele achtbare mannen, die dit feest bevorderd en bijgewoond hebben, op de schandelijkste wijze te honen, te verguizen, en met zijnen zwadder te bezoedelen? Maar, men ziet het: de oude *Farizeër*, de geest van bitterheid, vervloeking en verdoemenis, zit er nog in; hij mogt nog wel eerst eenige jaren het Nieuwe Testament bestuderen, en leeren kennen, *van hoedanigen geest hij behoorde te zijn*, en wat het lot zal wezen dergenen, *die zoo liefdeloos oordeelen.* (LUC. IX: 55. MATTH. VII: 1, 2. JAC. IV: 12.)

Nu komt er nog een *besluit*, waarin ons geleerd wordt, dat er *in het verborgen* gewerkt wordt, om dit alles omverre te werpen, en de begrippen, die DA COSTA van het Christendom en den Staat heeft, op den troon te zetten. Wij weten het. Ja! er bestaat een onzigtbaar verbond der duisternis, van *Jezuiten*, vrienden van het Despotismus, en valsche, aan hunne beginselen ongetrouwe, Protestanten. Maar deszelfs pogingen zullen verijdeld worden. Die God, wiens Voorzienigheid den diepen nacht der

Middeleeuwen door het licht der wetenſchappen en der Hervorming verdreef; die, in ons Vaderland, de GOMARUSSEN en BOGERMANS door de VAN DER PALMS, HERINGA'S, YPEYS en DERMOUTS vervangen heeft; die deze Eeuw, door de Bijbel- en Zendelinggenootſchappen, meer dan eenige andere, werkzaam deed worden aan de bekeering ook der afgelegenſte Heidenen, — die God der Vrijheid en Waarheid, die in *Nederland* de Drukkunst deed ontſtaan en langzaam zich ontwikkelen tot de veiligſte ſchutsweer tegen duisternis, onkunde, Vorſten- en Priestergeweld, die God zal zijn werk niet laten varen, maar het gelouterde Christendom (niet het Pausdom, in eenen anderen vorm, van DA COSTA) zal eenmaal de Aarde vervullen, gelijk de wateren den bodem der Zee bedekken! Ja! *het is thans tijd van ſpreken. Eene hoogere Magt is met ons!* (bl. 73.) Zij gaf ons, in hare liefde, eenen Monarch, die onrustſtokers, vleijers, en menſchen, die hem tot meineed willen aanhitſen, verfoelt, het verbeterd onderwijs, de verſtandige weldadigheid, en de vrijheid der drukpers, ten ſpijt van het verbond der duisternis, althans in ons gezegend Vaderland, zal weten te beſchermen!

Wij gelooven dit boekje, waarin veel gezegd en niets bewezen wordt, genoegzaam aan onze Lezers te hebben doen kennen. Ten ſlotte nog een paar aanmerkingen:

1.) De eenzijdigheid van DA COSTA kan alleen daaruit reeds blijken, dat hij niets goeds van deze Eeuw zegt. Is zij dan *geheelenal* ſlecht, en heeft zij niet *één enkele* lofwaardige zijde? Dit was toch nooit, zelfs in de verſchrikkelijke tiende en elfde Eeuwen niet, het geval. Wij zullen van hare talrooze ontdekkingen niet ſpreken, maar een enkel punt opnoemen, hetgeen DA COSTA, die zoo veel *parade* maakt met zijne godsdienſtigheid, onmogelijk anders dan ter kwade trouwe kan hebben weggelaten. Het zijn de veelvuldige middelen, om godsdienſtig onderwijs, zoo wel bij de zoo lang deerlijk verwaarloosde mindere klaſſen, als bij vreemde Volken, te verſpreiden, — de Zondagsſcholen, de Bijbel- en Zendelinggenootſchappen, reeds

reeds zoo even genoemd. Heeft men niet een geheel eiland (*O-Taïti*), ja, wanneer men de jongſte berigten gelooven mag, zelfs de geheele groep der *Gezellige Eilanden* tot het Christendom overgebragt? Maar dit alles wordt voor niets gerekend: het geſchiedde in *de negentiende Eeuw*, en door een Volk, dat *eene vrije Conſtitutie heeft!*

2.) In het geheele boekje is wrevel, verbittering, ſcheldden en razen de heerſchende toon. Is dit nu Christendom? Of is het juist een kenmerk, waaraan de Hemelſche Leermeester zijne leerlingen wil herkennen, dat zij *liefde* hebben onder elkander? „Maar de negentiende „Eeuw verdient die liefde niet; het tegenwoordige ge„ſlacht is erger dan Heidenen, tollenaars en *Samarita„nen.*" Het zij zoo; maar de liefhebbende Zaligmaker at toch ook zelfs met dezen, en zal hen wel niet voor *Duivelen van driederlei ſoort*, *verleiders*, *Godverloochenaars*, en wat dies meer zij, geſcholden hebben. Men denke aan het geval met ZACHEUS, die zich toch zelfs aan oneerlijkheid had ſchuldig gemaakt. Slechts de onverdraagzamen, de verdoemers van anderen kon Hij niet dulden, Mijnheer DA COSTA! — Neen; zóó verbetert men de menſchen niet, als DA COSTA het wil. Het Christendom is een ſtelſel van *menſchenliefde;* het zijne een ſtelſel van *menſchenhaat* omtrent het tegenwoordige geſlacht, behoudens eene zeer gemakkelijke liefde voor verloopene Eeuwen. Wij willen eens gelooven, dat DA COSTA ter goeder trouwe is; maar het oude *odium generis humani* van zijn geſlacht zit er nog in, en moet er uit, zoo hij een waar Christen wil worden. Wij raden hem, het Nieuwe Testament eens, van nieuws af, onpartijdig, zoo mogelijk zonder den benevelenden bril van BILDERDIJK, te lezen; misſchien zal hij dan anders over de zaak beginnen te denken, en zijne voortreffelijke gaven tot heil des Menschdoms beſteden; terwijl hij thans gevaar loopt, zich bij tijdgenoot en nakomeling, als een twistſtoker, woelgeest en gevaarlijk mensch, te ſchandvlekken. Hij paſſe (zoo mogelijk te zijner verbetering) op zich toe, hetgeen de onvergelijkelijke VAN DER PALM, in zijn

onlangs verſchenen pronkjuweel, de Redevoering op het KOSTERS-feest, van den vijand der verlichting en der vrije drukpers in 't algemeen zegt: „Aan wien heeft „God de magt verleend, om voor anderen te denken? „te bepalen, wat ieder nuttig is te weten, of niet te „weten? de vrije onderzoeking des verſtands aan ban„den te leggen? de Rede, het goddelijkſte, dat in ons „is, te beperken, te omſchrijven, *en door die omtuining „niets door te laten, dan 't geen door u, door u, enwijs „en nietig ſchepſel! met een' vrijbrief is voorzien?* Die „magt heeft God aan geen' ſterveling verleend; en wie „ze zich aanmatige, de naam zijner misdaad is — heilig„ſchennis! Of zou de zucht voor waarheid, Godsdienst „en volksgeluk die misdaad tot eene deugd, die heilig„ſchennis tot een' pligt kunnen maken? Waarheid en „Godsdienst ſtaan onder de beſcherming van hooger, dan „aardſche magt, en, hoe ook aangerand, dat eeuwig „Rijk zal niet omgeworpen worden! Volks-geluk kent „geen grooter vijandin, dan volks-verblinding. En *on„gelukkig hij, wien waarheid, Godsdienst en volksgeluk „ſtechts ten dekmantel ſtrekken van bekrompen inzigten „of lage bedoelingen;* de wraak der gehoonde deugd en „redelijkheid volgt hen op de hielen!... En indien wij, „in ſommige *ſchand- en ſchot-geſchriften*, die de deugd „honen, die de eer aanranden, verſtand en hart op den „doolweg pogen te brengen, de vruchten, niet der edele „drukpers, maar van der menſchen bedorvenheid bewee„nen; wij zullen daarbij onze blikken laten weiden over „die menigte van geest-verlichtende, ziel-verheffende, „hart-veredelende voortbrengſelen van KOSTER's on„waardeerbare kunst, *waaraan het onzen leeftijd, even „min als vroegere eeuwen, ontbreekt.*"

Zoo lang wij zulke mannen, als VAN DER PALM, onder ons hebben, zal het geſchrijf van eenen DA COSTA *c. ſ.* in *Nederland* wel zeer weinig kwaad doen. Met innige vreugde zien wij, dat dit ſchand- en ſchotſchrift, bij alle klaſſen en ſtanden, eene diepe verontwaardiging tegen, of — medelijden met, den Schrijver opwekt. Hij heeft den ſtaf over zijne *reputatie* gebroken.

Leerredenen over de hooge waarde des Bijbels, door ISAAC PRINS, *Predikant te Dordrecht. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1823. *In gr.* 8*vo.* 160 *Bl. ſ* 1-10:

Wij wenſchen zeer hartelijk, dat deze zeer goede Leerredenen aan derzelver zoo heilzame bedoeling overvloedig mogen beantwoorden. Wie ſtemt toch niet met den kundigen ſteller in, dat de Bijbel een *aangenaam* leesboek is, naar den algemeenen en bijzonderen ſmaak van ieder redelijk mensch, gepaste weetgierigheid, en naar ieders behoeften op velerlei wijze berekend; de *beste raadsman* daarenboven, gevende in alle gevallen den besten en beproefden raad, en tevens bevattende de voor ons meest gepaste, voor elk verkrijgbare en nimmer falende *vertroostingen*; dat hij vervolgens ook voor *jonge lieden*, en voor deze vooral ook, hoogst belangrijk is, en dat eene groote *gemeenzaamheid* met den inhoud des Bijbels, buiten allen twijfel, in iederen leeftijd en voor iederen ſtand, van de uitgebreidſte nuttigheid is. Zie daar, Lezer, den inhoud der vijf Leerredenen, u hier aangeboden, welker eenvoudig beloop u uit deze korte opgave reeds eenigermate blijken kan, en welke ten tekst hebben Pſ. CXIX: 24ª, 92, 2 Tim. III: 15, en wederom Pſ. CXIX: 1; wordende dit bundeltje beſloten met eene, mede zeer voortreffelijke, Leerrede over 1 Petr. I: 24, 25ª, van welke *de Wereld en de Bijbel* het opſchrift is.

Duidelijk en bevattelijk, in eenen verſtandigen en hartelijken toon, in goeden en ongekunſtelden ſtijl en zuivere taal, weet de Eerw. PRINS te ſpreken; en wij wenſchen zeer, dat hij der Protestantſche Kerke nog lang door mond en pen moge nuttig zijn!

Geſchiedkundig Verſlag der voornaamſte Uitgaven van de Biblia Polyglotta. Gedeeltelijk uit het Fransch vertaald, en met Bijvoegſelen en Aanteekeningen vermeerderd,

derd, door G. OUTHUIJS, *Predikant te Minnertsga. Te Franeker, bij* T. J. Tuinſtra. 1822. *In gr.* 8vo. 213 *Bl. f* 2-:-:

Iets ſoortgelijks was in onze taal niet voorhanden; en echter is de kennis aan de *veeltalige* uitgaven van den Bijbel der Geleerden niet onbelangrijk. *Deels* levert de Heer OUTHUIJS hier eigen werk, hetwelk hij echter niet hoog wil aanrekenen, daar hij *verzamelen*, of ſtof, door anderen geleverd, verwerken, als geene juist zeer groote verdienſte wil ſchatten; *deels* geeft hij de vertaling van de *Geſchiedenis der Polyglotta* van J. LE LONG, getrokken uit diens *Discours historiques ſur les principales éditions des Bibles Polyglottes*, en door den Abt DE PETITY alzoo opgenomen in zijne *Encyclopédie élémentaire, ou Introduction à l'étude des lettres, des ſciences et des arts.* Behalve de *Aanteekeningen*, door den Eerw. OUTHUIJS nu vermeerderd, ontvangen wij hier, kort en naauwkeurig, verſlag van den Bijbel van den Kardinaal XIMENES, in 4, — van AUGUSTINUS JUSTINIANI, in 5, — van JOHANNES DRACONITES, mede in 5, — van BENEDICTUS ARIAS MONTANUS, insgelijks in 5, — van JOHANNES BAPTISTA RAIMONDI, in 10, — van ELIAS HUTTERUS, in 6, — van het N. Testament van denzelfden, in 12, — van den Bijbel van GUI MICHEL LE JAY, in 7, — van BRIANUS WALTONUS, in 9, — van CHRISTIANUS REINECCIUS, in 4 talen; en eindelijk van de *Joodſche Polyglotten* van den *Pentateuchus*, twee in getal, welke alleen dat gedeelte des O. Testaments bevatten, dat elken Sabbat in hunne Synagogen gebruikt wordt. Dat de Hoogleeraar HAMAKER tot deze *Nederduitſche* vertaling en uitgave zijnen vriend opwekte, geeft reeds vooraf het beſte gevoelen van het goede en belangrijke van dezen arbeid, van welken de Heer OUTHUIJS met leedwezen betuigt, dat, door zijne te late kennismaking met den Baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, hij bij denzelven geen gebruik heeft kunnen maken van

de

de aanwijzingen, hem door dien voortreffelijken en geleerden Edelman gegeven, toen zijn ſtuk reeds ter drukperſe was. Met 's mans wenſchen in een *Naſchrift* ſtemmen wij van harte in, dat, namelijk, onze Eeuw nog meer dan ééne nieuwe *Polyglottiſche uitgave* van den Bijbel bezorgen mag, en daardoor aan den hooggeſchatten *Waltoniaanſchen* arbeid nog meerdere volkomenheid geve; dat de *Engelſche* Maatſchappij te *Calcutta* nog eens zulk eene uitgave des Bijbels aan *Europa* ſchenken mag, in de beroemdſte en meest gebruikt wordende ſpraken der *Ooster Indiën*; en eindelijk, dat een *Europeesch* Taalgeleerde datgene, wat het *Talenwonder* E. HUTTERUS, ruim twee Eeuwen geleden, begon, maar er toen in belemmerd werd, in onze dagen eens weder opvatte, en, het geheel en gelukkig voltooijende, ons eene Westerſche *Polyglotta* beſchikte, in welke de voornaamſte ſpraken van ons werelddeel opgenomen werden, en bij welke zulk een *Harmonisch Lexicon* gevoegd was, als de onſterfelijke E. CASTELLUS, bij den *veeltaligen Bijbel* van WALTON leverde.

„Zulk eene onderneming," zegt hij, „zoo al voor de H. letteroefeningen minder belangrijk en noodzakelijk te keuren, zou echter voor de taalgeleerdheid van *Europa*, en inzonderheid voor de vergelijkende taalgeleerdheid, aan welke te weinig gedacht en te min gedaan wordt, ten uiterſte belangrijk kunnen wezen."

Verhandeling over de oorzaken, waarom de uitbarſting der toevallen bij ſommige Hoofdwonden zoo lang vertraagd wordt, benevens de behandeling, welke zoo wel tot voorkoming, als ter beſtrijding dezer toevallen gevorderd wordt; door H. J. SCHOUTEN, *Med. Doct. enz. te Amſterdam, bekroond met den Gouden Eereprijs door het Genootſchap ter bevordering der Heelkunde, te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* R. J. Berntrop. 1821. *In gr.* 8vo. 195 *Bl. f* 2-:-:

Ver-

Verhandeling, ter beantwoording derzelfde Vraag, vóór den 1 Mei 1817 ingezonden aan voormeld Genootschap, en uitgegeven door deszelfs Bestuurderen. Te Amsterdam, bij R. J. Berntrop. 1822. *In gr.* 8vo. 60 *Bl. f* :-10-:

Onderzoek aangaande de meest voorkomende oorzaak en de behandeling van de ontsteking der Hersenvliezen, welke men somwijlen, ook na schijnbaar geringe hoofdwonden, waarneemt; door H. J. VAN HOUTE, *Med. Chir. & art. obst. Doctor te Amsterdam. Te Utrecht, bij* S. Alter. 1820. *In gr.* 8vo. 104 *Bl. f* 1-5-:

Om twee redenen plaatsen wij deze drie Verhandelingen bij elkander; vooreerst, omdat zij op hetzelfde onderwerp betrekking hebben, en ten tweede, omdat derzelver beoordeeling eenige vergelijking vordert, daar de beide eerste naar denzelfden prijs gedongen hebben, en de laatste ons voorkomt aan de tweede haren oorsprong verschuldigd te zijn.

Het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam, gaf, namelijk, in den jare 1815, eene prijsvraag op, betreffende de oorzaken der trage uitbarsting van toevallen in hoofdwonden, derzelver voorteekenen, voorbehoeding en geneeswijze. Slechts één antwoord kwam op dezelve in, onder het motto: *alitur vitium vivitque tegendo etc.;* welk antwoord, naar het eenparig gevoelen der beoordeelaars, der bekrooninge onwaardig geoordeeld werd. De vraag werd op nieuw opgehangen, om beantwoord te worden vóór den 1 Mei 1819. Voor ditmaal was het Genootschap gelukkiger. Het ontving een antwoord, aan 't welk de uitgeloofde eereprijs werd toegekend, en waarvan de Heer H. J. SCHOUTEN, Med. Doct. te Amsterdam, bleek Schrijver te zijn.

Intusschen had zich het gerucht algemeen verspreid, dat de Heer H. J. VAN HOUTE Schrijver was van het niet bekroonde antwoord, en het voornemen had, dit zijn antwoord in druk uit te geven. Een' geruimen tijd daarna,

ne, in het jaar 1820, kwam de door ons in de derde plaats genoemde Verhandeling in 't licht, welke door den vriend des Schrijvers, den Hoogleeraar VAN DER BREGEN, in eene Voorrede voor de vierde uitgave van BLUMENBACH's *Physiologie*, vermeld ſtaat, als dezelfde te zijn, welke vroeger aan het Genootſchap ingezonden en afgekeurd was. De wijze dier vermelding, welke ligtelijk kon doen vermoeden, dat aan de verdienſten deser Verhandeling en van haren Opſteller onregt geſchied ware, deed het Genootſchap beſluiten, de bij hetzelve eerst ingekomene prijsverhandeling uit te geven, ten einde het publiek over de overeenkomst of het verſchil van deze en het later uitgekomen *Onderzoek* te doen oordeelen.

Wij willen vooreerst een kort verſlag geven van de bekroonde Prijsverhandeling, om vervolgens, met een kort woord, de beide laatſten onderling en met de eerstgemelde te vergelijken.

1. Na eene inleiding, welke eene opgave beheist van verſchillende waarnemingen, en verſlag van lijköpeningen, uit onderſcheidene Schrijvers bijeengezameld, welke allen de duidelijkſte blijken vertoonden eener voorafgaande ontſteking der verſchillende deelen met derzelver uitgangen, vangt het eerſte Hoofdſtuk aan met een onderzoek, in hoeverre men de gevraagde oorzaak in beleedigingen van het panvlies, en daaruit voortvloeijende ziekelijke aandoeningen van hetzelve, vinden kan. De gevolgen dier beleedigingen zijn: afſcheiding van het panvlies, belette voeding der beenderen, en beenverſterving, wier langzame voortgang uit de gevoelloosheid en trage levenswerking van het beengeſtel verklaard moet worden. Zij worden doodelijk, door de naauwe betrekking tusſchen het panvlies en harde herſenvlies; door uitſtorting van vocht op dit laatſte, bij beenbederf en beenverſterving. Dezelfde verſchijnſelen en dezelfde oorzaken beſtaan in het harde herſenvlies, in het ſpinnewebvlies, in het dunne herſenvlies, en in de ſchorsachtige zelfſtandigheid der herſenen. (Hoofdſt. III—VIII.) Een kort overzigt van het tot dusverre verhandelde beſluit deze eerſte Afdeeling.

Ge-

Gelijk de eerſte Afdeeling aan het *aetiologiſche*, zoo is de tweede aan het *ſemeiotiſche* gedeelte der vrage toegewijd, welke, in even zoovele Hoofdſtukken, over de kenteekenen eener aanſtaande ontſteking van het pan-vlies, de herſenvliezen en herſenen handelt, bevestigd door het gezag van anderen, en met een kort overzigt van dit gedeelte der Verhandeling beſloten. De derde Afdeeling betreft de *prophylaxis*. Ontſtekingwerende, afleidende middelen, plaatſelijke aanwending van koude, en inwendig calomel, worden hoofdzakelijk aangeprezen. De vierde en vijfde Afdeeling behelzen het *therapeutiſche* gedeelte. Dezelfde middelen, inzonderheid de aderlating, de koude, plaatſelijk aangebragt, *purgantia* en *calomel*, worden hier aangeprezen. — Belezenheid en oordeel ſtralen gelijkelijk in deze Verhandeling door. Gebouwd op de *Bichatiaanſche* leere, (die welligt aan onzen BONN haar eerſte aanzijn verſchuldigd is) levert zij eene proeve van eene gelukkige toepaſſing van gezonde phyſiologiſche begrippen op ziekte- en geneeskunde. De voordragt munt uit in klaarheid en duidelijkheid (ſchoon niet overal van wijdloopigheid vrij te pleiten). In één woord, wij bezitten in dit geſchrift eene allerbelangrijkſte bijdrage tot het gewigtig, maar nog altijd duister Hoofdſtuk over de Hoofdwonden, door den onſterfelijken Stichter onzer Vaderlandſche School, onzen grooten BOERHAVE, met zoo veel roems bearbeid.

2. De tweede Verhandelaar, de Heer VAN HOUTE, noemt ſlechts één oorzaak der opgegevene toevallen, de *necroſis* namelijk der binnenſte beentafel, en poogt deze zijne ſtelling door eene lange theoretiſche verklaring aan te dringen. Ook hij grondt zijn gevoelen op de leere van BICHAT; doch maakt tevens gewag van het verſchil, hetgeen hierbij, door de bijzondere geſteldheid en prikkelbaarheid der lijders, is op te merken. Hij noemt de voorteekenen te regt onzeker; maar beweert, dat ook bij reeds aanwezig zijnde toevallen de redding niet onmogelijk is. Ingevolge de door den Schrijver geſtelde oorzaak, is, in de genezing, bij hem, het wegnemen van het been,

been, door de trepaan, hoofdzaak. Vervolgens raadt hij eene zacht ontſtekingwerende methode aan, om den ſpoedigen overgang in *asthenie* tijdig met eene zacht prikkelende te verwisſelen. Uitwendig koude fomentatiën, *epispastica* en *ſetacea* in het tweede tijdperk der ziekte. Eindelijk maakt hij op de verſchillende complicatiën opmerkzaam, die eene verſchillende ſecundaire methode vorderen.

3. Ook in het andere geſchrift van den Heer VAN HOUTE wordt dezelfde *aetiologie* opgegeven en ontvouwd; terwijl men er dezelfde theorie, even breedvoerig voorgedragen, wedervindt. Daarna worden de drie verſchillende tijdperken der ziekte overwogen; dat der nog niet ontwikkelde ziekte, dat der ontſteking, en dat der *exſudatie*. Ook hier wordt de aanwending der trepaan als de eenige *indicatio cauſalis* opgegeven; offchoon de Schrijver in 't voorbijgaan aanſtipt, dat er buiten de *neroſis* nog andere oorzaken der gevaarlijke toevallen beſtaan kunnen, gelijk de titel van dit geſchrift aantoont. Echter, zoo als wij zeiden, de overige oorzaken zijn ſlechts als in 't voorbijgaan aangeſtipt, niet behoorlijk uiteengezet, noch overwogen. Het overige dezer Verhandeling komt met No. 2 overeen, ſchoon meer uitvoerig voorgeſteld.

Wij voor ons moeten bekennen, dat wij noch het groot verſchil tuſſchen No. 2 en 3, waarvan Beſtuurderen des Genootſchaps ſpreken, beſpeuren, noch den Hoogleeraar VAN DER BREGGEN in zijn oordeel over No. 3 toeſtemmen konden. Want aangaande het eerſte, behalve eenige weinige waarnemingen, die tot inductie en het opmaken van ſlotſommen geenszins toereikend zijn, vonden wij hier niet veel meer dan eene uitbreiding van No. 2; dezelfde ſtellingen, dezelfde begrippen, dikwijls dezelfde uitdrukkingen. Echter ſchijnt de Schrijver door den titel zelven te hebben aangetoond, dat het geenszins zijn oogmerk was, zijn onderzoek tot het voorgeſtelde vraagſtuk in al deszelfs uitgebreidheid uit te ſtrekken; waardoor dan ook het gevoelen van den Hoogleeraar wederlegd wordt, alsof de Schrijver zoo iets met de uitgave van dit werkje

bedoeld zou hebben. Intusschen willen wij aan hetzelve geenszins alle verdiensten ontzeggen. Het heeft die, zoolang men het als een werk beschouwt, dat op zichzelf staat; maar, als oplossing van het voorgestelde vraagstuk, kan men het niet anders dan onvolledig en onvolkomen heeten, en moet het verre onderdoen voor de met zoo veel vlijt, naauwkeurigheid en echt praktisch oordeel bewerkte Verhandeling van den bekwamen SCHOUTEN.

Reis ter ontdekking van eene Noordwestelijke doorvaart, uit de Atlantische in de Stille Zee, gedaan in de jaren 1819 *en* 1820, *door de Schepen the Hecla en the Griper, onder het bevel van* W. E. PARRY. *Uit het Engelsch. Met Kaarten en Platen. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1822. *In gr.* 8*vo.* *f* 5-10-:

Dagboek eener Ontdekkingsreis naar de Noorder Poolstreken, met de Schepen Zijner Grootbrittannische Majesteit Hecla en Griper, in 1819 *en* 1820, *door* A. FISHER, *Heelmeester. Uit het Engelsch, naar den vierden verbeterden Druk, door* J. LEHMAN DE LEHNSFELD, *Buitengewoon Luitenant bij de Kon. Marine. Met eene Kaart en Afbeeldingen van een' Eskimo en een' Muskus-os. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1822. *In gr.* 8*vo.* *f* 2-18-:

De zucht tot opsporing van eenen doortogt, door het Noorden heen, naar de rijke gewesten van het Oosten, die in de 16de en het begin der 17de Eeuw, bij onze Vaderen en de *Engelschen* zoo levendig was, en door genen onder BARENDSZEN en HEEMSKERK ten Noordoosten, door dezen onder FORBISHER, DAVIS, HUDSON (gedeeltelijk voor *Hollandsche* rekening) en BAFFIN ten Noordwesten beproefd werd, scheen sedert aanmerkelijk verslapt, ja uitgedoofd te zijn. Behalve

ve eene poging door PHIPPS; in 1773, ſcheen men voor uitgemaakt zeker te houden, dat de Noordwestelijke zoo wel als Noordoostelijke doortogten (indien de eerſte al beſtond, waaraan men grootelijks twijfelde) door het ijs volſtrekt ondoordringbaar gefloten waren. COOK zocht den doortogt wel tuſchen *Amerika* en *Azië*, (en zijn ſpoor is ſedert door velen, laatſtelijk nog door den jongen KOTZEBUE gevolgd, die echter niet ver genoeg Oostwaarts heeft kunnen doordringen) maar die ten Noordwesten door de ſtraat *Davis* werd niet meer opgeſpoord, hoezeer HEARNE, in 1771, en MACKENZIE, in 1789, eene *IJszee* in het Noorden van *Amerika* hadden ontdekt. Een toeval bepaalde de in dit ſtuk boven allen lof verhevene *Engelſche* Regering, om de Aardrijkskunde met de beſliſſing van dit nog in het duister ſchuilende punt te verrijken. In 1815, vooral in 1816 en 1817, werden ongemeen groote ijsbergen en ijsvelden op eene lagere breedte gezien, dan gewoonlijk. Men ſprak van de geheele losbreking der ijsbank langs de kust van *Oud-Groenland*. *Bremer* Schippers zouden den 81 Graad N. B. hebben bereikt, zonder ijs te beſpeuren; en de *Engelschman* SCOREBY bevestigde deze ontdekking. Nu herleefde de hoop, niet alleen op warme zomers (van 1815—1817 door het op onze breedte ſmeltende poolijs gehinderd), maar ook op de ontdekking van den N. W. doortogt. De *Engelſche* Regering zond dus, in 1818, Kapt. ROSS met het Schip *Iſabella*, en Kapt. PARRY met den *Alexander*, op ontdekkingen in de ſtraat *Davis* en *Baffins*-baai uit. De uitſlag derzelve was niet zeer bemoedigend, en ſtelde groote verwachtingen te leur. Kapt. ROSS, het Opperhoofd der onderneming, bevestigde in allen deele de vroegere ontdekkingen van BAFFIN, nopens den zamenhang des lands rondom de baai van dien naam. Zijne eigene ontdekkingen bepaalden zich tot eenen ſtam van *Eskimo's* op 76 en 77 graden N. B. (dus de noordelijkst wonende wezens van ons geſlacht, die men kent) en verſcheidene landſpitſen en baaijen, eene van welke, de *Lancaster-Sond*, volgens het gevoelen van Kapt. PARRY, den

tweeden Bevelhebber, en van den Heelmeester FISHER, (die ook deze reis heeft beſchreven) naar alle vermoeden een' *doortogt naar het Westen* opleverde. Kapt. ROSS beweerde ſtellig het tegendeel *gezien* te hebben: de *Britſche* Admiraliteit zond echter, om niets onbeproefd te laten, wat tot bevordering der wetenſchap ſtrekken kon, Kapt. PARRY nogmaals uit, om den doortogt door de *Lancaster-Sond* te beproeven, in twee Schepen, de *Hecla*, onder zijn bevel, en de *Griper*, onder dat van Kapt. LIDDON. De Heelmeester FISHER, die te voren zijn gevoelen had helpen verdedigen, verzelde hem ook op dezen togt; en zijn verhaal, nog vroeger dan dat van den Kapt. uitgegeven, verſchijnt thans, omtrent gelijktijdig met eene verkorte overzetting van het *officiéle* dagverhaal, in onze taal in het licht.

Eene reis naar zulke gure gewesten, als waarheen deze Schepen beſtemd waren, kan natuurlijk die bekoorlijke verſcheidenheid en lagchende natuurtafereelen niet aanbieden, die een togt naar de keerkringsgewesten, of ſlechts naar eenigzins door de Natuur begunſtigde ſtreken, ons oplevert. Hier is ijs, eeuwig ijs, op het land zoo wel als op de zee, bijkans het éénige voorwerp, 't welk men aanſchouwt. Gedurende tien maanden is er naauwelijks een plantje, een grasſprietje te zien; en wat dan nog in Julij en Augustus? enkele veldbloemen, een weinig zuring, gras en mos. Aan boomen, aan ſtruiken zelfs valt niet te denken. Niet zóó arm is het land aan dieren: nogtans — wat heeft het, buiten den muskus-os, het rendier, den beer, den wolf, den vos, den walvisch en het korhoen? Maar deze armoede der Natuur wordt vergoed door eene andere beſchouwing van nóg meer gewigt, die zich hier in vollen luister ten toon ſpreidt, — de ontwikkeling der menſchelijke krachten. Worſteling van den Mensch tegen het Noodlot was de ſpil des *Grieksche* Treurſpels; worſteling van den Mensch tegen de Elementen is een weinig minder verheven ſchouwſpel. Men verbeelde zich twee kleine Schepen, — klein, ja nietsbeduidend in vergelijking der ijstorens en ijsbergen, die hen in het rond om-

omringen, — ſtoutelijk doordringende in eene nooitbezochte Zee, te midden van honderd dreigende, onmetelijke gevaarten, waarvan er twee genoegzaam zijn, om de ranke kiel in hun midden te nemen en te pletteren te ſtooten! Men verbeelde zich Menſchen, die kloekmoedig digte ijsvelden, die zij anders niet klieven kunnen, *doorzagen*, en zich dus een' weg banen naar een winterverblijf, (want de koude ſtremt eindelijk den verderen doortogt) waarvan men ſedert onze moedige landgenooten op *Nova-Zembla* wel geen voorbeeld heeft, waar de koude ſoms *vierenvijftig graden onder nul* is, terwijl dus alles, wat ſlechts eenig vocht in zich bevat, moet bevriezen, en men in de Schepen zelve, niettegenſtaande de bestmogelijke bedekking met planken en kleeden, en verwarming door kagchels, nog koude onder nul had! Men voege hierbij eenen nacht van drie maanden, (van den 4 November tot den 3 Februarij) waarin geene genoegzame bezigheid het ſcheepsvolk van het gevoel der grimmige koude konde afleiden, waarin men nogtans met de ſteenkolen zoo wel als het licht ſpaarzaam moest omgaan, uit hoofde der mogelijkheid van *nog zulk eenen winter in die ſtreken door te brengen;* en dan zal men den moed en de blijgeestigheid dier mannen bewonderen, die geen oogenblik, te midden der meest ontmoedigende verſchijnſelen en gebeurtenisſen, hunne opgeruimdheid verloren, die een nieuwspapier op het Schip uitgaven, om de 14 dagen met tooneelvertooningen de ſchare vermaakten, en, toen naauwelijks in de lente van 1820 het ijs weder opgebroken was, reeds dadelijk den gevaarvollen togt naar het Westen hervatteden, tot dat de volſtrekte onmogelijkheid, om de ijsbanken door te dringen, hun den terugtogt deed aannemen. Wat zou HORATIUS wel van deze Zeelieden gezegd hebben, die den eerſten Schipper op de *Middellandſche* Binnenzee reeds eene *driedubbele laag kopers om de borst* toekende, en veel van de ijsſelijkheden en gevaren dier Zee wist te verhalen? (*) — Het is niet minder belangrijk,

(*) *Carm.* L. I. Od. 3.

rijk, de vorderingen in kunſten en de verandering van denkwijze, in het tijdvak tusſchen de overwintering der *Hollanders* in *Nova-Zembla* en die der *Engelſchen* op *Melville-Eiland*, (twee en een vierde Eeuw) op te merken. De *Nederlanders* verloren hun Schip, doordien de ſcheepvaart toen nog niet de middelen bezat, om zich tegen het geweld der ijsſchotſen te wapenen; maar hoe veel te verdienſtelijker is dan niet hunne kloekheid, om het in de gebrekkige hut op het land, van de overblijffelen des Schips opgetrokken, een' geheelen winter door uit te harden, en in de lente *een nieuw vaartuig* te bouwen, om de *Ruſſiſche* kust te bereiken! De *Britten*, met de veelvuldige hulpmiddelen, welke de werktuigkunde en nijverheid onzer dagen hun aan de hand deden, voorzien, behielden hun Schip te midden van het ijs, en waren dus ook veel beter in het volgende jaar tot de terugkeering in ſtaat: daar de overwintering *voorzien* was, had men alles daartoe voorbereid, hetwelk bij de *Nederlanders* het geval niet was. Dezen zouden, in hunne omſtandigheden vooral, tooneelvertooningen als een zondig vermaak beſchouwd hebben, die de *Britten* in de negentiende Eeuw met regt voor eene onſchuldige en zelfs, door de werkzaamheden bij den toeſtel, nuttige tijdkorting hielden. Dus heeft elke Eeuw hare bijzonderheden: doch over 't algemeen gaat het Menschdom in kennis vooruit. De winst, door deze reis voor de wetenſchappen behaald, is allezins gedenkwaardig. Het is waar, de armoede en geſtrengheid der Natuur dulden of beloonen daar geene naſporingen van belang omtrent de drie Rijken; maar men vindt toch nog menige bijzonderheid omtrent de dierſoorten dezer ſtreken, vooral omtrent den weinig bekenden muskus-os, van welken ons FISHER een houtſneêplaatje mededeelt, en in wiens ongemeene ruigte (de haren hangen bijna tot den grond) zich op nieuws de zorg der Voorzienigheid, ook voor deze koude, bijkans onbewoonbare oorden, ten toon ſpreidt. De witte beeren ſchijnen er veel minder grimmig, ſterk of talrijk geweest te zijn, dan in *Nova-Zembla* tijdens het

het bezoek der *Nederlanders;* althans wij lezen daarvan hier oneindig minder. (Men weet, dat zij de ergſte vijanden der *Hollanders* waren.) Voor de Natuurkunde zijn de beſchrijving en van het Noorderlicht, de bijzonnen en bijmanen, in deze hooge breedten, en vooral de opmerking van belang, dat het kompas hier zijne kracht verloor, doordien het Noorden altijd in de rigting van den voorſteven van het Schip bleef, zoodat de *polaarkracht* van den zeilſteen hier, door de gewone aantrekking (van het ijzer in het voorſchip), werd opgeheven. Omtrent de weêrkunde is het merkwaardig, dat eene koude van 20 graden *boven nul* (en lager naar evenredigheid) de manſchap meer aandeed, wanneer het hard uit den Noorden woei, dan de thermometer *op nul* bij ſtil weder. En nogtans was het doorgaans bij ſtilte veel kouder; zoodat zich het zonderlinge verſchijnſel vertoonde, dat de manſchap 20 graden beneden nul met genoegen op het dek kon wandelen, terwijl zulks, 20 graden hooger, door den wind zeer bezwaarlijk viel. — Omtrent de eigenlijke *Aardrijkskunde* zijn de ontdekkingen van belang. Het is nu wel tot den hoogſten trap der waarſchijnlijkheid verheven, *dat er eene Zee ten Noorden van geheel* Amerika *beſtaat*, welke met de *IJszee* boven *Europa* en *Azië* den grooten bevrozenen koepel der *Poolzee* voltooit. De Reizigers vonden daarin geen vastland, maar eene menigte vrij groote eilanden, waarvan de Noordergrenzen onbekend zijn, zoo als *Noord-Devon*, *Nieuw-Cornwallis*, het *Bathurst-* en het *Melville-Eiland*, aan welke door de *Engelſchen* gezamenlijk de naam van *Noord-Georgië* gegeven werd. Op *Melville-Eiland* was de *Winterhaven*, waar de Schepen van October 1819 tot Augustus 1820 vertoefden. De *Lancaster-Sond* is nu gebleken, wel degelijk eene breede invaart in de *Barrows*-ſtraat te zijn. Ten Zuiden is eene landſtreek, waarvan niet duidelijk geſtaafd is, of het voor vastland (van *Noord-Amerika*) of voor een of meer groote eilanden moet gehouden worden, en waarvan het westelijke gedeelte op de Kaart van PARRY den naam van *Noord-Somerſet* draagt. Hier

was eene diep inloopende baai, die den naam van *Prins-Regents inham* verkreeg, doch die men, door het ijs, niet naar wensch kon opzeilen. — Alle deze berigten vindt men in de beide reisverhalen, die in alles zeer wel overeenkomen; echter hebben wij dat van den Heelmeester FISHER met meer genoegen gelezen, dan dat van Kapt. PARRY, hetwelk, niettegenstaande al de verkorting, waarvan de Vertaler melding maakt, nog geenszins, naar ons gevoel ten minste, die *aangename lectuur* oplevert, die hij daarin meent te vinden. Eeuwige, vervelende herhalingen van den wind, het heen en weder zeilen door het ijs, de ligging der Schepen, enz. hebben ons dit boek, in zekeren zin, met moeite doen doorworstelen. Geheel anders is FISHER's verhaal. Op een' onderhoudenden toon doet hij ons in zijne lotgevallen en die zijner makkers belang stellen; wij reizen, als 't ware, met hem, en hij heeft voornamelijk ook de verdienste, van bij de weinige voorwerpen uit de Natuurlijke Historie, die den Reizigers voorkwamen, te vertoeven, (hetwelk eene zeer belangrijke afwisseling geeft aan het anders noodwendig eentoonige verhaal) veel meer dan Kapt. PARRY, die ongetwijfeld een voortreffelijk Zeeman is, maar de kunst van schrijven niet verstaat. FISHER's verhaal is ook wel geheel kunsteloos, maar belangrijk door zijne eenvoudigheid, en leest aangenaam. Zijne twee houtsneêplaatjes, van eenen *muskus-os* en eenen *Eskimo*, beteekenen daarentegen niet veel; maar de Kaart is zeer goed, en duidelijker dan die van PARRY, (of ten minste de herleiding dezer Kaart en van die des Reizigers KOTZEBUE door den Vertaler.) PARRY heeft daarentegen een paar goede koperen platen. In één woord, de algemeene Lezer heeft meer aan FISHER, die ook blijkbaar door een deskundig man van dit vak is vertaald.

Reis in de Binnenlanden van Afrika, naar de bronnen van den Senegal en van de Gambia, gedaan in 1818, *op last van het Fransch Gouvernement, door* G. MOLLIEN. *Uit het Fransch vertaald. Met Platen. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *In gr.* 8*vo. XII en* 407 *Bl. f* 3 - 12 - :

Toen het fregat *de Meduſa*, in 1816, ten zuiden van *Kaapblanc*, aan de weſtelijke kust van *Afrika* ſchipbreuk leed, was de reiziger een van de genen, die zich in eene ſloep gered en gelukkig het land bereikt hadden. Hij reisde opwaarts, langs den *Senegal*, tot aan de ſtapelplaatſen of pakhuizen van de gom, welke uit de drie groote *acacia*-bosſchen, nabij den *Senegal* en niet verre van de zee gelegen, getrokken wordt. De gevaren, ontſtaande door het ſtuifzand, dat de woestijn van *Sahara* bedekt, beſtaan in de nabijheid van den *Senegal* en van het zeeſtrand alhier niet; daarentegen is de ondragelijke hitte, welke hier, nadat de oostewind gewaaid heeft, heerscht, een niet minder verſchrikkelijk verſchijnſel. Alleen noodzakelijkheid kon de, uit *Spanje* verdrevene, en in de *Barbarijſche* Staten vervolgde, *Mooren* dwingen, in de woestijn van *Sahara* hunne tenten op te ſlaan; en de gedadige gevaren, waarin zij verkeeren, maken hun karakter wreed en verraderlijk. Zij zijn daarbij ook vlug en dapper, bezitten ſchoone en bij uitſtek vlugge paarden, ook kameelen, oſſen en ſchapen. Waar de *Moor* zich nederzet, vernielt hij alles; maar in de zoogenaamde ſtapelplaatſen (eene menigte van tenten, door de *Mooren* aan den elleboog eener rivier opgeſlagen) is het zeer levendig en woelig, en niemand draagt in dezelve wapenen, dewijl al de kooplieden in gom *Marabouts* (priesters) zijn, die nimmer ten ſtrijde gaan. De *Moor* trouwt uit zinnelijkheid, en verſtoot zijne vrouw, die in haar zesde jaar verloofd, in haar twaalfde moeder, en nabij het twintigſte reeds verwelkt is, uit grilligheid. Deze woestijnbewoners zijn matig, en tegen den honger gehard, gastvrij jegens allen, behalve jegens *Christenen*, en uitermate wreed tegen den ongelukkigen, die in hunne handen valt. Zij verſtaan het, om uit lomp gevormde *guitarren* niet onbevallige toonen te lokken; en de muzikant van beroep is vrij van de wet van MAHOMED, die het drinken van wijn verbiedt. De *Oulahdahmeds*, een overblijffel van eenen,

bijna geheel uitgeroeiden, ſtam van *Bedouïnen*, zijn bijzonder wreed. Ook in de woestijnen van *Afrika* heerscht de eerzucht; en de oorlog tusſchen twee pretendenten, hier vermeld, levert voorbeelden van dapperheid en verregaande wreedheid op.

De reiziger ontvangt van den gouverneur der kolonie aan den *Senegal* volmagt, om aan zijnen, alle gevaren tartenden, lust te voldoen, — de onbekende ſtreken der binnenlanden van *Afrika* te bezoeken. *Gandiolla*, in het Koningrijk *Cajor*, gelegen, ſinds de *Damel* of koning er zijn verblijf hield, naar eene ter plundering overgegevene ſtad. De reiziger, na eene audientie bij den *Damel* gehad te hebben, koopt een paard, het doel dezer reize naar *Gandiolla*, keert naar *St. Louis* terug, om toebereidſelen tot de verdere onderneming te maken, en neemt niet veel mede, om de hebzucht der *Negers* niet op te wekken. Hij moet zeer geheim handelen, en ontvangt zijne *inſtructiën* van den gouverneur. Een *Marabout*, die den *Europeanen* zeer genegen was, wordt hem als tolk toegevoegd. Het lot der *Afrikaanſche* volken, op nieuw kennelijk in een dorp, door den *Damel* geplunderd en verwoest, brengt den reiziger tot het beſluit, dat de affchaffing van den ſlavenhandel onder de *Europeſche* volken nog niet veel baat aan de menschheid kan toebrengen. De levenswijs van het opperhoofd van *Niakra*, hier beſchreven, geeft een denkbeeld van de geregeldheid en eenvormigheid, welke overal in de huishouding der vrije *Negers* heerſchen. Ten drie ure in den morgenſtond waren de ſcholen in *Niakra* reeds open, en de kinderen leerden overluid hunne leſen. De *Afrikaan* arbeidt des nachts, en ruſt gedurende de hitte van den dag. De gaſtvrijheid van het gemelde opperhoofd jegens den reiziger is kiesch en belangeloos. De dorpöpperhoofden bij de *Negers* zijn beter opgevoed dan hunne landgenoten, en derzelver gaſtvrijheid gaat alles te boven. *Niamrei* is een levendig en welvarend dorp van 4000 zielen, dat het voorkomen van eene ſtad heeft. Elke *Neger* moet zijnen eigenen put graven, of aan den eigenaar van eenen anderen een zeker regt voor het gebruik betalen. Te *Cokei* ziet de reiziger voor het eerst den *basbab*, welke reusachtige en zeer nuttige boom in den omtrek 40 voet dik was. Hij lijdt aldaar overlast van het volk, en de *Mooren*, die dit dorp met hunne karavanen geſtadig doortrekken, roepen bij herhaling: „Weg met den *Nazareër*!" (dus noemen zij de *Chris-*

Christenen. Het gebrul van twee leeuwen, die in de nabijheid van het dorp op roof rondzwierven, verwekte eenen algemeen akeligen indruk; maar, toen de leeuwen zich verwijderd hadden, was de een der dorpelingen nog moediger dan de ander. De vrouw van het opperhoofd, door den reiziger uitgenoodigd om naast hem plaats te nemen, betuigt, dat de vrouwen zoodanige eer niet waardig waren. Het koningrijk *Cayor* is een der rijkſte in het westelijke *Afrika*, tusſchen den *Senegal* en de *Gambia*. De avondkoelte herſtelt de ligchaamskrachten, door de hitte van den dag geſloopt. De *Pulen* drijven eenen voordeeligen handel in vee met de *Europeanen*. De ezels in *Cayor* zijn zeer goed; er zijn ook velerlei wilde gedierten en vogels; ook ratten, zoo malsch en ſmakelijk als hazen. Oogkwalen, ſchurft en melaatschheid, en bij kinderen verſtopping in het onderlijf, zijn de meest heerſchende ziekten in *Cayor*. De inenting der kinderziekte is bij de *Negers* vrij algemeen, en er ſterven ook weinigen aan deze kwaal. De geneeskunst, alleen door de *Marabouts* uitgeoefend, is eenvoudig, ook met bijgeloof vermengd. De inwoners van *Cayor* zijn vrolijk en zorgeloos; maar de vriendſchap is er baatzuchtig. Zij behooren eigenlijk tot de groote natie der *Tolofs*. Deze brengen, na het eindigen van den oogst, negen maanden in ledigheid door; maar de kustbewoners visſchen het geheele jaar door. In *Afrika* zijn genoegzaam geene bekende natiën meer, welke geen ſchietgeweer gebruiken; zelfs wordt te *Bambarras* buskruid gefabriceerd. De, anders tirannieke, heerſchappij van den *Damel* is toch eenigzins beperkt. De *Tolofs* zijn bij hunne vermaken wulpsch en ontuchtig, maar in ſpijs matig, en eenvoudig in kleeding. Hunne huwelijken verdienen dien naam niet, en de vrouwen zijn ſchaamteloos. De *Tolofs* behandelen hunne ſlaven met zeer veel zachtheid. De *Negers* houden eene naauwkeurige geſlachtsrekening. Hutten en huisraad bij de *Tolofs* zijn zeer eenvoudig. De handel is ruilhandel; maar op de markt te *St. Louis* en *Goree* begeeren de *Negers* klinkende munt. Een raad der ouden bepaalt *al* of *niet* ſtraffchuldigheid; maar alleen het opperhoofd van ieder dorp heeft het regt, om uitſpraak te doen over leven en dood. Er is eene ſoort van Godsoordeel in gebruik. De ſtraf, op de verleiding van eene ſlavin door eenen vrijen *Neger*, beſtaat daarin, dat de eerſte in vrijheid geſteld wordt, en de verleider den koopprijs der ſlavin aan haren meester moet be-

betalen. Het *Mahomedanismus* zal weldra in *Cayor* algemeen zijn. De *Mahomedaansche Negers* zijn naauwgezet in hunnen uiterlijken eerdienst, en de priesters dier sekte bezitten een onbepaald gezag.

De koude is in *Afrika* gevaarlijker dan de hitte. De reiziger krijgt te *Tioën*, door gestremde uitwaseming, de koorts, wordt door zijnen gastheer en zijne gastvrouw zeer goed opgepast, en de laatste biedt hem hare dochter ter vrouwe aan. Het dorp *Pakour* behoort aan eenen enkelen eigenaar, die hetzelve met zijne slaven, die hij, in hongersnood, voor de opbrengst zijner velden heeft opgekocht, en die het zeer goed bij hen hebben, bevolkt. De reiziger is te *Ouamkroro*, de hoofdplaats der staten van den *Bourb* der *Tolofs*, ten gehoor bij dezen. De pligtplegingen bij alle souvereinen van *Afrika* zijn voor den *Europeaan* vernederend. Deze souverein was vrij lastig in het onderzoek van de kleeding des reizigers, en bewees hem de gunst, van hem gestadig bij de haren te trekken, en de lengte van zijnen neus te meten; maar kan niet begrijpen, dat de koning der blanken slechts ééne vrouw kon onderhouden. De *Negers* zijn hartstogtelijk voor de muzijk ingenomen. De heer des huizes eet in *Afrika* nimmer met zijne meerderen. Achter het dorp *Medina* is het landschap verrukkend en zijn de herders galant. In *Medina* zijn een groot aantal verwers. De *Pulen*, herders, die, alom verspreid, een woest leven leiden, hebben van zulk een wezen, als de reiziger is, volstrekt geen denkbeeld. De onderlinge afkeer tusschen de aanhangers van MAHOMED en die van het heidendom is in *Afrika* verregaand. Overal maakt de komst des reizigers de algemeene nieuwsgierigheid gaande. Hij wordt te *Kaiai* zeer rijk onthaald. De landstreken, door de *Tolofs* bewoond, leveren aan een arbeidzaam volk overvloed op. Het gouvernement van den *Bourb* der *Tolofs* is leenroerig. De *Negers* zijn dapper tegen elkander, maar zeer bang voor eenen *Moor*. De oorlogen worden hier veelal gevoerd om slaven op te ligten. Volgens de denkwijs der *Negers*, is menschenbloed te kostbaar om te vergieten, en het veel voordeeliger en menschlievender, om menschen te verkoopen, dan dezelve te vermoorden. De koningen plunderen somwijlen hunne eigene onderdanen, en laten ze wegvoeren en verkoopen, om zich wapenen en paarden aan te schaffen. De meisjes worden door hare bloedverwanten verkocht, zijn slavinnen van den man, maar toch getrouw. De

Ne-

Negers vonden de bepaling van het huwelijk tot ééne vrouw zeer ongelukkig, maar de *Negerinnen* zeer verſtandig. Er heerscht hier groote ouderliefde bij de kinderen. Vriendſchap is onbekend, maar gastvrijheid wordt voor eenen algemeenen pligt gehouden. De *Tolofs* zijn goedhartig en beſcheiden, en zacht jegens hunne ſlaven. De *Laobees* zijn een rondzwervend volk, even als elders de *Heidens* of *Zigeuners*.

Met eene karavaan van 60 perſonen komt de reiziger in het bosch, dat *Futa-Torra* van het land der *Tolofs* ſcheidt, en niet zonder gevaar, van wege de wilde dieren en de *Mooren*, is. Hier heerscht onvruchtbaarheid, en de reis is zeer moeijelijk, terwijl mannen en vaders niet zeer barmhartig omtrent hunne vrouwen en dochters zich gedragen. Het huisſelijke leven heeft meer behoeften dan het zwervende. Het geſtolene te *Bala* wordt ſpoedig teruggegeven. Het, aanzienlijk bevolkte, dorp *Bokee* is ongemeen rijk in vee en granen. Voor het eerst een bad, ſedert het vertrek van *St. Louis*, in eene rivier. De reismakkers hadden lang getwijfeld, of de reiziger beſneden was; maar zij gelooven hem. De *Negers* hebben zeer geringe denkbeelden van de kundigheden en bezittingen der blanken. De rijkdom der landſtreek, waarin *Sedo*, eene ſtad van 6000 zielen, ligt, is uitſtekend. Teedere ontmoeting der tehuiskomende reismakkers met hunne vrouwen te *Sedo*. De volken van *Afrika* ſtellen minder prijs op de inwendige waarde van het geſchenk, dan op het geſchenk zelve, als hulde aan hunnen rang. Dus zijn de regtbezorgers daar vrij beterkoop dan in *Europa*. De veroveringen in de liefde zijn in *Afrika* gemakkelijk, doch in *Sedo* wat duur. De *Negers* hebben in het algemeen eenen afkeer van de kleur der blanken; en de reiziger, hoewel overal wèl onthaald, heeft veel van de nieuwsgierigheid der eerſten uit te ſtaan. „Waarom — vraagden eenige *Tucolors* aan den reiziger — eerbiedigt gij onzen Profeet niet als een gezant van den Allerhoogſten, daar wij toch uwen CHRISTUS als zoodanig erkennen?" Dit was de eerſte maal, dat hij over zijne godsdienſtige begrippen ondervraagd werd. De vlakte van *Senopalee* bevat een groot aantal dorpen = 25000 zielen. In *Afrika* vindt men, zonder geld en zonder vrienden, zelfs zonder eenige aanbeveling, altoos eene herberg; *Europa* mogt wel van *Afrika* leeren. [Maar is het niet ongelukkig, dat de ſtaat der maatſchappij in onze christelijke beſchaafde landen, door rijkdom en weelde, zoo van de natuur is afgewe-

weken, dat deze gastvrijheid geene plaats hebben kan, te meer omdat zij ook vreesselijk misbruikt worden, en elke gelukzoeker er zich van bedienen zou? Ondertusschen pleit het gedrag der *Afrikanen* ten dezen ter eere der menschelijke natuur.] Men uit gestadig achterdocht aangaande het doel van den togt des reizigers. Men heeft in *Afrika* een vrij juist denkbeeld aangaande de veiligheid der wegen; er bestaat in *Futa-Torra* een geregeld Gouvernement; het regt wordt er uitgeoefend in den naam van den vorst, en alle inrigtingen werken er zamen ten beste van het algemeen belang. [Het is niet te ontkennen, dat onze bestuurders der regtsplegingen menig lesje bij de zoogenaamde wilden zouden kunnen halen, om te leeren, wat natuurlijk regt en menschelijkheid, onder het handhaven der regtvaardigheid, is.] In het binnenste van *Afrika* zijn vrouwen en kinderen veeltijds eene plaag voor de reizigers, welken zij, uit nieuwsgierigheid en baldadigheid, kwellen en tergen; dit was ook nu het geval, terwijl de reiziger zich in eene groote verlegenheid bevond. De wapenen der *Afrikaansche* soldaten zijn in slechten staat; zij versmullen hun buskruid onderweg, en hebben, bij het ontmoeten van den vijand, vaak niet meer dan één schot overig. De *Negers* beweerden onderling, dat de blanken niet anders dan op het water leefden; dat zij noch land, noch woningen, noch vee bezaten; dat alle rivieren en groote wateren aan de blanken toebehoorden, doch dat, daarentegen, al het vaste land hun vaderlijk erfdeel was. De tamarinde is het éénig en algemeen geneesmiddel der *Negers*, en was het ook van den reiziger tegen de koorts. Indien een slaaf van meester wil veranderen, snijdt hij dien, welken hij wil dienen, bij verrassing of met geweld een oor af, en straks na deze daad heeft de vorige meester geen regt meer op hem. [1] De bevolking van *Canel* bedraagt omtrent 5 of 6000 zielen, en de ligging van het oord is zeer aangenaam. De reiziger vindt fornuizen, waarin ijzer gesmolten wordt, dat in deze streken uitmuntend is. Hij komt op het grondgebied van *Bondu*. Des namiddags tegen drie ure is het zoo heet, dat de reiziger den loop van zijn geweer niet met de hand kan omvatten. Het land van *Futa-Torra*, dat de reiziger nu verlaten had, is een der grootste staten van dit gedeelte van *Afrika*. De vruchtbaarheid van den grond verschaft rijkdommen. Het land wordt wèl gebouwd, maar de boomkweekerij verwaarloosd; vandaar gebrek aan hout, en

dat

dat men zich aan koemest of ſtroo van gierst warmt. Met de vrucht van den *deraboki* worden leeuwen en hyena's vergiftigd. De thermometer rijst er op den middag in de ſchaduw dikwijls tot 32°. De bevolking beloopt twee millioenen zielen. De inwoners drijven koophandel. Godsdienst de *Mahomédaanſche*. Eenig geſchiedkundig berigt aangaande het volk. Er beſtaat in *Futa-Torra* en bij de *Mooren* eene ſoort van vrijmetſelarij, waarvan het geheim nog niet is uitgelekt. Eene verachtelijke klaſſe, de *Diavando's*, dwingt alles door de vrees voor hare lasteringen. De *Pulen* zijn het hoogmoedigſte en verwaandſte volk, maar ijverig en niet onbekwaam. De vrouwen der *Pulen* verſtaan het, om den baas te ſpelen; een bewijs van beſchaving! en deze is er ook verder gevorderd dan bij de *Tolofs*. Eetlust en zucht tot opſchik kunnen in *Afrika* ligt eene hut in vuur en vlam zetten. Wijze van vrijen onder de *Pulen*.

Het koningrijk *Bondu*. Gevaar wegens groote en ſterke ſlangen. Groot onderſcheid tuſſchen de behandeling hier en te *Futa-Torra*. De beſchaafdſte natiën de bedorvenſte. Wanneer men in *Afrika* zich van lastig gezelſchap ontdoen wil, ſluit men de oogen, en hetzelve gaat heen. [Dit moest bij ons ook zoo zijn!] *Afrikaanſche* wellevendheid vordert, dat men zelf den gastheer voor zijn goed onthaal gaat bedanken. De nabijheid van den boom *tali* vergiftigt het water voor de dieren. Eene *Afrikaanſche* bruiloft; de reizigers, hoe hongerig zij zijn, krijgen er niet veel van. Hitte van den grond en vinnige koude des nachts. Beſchrijving van het koningrijk *Bondu*. In hetzelve zijn de mannen vromer dan de vrouwen. Goud- en ijzermijnen in het koningrijk *Bambouk*. Dit heeft een brandend heet luchtsgeſtel, maar ook talrijke beken.

Statige godsdienstoefening der karavaan. Bekoorlijk gezigt op de *Gambia* en hare oevers. De reiziger wordt opgehouden. Eene prinſes kaauwt tabak. Knevelarij door deze prinſes en haren broeder, den *Iman*. De weg gaat door bergachtige ſtreken, en heeft vele belemmeringen. IJzerſmelterijen gemeen bij de *Serracolets*; maar de manier van ſmeden is langwijlig. Weg over ſteile en puntige rotſen. Bekoorlijkheid van de vallei, alwaar de *Coumba* ontſpringt. De beste en voornaamſte eigenſchap in den mensch is, volgens de *Negers*, het geduld. De gezondheid des reizigers neemt af. Menschlievend gedrag van eenige inwoners van het dorp *Fobea*. Getrouwheid aan den Godsdienst, ondanks honger en

zien

zien eten. Groote blaffende apen op de boomen. De zeden der volken in deze ſtreken zijn zeer aartsvaderlijk; de prinſes drijft de kudden naar de weide. De regenvlagen, aangekondigd door eene groote, de wolken bereikende, zandkolom, duren er zes maanden achtereen. De grond van *Niokolo* en *Bandeia* is met onderaardsch vuur bezwangerd. Bergketen van granietſteenen en ijzerachtige rotſen. Armoede van de bewoners dezer gebergten. Een bondel van drie houtjes is hun God. De vriend verkoopt den vriend. Het bezoek van de bronnen der *Gambia* en van den *Niger* moet geheim geſchieden. De reiziger komt aan dezelve. Bekoorlijke oevers van de *Gambia*. Vruchtbaar en welbebouwd land. De *Negers* te *Rumbdee-Gali* worden zeer gekweld door veneriſche ziekten. Overvloed aan oranjeboomen te *Sefura*. De reiziger moet veel voor geneesheer ſpelen; gelijk hij ook vaak *talismans* moet geven, onder anderen aan éénen, om zonder arbeid rijk te worden. Een *Afrikaanſche* tafelſchuimer. De reiziger te *Timbo*. Letterkundig kollegie. Beſchrijving van de hoofdſtad *Timbo*, die omtrent 9000 zielen kan bevatten, en waar de inwoners rijk zijn. Men brengt een *Albino*-meisje in des reizigers tegenwoordigheid, en maakt een kompliment aan de blanken. Reis naar de bron van den *Senegal*. Drie kolommen, het werk der *termiten* of witte mieren. De reiziger ziet de bron van den *Senegal*. Hij wordt door zijnen bekwaamſten gids verlaten, en krijgt de koorts door walging van eene ſpijs, welke genuttigd moest worden, terwijl er niets anders en razende honger was. Moeijelijkheid der reis door den regen, zwaarte van dezen, en ongezondheid voor de *Europeanen* in *Afrika*. De reiziger wordt gevaarlijk ziek, doch herſtelt. De gids BUKARI geneest zichzelven in een oogenblik van het kolijk, door het drinken van een paar kalebasſen met koud water, waarop hij eenige teekens gemaakt had. [Was dit *magnetismus?*] De reiziger krijgt koorts, rooden loop en tandpijn te gelijk. Zijn huiswaard wil hem vergiftigen, toen hij zijne herſtelling merkt, en legt het wijders op zijnen ondergang toe, waardoor de reiziger in eenen ellendigen ſtaat komt. Het wordt verraden, dat hij de bronnen der rivieren bezigtigd heeft; hij vlugt, maar wordt weder ingehaald, en ontvangt eindelijk vrijheid om te vertrekken. Nieuwe ongelegenheden, ten laatſte overwonnen. Verregaande gastvrijheid der *Serracolets*. Giraffen, leeuwen, hippopotamen, krokodillen en apen in het land van *Galam*. Een arme

ſlaaf

ſlaaf geeft zijn middageten aan den zwarten reiziger. Geſteldheid van *Futa Djallon*. De reiziger deelt eenige van *Pallen* ingewonnene berigten omtrent eenige landen mede, van welke men anders weinig weet. Het dorp *Bourree* bezit meer gouds, dan geheel *Bondu* en *Bamboük* te zamen. De *Negers* van *Maniana* zijn menſcheneters. De bezem is het teeken der waardigheid van den opperſte of *Manſe* van *Kadee*.

De reiziger blijft door den rooden loop gekweld. Hij begeeft zich naar het *Portugeſche* etablisſement *Geba*. Ingewonnene berigten aangaande het land *Kabou* en de ſtad *Geba*. De reiziger gaat in de laatſte ſcheep, wordt onderweg door de *Neger*-matrozen zeer geplaagd, landt te *Biſſoa* aan, wordt daar wel behandeld, maar ſcheep wederom zeer ſlecht door de matrozen. Hij eindigt ten laatſte zijne reis, die een jaar geduurd had.

De reiziger ſpreekt, in het voorberigt, zeer beſcheiden van dit reisverhaal. Op taal en ſtijl valt niet aan te merken; en de drie platen zijn zeer fraai.

JACOB CATS *zedelijke en meest bijzondere Schoonheden, bijeenverzameld en op eene alphabetiſche orde gebragt door Mr.* SANDELIN. *Te Brugge, bij* Bogaert-Verhaeghe, 1822. *In gr.* 8*vo.* 482 *Bl.*

Bundel, uitgegeven door de Koninklijke Maatſchappij van Vaderlandſche Taal- en Letterkunde, te Brugge, onder de zinſpreuk: Eendragt en Vaderlandsliefde, voor 1821. *Te Brugge, bij* denzelfden. *In gr.* 8*vo.* 131 *Bl.*

Voorleezingen gedaen in de Zael der Koninglyke Maetſchappy enz. te Brugge, 22 *Sept. en* 28 *Oct.* 1822, *behelzende:* 1°. *Twee Uyttrekſels eener Nederlandſche Dichtkunst.* 2°. *Den roemrugtigen Veldſlag by Nieupoort, enz. Door* TH^s. VAN LOO, *Lid der zelve Maetſchappy, enz. Te Brugge, by* denzelfden. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl.*

Zegepraal behaeld door MAURITS VAN NASSAU, *Prins van Oranje, by Nieupoort, enz. Heldendicht door* J. J. LAMBIN, *van Ypre, enz. Ypre, by* Annoy-Vandevyvere. *In* 4*to.* 8 *Bl.*

De Herder op het Slagveld te Nieuwpoort, door L. O. VISSCHER. *Brusfel*, bij Brest van Kempen. 1822. *In gr.* 8vo. 7 *Bl.* f :-8-:

Redevoering gehouden by de openbare Prysuitdeeling der Koninglyke Academie van beeldende Kunften, te Antwerpen, den 6 April 1823. *Door* J. F. WILLEMS, *Lid en Raed derzelve Academie. In gr.* 8vo. 14 *Bl.* f :-8-:

By 's Konings komst te Antwerpen, den 17 *Oct.* 1822. *Door* J. F. WILLEMS. *T'Antwerpen, by* de Wed. J. S. Schoefetters. *In gr.* 8vo. 8 *Bl.* f :-5-8

I. Niets is fchier in de letterkundige huishouding van *Nederland* zoo bekend als het werk van CATS; en echter is er, behalve het praktifche gedeelte voor de lagere burgerhuishoudingen, (en dat nog weleer, helaas!) van geen werk nog zoo weinig partij getrokken; en er is van CATS zoo veel partij te trekken. Geen van onze Schrijvers, veel min Dichters, is *Nederlander* in merg en gebeente als hij, het zij men op de form of de zaken letten wil. Niemand dacht en werkte meer Vaderlandsch. Hij is onze groote en in zekeren zin éénige Zede- en als 't ware huishoudelijke Dichter; ten minfte niemand was of is 't als hij.

Er is tot lof van CATS veel gefchreven en uitnemend bijgedragen; (*) maar nog niet genoeg partij van hem getrokken. Als leerboek voor het kind, waarvoor zijn werk zoo zeer gefchikt is, ontbreekt ons nog het handboek, zoo ook voor de jeugd in het gemeen, voor den jongeling, de jonge dochter, ook den man, de vrouw, de moeder, den grijsaard, enz. Voor iedere deugd, voor iederen ftand, in het algemeen voor de zedekunde, den Godsdienst, om den echten vaderlandfchen geest te toonen, te onderhouden, te verlevendigen, zijn zijne gedichten nog niet genoegzaam ingekleed, uitgetrokken, verheerlijkt. Het algemeen-nuttige is nog niet genoeg bijzonder toegepast; met andere woorden, uit deze allerrijkfte fchatkamer zijn de overal voorhanden zijnde kostbare gefteenten nog niet genoeg in het goud of zilver van eene kundige bewerking omvat, en dus niet genoeg afzonderlijk fchitte-

(*) Men denke hier vooral aan de verdienftelijke werken van FEITH, SIRGENSTEK, KOPS en anderen.

rerend aan het licht gebragt. Wij willen nu niet eens ſpreken van zijne miskende verdienſten als *Latijnsch* en *Fransch* Dichter, als man van veelvuldige kennis, geleerdheid en ondervinding, noch van hem als Staatsman, Burger, en wat dies meer zij; hetgeen ons doet uitroepen: O onuitputtelijke rijkdom! o onſchatbare goedheid en grootheid tevens! Wie onzer geleerden, wie der alleraanzienlijkſten daalde dus af ten dienſte van allen in het gemeen en ieder in het bijzonder, zelfs tot de laagſte klaſſe? Wie was Mensch, wie Dichter *tot nut van 't algemeen* (*) als CATS?

De Heer SANDELIN, een geacht Schrijver van *Brugge*, levert ons hier *zedelijke en meest bijzondere Schoonheden van* CATS, door hem bijeengezameld en *op eene alphabetiſche orde gebragt.* Het doel is loffelijk. Een Zedekundig Woordenboek uit CATS te trekken, is eene verdienſtelijke onderneming; de bijzondere ſchoonheden van CATS in het licht te ſtellen, is niet minder prijsſelijk; maar om dat doel te bereiken, wordt veel meer fijne ſmaak, oordeelkunde en moeite vereischt, dan men zoo wel meent. Het juiste punt te treffen, is ten uiterſte moeijelijk. Hier vindt men iets te lang, daar te algemeen, ginds voor geen enkel woord of opſchrift genoeg bepaald en geſchikt. Met één woord, men moet CATS kennen, door en door kennen, en tevens de moeijelijke kunst verſtaan van te kiezen en te onderſcheiden, om hier uit CATS iets te leveren zoo 't behoort; maar dan ook is het werk dubbel goud waard.

Nemen wij nu deze moeijelijkheid des werks in aanmerking, zoo heeft de Heer SANDELIN, als een man van verdienſten, iets goeds geleverd, zonder ons echter nog geheel voldaan, of niet veel te wenſchen overgelaten te hebben. Voorbeelden bij te brengen, is gemakkelijk. Men ſla het boek open: HART. *Een hart van kwaad bewust, dat pijnigt allermeest.* Schoon dit beter bij *Gewiſſe* misſchien gevoegd had, kan het hier wel zijne plaats behouden; maar hetgeen dan volgt: *Die trotsch zijn*, enz. past zeker beter bij *Nederigheid*; en wilde men er iets voor in de plaats ſtellen, dat tot het *verliefde hart* behoort, men kieze het zinne- en minnebeeld van de *Schildpad:* *Soekt*

(*) Bij gebrek der Maatſchappij van dien naam kon men het met hem, ten minſte met niemand anders beter, ſtellen, of ten minſte, om niet te veel te zeggen, niemand werkt het edel doel dezer Maatſchappij beter in de hand; en echter twijfelen wij, of die Maatſchappij wel immer eene prijsvraag over hem, of iets van hem ten beste bearbeid, heeft uitgeſchreven.

Soekt iemand los te zijn van alle minnebanden,
Soo laat de vrijster daar, en trek naar vreemde landen,
Roept Nazo tot de jeugd; maar naar dat ik het vind,
De raad, dien Nazo geeft, en is maar enkel wind.
Ik hebbe ver gezeylt, ik hebbe veel gereden,
En siet het oude pak dat kleeft mij aan de leden,
Dat draag ik op den berg, dat vind ik in het dal:
Ach! wat in 't harte woont, dat voert men overal.

Wij bepalen ons, kortheidshalve, bij dit ééne voorbeeld, met andere gemakkelijk te vermeerderen, en gelooven, dat ieder met ons gevoelen zal de moeijelijkheid, om, bij zulk eene onderneming, juist en bepaald plaatsen van CATS bij te brengen daar en zoo 't behoort. Zeker heeft de Heer SANDELYN door zijnen arbeid, die zeer nuttig en loffelijk moet geacht worden, veel tot een welaangewend gebruik geleverd, en het werk heeft alzoo zijne nuttigheid.

Het Leven van CATS, voor hetzelve, heeft ons zeer wel bevallen; minder de Inleiding met de *hoofd-, voorname* of *algemeene deugden*, en de ontvouwing van *Voorzigtigheid, Regtvaardigheid, Kracht en Matigheid*, hier, naar ons oordeel, minder voegende.

Voor het werk heeft men een welgevolgd houtsneeprentje of afbeelding van CATS, met een bijschrift van P. VAN GENABETH.

Wij durven dit werk van SANDELIN gerust en van voller harte aanbevelen; schoon het anderen niet behoeft terug te zetten, die voornemens zouden zijn, iets dergelijks te leveren. In allen gevalle het ontwerp gedacht en bij de hand genomen te hebben, om van de uitvoering, niet onverdienstelijk, niet eens te spreken, is, onzes oordeels, een onverwelkbaar lauwerblad voor den Schrijver, wien wij, benevens alle de zoo ijverige en edelaardige beminnaars en beoefenaars der Vaderlandsche Letteren te *Brugge*, de broederhand, opregt, gul en hartelijk, toereiken.

II. Veel wordt er te *Brugge* in het gemeen ten beste der voormelde Letteren gedaan, inzonderheid door de Koninklijke Maatschappij van Vaderlandsche Taal- en Letterkunde, van welke een uitgegeven bundel voor ons ligt, en waarvan de Heer SANDELIN Kommissaris en een der voornaamste Leden is. Niet alleen blijkt uit dezen bundel verder het aantal en gewigt der Leden, maar ook de uitschrijving en bekrooning van prijswerken, en inzonderheid van het Lofdicht op den vermaarden SIMON STEVYN door den bekwamen en ijverigen VAN SOMEREN; alsmede de viering van den tweeden verjaardag der Maatschappij, op den 3 Dec. 1821. Men vindt er voorts eene korte, maar zeer belangrijke Redevoering, door den Heer VAN DER FOSSE, Gouverneur der Provincie van *Westvlaanderen*, bij die gelegenheid gehouden, ten voorbeelde, zoó wij hopen, van andere Zuidelijke Gouverneurs; het algemeen verslag der werkzaamheden van het Genootschap van 1820—1821, door voormelden Mr. A. SANDELIN, waaruit

uit men ziet, dat met hem de Heeren SCHUERMANS, LIEBAERT, VERHAEGHE, MOULAERT, DE MUELENAERE, VAN GENABETH, DE MEY, JOORIS, IMBERT, SIMONS, BOGAERT-VERHAEGHE en DE RIDDER, de laatste zelfs tweemaal, ſpreekbeurten hebben vervuld. Dan volgt weder eene korte en krachtige Redevoering van den Heer C. A. VERVIER over de Wedſtrijden der Letterkundige Maatſchappijen, beſchouwd als een krachtdadig middel ter bevordering van Taalkennis, van Volksgeest en van Verbroedering, uitgeſproken op den 5 Dec. 1821, en eene Redevoering van F. T. VERHAEGHE over S. STEVYN, die gewigtige bijzonderheden bevat, en in de Maatſchappij gelezen werd den 9 Jan. 1821. Dezelve is gevolgd van het waarlijk te regt bekroonde Lofgedicht van den Heer VAN SOMEREN in twee Zangen, en eene Navolging der Ode van HORATIUS: *Donec gratus eram tibi, etc.* door den bekwamen J. F. WILLEMS, van *Antwerpen.*

De Heer LAMBIN, van *IJperen*, levert daarna eenige vaderlandſche dichtſtukjes; de Heer VERVIER, van *Gent*, dichtregelen in denzelfden edelen geest, benevens *Mijn vaarwel aan Fillis.* Daarop vinden wij hier herhaald de Opdragt van het zoo even door ons aangekondigd werk van den Heer SANDELIN over CATS aan de Maatſchappij, en de Inleiding van dat werk, die alhans hier had kunnen weggelaten worden, gelijk ook het Bijſchrift van GENABETH. Ten ſlotte heeft men eene zeer wèl geſtelde korte Redevoering van den Heer DE RIDDER, gehouden den 20 Nov. 1821, *over den oorſprong en aanwas der Spraak, en haren invloed op de beſchaafdheid der Volkeren en Vaderlandsliefde, te gelijk over den indruk van deze hoedanigheden op alles, wat de Spraak kan bevorderen*, welker laatſte woorden als 't ware de onze makende, wij met getroffen en dankbaar gevoel uitroepen: *Bloeije deze regt vaderlandſche Maatſchappij!*

III. Het derde ſtuk, dat wij aankondigen, zijn mede *Voorlezingen*, in dezelfde Maatſchappij, gelijk men ziet, gehouden, door den Heer TH^e. VAN LOO. Deze Voorlezingen zijn Dichtſtukken, waarover wij gaarne, bij meerdere ruimte, naar eisch van derzelver belangrijkheid, breedvoeriger zouden uitweiden, voornamelijk om eens grondig te toonen, wat ons meer en wat ons minder behaagt. Genoeg zij het thans, dat wij den aanroep van het eerſte ſtukje, om zoo te ſpreken, te Heidensch, te vreemd vinden, vooral om hetgeen er op volgt: *Gy dan ó lieve jeugd!* enz. dat er nu vreemd op valt, gelijk ook de in vele opzigten uitnemende regels:

Neemt in uw moedertael ó Dichters, meest behaegen,
En 't zy u zoet een blyk van liefde haer op te draegen,
Een kroon van lettergoud, gelouterd in den gloed
Van vaderlandſche min, die 't hert ontſteeken moet. —
O waerde moedertael! ó pronkſtuk aller taelen,
Gy zult niet langer meer verſtooten moeten dwaelen,

Het tydſtip nadert dat gy uyt het ballingſchap,
Welhaest zult klimmen op den hoogſten glori-trap,
Dat gy den ſchampren hoon der dwaesheyd zult verdooven,
En praelen haer ten ſpyt in groote Vorſten-hoven.

De woorden echter, *die 't hert ontſteeken moet*, komen vrij lam achteraan.

Iets van dat vreemde vinden wij ook hier en daar in het dichtſtuk, *Den Veldſlag by Nieupoort*, dat, ondanks eenige gezochte uitdrukkingen, eenen regt goeden en dichterlijken aanleg en geest van navolging toont. Men leze, b. v.

Nu ryst de woede in top, al d'herten zyn verhit,
De kleppers trippelen, en ſchuymen op 't gebit.
O Hemel! op 't gedruys van legerwagens, peerden,
En krygsvolk zwervende met uytgetoogen zweerden,
Den veldeling verſchrikt, verlaet zyn ſtrooyen dak,
Werpt op zyn ſchouderen in haest een wigtig pak,
Neemt vrouw en jonge kroost die kermen, weenen, huylen,
En gaet zig nevens die ver van 't gevaer verſchuylen.
Hy vlugt, maer vlugtende ach! hy ſlaet zyn oog nog om,
En reeds verſlind de vlam zyn erf en eygendom.

IV. Hetzelfde onderwerp, de overwinning bij *Nieuwpoort*, is ook behandeld door den Heer J. J. LAMBIN, van wien wij reeds geſproken hebben, in een, gelijk men ziet, door hemzelven betiteld *Heldendicht*. Wij geven echter den voorrang aan het werk van den Heer VAN LOO. Men oordeele zelve! Dus begint de Heer LAMBIN:

Reeds gloeyde vryheydsvuer in 't hart der Batavieren,
Wier heldendeugd hun ſchonk een tros van krygslauwrieren;
Reeds zwaeyde op Turnhouts vest hun blanke zegevaen;
Grol, Rhinberg, Oldenzeel zag 't roekeloos beſtaen
Des traegen Kastiljaens door Maurits neêrgeſlagen;
Reeds ſcheen het Neêrlandsch ryk met luyster op te daegen;
Nu was den tweeden Phlips, na meenig ſtaetsorkaen,
Wie vrugteloos 't geweld en heerschzucht waent te ontgaen,
Gedaeld in 't ſomber graf op 't voetſpoor zyner vadren;
Trotſche onafhanklykheyd ſloop in elks kloppende adren:
Het zuchtend vaderland, beroofd van vrede en rust,
Wier vonken Alba reeds ſints lang had uytgebluscht,
Had, door wanhoop getergd, zyn kluysters ſtout verbroken,
Geſmeed in zwavelvuer door wreedheyd aengeſtoken,
Wen Neêrlands grootſten held, een telg van Nasſaus vorst,
By Nieupoort met zyn heir ſtrydzuchtig landen dorst,
Om Albrechts legerſchaere in haeren togt te ſtuyten,
En, graeg naer oorlogsroem, waer 't mooglyk, in te ſluyten.

V. Na de ſtukjes uit het letterlievend *Brugge* over dit onderwerp te hebben vermeld, nemen wij met genoegen ook in handen den *Herder op het Slagveld te Nieuwpoort*, aan wien de Koninklijke Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde te *Nieuwpoort* een' buitengewonen eerpenning heeft uitgereikt.

Is

Is in het algemeen de moeite, die zich de Heer VISSCHER te *Brussel* geeft, ter bevordering der vaderlandsche Letterkunde, groot, inzonderheid blijkt zijn ijver voor de *Nederlandsche* Dichtkunst; en dat hij er zelfs goeden aanleg toe heeft, toont dit dichtwerkje. Het is waar, de inleiding voor het gedicht, of het hoofd voor het ligchaam, is te groot; de gedachte op den beroemden *Herder bij het Slagveld van Cannae*, door den te dezen opzigte niet genoeg bekenden en werkzamen Hoogleeraar VAN LENNEP, is niet onnatuurlijk; maar er is iets eenvoudigs, natuurlijks en treffends in dit tafereel, dat in voorstelling en uitdrukking bijzonder bekoort, en ons in den Heer VISSCHER een' man doet zien, vrij van dat gedwongene en moeijelijke, hetwelk, helaas! tegenwoordig zoo menige kunst en kunstenaar ontsiert. Mogt zijn altijd prijzenswaardige ijver op den moeijelijken grond zijner woonplaats eindelijk meer algemeene vruchten voortbrengen, en niemand hem immer behoeven toe te roepen:

— Non profecturis litora bobus aras!

VI. Ten zesde kondigen wij aan eene uitnemende Redevoering van den hoogstverdienstelijken WILLEMS, van *Antwerpen*; een man, die den standaard der vaderlandsche Letterkunde in de zuidelijke gewesten als een held heeft vooruitgedragen, geplant, en nog, zoo wij hopen en meenen, beschermt en voorstaat. Deze Redevoering, *over de Poëzij van den Dichter en van den Schilder*, is althans allezins den Heere WILLEMS waardig. Dezelve is diep gedacht, oorspronkelijk, beschaafd, kunstig en doeltreffend. Wij zouden WILLEMS echter om de eigenlijke meening van de volgende vermaning kunnen vragen: „Gy, ieverige Kweekelingen aen Antwerpens Academie! veelbelovende jongelingen, in wie het Vaderland met welgevallen zich allen roem voorspelt! miskent uwe verhevene bestemming niet; weest geene drooge navolgers en afschetsers van gemeene voorwerpen; tracht hooger vlugt inteslaên dan dezulken, wier prozastyl zich by doode muren en alledaegsche gezichten laet vergenoegen! Zet uwe voortbrengselen dichterlyke kracht en sprekende denkbeelden by!" — of den nog in dit opzigt bekrompene Jongelingen, op onze beurt, kunnen toeroepen: „Kweekelingen! miskent uwe verhevene bestemming niet; gevoelt het, wat kunst is; hoe de ganssche natuur als voor u open ligt, zelfs het lage door u verheven, het onedele edel kan worden; hoe doode muren bezielde tafereelen, alledaagsche gezigten verrukkende voorstellingen, door u, kunnen worden, en hoe uwe kunstkracht een hemelsch vuur is, dat alles, niets uitgezonderd, navolgt, ja schept en verheerlijkt!"

VII. Ten slotte vermelden wij van denzelfden WILLEMS een allervoortreffelijkst Gedicht bij 's Konings komst te *Antwerpen*, en kunnen ons niet weêrhouden, tot opwekking van *alle Nederlanders*, een goed gedeelte van dit meesterstuk over te nemen:

Des

Des grooten Zwygers heldenbloed
Vliet Neêrlands Koning rein door d'aders.
Gaen we ook Hem juichend te gemoet:
Wy zyn de kindren van die vaders.
'T geen d'eerſte WILLEM had bedagt
Heeft d'edle Zoon tot ſtand gebragt.
Hy ſtrekt Batauef en Belg ten hoeder;
Verbind den broeder aen den broeder.

Zoo baert de tyd, na eenwen dragt,
De vrugten van 't ontboeyd verleden;
Zoo erft het laete nageſlagt
Waer d'ouders lang vergeefs om ſtreden;
Zoo ſchiet d'in ſchyn verdorde boom,
Gelaefd door d'opgewelden ſtroom,
Op eens zyn botten, takken, twygen,
En doet zyn kruin ten hemel ſtygen.

Waer leeft een Koning, Hem gelyk?
Waer is er ooit een vorst gevonden,
Zoo wars van prael, in deugd zoo ryk,
Zoo naeuw aen 't Vaderland verbonden?
Geen toegang is tot Hem ontzegd:
Gy ſmeekt om hulp — Hy ſchaft u recht;
Gy klaegt — Hy troost u, is uw rader,
En waer Hy weigert, 't is als vader.

Hoe klein by Hem, hoe arm zyt gy,
Monarchen! in uw hof gevangen!
Die altoos beeft voor muitery,
Met wagt op wagten dekt uw gangen,
Als of uw volk uw vyand was!.....
Slechts door het afſtandpeilend glas
Durft gy uw onderzaet beglueren,
En ſchuilt en ſchrikt in gulden mueren.

Neen, zoo is Neerlands Koning niet!
Geen dubble wagt moet Hem omgeven;
Hy wil, in voorſpoed of verdriet,
Te midden van zyn kindren leven.
Hy aêmt met hen de vrye lucht,
Voor oproervlaegen onbedugt,
En voelt zich dan het best beloonen,
Als wy Hem onze liefde toonen!'

BOEKBESCHOUWING.

Het Ontwerp van het Godsrijk, opengelegd voor Bijbelverklarers en Bijbellezers, door J. F. VOIGTLÄNDER, *Predikant te Koningsbrug. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Mortier-Covens en Zoon *en* ten Brink en de Vries. 1822. *In gr.* 8*vo.* 574 *Bl. f* 4-10-:

„ Dit werk is eene proeve, om de Christenen zelve, „ overeenkomstig de behoefte onzer beschaafde eeuw, in „ den Bijbel te leiden, en (dewijl die inleiding, als zij „ doelmatig is, zoo wel de liefde en lust tot het Bijbellezen „ weêr zal opwekken, als ook den Bijbel beter zal doen „ verstaan) is het mede eene beantwoording der vraag: „ hoe kunnen dé Christenen met nut den Bijbel lezen, „ opdat in onze eeuw geloof en godsdienstigheid weder „ hersteld worden?" Wij hopen maar, dat niemand tegen de lezing van het nog al lijvig boekdeel zal opzien. Het werk is met zoo veel zaakkennis, oordeel en smaak geschreven, dat ieder, die niet van alles, wat met Godsdienst en Christendom in verband staat, geheel afkeerig is, het bij uitstek onderhoudend en leerzaam vinden, en zich geen oogenblik zijnen besteden tijd beklagen, maar integendeel de lezing met genoegen herhalen zal. Het is niet te ontkennen, dat de Bijbel niet meer zoo gezet en met die levendige belangstelling, als wel voorheen, door de Christenen, ook wel door goede Christenen, gelezen wordt; en het is even zeker, dat dit voor het wezenlijke Christendom zeer nadeelig is. De pogingen der Bijbelgenootschappen zijn allezins loffelijk; maar het is daarbij toch behoefte, dat de bij duizenden nu verspreide Bijbels *gelezen* worden, en met steeds toenemende belangstelling en blijvend nut. Een vast, voortloopend, voltooid plan wijst de waardige Schrijver aan; en zijn werk is eene aanwijzing van dit geheel, en knoopt den draad der geschiedenis, die door alle bijbelsche schriften loopt, vast aaneen:

Dit deed reeds vooral de waardige HESZ; maar in één werk ontbrak dit nog. De bedoeling van dit boek is dus, om de eigene woorden des Schrijvers te gebruiken, *door het daarſtellen van het uitgevoerde ontwerp van het rijk van God, de waarheid der bijbelſche Openbaring met daadzaken te bewijzen, en de vrienden dezer Openbaring zóó bekend te maken met den Bijbel, dat zij zich door het lezen van denzelven ſtichten, en daardoor de pogingen hunner Leeraars krachtig ondersteunen kunnen.* Aan deze heilzame bedoeling beantwoordt het werk zoo zeer, dat er te dezen weinig te wenſchen overblijft, immers voor lezers van den beſchaafden ſtand, voor welke waarlijk zulk eene inleiding en overzigt in onzen tijd groote behoefte was. Na eene gepaste en leerzame Inleiding, bevat het werk drie Hoofddeelen, gelijk de lezer vooraf reeds voelt van geſchiedkundigen inhoud. Het eerſte doet ons *het Mozaisch tijdperk* beſchouwen. 1) De oudſte geſchiedenis; 2) de tijd der Aartsvaderen; 3) de vorming der Joodſche Natie; 4) derzelver bloei; 5) verval en ondergang van dien Staat, en 6) de herſtelling dier Natie. Het tweede doorloopt *het Evangelisch tijdperk.* 1) De geboorte en opvoeding van Jezus; 2) zijn leven en werkzaamheid in het openbaar; bevattende het begin van Jezus Leeraarsambt, het plan van het Godsrijk, de middelen om dat plan uit te voeren, de uitwerkſelen van Jezus leer, en het einde van zijn openbaar leven; 3) het lijden en ſterven van Jezus, en 4) zijne opſtanding en Hemelvaart. Het derde Hoofddeel, eindelijk, bevat, 1) de vestiging der Christelijke Kerk; 2) de uitbreiding, en 3) de verdere voltooijing van dezelve.

Wij vertrouwen, die dit boek met aandacht leest, is krachtig uitgelokt en regt geſtemd om den Bijbel zelven te lezen, en zal zich door geene bloemlezing, al ware die ook door eenen SCHRANT vervaardigd, laten afleiden van de echte, Goddelijke bron; hij zal met de flotſom van den Schrijver inſtemmen, *dat het werk des Bijbels is eene van het begin voorbereide, door Christus mogelijk gemaakte, en door de Apostelen daargeſtelde zedelijke inrigting, ter vorming van het tegenwoordig tijdperk van onze aarde voor eene andere en hoogere orde van dingen, die het hoogſte doel en te-*

tevens het onveranderlijke rustpunt is voor ware vrome zedelijkheid; en hij zal zich dus noch door Wijsgeerte en Rede, noch door de magtſpreuken eener zich het oppergezag aanmatigende Kerk, voor de ontbering van het kostbaarst kleinood ſchadeloos geſteld rekenen. Wij wenſchen het veelvuldig gebruik van dit boek, en bij dat gebruik den besten zegen.

Hoe veel er ook over den Bijbel geſchreven zij, en hoe zeer zich de godgeleerde zamenſtellen hebben vermenigvuldigd, *nog ontbreekt ons*, zegt de Schrijver, *een leerſtelſel des Bijbels, dat zich in het leven van Jezus, haar middelpunt, verheft, en al wat vóór en na Hem Goddelijks geſchiedde, als in Hem vereenigd daarſtelt, opdat de Kerk nog meer zegen aanbrenge, dan zij tot hiertoe geſticht heeft, opdat zij de dwalenden overtuige, die wanen, dat zij minder een Goddelijk geſchenk is dan de Rede, en opdat zij de ſpotters een eerbied inboezemend en eeuwig ſtilzwijgen oplegge. Mogelijk*, voegt hij er bij, *verwekt echter de Vader der Geesten dra eenen grooten Geest, die het al des Bijbels zamenvat en zijne vuurſtralen in één brandpunt verzamelt, namelijk niet ſlechts door te ſchrijven voor de geleerde en beſchaafde wereld, maar door in de gemeente van Jezus zelve te werken en te ordenen. Ons wijsgeerig' tijdperk heeft zulk een' Geest hoog noodig en ſchijnt dien ook te verdienen door zijn aanhoudend ſtreven, dat, al leidt het ook op dwaalpaden, echter, wanneer Hij, die licht over onzen donkeren bol verſpreidt, vraagde: Kinderen! wat zoekt gij? vrijmoedigheid geeft om te antwoorden: Vader! wij zoeken licht! — Het is ook rijp voor deze wedergeboorte, want de Bijbel is jaren lang gezift, en wordt thans — een ſtil, ſchoon gevolg der doorgeſtane beproeving — op nieuws op aarde verſpreid. Ook heeft de magtige tijd den grond der zielen ſterk geſchud, en de op velerlei wijze beproefde menschheid ſtrekt vol verlangen hare armen uit naar die oneindige liefde, die in Jezus Christus is.* — Wij nämen dit over, als een wenk voor den nadenkenden, en bidden ſlechts, dat geen DA COSTA's *Geest* immer doordringe, ons, in plaats van Vrede, het Zwaard brenge, en dikke Duisternis, in ſtede van Licht!

De Doop in de Jordaan. Een Tafereel uit de tweede Eeuw der Christelijke Kerk. Door FR. STRAUSS. *Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 1822. *In gr.* 8*vo. VI*, 175 *Bl. f* 2-4-1

Het is bekend, dat de Heer STRAUSS bijzonder geſchikt is, om den lezer op het tooneel en in den tijd der geſchiedenis te verplaatſen, welke hij bij het ſchrijven voor den geest had, en dat zijne ſchriften van deze natuur juist berekend zijn, om, op eene *populaire* wijze, met de zeden en denkwijs van het tijdvak, hetwelk hij voor zich heeft, bekend te maken. Wij houden dit voor eene uitſtekende verdienſte, aangezien de geſteldheid van denkwijs en zeden grooten invloed, ook op onzen Christelijken Godsdienst, gehad heeft.

Zoo wordt de lezer in dit ſtukje in de tweede eeuw der Christelijke jaartelling verplaatst, met den Joodſchen beuzelgeest, ten aanzien der leer van eenen verwacht wordenden Meſsias, en met de noodlottige inwerkingen der menſchelijke hartstogten, ter verwoesting van den grondſlag der eenheid in de Christelijke Kerk, bekend.

De ongelukkige wees, LEA, in het huis van haren harden oom te *Tiberias* levende, is met kinderen, die zij oppast, aan het meer *Genezareth*. Een hoop jongens uit *Tiberias* komen daar ook, en (zonderling genoeg!) ſpelen de aankomst van den Meſsias. Dit ſpel eindigt, beſpottelijk, daarmede, dat de Meſsias, die door 't vuur gaan wil, ſchier verbrandt, door LEA gered, en zoo wel door haar, als door de overige knapen, uitgelagchen wordt, waarover zij door hem voor eene Heidin en Nazarenerin wordt uitgeſcholden. Na weemoedig gepeins komt zij te huis, alwaar haar, gelijk zij ook verwacht had, door den vergramden jongen een boos onthaal was toebereid, en zij ook wederom voor eene Nazarenerin wordt uitgeſcholden. — De oom komt, zeer kwaadluimig over den bouw van *Aelia Capitolina*, enz. te huis, en verhaalt na het

eten

eten de geſchiedenis van *Jeruzalems* verwoesting. — BARKOCHEBA ſtaat als Meſſias op, en wordt aangenomen; ook LEA, wie men te voren toegedreven had, dat de Nazareners menſchenvleesch in hunne zamenkomſten aten, en die dus geene Nazarenerin zijn wil, verblijdt zich mede. De huisvrouw heeft het echter ten laatſte zoo ver weten te brengen, dat LEA, tot tegenbedenkingen geſard, dan ook de echtheid van den verſchenen Meſſias in twijfel trekt. Zij moet ten huize uit vlugten, om niet geſteenigd te worden. Eene oude vrouw neemt haar in hare hut op, in de nabijheid van *Kana*. Deze vrouw blijkt eene Nazarenerin te zijn, en bewijst aan LEA, uit de geſprekken van deze, dat zij, zonder het te weten, het ook is. Zij rekent zich echter verpligt, de inzettingen van MOZES ook nog te houden. Uit het verhaal, dat zij aan LEA doet, blijkt, dat hare grootouders de genen waren, op wier bruiloft JEZUS water in wijn veranderde.

De verſchijning van den valſchen Meſſias heeft het ganſche Joodſche land in oproer ontſtoken. *Aelia Capitolina* is verwoest, enz. ELIZABETH, door LEA tot moeder aangenomen, leeft ondertuſſchen met deze ongeſtoord op haren berg, en bevestigt haar in het geloof aan CHRISTUS; dit geſchiedt evenwel enkel door geſchiedkundige gronden, en, gelijk ook niet anders te verwachten was, ziet het Chriſtendom van ELIZABETH er vrij *Joodsch* uit, dat het, helaas! lang gebleven en bij velen nog heden is. De beide Nazarenerinnen lezen met elkander het Evangelie van MATTHEUS, in het Hebreeuwsch geſchreven. — Twee broeders in den Heere, die naar *Antiochië* op de vlugt zijn, keeren bij ELIZABETH in, en de een, een gewezen Heiden, verhaalt de verſchrikkelijke gebeurtenisſen van den dag, onder anderen, dat de oproerigen zelve hunne dwaling ingezien, en BARKOCHEBA zelve omgebragt hadden. De andere broeder was een gewezen Leviet, en beſchouwde de betrachting der wet, ook door de bekeerden tot het Christendom, als pligt; en het duurt korten tijd, of er ontſtaat uit dit

verſchil van denkwijs een vrij hevig geſchil, dat een denkbeeld van den invloed der door meening ontſtokene hartstogten, zelfs in de prille jeugd der Christelijke Kerk, geeft.

Een woeste hoop Joden komt de hut en al het eigendom van ELIZABETH verbranden. De *Romeinſche* Hoofdman, die de roovers komt verdrijven, is ook een discipel des Heeren, en laat haar en LEA, door eenige Christen-ſoldaten, naar *Pella* brengen.

LEA, die door het opvangen van eenen ſlag, die op ELIZABETH gemunt was, inwendig eenigzins gekwetst was, komt dus, min of meer ongeſteld, in *Pella* aan. Zij worden door de Diakonesſen ontvangen, en door eene voorname en rijke onder dezelve in huis genomen. Schets van de ſcherpere ſcheiding tusſchen heidenſche en Joodſche Chriſtenen. LEA ontvangt den doop in de Jordaan, en alle, bij deze gelegenheid gebruikelijke, plegtigheden worden beſchreven, gelijk iets later de liefdemaaltijden. LEA overlijdt kort na haren doop.

Zonder de waarde van dit werkje in het minſte te kort te doen, mogen wij echter niet nalaten openhartig te belijden, dat ons de toon des werks wat te mystiek is. Wij kunnen het niet goedkeuren, wanneer er *zoo veel*, bijna *alles* met het gevoel gedaan wordt. Dat dit ook bij de eerſte Christenen niet het alleen of voornamelijk ware was, dat er zoo veel van het gevoel der genade enz. *geſproken* werd, (want *dit* is 't eigenlijk, wat wij niet goedkeuren) blijkt genoeg daaruit, dat de hatelijkheden, door verſchil in denkwijs ontſtaan, er niet door wegvielen; gelijk hier uitdrukkelijk gemeld wordt, dat in eene godsdienſtige vergadering „ de naam van PAULUS met angstvallige zorg gemeden, en hij, wanneer men er niet om heen kon hem uit te ſpreken, met wederzin de afvallige der wet genoemd werd." — „ Ook de martelaars uit de heidenſche Christenen gedacht men niet; en, wanneer men de Leeraars uit de beſnijdenis prees, werd er evenwel van JUSTINUS en andere uitſtekende mannen, die eenmaal Heidenen geweest waren, geen gewag gemaakt. Daarentegen ging men zach-

zachtelijk over CERINTHUS heen. In één woord, er openbaarde zich in deze geſprekken, voor den deskundigen, eene verwijdering van de heidenſche Christenen, die zeer in het oog vallende was." — Wat was dit nu anders, dan eene verbanning der liefde, door naderhand zoo hatelijk gewoed hebbenden en nog niet uitgedoofden ſektengeest? en waar geene liefde is, wat is daar het Evangelie, hoezeer men ook in allerlei gevoel wegſmelte? Dat dit alles, „ intusſchen, volgens een afgeſproken plan ingerigt ſcheen; hetwelk zoo kunſtig uitgevoerd werd, dat onkundigen, gelijk LEA, het niet eens gewaar werden," wordt de *zaak* daardoor beter?

Redevoering op het vierde Eeuwfeest van de uitvinding der Boekdrukkunst binnen Haarlem, aldaar uitgeſproken op den 10 *Julij des jaars* 1823 *door* J. H. VAN DER PALM. (*Ten voordeele van de Armen der Stad Haarlem.*) *Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1823. *In gr.* 8*vo. IV*, 29 *Bl. f* : -8 -:

Wij hebben, zoo bij eene vroegere gelegenheid, als in ons Mengelwerk der vorige maand, reeds heugelijke melding gemaakt van het feest, aan 't welk deze redevoering geen kleinen luister bijzette. Om allen ſchijn van winderigen ophef te vermijden, zullen wij ons nu bepalen tot eenvoudig verſlag en beoordeeling van het ſtuk zelve. De Heer VAN DER PALM zegt zelf het een en ander in zijne voorrede, dat te dezer zake dient. Behalve de redenen toch, waarom deze afzonderlijke uitgave plaats heeft, beſtaande in de natuurlijke vertraging, welke die der volkomene *Gedenkzuil* moet ondergaan, enz. maakt de redenaar melding van de zwarigheden, welke de uitvoering zijner taak drukten, die hij zelf niet gelooft volledig te boven gekomen te zijn, en die, in weerwil der goedkeuring, na het uitſpreken aan zijn werk gegeven, nu welligt niet zullen nalaten in het oog te loopen. Het is inderdaad zoo, de kortheid des tijds en de feesttoon, die hier billijk gevorderd werd, waren niet gemak-

kelijk overeen te brengen met die handhaving van KOSTER's regt, welke nog gevorderd wordt, als ook van het gezegende zijner uitvinding, door duisterlingen somtijds betwist. En men verwacht veel van den man, die uit geheel Nederland — wij voegen er bij, met toejuiching van geheel Nederland — tot deze taak geroepen werd; veel ook bij de lezing, zoo wel zij, die de zoo gelukkige voordragt, onder eene opgetogene menigte, bij afwisselende, heerlijke muzijk, bijwoonden, als die hiervan door anderen, als 't ware nog dronken van de feestvreugde, mogten hooren. Doch, na gehoord en gelezen te hebben, gevoelen wij ons volkomen tevreden over den redenaar. „Ja, zoo moest de zaak aangevat en behandeld worden," zeggen wij; „zoo zouden wij het ook..... wenschen gedaan te hebben." Slechts op éene plaats dachten wij, *en* bij het gehoor, *en* bij de lectuur, niet volkomen zoodanig. Het is op bladz. 22, waar eene billijke verontwaardiging en regt overvloeijende welsprekendheid den redenaar...., niet de bescheidenheid, de kieschheid en gematigdheid in denkwijze, maar die soberheid in het gebruik van beelden, naar ons gevoel, heeft doen uit het oog verliezen, welke bij hem anders de volkomenste helderheid altijd aan den schoonsten gloed gewoon is te paren. Hoe fraai en warm dan ook dit ganssche tweede deel — de heilrijke gevolgen der drukkunst schetsende — met regt genoemd worde, het eerste, het pleit voor KOSTER als uitvinder, en dus voor Haarlem en het geheele feest, is ons nog uitmuntender vóorgekomen.

Hoe gepast en lief is reeds de inleiding, over den band, van betrekking en belangstelling, die de menschen, in kleiner en grooter kringen, omvat, toegepast op de uitvinding van éénen man, als stoffe van blijdschap voor eene stad, voor het ganssche land, en eenmaal voor het geheele menschdom, gereed den tegenwoordigen dag te vieren! Hoe wijs, en toch inderdaad onverwacht, is de beschouwing van KOSTER's verrigtte, als gegrond op die nijverheid en dat geduld, welke onzen landaard onderscheiden! Hoe fraai is alles, wat hier gezegd wordt, om

den

den nederigen oorſprong, en teffens het groote, reeds in de kiem bevat, beſcheiden en toch grootsch te doen in het licht treden! Wie leest vervolgens de korte verdediging van het oorſpronkelijk verhaal niet met genoegen? Wie verheugt zich niet bij de geſchiedenis der opheldering van de lang miskende waarheid? Wie vindt het niet overtuigend, dat zoo vele bijzonderheden omtrent den eerſten opgang van het licht der drukkunst bij ons bekend zijn? Wien doet het niet wèl, dat ouder- en kinderliefde hier eene werkzaamheid verheerlijken, die elders door twist en baatzucht al terſtond jammerlijk ontluisterd wordt?

Uitmuntend is echter ook het tweede deel behandeld. Spraak, ſchrift en druk zijn de trappen, langs welke de mensch tot zijne beſtemde hoogte opklimt. Zonder den laatſten is de *algemeene* verſpreiding van licht, dat daardoor teffens verhoogd wordt, onmogelijk. Met hem ontſtond die ontzaggelijke regtbank van het publiek, voor welke zelfs zij beven, die den Eeuwigen niet ontzien. Doch hier verheft zich de ſtem der berisping en aanklagte over zoo vele heillooze gevolgen, benevens die welſprekende wederlegging, van welke wij gewaagden. Stop, zoo gij kunt, den bergſtroom, die van de Alpen afdaalt, om handel en welvaart aan ons land te brengen, of bedwing hem tusſchen naauwe boorden, en breng hem, in kleine, troebele beekjes, waarheen gij wilt! Keer den ſneeuwklomp, enz. Neen; erkennen wij het misbruik, maar zien wij het veel menigvuldiger goed gebruik niet voorbij, ſteunende op hoogere beſcherming. Gelukkig het land, waar vrijheid van gedachten heerscht! Gelukkig Nederland.....!

Achteraan volgen eenige kleine ophelderingen. — Leve vrijheid en waarheid, zoo ſchoon, zoo gematigd en wijs voorgedragen, in dit land, meer dan andere aan hare koestering geheiligd! Leve en zegeprale zij op de jammerlijke duister- en wonderzucht, die, als eene heete koorts, thans ſommige der edelſte deelen van ons ſtaatsligchaam, van onze letterkundige maatſchappij heeft aangetast!

Onderrigt ter onderhouding der gezondheid van de Huis- en winstgevende dieren, met betrekking tot derzelver verfraaijing en veredeling, gegrond op de wetten der Natuur, voor Veehouders en Landhuishoudkundigen; door J. C. RIBBE, *Prof. tit. en Onderwijzer in de hooge Veeärtſenijkundige wetenſchap, enz. te Leipzig. Naar het Hoogduitsch, met eene Voorrede en Aanteekeningen van den Hoogleeraar* J. A. UILKENS. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In kl.* 8vo. *XVI en* 272 *Bl. f* 1-:-:

Wij ontvangen hier de vertaling van een in velen opzigte nuttig volksboek. De veeteelt maakt het geheel of gedeeltelijk beſtaan van zulk een aanmerkelijk gedeelte der maatſchappij uit, dat een onderrigt ter onderhouding der gezondheid van hetzelve inderdaad eene algemeen nuttige ſtrekking heeft. Het heeft ons echter gehinderd, dat de ſchrijver dit onderrigt zoo uitdrukkelijk noemt, *gegrond op de wetten der natuur.* Het is alsof een dichter op den titel zijner gezangen zette: *volgens de regelen der kunst.* Wij weten dan ook niet, wat de ſchrijver eigenlijk bedoelt met zijne eerſte afdeeling, *over de algemeene regelen betrekkelijk de wetten der natuur.* Hetgene daarin gezegd wordt, had zeer wel in de tweede, over de voeding en verzorging in 't algemeen, kunnen worden ingelaſcht. Wij vinden hier toch geene enkele natuurwet bepaaldelijk aangewezen of nader ontwikkeld, even min eenige praktiſche regelen daaruit afgeleid. Van de derde tot de zevende afdeeling handelt de ſchrijver van de onderhouding der gezondheid van de paarden, het rundvee, de ſchapen, de varkens en het pluimgedierte, met veel kennis van zaken, maar meer toepaſſelijk op de landſtreek, die hij bewoont, zoo als inzonderheid blijkt uit hetgene hij over de keuze van het vee, het weiden en voederen op de weide, het opbrengen der kalveren, de werkösſen enz. te berde brengt. Hetzelfde mag ten aanzien van de ſcha-

ſchapen aangemerkt worden. Er heerscht een te groot verſchil in de behandeling dezer dieren hier en elders, dan dat, hetgene elders met regt wordt aangeprezen, hier ook gepast zoude zijn. Menig misbruik heeft hier geene plaats; terwijl er wederom andere zijn, welke den ſchrijver minder onder 't oog zijn gekomen. Wij hadden dus wel gewenscht, dat de Hoogl. UILKENS zijne zoo belangrijke aanmerkingen wat meer nog vermeerderd, of door eene omwerking het werkje meer bruikbaar voor *onzen* landman gemaakt had. Het blijft echter ook nu nog een nuttig leesboek. Behalve het reeds vermelde, deelt de ſchrijver ook nog zijne gedachten mede over het vetmesten der dieren, de inrigting der ſtallen, de voorzorgen bij het baren te nemen; waaronder voorzeker zeer veel is, dat ook bij ons van eene weldadige toepaſſing zijn kan.

Diſſertatio Anatomico Pathologica de mutato vaſorum ſanguiferorum decurſu in Scolioſi et Cyphoſi, quam in Acad. Trajectina publico examini ſubmittit W. VROLIK. Amſt. 1823.

Van den Zoon des met roem bekenden Hoogleeraars, die het geluk had, van zijne vroege jeugd af, het voorbeeld, de leiding en leſſen zijns Vaders te volgen, welke de eigenaardige ſtrekking hebben, dat zij wenk en lust tot beſpiegeling geven, zonder de bepaalde leerſtellige orde te verlaten, — van dien Zoon kon men billijk verwachten, dat hij, met 's Vaders geest bezield, op den aangewezenen weg voortwandelende, eene uitſtekende Akademiſche loopbaan zou volbrengen. Aan deze verwachting beantwoorden ook zijne vroegere proeven; en, de ontleedkunde voor den grondſlag der geneeskunde houdende, gaf de jonge VROLIK bij zijne komst aan de Hoogeſchool een blijk, hierin meer dan gewoonlijk bedreven te zijn, door zijne verhandeling over het werktuig des gehoors bij den mensch zoo wel als bij de dieren, welke, eigen

on-

onderzoek met belezenheid parende, door de Utrechtſche geneeskundige faculteit bekroond werd. In het volgende jaar ontvingen wij een vernieuwd bewijs zijner vorderingen in de ontleed- en dierkunde, door zijne voortreffelijke proeve over de Robben, in het bijzonder over den gewonen Zeehond, in welke hij in eene zuivere taal beſchrijft en rangſchikt, wat vroegere Schrijvers, vooral PERON en BLAINVILLE, over de Zeerobben in het algemeen gezegd hebben, en wat in de verzamelingen van ons vaderland daaromtrent te vinden was; terwijl twee levende Zeehonden, hem door den Minister FALCK en den Gouverneur VAN DOORN gezonden, hem in ſtaat ſtelden, de huishouding dezer dieren bij hun leven na te gaan, en na hunnen dood de verſchillende werktuigen en derzelver verrigtingen afzonderlijk en naauwkeurig te ontleden en te beſchrijven, waardoor hij veel vond, door zijne voorgangers of niet, of onnaauwkeurig beſchreven, hetgeen hij ophelderde door eigenhandige afbeeldingen, welke zijner teekenpenne eer aandoen, en waaruit hij dan phyſiologiſche gevolgtrekkingen maakt, die deze proeve als eene gewigtige bijdrage voor de vergelijkende ontleedkunde in het algemeen, en voor deze merkwaardige dierſoort in het bijzonder, kenmerken, en ons doen hopen, dat de Schrijver deze zijne geliefkoosde oefening niet met zijne Akademiſche loopbaan zal beſluiten, maar ons ſpoedig overtuigen, dat hij ook de buitenlandſche verzamelingen met vrucht bezien en beoordeeld zal hebben.

Tot beſluit en blijk van zijnen welbeſteden Akademietijd levert ons de Heer VROLIK thans eene ontleedziektekundige beſchouwing van den veranderden loop der bloedvaten in de afwijkingen des ruggegraats, welke, zich aan de Akademiſche verhandelingen der Heeren AROY en COOPMANS aanſluitende, als een vervolg van deze kan beſchouwd worden, waardoor zijn geſchrift meer in zakelijkheid dan omvang moest winnen. Het uitgebreide kabinet zijns Vaders, dat, na het vertrek van TEMMINCK's vogelen en viſchen, als eene nageblevene anticke zuil, in de van alle voorwerpen van Natuurlijke His-

Historie thans ontbloote hoofdſtad, zal ſchitteren, gaf hem gelegenheid tot belangrijke naſporingen in deze ſchaars, en bij ons nog niet, behandelde afwijkingen, van welke wij eene korte ſchets zullen geven.

Na de zamenſtelling des ruggegraats, en deszelfs vereeniging met het beengeſtel, volgens de Akademiſche verhandeling zijns Vaders, opgegeven te hebben, gaat de Schrijver, in het 1ſte Hoofdſtuk, tot de afwijkingen over, en neemt de gewone verdeeling in *Cyphoſis*, *Scolioſis* en *Lordoſis* aan, bij welke laatſte wij met hem gelooven, dat de veranderde loop der vaten niet aanmerkelijk genoeg zij, om eenige ſtoornis in de verrigtingen voort te brengen, wijl zij den bogt des ruggegraats volgen moeten, en hunne rigting niet, gelijk in de twee overige afwijkingen, eenen anderen loop aanneemt. Na de wederlegging van verſchillende gevoelens wegens de oorzaak der achterwaartſche afwijking der wervelen, waarbij wij echter dat van MULLER, GRAEVE en MALSCH, wegens den toeſtand der ſpieren na inwendige ontſtekingen en hare betrekking tot het beengeſtel, met leedwezen misten, neemt de Schrijver aan, dat door drukking het tusſchenliggend kraakbeen in de voeding belet en vernietigd wordt, waardoor het voorſte gedeelte van het ligchaam der wervelen te niet gaat, en een geheel ander voorkomen verkrijgt dan de ongelijke en uitgehoolde wervelen, die door beenbederf zijn aangetast. Even zoo verklaart hij de wording der *Scolioſis*, die, om het verloren zwaartepunt te herſtellen, verſchillende bogten kan aannemen, gelijk hij dit door een voorbeeld van vier bogen uit zijns Vaders verzameling bevestigt. Dat echter meerdere ſterkte en oefening der regter zijde oorzaak zou zijn, dat de linkſche uitzetting zoo zeldzaam is, kunnen wij alleen bij gebrek eener meer waarſchijnlijke verklaring aannemen. Vervolgens worden de afwijkingen der vaten zelve opgegeven, in het hier beſchreven voorbeeld nog aanmerkelijker door eene bijkomende ſpeling in de lies-ſlagaderen, die hier vroeger uit de *aorta* ontſpruiten. Opmerkelijk is ook de verſchillende loop, dien de groote ſlagader, de lin-

linker krop en regter fleutelbeens-flagader door de afwijkende wervelen aannemen in eenen linkſchen bogchel; en onder de gevolgtrekkingen, hieruit ontleend, is vooral diegene gewigtig, die den Heelkundigen aanbeveelt, de drukking of op het fleutelbeen of op de eerſte rib te doen; die den Vroedkundigen oplettend maakt, dat bij ſtortingen de drukking der *aorta* geen algemeene regel kan zijn, wijl de *bifurcatie* ſoms hooger plaats grijpt; die den geregtelijken Arts onderrigt, dat, door den afwijkenden loop der regter krop-flagader, deze door voor- en achterwaartſche verwonding onder de toevallig doodelijke zou kunnen gebragt worden; terwijl de afwijking der chijlbuis de gebrekkige voeding, en de vouw, die de holle ader bij den overgang in het hart maakt, de *varices* in de beenen, en meerdere toevallen van aambeijen, verklaart. Uit den ſcherpen hoek, dien de wrong der groote flagader in de twee door hem beſchrevene afwijkingen des ruggegraats maakt, beſluit hij nu, dat de oorzaak van alle flagaderbreuken niet in den aandrang van het bloed ligge, maar dat ook of uiterlijke werktuigelijke beleediging of inwendige oorzaak hiertoe aanleiding geve, waarvan hij weder uit de verzameling zijns Vaders, of uit het Amſterdamſche Gasthuis ontleende, of elders waargenomene voorbeelden beſchrijft, die tevens bewijzen, dat SCARPA's ſtelling, wegens de algemeene uitzetting der rokken in flagaderbreuken, te onbepaald en voor uitzondering vatbaar zij. De belette doorgang door de genoemde vouwen der groote flagader en de verſterkte toeloop naar het hoofd dient hem nu ter verklaring der hoogere geestvermogens, en der toevallen van beroerte en hartklopping, velen gebogchelden eigen. Vervolgens door verſchillende, ook uit de vergelijkende ontleedkunde ontleende, voorbeelden bewijzende, dat overal de flagaders door been of pees tegen uitwendige beleediging beveiligd zijn, teekent hij te regt aan, dat bij de kromming des ruggegraats eene uitzondering plaats heeft, daar de groote flagader, hier niet meer door de wervelen beveiligd, voor verſchillende beleedigingen blootligt.

Dit

Dit is de inhoud eener verhandeling, welker Schrijver bewijst zijne ſtof geheel meester te zijn, doch hierdoor ook ſommige punten ſlechts aanduidt, die wel eene meer uitvoerige behandeling voor anderen verdiend hadden, maar waartoe het korte tijdsbeſtek tusſchen deze en zijne vorige verhandeling en vooral eene buitenlandſche afwezigheid den Heere VROLIK weinig gelegenheid zullen gegeven hebben. Wij hopen dus, dat hij hiermede zijne taak niet volbragt zal rekenen, maar vervolgen met ons eene voortgaande reeks dezer afwijkingen in de bloedvaten, in andere gevallen van *Cyphoſis*, *Scolioſis*, en ook van *Lordoſis*, te leveren, en deze met afbeeldingen op te helderen en te verſieren, daar ook de bij deze verhandeling gevoegde afteekeningen de bijzondere geſchiktheid van den Heer VROLIK voor dit vak bevestigen, en, zoo wel als een fraaije druk, zijn werk tot duidelijkheid en ſieraad verſtrekken.

Gedenkſchriften der Omwenteling in het Rijk van Mexico, bevattende mede een naauwkeurig Verhaal van den Togt des Generaals XAVIER MINA *naar dat gewest, en Aanmerkingen nopens de mogelijkheid van eene gemeenſchap tusſchen de Zuid- en Atlantiſche Zeeën, door* W. DAVIS ROBINSON, *Burger der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Uit het Engelsch, met eene Inleiding van den Vertaler. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1823. *In gr.* 8vo. *XI, VI en* 414 *Bl. f* 4-4-:

Onder de vele belangrijke gebeurtenisſen van den tijd, dien wij beleven, behoort gewisſelijk eene aanzienlijke plaats aan de vrijwording der *Amerikaanſche* Volkplantingen van *Spanje*; eene gebeurtenis, zoo rijk aan onoverzienbare gevolgen voor de wereld, dat een *Duitsch* Geleerde daaruit onlangs eene geheele verandering in de beſtaande betrekkingen van *Europa* geſpeld heeft. Alle bij-

bijdragen, die den fluijer voor deze nog zoo weinig bekende omwentelingen helpen opligten, moeten ons lezend Publiek dus welkom zijn, daar in onzen tijd, meer dan in eenigen anderen, dat Publiek *wereldburgerlijk* denkt, en genoegzaam alles, wat braaf en verlicht is in den lande, de tegenwoordige worfteling tusfchen Vrijheid en Despotismus op den aardbodem met belangftelling nagaat, en de eerfte met hare beste wenfchen verzelt. Het is van te meer belang, te zien, hoe die onmetelijke en rijke gewesten, waaruit *Spanje* tot den huidigen dag zijne fchatten getrokken heeft, hunne *onafhankelijkheid* en *vrijheid* hebben bevochten, daar het Moederland zelve, na eene eerlijke worfteling tusfchen den gegoeden burger en het graauw, bijgeftaan door vreemde wapenen, eerlang, met den val van *Cadix*, waarfchijnlijk beide die onfchatbare goederen ftaat te verliezen. Dan zullen die beide eene toevlugt over de Wereldzee zoeken in die zelfde gewesten, waarin zij tot dusverre zelfs in naam niet bekend waren; *Mexico* en *Lima* zullen, zoo wel als *Nieuw-York* en *Philadelphia*, de Hoofdfteden worden van vrije Gemeenebesten, waarin de onbelemmerde nijverheid, maar vooral de landbouw, zich in eene tot nog toe onbekende mate zullen ontwikkelen, en waar misfchien de zaden verborgen liggen van eene nieuwe befchaving, wanneer het aan de woelingen der duisterlingen gelukken mogt, ons oude *Europa*, in alle deszelfs onbekrompene denkbeelden, wetten en inrigtingen, weder onder het juk van priestergezag en *bureaucratie* te verftikken.

Deze bijdragen zijn van te meer belang, naar mate het land, waarover zij handelen, een gewigtiger gedeelte uitmaakt van het tooneel des grooten Volkenftrijds, en naar mate de Schrijver meer kennis droeg van de voorvallen, die hij vermeldt. En beide die eigenfchappen vereenigen zich in het onderwerp en den Auteur van het aangekondigde werk. Het handelt over *Mexico* of *Nieuw-Spanje*, door de heldendaden en gruwelen van CORTEZ en zijne *Spanjaarden*, en de heldhaftige verdediging zijner oude inwoners, gelijk later door de onbegrijpelijke rijkdommen, uit

uit deszelfs schoot getrokken, aan *Europa* bekend, maar door HUMBOLDT toch eerst in deszelfs volle waarde ten toon gespreid. Het bevat het grootste gedeelte der twaalfjarige worsteling van de inlandsche bevolking, zoo wel van *Europesche* als *Indiaansche* afkomst, tegen het knellend juk der uit *Spanje* overgekomene gelukzoekers, hetwelk hier in deszelfs afzigtige, nog min bekende gedaante geschetst wordt. De Schrijver is wel geen inboorling, maar een *Anglo-Amerikaan;* doch iemand, die niet alleen met *Zuid-Amerika* in handelsbetrekkingen gewikkeld was, maar ook in *Mexico* zelve de voornaamste Gemeenebestgezinde Opperhoofden, TERAN en VICTORIA, bezocht had, daarna in de gevangenis der *Spanjaarden*, zóo wel in *Amerika* als *Europa*, een' geruimen tijd moest verkwijnen, eindelijk daaruit ontsnapte, en toen de slotsom van 't geen hij gezien en gehoord had aan het algemeen mededeelde. De gebeurtenissen, hier vermeld, zijn bijkans geheel nieuw en onbekend in *Europa*. Wij vinden ons hier in eene geheel andere wereld, op eene bergvlakte van meer dan 6000 voet hoog, en dus gematigd te midden der heete luchtstreek, onder menschen, wier zeden, gewoonten, leefwijze, manier van aanval en verdediging geheel van de onze verschillen, en dus al het belangrijke der nieuwheid hebben. Wij zien hier een groot gedeelte des verhaals toegewijd aan de stoutmoedige onderneming eens vurigen jongelings, den neef van dien held, welke zich onder de jongste *Spaansche* bevelhebbers alléén te zijnen voordeele heeft doen kennen, van den waarlijk edelen MINA. Of echter deszelfs onderneming, om *Mexico* aan het Moederland te ontrukken, met de eeuwige gronden van het Natuur- en de aangenomene van het Volkenregt bestaanbaar waren, is eene vraag, die wij niet aannemen te beslissen, maar welke wij zouden overhellen ontkennend te beantwoorden. MINA was een *Spanjaard*, en had geene betrekkingen in *Mexico*. Zijn oom was wel door de Ministers van FERDINAND, in 1814, onwaardiglijk voor zijne dienſten, aan het Vaderland bewezen, vergolden, en afgezet; maar hij voor zich had geene reden van klagen,

daar men hem het opperbevel der troepen in *Mexico* wilde opdragen, 't welk hij echter weigerde. Dat hij nu, met zijnen oom, (den thans nog levenden MINA) eene poging deed tot herstelling der wettige Constitutie van 1812; is niet te berispen; maar dat hij zich daarop bij de opstandelingen in *Mexico* voegde, die in allen gevalle zijn Vaderland bestreden, is minder goed te keuren. Of had ook de mishandelde CORIOLANUS regt, zich op *Rome* te wreken, 't welk hem gebannen had? De Regering van 1814 tot 1820 in *Spanje* was afschuwelijk, maar des te waarschijnlijker werd de kans van herstel; en MINA deed toch zijn best, om, ook *na* dat herstel, het allerbelangrijkste gewest aan zijn geboorteland te ontrukken. Ondersteld, dat wraakzucht geenen invloed op zijne bepaling gehad hebbe, zoo mag toch ook de geest van wereldburgerschap, of zucht tot bevrijding van andere landen, zoo ver niet gaan; dat wij, zonder eenigen pligt, die ons roept, onze landgenooten bestrijden. MINA heeft dus, naar ons denkbeeld, gedwaald, doch ook daarvoor geboet met zijn leven; en wanneer men hem uit *zijn* standpunt, uit zijne denkwijze en den vurigen geest, die hem bezielde, beoordeelt, zoo kan men niet voorbij, zijnen heldenmoed, zijne standvastigheid, zijn taai geduld in het doorstaan van ongeloofelijke moeijelijkheden, die ons meermalen als in de wereld der *romaneske* gebeurtenissen verplaatsen, te bewonderen, en zijne menschelijkheid te midden der wreedaards van beide partijen, die hem omringden, op prijs te stellen. Immers, wij ontmoeten weinig karakters buiten MINA, waarop men met welgevallen kan staren. De Republikein TERAN alleen komt hem nabij; van GUADELUPE VICTORIA (den tegenwoordigen herstelle der vrijheid uit de handen van ITURBIDE, die eene korte *Parodie* van Keizer BUONAPARTE vertoonde) vernemen wij weinig, en Pater TORRES is een monster aan de zijde der Onafhankelijken, gelijk VENEGAS, CALLEJA en LINJAN aan die der Koningsgezinden. MORILLO, die zich in dezen tijd als verrader des Vaderlands in *Gallicië* heeft doen kennen, wordt hier als een ALVA op eene groo-

grootere ſchaal afgemaald, die in negen jaren *tachtigduizend* gevangenen heeft vermoord (bl. 347). De oorlog werd met de grootſte onmenſchelijkheid gevoerd; men gaf aan wederzijden geen kwartier. De Onafhankelijken waren tot het verzachten van dit bloedige Oorlogsregt wel genegen, maar het werd aan de *Spaanſche* zijde, die een groot gedeelte der Natie niet anders dan als een' hoop Rebellen behandelen wilde, hardnekkig in al deszelfs afgrijſelijkheid ſtaande gehouden. Men moet echter erkennen, dat het begin van den opſtand in 1810, door de *Indianen* onder eenen, zoo 't ſchijnt, heethoofdigen Priester, HIDALGO, zich door allerlei gruwelen onderſcheidde, die ook onze Schrijver, hoezeer de opſtandelingen blijkbaar genegen, geenszins verbloemt, zoodat zelfs de *Kreolen*, of *Europeſche* inboorlingen, zich aan de zijde der *Spanjaarden* ſchaarden, om hun leven te redden. Doch, zoodra de opſtand uit de handen der ruwe en onkundige *Indianen* in die der meer beſchaafde *Kreolen* gekomen was, (onder MORELOS, mede een Priester) nam dezelve eene gansch andere gedaante aan. De voordeelen waren in het eerst niet zoo ſchitterend, maar gingen ook niet zoo ſpoedig verloren. Het werd een *Guerillas*-oorlog, gelijk in het Moederland, tegen *Spanje*. Dus deed ook de dood van MORELOS, die door de zijnen verraden werd, zelfs die van MINA, en de onderwerping van ſommige hoofden, den oorlog niet ophouden; dezelve werd nog altijd in ſommige ontoegankelijke ſtreken des bergachtigen lands volgehouden, en zelfs nog, hoezeer flaauw, bij het ſluiten des werks in 1820 voortgezet. Latere gebeurtenisſen, het verdrag des Onderkonings met ITURBIDE, deszelfs vreedzame intogt in *Mexico* en aanvaarding der Regering als *Keizer*, worden door den Vertaler vermeld, die echter de jongſte voorvallen, den afloop van de rol dezes Tooneelhelds, nog niet kon boeken.

Wij meenden den Lezer eene korte ſchets der hier vermelde gebeurtenisſen te geven, maar hebben hem reeds gaandeweg met de hoofdperſonen bekend gemaakt, en zullen dus zijne billijke nieuwsgierigheid, om verdere bijzonderheden te vernemen, niet vooruitloopen. Wij kun-

nen echter niet voorbij, hem te doen opmerken, dat hij hier meer dan een bloot historisch verhaal van den opstand ontmoet. De Schrijver deelt belangrijke berigten mede omtrent den staat der Maatschappij in *Mexico* vóór den uitgebroken' opstand, welke daaruit gemakkelijk te verklaren is, alsmede omtrent sommige belangrijke plaatsen des Rijks, zoo als de mijnstad *Guanaxuato*, het schoone *Oaxaca*, verscheidene natuurlijke bijzonderheden en vreemde gewoonten in *Nieuw-Spanje*, en eindelijk eene hoogstbelangrijke verhandeling omtrent de plaatsen, waar het gevoegelijkst eene gemeenschap tusschen de *Zuid-* en *Atlantische* Zeeën zou kunnen worden geopend, waardoor de weg naar *Oostindië* ongemeen bekort, en de handel daarheen dus met minder tijd, kosten en moeite, en wel langs de rijke gewesten, die *Zuid-* en *Noord-Amerika* aan elkander hechten, zou kunnen plaats hebben. De Vertaler heeft hier onzen grooten koophandel op de voordeelen opmerkzaam gemaakt, die in zulk een geval ook voor ons zouden openstaan, gelijk de handel bij ons nu reeds misschien van de vrijwording van *Zuid-Amerika* even zoo goed als de *Hanzesteden* zou kunnen gebruik maken. Hij heeft ook in eene uitvoerige *Inleiding* het tooneel der hier geschetste gebeurtenissen, het groote, rijke en vruchtbare *Mexico*, volgens HUMBOLDT en PIKE, kortelijk doen kennen, en dus de berigten des Schrijvers omtrent die landen aangevuld, wiens uitvoerig werk, in twee Deelen vervat, hij daarentegen tot een enkel Deel heeft zamengedrongen, betuigende nogtans daarbij *niets téne geschiedkundige bijzonderheid, die slechts in het minste de aandacht verdient, te hebben weggelaten.*

Wij mogen dit belangrijke boek met volle ruimte aan onze Lezers aanbevelen.

Werken der Hollandſche Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen. Vden Deels 2de Stuk. Te Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1823. *In gr. 8vo. 76 Bl. f* 1-18:

Wij vinden in dit tweede ſtuk des vijfden deels geene bekroonde verhandelingen, maar drie verſchillende opſtellen, ter opening van de algemeene vergadering van de jaren 1819, 21 en 22, hetzij die van 1820 niet beſtaan hebbe, of aan den druk onthouden is.

Het eerſte is een dichtſtuk van TOLLENS, en heeft HENDRIK VAN BREEDERODE ten onderwerp. Van zekeren kant beſchouwd, is deze ſtof zeer gunſtig: want was BREEDERODE niet eender eerſte en moedigſte voorſprekers en, wat meer zegt, voorvechters onzer vrijheid tegen de onderdrukking van *Spanje?* — ſtond hij niet aan het hoofd der verbondene Edelen, en bleef langer dan de meesten, ſtouter dan bijna iemand, met de wapenen in de vuist, volhouden op het ingetreden ſpoor? Van den anderen kant, echter, valt wel te verklaren, dat dit onderwerp althans niet uitgeput is, daar 's mans onderneming volſtrekt te niet liep, zijn naam niet geheel onbezoedeld bleef, en de latere, even ſtoute als gelukkige ondernemingen, bij het beſtuur van den grooten Zwijger, die langzaam maar zeker ging en niet uitſcheidde, zijn licht overſchenen hebben. Ware het een held uit de hooge oudheid, dan zouden deze bedenkingen welligt nietig zijn; veel minder deugd, met meer gebreken, ware voor den dichter toereikend, om er een *ideaal* uit te ſcheppen, dat, in het midden van zoo belangrijke en treffende omſtandigheden, aller belangſtelling zou boeijen. Maar het behandelde is te bekend; zoodat de eerſte indruk, door het noemen van 's mans naam gemaakt, van invloed blijft bij de geheele lektuur van het ſtuk. Dit zij echter niet gezegd, om een ongunſtig oordeel over het werk van TOLLENS voor te bereiden, of wel te bewimpelen.

Veel, uitnemend veel ſchoons niet alleen is in hetzelve door ons aangetroffen, maar zelfs op het geheel voelen wij ons niet geroepen verder eenige berispende aanmerking te maken. De zucht ter volmaking van onze zoo bloeijende dichtkunst, op welke een man als TOLLENS, ook als voorzitter eener Maatſchappij, die de volgende ſpreker geene zwarigheid maakt met den naam van *Toongeeffter van den goeden ſmaak* te vereeren, den meest beſlisſenden invloed heeft; dit verlangen — zeggen wij — doet ons nog ſlechts ééne bedenking opperen. Op bladz. 250 lezen wij:

De magt des Ibers, als een ſtortvlaag aangedrongen,
Door zieledwang gehitst, door heerschzucht bijgeſprongen,
Naar gruwlen gulzig tot verkoeling van den dorst,
Stuit tegen Breéró af en ſuizelt op zijn borst.

Is de beeldentaal hier juist? Zou, hetgeen hier met de pen beſchreven wordt, door het penſeel zijn af te malen? Of is deze vordering van den ouden, *Britſchen* kunstregter te ſtreng? — De *Iber* is eene rivier; en de geheele eerſte regel, met het begin van den laatſten, ſtemt volkomen overeen met de werking, aan zoodanig eene toe te kennen. De tweede ſtrijdt welligt ook met deze voorſtelling niet te eenemaal, ſchoon de uitdrukingen ligt gepaster konden geweest zijn. Maar de derde, de *dorst* van dien ſtroom en ſtortvlaag, luidt inderdaad vreemd, en de laatſte helft des vierden desgelijks. Men kan wel zeggen: hier is het de Stroomgod, of liever *Spanje*, als een perſoon verbeeld. Dan, juist deze was onze vraag en éénige bedenking: of de beelden niet meer uit elkander gehouden, en voor verwarring, van de zijde des lezers, behooren behoed te worden?

Het tweede is van den Heer MESSCHAERT, Doopsgezind Predikant te *Rotterdam*, en handelt *over den volmaakten Redenaar*. Het ſpreekt van zelve, dat hij dit doet als redenaar, in ongebonden ſtijl. Wij hebben zijn ſtuk met veel genoegen gelezen. Het is met de uiterſte zorgvuldigheid bewerkt, in eene geleidelijke orde en ſchoonen ſtijl voorgedragen. Men treft zelfs eene opklimming in het

het voornaamſte gedeelte dezer redevoering aan, die bij velen hare volkomene werking niet zal misſen, en dan inderdaad iets bekoorlijks bezit, ſtellende eerst den redenaar voor, die vermaakt, dan hem, die overtuigt, en eindelijk dien eigenlijk welſprekenden, die overreedt, wegſleept en tot handelen dwingt. Wij zouden op de ganſche redevoering bijna geene aanmerkingen weten te maken, tenzij misſchien dat wij bij het laatſte gedeelte eenigermate werden te leur geſteld, daar wij weinig of niets van de eigenlijke *uitvoering*, maar op nieuw van ſchikking der denkbeelden en zoo vervolgens hoorden. Doch, hoe tevreden dan ook over dit voortbrengſel van wijsgeerte en ſmaak, van kennis en oordeel, van beſchouwelijke en werkdadige redekunde, het deed ons onszelven en den beſteden tijd niet geheel vergeten. Het overredende en het vermakende.... Doch misſchien komen wij der waarheid door vergelijking nader; zulk eene mate van vergelijking namelijk, als geene onbillijkheid of hatelijkheid met zich ſchijnt te voeren.

Het laatſte ſtuk, door den Heer VAN DER PALM, zou ons wel haast voorkomen met mindere zorgvuldigheid bewerkt te zijn. Wie vitten wilde, zou misſchien op de inleiding, op den ſtijl, op de opgegevene beteekenisſen van *middelmatig* (want dit is het onderwerp), op de invlechting van een geheel ſtuk over de verkeering met middelmatige menſchen veel kunnen zeggen. Maar over het geheel ligt een waas van ongezochte bevalligheid, het houdt ons zoo aangenaam bezig, en ontſteekt ons eindelijk in zulk een ijvervuur voor het ware, eenvoudig-ſchoone, als wij zouden achten de bijzondere werking van het *genie* te zijn, dat niet ligt iemand den Hoogleeraar zal betwisten. Zelfs in hetgeen wij noemden, als mogelijk blootgeſteld aan berisping, ſtralen echter zoodanige losheid, gelukkig vernuft en vruchtbaarheid der vinding door, als maar zelden wordt aangetroffen. Dat woord over *genie*-trotschheid (*ſit venia verbo!*) ſchijnt ons in het bijzonder een gulden, waar en heilzaam woord. En, zoo voor het overige de letter dit ook bijna niet mogt toe-

laten, de zin der ſpreuk, *dat er geene middelmatige Dichters behooren te zijn*, moet noodzakelijk deze zijn, dat er in elk poëtisch voortbrengſel iets treffends, iets boven het dagelijkſche voor het gevoel verhevens, iets betooverends en ſtreelends moet gevonden worden. Onberispelijkheid van denkbeelden, van versbouw, van beelden en figuren is niet genoeg. Dezelve kan niet meer dan een' kouden, onaangenamen, nutteloozen tooi voortbrengen. Wie deze uitſpraak verder trekt of anders opvat, die loopt groot gevaar van tot het overſpannene, het winderige of bloot vreemde en monſterachtige te vervallen. Hierop komt inderdaad des Hoogleeraars voorſtel neder, waarin hij den *Romeinſchen* Dichter, van wien de bewuste ſpreuk ontleend is, in zijne *Ars poëtica* ten deele volgt. Hoe ſchoon en overtuigend, ja wegſlepend dit voorſtel zij, zeiden wij reeds. En hartelijk wenſchen wij inderdaad, dat het zeer algemeen gelezen worde. Het doel en de eer der Maatſchappij, aan wie het behoort, zal daardoor grootelijks kunnen getroffen en bevorderd worden. Wij danken haar althans voor de nieuwe en ſchoone bijdrage.

Nieuwe Verhandelingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap. IIde Deel. Te Utrecht, bij J. Altheer. 1823. *In gr.* 8*vo.*

Behalve de Programmata van de jaren 1821 en 1822, bevat dit tweede Deel twee ſtukken. Het Genootſchap had, namelijk, in den jare 1819, eene Nederduitſche vertaling van ten minſte twee boeken van HERODOTUS gevraagd, latende de keuze aan de ondernemers over, met den eisch, dat zij het naïve van HERODOTUS in goed Nederduitsch zouden behouden. Het Genootſchap heeft uit vele ingezondene vertalingen ſlechts twee, en dat nog maar den zilveren eereprijs waardig gekeurd. Beide proeven vullen dit Deel. De eerſte is van den Heer N. G. VAN KAMPEN, die het vijfde en zeſde, de tweede van den Heer J. BOSSCHA, die het achtſte en negende boek van HERODOTUS geleverd heeft. Beide Heeren hebben zich voorzeker uitmuntend van hunnen

pligt

pligt gekweten, en echter niet kunnen voldoen aan den eisch van het Genootschap. Of die eisch zal vervuld worden, moet de tijd binnen kort leeren, daar dezelfde vraag herhaald is, met die verandering, dat de proeve zich bepale tot het eerste boek alleen. Intusschen is en blijft het, naar ons inzien, altijd eene zeer moeijelijke vraag. Den geest van HERODOTUS te ademen in eenen tijd, in welken de geest en taal zoo vele eeuwen van dat natuurlijk, kinderlijk eenvoudige verwijderd zijn! Wij hopen, dat wij er te zwaar over denken, en niets zal ons aangenamer zijn, dan dat wij overtuigd worden gedwaald te hebben in het vooronderstellen van de onmogelijkheid, om eenen Hollandschen HERODOTUS te leveren, zonder HERODOTUS, om zoo te zeggen, woordelijk te vertalen. VAN KAMPEN laat *iets over* HERODOTUS voorafgaan, hetwelk men met genoegen en nut zal lezen. Na eene inleiding over de wording van de Grieksche historie, staat hij bij HERODOTUS stil, en leert ons 's mans belangrijkheid, waarheid, natuurlijke eenvoudigheid, eenheid van plan en godsdienstigheid kennen. Over een en ander ware veel meer te zeggen, deels uit MANUTIUS, CAMERARIUS, uit de *Mémoir. Academ. de B. Lett.*, de *Disputatie* van C. G. DE RHOER, uit zeer vele uitmuntende Reisbeschrijvingen en Natuurlijke Historien, deels uit eigene studie en opmerkingen; doch dit konde nu in het plan van den Heer VAN KAMPEN niet liggen, en wij zeggen het alleen om hem aan te moedigen, dat hij deze schets eens nader uitbreide. De lezer gaat dan nu aangenaam gestemd en voorbereid over tot het lezen van den oorsprong en het begin des krijgs tusschen Griekenland en Perzië. De Schrijver heeft zijne proeve met eenige aanteekeningen verrijkt, welke deels HERODOTUS, deels zijne vertaling toelichten en regtvaardigen. Hij had natuurlijk dikwijls te worstelen met het *decorum*, hetwelk thans in onze taal zoo hemelsbreed verschilt van dat, hetwelk ten tijde van HERODOTUS bestond. Onze voorouders hadden in dit geval mindere banden. Europa heeft het aan de Franschen te danken, dat de talen van verschillende natiën in dit opzigt verrijkt zijn. Maar misschien is er ook veel waarheids in het gezegde van VOLTAIRE: „ De schaamte is uit het hart geweken, en heeft de wijk op de lippen genomen. Hoe meer de zeden bedorven zijn, hoe gepaster en kiescher de uitdrukkingen worden. Men gelooft in de taal te zullen herwinnen, hetgeen men in de deugd

verloren heeft." — De Heer BOSSCHA heeft voor zijne proeve den inhoud van ieder boek geplaatst. Ook vindt men daarbij aanmerkingen, geput uit de verklaarders van HERODOTUS, bij welke de Schrijver meest zijn eigen oordeel voegt. Dit oordeel komt ons meestal juist voor, en er straalt, hoe kort het beſtek dan ook zij, eene kennis in door van taal-, oudheid- en aardrijkskundige zaken, welke ons naar meer aanmerkingen deed verlangen. De Manoeuvre (διέκπλους), om in de vijandelijke vloot in en door te breken, heeft, meenen wij, DE RUITER, reeds vóór de Engelſchen, met voordeel gebezigd.

De Ilias van HOMERUS, *door Mr.* JAN VAN 'S GRAVENWEERT. *IVde Deel. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. *In gr.* 8*vo.* 212 *Bl. f* 4-10-:

Zoo zijn wij dan eindelijk tot de laatſte beſchouwing gekomen van deze dichterlijke vertaling. Overeenkomſtig ons voorgeſtelde plan, kiezen wij uit dit vierde deel het tweeëntwintigſte boek, genaamd *De dood van Hector*. Dit boek bevat ook vele ſchoonheden, onder welke de klagte van Andromache door hare natuurlijke eenvoudigheid ieder moet roeren en treffen. Wij hebben hetzelve ook gelezen, gelijk het in Nederduitſche verzen gebragt is door den verdienſtelijken SIEGENBEEK, en HUYDEKOPER, in deszelfs treurſpel, *Achilles* genaamd, er eenige trekken uit heeft overgenomen. Wien 't luſt, vergelijke deze arbeid met 'S GRAVENWEERT'S vertaling. Deze blijft zichzelven gelijk, en bezwijkt niet in dit laatſte bedrijf van zijne zoo wèl volgehoudene taak. Hij bedenke met ons, of er eenig gewigt zij in de volgende aanmerkingen. Zoo niet, kunnen ook deze, gelijk de vorige, ten minſte getuigen, dat wij vier boeken van het oorſpronkelijke met het Nederduitsch vergeleken hebben.

Bl. 98. r. 14.

Om mooglijk honden, van mijn' eigen' diſch gevoed,
De wachters van mijn huis, te leſchen door mijn bloed,
En, zat van 't rookend vleesch, in de onbewoonde ſtraten
En 't ſmeulend voorportaal, nog ronkend, na te laten.

Dat *na te laten* is men aan het rijm verſchuldigd. Het is hier zwak.

Bl.

Bl. 99. r. 4.

Terwijl zich Hekuba, wier oog in tranen baadt,
Den boezem openſcheurt, de borst met vuisten ſlaat.

HOMERUS zegt, in plaats van het *met vuisten ſlaan*, „ zij hief met hare hand de borst omhoog." Namelijk om Hector te toonen, hoe zij zelve hem gezoogd had, en hem te meer tot medelijden met haar op te wekken.

Bl. 99. r. 20.

Zoo wijkt ook Hektor niet, bezield van 't blakendst vuur,
Maar wacht hem, 't ſchild vooruit, en leunende op den muur.

Een Grieksch held, met het ſchild vooruit, ſtaat in postuur om te vechten. Hector rust bij HOMERUS, terwijl hij zijn ſchild tegen een' vooruitſtekenden muur plaatst.

Bl. 102. r. 2.

Met knarſend wraakgeſchreeuw.

Een *knarſend* geſchreeuw, van een' gier gezegd, ſchijnt oneigenaardig. HOMERUS heeft ἀϊξὺ, krijſchend, ſcherp, gierend.

Bl. 102. r. 9.

Tweevoudig, (bronnen) van elkaâr verſchillend; de eene heet,
Die dampen van zich gaf, als met een' mist bekleed,
Een rookend vuur gelijk; en de andre, in zomerdagen
Aan kille ſneeuw gelijk, en met kristal beſlagen.

De meening van HOMERUS is, dat die koude bron in koude gelijk was aan hagel, ſneeuw of ijs. Wij twijfelen, of dat denkbeeld duidelijk uitgedrukt is door *met kristal beſlagen*.

Bl. 103. r. 1.

Als vlugge paarden, aan de zegepraal gewoon,
Den paal voorbijgeſneld, en aangeſpoord om 't loon,
Een' drievoet of een maagd, bij 't lijkfeest weg te halen.

Dat *lijkfeest* is een denkbeeld van de verklaarders van HOMERUS. In 't oorſpronkelijke ſtaat, naar ons inzien, *eene vrouw, wier man geſtorven, geſneuveld is, eene vrouw van eenen vijand*, dus *eene ſlavin*. Wij hebben bij deze beoordeeling

ling alleen de uitgave van het 22ste boek, door VALCKENAER bezorgd, bij de hand, en weten niet, hoe anderen er over denken. CRISPINUS heeft ook in 't Latijn: *viri in honorem defuncti. In honorem* is een bijvoegsel. Onze verklaring, zoo die niet reeds door anderen gedaan is, kan door voorbeelden en den geest van het geheel bevestigd worden.

Bl. 103. r. 7.

Ach! wij zien Trojes held langs Trojes muurtrans jagen.

Indien *muurtrans* den omgang boven langs den muur beteekent, komt dat woord hier oneigenlijk voor, daar ze onder den muur liepen.

Bl. 104. r. 14.

Gelijk men in zijn' droom geen' vijand in kan halen,
En de een den andren kan ontvlugten, noch verslaan:
Zoo kan hier Priams zoon den vijand niet ontgaan,
En Peleus heldenspruit geen hoop tot nadring voeden.

Het onvermogen, om iemand in den droom te kunnen ontvlugten of inhalen, is gegrond op de algemeene getuigenis van alle menschen; het *verslaan* niet. HOMERUS heeft het niet. VIRGILIUS heeft het in zijne schoone navolging ook eenvoudig bij het *ontvlugten* en *inhalen* laten blijven.

Bl. 117. r. 16.

Ach, Hektor! mij rampzaalge! een eeuwig donkre nacht
Omgeeft ons beider lot; gij waart bij 't zinkend Troje,
Ik reeds in Thebes wal zoo wreed een lot ter prooije,
Ik, telg eens vaders, die noodlottig is vergaan.

Toen Hector geboren werd, was Troje niet *zinkend*, ten minste niet door den Trojaanschen oorlog. HOMERUS meent: „Wij zijn beide met hetzelfde ongelukkige lot geboren; gij in Troje, ik in Thebe." — Voor 't overige is deze klagte van Andromache bij HOMERUS een meesterstuk van zachte poëzij. De lezer oordeele uit deze verzen, hoe 's GRAVENWEERT zijn' leidsman volgt:

En mogt ik hem (mijn' zoon) misschien van 't oorlogswee bevrijden,
Dan blijft hij nog bestemd tot onverduurbaar lijden.

Men

Men deelt, men rooft den grond, dien hem zijn vader gaf;
Zijn weesdom zondert hem van andre knaapjes af;
Zijn oog vertaant van rouw; zijn wang blijft nat van tranen;
Hij moet zich kommervol den weg tot deernis banen,
En houdt de vrienden van zijn' vader bij hun kleed,
Of bij den mantel vast, en klaagt hun 't jeugdig leed,
Terwijl hem de eene uit gunst den beker doet genieten,
Maar slechts de lip bedauwt, en 't vocht niet voort laat vlieten,
En de andre, niet beroofd van oudren, hem verſmaadt,
En als een' wees veracht, en van zijn tafel slaat,
En scheldt: „Uw vader is met ons niet aangezeten:
„Vertrek." Dan keert hij, wreed mishandeld en bekreten,
Tot mij, zijn moeder, weêr. —

En hiermede nemen wij afscheid van 's GRAVENWEERT. Hij beproeve zijne krachten verder in dit vak, en levere ons eens eenige Treurspelen van SOPHOCLES of EURIPIDES. De *Medea* van den Hoogleeraar JAN TEN BRINK kan hem tot voorbeeld strekken. Wij zouden onze Letterkunde geluk wenschen, als wij in dien smaak meer Treurspelen der Ouden konden lezen. DA COSTA heeft door de *Perzen* van ÆSCHYLUS ook getoond, wat hij in dit vak vermag. Wij oordeelen 's GRAVENWEERT daar ook zeer wel berekend voor, en hij zoude door dergelijken arbeid velen aan zich verpligten.

De Kluizenaars in de Gevangenis, of Vertroostingen van St. Pelagie, door E. JOUY *en* A. JAY. *Uit het Fransch. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1823. *In gr. 8vo. VIII*, 174 *Bl. f* 2-6-:

Om dezen titel volkomen te verstaan, moet men weten, dat een der Schrijvers, de Heer JOUY, voorheen verscheidene periodieke, spectatoriale werkjes geschreven heeft, onder den naam van *l'Hermite*, of Kluizenaar, van welke ten minste één, *l'Hermite de la Chaussée d'Antin*, een der schitterendste gedeelten van Parijs, in het Hollandsch vertaald en in dit Maandwerk zeer gunstig beoordeeld is. De herinnering aan het genoegen, in dat werkje gesmaakt, deed ons, en zal welligt velen met ons gretig doen grijpen naar het tegenwoordige; te meer misschien, achtende hetzelve in verband te staan met die

die ontwerpen ter verbetering der gevangenisſen, welke thans aan de orde zijn. Deze betrekking is echter niet meer dan zijdelingsch. De eigenlijke aanleiding tot werk en titel is, dat de Schrijvers wezenlijk tot de gevangenis verwezen werden, wegens uitdrukkingen, door hen gebezigd, die het Ministerie voor ſchuldig geliefde te verklaren. Welk beter tijdverdrijf in deze omſtandigheden, dan het oude handwerk van *ſpeeteren*, van dit geheel nieuwe ſtandpunt, in deze nog zoo weinig door waarnemende en mededeelende kluizenaars betredene loopbaan, te hervatten? waartoe de Heer JAY, door kundigheden en ondervindingen, (want beider levensloop wordt hier voorop gezonden) niet min dan de ander berekend was. Het kon inderdaad niet wel misſen, dat eene in vele opzigten belangrijke en onderhoudende lectuur het gevolg dezer bezigheid was, die in Frankrijk, waar een goed deel der bevolking buitendien het grootſte belang in de Schrijvers en hunne zaak, als veroordeelden om ſtaatkundige begrippen, ſtelde, als 't ware verſlonden werd. Maar desgelijks was ook een natuurlijk gevolg, dat die zelfde ſtaatkunde, om welke men leed, het grootſte aandeel in de medegedeelde beſchouwingen verkreeg; en hierbij wint, naar Recenſents denkbeeld, het werk voor ons juist niet. Voor liefhebbers, trouwens, van de politiek, aan welke Frankrijk, meer dan eenig ander land, ten woelig en jammerlijk tooneel verſtrekt, moge ook dit welkom zijn! Het is, hoe dan ook, ten minſte goed voorgedaan, geestig en aardig gezet; hetgeen men van *onzen* Oudelichtprediker, wiens vod toch ook druk verkocht wordt, in het geheel niet zeggen kan. Wij voor ons, echter, hebben weinig begeerte, om dien Franſchen winkel, waar te wederzijden zoo veel tuig en klatergoud, zoo veel gevaarlijk en ſchadelijk modegoed, met nieuwe en ſtokoude namen gevonden wordt, diep in te zien. En het deed ons dus inzonderheid vermaak, ook het een en ander van hechter en echter ſtempel, over de gevangenisſen, ſtraffen, omſtandigheden der ſchuldigen enz. enz. enz., te ontvangen. En, naar men ons zegt, zal het volgende deel de weetgierigheid op dit ſtuk nog beter bevredigen. Als eene lectuur bij het ontbijt en de theetafel zal dus dit werkje zijnen rang gemakkelijk ophouden. De vertaling is doorgaans vloeijend. Slechts hier en daar ſchijnt eenige overhaasting te hebben plaats gehad, gelijk dit gaat met ſtukken van den dag. Een nootje hier en daar doet daarenboven den vertolker als een weldenkend man kennen. Daar ſtijl en

trant van den Heer JOUY bekend zijn, en eene geheele of zelfs maar halve *Vertroosting* te lang zou uitvallen, laten wij het hierbij, en wenschen den Kluizenaars heil in de ruime wereld!

Wij hebben nog plaats voor de opschriften der zeventien Vertroostingen: *Intrede in St. Pelagie.* — *De Ontwaking.* — *Magallon.* — *Zamenspraak tusschen hem en mij.* — *Geschiedenis van mijne kamer.* — *Levenden en dooden.* — *De hulpbronnen der Gevangenis.* — *De Vrijheid.* — *Het Stoïcismus.* — *De vermaardheid der Gevangenis.* — *De Tucht-afdeeling; de oudste der Dieven.* — *De roode Gaanderij* (*Galerij.*) — *Klein Levensverslag der Gevangenen van de roode Gaanderij.* — *Bezoek van onzen Advokaat.* — *Filosofisch allerlei.* — *Aanmerkingen over de Gevangenissen.* — *De Bezoeken.*

De gestrenge Winter van 1822 *en* 1823, *beschouwd in opzigt tot de Hoofdstad Amsterdam, met opgave der middelen, om de aanwezige nooden en gevaren voor het vervolg te verhoeden. Door een' Menschenvriend. Te Amsterdam, bij* de Gebroeders Diederichs. 1823. *In gr.* 8*vo.* 42 *Bl.* *f* : -6-c

Te regt meent de onbekende menschenvriend, dat een zoo bij uitstek strenge winter den nood wel zeer veel grooter en drukkender deed gevoelen, maar dat die nood echter bij iederen winter in meer' of minderen trap dezelfde is, en de nu versche ondervinding eene dringende opwekking geven moet, om door goede middelen eens vooral en in tijds te zorgen. Wij bevelen zijn boekje dan ook wel zeer der opmerkzaamheid aan van ieder, wiens invloed of gezag ten dezen iets verrigten kan. Of zijne voorgestelde middelen *alle* doelmatig en uitvoerlijk zijn, willen wij niet beslissen; wij hopen, dat de toon, dien hij aangaf, velen zal opwekken, en dat er iets, ja veel zal verrigt worden, 't zij dan al of niet door hem voorgeslagen. Onder alles, door hem aangewezen, komt ons vooral zeer doelmatig en uitvoerlijk voor, het inrigten van geschikte lokalen ter verwarming; en de ontheffing van de Armeninrigtingen niet alleen, maar ook van de armen zelve, van de stedelijke belasting op de brandstoffen. Wat dit laatste betreft, waren wij zelve, alhoewel elders, getuigen van het gevoel van verontwaardiging van weldadigen, die vernamen, dat zoodanige belasting van hunne uitgegevene aan-

aanwijzingen voor brandſtoffen ten ſtrengſte werd gevorderd. Zoo toch doet men die giften ophouden; want om de ſtads kas te ſtijven, geeft men zijne aalmoezen niet. Het inſchrijven reeds in den zomer voor, en het opſlaan van turf, dan gemakkelijker en tot minderen prijs te bekomen, zouden wij bij al hetgeen de ſchrijver aangeeft nog voegen; alsmede het aanmoedigen, op alle mogelijke wijze, van het gebruik der *Spaarbanken* door den gemeenen man, als door welke vele eerlijke armen zich in den nijpenden winter grootendeels zelve hebben verzorgd, en welke men daarom, door hen van de verdere hulp der weldadigheid uit te ſluiten, geenszins moest ontmoedigen.

Chrestomathia Ciceroniana, quam in uſum juventutis, bonae Latinitatis ſtudioſae concinnavit, et obſervationibus illustravit DAVIDES WILLEMIER, Gymnaſii Goudani Rector. Trajecti ad Rhenum, apud *J. Altheer.* 1822. VIII, 405 et Ind. 8vo. *f* 1-:-:

„Daar zullen er misſchien zijn, zegt de Rector WILLEMIER, die zich verwonderen, waarom ik eene nieuwe *Chrestomathie* geve, dewijl er reeds zoo vele beſtaan. Maar alle *Chrestomathien* komen met de mijne ſlechts in naam overeen. Men ſta mij vooraf toe, dat de kennis der Latijnſche taal noodzakelijk, nuttig en aangenaam is. En dan kan men den jongelieden geen voortreffelijker boek geven dan CICERO, uit wien zij het beste Latijn leeren. Maar gaat dat zoo gemakkelijk? De *Chrestomathien*, welke er zijn, deugen voor dat oogmerk niet. Immers behandelen derzelver verzamelaars of alleen het zakelijke, of alleen het taalkundige. Wij vereenigen die beide, en ons werk is eene *Proſopographie* van Wijsgeeren, Dichters, Redenaars, Geleerden en Kunſtenaars, van welke CICERO ſpreekt. Onze aanmerkingen loopen bijna alleen over goede en ſlechte Latiniteit. Er zijn boeken geſchreven tegen de Barbarismi; maar ze zijn nutteloos, want zij toonen het ſlechte, zonder het goede aan te wijzen. Wij leeren der jeugd het kwade te mijden, en tevens het goede er voor in plaats te zetten." — Ziet daar het plan van het aangekondigde werk, met des Schrijvers woorden, door ons verkort, opgegeven! De Schrijver vraagt ten ſlotte, of hij ook iets ondernomen heeft, waarvoor hij niet be-

re-

rekend was. Dit is al te zedig over dezen arbeid geſproken. De keuze der verſchillende ſtukken uit CICERO is met oordeel gedaan; dezelve maken een goed geheel uit, en deze *Chrestomathie* kan, naar ons inzien, een uitmuntend ſchoolboek zijn, mits men de aanmerkingen weglate. De onderwijzers behoeven dezelve niet. Het was, over 't algemeen genomen, een ander geval in de dagen van Vader MINELLIUS. De leerlingen zouden wij liever geheel onkundig laten, dat er b. v. menſchen geweest zijn, (want wij kunnen niet gelooven, dat ze er nu nog zijn) die ſchreven: *Arripienda est circumſtantia favorabilis. Discurſavit, et discurſum preliminarem fecit. Expreſſio enthuſiastica*, enz. enz. Men geeft der ſchooljeugd thans geene boeken, dan welke in zuiver Latijn geſteld zijn. Zij kunnen dus het kwade niet leeren, omdat zij het niet weten. SOLON, zeiden ſommigen, heeft wijs gehandeld, omdat hij geene ſtraf bepaald had tegen eene misdaad, welke nog niet bedreven was; hij wilde de Atheniënſers niet op het denkbeeld brengen. Misſchien is hiervan veel op het onderhavige geval toepaſelijk. Franſche *Cacographien* zijn noodzakelijk. Het Fransch is eene levende taal. Dit is ons gevoelen; wij willen het daarom evenwel den Heere WILLEMIER, en die met hem gelijk denken, niet opdringen. *Variis modis bene fit.* Om onzen lezeren, die het verſtaan, een denkbeeld te geven van de manier en geest, in welke de Goudaſche Rector deze aanmerkingen geſteld heeft, zullen wij er vier afſchrijven, waaruit men het geheel kan afmeten:

Pag. 40. Animal] Nihil intelligunt, qui h. l. hanc vocem vertunt *een beest.* Vertendum est *een dierlijk wezen, een levend ſchepſel.*

Pag. 101. Res privatae.] Inepti dicunt *Interesta particularia.* At dixit tamen et ſcripſit Profeſſor aliquis, cum maxime florens fama et auctoritate.

Pag. 139. Cometas.] Videatur BAYLE, *penſées diverſes ſur les Cometes.* Exſtat quoque pererudita Oratio J. G. GRAEVII *de Cometis.*

Pag. 285. Declamare.] Et *declamitare* Latiniſime dicitur, et fuerunt tamen Latinitatis olim cenſores, qui hoc verbum carperent, et ejus cauſa viro cuidam docto facesſerent negotium. Hujusmodi ego cenſorum Latinitatem non emam vitioſa nuce.

Wij besluiten ons oordeel met een gedeelte eener vijfde aanteekening:

Pag. 68. *Ineptus* non solum est *non aptus*, sed is omnino, qui, quod facit, alieno tempore, loco, modo facit.

Levensgeschiedenissen voor jonge Lieden. Vde Deel. (*Het Leven van* WILLEM DEN EERSTEN, *Prins van Oranje.*) *Door* N. SWART. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1822. *In* 12*mo.* 184 *Bl. f* : 14-:

De voortzetting van dezen aangenamen en nuttigen arbeid voor de jeugd, zoo loffelijk door wijlen den Eerw. ROGGE begonnen, kon wel in geene betere handen gevallen zijn, dan in die van den bekwamen SWART, en zijne eerste keuze kon zich wel niet gelukkiger bepaald hebben, dan tot de levensbeschrijving van WILLEM I, den Grondlegger van ons dierbaar Vaderland. Wij vinden hier den kundigen, onpartijdigen, godsdienstig zedelijken schrijver voor de vaderlandsche jeugd, en wel nopens een tijdvak der geschiedenis onzes lands van het uiterste gewigt, en nopens eenen man, die, met het hoogste regt, en nu wederom even zeer als ooit, de erkentenis en hooge waardering van ieder Nederlandsch hart op het krachtigst opwekt. Soortgelijke gelukkige keuze en even doelmatige behandeling zien wij bij de volgende stukjes met vertrouwen te gemoet, niet twijfelende aan den goeden opgang van een zoo nuttig werkje, waarvan nu de voortzetting in zoo bevoegde handen is.

Luim en Ernst. Of verklaring en uitbreiding van eenige Vaderlandsche Spreekwoorden, welke van Eijeren ontleend zijn. Iste en IIde Stukje. Te Rotterdam, bij N. Cornel. 1823. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 148 *Bl. f* 1-16-:

Wij herinneren ons den *Ernst en Luim* van den Eerw. KROM; hier is die titel omgekeerd. Daar had de luimige schrijftrant kennelijk het doel, om het ernstige aan den man te helpen; hier moet het ernstige daarentegen misschien dienen, om de luim niet geheel onsmakelijk te doen worden aan den nadenkenden. Dit zij zoo het wil, de Heer N. VAN DER HULST, *M. D.*, onthaalde eerst het Rotterdamsche Genootschap, *Verschcidenheid en Overeenstemming*, en nu het geëerde Publiek, op zijnen *Eijerkack*; en, daar dezelve wèl beviel, voegde bij

bij

bij het eerſte een tweede ſoortgelijk onthaal, en zal nu, bij leven en gezondheid, voor het minst dat Genootſchap, maar denkelijk ook wel het Publiek, nog een paar maal bedienen met ſoortgelijke portiën. In eene Inleiding wordt *Iets*, dat is hier, *nog al veel*, over de Vaderlandſche Spreekwoorden *in het algemeen* geſproken, hetwelk men over het geheel met genoegen lezen zal. Wij hebben voor onze Natie en onze Taal hooge achting, maar laten echter het geſtelde, dat zij het in echte Vaderlandſche Spreekwoorden, en derzelver waarde, zoo ver boven alle oude en latere talen winnen zou, liefst ter verantwoording van den Schrijver. Met zijne ſyſtematiſche rangſchikking onzer Spreekwoorden kunnen wij tevreden zijn. Hierop gaat dan de Schrijver over tot eene luimige, of, zoo als hij nu zegt, *komiſche*, beſchouwing enz. van eenige Spreekwoorden, en bepaalt zich eeniglijk tot die, welke van *eijeren* ontleend zijn, waarin onze taal zeer rijk is, want hij vond er 16 in getal; terwijl hem daarna nog twee werden opgegeven, die zijner aandacht ontſlipt waren. Zijne behandeling is, ja, aardig en onderhoudend genoeg, voor een zoodanig gemengd publiek, als voor 't welk wij vooronderſtellen, dat deze zijn *Eijerkoek* allereerst werd in de pan gelegd; maar nu en dan een weinig ſopperig, of wat dun beſlagen. Ook worden deze opheldering met een aantal andere Spreekwoorden en vele hem invallende Anekdoten doorſpekt; en het ernſtige, dat er bij komt, is wel eens wat van al te ver er bijgehaald, en alzoo wat gezocht. — Ziedaar, Lezer! ons oordeel; alhoewel wij gaarne vertrouwen, dat de Redenaar zijne toehoorders, en nu de Schrijver zijne lezers, zeer wel zal *geamuſeerd* hebben. Ook wij erkennen, dat de lezing in het middaguurtje ons goed uit den ſlaap hield; en komt er weêr een ſtukje, wij zullen het gaarne op dezelfde wijze nuttigen. De ſtukjes geven eene onſchadelijke en vrij vermakelijke lectuur. — Eenen ongenoemden moet het gehinderd hebben, dat de Schrijver geen bijzonder vriend van de Franſchen is. Wij laten zijne verdediging ten dezen gelden, en verlangen zeer, dat het nimmer vergeten worde, *welke rampzalige, vuile eijeren de groote Natie in ons nest heeft gelegd!* Wij zijn vrienden van het wereldburgerſchap, maar ook van de leſſen der ondervinding, die ten dezen vooral welligt al wederom ſpoediger, dan velen misſchien wel verwachten, grootelijks zullen te ſtade komen; en de man is bij ons allezins verdacht, niet alleen geen opregt vaderlandsch burger,

maar zelfs geen goed wereldburger te zijn, die het er op toelegt, om onzen kinderen te verhelen, te verdraaijen en te doen vergeten, hetgeen wij niet slechts van NAPOLEON alleen, maar van *geheel de Fransche Natie* geleden en aan haar te danken hebben. Het in omloop brengen van een aantal Spreekwoorden, met onpartijdig geschiedkundig verslag, strekkende ter waarschuwing voor den Sirenenzang, die ons op goed, bloed en eer zoo duur te staan kwam, zou, onzes inziens, eene weldaad zijn voor ons nageslacht.

De Spreekwoorden (?): *Men kan dat voor een ei en een appel krijgen, — hij laat hem op zijne eijeren zitten, — hij kiest eijeren voor zijn geld*, zijn in het eerste, en: *dat zal hem geen windeijeren leggen, — kwaad ei kwaad kuiken, of, zou het ei beter zijn dan het hoen? dat zou de drommel doen, — sla de eijeren in de pan, dan komen er geen kwaé kuikens van, — het is zoo vol als een ei*, in het tweede stukje behandeld.

Bij een volgend stukje verzoeken wij den Schrijver zijne som eens te herzien, op bl. 24: Als ééne gans kost 1 gulden, en tien duiven zoo veel als ééne gans, en tien eijeren zoo veel als ééne duif, en tien appelen zoo veel als één ei, dan kost één appel een half centje. —— Als Rekenmeester durven wij den Heer N. VAN DER HULST, *M. D.*, vooralsnog niet aanbevelen.

Hulpmiddel tot redding van menschen, uit de bovenverdiepingen van een brandend huis. Door G. BAKKER, *Professor te Groningen. Met eene Plaat. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1823. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* : - 12 - :

Al had dit stukje geene andere verdienste, (en het heeft zeer wezenlijke) dan het edel doel, zoo verdiende de Professor lof; en wij hopen maar niet, dat de ongelukkige dood van den vervaardiger des werktuigs, W. BLAD, (zie de *Haarlemsche* Courant) ten gevolge van eene kwalijk bestuurde proefneming, noch ook de bij die Advertentie gevoegde aanbeveling des Heeren BAKKER, van de meestmogelijke *voorzigtigheid* bij het gebruik, (zoo bezwaarlijk doorgaans in dergelijke noodlottige omstandigheden) den opgang dezer menschlievende uitvinding hinderlijk zullen zijn. Dezelve bestaat (om er *iets* van te zeggen) in eene lange linnen pijp of buis, zes voet wijd, doch allengs naauwer toeloopende, met drie insneden, welke gesloten en geopend kunnen worden, en, naar gelange der hoogte van het huis, als zoo vele deuren ten uitgang zijn. Voorts nog een beugel, een hoepel, een opzetstuk, waarvan men het gebruik in het boekje nazie. Een hang-, een zijstok, twee draagtouwen, eene treklijn en een aanvoerder dienen ter bovenbrenging en vasthechting achter kozijn of luiken van het brandend vertrek. Volwassenen, kinderen, ouden en zieken, kostbaarheden, enz. kunnen door de buis onbeschadigd nederdalen. De onkosten van den ganschen toestel bedragen tusschen de 50 en 60 gulden. — De Professor hebbe zegen op zijn menschlievend pogen!

BOEKBESCHOUWING.

Tiende zestal Leerredenen door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1822. *In gr.* 8*vo.* 189 *Bl. f* 1-12-:

Bij de herhaalde aankondiging der Leerredenen van den éénigen VAN DER PALM weten wij niet veel beters te doen, dan diengenen onzer lezers, welke het werk niet bezitten, ten minſte iets van het voortreffelijke te doen kennen, dat ons door hem telkens wordt aangeboden, hetzij om hunnen lust verder op te wakkeren, hetzij om hen, wien andere gelegenheid ontbreekt, zoo veel mogelijk ſchadeloos te ſtellen. Bij dit tiende zestal verbeelden wij ons, eene zekere klimming, al belangrijker en belangrijker, al ſchooner en ſchooner, te hebben opgemerkt. In verſcheidene der ſtukken heerscht vooral de toon der vertroosting. En een paar hebben bijzondere betrekking tot het leeraarsambt; welligt gehouden zijnde bij gelegenheden, die den Akademieprediker hiertoe meer dan gewone aanleiding gaven. Staan wij bij ieder afzonderlijk een oogenblik ſtil.

De eerſte, over *Eenparige Godvrucht*, volgens Pſ. LXXXVI: 11b. *Vereenig mijn hart tot de vrees van uwen naam!* begint met een ſchoon en eenvoudig gebed. Vervolgens handelt zij, in de inleiding, over het belang vooral van den hiſtoriſchen inhoud des Bijbels, en Davids gedichten, als uitnemende bijdragen hiertoe. Waarbij wij ſlechts deze aanmerking hebben, of hij dezelve, als poëzij beſchouwd, niet wat laag ſchijnt te ſtellen, of althans eenzijdig te karakteriſeren. Voorts verklaart hij den ganſchen pſalm, en doet den onderſcheiden inhoud geregeld kennen. Waarna hij zijn plan dus opgeeft: *I. Zulk eene gemoedsgeſteldheid, als David, dus biddende, van God affmeekte, u te beſchrijven en aan te prijzen. II. Welk eene ſtrekking rampſpoeden en beproevingen hebben moe-*

ten, om ons deze gemoedsgeſteldheid van God te doen begeeren en erlangen. Hoe geregeld, klaar en overtuigend het eerſte hier ook ontwikkeld zij, zoo heeft ons vooral het tweede zeer voldaan. Van ganſcher harte toch zeggen wij den waardigen man na: „Indien van iemand, het „is van ongelukkigen en bedroefden, van wie het ge„zegde geldt: gij waart, gij zijt het, of gij zult het „wezen!"

Godsdienst de bron der ware blijdſchap, volgens Hand. VIII: 39b. *Hij reisde zijnen weg met blijdſchap*, is de inhoud der tweede leerrede. „Als men weinige uitzon„deringen plaats geeft," zegt VAN DER PALM in de inleiding, en wij met hem, „dan is ons menſchelijk le„venslot een mengſel van goed en kwaad, waarin, voor „de meesten althans, de ſchaal naar de goede zijde over„helt." Zijn er zeer kwade, er zijn ook verrukkende oogenblikken. Dit brengt ons tot den tekst, en de vraag, waarom.... zijnen weg met blijdſchap reisde. *I. De geſchiedenis van den Moorſchen Kamerling. II. De overtuiging van de waarheid des Evangeliums, als de bron der beste en edelſte blijdſchap.* Belangrijk en treffend is VAN DER PALM hier wederom niet zelden in de voorſtelling der zaak. Waarſchijnlijk uit het eiland *Meroë*, dat Egypte van Nubië ſcheidt, en ſedert onheugelijke tijden door vrouwen, met den naam *Candace*, beheerscht werd, bevond de hoveling en ſtaatsdienaar (maar geenszins geſnedene) zich op de terugreize van Jeruzalem, waar hij, als Jodengenoot, zijnen godsdienst, misſchien voor de eerſte en éénige keer in zijn leven, had verrigt, maar waar hij in zijne verwachting zeker geweldig was te leur geſteld door de koude, twistende, bloedgierige leidslieden des volks; om deze reden in het geopenbaarde woord beter licht en troost zoekende, met een hart, daarvoor te eenemaal geopend, enz. Ook het toepaſselijk deel is uitnemend. De bedoelde blijdſchap wordt geſchetst als *redelijk, zuiver, kalm, zeker*, en *rijk in vervoeringen en verrukkingen.* „Er is toch," zegt hij ten aanzien van het laatſte, „in onze menſchelijke natuur een adel,

„die

„ die zich niet laat verloochenen, en ſtreng zich wreekt „ aan elk, die denzelven durft verzaken. Hoe lager en „ dierlijker vermaken, des te dieper ellende onder ſchijn „ van genot; hoe verhevener en geeſtelijker genoegens, „ des te hooger vreugde, die de ganſche ziel vervult en „ vermeeſtert."

De derde leerrede bevat *Troost voor lijdenden*, naar Matth. V: 4. *Zalig zijn die treuren, want zij zullen vertroost worden.* Na, onder andere gepaste aanmerkingen, ter verklaring of inleiding gezegd te hebben: „ Niet aan „ allen, die treuren, is zulk eene ruime vertroosting be„ ſchoren, maar aan hen, die treuren gelijk het betaamt," enz. verdeelt hij zijn onderwerp aldus: *I. Het is zalig, troost te behoeven. II. Het is zalig, troost te ontvangen. III. Het is zalig, vertroost te wezen.* Ieder ziet terſtond het ſtoute, diep geputte, min gewone in van het voorkomende in de eerſte afdeeling. Wij althans kenden twee opvattingen. De eerſte en flaauwſte luidt als eene ſoort van gelukwensch: „ verheug u, ongelukkige! er komt troost;" de andere zegt meer; zij prijst hen gelukkig, die, in de gegevene omſtandigheden, om troost zuchten. Maar 's menſchen lot in het algemeen zalig te achten, omdat het troost behoeft; dit is gewis eene hoogere vlugt, dan die beide. Deze geheele leerrede, over een' zoo bekenden tekst, ontvangt dan ook hierdoor eene bijzondere ſtemming van weemoedige godsvrucht en opvoering tot zekere Christelijke heldendeugd, welke haar, in ons oog, tot een regt gepast voedſel maakt voor diep bedroefde en teffens voor godsdienſtige indrukken geopende harten. Een enkel woord uit het laatſte gedeelte ſta hier tot algemeener ſtichting! „ Neen! geen lijdende zegge „ ooit: er is voor mij geen geluk op aarde meer! Zoo „ arm is de bron van liefde en gelukzaligheid niet, dat „ daaruit voor elk maar één zegen zou kunnen vloeijen. „ Niemand heeft ooit doorgrond of gepeild, wat ſchatten „ de Goddelijke Algenoegzaamheid bezit, om het gele„ dene te herſtellen, en het verlorene te vergoeden. De „ JAKOBS en NAOMI's ſtaan daar, in het Woord van

„ God, als getuigen en gedenkteekenen opgerigt, hoe „ God verblijden kan na de bitterſte ſmart. Duizenden, „ die het eenmaal niet gelooven wilden, hebben het daar„ na met tranen van ſchuldbelijdenis moeten erkennen; „ en hij alleen, die de genezende hand van zich ſtoot, „ heeft het aan zichzelven te wijten, dat zijne wonden „ altijd bloeden."

Jezus ſtilzwijgen voor zijne regters, volgens Matth. XXVI: 63ª, *Jezus zweeg ſtil*, heet de vierde leerrede. Op eene ſchoone inleiding, om ons het belangrijke der ſtof regt te doen gevoelen, volgt, *I. Ontvouwing van den aard dezes ſtilzwijgens. II. Om in hetzelve Jezus als ons voorbeeld, en als onzen Heiland te doen eerbiedigen.* Bij vier onderſcheidene gelegenheden zweeg Jezus, terwijl Hij toch niet altijd (gedurende zijne regtspleging) zweeg. VAN DER PALM zet dit deel der geſchiedenis zeer klaar en keurig uiteen. Slechts aarzelen wij, zoo gereedelijk onze toeſtemming te geven omtrent het aangemerkte op Joh. XIX: 9: „Hierop antwoordden de Overprieſters, „ dat hij naar hunne wet, zich buitendien des doods „ ſchuldig gemaakt had, door zichzelven uit te geven „ voor den Zoon van God! Dat woord hoort Pilatus, „ en ſiddert er van! Zijn hart zegt hem: ja, die man, „ voor wien ik iets gevoele, dat nooit een eenig mensch „ mij inboezemde; die man kan wel een telg der Goden „ zijn!.... Ik zie reeds hun arm met den blikſem gewa„ pend!.... In zijnen angst en ſchrik neemt hij Jezus „ ijlings weder met zich in het regthuis, en vraagt hem: „ van waar zijt gij? welke is dan uwe afkomst? uit welk „ eene Godheid zegt gij geboren te zijn? doch Jezus ant„ woordde hem niet." En nu, de zaak verder nagande, zegt hij: 1°. Waar Jezus zweeg, behoefde Hij niet te ſpreken; 2°. dit is een teeken van uitnemende wijsheid en zelfbeheerſching; 3°. hieruit ontſtaat bij ons het denkbeeld van verhevenheid; 4°. het was de wil zijns Vaders, dat Hij door lijden verheerlijkt zou worden, enz. Van het overheerlijke tweede of toepaſſelijke deel moeten wij wederom eenige regels overſchrijven: „ En het zou ons

„ on-

„ onverschillig mogen zijn, dat hij ook de grootste en
„ beste aller menschen was? ja, deze onverschilligheid
„ zou het teeken van de echtheid, van het innige en uit-
„ sluitende onzer liefde wezen? Wat woord heb ik daar
„ gesproken, M. H?, en ach! dat ik het niet had be-
„ hoeven te spreken; dat er nimmer Christenen geweest
„ waren, die het voor overtollig, die het bijkans voor
„ onheilig hielden, van Jezus menschelijke grootheid te
„ gewagen! Kan men dan Jezus liefhebben, zonder de
„ deugd te beminnen? of kan men de deugd liefhebben,
„ zonder die in hem te beminnen, in wien zij heerlijker
„ dan ooit op aarde heeft uitgeblonken? Neen! het is
„ niet, hem als onzen Heiland te eerbiedigen, wanneer
„ niet alles, wat hem betreft, ons even dierbaar is! Het
„ is niet hem lief te hebben, wanneer men geene andere
„ beminnelijkheid in hem erkent, dan *waarbij onze be-*
„ *hoefte, en onze ellende belang hebben!*" Hetgeen echter vervolgens voorkomt: „ wij staan daar, bekleed met zijne
„ deugd en heiligheid, enz." is ons een weinig donker. Wij kennen, ja, het plaatsbekleedende — *van Jezus lij-den*, en kunnen daaraan, in eenen bepaalden zin, onze toestemming, als leerstuk, wel geven. Maar hier is het *zijne deugd zelve;* en wij vragen, hoe meent dit — niet deze of gene schoolsche haarklover of zoodanige dweeper, welke de rede veracht, maar VAN DER PALM? Zou hij ook het menschelijke in de bijbelsche voorstelling van God (en waarult anders, dan uit zijn beeld, kunnen wij eenig bepaald denkbeeld omtrent den Onzienlijken putten?) zoo geheel het zijne maken, dat, naar zijne gedachten, Gods liefde tot zijnen Zoon, eene liefde, op deszelfs gelijkvormigheid met Hem, zijne deugden en volmaaktheden, gegrond, al de gebreken van hen voorbijziet, voor welken die Zoon, als de zijnen, bidt, hun dus, als 't ware, zijne verdiensten toerekenende? Bij een' man, als onzen redenaar, helder maar eenvoudig redenerende, en het hart vooral geene stem daarbij ontzeggende, zou dit welligt niet vreemd te achten zijn.

De vijfde leerrede gaat over de *roeping van Eliza*,

1 Kon. XIX: 19—21, te lang om af te ſchrijven. In de inleiding het verkeerde beſtrijdende, om aan geene deugd, grooter en zuiverder dan onze eigene, te gelooven, (een gouden woord!) gaat hij ons *I. de ontmoeting van Elia en Eliza, volgens de woorden van den tekst, ontvouwen; II. ons dezelve als een ſpiegel van het verheven karakter dier beide Godsmannen doen beſchouwen; III. vermanen en opwekken, om ons hun voorbeeld, een iegelijk in onzen kring, ten nutte te maken.* In het eerſte, zoo geheel zijne zaak, moet hij wel voldoen. En *ons* uitlegkundig gevoel geeft hem ten volle regt, de woorden: *ga heen, keer weder; want wat heb ik u gedaan?* als eene ſoort van verſtoorde afwijzing beſchouwende. In het tweede wordt gehoorzaamheid aan God, als het éénig roerſel hunner daden, keurig geſchetst. Of echter onze Bijbelverklaarder de oude Profeten niet al te hoog en zuiver ſchouwt.... wij willen het niet beſlisſen. Voortreffelijk is, in het derde deel, de toepaſſing, vooral voor aankomende of beſtaande verkondigers van het Evangelie. „ Wat is uw werk, uw dienst, uw ſtand, zonder die „ hooge en reine geestdrift, die de gehoorzaamheid aan „ den besten Heer, in de gewigtigſte en moeijelijkſte „ betrekking, alleen u kan inboezemen?"

Ezechiël en zijne hoorders, Ezech. XXXIII: 30—32, de zesde leerrede, begint met de hiſtoriſche aanwijzing van tijd, plaats en gelegenheid der tekstwoorden, om vervolgens, na eene korte opheldering, te ſpreken „ over de „ wederzijdſche pligten van Leeraars, die het Woord van „ God verkondigen, en van hoorders, die het uit derzelver mond ontvangen." Een keurig, een uitnemend ſtuk, dat bijna maandelijks in elke kerk behoorde herhaald te worden, om de menſchen te leeren, de kerk toch niet als eenen ſchouwburg, den leeraar als eenen zanger en gebaardenmaker te beſchouwen, die hen voor een' korten tijd vermaakt. Wij willen er niet weinig, en wij mogen er niet veel van zeggen. Elk leene ten minſte van zijnen vriend of vriendin dit boeksken zoo lange, dat hij deze laatſte leerrede leest. Voor de leeraars komt deze bede

niet

niet te pas: want wie van hen zou verzuimen bij VAN DER PALM ter ſchole te gaan?

Wij meenen ons te herinneren, bij vroegere van 's mans ſtukken meermalen de inleiding te hebben gemist. Hier, echter, heeft dit maar eens, en daar te regt, plaats. Men ziet dus hier teffens, dat hij ook in het vinden en bewerken van dit moeijelijk deel eener rede voor meester mag doorgaan. Schenke hij ons nog veel voortreffelijks uit en over den Goddelijken Bijbel!

Overdenkingen, aan den Godsdienst geheiligd, of Opwakkingen tot Deugd en Godzaligheid. II. Deelen. Uit het Hoogduitsch vertaald. Door J. VAN HULST, LZ., *Leeraar bij de Doopsgezinden te Norden. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1822, 23. *In gr.* 8vo. *f* 6-:-:

Men heeft meermalen aangemerkt, dat het groot aantal godsdienſtige ſchriften, welke in ons vaderland verſchijnen, een gunſtig getuigenis, niet alleen voor den ſmaak, maar ook voor de zedelijke geſteldheid van ons lezend publiek opleveren. En voorzeker zal geen bezadigd beoordeelaar ontkennen, dat onder een volk, waar boeken, geſchreven ter verklaring en toepaſſing der heilige oorkonden, boven romans en vele andere luchtige en dikwerf zedebedervende lettervruchten, een ruim vertier vinden, de zaak van zedelijkheid en godsdienſtigheid nog niet zoo ten eenemale in verval geraakt, en de herſtelling van dezelve bijkans hopeloos geworden is, als ſommige zwartgallige Geleerden ons willen doen gelooven, wanneer zij hunne bezwaren tegen den geest der eeuw inbrengen. Neen, wij voor ons meenen het nog daarvoor te mogen houden, en erkennen hierin met dankbaarheid een uitwerkſel van den meer bezadigden aard onzer landgenooten, eene vrucht van den godsdienſtigen geest onzer vaderen, en een geſchenk des Hemels, dat prijsſtelling op den Bijbel als het woord van God, dat waardering van bijbelſche waarheid als goddelijke openbaring, dat ijver

en lust, om die waarheid te hooren ontvouwen en toepasſen, afgeſcheiden van mystiekerij en dweeperij, onder ons welligt meer dan elders gevonden worden; en het ſtrekt ons tot een wezenlijk genoegen, ons op eene menigte van voortreffelijke godsdienſtige werken, die het gunſtigst onthaal onder ons vinden, als bewijzen voor het gezegde, te kunnen beroepen.

Maar wij willen dit bewijs echter voor niets meer doen gelden, dan het is; en wij zijn er verre af, om b. v. met den *Darmſtadtſchen* Superintendent ZIMMERMANN (zoo wij ons niet bedriegen, in diens *Kirchenzeitung*) de godsdienſtigheid van een gewest naar het getal exemplaren van de *Uren, aan den Godsdienst gewijd*, af te meten, welke daarin verſpreid zijn. Velen zouden dit bewijs wel willen omkeeren; doch wij voor ons meenen dit althans met grond te mogen aanmerken, dat het veelvuldig verſpreiden en lezen van zoodanige ſtichtelijke boeken (van eigenlijke leerredenen en geſchriften ter opheldering der gewijde oorkonden ſpreken wij niet) een wezenlijk kwaad met zich brengt, hierin beſtaande, dat het de menſchen hoe langer hoe meer van de beoefening van het waarachtig en levend woord Gods aftrekt. In vroegere dagen, toen het Bijbellezen in ons vaderland en elders de noodzakelijke en ſtilzwijgende voorwaarde in ieder Chriſtelijk zin uitmaakte, kende men dat groot aantal ſtichtelijke boeken niet, waarvan wij thans omringd zijn, en voelde men geene behoefte, om ze te hebben, dewijl men, door het veelvuldig lezen met den Bijbel vertrouwd geworden, in denzelven alles zocht en vond, wat men in zijne omſtandigheden noodig had. In lateren tijd is deze gezette beoefening der H. S. verflaauwd, ja wel eens als het werk van bijgeloovigen eerbied voor oude gebruiken voorgeſteld, den regt verlichten belijder des Evangelies onwaardig; en welligt zou het niet moeijelijk vallen, aan te wijzen, dat het Bijbellezen is afgenomen, naar mate het heerleger van ſtichtelijke Huis- en Handboeken, overdenkingen, beſpiegelingen enz. is aangegroeid. Menig Christen meent in onze dagen zich wèl gekweten

te

te hebben, zoo hij de ſtille uren, aan zijn hooger leven toegewijd, doorbrengt met het lezen, niet van eene leerrede, die hem bij het woord Gods onmiddellijk bepaalt, en hem den zaligmakenden zin van hetzelve openlegt, maar van een dikwijls zeer oppervlakkig vertoogje uit het een of ander ſtichtelijk handboek, waarvan onze Letterkunde krielt; en zoo zoekt men zijnen dorst aan de kleine afgeleide, veelal troebele beekjes te leſchen, terwijl men de reine en rijke bron voorbijgaat. Zoo wordt de Bijbel zelf hoe langer hoe meer vergeten, in eenen tijd, waarin geheele Genootſchappen aan de vereerende taak arbeiden, om het geopenbaarde woord Gods, zonder eenig menſchelijk bijvoegſel, te verſpreiden.

Deze gedachten kwamen onwillekeurig bij ons op, toen wij het bovenſtaande boek in de hand namen en doorbladerden. Men kan hieruit genoegzaam opmaken, dat wij ons over de verſchijning van hetzelve niet mogen verheugen, omdat er volſtrekt geene behoefte aan zulke geſchriften in onze Letterkunde is; en omdat het in ons nog eene vermeerdering van het boven aangewezen gevaar kan te weeg brengen.

Maar nu het boek op zichzelf beſchouwd? — Dit komt ons voor, in wezenlijke waarde met de bekende *Uren, aan den Godsdienst gewijd*, gelijk te ſtaan, en in denzelfden, welligt meer Evangeliſchen, geest geſchreven te zijn. Het onderſcheidt zich van dat boek nog voordeelig, doordien elk vertoog eene Bijbelplaats aan het hoofd draagt, en den lezer dus van zelf op de H. S., als de eenige bron van alle godsdienſtige waarheid, wijst.

Om het boek nader te doen kennen, ſta hier de inhoud der beide deelen: 1. De tijd en de mensch. 2 en 3. God en de mensch. 4. De Middelaar. 5. Wie is deugdzaam? 6 en 7. Hoe men met zijne medemenſchen in vrede leven kunne. 8. Christelijke wijsheid in het ſpreken. 9. Zelfbedrog. 10. Beproeving en verzoeking. 11. Christelijke wasdom. 12. Gelijk God wil. 13. De leer des kruiſes. 14. Het Paaschfeest. 15. Dood, waar is uw prikkel? 16. De zedelijke magt des voorbeelds. 17. De haat de onverzoen-

lijke vijand van het Christendom. 18. Ware en valsche Godsdienstijver. 19. Van waar de zwakke werking der openbare Godsvereering? 20. De heldenmoed van den Christen. 21. Velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren. 22. De vriendschap. 23. De eerzuchtige. 24. Heer! leer ons bidden! 25. Hoe wij lijdenden moeten troosten. 26. Leerrijke stemmen der zigtbare natuur. 27. De nijd. 28. Plan des levens. 29. Het geloof door de liefde werkende. 30. De zekere weg ter zaligheid. 31. Heer! Gij hebt de woorden des eeuwigen levens. 32. Oordeelt niet. 33. De waarheid maakt vrij. 34. Beschaafde zeden met ongeveinsde liefde. 35. De vreeze Gods. 36. De wederkeering tot den Vader. 37. Gedenk aan uwen Schepper in de dagen uwer jongelingschap. 38. Ondankbaarheid. 39. Het Avondmaal. 40. Ik schaam mij het Evangelie niet. 41 en 42. Het vertrouwen op God. 43. De Christen in zijne huisselijke betrekkingen. 44. Christelijk wapen tegen den laster. 45. Wie zich zelven vernedert, zal verhoogd worden. 46. Werkt zoo lang het dag is. 47. Wandelt als kinderen des lichts. 48. Waakt. 49. Hebt uwe vijanden lief. 50. Simeon's voorspelling van Christus. 51. Het Kerstfeest. 52. Christus en de zijnen.

Uren der Eenzaamheid. Tot opwekking in eenzame oogenblikken. Te Amsterdam, bij J. F. Gampert. *In gr.* 8vo. *VI en* 86 *Bl.* f : -18- :

Het is alweder *uit het Hoogduitsch*; schoon dit op den titel, die, hoe klein, toch van overtolligheid niet vrij is, niet vermeld wordt. De Schrijver, dien wij niet kennen, (zoo min als de Uitgever — immers, dat pleit ook, naar sommiger meening, voor eens Recensenten onpartijdigheid) vertaalde het Duitsche werkje, *Stunden der Einsamkeit, u. s. w.*, echter niet geheel, want het beviel hem niet alles; dus het een en ander, dat hem behaagde, en in een' kleinen kring om hem heen behagen bleef, vertaalde hij, en daarvan ontvangen wij nu het grootste gedeelte.

te. Nu, het zij uit het Hoogduitsch, als het maar *wel* is. Ja, Lezer! wat zullen we er van zeggen? Dat woordje *wel* laat zich op meer dan één wijze uitspreken. Spreek het naar uw believen uit: „ *het is wel*," want — slecht of kwaad is het niet. Het is zelfs mooi, en sommigen zullen het schoon noemen. Dit hangt van den individuelen smaak af. Recensent heeft meer behagen, b. v., in geurige, voedende en verkwikkende vruchten, dan in schitterende bloemen voor het verstand en hart; en, ware hier de voordragt wat eenvoudiger geweest, hij zoude dezelve, hoe *verheven* anderen die achten, voortreffelijker gevonden hebben, en hij gelooft, dat aan velen het boekje hartelijker zoude hebben goed gedaan.

Zesentachtig bladzijden is het groot, en over vierendertig onderwerpen, ter eenzame overdenking geschikt, wordt in dezelve gehandeld. Dat staat ons, om het oogmerk, waartoe dit boekje dienen moet, bijzonder wel aan. In de derde overdenking zien wij, dat de volgende *bloesems* zijn uit het dagboek eener vrouw, die, de residentie verlatende, waar zij niet altijd de verleiding wederstaan konde, besloot, in de plaats, waar zij het eerste licht had ontvangen, en waar hare betere gevoelens, gelouterd door de ondoelmatige verstrooijingen der stad, te beter werken konden, hetzelve langzamerhand te zien uitgaan. In de vijfde overdenking zien wij echter deze vrouw reeds begraven: NB. deze overdenking is getiteld: „ *De eerste avond op het land!*" Of nu de volgende overdenkingen hare nalatenschap zijn? 't Is mogelijk; maar de Schrijver, die in de vierde en vijfde, voor de helft, haar sprekende invoerde, en dan in den derden persoon van haar gewaagt, maar voorts weêr in den eersten persoon spreekt, had dit wel mogen aanwijzen. Nu moet men er naar raden. Het sentimentéle is het heerschend karakter dezer overdenkingen, en verdringt wel eens zoo geheel het zoogenoemd verhevene, dat anders doorstraalt, dat er — *niets* overblijft, als men nadenkt. Zie hier een voorbeeld, zoo als er meer zijn: „ Ziet, ik ben bij u alle dagen, tot aan het einde der wereld!" beloofdet gij scheidende, mijn Heiland!

land! en gij hebt woord gehouden! Ja, gij komt een ieder dagelijks vrijwillig meermalen tegen, en vraagt, *of men u hebben wil*, en of men uwer behoeft? Maar de meesten vernemen uwe ſtem niet door het gedruisch, dat om hen is, en wanneer zij dezelve al hooren, dan volgen zij liever den wereldſchen lust, die hun gouden ſchatten aanbiedt. Dus *gaat gij* nog ſteeds, even als voormaals, veracht *rondom*, en het zijn ſlechts weinige ongelukkigen en beladenen, die zich bij u verkwikken. Gaarne ben ik in hun midden, en laat mij ſpijzigen met de woorden des eeuwigen levens, die buiten u niemand heeft." — Het is niet te wenſchen, dat zulke redeneringen van het overgehaalde gevoel in de mode zullen raken. De redelijke Godsdienst des harten lijdt er gewis bij; terwijl daarbij eene zoo platte voordragt, die zelfs ſomwijlen zich maar weinig boven ſtraattaal verheft, des te meer afſteekt. Dit zij, ter waarſchuwing van Lezers en Schrijvers, een wenk, dien de ſmaak of geest onzes tijds, zoo wij wèl zien, ten pligt maakt.

Specimen Philoſopho-Criticum de BIONE Borysthenita cæt. D. i. *Wijsgeerige en oordeelkundige Proeve over* BION *den Borysthenieter, door* J. M. HOOGVLIET. *Leyden. In 4to. 40 Bl.*

De Heer HOOGVLIET, het Doctoraat in de oude Letteren wenſchende te bekomen, en te dien einde eene openbare proeve zijner bekwaamheid moetende geven, werd door de woorden van WYTTENBACH over Plutarchus, *de Audiend. Poëtis*, opgewekt tot het behandelen van deze ſtoffe. Hij heeft zijn onderwerp verdeeld in vier Hoofdſtukken: I. Het leven van Bion. II. Over Bion, als Sophist. III. Korte verklaring van Bion's bewaard gebleevene ſpreuken. IV. Over Bion's wijsgeerige gevoelens. — Het komt ons voor, dat de Schrijver, voor zooveel de ſtof zulks veroorloofde, dit alles zeer wel uiteengezet heeft, en dit ſtukje blijken draagt van eene bedaarde naauwkeurigheid, welke ons in het vak van oude Let-

Letterkunde bijzonder bevalt. — Wij hadden onder het lezen hier en daar eene aanmerking gemaakt, van welke wij flechts één te dezer plaatſe zullen geven, denkende dat dezelve den Schrijver niet onaangenaam zijn zal. Namelijk er ſtaat nog een Fragment van Bion bij Stobaeus, en wel pag. 408, alwaar ik in mijne uitgave (Gron. a. 1543.) dus lees: Βίων πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι τὸ κάλλος τυραννίδα ἔχει, τὸ κάλλος φεῦ ἔλεγε, τυραννίδος τριχὶ καταλυομένης. Op den kant ſtaat: *locus est mutilus.* En het is zeker niet te verklaren. Men leze dan, met eene kleine verandering, dus: Βίων, πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ κάλλος τυραννίδα ἔχει: τὸ κάλλος; φεῦ, ἔλεγε, τυραννίδος τριχὶ καταλυομένης. *Cum quidam dixiſſent pulchritudini ineſſe tyrannidem. Pulchritudini? inquit Bion. Vah! tyrannidem, quae crine ſolvitur!* Men kan de verklaring zoeken uit een dergelijk gezegde van Bion bij Plutarchus, door den Schrijver bl. 25 aangehaald. —

ARN. EKKER, Specimen etc. Traj. ad. Rhen. 1822. 8vo. XVI, 128 pp.

De Heer EKKER, den graad van Doctor in de Letteren begeerende, ſchreef en verdedigde eene Verhandeling over de Fabel van Prometheus, gelijk dezelve verhaald wordt door Protagoras bij Plato. Na eene gepaste Inleiding, waarin de Schrijver zijne dankbaarheid aan zijne Leermeesters betuigt, ſpreekt hij over den aard der oude Griekſche Mythologie, verhaalt de Fabel van Prometheus bij Heſiodus, vervolgens die bij Plato, vergelijkt dezelve, en merkt bij den eenen het dichterlijke, bij den anderen het wijsgeerige op. De Platoniſche Fabel wordt verklaard in den geest der onde Mythologie, en iets gezegd over de wijsgeerige fabelen, als zijnde gebezigd om duistere begrippen duidelijk te kennen te geven. Dit is het eerſte gedeelte van deze Verhandeling. Het tweede bevat de denkbeelden der Grieken over den voortgang der menſchelijke beſchaving, afgeleid uit de Fabel van Prometheus,

theus, zoo als dezelve bij Plato te vinden is. — De mensch werd naakt en weerloos geschapen, maar kreeg door Prometheus den *τεχνην σοφιαν* — *kunstzin*. Maar, met al dien kunstzin, waren ze niet geschikt om eene maatschappij te vormen. Daarom kregen ze ook van de Goden *schaamte en regt*, waardoor dan die maatschappijen tot stand kwamen. — De Schrijver heeft dit alles in een' aangenamen stijl en duidelijke orde uiteengezet, en spreekt in den geest dier oude Mythologie aardig over den voortgang der menschelijke beschaving, of oorsprong der kunsten en maatschappijen. Offchoon de Recensent zijne bijzondere denkbeelden heeft over dergelijke manier van Plato te behandelen, wil en mag hij niet ontkennen, dat hem de lezing van deze Verhandeling aangenaam was, als getuigende van des Schrijvers smaak en oordeel.

Verhandeling over het Metaalkolijk, gewoonlijk genaamd Kolijk der Schilders, Loodgieters, van Poitou; benevens eene Beschrijving van het Plantenkolijk, en eene Memorie over de beving der Metaalvergulders. Door F. V. MÉRAT, *Med. Dr. enz. te Parijs. Naar de tweede Fransche uitgave, door* H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. enz. te Amsterdam. Aldaar, bij* C. L. Schleijer. 1822. *In gr.* 8vo. *XII*, 291 *Bl. f* 2-4-:

Het metaalkolijk, door velen verkeerdelijk *kolijk van Poitou* genoemd, is eene ziekte, welke ook in ons vaderland zoo veelvuldig voorkomt, dat de vertaling van deze lezenswaardige verhandeling onzen kunstgenooten niet dan welkom wezen kan, vooral daar dezelve, eenige misstellingen in stijl en taal daargelaten, wèl geslaagd is. De schrijver verdeelt zijne verhandeling in vier boeken, waarvan het eerste de *beschrijving der ziekte* levert, het tweede de *oorzaken* navorscht, het derde de *behandeling* voorstelt, en het *vierde* den aard der ziekte zoekt te ontwikkelen. — Het eerste boek leert ons eerst de verschil-

len-

lende namen kennen, waaronder deze ziekte bij de geneeskundigen bekend is, en geeft ons eene korte geſchiedenis van 't gene dezelve over haar hebben te boek geſteld. Dit verhaal levert echter weinig bijzonders, daar het meer uit anderen is overgenomen, dan de vrucht van eigen onderzoek, althans wat vroegere ſchrijvers betreft. Vervolgens geeft ons MÉRAT eene beſchrijving der ziekte, nadat hij aangewezen heeft, wie er voornamelijk door worden aangetast, helderende eene en andere hier voorkomende ſtelling door meer uitvoerige waarnemingen en eene lijst der in de *Charité* behandelde perſonen op, waaruit blijkt, dat verre het grootſte getal zieken zulken waren, die lood, vervolgens zulke, die koper bewerkten, terwijl andere metalen het zelden te weeg brengen. De ſchrijver verwondert zich, dat die het ijzer bewerken er zelfs door worden aangetast; doch hij heeft zeker niet bedacht, dat het meeste ijzer, zoo als het gewoonlijk bewerkt wordt, koperdeelen bevat. Onder den naam van *ſcheidingen* ſpreekt MÉRAT daarna over de gevolgen der ziekte, vooral over de verlamming, en eindelijk doet hij ook de complicatiën kennen. — In het tweede boek, over de oorzaken handelende, toont hij aan, dat de voorbeſchikkende weinig bekend zijn; alleenlijk was het hem voorgekomen, dat ſterke geſtellen er vooral door worden aangedaan, hetwelk wij daaraan zouden toeſchrijven, dat het eene krampziekte is. Uit de ontleding van de uitwerpſelen der zieken tracht hij vervolgens te bewijzen, dat minder de grove looddeelen, welke nimmer in dezelve gevonden werden, maar meer de vluggere deelen, die zich uit het metaal ontwikkelen, de ziekte te weeg brengen. Dit bewijs is echter niet zeer overtuigend, daar zijn ſcheikundig onderzoek den genoegzamen graad van naauwkeurigheid mist, en eene ongeloofelijk kleine hoeveelheid aanmerkelijke ſtoornis in de werking van het zenuwgeſtel kan te weeg brengen. In dit boek geeft hij ook de middelen op, ter onderkenning der ziekte van andere ſoorten van kolijk, ontſteking van het buikvlies, enz. Hij vindt dezelve vooral in het beroep van den lijder, en in de eigen-

genaardige zamentrekking en ongevoeligheid van den onderbuik op het aanraken, zoodat door hetzelve de hevigſte pijnen geſtild worden. — De voorzegging is, volgens hem, in 't algemeen gunſtig, wanneer de zieke ſlechts bij tijds doelmatig behandeld wordt. Deze behandeling of geneeswijze is die, welke in het hospitaal *la Charité*, te Parijs, gevolgd wordt. Hij verhaalt ons de geſchiedenis dier geneeswijze, waaruit blijkt, dat dezelve zeer oud en uit Italië afkomſtig is. Zij beſtaat uit het in zekere bepaalde opvolging herhaald toedienen van hevige buikzuiverende, braak- en zweetmiddelen, telkens door pijnſtillende en verzachtende middelen afgebroken. Hij verdedigt deze manier tegen hare beſtrijders; toont haar nut uit de ondervinding aan; bewijst, dat die middelen hier niet als ontlastmiddelen, maar door ſterke afleiding werken; erkent, dat echter ook andere geneeswijzen baat hebben aangebragt, b. v. het toedienen van zwavelbereidingen en zwavelbaden, van *opium* enz.; doch houdt ſtaande, dat de ontſtekingwerende niets baat. — Den aard der ziekte tracht MÉRAT in het vierde boek vooral uit lijkopeningen op te maken, waarbij hij echter te weinig op den ſtaat der zenuwen en het ruggemerg zag, en niets bijzonders vond. — De zitplaats der kwaal ſtelt hij in het darmkanaal, en wel in den ſpierrok en zenuwen. — In een laatſte hoofdſtuk laat hij, bij wijze van tegenſtelling, eene korte Historie van het eigenlijk *kolijk van Poitou* volgen, en ſpreekt eindelijk, in een aanhangſel, nog over de beving der metaalvergulders, een gevolg der inademing van kwikdampen.

Raadgever voor den Burger en Landman; door S. F. HERMBSTÄDT. *Naar den tweeden Druk uit het Hoogduitsch vertaald. IIIde Deel. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1823. *In gr.* 8vo. *XII en* 194 *Bl.* *f* 1-10-:

Dit deel bevat, even als de vorige, eene menigte voorſchrif-

schriften van allerlei aard, waarvan er vele voor dezen en genen belangrijk kunnen wezen. In dit deel zijn echter, nog meer dan in de vorigen, vooral zulke opgenomen, die voor fabrikanten, niet zoo zeer voor elken burger of landman, van dienst kunnen zijn. Om met vrucht iets fabrijkmatig te bereiden, zijn enkele voorschriften niet voldoende; men moet daartoe meer bepaald praktische handleiding hebben. Wij raden dus niemand aan, om uit deze boekjes eene kostwinning te leeren; het mogt al dikwijls op kostverliezing uitdraaijen. Bepaalt men zich tot lezen, zoo kunnen velen hier een aangenaam en nuttig onderhoud vinden. Een uittrekſel van de *huishoudelijke* recepten zoude niet kwaad zijn.

Reizen in Egypte en Nubië, enz. Door G. BELZONI. *Uit het Fransch vertaald. IIde Deel. Met het Portret. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1822. *In gr.* 8vo 250 *Bl. f* 2-12-:

In de aankondiging van het eerste deel dezer allerbelangrijkste reisbeschrijving van den beroemden BELZONI hebben wij, kortelijk, over den Autheur zoo wel, als over den aard en het oogmerk zijner reizen, en ook over de Nederduitsche vertaling, onze gedachten medegedeeld. Ons oordeel over den inhoud van dit tweede deel is niet minder gunstig. Geleerden en ongeleerden zullen, vertrouwen wij, hetzelve met groot genoegen en nut lezen. Het behelst 's mans tweede reize, gaande door Opper-Egypte en Nubië. Voor hetzelve pronkt zijn portret, in hetwelk het karakteristieke van den Italiaan ons voorkomt een in het oog vallend kontrast op te leveren met den deftigen langen baard en het geheele kostuum eens Oosterlings.

Daar wij, in onze vorige recensie, tot een staaltje gaven de beschrijving van den tempel te Tentyra, verkiezen wij thans twee staaltjes van een' geheel anderen aard. Het eerste betreft een' slangen-bezweerder, dien men

tot BELZONI's vermaak zijne kunsten liet vertoonen: uit hetzelve is het klaarblijkelijk, dat het een louter goochelspel is, zeer geschikt om het bijgeloovig volk te verblinden. Die man, althans, van wien men aan BELZONI de grootste wonderen met de innigste overtuiging verhaalde, had eene slang zonder tanden, welke hij in zijnen boezem stak. „Ik nam," zegt de Schrijver, bl. 16 en 17, „het kruipende dier in mijne handen, en opende hetzelve den bek, zonder iets te zeggen; de goochelaar zag, dat ik zijn geheim wist. Vervolgens traden wij in eene donkere kamer, om een wonder te zien verrigten. Na eenige minuten iets gepreveld te hebben, strekte de toovenaar zijne hand uit naar eenen hoek van de kamer, en terstond zag men daar een' schorpioen verschijnen. Al de aanschouwers stonden verbaasd. Maar ik, met veel oplettendheids al zijne bewegingen waargenomen hebbende, had de kunstgreep ontdekt, waarvan hij zich bediende: hij had, namelijk, den schorpioen in de wijde mouw van zijn kleed, en zijne geheele kunst bestond daarin, dat hij het dier daaruit wist te krijgen, zonder dat iemand het bemerkte. Hij liet ons al de kamers in de nabijheid bezigtigen, om ons te doen zien, dat er geen bedrog in schuilde; en daar herhaalde hij zijne kunst. De zoon van dezen goochelaar wilde ook wonderen doen, maar had nog niet de behendigheid van zijnen vader."

Bij dit staaltje voegen wij des Schrijvers oordeel over den Graaf DE FORBIN, wiens reis naar de Levant door ons in het vorige jaar is aangekondigd: en, hoezeer dat oordeel juist niet gunstig zij, met betrekking tot een naauwkeurig en grondig onderzoek van de merkwaardige oudheden, waaromtrent BELZONI zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt, neemt hetzelve niets weg van het onderhoudende en smaakvolle, hetwelk iedereen natuurlijk behaagt in het reisverhaal des eersten, vooral met opzigt tot zijn gevoel van hetgene hem opmerkingwaardig voorkwam. Hij betoonde zich veel meer een man van gevoel, dan een liefhebber van moeijelijke onderzoekingen, en kon dus aan een' man als BELZONI, die op dusdanige onder-

derzoekingen den grootſten prijs ſtelde, niet behagen; ja deze kon in hem dikwijls niets anders zien dan een' luchtigen Franschman, die veel meer hield van vlugtige beſchouwingen, dan wel van lastige naſporingen. Sprekende van de opdelving eens tempels te Ypſamboul in Nubië, bl. 114, zegt onze Schrijver: „De Graaf DE FORBIN, die nergens zwarigheid vindt, en ondertusſchen nooit verder dan op eenen afſtand van vijfhonderd (Engelſche) mijlen van Ypſamboul is gekomen, beweert, dat het zand gemakkelijk in de rivier had kunnen geworpen worden. Ik wenschte wel, dat hij ſlechts één minuut op de plaats zelve geweest was; dan zou hij begrepen hebben, dat de wegruiming van het zand geene kleinigheid was, zoo als hij thans zich verbeeldt. Eeuwen lang door de winden opgehoopt zijnde, had dit zand eene zodanige hoogte gevormd, dat de geheele bevolking des lands die niet in de rivier zou hebben kunnen werpen, al had dezelve een geheel jaar daaraan gearbeid." En, om andere aanmerkingen van BELZONI voorbij te gaan, vinden wij het niet overbodig, dit nog aan te halen (bl. 200): „De Graaf deed mij vele vragen over Opper-Egypte, en betuigde mij zijn verlangen om dat land te bezoeken. Hetzij dat eigene neiging, hetzij dat mijn aanraden hem daartoe bewoog, hij beſloot eindelijk die reis te doen. Hij vertrok dan werkelijk ook, doch was na verloop van eene maand reeds weder terug; en desniettemin heeft hij zeer veel geſproken van Thebe, van de tempels, graffteden, kolosſen en andere voorwerpen, die hij nogtans niet heeft kunnen zien. Hij verzekert in allen ernst, dat hij van het bezigtigen der bouwvallen van Louxor is afgeſchrikt geworden, dewijl hij daar Engelſche vrouwen in *ſpencers* en met *paraſols* zag wandelen. Zie daar eene fraaije reden voor een' geleerden reiziger, om geen verder onderzoek te doen!"

Italië en de Italianen. Herinneringen uit mijn verblijf in Italië gedurende de jaren 1819 *en* 1820. *Naar het Engelsch van Lady* MORGAN. *Iſte en IIde Deel. Met het Portret. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. *In gr.* 8*vo. f* 7-16-:

Twee zeer lijvige boekdeelen over een land, dat al zoo dikwijls bezocht, doorreisd, beſchreven, en ten hemel verheven of met eene zwarte kool geteekend is! Doch, wij hebben Lady MORGAN reeds uit hare reize door het tegenwoordig Frankrijk leeren kennen; en, gelijk dezelfde titel ons hier iets ſoortgelijks als dáár belooft, zoo kunnen wij naauwelijks twijfelen, of de kijk en voorſtelling dezer Dame zal wel wederom van die der overige reizigers genoeg verſchillen, om al het oude niet oud te doen ſchijnen. Ja, zoo is het inderdaad met de zaak geſteld. Niet om de ſchoone landſchappen alleen, of de oude herinneringen en de overblijffels van vroege en latere kunst, maar om alles, wat den mensch belangrijk is, allermeest den mensch zelven, blijkt de Lady te reizen. Dit reeds geeft eene aangename verſcheidenheid, een zeker gemak voor elkeen, om haar in gedachten te volgen, en met haar bij allerlei merkwaardigheid ſtil te ſtaan. Hoe vreemd dit ook ſchijne in eene Vrouw, zoo iets, dan heeft het ſtaatkundige nogtans de voorkeur en den boventoon in haar geſchrijf. De vergelijking van Italië in deszelfs tegenwoordigen toeſtand, in dien onder de korts geledene Franſche heerſchappij, en in vroegere tijden, maken een hoofdvoorwerp harer beſchouwingen uit; waarbij de geſchiedenis der Italiaanſche republieken in en na de Middeleeuwen, benevens derzelver ontaarding en worſteling met uitwendig geweld, de aanleiding tot eenhoofdige en willekeurige regeringsvormen, niet weinig uitlokkende ſtof oplevert. Men kent hare *liberale* denkwijze, en zal zich dus niet verwonderen, dat zij geenszins op de hand is van het Oostenrijksch bewind. En inderdaad,

zoo

zoo wij haar gelooven mogen, dan is reeds veel goeds, door de Franſchen daargeſteld of herſteld, weêr vernietigd en aan het kwijnen, en zien de Italianen over het geheel, maar inzonderheid de verlichtſten, onder den Adel zelfs, dit geenszins met goedkeuring of onverſchilligheid aan. Zoo eenig land, dan heeft ook inderdaad Italië regt op nationale fierheid, welke niet ligt vreemde overheerſching duldt, inzonderheid wanneer ze zelfs met geen' ſchijn wordt beglimpt. Zoo eenig land daarenboven, dan is het dit, dat republikeinſche vormen van beſtuur moet beminnen en wenſchen, meer dan eenmaal zoo groot, zoo luisterrijk, zoo gelukkig zijnde geweest in deze gedaante, hetzij als één onverdeeld ligchaam, hetzij inzonderheid als ſchakel en keten van vele bloeijende gemeenebesten; terwijl daarentegen de eenhoofdigheid haar wel voor korten tijd eens deed ſchitteren, maar om ſpoedig in hatelijk en verderfelijk despotismus te ontaarden, dat doorgaans alles verpest. Men kent de belangrijkheid der latere geſchiedenis van Italië, hier te lande, misſchien niet genoeg. Dezelve levert tafereelen van grootheid en bederf op, welke elders ligt te vergeefs gezocht worden. En de wijze, op welke dezelve hier ter loops aangevoerd en met het tegenwoordige in verband geſteld wordt, is zeker niet ongeſchikt om de weetgierigheid naar dezelve meer en meer uit te lokken.

Ondertuſſchen zijn wij er verre van daan, om juist alles te willen goedkeuren, wat deze Ierſche denkt en beweert. Hare Franschgezindheid gaat daartoe menigmaal te ver. En reeds bij de beſchrijving van dat land betrapten wij ze, zoo wij wel zeker meenen te weten, op meer dan één averegtsch en voorbarig oordeel. B. v. de uitvinding der teleskoop, of verrekijker, wordt zoo maar vlakweg aan GALILEÏ toegekend, zonder aan onzen METIUS of zijnen mededinger te denken. *In de veelheid der woorden ontbreekt de overtredinge niet*, zegt SALOMO; en een ander, wat minder deftig auteur maakt dit bijzonder van toepaſſing op de reizigers, de vrouwelijke zeker niet uitgezonderd. Doch er valt van Italië in-

inderdaad veel, zeer veel wonderbaars, ja ongeloofelijks te vertellen, zonder dat men *behoefte* toevlugt tot het liegen te nemen. Als hoofdzetel van bijgeloof, priestergeweld en hierarchij is het, bij al het overige, reeds eene goudmijn voor den weet- en nieuwsgierigen, vooral uit onze zoo weinig romaneske, tragieke en komieke, koele, eentoonige protestantenwereld. En ook hieromtrent laat de Dame ons niet onbevredigd.

De reis gaat over Piemont, Lombardije, Genua, Piacenza, Parma, Modena, Bologna, Toskanen, waar zij zich in de voornaamste steden, Milaan, Florence, Pavia, enz. ophoudt. Voorop gaat een overzigt der geschiedenis van Italië; en het eerstvolgende is de togt over de Alpen. Belangrijk is bij den laatsten de opgave van het gemak, waarmede deze reis thans wordt volbragt, vergeleken met het moeijelijke, ja halsbrekende in vroegeren tijd, zoo als dit uit aangehaalde berigten blijkt; doch niet min belangrijk en schoon zijn de beschrijvingen van het grootsche en ontzettende, dat zulk een togt echter nog altijd aan de zinnen en de verbeelding oplevert. Gaarne gaven wij van dezelve eenig staal. Doch er is zoo veel gevenswaardigs in het gansche boek, dat wij vreezen aanleiding tot de vraag te zullen geven: waarom dat of dat niet liever? Men ga dus eer zelve alles na, en vergenoege zich te dezer plaatse met eene anekdote wegens DA VINCI's wijdvermaarde *Avondmaal*: „ Het oorspronkelijke van deze beroemde schilderij, te *Milaan*, in de eetzaal van het Dominikaner klooster, is in een bejammerenswaardig verval, door de slechte hoedanigheid der bouwstoffen, waarvan de muur is opgetrokken en deszelfs stand naar het noorden. Sedert 1550 reeds half bedorven, door het zweeten des muurs, den rook der lampen, de slemperijen der monniken, en de heiligschendende hand van een' ellendigen knoeijer, Signor MAZZA, die haar bijna geheel heeft overgeschilderd, is deze schilderij tegenwoordig in een' beklagelijken toestand. Door eene deur aan den linker kant van het klooster kwamen wij in de eetzaal, en wenden alle te gelijk onze blikken naar het *Avondmaal*, hetwelk

welk van dag tot dag meer uitſlijt, en van den muur, waarop het penſeel van den onſterfelijken LEONARDO het ſchetſte, meer en meer afvalt. Het eerſte voorwerp, dat, wanneer men deze ſchilderij nadert, in het oog valt, is eene deur, juist op de plaats, welke de beenen der hoofdperſonaadje, onzen Zaligmaker, beſlaan. De geſchiedenis dezer deur is te *Milaan* niet onbekend. Dewijl, namelijk, de geregten, die, wanneer de monniken zich aan tafel zetteden, opgebragt moesten worden, meestal koud werden, vermits zij zulk een' langen weg hadden af te leggen, eer zij ter plaatſe hunner beſtemming kwamen, werd in het volle kapittel beſloten, eene onmiddellijke gemeenſchap tusſchen de eetzaal en de keuken te openen, welke laatstgenoemde zich vlak achter de ſchilderij van LEONARDO bevond. Aldus bedierf men het *Avondmaal onzes Heeren*, ten einde het *middagmaal van den Abt* heet en warm zou kunnen opgedischt worden!" — „ Ieder weet, wat aanmerkelijken tijd DA VINCI aan deze ſchilderij beſteed heeft, en hoe hij Judas zonder hoofd liet, tot de Prior zich deswege bij den Hertog van *Milaan* beklaagde, bij welken de ſchilder zich hierover verontſchuldigde met te zeggen, dat hij nog geen hoofd had kunnen uitdenken, hetwelk de laaghartigheid en trouweloosheid van Judas naar zijn genoegen uitdrukte, *behalve het hoofd van den Prior zelven!*"

Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek, naar de nieuwſte berigten en landverdeelingen, door G. BRUINING. *IIde Stuk. D—I. Te Rotterdam, bij* Arbon en Krap. 1821. *In gr.* 8vo. *XX en* 407—787 *Bl. f* 4-16-:

Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek, door J. VAN WIJK, ROELANDSZOON. *II Stukken. B—II. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. *en* J. Pluim de Jaager. 1822. *In gr.* 8vo. *XXXVI en* 385—1314 *Bl. f* 10-10-:

Beide deze ondernemingen houden zich ſtaande, en be-

wijzen dus (behalve de menigte uitkomende, meestal vertaalde, Reizen) wel de zucht onzer landgenooten voor aardrijkskundige lectuur. Beide werken hebben, gelijk wij bij de eerstuitgekomene ſtukken deden zien, elk zijne onderſcheidene verdienſten; doch BRUINING is beknopter, VAN WIJK uitvoeriger. Over 't algemeen blijft, onzes inziens, de laatſte (zelfs in die verhouding) den voorrang verdienen, daar hij eensdeels eene kleinere letter bezigt, anderdeels geenszins uitvoeriger, maar veeleer beknopter *in de voordragt* is, en dus eene grootere *maſſa* van bouwſtoffen aanbiedt en verwerkt. Zoo zien wij b. v. in *China* bij BRUINING een goed gedeelte des Artikels beſteed aan de *Franſche*, *Hoogduitſche* en *Nederlandſche* uitſpraak van alle deszelfs 15 Provinciën; de laatſte kon immers volſtaan, daar de Schrijver zich alleen tot *Nederlanders* bepaalt. VAN WIJK heeft, meer oordeelkundig, ſlechts het verſchil der uitſpraak bij drie Provinciën door haakjes aangeduid. Hier en daar duidt BRUINING ook, zekerlijk om de kortheid te bevorderen, iets met een enkel woord aan, hetwelk, zonder nadere ontwikkeling, volmaakt nutteloos is. B. v. op het Artikel *Engeland* zegt hij, *dat men zich de zonderlinge inrigting der Univerſiteiten even min voorſtellen kan, als de wijze, waarop Regtsgeleerdheid en Geneeskunde in Engeland worden aangeleerd.* Hierop gaat hij tot iets anders over. Wanneer men dit nu zoo leest, heeft men er toch niets aan, en het ware beter geweest, er dan geheel van te zwijgen. Wij hebben voorts verſcheidene Artikelen onderling vergeleken, als *Engeland* bij BRUINING met *Groot-Brittanje* bij VAN WIJK, *Edinburg*, *Frankrijk*, *Gelderland*, *Gent*, *Glasgow*, *'s Gravenhage*, *Halle*, *Hamburg*, *St. Helena*, *Holland*, *Hongarije* in beiden, en wij hebben doorgaans onze bovenſtaande beoordeeling bevestigd gevonden. Van de allerzonderlingſte ligging van de twee deelen der Oude, en de Nieuwe Stad *Edinburg*, geeft BRUINING een duidelijker denkbeeld, en zijn berigt omtrent de beroemde boekerij der Advocaten, (waarvan de Hiſtorieſchrijver HUME weleer *Biblio-*

the-

thecaris was) is veel beter; maar hij is schraler, dan VAN WIJK, in de vermelding der *historisch* zoo beroemde gebouwen, het kasteel en *Holyroodhouse*. Omtrent *Engeland* vertoeft BRUINING meer bij het algemeene, de zeden en leefwijze; VAN WIJK, zonder dit te verzuimen, treedt meer in bijzonderheden, die 's lands natuurlijken en geographischen toestand betreffen. Doch vanwaar heeft hij het toch, dat *Engeland thans arm is aan klassieke Schrijvers?* Zoo de Dichters ten minste hieronder mogen gerekend worden, denke men slechts aan Lord BYRON, aan SOUTHEY, MOORE, W. SCOTT, CAMPBELL en MILMAN. Wij gelooven niet, dat in eenig land in *Europa* (het onze misschien uitgezonderd) de Dichtkunst thans op een' hoogeren trap staat, dan in *Engeland*. COLGIERHONN (bl. 1141 van ond.) moet COLQUHOUN zijn. *Frankrijk*, bij BRUINING ongemeen mager, is bij VAN WIJK uitnemend, en vooral niet te kort, bewerkt. Eene vergelijkende tafel der oude Provinciën en hedendaagsche Departementen doet met een' opslag van het oog derzelver onderlinge verhouding kennen, en is dus zeer nuttig. Het Artikel *Fransschen* heeft VAN WIJK geheel niet; BRUINING verdiept zich bij die gelegenheid in de zitplaatsen der oude *Franken*, en heeft de volgende zinsnede: „Een „Rijk, (bij *Doornik*) welks stichting en volgende uitbrei„ding onze *Res Belgicae*, *Batavicae*, *Friscae*, *Sicambricae* „*etc.* ons van veel droevig-duisters schijnen te hebben ont„heven." Na driemaal herlezen, begrepen wij die zinsnede; het is een werk van den Heer BRUINING zelven, 't welk hij bij die gelegenheid aan zijne lezers eens herinnert. Nog schraler, naar evenredigheid, dan over *Frankrijk*, is BRUINING over *Gelderland*; en van *Holland* zegt hij genoegzaam niets, dan een woord over deszelfs geschiedenis, „uit hoof„de dat zijn bestek hem zulks voorschrijft;" maar dan zien wij niet, waarom andere Artikelen uitvoeriger zijn. VAN WIJK voldoet hier beter. De belangrijkheid van *Hamburg*, niet alleen als de derde koopstad van *Europa*, maar ook om de vele betrekkingen tot ons Vaderland, vereischte een uitvoeriger Artikel, dan de anderhalve kolom van BRUINING. VAN WIJK heeft er bijna vier, en daaronder vele goede berigten wegens den koophandel, den wissel, en *Hamburgs* beroemde mannen (gelijk hij die meermalen opnoemt, hetwelk ons eene wezenlijke verdienste van het boek toeschijnt). De *wijsgeer* SAM. RUMANIS zal wel HERMAN SAMUEL

REIMARUS moeten zijn. Het lange verblijf van KLOPSTOCK had er ook wel in mogen vermeld worden. *'s Gravenhage* is bij VAN WIJK weder meer in bijzonderheden, doch bij BRUINING ſchilderachtiger beſchreven. Echter wenſchten wij, dat de geachte Schrijver zinſneden als de volgende (ſprekende van den liefhebber van zeebaden): *aan welks uit Albion overgewaaide geestdrift er tevens reeds, in menig Britsch palcis vergeefs gewenschte, inrigtingen door het heerlijke Rustenburg, even buiten de Haagſche Ringgracht, worden aangeboden*; dat bij, zeggen wij, dergelijke zinſneden aan de *Duitſchers* overliet. Ook begrijpen wij niet, wat de *Loterijzaal* met eene *hermitage* gemeen heeft. Over het kleine *St. Helena*, 't welk met den dood van NAPOLEON toch zijne meeste belangrijkheid heeft verloren, is VAN WIJK misſchien een weinig te lang, en begaat daarbij den misſlag van te zeggen, dat het in 1650 *tegen de Kaap de Goede Hoop* aan de *Engelſchen* werd afgeſtaan. De *Engelſchen* bezaten immers in 1650 de *Kaap* nog niet, welke alstoen het allereerst door onzen landsman RIEBEEK tot eene Volkplanting werd aangelegd. Het Artikel van BRUINING is kort, maar zakelijk; alleen zou men gaarne iets meer over de voortbrengſels lezen. Het Artikel van *Hongarije* bij BRUINING (door hem *Hungarije* genoemd) is daarentegen zeer goed; maar hij zegt, dat de Protestanten in *Hongarije groote voorregten hebben*, en dat de Koning of Keizer *alles beſchermt, wat niet van de heerſchende Roomſche kerk is.* (God betere 't!) Daarvan is onlangs in ons Mengelwerk een ſtaaltje verſchenen, dat de haren te berge doet rijzen. En die *voorregten* beſtaan daarin, dat de *Jezuiten* gedurende Eeuwen geſlaagd zijn, om de Protestanten, die te voren verreweg de meerderheid der inwoners uitmaakten, door allerlei listen, geweld en bedrog, tot op een *vierde* derzelve te verminderen. Het is nu wel beter, dan onder LEOPOLD en MARIA THERESIA; maar op verre na nog niet, zoo als het zijn moest.) VAN WIJK is in dit Artikel weinig uitvoeriger. Wij misſen bij hem een enkel Artikel, hetwelk BRUINING heeft, namelijk *Gojan*, in *Abyſſinie*, die daarentegen weder het Artikel *Goarnes* (uit de reis van OLIVIER als *Arabiſche* Heidenen bekend) mist. Doch, over 't algemeen, zal de liefhebber der Aardrijkskunde, en de gewone lezer der nieuwspapieren of reizen, in beide deze werken zeer zelden te vergeefs zoeken, ook naar min beduidende plaatſen, indien zij maar eenigzins

zins bekend zijn; en beide de Schrijvers volvoeren hunne taak, hoewel naar een verschillend ontwerp, op eene loffelijke wijze, zoodat de inteekenaars op geen van beiden teleurstelling ondervinden.

Ernst en Karel, voor Jongelingen, door N. SWART. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1823. *In gr.* 8*vo. Behalve het Voorberigt*, 262 *Bl. f* 2-15-:

Door de uitgave van dit aangekondigd boekdeeltje heeft de Heer SWART aan ons verlangen voldaan, en nu het ander gedeelte der taak afgewerkt, welke hij op zich genomen had, blijkens het Voorberigt voor de *Elize*. Naast dezen zijnen verdienstelijken arbeid *voor Meisjes* rangschikken wij gaarne den *Ernst en Karel, voor Jongelingen* geschreven, nagenoeg in gelijken toon en vorm, althans in denzelfden leerrijken en onderhoudenden stijl. Wij wenschen alzoo der vaderlandsche jeugd uit den beschaafderen stand, en van beide kunnen, hartelijk geluk met deze oorspronkelijke bijdragen, zoo bij uitnemendheid geschikt tot hare zedelijke en godsdienstige opvoeding. Ouders en Voogden zullen gewis niet verzuimen, beide stukken en zelve te beoefenen, en aan hunne lievelingen, het aankomend geslacht, en voorwerp van hunne zorg en teederheid, in handen te geven en aan te prijzen. Trouwens bij edelaardigen, niet verslingerd op uitheemschen smaak en ijdelheid, is te dezen der Ouderen gezag en raad, gelijk de onze, schier overbodig. Zij zelve zullen den goeden wijn weten te keuren, die geenen kranz behoeft; zij zelve mogen uit deze bladeren, waar menig heilzaam en welriekend kruid te vinden is, zich nuttigen honig verzamelen, en daaraan ten goede vergasten. Wij hadden te meer noodig, van de *Elize* bij dezen melding te maken, dewijl *Ernst* en *Karel*, hare jongere broeders, aan *Guldemond* geboren na deszelfs terugkeer in het vaderland, de jongelingen zijn, wier vorming en lotgevallen in hunne jeugd hier verhaald worden. Uit eene en dezelfde bron derhalve, de familiegebeurtenissen van den regt eerwaardigen *Guldemond*, is hier op nieuw geput; eene en andere reeds bekende namen komen nogmaals ter bane; en dit deel, of de *Ernst en Karel voor Jongelingen*, mag eene toegift of vervolg op de *Elize* genoemd worden, voor zoo veel den loop der geschie-

ſchiedenis betreft. Hierdoor vond zich de Heer SWART genoodzaakt, wel eens te herinneren en over te wijzen naar zijn vorig opſtel: en, onder het lezen van dit boekdeeltje de voortreffelijkheid van *Elize* ons voor den geest roepende twijfelden wij wel eens, of de weduwe en oudere zuster, met hare broeders in de Akademieſtad en onder één dak zamenwonende, niet al te zeer met haren raad en invloed ſteeds op den achtergrond geplaatst bleef in de nieuwe levensſchets. Intusſchen, wat hiervan zijn moge, het raakt de hoofdzaak niet, en is van klein belang. Het groote doel was nu, *voor Jongelingen* leſſen van ware levenswijsheid te ſchrijven; maar ook, dit nuttig werk door bevalligheid van ſtijl en inkleeding bij den beſchaafden lezer te veraangenamen. Allezins gewigtig zijn wederom de ſtoffen, hier verhandeld. Zulks kan de *zakelijke Inhoud*, dien wij hier mededeelen, voldingend toonen; terwijl de Schrijver daarvan in het Voorberigt getuigt, „ dat deze, de voornaamſte leſſen, zonder andere orde, dan die der geſchiedenis, in het werk voorkomen," en wel onder een zestiental deelen of rubrieken: *I. Inleiding. II. Onderlinge betrekking der twee Geſlachten. III. Keuze van een Beroep. IV. De Bijbel, de grondſlag van Deugd en Geluk. V. De nadeelige gevolgen der Dronkenſchap. VI. Verwaandheid. VII. Brooddronkenheid, Overmoed en Baldadigheid. VIII. Kwaad Gezelſchap. IX. Het regt gebruik van den Tijd. X. Lankgmoedigheid en Moed. XI. Vreesſelijke gevolgen van den Wellust. XII. Voorzigtigheid, Matigheid en Geregeldheid. XIII. Nadeel eener vroege verbindtenis ten Huwelijk. XIV. Beroepsvlijt. XV. Huisſelijk Geluk. XVI. Beſluit.* (Het ſterven, namelijk, van Vader *Guldemond*, die, gelijk voorheen in den aanleg van zijne dochter *Elize*, alzoo hier in de leiding van beide zijne zonen *Ernst* en *Karel*, naar elks verſchillende geaardheid en ontmoetingen, zich als een navolgenswaardig voorbeeld, of waren *Mentor*, kenteekent.)

Bij de vorige gelegenheid (*) gaven wij eene proeve van den ſtijl des Schrijvers. Men kent den Heer SWART, en daaruit en van elders, genoeg, om hem bij uitnemendheid geſchikt te keuren voor dergelijk eene taak. Wij houden ons dus te meer ontſlagen, om eenig ſtaal hier in te laſchen. Tot kleinigheden, trouwens, gelust het ons bij dezen niet af

(*) Wien het behagen moge ons Verſlag wegens de *Elize* na te lezen, wijzen wij terug tot de *Letteroeff. voor* 1821, bl. 574 enz.

af te dalen, om alle vermoeden van vitterije af te weren (*); Indien wij echter te dezen ons eene gewigtiger aanmerking mogten veroorloven, zoude het deze zijn, of 's Mans vindingrijk verstand hem niet wel eens tot nieuwheid of zwier van leenspreuken, en meer of min gezochte beelden, laat het zijn ten nadeele van duidelijkheid of het eenvoudig schoon, te ver afleidde (**). Omtrent de geschiedenis; het inkleedsel en voertuig der lessen, zullen wij ons even weinig, als bij de *Elize*, thans uitlaten. Om de eigen reden, die ons toen terughield, willen wij den Lezer niet hinderen, om zelve den vollen smaak te genieten van deze nieuwe en keurige lettervrucht. Bijzonder wenschen wij den Schrijver daarmede geluk, dat hij, de bestemming van Mannen voor onderscheiden' levensstand inziende, zich in dit boek *voor Jongelingen* tot algemeen nutte lessen en voorbeelden wijsselijk bepaald heeft, en bovendien het verschil in de opvoeding tusschen een *tweetal* zonen van hetzelfde huis ongezocht in het oog deed vallen. Om zijne *Elize* tot eene vrouw, moeder en weduwe te vormen, was hem dit één voorbeeld genoeg; maar het verlevendigt dit werkje, en sticht meer nut, dat wij hier de opvoeding geschetst vinden, zoo wel van

(*) Als eene schrijf- of drukfout, teekenden wij het woord *verwaesdsten mensch*, voor *verwaandsten*, aan, en herinneren hier, dat *verwaten* hetzelfde is als *verstoken*, *in den hals gedaan*, volgens KILIAAN op het woord, TEN KATE in zijne *Spraakkunde*, D. II, bl. 720; en HUIDEKOOPER in de *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, D. III, bl. 92, of bl. 483 van den ouden druk. Ook twijfelen wij, of de taalkundige aanmerking, die de Heer SWART op bl. 108 heeft voorgesteld, bij naderen toets wel steek zal mogen houden, „ Baldadigheid," zegt hij daar, „ zal wel hetzelfde zijn als geweldadigheid, „ de *b* in de oude takken onzer taal dikwijls met de *g* of *w* verwisseld wor„ dende." Althans de drie reeds aangehaalde Schrijvers denken er anders over: *bal* en *baldadig* is, volgens KILIAAN, *boos*, *boosaardig*; *bald* en *baldadig*, *stout*, *stoutmoedig*, *heldhaftig*; en TEN KATE, t. 2 p. bl. 594, doch vooral HUIDEKOOPER, t. 2. p. D. 1, bl. 59, of van den ouden druk bl. 21, verschilt van dien voorganger niet; schoon, naar onzen dunk, en dien van den Heer VAN LELIJVELD, de onderscheiding van den zin bij de verdubbeling van de letter *d* wat te fijn gesponnen is, en ook TEN KATE daarop niet dringt. Maar, wat hiervan zij, indien wij ook de verwisseling der letters in het woord *baldadig* met den Heer SWART voor welgegrond hielden, dan nog weten wij geenen uitweg met *balsorig* of *balheorig*, dat *boos* of *ongemakkelijk om te hooren*, en *verdoofd*, beteekent, en voorzeker te duidelijk van denzelfden wortel afstamt, om niet te staven, wat wij nopens den eigenlijken zin van het woord *baldadig* uit de aangehaalde Taalkenners hebben opgegeven.

(**) Iets dergelijks althans schijnt de Heer SWART ons toe gevoeld, zoo niet erkend te hebben, „ wegens de bloemrijke inleiding," aan het begin van afd. XIII voorkomende, blijkens bl. 204.

van eenen bedaarden en koeleren *Ernst*, als van *Karel*, zijnen broeder, meer levendig van inborst, en hierom ruim zoo veel voor verleiding vatbaar. Ook is er bovendien op meer dan één plaats melding wegens verschil van beroep en standen, zoo wel als daartoe vereischten aanleg.

Voorts gelust het ons, bij de bewerking van het stuk, dat wij beoordeelen, nog een weinig stil te staan. Want, hoewel de Schrijver, door leerzaam onderhoud en gepaste wisseling van gesprekken, brieven, verhalen en Leerredenen, op nieuw geene geringe aanspraak heeft op onzen welverdienden lof, vordert toch de onzijdigheid, dat wij aan onze lezers mededeelen, wat ons minder of niet volkomen behaagd heeft in den *Ernst en Karel*.

Wij brengen daartoe de afdeeling (No. VI.) *over de Verwaandheid*. Niet dat wij het stuk zelve eenigzins afkeuren; niet dat wij het ware en leerzame miskennen der uitgewerkte schets van verschillende karakters op de Hoogeschool, die, de een in dezen, een ander in genen zin, aan gezegde euvel mank gaan; echter meesmuilden wij te meermalen onder het lezen van dien brief der nieuwe aankomelingen op de Akademie, geschreven aan hunnen vader; en, schoon deze hunnen trots, die zich door spotternij en hekeltaal verried, zijdelings opmerkt, ontveinzen wij evenwel onze teleurstelling niet, die minder lof en duidelijker berisping in het antwoord van den Eerw. *Guldemond* aan zijne zonen verwacht hadden. Ja beter zouden wij keuren, zoo de jongelingen het opstel, als het werk van eenen anderen en meer ervarenen Akademievriend, naar huis, ter beoordeeling van hunnen vader, hadden opgezonden, en ten meesten met een enkel woord doen vergezeld gaan. Nog, gelijk er in de *Elize* een klein getal Leerredenen voorkomt, ontmoeten wij ook weinige in den *Ernst en Karel*, laat het zijn om verscheidenheid te brengen in de voordragt der lessen, hier medegedeeld, en tevens om de belangstelling in den Bijbel en de openbare Godsdienstoefening door dit middel te verhoogen of aan te moedigen bij onze vaderlandsche jeugd. Intusschen, hoezeer wij 's Mans oogmerk prijzen, de waarde der hier geplaatste stukken, op zichzelve beschouwd, geenszins betwisten, ja ook aan het prediken van Vader *Guldemond* voor de *Meisjes*, en steeds bij gewigtige aangelegenheden, onze goedkeuring niet weigerden, minder geviel het ons, in dit boek *voor Jongelingen* een *drietal* Leerredenen aan te treffen, over Matt. IV: 1—11.

Le-

Levit. IX: 14, en Rom. XIV: 14^e. Trouwens de Heer SWART, die te dezen andermaal een vreemd pad en ongebaanden weg insloeg, schijnt zelf, naar luid van het Voorberigt, eenigzins „ bezorgd te zijn over het doelmatige en prijselijke" van dit gedeelte des werks. Wij willen er hierom dan ook niet meer van zeggen; maar, in gevalle, gelijk wij wenschen, een herdruk noodig worden mogt, zouden wij ons met de *eerste* Leerrede liefst vergenoegen, en het in den Eerw. *Guldemond* niet afkeuren, zoo hij het zedelijke, dat voorkomt in de twee laatsten, bij wege van uittrekfel uit dezen, of wel in den vorm eener *Redevoering* voor eenigen vriendenkring omgewerkt, aan zijne kweekelingen voorlas.

Dan, het wordt tijd, dat wij ons verslag besluiten met onzen opregten dank en gelukwensch aan den Schrijver, die nu zijne taak volbragt, en voor de opvoeding der vaderlandsche jeugd van beide geslachten bij uitnemendheid zich bekwaamd heeft. Wij hopen, dat het nut van zijn geschrift van tijd tot tijd moge uitkomen door het streelend getuigenis en de sprekende ondervinding van menig gezin, dat zijne lessen waardeert en behartigt.

Feestviering, ter gelegenheid van het vijf- en dertig jarig bestaan der Utrechtsche Afdeeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, bestuurd door ADAM SIMONS, *te Utrecht, in de Lutherschc Kerk, 12 Dec. 1822. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1823. *In gr. 8vo.* 43 *Bl.* f 1-4-:

De voorname inhoud dezer Feestviering is een Leerdicht, *het Huiselijk Leven*, in drie zangen; beschouwende de eerste den mensch in zijn' aanleg en opvoeding, die hem stammen voor het huiselijk leven; gewagende de tweede van den gouden tijd, en verheffende den staat van een gelukkig gezin; daar de derde den invloed vermeldt, dien het huiselijk leven heeft op het geluk der maatschappij. Een schoon vers, waarvan het niet te verwonderen is, dat de feestelingen er door opgerogen waren. Immers, welke aanvallige denkbeelden vielen hier te ontwikkelen, welke liefelijke schilderijen uit het rijk der ervarenis en der verbeelding te pas te brengen! De begaafde Zanger heeft het vooral aan deze laatste niet doen ontbreken, en vele zijn bij de bewerking voortreffelijk uitgevallen.

Het

Het zal welligt bij den eerſten opſlag van het oog reeds eenige verwondering baren, dat een gedicht van niet langer adem, dan tot eene gewone ſpreekbeurt gevorderd wordt, in drie afzonderlijke ſtukken is verdeeld. Dit toch verpligt den Auteur tot eene regelmatigheid, welke velen zullen oordeelen, aan de vrije uitſtorting van het dichterlijk gevoel, of wel der geheele dichterlijke ſchepping, te moeten ſchaden. Wij voegen er bij, dat er in het geheele ſtuk eene zekere nuchterheid heerscht, die het ſomtijds meer naar een zamenſtel van bedaard overleg en planmatige ſchikking, dan naar zulk een' ſtroom van gedachten, als wij daar even vermeldden, doet gelijken. Doch het zij verre van ons, dit onbepaald af te keuren. Het ware genie zelve werkt regelmatig; bij meerdere zwakte van herzelve mag en moet de kunst daaraan vrijelijk te hulp komen, ſchoon zij, zoo veel mogelijk, verborgen moet blijven. Stukken, die meer naar een' droom dan naar iets anders gelijken, nu dit dan dat tooneel, nu deze dan gene beſchouwing, zonder algemeen verband en leiddraad, voor onzen geest brengende, misſchien wel naar het voorſchrift van invallende rijmwoorden en ſtatig rollende dichtregels, velen nooit bijzonder in onzen ſmaak.

Treffend is de beſchrijving van 's menſchen wezen, wording en kweeking, in den eerſten; wel van pas en ſchoon ontwikkeld is de vraag in den tweeden zang, of dan de mensch alleen, van alle levenden, *niet* tot vreugde geſchapen is, welhaast overgebragt op en beantwoord door eene ſchets van het huisſelijk leven. Minder voldeed ons wel de ingevlochtene ſchilderij van het Aartsvaderlijke leven, omdat dit, eenigzins eene gemeenplaats geworden, keurige behandeling vordert, om te voldoen, en wij meenen, deze hier niet zoo zeer aan te treffen. Maar met veel genoegen lazen wij verder, wat na dezen overgang volgt, vooral ook het bevallig geſchilderd tafereel der nijvere bijen, het beeld van onderlinge, eensgezinde vlijt. De derde zang is gewis de minſte niet. Met genoegen moet elk hier DE GROOT en zijne Gade op *Loeveſtein* aantreffen. Gepast vooral is de tegenſtelling in een verdeeld huisgezin. Niet minder wel ter ſnede en allerſchoonst geteekend is daarna het overdadige, waaraan evenzeer regte huisſelijkheid en huisſelijk geluk ontbreken. En wat kon een ſchooner ſlot aan de hand geven, aanſporende om in een en ander de voetſtappen der vaderen te drukken?

Ge-

Gelijk wij voorts ook in den versbouw, de *dictie*, en vele dier kleine bijzonderheden, welke men niet alle kan noemen, veel gepasts en uitnemends hebben gevonden, zoo treffen wij, daarentegen, ook menigmaal iets aan, dat minder aan den eisch scheen te voldoen. Elk heeft zekerlijk zijne eigene wijze van spreken, ja, zoo het schijnt, ook van hooren en gevoelen; wat voor den eenen wèl luidt, doet zulks voor den ander' niet altijd. Inzonderheid wanneer er iets toegegeven moet worden, gelijk bij gebonden stijl toch dikwijls plaats heeft, zal de een ligt dezen, die een' anderen weg inslaan. Maar het is ten minste goed, het den Dichter te zeggen, wanneer wij zoo iets opmerken. En dan behaagt het ons niet, wanneer de gewone, Hollandsche constructie zoo dikwijls, nutteloos, veranderd, en op de wijze der Engelschen of der nog stamelende kinderen gevormd wordt. Bij voorbeeld: *Verbeelding, tooverkracht, die geeft gedaante en leven. — Toen ... der Godheid werd een lam eerbiedig opgedragen.* En geviel ons wijders ook menige andere omzetting of gebruik van woorden niet, als nu eens aan de duidelijkheid of den waren zin, dan weêr aan de welluidendheid schadende. — Dat de mensch, bij uitsluiting of tegenstelling met andere stofbewoners, hier *zoon der aarde* wordt genoemd, rust welligt op den stamnaam ADAM, den Dichter met regt aan het hart liggende. — In den regel: *Natuur smolt beider beeld van man en vrouw tneen*, missen waarschijnlijk een paar scheidteekens.

Hier leert de jongeling, ...
. . . . . .
Hoe distels zijn zijn deel, die niet den akker ploegt,
Het misdrijf hem vervolgt, wien zijn geweten wroegt,
En, in den jongsten nood, wat hij bedreef beneden
Beslissen zal omhoog, of hij mag binnen treden.

zijn regels, die ons toeschijnen, zoo wel duidelijker als welluidender gezet te kunnen zijn geweest. — Of het woord *temen* in deftigen stijl voege, daar gelaten; *Verwonderlijke krachts van twee vereênde magten!* Waarom niet liever.... magt van welvereende krachten? — *Die kracht verheft hen nooit, die niet elkander kennen.* „Die schaars elkander kennen," klonk, dunkt ons, veel beter. — Genoeg, om te doen zien, wat wij bedoelen. Schijnt het iemand bloote vit-

terij toe, die achte vrijelijk het ſtuk te hooger, omdat wij geene andere, dan dergelijke feilen, ſchoon wel meer in aantal, en mogelijk ook nog wat belangrijker, (want wie houdt alles in zijn geheugen vast?) weten aan te wijzen.

Ziehier eenige ſtalen:

Is 't wonder, als daarna meêr op zijn [des kinds] hart vermag
De moederlijke raad, dan 't vaderlijk gezag?
Is 't wonder, zoo zich 't kind, ſchoon beider hartenader,
Als band het nog Natuur, voelt aan zijn moeder nader?
De menschlijkheid verbleekt, en wendt hare oogen af,
Als Nero haar vermoordt, die hem het leven gaf! —

Beſchouw 't vernoegd gezin, door nijverheid gedreven,
Het geeft zich brood en eere en kent de vreugd van 't leven.
Door één belang bezield, is 't, in zijn' aard, gelijk
Aan geen gemeenebest, maar vreedzaam koningrijk.
Geen willekeur gebiedt, maar orde en wijze wetten
Verbinden onderling, op allen naauw te letten.
Geen wangunst moeit den ſtaat, noch' lastig huiskrakeel,
Daar elk aan and'ren gunt van zijn beſcheiden deel.
Hoe is 't er drang en druk, naar 't kracht en ſtand gehengen,
Om aan den kleinen ſtaat de ſchatting op te brengen!
Zoo gaan de bijen uit, bij zomerzonneſchijn,
En voeren honig aan van tijm en majolijn.
Hoor, hoor dat 'lustig volk, hoe gonzen zij en tieren,
Die ſnellen door de lucht en heen en weder zwieren!
Zij helpen trouw elkaâr, geen druppel gaat te leur,
En heel de landſtreek riekt van zoeten balſemgeur.
Haar nijverheid volhardt, in 't lijmen van de raten,
Die kostb'ren voorraad ſtort en bergt in digte vaten,
Eer de arme winter komt, als 't vlijtige gezin
Zich kommerloos verzorgt van 't eerelijk gewin.

Getuig het, Loeveſtein! toen de oude ſtok moest ſneven,
Wat Huig de Groot vertroostte, in 't huisſelijke leven! —
Getuig, zoo 't u nog heugt, waar Hollands liev'ling zat,
Waar hij, met gade en kroost, tot God om uitkomst bad. —
Of hangt de ſmet u aan, ten dienst der dwingelanden,
Gelijk melaatschheid kleeft aan uwe grijze wanden?
En lastert gij met hen, wier onverzoenb're haat,
Wat vrijheid eert, verdoemt en waarheid tegenſtaat?

Tot

Tot een leerzaam besluit ſta hier nog het volgende:

Ook zoo vergaat zijn huis, die, trotsch op zijn vermogen,
Geen magtiger erkent, geen hooger wil gedoogen,
Die, boven ſtaat en rang, door ijd'len waan geſtreeld,
Zijn' tijd, zijn goed, zijne eer, zijn rust zich zelv' ontſteelt.
Ach! zie zijn' overdaad, in grootsch verſierde zalen,
Wier wanden met de verw van Dou en Rembrand pralen.
De nacht viert vrolijk feest, met ſchaterend gelach;
Het ſchitterend kristal geeft hier den vollen dag,
Het bootst den gordel na van Iris rijke kleuren,
En 't edelſte metaal ſpreidt liefelijke ambergeuren.
Eene onafzienb're rij, die zich in wellust baadt,
Zit aan den blijden disch, in prachtig feestgewaad.
De ſprakelooze ſtoet van knechten en van ſlaven
Ziet elk naar oog en mond, om de eer van 't huis te ſtaven,
Zij zweven heen en weêr, en, als door tooverkracht,
Wordt, wat elk jaartij geeft, de gasten aangebragt.
De beker bruist van heil, dat heel 't gezin bejegent,
En 't vorſtelijk paleis is, of 't er ſtofgoud regent! ...
Maar wangunst woelt in 't hart, met heimelijk verdriet,
Daar de ander, meer gevleid, ook hooger eer geniet. —
't Is dubbel feest, in 't huis; — ontrouwe hurelingen
Zijn lustig bij elkaâr, en dartelen en ſpringen,
En deelen in de vreugde en tasten in het goed,
Vergastende de buurt op milden overvloed. —
De weelde ziet geen kwaad; zij ſust de bange zorgen,
De ſlaapzaal houdt ze ſchuil; zij wachten tot den morgen,
Als lijf en ziel gekweld van foltering en pijn,
Op nieuw bedwelming zoekt, om zonder angst te zijn! —

Aan het slot volgen eenige keurige dichtregelen bij het uitdeelen van eereprijzen aan menschlievenden; gelijk eene gepaste aanſpraak in proza, ter opening van het feest, voorafgaat. Ook geeft ons SIMONS, in een bijvoegſel, nog eene ſchoone dichterlijke navolging. Bloeije hij nog lang voor het bloeijend *Utrecht*, hare Akademie, en Departement *Tot Nut van 't Algemeen!*

De Feniciſche Vrouwen. Treurſpel, naar EURIPIDES, *door* P. CAMPER. *Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1823. *In gr.* 8*vo.* *f* 3-12-:

De Heer P. CAMPER, Conrector te *Zutphen*, heeft zich reeds bekend gemaakt door het uitgeven van eenige werkjes. Dat hij vlijtig blijft voortſtuderen, en de uren, die hem van zijne ambtsbezigheden overſchieten, aan de beoefening der fraaije letteren toewijdt, getuigen ook deze *Feniciſche Vrouwen*. De Opdragt van het Treurſpel is aan *Vriesland*, des Schrijvers geboortegrond, alwaar hij dit werk bijna voltooid heeft, waarover de Dichter onder anderen dus zingt:

Dit werk, u thans geboon, werd mede in u begonnen,
. . . Werd mede in u bijna volbragt.
Een andre grond ziet ja! die treurtake afgeſponnen,
Maar ook de digte vacht
Van 't lam, eens aan den Rhijn geteeld, ſchoon afgeſchoren,
Waar Seine's waterkruik de Lodewijken eert,
Wordt nimmer vreemde wol, maar blijft den Rhijn behooren,
Wijl 's Gaulers oog daarin ſteeds Neêrlands gaaf waardeert.
Zoo ga het ook dit werkje, enz.

Dat deze en dergelijke versjes, in de Inleiding en Aanteekeningen van dit werk te vinden, niet veel beteekenen, behoeft, dunkt ons, geen betoog. De Inleiding tot het Treurſpel is zevenenveertig bladzijden lang, om den ongeleerden, zegt de Schrijver, de moeite te beſparen van, tot oplosſing van het werk of van ſommige gedeelten daarvan, mythologiſche woordenboeken of andere Schrijvers op te ſlaan. Dit ſtuk is dus zeer uitgebreid, en voor ongeleerden hier en daar een beetje al te geleerd. Misſchien had de Schrijver zijnen lezer veel grooter dienst gedaan, door onder den tekst eenige opheldering van de eigennamen te geven, in zoo verre tot goed verſtand van het Treurſpel noodig was. Voor 't overige komt aan deze Inleiding de lof toe van groote naauwkeurigheid, en men zoude onbillijk zijn, indien men, bij veel gewaagds, het goede over het hoofd zag. Ten aanzien van de Vertaling der *Phoenisſae* berigt ons de Schrijver, dat dezelve geene vrucht is van jeugdige overijling, om eens te dichten, maar dat hij er gedurende meer dan zeven

ven jaren al zijne ſnipperuren aan beſteed heeft. En dit hebben wij ook kunnen merken. Want, als wij den doorgaans deftigen Tragiſchen toon, zoetvloeijendheid der verzen, en getrouwheid aan het oorſpronkelijke beſchouwen, bezit deze Vertaling, naar ons inzien, vele verdienſten. De Aanteekeningen, eindelijk, in welke CAMPER hier en daar rekenſchap van zijne vertaling geeft, eenige plaatſen van EURIPIDES toelicht en zoekt te verbeteren, ook door medegedeelde giſſingen van den Hoogleeraar WASSENBERGH, toonen, dat hij EURIPIDES ook in de grondtaal verſtaat. Over een en ander hadden wij eenige bedenkingen, gedoogde het de aard van dit Maandſchrift. Bl. 131, reg. 3 van ond., zal aan eene drukfout laboreren; anders wordt de versmaat geſchonden. Wij wenſchen den Heere CAMPER van harte toe, dat Curatoren der Latijnſche Scholen in *Vriesland*, bij vacature eener Rectorsplaats, het oog op hem mogen ſlaan. Hij heeft deze eer, al ware het alleen door dit Treurſpel, wel verdiend.

Chronologiſche Tabellen over alle vier Werelddeelen van het begin der Geſchiedenis tot op de nieuwſte tijden, benevens de noodzakelijkſte Stamlijsten, om te dienen tot een grondſlag bij het Geſchiedkundig Onderwijs. Door Dr. F. R. RICKLEFS, *Rector der Latijnſche School te Oldenburg. Uit het Hoogduitsch vertaald door* W. L. H. KÖSTER HENKE, *Taalmeester der Hoogeſchool en Onderwijzer te Groningen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In 4to.* 60 *Bl. f* 1-10-:

Tijdrekenkundige Tafelen zijn den beoefenaar der Geſchiedenis, zoo niet eene volſtrekt onmisbare behoefte, dan toch een zeer nuttig hulpmiddel ter tegemoetkoming van het geheugen. Men kent de Tafelen van PRIESTLEY en lateren, die naar GATTERER van HÜBLER, vooral de voortreffelijke van BREDOW, die ook de Letterkundige Geſchiedenis omvatten, den lateren *Atlas historique de* LA SAGE (LAS CASES), zijnde beredeneerde Chronologiſche Tafelen op eene grootere ſchaal, enz. Het voor ons liggende werkje maakt zulke groote aanſpraken niet. Het is eene eenvoudige korte aanſtipping der merkwaardigſte gebeurtenisſen, naar de

hoofdvolken tijdrekenkundig in kolommen gerangschikt, doch bij groote beknoptheid nogtans tamelijk volledig, en dus tot schoolgebruik zeer geschikt. Gelijk ieder Schrijver van Tabellen bijna zijne eigene verdeeling volgt, zoo heeft ook de Heer RICKLEFS de zijne; hij volgt grootendeels BREDOW in de oude Geschiedenis, die hij nogtans bij de Middeleeuwen verlaat. Somtijds gaat hij ook wel gewigtiger personen en gebeurtenissen voorbij, om zich aan zulke te hechten, die, onzes bedunkens, veel minder *epoque* maken. Bij voorbeeld, de veroveringen van ALEXANDER *den Grooten*, die van zelve een tijdperk uitmaken, worden voorbijgegaan, en men bepaalt zich tot den slag bij *Ipsus*, die, wel is waar, de drie Rijken van *Egypte*, *Syrië* en *Macedonië* stichtte, doch met dat alles slechts eene der talrijke omwentelingen was na den dood van ALEXANDER, den waren grondlegger der *Grieksch-Macedonische aera*. Volgens dat zelfde grondbeginsel eindigt de Schrijver het tweede tijdvak der nieuwere Geschiedenis niet met KAREL *den Grooten*, den stichter der *Frankische Monarchij*, maar met het verdrag van *Verdun* in 843, hetwelk uit de puinhoopen dier Monarchij den grond leide tot de Rijken van *Italië*, *Bourgondië*, *Lotharingen*, *Frankrijk* en *Duitschland*, en hetwelk spoedig door verscheidene andere verdragen weder te niet gedaan werd, zoodat men geenszins kan zeggen, dat de hedendaagsche Staten van *Europa* hunnen oorsprong van hetzelve ontleenen. Voor het overige loopen de tijdperken: I. *Van het begin des menschdoms tot den watervloed van Noach.* (De verhalen van MOZES worden, gelijk die der andere aloude volken, *in verdichting gehulde overleveringen en vermoedens* genoemd, *die zich echter door eenvoudigheid en waardigheid onderscheiden*, maar aan de Hebreeuwsche tijdrekening wordt niet gehecht.) II. Tot CYRUS. III. Tot den slag bij *Ipsus*. IV. Tot dien van *Actium*. V. Tot de vernieling van het Westersche Keizerrijk. Nieuwe Geschiedenis: I. Tot aan het verdrag van *Verdun*. II. Tot het einde der Kruistogten (1291.) III. Tot den dood van FERDINAND *den Katholijken* (het begin der Hervorming.) IV. Tot aan den *Westfaalschen* vrede. V. Tot de ontbinding des *Duitschen* Rijks (1806.) VI. Tot het *Weener* Congres. VII. Nieuwste gebeurtenissen. — Voor elk tijdvak staat een zeer kort overzigt van hetzelve, en achter hetzelve Stamtafelen der oude *Griekschen*, *Perzischen*, *Macedonische* Koningen, de *Seleuciden*, de *Ptolemeërs*, de *Arsaciden*, van het

ge-

geslacht van AUGUSTUS, de *Frankische* Koningen (*Merovéërs* en *Karolingers*), de *Saksische* en *Frankische* Koningen van *Duitschland*, eenige *Capetingers*, en *Plantagenets*, tot opheldering van derzelver onderlinge verwantschap, en de laatste Koningen van *Portugal*. Men heeft, door een' zeer beknopten druk, plaats gewonnen, om ook de *voornaamste* Dichters, Geleerden en Schrijvers te noemen. Maar de Vertaler, die wij onderstellen, dat bij de vermelding der *Nederlanden* wel eenige onzer geletterden bij den tekst zal hebben gevoegd, (daar toch de *Duitschers* onzen HOOFT, VONDEL, CATS en POOT niet kennen) had ook hier de misstellingen, waaraan zich vreemden ten aanzien onzer letterkundige geschiedenis maar al te dikwerf schuldig maken, wel mogen verbeteren. Zoo vinden wij op het tijdvak 1516—1600 WESENBECK, D. (Z.) JANSEN, HOOGVLIET, J. DOUSA *en Zoon*. Wie is die WESENBECK? En hoe wonderlijk staat de eerlijke martelaar van Staat, HOOGVLIET, hier tusschen den uitvinder der telescopen en den dichterlijken held, die wel twintig jaren vóór hem bloeide! In het volgende tijdvak (1600—1648) vinden wij eenen CORDAEUS SALMASIUS vermeld. Dit zal wel CORDAEUS SALMASIUS moeten zijn; en moeten wij dan onder CORDAEUS aan de Gebroeders VAN DER KOORN, of aan den *Veluwschen* Dichter CORDAEUS (die echter niet veel naams gemaakt heeft) denken? HULMERS staat onder de Dichters vóór VAN HAREN, DE KRUYFF vóór WAGENAAR, en SCHIMMELPENNINCK wordt *Grootpensionaris* genoemd; eene vertaling der vertaling van het *Fransche Grand-Pensionnaire!* — Voor 't overige is hetgeen wij nagezien hebben ons vrij nauwkeurig voorgekomen. Ook de overige werelddeelen worden niet vergeten, zelfs *China* niet sedert de oudste tijden; maar somtijds dringt de Schrijver, om plaats te winnen, de verstverwijderde Natiën van één werelddeel bij elkander. B. v. Tweede tijdvak der nieuwere Geschiedenis, 1100—1309 (bl. 34.): „ *Johannisten* en *Templiers* in *Jeru-*„ *zalem*. — *Njudschen* in *Noord-Song* in *Zuid-China*. — *Kara* „ *Kitajers* in *Kaschgar*. — *Atabeken* in *Syrië*. — *Kubo* in „ *Japan*. — *Joritomo*. — *Cyprus* aan *Vrit* (*Guy*) van *Lusig-*„ *nan*." Men ziet, hoe weinig deze gebeurtenissen onderling zamenhangen. Doch, wij hebben het reeds gezegd: eenige feilen niet medegerekend, die ligt te verhelpen zijn, kan dit boek, 't welk in een klein beslek vele zaken bevat, voor het onderwijs zeer nuttig gemaakt worden.

Historia Graecorum et Romanorum Literaria. In usum Scholarum concinnavit HENRICUS WEYTINGH, *Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor*; *Gymnasii Campensis Rector*. Hagae Comitum, apud *Viduam J. Allart et Socios*. 1822. VIII et 238 pagg. oct. maj. *f* 2-16-:

Recensent verwondert zich, dat hij nog in geen onzer Maandwerken, welke tot hiertoe onder zijn oog gekomen zijn, eenige aankondiging wegens dit, naar zijn oordeel, voortreffelijk en nuttig boekje gevonden heeft. Van tijd tot tijd heeft men, en met regt, loffelijke melding gemaakt van andere, ten behoeve der letteroefenende jeugd, uitgegevene geschriften, zoo als van verbeterde Griekſche en Latijnſche *Grammatica's* en andere ſchoolboeken, ſchoon het ons ook aan zulken, welke reeds zeer voortreffelijk waren, en waardoor, twee eeuwen lang, Geleerden van den eersten rang, ten aanzien der talen, onder ons, gevormd zijn geworden, niet ontbrak; en van dit boekje, hetwelk geene dorre kennis van talen, maar uitgebreide kennis van wetenſchappen, boeken en ſchrijvers moet bevorderen, en niet voor zulken, die zich misſchien met het onderwijs op de lagere ſchoolen alleen zullen vergenoegen, maar voor hen, die naar iets hoogers ſtreven, en tot het verkrijgen van grondige geleerdheid wenſchen opgeleid te worden, geſchreven is, is een diep ſtilzwijgen; ſchoon het, als *Compendium* beſchouwd, eenig in zijne ſoort, en, voor jonge lieden, eene vervulling van wezenlijke behoefte is. Misſchien heeft men dit ſtilzwijgen daaraan te wijten, dat men, van wege de uitgevers, verzuimd heeft, het werkje aan de *Redactie* der Maandwerken te zenden, hetwelk inderdaad een, voor hen en het vertier zoo wel, als voor het Publiek, dat alzoo weinig kennis van de uitgave bekomen heeft, ſchadelijk verzuim zijn zou, en het doel der uitgave zelve, om *algemeen* nut te ſtichten, waartoe het boekje, dat eene bijzondere onderſcheiding verdient, zoo uitmuntend geſchikt is, moest tegenwerken. Doch wellig zijn er andere redenen, waarom tot hiertoe van hetzelve niet is gewaagd. Zonder daarnaar te giſſen, willen wij er thans liever verſlag van doen, ſchoon het ook bij de *Redactie* der *Letteroefeningen*, zoo veel wij weten, niet ontvangen is, omdat wij meenen daardoor aan het Publiek een' wezenlijken dienst te doen.

Een

Een *voortreffelijk* en *nuttig* boekje hebben wij het genoemd, en dat is het: want, schoon wij uitgebreide en met regt geroemde werken van voorname mannen bezitten, welke de stof, hier voorhanden, in het breede behandeld hebben, *Non cuivis homini contingit adire Corinthum.* De gemelde werken zijn niet allen dag, noch voor elk, verkrijgbaar, en eene eerstbeginnende jeugd kan zich niet altijd en terstond zulke kostbare en aanzienlijke werken, wier *volumen* haar daarenboven zou affchrikken om ze te doorbladeren, aanschaffen. En dan nog zijn die werken niet zoo vol van voor haar nuttige onderrigtingen en aanwijzingen als het tegenwoordige, behalve dat zij, als vóór reeds vele jaren geschreven, haar van den arbeid van latere Geleerden, en van de voortbrengselen der perse, sedert meer dan éénen leeftijd, waarvan men hier een hoogst belangrijk berigt vindt, onkundig laten. Neen, onze jeugd behoeft, en is veel beter gediend met, een kort en onomslagtig overzigt, zoo als haar hier, en, zoo veel wij weten, nergens elders zoo goed, gegeven wordt. Opdat men nu, meer bijzonder, zie, wat zij hier ontvangt, wete men, dat hier, in eene zeer geleidelijke orde, van de geheele *Griekfche* en *Romeinfche* Letterkunde keurig en volledig verslag gedaan wordt; volgende de Heer WEYTINGH daarin den rang, waarin hij de oude Schrijvers zelven geplaatst heeft. — Na eene korte Inleiding over het nut der Letterkundige Geschiedenis, verdeelt zich zijn boekje in drie Hoofddeelen. Het *eerste* behandelt de *Griekfche Schrijvers*, en 1. de Dichters, 2. de Redenaars, 3. de Geschiedschrijvers en Aardrijkskundigen, 4. de Wijsgeerigen en Wiskundigen, waarachter ook gevoegd zijn de Geneeskundigen en Regtsgeleerden, en 5. de Letterkundigen, de Woordenboekschrijvers, enz. In het *tweede* Hoofddeel wordt berigt gegeven wegens de *Romeinfche Schrijvers*, eerst van die uit de zoogenoemde *gouden*, dan van die uit de *zilveren*, vervolgens van die uit de *koperen*, en eindelijk van die uit de laatste eeuwen. De *derde* Afdeeling behelst laatstelijk aanwijzing van de boeken, waarvan men zich, tot opheldering der oude Schrijveren, bedienen kan. Deze worden, van de Griekfche en Latijnfche Schrijvers elk afzonderlijk, in het breede opgegeven, en daarachter volgt eene uitmuntende lijst van de voornaamste uitgaven der oude Schrijveren, naar het *Alphabeth* hunner namen gerangschikt, en welke zoo wel de oudste of eerste, (de zoogenoemde *Editio-*

tiones Principes) en de laatſte of nieuwſte uitgaven, als die, welke het meest datgeen bevatten, wat tot het wèl verſtaan der Schrijvers dienſtig is, vermeldt. Achteraan is eindelijk eene groote uitſlaande, keurig gedrukte, Kaart, of tijdrekenkundige Tafel, naar het *model* der *Biographiſche Kaart van* PRIESTLEY, gevoegd, in welke men, met een opſlag van het oog, zien kan, in welken tijd, en hoe kort of lang na elkander, de Schrijvers, die hier weder, als *Dichters*, *Redenaars* enz., in onderſcheidene vakken voorkomen, geleefd hebben.

Uit dit verſlag kan men nu duidelijk genoeg opmaken, van hoe uitgebreiden dienst dit werkje zijn kan, om de jongd, die tot beoefening der geleerdheid wordt opgeleid, van jongs af, in alles, wat tot de Griekſche en Latijnſche Letterkunde behoort, te wijden, waaraan zij anders niet zoo gereed kennis zou kunnen verkrijgen. Wij achten derhalve, dat de Heer WEYTINGH, die voor het overige een' zeer goeden, en naar den aard van zijn onderwerp regt gewijzigden, korten en klaren Latijnſchen ſtijl ſchrijft, deze jongd ongemeen aan zich verpligt heeft, en wij hopen door deze onze aankondiging iets te zullen hebben bijgedragen tot de algemeener kennis en verſpreiding van een geſchrift, hetwelk wij in zeer veler handen wenſchen, en zelfs bejaarden Geleerden, tot kort overzigt en aanwijzing, nuttig zijn kan. Nog moeten wij niet verzuimen te berigten, dat de Heer WEYTINGH, niet vergenoegd met enkel de Schrijvers, in elk vak der Letterkunde, te leeren kennen, ook meestal zijn oordeel over elk derzelven meldt, omtrent de voornaamſten zelfs met eenige uitgebreidheid; dat men doorgaans in zijn oordeel zeer wel kan berusten, en dat ingonderheid, (wat geen der minſte verdienſten van zijn boek is) hetgeen hij wegens de oude wijsbegeerte geſchreven heeft, eene zeer goede handleiding is tot de kennis der *historia philoſophiae Literariae*.

Voor het overige: men krijgt hier, voor zijn geld, weinig papier en vele letters; want deze zijn klein, digt gezet, en echter zeer duidelijk. Het geheel heeft een zeer behagelijk voorkomen. — Aan de *correctie* komt algemeene lof toe. *Legerentur, cenſentur, arte* vonden wij op p. 93, 135, 150, voor *legerentur, cenſentur* en *arti*, en 1770 en 1748 op p. 195 en 196, voor 1470 en 1498. Andere misſtellingen zijn ons niet voorgekomen. Wij teekenen ze op, opdat zij,

zij, bij een herdruk, welken het boekje misschien meer dan eens hebben zal, althans verdient, verbeterd worden. Alsdan mag ook, op p. 84, van de uitgebreidere *Hist. philos.* van BRUCKER *in quarto*, waarvan de aangewezene kortere *in octavo* slechts het kortbegrip is, wel gewaagd, en, op p. 169, de lijst van Nederlandsche Dichters, welke met roem de Latijnsche lier hanteerden, wel verbreed worden, waaromtrent men zien kan VAN KAMPEN's *bekn. Gesch. der Lett. en Wetenschh. in de Nederll.* IIde D. bl. 265—273. Althans C. BARLAEUS, LAUR. VAN SANTEN en anderen moesten niet zijn overgeslagen. Doch vooral wenschte Recensent, dat, bij eene nieuwe uitgave, ook, ten dienste van *Godgeleerden*, gewag gemaakt werd van de Grieksche Vertalingen van het *Oude* en de Schrijvers van het *Nieuwe Testament* en derzelver voornaamste uitgaven: want waarlijk deze behoorden ook hier, gelijk de geleerde JO. ALB. FABRICIUS ze daarom, in zijne *Bibliotheca Graeca*, mede heeft opgenomen. En men mist ze hier te meer, omdat van eenige voorname Grieksche en Latijnsche *Kerkvaderen* verslag gedaan wordt. Werden hier dan ook de *subsidia Lectionis* (immers de belangrijkste) en eenig berigt wegens de *Apocrypha utriusque Testamenti* bijgevoegd, zoo zou er niets te verlangen zijn overgelaten, of het moest zijn een kort verslag ook wegens den *Hebreeuwschen Bijbel*. Maar misschien is het van den Heer WEYTINGH te veel gevergd, dat hij zulk een bijvoegsel levere. Mogt dan een ander Geleerde zich daartoe opgewekt gevoelen! Lieten de omstandigheden van Recensent, in een ruim tweeënzeventigjarigen ouderdom, het toe, hij zou er nog wel lust toe hebben; doch nu laat hij het aan anderen over. Wie het wel moge volvoeren, kan op veler lof en dank rekenen.

De Koning van gisteren. Blijspel in één Bedrijf. Vrij gevolgd naar het Hoogduitsch van S. SCHUTZE. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1823. *In kl.* 8*vo.* 44 *Bl. f* : - 6 - :

Een *nastukje*. Een paar losse studenten spelen op zeker Tooneel voor Koning en Hertog; maar merkende, dat hen hunne schuldeischers op het spoor zijn, kiezen zij, in hun tooneelgewaad, het hazepad. Op eene landhoeve stillen zij, door middel van hunne vermomming, hunnen honger en dorst, en beloven

een

een lief meisje eene landhoeve, waarop haar huwelijk wacht. De wezenlijke Koning komt nu juist op den aangang, doet de belofte geſtand, en belooft, ook voor de ſtudenten te zorgen. — Wij houden dit ſtukje met het hieronder ſtaande nagenoeg van gelijke waarde; doch zouden geen' ouzer zwervende Tooneeltroepen aanraden, hetzelve in eene Akademieſtad te vertoonen; de Studenten floten het zeker uit, en ſpeelden ligt een rolletje meê, dat aan dit Blijſpel een geheel ander einde gaf.

Over en weer. Blijſpel in één Bedrijf. Naar het Hoogduitsch van SONNLEITHNER. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1822. *In kl.* 8vo. 48 *Bl.* f :-6.-:

Mede een *naſtukje*, juist van geen groot belang, maar toch niet onaardig. Een rijk weeuwtje wacht haren onbekenden minnaar, en geeft zich, om hem uit te hooren en te beproeven, voor zijne zuster uit; dan, hij vat de kneep, en zegt haar in vertrouwen, dat de voor hem beſtemde bedrogen en hij reeds gehuwd is. Het ſlimme vrouwtje voelt al ſpoedig zijn bedrog, houdt zich nu tevreden, en noemt den man van hare keuze. Bij zijne ſpijt en angst ontdekt zij hem echter, dat ook dit bedrog is, en nu komt alles in orde. Ook de knecht en het kameniertje worden, in haast, een paar.

Pieter; of de Gevolgen der Onkunde. Een leerzaam, vermakelijk en nuttig onderrigt voor Kinderen. Uit het Hoogduitsch. Met Platen. Te Amſterdam, bij ten Brink en de Vries. 1822. *In kl.* 8vo. 189 *Bl.* f 1-10-:

Leerzaam, (want al het ongeluk van Pieter is onkunde) *vermakelijk*, (want Pieter begaat de dolſte ſtreken, en komt er altijd gekkelijk af) *nuttig* (want men beklaagt Pieter in zijn hart, en gevoelt de volle waarde van opvoeding en onderwijs) wordt dit *Kinderromannetje* met regt genoemd. Zeker is alles wat *overdreven*; maar dat hindert kinderen zoo niet, en geeft hun meerdere vroijlykheid; en wat de eindelijke teregtbrenging van Pieter betreft, is die ook wel wat *onwaarſchijnlijk*; maar „zoo kon het toch," zal het kind zeggen, en ook was het aanwijzen van de gevolgen der *onkunde* ſlechts het doel. Goed, intusſchen, dat Pieter nog te regt komt; want, men voelt het, het was waarlijk de ſchuld van Pieter niet, dat hij eens zoo dom en daardoor zoo ongelukkig was. — Wij prijzen het boekje vooral *jonge* kinderen aan.

Boekbeſch. No. XIII. zijn in eenige exemplaren twee drukfeilen blijven ſtaan:

Bl. 525. reg. 13. ſtaat *eender*, lees: *een der.*

— 537. — 3. v. o. lees: *et ejus cauſa viro cuidam docto faceſſerent negotium.*

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel voor de Jeugd. Door J. H. VAN DER PALM. *XIIde Stuk. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1822. *In kl.* 8vo. 192 *Bl. f* 1-4-:

Voor dit ſtukje gaat, even als voor het 11de, een zeer kort berigt, waarin reden wordt gegeven, waarom achter de geſchiedenis van Salomo de geſchiedenis van de ſcheuring des rijks onder Rehabeam gevoegd is. Nu is het een natuurlijk aanhangſel op de geſchiedenis van het geheele rijk onder eenen Koning. Men had het ook als eene natuurlijke inleiding kunnen behandelen op de geſchiedenis der twee afzonderlijke rijken. Dan, daar de Schrijver korter kon zijn in de behandeling der geheele geſchiedenis van Salomo, zou dit ſtukje, zonder het gemelde aanhangſel, aan de voorgaande ſtukjes minder gelijkvormig geweest zijn.

Dit ſtukje, dan, gaat van het ſlot van Davids leven tot op de ſcheuring des rijks na den dood van Salomo. Wij vonden het zeer gepast, dat, eer Davids laatſte levensdagen en uiteinde behandeld werden, deze beroemde Koning als Regent werd beſchouwd, en een algemeen overzigt gegeven van zijne verſchillende zeer merkwaardige inrigtingen en beſchikkingen. Dit geſchiedt dus in de twee eerſte Hoofdſtukken. Het eerſte derzelven gaat over Davids beſchikkingen omtrent het krijgswezen, en in deszelfs opſchrift, zoo wel als bovenaan ieder der bladzijden en in den bladwijzer, ſtaat 1 Sam. XXIII en 1 Chron. XXVII, in plaats van 2 Sam. XXIII en 1 Chron. XI. — Onder het aandachtig lezen van het onderhavige ſtukje zijn ons over dat gedeelte de meeste aanmerkingen voor den geest gekomen, waarvan wij eenige der voornaamſte kortelijk zullen opgeven.

Wat dan het opmerkelijk voorval betreft, te vinden

2 Sam. XXIII: 14—17 en 1 Chron. XI: 16—19, zoo als het op bl. 3 wordt opgegeven: hier zien wij David voor zijne geboorteſtad Bethlehem, welke door de Filiſtijnen bezet was, met zijne heldhaftige manſchap gelegerd, en zijne begeerte openbarende naar water uit een' put van die ſtad. Dit nu wordt, niet onaanneemelijk, verklaard, als ſchiet zich David alzoo, om de onverſchrokkenheid zijner manſchappen door een waagſtuk op de proef te ſtellen, en den gemeenen vijand, door de bewijzen hunner onverwonnen dapperheid, ſchrik en eerbied in te boezemen. Misſchien, echter, is het eenvoudiger, om met ſommige Uitleggers te denken, dat David niet zoo zeer zijne begeerte te kennen wilde geven om thans water uit dien put te drinken, als wel om zijne geboorteplaats van de Filiſtijnen bevrijd te zien, zoodat hij, even als in zijne vroege jeugd, weder vrij, en zoo dikwerf het hem geluſtte, zijnen dorſt met het water van dien geliefden put kon leſchen. Welke wenſch door zijne makkers niet in zijnen zin opgevat zijnde, kan men daaruit op de natuurlijkſte wijze verklaren, waarom David het water niet drinken wilde, hetwelk zij met levensgevaar hadden gaan halen.

Veel minder, intuſſchen, heeft ons bevallen de wijze, waarop de Heer VAN DER PALM terſtond daarop ſpreekt van eene ſoort van Ridderorde, of militaire orde van verdienſten, met eene ſoort van Grootmeester aan het hoofd, door David ingeſteld. Duister is de vermelding eener eervolle onderſcheiding van Davids helden, 2 Sam. XXIII en 1 Chron. XI. Dan, het vindingrijk vernuft van eenen VAN DER PALM alleen kon er eene Ridderorde van maken. Er ſtaat niets van eene inſtelling door David zelven vermeld. Het is, naar alle waarſchijnlijkheid, niets anders, dan eene lofrijke opgave en onderlinge vergelijking der voornaamſte ſtoutmoedige krijgshelden van David, door zijne tijdgenooten gemaakt en door de gewijde Schrijvers geboekt. De Grootmeester dier Ridderorde heeft zijne aanſtelling ſlechts aan eene verkeerde lezing te danken; en het is, meer dan waarſchijnlijk, dat 2 Sam. XXIII: 8 de

naam

naam van eenen man ſtaat, die uit 1 Chron. XI: 11 moet verbeterd worden, zoodat, in plaats van het door VAN DER PALM tamelijk vrij vertaalde, *die op den eerſtoel zat*, *Tachkemoni*, hetgeen dan den Grootmeester der Ridderorde zal moeten aanduiden, men behoore te lezen, *Jaſobam*, *de zoon van Hachmoni*. Zeer vernuftig is al hetgeen hier in den Bijbel voor de Jeugd en in de aanmerkingen op de nieuwe uitgave des Bijbels wordt voorgedragen; maar het is al te nieuwerwetsch, en komt in geenen deele met den aard der oude tijden en der Hebreërs overeen. Voor het overige vinden wij geene zwarigheid, om eene lezing in de oudere boeken van Samuel uit de jongere der Chroniken te verbeteren. Bij het opmaken dezer laatſten waren er nog bronnen voorhanden, die van de boeken van Samuël en die der Koningen verſchilden, en in het afſchrijven van eigene namen zijn zeer dikwijls fouten begaan.

Eindelijk komt het ons bedenkelijk voor, of de *Krethi* en *Plethi* wel vreemde krijgslieden waren. Wij neigen meer om te denken, dat David, die zoo veel hart voor zijne natie had, en van zulk eene edele en goedaardige inborst was, zijne lijftrawanten liever uit zijn eigen volk, dan uit vreemdelingen zal genomen hebben; en VAN DER PALM zelf ſchijnt er eenigzins aan getwijfeld te hebben, volgens eene noot onderaan bl. 10.

Offchoon wij nu in de opgeteekende bijzonderheden, en in eenige weinige andere, niet met den Heer VAN DER PALM inſtemmen, hebben wij echter dit ſtukje met niet minder genoegen gelezen dan de voorgaande, en wij zouden veel meer te zeggen hebben, indien wij alle die plaatſen konden aanvoeren, waarin wij hetzelve met volkomene goedkeuring, ja met bewondering gelezen hebben. Zoo hebben wij b. v. met uitſtekend welgevallen gezien, hoe waardig David verdedigd en van alle ſchijn van wraakzucht gezuiverd wordt, daar hij, bij het naderen van zijn einde, zijnen opvolger Salomo aanbeval, om toch bijzondere acht te ſlaan op Joab en op Simeï, die hij

beide in het leven geſpaard had, ſchoon zij den dood aan hem dubbel verdiend hadden, bl. 43—48.

Bijzonder heeft ons bevallen de geheele voordragt van Salomo's geſchiedenis. Alles, daartoe betrekkelijk, is keurig en in eene gemakkelijke orde voorgedragen. Overheerlijk ſchoon is de beſchrijving van Jehova's verſchijning aan Salomo in eenen droom, bl. 52—54, zoo wel als van de inwijding des Tempels, bl. 108—117, en van het zoogenoemde eerſte regt van Salomo, bl. 66—70. Over het geheel genomen, heeft de kundige en bevallige Schrijver, in zijne korte beſchrijving van Salomo's leven, verdienſten, inrigtingen, alsmede over zijn laakbaar gedrag in zijnen ouderdom, veel meer bijgedragen tot het regte verſtand van dat alles, dan men uit vele en geleerde *Commentarïen* zou kunnen bijeenbrengen.

In het laatſte Hoofdſtuk, waarin de ſcheuring des rijks uit het ware oogpunt beſchouwd en in een juist daglicht geplaatst wordt, heeft op bl. 182 onze opmerking getrokken eene ſoort van politieke leering, bij gelegenheid van de gegronde klagten over de lasten des volks: „Dat er in dit beklag ook veel overdrevens plaats had, is niet minder waarſchijnlijk; of men zou de taal eener misnoegde en opgeruide menigte niet moeten kennen, en onnoozel genoeg zijn, om voor goede munt aan te nemen, wat men met veel ophef op den voorgrond zet, als men ſtaat naar verandering van zaken. Maar al was nu al het misnoegen billijk geweest, en al had men van het drukkende der lasten niet te breed opgegeven, was het dan verſtandig, was het eerlijk en deugdzaam, was het waarlijk volkslievend gehandeld, de opheffing dier bezwaren aldus te eiſchen, en daarvoor burgerlijke verdeeldheid, ſcheuring en omwenteling te maken? Neen voorzeker! want zoo kiest men, helaas! het grootere kwaad voor het geringere."

Ver-

Verdediging van het Goede der Negentiende Eeuw, tegen de Bezwaren van den Heer Mr. I. DACOSTA, *door* N. G. VAN KAMPEN.

Die zonderling wezen wil, zoekt flechts 't geen hem gelust; hij is in opftand tegen alle gezond verftand.

SALOMO.

Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1823. *In gr.* 8*vo.* *IV*, 107 *Bl.* *f* 1-4-:

Als bij een' helderen hemel en frisfchen voor-den-wind zeilden wij daarheen, vol vrolijkheid en moed over de gemaakte vorderingen in kennis, ware befchaving, en liefderijke beoordeeling der groote belangen van den mensch; toen eensklaps de kreet ontftond, dat wij geheel van den koers af waren, en gevaar liepen, binnen kort op eene of andere klip, ja op honderd tevens, te morfel geftooten te worden. Elk loopt verbaasd op het dek, en vraagt den rustverftoorder naar de reden van zijnen angst; maar deze blijft flechts uit al zijne magt fchreeuwen en tieren als een bezetene. Bezadigde lieden, die de vaart verftaan, lagchen welhaast om zijne dolzinnigheid, en meenen, dat men hem flechts aan zijne magtelooze woede moet overlaten, hem op zijn best flechts een hartig woord over zijne oproerigheid toeduwende; maar anderen zijn zoo langmoedig niet, en de beweging, welke het inderdaad onder den grooten hoop fchijnt te maken, haalt eindelijk zelfs dezen en genen der eerften over, om het ijdele en befpottelijke van alle bijzondere vrees als met den vinger aan te wijzen. Onder dezen behoort de Heer VAN KAMPEN, door zijne fchriften algemeen onder ons bekend; een man van uitgebreide kunde, van bijzondere gemeenzaamheid vooral met de ftaat- en letterkundige gefchiedenis van het nieuwere Europa en den tegenwoordigen tijd, van zoodanige onpartijdigheid, zucht tot waarheid en brandenden ijver voor regt, deugd en Godsdienst, en tevens zoo vlug, levendig en krachtig in het voeren der penne, als

er slechts weinigen gevonden worden. Hij, derhalve, schijnt een der meest bevoegden. In dit oordeel zijn wij door zijn boekje bevestigd; en, zonder iets te kort te doen aan andere geschriften, die, voor zoo veel wij ze kennen, elk zijne verdienste hebben, zullen wij ons dus bepalen tot verslag van dit eenige. Wij doen dit te liever, omdat over het blaauwboekje, dat op zichzelve niets beduidt, maar om de onderwerpen, om den hoogen toon en andere bijkomende oorzaken ligt hier of daar nadeelig zou kunnen werken, in ons *Mengelwerk* reeds mede het een en ander gezegd is, en nog verder gezegd zal worden. Recensiën zijn toch eigenlijk voor grondiger werken bestemd; en waar zal nog de vlood ophouden, daar wij reeds eene *Toelichting* van Vader BILDERDIJK en eene uitbreiding (over de *Vaccinatie*) van Broeder CAPADOSE zien aangekondigd? Ach! welligt de hemelsche heirmagt, door onzen man voorspeld, en als donder en storm opkomende, om.... het vaartuig midden in zee te brengen?... of om het te verbrijzelen, en de uitverkorenen alleen gelukkig aan land te slingeren? Ja, waarschijnlijk het laatste; en dus, lezer en vriend, stoot het bootje niet af, dat goede menschen u nog aanbieden! het heet: *oude, beproefde waarheid.* Zoo heet het.... of het zulks ook is, willen wij nu, als door vergelijking, eens even gaan zien.

In een Iste H., *Algemeene Bedenkingen*, toont de Schrijver het onwaarschijnlijke en onwaarachtige, dat aan deze eeuw *niets* goeds zou zijn; voorts werpt hij zelf eenen blik op de ongunstige zijde, die van meer kennis, dan bij DA COSTA, getuigt; maar toont aan, hoe geheel anders, dan deze, de Heiland der wereld omtrent de Sadduceërs, Samaritanen en Tollenaars verkeerde, slechts omtrent de hoogregtzinnige Pharizeërs gestreng en somtijds scherp uitvarende.

In het IIde H., *Godsdienst*, wordt aangewezen, dat DA COSTA Godsdienst en Godgeleerdheid met elkander verwart, en eenen ijver voor bijzondere punten van de laatste terugwenscht, die slechts vruchtbaar was in baat

en

en vervolging, bij de oudſte kerk onbekend, en thans, Goddank! ook weêr door gematigdheid vervangen. Er behoort al zeer veel toe, om over die ſtukken met grond te oordeelen; en de ondervinding leert althans, dat er uitmuntende Christenen waren, die aan geene Praedeſtinatie geloofden. . . . . .

In het IIIde, *Zedelijkheid*, toont hij, dat VOLTAIRE enz. niet tot onze eeuw behooren; dat het verder aangevoerde ook geen ſteek houdt; er bijvoegende, dat, om het kwade, toch ook het goede niet moet voorbijgezien worden — mindere onmatigheid en onordentelijkheid, minder twist en beuzelarij in de kerk, meer zorg voor de lagere ſtanden en blijvende milddadigheid.

Bij IV, *Verdraagzaamheid en Menſchelijkheid*, geraakt de Schrijver welhaast in vuur, doende zien, dat, helaas! de verdraagzaamheid nog op verre na zoo algemeen niet is, maar onze mede-Protestanten vooral van het tegengeſtelde ginds en elders nog zeer veel te lijden hebben, en tevens vragende, of dan de vreedzame zamenwoning van verſchillende aanhangen in ons land onverſchilligheid omtrent wezenlijken Godsdienst heeft voortgebragt? Bij de menſchelijkheid vooral rijst die toon nog hooger, daar DA COSTA den wreeden PHILIPS ſchijnt te willen verſchoonen, en de *Spaanſche Cortes* ſchandelijk verguist, welke VAN KAMPEN daarentegen als het bewijs aanvoert, dat de Jakobijnſche ongeregeldheden geen noodzakelijk gevolg van volksinvloed op de regering zijn. Vooral ſtaat hij ook ſtil bij den ſlavenhandel. Doch wij hadden wel gewild, dat hij zich hier tot het beginſel bepaald had, en althans geene berigten had aangevoerd, die welligt niet zeer algemeen gegrond, en althans door lieden, welke de koloniën zagen, niet eenparig erkend zijn. De ſlavernij is uit haren aard ongeoorloofd, en voert onvermijdelijk tot misbruik; de ſlavenhandel nog veel meer. Dit is genoeg: het lot van velen moge dan zoo dragelijk zijn, als het wil.

V. *Schoone Kunſten.* Is onze eeuw wijsgeerig, dan moet zij wel bijna min voor de ſchoone kunſten zijn ge-

ſtemd. Ondertusſchen bloeit onze ſchilderſchool, heeft Italiē groote beeldhouwers, rijst nog menige ſchoone kerk op, (*) heeft Duitschland een' SCHILLER en GÖTHE in het treurſpel. Van onze poëzij moetende ſpreken, vindt hij gelegenheid, de donkere uitdrukking van DA COSTA hieromtrent in een..... waarlijk niet ſchoon licht te plaatſen.

VI. De *Wetenſchappen* komen met allerlei ontdekkingen en vorderingen te voorſchijn, om haren bloei luisterrijk te handhaven; en wat van derzelver verkeerde rigting gezegd wordt, dat blijkt ook al niet veel om het lijf te hebben.

VII. Blijven de volken dan altijd kinderen? Als de Koningen herders genoemd worden, beduidt dat ook, dat zij met hunne onderdanen als met het vee mogen omſpringen? Kan een ſterfelijk, broos en vaak ondeugend mensch ooit geheel in de plaats van God zijn? Was Nimrod iets beters dan een gelukkig ſoldaat? Maakte God niet zelf een verbond met zijn volk Israël? Gaf Hij het geen voorſchrift, zoo het ooit een' zigtbaren Koning wilde? En zoo al verder; voortreffelijk, ook omtrent den Koninklijken meineed.

VIII. *Geboorte* ſtaat niet gelijk met verdienſte, op zijn best met *talent*, eerst waarde verkrijgende door het goed gebruik, enz. enz.

IX.

(*) Wij kunnen niet voorbij, hier eenige regels van den vernuftigen ROEMER, in zijne *Voordeelen van den Geest der Eeuw*, aan te halen: Zoo het al op andere landen toepaſselijk mogt zijn (zegt hij), dat er meer voor de weelde wordt gezorgd, dan voor den Hemel (dit had DA COSTA bijzonder van de Bouwkunde beweerd): op ons vaderland is dit niet toepaſselijk. Een felle brand vernielt, in Neêrlands hoofdſtad, het prachtige Kerkgevaarte der Lutherſchen: de milde hand, aangemoedigd door godsvrucht, opent zich tot dadelijk herſtel. Weldra zal hetzelve in nieuwen luister, ja misſchien nog ſchooner dan voorheen pralen. — Een felle brand verteert Amſtels Schouwtooneel, en, na vijftig jaren, is eene houten hulploods nog Amſtels ſchouwburg!

IX. *Publieke Opinie.* Wat DA COSTA op rekening van deze, volgens den Bijbel, ſtelt, was het werk der Koningen, der priesters, of van een ſlaafsch gemeen. Wanneer de mensch onpartijdig over algemeene zaken oordeelt, oordeelt hij, althans in het zedelijke, meestal regt. Het is beter, hem te leiden, dan te dwingen.

X. *Onderwijs*, werd zelfs door vreemdelingen geprezen; zoo het nog fouten heeft, men zoekt die te verbeteren; zucht tot verduistering en verſlaving ſlechts kan het tegen zijn.

XI. *Vrijheid en Verlichting.* „ Het is bijna noodeloos, hier een woord tot weêrlegging te bezigen, want „ de Heer DA COSTA ſlaat in dit hoofdſtuk volkomen „ tot ratskallen over. In den *paroxysmus* zijner ijlende „ koorts, die zich naar mate hij ſchrijft ſchijnt te verheffen, ziet hij „ den ſchavotdood en de afſchuwelijkſte „ vervolgingen, overal waar de zoogenaamde Liberalen „ meester zijn, en beſpotting, heimelijken laster en „ *verraderlijken moord*, overal waar zij het nog niet „ zijn, maar het door middel van allerlei geheime of „ ſchijnweldadige verbindtenisſen, zamenſpanningen, lisſten en begoochelingen trachten te worden." Arme „ man! zoo heeft dan uw leermeester u zijne zwartgalligheid ingeſtort, en u dezelfde ſpoken doen zien? In „ de kinderen ziet gij duivelen, en in de meerderheid „ uwer landgenooten beulen en ſluikmoordenaars! — Doch „ hij zoo wel als zijn Meester kunnen zich gerust ſtellen. De eer der vervolging zal hun niet geworden." VAN KAMPEN zegt echter nog menig bondig woord ter weêrlegging; maar wij kunnen hem niet overal volgen.

XII. *Beſluit.* „ DA COSTA leert duidelijk een *lijdelijk* Christendom, waarin de mensch niet werken mag, „ uit vrees van de Voorzienigheid vooruit te loopen, en „ 't welk op elke bladzijde der Evangeliën, die werkzame menſchenliefde verlangen, wordt tegengeſproken." — Ook VAN KAMPEN eindigt met eene ſoort van aanſpraken, die echter vrij wat beſcheidener en verſtandiger luiden, dan die van DA COSTA.

Wij hebben op deze wijze eenig denkbeeld van den rijken inhoud zijns geschrifts, waar het pas geeft door gezonde uitlegkunde gestaafd, pogen te geven. Het is echter zeer gebrekkig. Wij raden elk, die belang in de zaak stelt, zich hetzelve aan te schaffen. Dat het boven alle berisping verheven is, beweren wij niet. De bijzondere ingenomenheid van VAN KAMPEN met de, nu gevallene, *Cortes*, hunne bedoelingen en gedragingen, is eenigermate een persoonlijk gevoelen, dat hier slaauwer had mogen uitkomen. Ten aanzien der bemoeijing van' hoogere standen met allerlei bezigheid wäre iets toe te geven geweest, daar inderdaad zekere strekking, om alles naar zich te halen, bij hen bestaat, die, in welke betrekking ook, boven anderen staan. Dit, bij gelegenheid van het verhandelde over MANUEL, van geregtsdienaars en dergelijken met verachting gesproken wordt, kunnen wij ook niet goedkeuren: hoe min beminnenswaardig wij zulken post achten, elk lid der maatschappij, die zijne, onmisbare, taak wèl volbrengt, is ... mensch. Meer zouden wij kunnen aanwijzen, en inzonderheid nog veel zeggen, wat door den Schrijver niet gezegd is. Wien verwondert dit, bij een zoo ruim en onbepaald veld, tegen zulk een wonderlijk mengsel van halve wetenschap en onbesuisde drift, van magtspreuken en uitroepingen, die aan het verstand naauwelijks een vast punt, om daarvan uit te gaan, aanwijzen, en aan het hart wonde op wonde, van spijt en verontwaardiging, toebrengen? Wien verwondert dit, de kortheid des tijds in aanmerking genomen zijnde? Ja, waarlijk, kon DACOSTA deze verschooning aanvoeren, zijne allerjammerlijkste oppervlakkigheid zelve zou genade vinden, die nu bij een' Doctor in twee faculteiten, geroemd als een wonder van belezenheid en wetenschap, tot de opvallende onbegrijpelijkheden behoort. Neen, zoo de oude ultra-regtzinnigheid, in staat- en kerkzaken, door zulke handen te verdedigen ware geweest, zij zou wel niet zoo deerlijk in verval zijn geraakt. Als een reus staat de edele VAN KAMPEN naast dit dwergje. Als een engel des lichts, gloeijende van hemelsch vuur,

en

en waarlijk sterk in den Heer (Zijn woord en geest), schijnt hij de valsche en dikwijls helsche flikkeringen, die zijn tegenstander als 't ware stuiptrekkend uitschiet, volkomen doof. En wie hier, in het algemeen, nog vragen kan, wie gelijk heeft, dien zouden wij, zoo wij ooit BILDERDIJK of DA COSTA wilden navolgen, gerust tot de domkoppen, de weetnieten en de wezens zonder hart en zonder gevoel, ja naar een Verbeter- of Gekkenhuis verwijzen.

Vraagboek over de Wet der tien Geboden, het Gebed des Heeren, en de twaalf Artikelen des Geloofs, door ASSUERUS DOIJER, *Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij* H. A. Doijer. 1822. *In kl.* 8vo. 128 *Bl. f* :-6-:

Invallende Gedachten, (door en bij dezelfden.) 1823. *In kl.* 8vo. 61 *Bl. f* :-10 :

No. 1 is een doelmatig boekje tot onderrigt in de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, in hetwelk de leerling voorondersteld wordt te vragen, en de leeraar antwoordt. De antwoorden zijn doorgaans wat lang, waaromtrent zich de Eerw. Steller in het voorberigt zelf verontschuldigt. Bij ieder der tien Geboden wordt het meerdere en voortreffelijke in de Zedeleer van Jezus telkens en zeer oordeelkundig opgegeven. Het *Onze Vader* wordt mede verstaanbaar en goed behandeld, zoo ook de Geloofsartikelen. Hier, echter, kan de Schrijver op zoo algemeenen bijval niet rekenen; wij voor het minst zouden hier en daar wel iets veranderen of uitzonderen. Het spijt ons, dat daardoor het nuttige boekje voor het talrijkst Protestantsch Kerkgenootschap onder ons minder bruikbaar is. Het denkbeeld, om juist naar die leiding te onderrigten, willen wij niet afkeuren: de Wet, het Gebed des Heeren, en de XII Artikelen, voorheen aan ieder kind bekend, geraken dikwijls bij het onderwijs te zeer vergeten. Ieder Godsdienstleeraar zal met genoegen dit boek-

boekje eens inzien, en bij zijn onderwijs bij de hand houden.

No. 2 is van denzelfden Schrijver. Het nut, van zijne *invallende gedachten* aan te teekenen, en die te onthouden, wordt in de inleiding in velerlei opzigt aangewezen, en de Eerw. DOIJER levert uit zijnen voorraad deze proeve. Wij kiezen, tot een staaltje, dit viertal:

„ Liever wil ik de aanbiddelijke Voorzienigheid erkennen, daar zij *niet* werkt, of liever niet *schijnt* te werken, dan ontkennen, daar zij *wel* werkt."

„ In den droom kan ik mij niet herinneren mij ooit verwonderd te hebben."

„ Waarom zijn alle menschen Doktoren? — Ook om deze reden, omdat alle zieken klagers zijn. Zij verhalen aan allen, alsof die Geneesheeren waren, naauwkeurig alle de omstandigheden van hunne ongesteldheid. — Komt het u dan vreemd voor, dat dezen, als Doktoren aangesproken zijnde, zich verpligt achten, ook als zoodanigen te antwoorden?"

„ Klaag niet bij de opgaande zon, dat zij weder zal ondergaan; maar dank God bij de ondergaande zon, dat gij haar licht hebt mogen aanschouwen."

Men ziet alzoo, dat dit *allerlei* het nadenken opwekken, en zijne nuttigheid hebben kan.

Apothekers Woordenboek, of uitvoerig Zamenstel der Apothekerskunst en daartoe voorbereidende Wetenschappen, in eene alphabetische orde, door JACOB VOSMAER, *M. D., Hoogleeraar te Utrecht. Iste Deel. Met Platen. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1822. *In gr.* 8vo. *XII*, 617 *Bl. f* 5-4-:

Goede Woordenboeken zijn voor de bevordering der wetenschappen van groote waardij. Zij zijn toch (vooral dan, wanneer derzelver inhoud meer dan louter *historisch* is) niet slechts de magazijnen der reeds verzamelde kundigheden, maar ook de bewaarplaatsen van het verspreide zaad,

zaad, waaruit wij den oogst van nieuwe kennis mogen verwachten. Zij geven een gemakkelijk overzigt en kort begrip van de wetenschap, waaraan zij zijn toegewijd; en, daar zij niet in den vorm van een systhema zijn gedrongen, zijn zij zoo wel de beste hulpmiddelen des geheugens, als het geschiktst tegenwigt van eenzijdige stelselmatige *compendia*. Het vervaardigen van zulke Woordenboeken verdient te meer aanmoediging, naarmate de arbeid, aan dezelve besteed, grooter, en het loon van dien arbeid geringer pleeg te wezen. Het is dan ook eene verblijdende opmerking, te zien, dat mannen van verdiensten zich de ondankbaarheid van zulk een' arbeid getroosten, en aan het verlangen, om anderen nuttig te zijn, de begeerte naar lof weten op te offeren; en wij verheugen ons uit dien hoofde, zulk een werk te kunnen aankondigen van een bekwaam en kundig Hoogleeraar in ons Vaderland. Het voor ons liggend Woordenboek van den Hoogleeraar VOSMAER is zijn oorsprong aan de opmerking verschuldigd, dat de Apothekersstand onder ons in wetenschappelijke beschaving bij die van naburige landen verre ten achtere ligt, veroorzaakt door het gebrek aan een wetenschappelijk leesboek in onze landstale, waarin de weetlust meer bevredigd wordt, dan in een beknopt handboek, en dat door meerdere uitvoerigheid meer aanleiding geeft tot verder nadenken en onderzoek. Met het doel, om dit gebrek te verhelpen en aan die behoefte te voldoen, schreef hij dit werk, dat zich over den ganschen omvang der Apothekerskunst en daartoe betrekking hebbende wetenschappen, inzonderheid Kruid-, Natuur- en Scheikunde, zoude uitstrekken, en de volgende hoofdonderwerpen bevatten: I. Grondbeginselen der Natuurlijke Historie, Natuur- en Scheikunde, Waren- en Apothekerskunst. II. Verklaring der kunstspraak en kunstwoorden, in die wetenschappen en kunsten gebruikelijk, voornamelijk in de Kruid- en Scheikunde. III. Beschrijving der Geneesmiddelen, Natuurlijke Historie, natuur- en scheikundige beschouwing van dezelve, met toepassing op de Apothekerskunst. IV. Beschrijving der voornaamste scheikun-

kundige en pharmaceutische werktuigen, door afbeeldingen der minstbekende opgehelderd.

Wij bezitten hier het eerste Deel van des Schrijvers arbeid, en wel tot de letter D ingesloten, en erkennen gaarne, dat het tot dusverre aan het opgegeven plan en doel allezins voldoet, ja dat de volledigheid der behandelde artikelen bijna niets te wenschen overig laat.

Drie hoofdverdiensten zijn het, waardoor dit geschrift bijzonder uitmunt: vooreerst duidelijkheid en volledigheid in de behandeling, ten tweede onpartijdigheid in de voordragt van verschillende gevoelens, en, wat wij in de eerste plaats hadden moeten noemen, vrij volledige Litteratuur. Vooral dit laatste zet aan dezen arbeid eene bijzondere waarde bij. De Litteratuur is hier niet, zoo als doorgaans geschiedt, als bijwerk behandeld, maar de artikelen zijn over 't algemeen historisch bewerkt, zoodat men een geschiedkundig overzigt heeft van de voortgangen der kunst, en, terwijl men met den tegenwoordigen staat der wetenschappen, welke met de Apothekerskunst in betrekking staan, bekend geraakt, ook tevens derzelver vroegere gedaante kennen leert. De Schrijver toont dus zijn onderwerp volkomen meester te zijn, en levert wat meer, dan die armzalige voortbrengselen van oppervlakkige en dorre *Journaalgeleerdheid*, welke door vele *Doctores umbratici* met zoo veel ophefs wordt uitgevent. Wij kunnen het niet genoeg herhalen: alleen *historische studie* is de grondslag van alle ware, grondige geleerdheid, en zonder de kennis der geschiedenis eener wetenschap is noch aan hare volmaking, noch aan hare juiste toepassing te denken.

Men ziet, dat men hier iets meer heeft dan een gewoon Woordenboek; maar het was ook des Schrijvers oogmerk, iets meer dan dat, en wel bepaaldelijk een leesboek voor Apothekers, te vervaardigen, hetwelk dienstbaar kon zijn aan hunne wetenschappelijke vorming. Gaarne zouden wij 't een en ander afschrijven, om ons gunstig oordeel te staven; dan, wij gevoelen ons belemmerd in de keuze, en vergenoegen ons, den lezer tot het werk zelf-

zelve te verwijzen. Uitſtekend zijn bovenal de artikelen *alkali*, *alkohol*, *aluin*, *aluinaarde*, *ammonia*, *apothekerskunst* (wat echter te dezer plaatſe omtrent HIPPOCRATES gezegd wordt, komt ons voor 't minst onwaarſchijnlijk voor, vooral om de eenvoudigheid der *materies medica*, zoo wel van HIPPOCRATES zelven, als van de *Cnidiërs*); *areometer*, *arſenikzuur*, bijzonder belangrijk voor de *medicina politica*; *dampkring*; *delfſtoffen*, *dieren*, (dit laatſte wat uitgebreid voor het hier voorgeſtelde doel.) Het artikel *dampkring* levert eene proeve op van des Schrijvers onpartijdigheid in de voordragt van uiteenloopende gevoelens. Het zou niet moeijelijk zijn, eenige *deſiderata* op te teekenen, zoo als het gemis eener opgave van *antidota* bij de artikelen *bilſenkruid*, *bitterzoet*, *blaauwzuur*; drukfouten, zoo als ἐξυμεδ voor ἐξυμελ; onnaauwkeurigheden, zoo als de rangſchikking der tanden onder de *beenderen*, enz.; dan: *ubi plura nitent etc.* Liever willen wij ons verſlag van dit voortreffelijk boek met des Schrijvers wensch beſluiten, dat zijne pogingen, om aan een belangrijk gedeelte zijner kunstgenooten, eenen achtingwaardigen ſtand in de maatſchappij, nuttig te wezen, den Goddelijken zegen mogen ervaren.

Specimen therapeuticum de Mercurio dulci. D. i. *Geneeskundige Proeve, over het gebruik van den zoeten Kwik in de Ziekten der Kinderen; door* C. F. R. OCKERSE. *Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1823. *In gr.* 8*vo.* 86 *Bl.*

Het algemeen bekende over het gebruik van den zoeten kwik in de ziekten der kinderen, in eene geregelde orde voorgedragen. Ongaarne misten wij hier deszelfs aanprijzing in wormziekten. Als akademiſche proeve, draagt deze brochure blijken van de ſtudie en vlijt des jeugdigen Schrijvers.

De

De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw van Mr. I. DA COSTA, *toegelicht door Mr.* WILLEM BILDERDIJK. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1823. *In gr.* 8vo. 66 *Bl. f* :-16-:

Beſtrijding der Vaccine of de Vaccine aan de beginſelen der Godsdienst, der Rede en der ware Geneeskunde getoetst. Door ABRAHAM CAPADOSE, *Med. Doct. Te Amſterdam, bij* C. G. Sulpke. 1823. *In gr.* 8vo. *XVI*, 220 *Bl. f* 2-8-:

Het was natuurlijk te verwachten, dat de geest van duisternis, dwaasheid en onverdraagzaamheid, wien de ſekte, aan wier hoofd BILDERDIJK zich bevindt, met zoo veel ijver huldigt, zich niet zou laten betoomen of verbeteren door de zoo gegronde en met zoo veel gematigdheid voorgedragene wederleggingen van VAN KAMPEN, HABEKENS en andere brave voorſtanders der ware *liberaliteit*. Of zou het mogelijk zijn, dat een hoop dweepers of huichelaars, die waant of voorgeeft voor de zaak der Godheid in het ſtrijdperk te treden, een enkel oogenblik luistert naar de ſtem van achtingwaardige burgers, die hen tot pligt en rede trachten terug te roepen? Neen, gewis niet! De ondervinding van alle tijden heeft geleerd, dat er geen hardnekkiger, geen onverbeterlijker kwaal beſtaat dan het *fanatismus*, en geen rampzaliger lijder dan de dweeper, die alle middelen, hem toegediend, verſmaadt, en zijnen geneesheer als zijnen grootſten vijand beſchouwt. Geen wonder, derhalve, dat er weder een paar nieuwe vruchten van den boom des kwaads tot rijpheid gekomen zijn! — echte Sodomsappelen, van buiten de frischheid en den geur van den Godsdienst vertoonende, maar van binnen enkel ſtank en verrotting; Sodomsappelen, indien mogelijk nog wranger en bitterder, dan die dezelfde ſtam reeds vroeger heeft voortgebragt. Hoezeer wij dus de gematigdheid der beſtrijders van

van DA COSTA's Kruisschrift hoogelijk roemen, en den gemoedelijken toon, door hen gevoerd, ter overtuiging zeer geschikt rekenen, maakt echter de sekte zich in de beide stukken, tot wier beoordeeling wij zoo straks zullen overgaan, aan zoo veel nieuwe en ongehoorde buitensporigheden schuldig, dat wij haar zoo veel toegevendheid niet langer waardig rekenen, en haar (de Lezer vergeve het ons) op denzelfden voet zullen behandelen, als zij al, wie ware verlichting liefheeft en aankweekt, behandelt. Men zegge niet, dat BILDERDIJK, DA COSTA, of CAPADOSE, door genie of geleerdheid onze achting verdienen: zoo veel te erger, zoo veel te schuldiger, zoo veel te strafwaardiger zijn zij, wanneer zij verstand en kunde opzettelijk misbruiken tot vestiging en uitbreiding van het rijk der duisternis. Op hen is in volle kracht het gezegde toepasselijk: *Die geweten zal hebben, en niet gedaan, die zal met dubbele slagen geslagen worden.*

Beginnen wij met het geschrift van BILDERDIJK, het oudste en tevens het minst ongerijmde van beide. Immers schijnt aan den aanhang, altijd zoo rijk en zoo vruchtbaar in *paradoxen*, deze *paradox* bijzonder eigen te zijn, dat de Leerlingen niet tevreden zijn, of zij moeten het in dwaasheid van hunnen Meester winnen. Gelukkig, dat het getal dier krankzinnigen zoo gering is, en dat er, God zij gedankt! nog geene reden bestaat, om het geringste geloof te slaan aan de waarheid der spreuk, door BILDERDIJK aan het hoofd van zijn boekje geplaatst: *Vreest niet; want die bij ons zijn, zijn meer dan die bij hen zijn.* Neen, BILDERDIJK! gij hebt u allergeweldigst misrekend. Want, zoo dit woordje *meer*, in uwen geest, *meer in getal* beteekenen moet, dan is niets leugenachtiger. Immers aan uwe zijde staan slechts eenige weinigen, die gij door uw voorbeeld en lessen bedorven hebt; aan de onze daarentegen de geheele Natie, die zich met verontwaardiging verheft tegen uwe leerstellingen, en uwe magtspreuken belacht. En is het uwe bedoeling, dat uwe partij *meer in magt en aanzien* is dan de onze, dan is uw misslag even duidelijk. Het is, helaas! maar al te

waar, dat vele aanzienlijken en magtigen der aarde, openlijk of bedektelijk, een aantal uwer gevoelens aankleven, en den geest der middeleeuwen bijzonder gaarne herſteld zouden zien; maar op de goedkeuring van Hem, wiens magt boven alles is, kunt gij toch waarlijk niet rekenen.

Doch komen wij ter zake, en beſchouwen wij het werk wat van nadèrbij, opdat de Lezer zelf oordeele, en ons niet van partijdigheid verdacht houde. Doch hiervoor behoeven wij eigenlijk niet te vreezen. De Inleiding zelve, die toch ieder (al ware het uit bloote nieuwsgierigheid) ligt inziet, levert reeds de ondubbelzinnigſte blijken op van de verregaande onbeſchaamdheid des Schrijvers, die geen oogenblik aarzelt, zijne Lezers te verzekeren, *dat* DA COSTA *een zachten en bij jonger leeftijd welvoegenden toon gevoerd heeft (?!) doch die echter den kitteloorigen domkoppen, naar het blijkt, nog te hard is.* Die kitteloorige domkoppen zijn niemand anders dan VAN KAMPEN en de overige beſtrijders van DA COSTA's leer, wier ſchriften een weinig vroeger afgeſchilderd worden, als *gelijkt met het echte merk van dat Liberalismus, dat thands het baldadigſte oproer tegen alle gezag tot leus of tot masker ſtrekt.* Het was natuurlijk, dat de Schrijver het verre beneden zich rekende, de gevoelens dier baldadige oproerlingen nader te onderzoeken en opzettelijk te wederleggen. Hij vond het veel meer overeenkomſtig met zijne waardigheid, en tevens veel gemakkelijker, ons nog wat opgewarmde kool te leveren, en, zonder te vragen naar hetgeen al of niet genoegzaam was wederlegd, zijne *conſideratiën* bij die van zijnen Vriend te voegen in een zevental Afdeelingen, waarvan de eerſte over den *Godsdienst*, de tweede over *Zedelijkheid en Onderwijs*, de derde over *Verdraagzaamheid en Menschlievendheid*, de vierde over de *Schoone Kunſten*, de vijfde over de *Wetenſchappen*, de zesde over de *Conſtitutiën*, en de zevende over de *publieke Opinie*, *Vrijheid en Verlichting* handelt. Het kan natuurlijk ons oogmerk niet zijn, om elke dezer Afdeelingen uitvoerig te wederleggen. Want *voorerst* laat de plaats, die ons vergund is, dit geenszins toe;

ten tweede is dit reeds genoegzaam door anderen geſchied, wier aanmerkingen (waarvan de herhaling onnoodig is) evenzeer Mr. W. BILDERDIJK als Mr. I. DA COSTA betreffen. Wij bepalen ons dus liever tot eenige losſe aanmerkingen, en het aanhalen van enkele plaatſen, waaruit de ſchoone geest, die den Schrijver bezielt, blijken kan.

Wij beginnen dan met het artikel *Godsdienst*, in welks aanvang de Schrijver al aanſtonds het ſpoor geheelenal bijster is, en vergeet, dat hij niet over de bezwaren tegen den geest van *ons Vaderland*, maar van *de tegenſtrijdige Eeuw* handelen moet; eene aanmerking, (om dit in het voorbijgaan te zeggen) die op een zeer aanzienlijk gedeelte van dit geſchrift toepaſſelijk is. BILDERDIJK geeft ons, namelijk, een *excerpt* uit zijn *hiſtoriſch Collegie*, waarin hij, ouder gewoonte, doch zonder eene enkele bewijsplaats aan te voeren, het zeer op BARNEVELD en de *Remonſtranten* geladen heeft. Wij wagen het niet, dit oud geſchil te beſliſſen; maar beſchouwen die beſliſſing ook als volſtrekt onnoodig, en betuigen niet in te zien, in welk verband de regtzinnigheid van Prins MAURITS of de ketterij van OLDENBARNEVELD zoo kunnen ſtaan tot de voorgewende ongodsdienſtigheid en zedeloosheid onzer tegenwoordige Landgenooten, veel min tot die van gansch *Europa*. Wij begrijpen even min, wat den Heere BILDERDIJK aanleiding gaf, om, op bl. 50, met verkrachting van waarheid en gezond verſtand, de volgende beſchuldiging tegen zijne Landgenooten uit te braken: *Wat Godsdienst is, of kan er zijn, waar de allergruwlijkſte ontucht, waar Sodom en Gomorra voor beven zouden (?!), een ſpel is; waar men de Echt (door d' Almachtige tot een heilig beeld van Chriſtus vereeniging met zijne Kerk geſteld) tot een nietigheid maakt; waar men Echtgenooten willekeurig van elkander ſcheurt?* Wie, die zoo iets leest, verheugt zich niet van harte over eene zaak, die hem anders bedroeven moet, dat namelijk onze taal weinig bekend is, en wij dus niet behoeven te vreezen, dat zulk een ſchotſchrift de ſchande

van den Schrijver en (volgens BILDERDIJK) der Natie buiten af verbreiden zal?

Doch genoeg hiervan. Gaan wij over tot de tweede Afdeeling, die zeer kort is, waarschijnlijk omdat de Heer DA COSTA de zaak der Zedelijkheid en der Opvoeding zoo voldingend had bepleit, dat men er niets meer kon bijvoegen. Wij hebben hier, behalve eenige ijdele declamatiën tegen het slecht waarnemen der neringen en hantieringen, tegen de oneerlijkheid der dienstboden, tegen de ontucht der jeugd enz., nog deze belangrijke stelling aangetroffen, dat men den kinderen een' afgodischen eerbied voor Heidensche schriften inboezemt, en hun pligten uit CICERO, welsprekendheid uit ISOCRATES, filozofie uit PLATO of SENECA leert. Wat bedoelt BILDERDIJK hiermede? Dat men Heidensche pligten en voorschriften in de plaats stelt van Christelijke? Dit keuren wij evenzeer af als hij; maar gelooven niet, dat het plaats heeft, en dagen hem uit, om het bewijs te leveren. Ook begrijpen wij in dat geval niet, hoe ISOCRATES en zijne welsprekendheid hierbij te pas komen. Wij zouden dus bijna vermoeden, dat hij de geheele *klassieke* opvoeding wil verbannen, indien dit geen *paradox* ware, die zelfs voor BILDERDIJK en zijne school te sterk is.

In de derde Afdeeling, die, zoo als wij boven zeiden, over Verdraagzaamheid en Menschlievendheid handelt, beklaagt de Schrijver zich bitterlijk over de pogingen der *Liberalen*, om andersdenkenden tot zwijgen te brengen, en voert, ten bewijze dier stelling, aan, dat geen boekdrukker meer (gelijk hemzelven dezer dagen te *Amsterdam* en *Leyden*, ja tot in *Brussel* toe, was gebleken) een stuk drukken durft, dat tegen de algemeene opinie strijdt. Wat de zaak zelve aangaat, wij durven gerustelijk beweren, dat zij alleen in de hersenen van BILDERDIJK bestaat, die hier, zonder er aan te denken, zijne eigene gevoelens aan de *Liberalen* toeschrijft. Want dat hij en de zijnen (konden zij slechts) de vrijheid der drukpers zouden beperken en, dat het juist daarom *hun* alhans niet voegt, dezelfde poging (al bestond zij ook) in anderen

ren te laken, lijdt geen twijfel; maar dat het echte, gematigde *Liberalismus* (hetwelk, God dank! in ons Vaderland den boventoon slaat) niets anders wil dan algemeene vrijheid van denken en handelen, behoeft geen betoog. En wat eindelijk uw bewijs betreft, BILDERDIJK! dat gij met moeite een drukker en uitgever voor uw boekje gevonden hebt, dat bewijst alleen, dat er nog boekhandelaars bestaan, bij wie het geweten meer geldt dan winzucht, en die gevoelen, dat het voegzaam is, geen onbepaald gebruik te maken van de vrijheid, die de wet hun vergunt: want dat geen vrees voor schade, maar verachting van kwaad en schandelijk bejag hunne drijfveer geweest is, kunnen u de herhaalde uitgaven van DA COSTA'S meesterstuk leeren. Maar behoeven wij ons wel te verwonderen, dat gij de lofwaardige bedoelingen dier menschen ten kwaadste uitlegt, wanneer gij te zelfder plaatse de edelmoedige pogingen uwer Land- en Tijdgenooten, tot ondersteuning *van*, en opwekking van vlijt en werkzaamheid *bij* de behoeftigen, en tot verbetering der gevangenen, op zoodanig eene wijze ten toon stelt, dat men duidelijk bij u het doel bemerkt, om, op eene listige wijze, het goede, zoo veel in u is, te bederven. Men leze slechts, ten bewijze, uwe eigene uitdrukkingen: *Voor 't overige, mag het menschlievendheid heeten, de behoeftigen met de vezels verstijvende en den ouderdom vervroegende beenderspeepen, en met de 't geslacht door zijn* (lees *hun*) *gif verwoestende en de zedenloosheid aanzettende aardappelen, in plaats van het voedzaam en gezegend brood en vleesch, en grutten en peulvruchten, dat onze Ouders uitdeelden, af te zetten; hen te doen verhongeren in eenen gedwongen arbeid, waartoe men hun 't noodig voedsel tot krachtverkrijging onthoudt, hen van 't geen eenen ieder het dierbaarst op aarde is, af te scheuren; en hen die door eene heerschende gewinzucht (of zeggen wij, door het ongeluk der tijden) van arbeid beroofd, het brood vragen waar toch ieder mensch recht op heeft, als misdadigen te behandelen; terwijl men aan den anderen kant de overtuigde en veroordeelde booswichten, onder*

den naam van een ſtraf te ondergaan, in een ſtaat van relative weelde ſteit, die de brave en hoven vermogen verkende wever of zwoegende fabriek- of ambachtsknecht benijden moet! Ik noodig alleen elk verſtandige, — de oogen open te doen, en God voor 't vervallen menschdom te bidden. — Ja Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen! — Indien de ſchamele gemeente ook tot het lezend publiek behoorde, zou men haast vragen, of het BILDERDIJK's oogmerk was, deze op te ruijen en aan zijn ſnoer te krijgen. Doch, het zij hiermede zoo het wil, bij elken weldenkende is hier ten minſte alle wederlegging overtollig en nutteloos, en het éénige, dat wij te zeggen hebben, legt BILDERDIJK ons zelf in den mond: *Ja, ook wij noodigen elk verſtandige uit, om de oogen open te doen, en — God voor den diepgevallen* BILDERDIJK *te bidden. — Ja, Vader! vergeef het hem; want hij weet niet, wat hij doet!*

Wij zouden met deze woorden van dit ellendig broddelwerk kunnen afſtappen, (want de Lezer weet eigenlijk uit het gezegde reeds genoeg, wat hij er van denken moet) indien er nog niet het een en ander van gewigt op het artikel *Conſtitutie* ware aan te merken, dat wij te minder willen achterwege laten, daar dit een der hoofdpunten is, om hetwelk de leer dier hevige *Anti-liberalen* draait, wier doel het eigenlijk is, alle algemeene en bijzondere vrijheid te vernietigen, en alleen voor zichzelven daaromtrent eene uitzondering te bedingen; die in den grond den Vorst evenmin als het Volk, maar alleen zichzelven liefhebben, en het openbaar gezag gaarne tot ſlaaf zouden willen maken van hunne bijzondere inzigten alleen. Volgens deze Heeren moest er dus in het geheel geene *Conſtitutie* beſtaan. Maar eens toegegeven, dat zij beſtaan kan, hoedanig zoude dan, naar hun begrip, haar oorſprong en wijziging moeten wezen? Hooren wij BILDERDIJK hierover! Hij zegt, bl. 44, dat in alle Regering eene zekere bepaling noodig is, volgens welke de zaken behandeld moeten worden; dat daardoor van zelf eene zekere verdeeling van opper- en onderbewind, en in de-

departementen van bestuur, naar mate van den onderscheiden' aard der voorwerpen, ontstaan is; en dat de regeling van dit alles zijnen oorsprong heeft in de ondervinding, die de nuttigheid van het eene of de schadelijkheid van het andere aantoonde. *Zoodaniger wijze*, zegt hij, *is ons Nederlandsch Gemeenebest tot eene vaste vorm van bestuur geraakt die men Constitutie noemde! Zoo was het met alle Natien, en hun Constitutie, gelijk zij natuurlijk zijn moet, eene Constitutie* a posteriori *opgemaakt.* — Wij willen hier niet tegen inbrengen, dat al hetgeen BILDERDIJK hieromtrent zegt, evenzeer op eenen *despotischen* als *constitutionelen* regeringsvorm toepasselijk is, want dat in geen van beiden de noodzakelijke vormen van bestuur kunnen gemist worden. Historisch toch zijn wij het met hem eens, dat de Constitutie, (d. i. de bepaling van het evenwigt der magten bij de verschillende deelen van het staatsligchaam) bij de Natien, die ze bezitten, van lieverlede en uit de ondervinding ontstaan is. Maar volgt daaruit, dat men ook nu en in het vervolg denzelfden weg moet inslaan, en het aan den tijd en de omstandigheden moet overlaten, of zich eene goede of gebrekkige staatsregeling ontwikkelen zal? Dat men in vroeger eeuw, bij minder duidelijke inzigten in het waar belang van den Staat, bij flaauwer gevoel van vrijheid en menschenwaarde, niet op eens, maar langzamerhand, tot die bepalingen kon geraken, die voor Vorst en Volk nuttig en noodig waren, is hoogst natuurlijk; maar thans hetzelfde te wenschen, is niets anders dan de Geschiedenis nutteloos te maken, haar licht en dat der ondervinding baldadig uit te blusschen, en een' staat van gestadige botsing, tweedragt en verwarring te verkiezen boven rust, vrijheid, eendragt en volksgeluk.

De *absurditeit* van het zoo even aangevoerde is waarlijk nog gering, in vergelijking met de ongerijmdheden, die de Schrijver zich kort daarop veroorlooft, waar hij, van de verdeeling der magten sprekende, zegt, *dat die fraaie Wetgevers van Staten en Rijken, de overige machten aan 't volk toedeelende, den Koning of Vorst de*

eer hebben aangedaan om hem de uitvoerende macht toe te eigenen, dat is in het Hoogc, wat in het mindere de bode is, die het placaat voor den volke afleest, of de gerechtsdienaar die den gebannene over de grenzen leidt. Dit ſchijnt zeer aardig! Maar denkelijk is het den Schrijver ontgaan, dat deze aanmerking op goede Conſtitutiën, zoo als b. v. de onze, niet toepaſſelijk is, en dat zelfs in de ſlechtſte Conſtitutie altijd aan den Vorst het vermogen van goed- of afkeuring der voorſtellen, hem door de repreſentatieve vergadering gedaan, is overgelaten; terwijl men, voor zoo veel ik weet, nog nooit aan den bode of geregtsdienaar verzocht heeft, zijn *fiat* op het plakkaat of het vonnis van den gebannene te zetten, voordat hij het eene voorlas of den anderen wegvoerde. Doch waar zouden wij ophouden, indien wij alle de dwaasheden van dit boekje wilden optellen en wederleggen!

Één ding, echter, is er nog, dat wij niet kunnen en mogen voorbijgaan, — de verdediging namelijk van DA COSTA's hemeltergende ſtelling, dat de Koning aan zijnen eed, op de Conſtitutie gedaan, niet gehouden is. Wil BILDERDIJK zichzelven zoo ver verlagen, dat hij dit goedkeurt, het is zijne zaak; maar hij wachte zich, van anderen, die er nimmer aan dachten, in zijne ſchuld en ſchande mede te ſlepen, gelijk hij op bl. 51 in dezervoege gedaan heeft: *Het geen de Heer* DA COSTA *in de bijgebrachte woorden gezegd heeft, heeft hij bij zijne Promotie in de Theoretiſche Filozofie reeds openlijk ten aanhooren van een ieder, uit krachte van 't beſluit des Academiſchen Senaats en der Faculteit, in de groote gehoorzaal te Leyden, verdedigd.* Wij betuigen niet in te zien, waartoe de Schrijver deze woorden, *uit krachte van 't beſluit des Academiſchen Senaats en der Faculteit*, bij zijne ſtelling gevoegd heeft, indien hij daarmede niet bedoeld hebbe, aan DA COSTA's gevoelen een hooger gewigt bij te zetten, als hadde dit achtbaar ligchaam hetzelve met zijne goedkeuring vereerd. Daar dit nu de zin is, dien elk, onzes bedunkens, aan de aangehaalde woorden hechten moet, zijn wij, wien de eer

van

van *Leydens* Hoogeſchool perſoonlijk ter harte gaat, tot beſchaming van BILDERDIJK en tot onderrigting van misleiden of kwalijkgezinden, verpligt, bij dezen te verklaren, dat BILDERDIJK's gezegde eene dubbele onwaarheid bevat. *Voorecrst* heeft DA COSTA nimmer aan de Hoogeſchool te *Leyden* verdedigd, dat het den Koning geoorloofd is, den eed, op de Conſtitutie gedaan, te verbreken. De Akademiſche Senaat en de Faculteit zouden hem, volgens de wet, de verdediging van zoodanig eene ſtelling niet hebben mogen toeſtaan, en hebben ook ongetwijfeld te veel eerbieds voor den Koning en de wetten, om aan zoo iets immer te denken, zoo iets immer te willen. DA COSTA heeft alleen de volgende, wel dwaze, maar toch niet oproerige, ſtellingen *verdedigd:* dat de oppermagt onmiddellijk door God-zelven was ingeſteld; dat het dus eenen oppermagtigen gezaghebber niet vrijſtond, een gedeelte zijner magt, het zij eigener wil, het zij op het verzoek des volks, af te ſtaan; en dat de pogingen van hen, die in onze dagen dit beginſel beſtrijden, die leus waren van een volſtrekten opſtand tegen God. *Ten tweede* is het logenachtig, dat óf de Senaat in het algemeen, óf de Faculteit in het bijzonder, óf eenig burger der Akademie (een klein getal verdoolde jongelingen uitgezonderd) eenig regtſtreeksch of zijdelingsch blijk van goedkeuring der ſtaatkundige gevoelens van den Heer BILDERDIJK heeft aan den dag gelegd. Dat de Senaat of de Faculteit de verdediging van dergelijke gevoelens aan DA COSTA, of andere jonge lieden van denzelfden ſtempel, heeft toegelaten, is geen blijk van goedkeuring, maar alleen een bewijs dier ware *liberaliteit*, die de verlichte en geleerde mannen van ons Vaderland kenſchetst, en die niemand in de openbaring zijner gevoelens verhindert, zoolang dezelve geene onmiddellijk gevaarlijke ſtrekking hebben, en niet regtſtreeks inloopen tegen het geluk en de rust der maatſchappij.

Zie daar, Lezer! een klein ſtaaltje van onze aanmerkingen op dit ſtukje, dat een waardig *pendant* is van dat van DA COSTA, waarvan het echter in dit merkwaardig

opzigt verſchilt, dat het geen afzonderlijk Hoofdſtuk behelst over *Geboorte*; iets, hetgeen ons ten hoogſte heeft verwonderd. Men zou immers eene uitgebreide verdediging van dit punt met hetzelfde regt van *den echten Afſtammeling van het hoogadelijk Huis van* TEISTERBANT als van *de Spruit der* Portugeſche *Koningen* verwacht hebben.

(*Het vervolg hierna.*)

Vaderlandſche Hiſtorie, enz. door MARTINUS STUART, *Geſchiedſchrijver des Rijks. IIde Deel. Met Platen en Kaarten. Te Amſterdam, bij* E. Maaskamp. 1822. *In gr.* 8vo. *XLV en* 523 *Bl. f* 6-10-:

Dit tweede Deel van het Vervolg op WAGENAAR door den Heer STUART, bevat de Vaderlandſche Geſchiedenisſen van den dood der Vrouwe Gouvernante tot het jaar 1772, dus eenen tijd van diepen Vrede, flechts door de noodlijkheden met *Engeland* en *Frankrijk* in het laatſt des Zevenjarigen Oorlogs eenigermate geſtoord; en behelst zoo wel de tusſchenregering (als 't ware ſtadhouderloos) van 1759 tot 1766, als de inhuldiging, het huwelijk en de zes eerſte jaren des beſtuurs van WILLEM DEN V. Wij hebben dit Deel, ten minſte grootendeels, met meer belangſtelling gelezen, dan het voorgaande. De Geſchiedſchrijver had niet met eene zoo *geheel* ondankbare ſtof te worſtelen. Uitvoerig, en niet onbelangrijk, behandelt hij de reeds aangeſtipte geſchillen met de oorlogende Mogendheden, en derzelver beurtelingſche klagten zoo wel als feitelijkheden, waarmit men (in vergelijking met het laatſte gedeelte des vorigen Deels) opmerkt, dat *Engeland* in de *eerſte* jaren van den Oorlog zoo wel de ſterkſte eiſchen deed, als zich de meeste wettelooze handelingen ten onzen aanzien veroorloofde; terwijl ditzelfde, juist omgekeerd, in de *laatſte* jaren des Krijgs het geval was met *Frankrijk*, welks Gezant D'AFFRY den Schrijver in zijne *brieven* eene gansch niet onvrucht-

vruchtbare bron voor deze jaren (vooral omtrent het gedrag van het *Fransche* Kabinet in den Zevenjarigen Oorlog) geopend heeft. Wij zien uit die brieven tevens, dat de Gezant den toestand der partijen in dien tijd zeer wel kende. Er bestond nog altijd eene zoogenaamde *Patriotsche* of *Gemeenebest*- en eene *Stadhouders*-gezinde partij. Er was tevens *ten Hove* verdeeldheid tusschen de aanhangers van den Hertog van *Brunswijk-Wolfenbuttel*, Voogd van den minderjarigen Prins, en die van Prinses CAROLINA, Zuster van WILLEM den V, en haren Echtgenoot, den Prins van *Nassau-Weilburg*, welke met de *Vriesche* partij der Prinsesse-Grootmoeder ééne lijn trok. Doch deze partijen botsten, door de wijsheid en bedaardheid onzer Vaderen, niet tot openbare verdeeldheid uit: slechts de aarzeling in de toestemming der Staten tot CAROLINA's regt van erfopvolging na het huwelijk met een' *Lutherschen* Prins, de zigtbare verkoeling tusschen den jongen Stadhouder en deszelfs Behuwdbroeder en Stamgenoot, (allerblijkbaarst door den Hertog veroorzaakt en bevorderd, schoon de voormalige Geschiedschrijver zulks niet uitdrukkelijk zegt) en de eigerlijke bekendmaking van het (ware of verdichte?) geval met O. Z. VAN HAREN door den Hertog, 's mans persoonlijken vijand, waren de kleine wolken aan den voor 't overige helderen hemel van het binnenlandsche bestuur. Deze helderheid moet men echter niet verstaan als eene volmaakte eenstemmigheid der Gewesten, of van de onderscheidene leden van ieder Gewest. Deze had in onze Republiek nimmer plaats, en was uit den aard der Staatsregeling, die lijnregt het tegengestelde was van 't geen men thans *Centralisatie* heet, genoegzaam onmogelijk, vooral in de zeven jaren van het tusschenbestuur, toen de stadhouderlijke magt stilstond, of door de Staten zelve, zoo het heette, werd waargenomen. Deze gebreken van onze *Federative* Staatsregering liepen in dien korten tijd (gelijk vóór 1747) daarom te meer in het oog, omdat geene stevige hand, gelijk die van JAN DE WITT, het roer van staat, waarvoor men geen' bepaalden stuurman had,

had, wist te vatten. Het eene Gewest, het eene Collegie wilde het andere niets toegeven. Wij treffen daarvan ook in deze Geschiedenis sterke voorbeelden aan. *Zeeland* klaagde over desselfs te hoogen aanslag in de *Quota's*, en stond op het punt van zijn aandeel geheel in te houden. Eene Hoogeschool te *Zierikzee*, waartoe de Heer MOGGE reeds een kapitaal van meer dan vier ton gemaakt had, die *Zierikzee*, die geheel *Zeeland* wenschte, kon, wegens de jaloerschheid van *Leyden*, welke *Holland* zich aantrok, niet tot stand komen. Over de formaliteit van het bekleeden der waardigheid van *Eersten Edele*, *bij voorraad*, door den Raadpensionaris, vielen zware geschillen. Tusschen *Holland* en *Groningen* kwam het, uit hoofde eener particuliere geldvordering, tot stellige vijandelijkheden, namelijk beslagdeming van de goederen der wederzijdsche ingezetenen. Te *Dordrecht*, in *Vriesland* waren vele botsingen der aangestelde regeringsmagten. De dringendst noodige voorzieningen tegen de herhaalde overstroomingen der Rivieren konden niet tot stand komen, daar *Holland*, *Utrecht* en *Gelderland*, ja de drie kwartieren van *Gelderland*, niet eene lijn trokken. De Land- en vooral de Zeemagt vervlei ontzettend, daar de Bondgenooten niet eenparig tot aanbouw van nieuwe schepen konden besluiten, (van 1709 tot 1772 slechts eens, en dan nog gebrekkig!) en ondertusschen de oude natuurlijk vergingen. Men moest, in deze magteloosheid, allerlerlei beleedigingen, zelfs van eenen *Nabab* in *Indië*, Onderdaan van *Engeland*, (schoon met den naam van Bondgenoot) verkroppen.

Deze staat van verzwakking moest ongetwijfeld eene jammerlijke *Catastrophe* voorbereiden, wanneer onze Staat eenmaal, vooral ter Zee, in een' Oorlog wierd medegesleept, en alsdan alle zaden van tweedragt zich in volle kracht zouden ontwikkelen. Doch *toen* scheen zulks nog niet te vreezen. In den Zevenjarigen Oorlog had *Nederland*, schoon met moeite, zijne onzijdigheid weten te bewaren, en daardoor, vooral in de laatste jaren, zware sommen gewonnen. Bij de inhuldiging van den jongen Stadhouder was het diepe Vrede naar binnen en buiten; er heerschte zelfs eene zeldzame mate van eendragt, en de bloei dezer landen was tot eene ongemeene hoogte gerezen. Aandoenlijk, in vergelijking met onzen tegenwoordigen toestand, is het tafereel, daarvan door den Schrijver opgehangen (bl. 263): „Met den algemeen her-„stelden vrede van *Europa* (in 1763) hadden handel en zee-

„vaart

„ vaart eene nieuwe vlugt genomen, die, hoezeer zij in dien-
„ zelfden algemeenen vrede weldra mededinging, weerstreving
„ en beperking had te wachten, in de eerste jaren schier
„ alle volkeren cijnsbaar maakte aan de *Nederlandsche* vlijt.
„ Uit de Ooster- en Wester-bezittingen keerden, op gezette
„ tijden, rijkbeladen schepen weder, die telkens nieuwen
„ rijkdom onder de ingezetenen verspreidden. Groote en klei-
„ ne visscherijen bloeiden. Vee- en akkerbouw waren rijk
„ gezegend. Eenige fabrijken mogten reeds aan het kwijnen
„ slaan, de meesten werkten nog in volle kracht; en, daar
„ het evenmin aan volkrijkheid als aan volksvermogen ont-
„ brak, was het de wijsheid alleen, die in bestuur en ge-
„ bruik te wenschen overig bleef, om aan het Gemeenebest
„ eene magt en aanzien te geven, aan deszelfs schoonsten
„ luister van vroegere tijdperken gelijk." Eene zeer juiste aanmerking. Hadden onze Vaderen in dien tijd zich meer rondom één middelpunt geschaard, de Stadhouderlijke magt, als het middel, om de achterlijke Gewesten, weigerachtige of werkelooze Collegiën tot hunnen pligt te brengen, versterkt, hoe hoog zou onze gelukstaat hebben kunnen rijzen! Doch men dacht slechts aan de voordeelen van het oogenblik, en liet zelfs aan onzen geldeloozen tijd die verbazend groote verbeteringen, het aanleggen der *Katwijksche* sluizen, de vele straatwegen en andere verbeteringen der gemeenschap, over. Meer overeenkomst tusschen de dagen van 1766 en de onzen levert de hartelijkheid, waarmede de Natie over 't algemeen aan den jeugdigen Erfstadhouder en deszelfs Huis was gehecht, en die zich zoo wel bij de aanvaarding van deszelfs hooge waardigheden, als ter gelegenheid van zijn huwelijk, en de geboorte van den Erfprins, (onzen tegenwoordigen Koning) in 1772, vertoonde. *Zelfs geen dorp noch gehucht zou dat huwelijk ongevierd hebben gelaten*, (bl. 387.)

De grootere gebeurtenissen en de toestand des Vaderlands worden hier dus uitvoerig en naauwkeurig verhaald. Doch ook bij de kleinere, die wij zouden denken, dat meer tot het Jaarboek dan tot de Geschiedenis behooren, vertoeft de Schrijver, naar 't ons voorkomt, te lang. Niet alleen weidt dezelve, tot in kleine, vervelende bijzonderheden toe, uit in de kibbelarijen, zelfs over beuzelingen, van onderscheidene Regeringsmagten met elkander, (somtijds kan dit zekerlijk zijn nut hebben, b. v. om den toon, waarop die door

den

den Stadhouder, vooral in *Vriesland*, werden bestist, te leeren kennen) — in de vele kleinigheden bij Hoffeesten, die den Lezer, op zulk eenen afstand van tijd, onverschillig moeten zijn, (b. v. over het welslagen der *Illuminatie* van 1767 in *den Hage*) en vermeldt andere gebeurtenissen van klein belang, zoo als het kerkelijk geschil met Ds. BLOM te *Leeuwarden*; maar ook de meer gewigtige zaken worden wel eens wat heel breed verhaald, hetgeen de Rec. niet ontkennen wil, dat hem somtijds vermoeid heeft. Met dat alles blijven wij bij het boven gezegde: dit Deel heeft in belangrijkheid gewonnen. Ook de platen, die ditmaal uit louter portretten bestaan, (van Prinses CAROLINA en haren Gemaal, den Prins van *Weilburg*; van de Moeder van WILLEM IV; van WILLEM V en deszelfs Echtgenoote) zijn beter dan in het vorige Deel. Het zij ons vergund, den wensch uit te brengen, dat de beroemde Schrijver, in den voortgang van dit belangrijke werk, 't welk van Deel tot Deel in moeijelijkheid toeneemt, den gulden regel van *onzijdigheid* en *vrijmoedigheid*, dien hij tot nu toe zoo wel heeft weten te volgen, steeds voor oogen houdende, zich nogtans van *volledigheid* een minder gestreng denkbeeld make, dan hij tot hiertoe schijnt te doen. Immers, wanneer de staatsgeschillen, die van 1777 af met ontzettende snelheid en gewigt, als onweêrswolken, zamentrokken, in die evenredigheid verder zullen behandeld worden, als b. v. hier de twisten over de aanstelling van eenen Ontvanger der Florenen te *Sneek*, (bl. 327—335) dan is het aantal der volgende boekdeelen niet te overzien. Beknoptheid mogen wij dus, in de ruime, doch treurige stof, welke zich voor de volgende boekdeelen opent, wel aanraden. Immers de vreedzame dagen van het midden der achttiende Eeuw zullen, waarschijnlijk reeds in het volgende Deel, plaats maken voor het begin der onlusten met *Engeland* in den *Noord-Amerikaanschen* vrijheidsoorlog, die tot den onzaligen krijg van 1780 geleidden. Zeer aangenaam zal het ons zijn, het gevoelen van eenen STUART te hooren over de netelige vraag, wie eigenlijk de schuld van dien oorlog, de bron van alle onze latere rampen, moet dragen?

Het geven van louter portretten in dit Deel hopen wij niet, dat *op den duur* gevolgd zal worden. *Weluitgevoerde* platen dienen zekerlijk ook tot verlevendiging der belangrijkste gebeurtenissen in het geheugen des Lezers.

Ver-

Verhandelingen van JOANNES LUBLINK *den Jongen. II Deelen. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1823. *In gr. 8vo. IX en* 387, *IV en* 387 *Bl. f* 7-4-:

Eenentwintig Verhandelingen, in de jaren 1783, 1788 en 1794, in drie zeventallen, ten geschenke van den voortreffelijken LUBLINK voor zijne medeleden in het letterkundig Genootschap *Concordia et Libertate*, in druk uitgegeven, worden nu, in twee deelen, door den Heer IMMERZEEL het Publiek aangeboden, dat hem, en vooral der achtingwaardige Weduwe van den zaligen, daarvoor dank verpligt is. Dezelve waren toch niet dan moeijelijk, en altijd nog voor dezen of dien slechts, op eene openlijke boekverkooping te bekomen; en wie, die dezelve kende, of LUBLINK's verdiensten kende, bejammerde dit niet?

Het ons thans aangebodene eerste deel bevat elf Verhandelingen: *over de belooning der Deugd in dit leven* (1789), *den Ouderdom* (1791), *het nut en den invloed der Orde in de Zamenleving* (1783), *de kunstige navolging der schoone Natuur* (1787), *het Geheugen* (1783), *de Blijmoedigheid* (1789), *de eigenschappen en het gebruik van Gelijkenissen* (1772), *de Spreekwoorden* (1783), *het Puntdicht* (zonder jaartal: deze Verhandeling is vervolgd in 's mans *Brieven en Briefwisseling*, 1803, bl. 302), *den goeden Schrijftrijd* (1774), en *het Vertalen* (1787).

Het tweede deel behelst tien Verhandelingen; de eerste, *over het verdedigen van den Christelijken Godsdienst* (1774); de tweede, *over de beste wijze, om de Goddelijke Openbaring tegen eerlijke Deisten te verdedigen* (1775); de derde wederom *over het verdedigen der Openbaring* (1794); de vierde, vijfde en zesde, *over de onderlinge betrekking van Wijsbegeerte, Dichtkunst en Welsprekendheid* (1781, 1782); de anderen zijn *over de Eerzucht* (1793), *over het bevorderen van Waarheid, Kunsten en Wetenschappen* (1783), *het Patriotismus* (1784), en *de Kritiek* (1793).

Met een bepaald oogmerk zijn de opschriften der Verhandelingen hier medegedeeld, opdat men zoude zien, over welke belangrijke onderwerpen een man kan gehoord worden, tot vermaak, leering en stichting tevens, die, waar hij zich voordeed, immer, om met VAN DER PALM te spreken, den kundigen, bescheidenen, gemoedelijken, minzamen,

men, toegevenden en hoogstbeschaafden openbaarde, en wien elk, die hem nog niet kent, verpligt is te leeren kennen uit de uitmuntende *Lofrede*, vóór ruim zes jaren, op hem, in *Felix Meritis*, door den begaafden WESTERBAEN uitgesproken, en uitgegeven bij J. TEN BRINK, welke wij, opzettelijk, den lezer van dit tijdschrift herinneren, omdat wij overtuigd zijn, dat derzelver lezing hem terstond naar deze *Verhandelingen* gretig zal doen verlangen, die alle vrienden der ware beschaving in ieders handen wenschen.

Op de rangschikking der Verhandelingen kunnen aanmerkingen gemaakt worden. De tijdsorde is daarbij niet in acht genomen, zoo als men ziet uit de daarom opgeteekende jaren, in welke ze zijn uitgesproken; en soort bij soort zijn ze ook niet geplaatst. Of ze nu ook zoo gerangschikt zijn, bij de eerste uitgave in drie deelen, weten wij niet, maar twijfelen er aan, om eene (de 4oste) aanteekening van WESTERBAEN achter de gemelde Lofrede: doch, dit zij zoo het wil, het komt er weinig op aan, en men leest toch afzonderlijk elk stuk in dezen bundel, het oudste, *over de Gelijkenissen*, zoo wel, als het jongste, *over het verdedigen der Openbaring*, gewis met groote voldaanheid. Als meesterstukken zijn vooral roemenswaardig die aangehaalde oudste, *over de Gelijkenissen*, de vierde, vijfde en zesde van het tweede deel, die met eene *bijlage* verrijkt zijn, bevattende opgave van eenige leerdichten, welke inderdaad den zeer hoogen, maar regtvaardigen dunk van LUBLINK's ervarenheid en smaak in het vak van fraaije letteren versterkt. Voorts behaagden ons bij uitstek de eerste, derde, vierde, zesde en tiende Verhandeling in dit eerste deel, en de zevende en laatste in het andere. Maar — als men ons vraagt, wat ons niet of niet zoo zeer behaagde? dan weten wij niets te bepalen noch uit te zonderen. Het is alles goed, schoon, gewigtig, aangenaam, nuttig, en — ja, gemakkelijk en eenvoudig staat het daar. Men moet LUBLINK bewonderen, liefhebben en danken, en gevoelt zich tot vereering der nagedachtenis van dien kundigen, wijzen en braven Landgenoot opgewekt.

Een Brief van M. C. VAN HALL en JERONIMO DE VRIE's aan den Uitgever bevat eene lofspraak der waarheid, ter aanbeveling — neen, dat behoeft niet, — ter wettiging van elks regtschapen gevoel omtrent den waarlijk grooten *Nederlander*. Als zulke mannen belijden, veel aan hem, den goe-

goeden, edelen, eenvoudigen, genoegelijken, geestigen, zedelijken en godsdienstigen man, en aan zijne schriften, die de afdrukfels van het hem onderscheidend karakter waren, en dezelfde bijvoegelijke namen verdienen, te danken te hebben; als zulke mannen dat betuigen, wat behoeft dan meer tot aanprijzing gezegd te worden? Wie spreekt, in de tegenwoordigheid van MARS, over de Oorlogstaktiek? „ O! dat onze en alle tijden zich aan hem, en die hem gelijken, mogten spiegelen! Dat, bij meerdere kracht, de zachtheid; bij gevoel van waarde, nederigheid en hulpvaardigheid; bij kennis, helderheid en duidelijkheid; bij geleerdheid, smaak en menschelijkheid niet verloren gingen! Dat, altijd en bij een ieder, een zoo treffend verband van Mensch en Schrijver, van Wijsgeer en Christen, als bij LUZAC, uitblonk!" Met deze taal van onzen VAN HALL en DE VRIES, Lezer! spreekt *Recensent* zijne ingenomenheid met deze voortbrengfelen der *Nederlandsche* Letterkunde, en zijnen wensch uit. De drukpers verschaffe ons (mogt het zijn) meer vruchten van dezen aard!

Gaarne keerden wij nog eens tot de aangekondigde Verhandelingen terug, en deelden, om den Heere WEILAND eens gelijk te geven, die de boekbeoordeelaars noemt „ voorproevers van het publiek," (zie hem, voor JEAN PAUL) gaarne, met de vraag: „ lust u niet nog meer?" een proefje mede van de keurige geregten, ons hier aangeboden; maar, wij weten bijna geene keus te doen: evenwel iets moet er toch wezen; men leze dan de naive inleiding tot de Verhandeling *over den Ouderdom*, van den bril omleend, en dus vervolgd: (D. I. bl. 34.)

„ Onder de fabelen van LA COURT, of wel de *staat- en zedekundige Zinneprenten* van HOOGSTRATEN, is er een, welke het bezoek van den Dood bij een oud man afbeeldt. De hoofdzaak is, dat de man den Dood weigert te vergezellen, dewijl die, zoo hij zegt, hem vóór dertig jaren beloofd had, hem niet te zullen halen, zonder hem vooraf gewaarschuwd te hebben. „ Die boodschap," zegt hij, „ heb ik niet ontvangen." De Dood, zonder hem onmiddellijk te logenstraffen, wendt het op een' anderen boeg, en slaat hem voor, of hij dan liever met hem eene menuët wil dansen. „ Dit," zegt hij, „ deed ik gaarne; maar zekere stramheid in de beenen, een overblijffel van mijn laatste podegra, belet mij zulks." — „ Nu," zegt de Dood, „ dan moet ik u

iets anders vergen: wees zoo goed eens deze noot te kraken: dit is immers een verzoek, dat gij mij niet zult weigeren?" — „ Ik moet wel," zegt de oude vriend, „ want ik heb een bedroefd gebit, en nog onlangs mijne laatste kiezen verloren." — „ Dan zult gij evenwel dezen brief wel willen lezen?" — „ Hartelijk gaarne, als ge mij slechts den bril eens wilt aanreiken, die ginds op tafel ligt." — „ En zijt gij onbeschaamd genoeg," graauwt de Dood hem toe, „ om voor te wenden, dat ik u in dertig jaren niet heb gewaarschuwd, mijne wederkomst u niet heb herinnerd? Daar het u aan uwe beenen, aan uwe tanden, aan uwe oogen hapert, kunt gij dan nog zeggen, dat ge van mij geene boden hebt ontvangen? Gij zult en moet mij volgen." — Gij ziet, Mijne Heeren! dat de Dood hier op den man aan spreekt, voor zoo ver het zeker is, dat de ligchamelijke gebreken van dien aard, en alle hulpmiddelen tegen dezelven, het steunend wandelkrukje, de notenkraker, de bril, zoo geene voorboden des doods, ten minste sprekende bewijzen zijn van den ouderdom, — van den ouderdom, waarover ik u gaarne eenige bedenkingen wilde voordragen: een onderwerp, waartoe, gelijk gij uit het verband ziet, en ik reeds in den beginne aanmerkte, *de bril* als eene zeer gepaste inleiding kan dienen."

LUBLINK, is altijd onderhoudend, ook waar ons zijne kunde en geleerdheid verbazen, en dan dikwijls naïf. Zijne voordragt wordt aangenaam verlevendigd door wel te pas gebragte opheldering uit geschiedenis, fabelleer, of het gemeene leven. Zijne onderrigtingen (en wat kan men hier veel leeren!) zijn duidelijk; zijne redeneringen en bewijzen hechten bondig; taal en stijl — nu ja, daarvan moet men alleen zeggen, zij zijn, zoo als men het van den redenaar over den *goeden schrijfstijl* moest verwachten. Wij zijn er gerust op, dat niemand deze Verhandelingen zal lezen, zonder geleerd, zich vermaakt en gesticht te hebben. Jonge lieden, die echte beschaving waardeert, maakt u deze schriften eigen, bij welke gij zoo veel kunt missen, en leert van LUBLINK, door kunde en wijsheid, door eenvoudigheid en nederigheid, door christelijke godsvrucht en deugd, uzelven eerwaardig, behagelijk en nuttig maken! 's Mans nagedachtenis zij in zegening!

Ge-

Gedichten van HENDRIK MEIJER, JUNIOR. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1822. *In gr.* 8*vo.* *XIV*, 160 *Bl. f* 3-12-:

Gedichten van Mr. ABRAHAM BOXMAN. *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1823. *In gr.* 8*vo.* *VIII*, 199 *Bl. f* 3-12-:

Wij plaatsen deze twee bundels naast elkander, niet alleen omdat zij beide als eerstelingen kunnen beschouwd worden, slechts door kleinere voorloopers, als 't ware, aangekondigd, maar vooral, omdat zij ons gelegenheid geven tot eenige algemeene aanmerkingen. Zij toonen ons namelijk, zoo wij niet dwalen; het blijkbaar verschil aan, dat meest altijd zal bestaan tusschen de stukken, uit eene dus genoemd geleerde of ongeleerde pen gevloeid. Wij hoorden eenmaal beweren, dat lieden, geene akademische opvoeding genoten hebbende, hoe bekwaam en kundig anders ook, bijna nooit een' regt goeden, regelmatigen stijl schreven. Ten opzigte van den poëtischen stijl mag men, derhalve, hetzelfde, ja met meer regt, vooronderstellen. En het zou, gelooven wij, niet veel moeite kosten, dit, door eene nauwgezette vergelijking van eenige zangers uit onzen en vroegeren tijd, bij de stukken te bewijzen. Dat bepaalde, natuurlijke en heldere in de woordvoeging, dat kiesche en geknischte in uitdrukkingen en beelden, dat welluidende, gemakkelijke, beslepene in de verzen zelve, waarvan de ouden, bij al hunne kracht en stoute sprongen, zoo uitnemende voorbeelden opleveren, wordt bij vele nieuweren, met den onbekend, dikwijls te vergeefs gezocht. Wij bedoelen hiermede niet, te zeggen, dat het *genie* alleen te *Rome*, en vooral *Athene*, heeft te huis behoord, gelijk men spottende wel eens vroeg, en, bij overdrijving der uitsluitende liefde tot klassieke letterkunde in sommigen, ook wel reden had te vragen. Maar men neme enkel in aanmerking, dat van de heerlijk bloeijende beschaving dier dagen, bij gebrek aan eene drukkunst, alleen het beste tot eene wijde verspreiding geraakte, alleen het beste duur kon betaald, en inzonderheid aan die algemeene verwoesting ontsnappen, bij welke duizenden van boekdeelen verscheurd, verbrand, verslonden, verwaarloosd, verdaan werden door barbaarschheid en bijgeloof. Immers deze kostbare overblijfsels zijn het,

uit welke de schooljeugd, tot hoogere kundigheden opgeleid, de oude talen leert, met welke dus haar ontkiemend verstand, van den beginne af aan en als onwetend, wordt gevoed. Is de schoolleeraar slechts een man van eenigen smaak, dan maakt hij hen op het menigvuldige voortreffelijke, in deze schriften voorkomende, al spoedig en gedurig oplettend. Ja, de eerste eigene proeven, om gedachten op het papier te brengen, meestal ook in gebonden stijl, geschieden in die taal en dien vorm, bij welke de beste oude schrijvers tot model verstrekken. En in de eigenlijke akademische lessen, meestal ten minste een paar jaar bijgewoond, alvorens tot een bepaald vak van werkzaamheid, ten nutte van maatschappij en huisgezin, over te gaan, wordt dit alles slechts meer uitgebreid en verhoogd. „En echter," zegt men misschien, „bezitten wij zoo vele uitmuntende zangers, zulke rijke bundels en schoone verzen, op welke deze geroemde invloeden niet hebben kunnen werken. Ja, ligt overtreffen zij, in aantal zoo wel als uitnemendheid, de voortbrengingen van HOMERUS en HORATIUS in ons land." Het zij zoo! de natuur is onpartijdig; de gelegenheid tot ontwikkeling van den geest en ontvlamming van gevoel en verbeelding bij het groote aantal onzer landslieden, van slaafschen arbeid bevrijd en tot onderzoek en beschouwing veler zaken in staat gesteld, is menigvuldig; ja, de stilstand zelfs van dien handel, welke dit gemak en deze gelegenheid eerst aanbood, wordt ligt eene nieuwe bron en aanleiding, om juist den welgestelden koopman of fabrikant tot de aangename beoefening der goddelijke lier te nopen. En verre zij het van ons, dien stroom te willen stremmen! Maar dat zij zich wachten, de strengste kritiek van hun eigen werk uit het oog te verliezen! dat zij hunnen roem vooral niet in de veelheid stellen! dat zij een goed deel hunner proeven en gelegenheidsversjes aan dien grooten zuiveraar, schoon ook somtijds verslinder van het beste en edelste, aan VULCANUS, offeren, en, uit eigene volmaking, niet slechts de dichters van dezen tijd en land aard, misschien slechts een of twee uitgelezenen, die in 's lezers smaak vallenden, beoefenen (indien dit woord hier al te pas komt), maar ook die der zeventiende eeuw, maar ook de beste *Fransche*, *Engelsche*, *Duitsche* enz., zoo ver slechts hunne taalkunde reikt! Dat een enkel man hier, ook zonder al deze omslag, misschien ver gebragt heeft, bewijst niets; elke regel heeft zijne uitzonderingen; maar wij beden-

denke toch, dat ze zeldzaam zijn, en rekene vooral zich-zelven daaronder niet te ligt.

Wanneer wij nu den overgang maken tot den heer MEIJER, dan valt misschien een goed deel onzer algemeene aanmerkingen weg. Hij, die reeds in 1802 *Dichterlijke Mengelingen* uitgaf, en eerst in 1822 met deze *Gedichten* te voorschijn komt, kan zeker niet gezegd worden te vele gemaakt, of althans bespaard te hebben; en het negenjarig verblijf in den lessenaar ware bij zijne kinderen ligt te verdubbelen geweest. Maar, of 's mans voorkeur aan eenen begaafden, nu reeds afgetredenen tijdgenoot even zoo weinig te berispen zou vallen, is . . . misschien niet eens vragens-waardig. Ja, reeds hindert ligt de ouderdom; en wij zeggen: onze sedert HELMERS wederom gevorderde; en nog meer veranderde, poëzij herkent hare trekken hier niet volkomen. Geen wonder inderdaad, zoo de twee genoemde mannen, althans de kleinere tot den grooteren, even als de maan tot de zon, eene zekere aantrekking doen zien, daar beider jaren, beider bedrijf en beider staatkundige denkwijze blijken nagenoeg dezelfde te zijn. Vaderland en ORANJE, vrijheid en orde, afkeer van elken, ja *elken* onderdrukkenden nabuur, bij wereldburgerschap en echte *liberaliteit*, kenmerkten den afgetreden zoo wel, als den tegenwoordigen zanger; en, scheen de eerste ons wel eens toe zijne wijsgeerige stoutheid tot vermetelheid te drijven, de laatste zal, vreezen wij, door zijnen verklaarden afkeer van zekere godgeleerde stelsels, ook meer dan éénen welmeenenden vrome hinderen.

Men leze, om hiervan verzekerd te zijn, slechts het eerste stuk, *Hulde aan Oldenbarneveld*. Inderdaad, het grieft ons, die oude twisten, welke den staat ligt meer dan eens op den rand des afgronds bragten, en de vaderlandsche kerk in eenen langen nacht van domheid en dorre, distelige haarkloverij stortten, op nieuw met zoo veel ijver te zien opgehaald. Doch de schuld daarvan treffe hen, die het werk begonnen, en nog niet ophouden de verontwaardiging te prikkelen, om het helsche vuur wederom te doen branden! Het werk zelve bezit vele verdienste, is warm en krachtig, ook doorgaans vloeijend en aangenaam. In de regels:

Waarom 's Lands zorg en al haar schokken,
Als Cincinnaat, u niet onttrokken,
Op 't land, waar 't hoofd meer rustig grijst?
Dan met uw' dood de les te staven, enz.

ontbreekt de vergelijkende wijze, waarop *den* slaat: of de dichterlijke vrijheid dit vergunne, *liever* hier stilzwijgend verstaan wordende, laten wij in het midden.

Die tweemaal hoedde u 't veege lijf,

is eene constructie, die ons mishaagt.

Gij doemt tot onverzoenbre zonden,
Wie niet, als gij, Gods raad doorgronden,
En durft een gruwelleer verkonden,
Waar aan geen stervling twijflen mag.

luidt niet alleen wat hard, maar ook eenigzins vreemd en onverstaanbaar. Het zijn immers, in allen gevalle, niet alleen de ongeloovigen aan voorbeschikking, die zouden geacht worden tot zonde en straf, bij uitsluiting van de vergiffenis, al teffens veroordeeld te zijn.

Zoo zouden wij nog wel eenige vlekjes kunnen aanwijzen, die het schoone aangezigt..... toch altijd ontsieren. *Volmaakbaarheid is zijn bestemming*, zegt MEIJER van den mensch; hij meent gewis: *zijn aard en wezen*, op volmaaktheid doelende. Zoo althans denken wij over den dichter, die daarom onze aanmerkingen verschoone, en, zijn ze het waardig, zich ten nutte make.

Het tweede stuk, *Aan den Landbouw*, heeft ons, over het geheel, niet zoo wèl bevallen. Het onderwerp, dus historisch, met een zoo bepaald oog op onze tijden en omstandigheden, bewerkt, is welligt min poëtisch. Woorden als *werktuigleer* en dergelijke klinken zelfs in proza hard. Ook hebben wij hier wederom onze kleine bezwaren tegen het een en ander. Bij voorbeeld:

Ik juich uw poging toe, gij Vaderlandsche mannen!
Die, ...
. . . . . .
— strevende onvermoeid naar 't doel, dat u bekoort,
Rijst voor 't verbaasd gezigt uw schepping, Fredriksoord.

Immers, dat hiér een (;) vóór de twee laatste regels geplaatst wordt, verandert den zin niét. Doch, in plaats van bij dit of iets anders langer stil te staan, willen wij liever eeni-

eenige regels afschrijven, om 's mans trant eenigzins te doen kennen:

Wiens deernis wekt het niet, als hij zelfs boerenknapen,
Aan laffe praalerij zich schandlijk ziet vergapen,
De zelfgereede pij voor 't zwierig zondagspak
Verwisfeld ziet; — als voor een grof boerinnen-juk
De jufferlijke tooi zwiert om boerinnen-leden? —
Brooddronken boerschheid zelfs kwetst landelijke zeden.
De wansmaak klemt haar 't hoofd als in-een' helm van goud,
Die zelfs het kusen stremt, in zoetes minnekout,
En blinkt het blosje weg van frissche en poesle wangen,
Waar langs geen blonde lok, maar lompe baggen hangen;
Verbant de netheid, die 't grootmoederlijk gelaat
In 't zedig mutsje hulde, eenvormig met haar' staat;
Terwijl die flikkertooi, die 't loerend oog doet kwijnen,
't Veeleer een goudsmidskas, dan menschenhoofd, doet schijnen.

De Munsterfche Vrede, die de vereenigde *Nederlandfche* gewesten eindelijk het obbetwist genot der vrijheid schonk, is, daarentegen, een onderwerp, dat de vaderlandsche borst in vuur en vlam mag zetten, vooral in de tijden, toen men ons dit grootsche voorregt, op allerlei wijze, weêr afhandig trachtte te maken: wat MEIJER vervaardigde dit stuk reeds in 1805. En wie herinnert zich niet, hoe zeer ons toen de gedachte aan eenen koning, eenen vreemden, opgedrongen, nieuwbakken koning algemeen schokte en bedroefde of vertoornde? Het stuk draagt dan ook inderdaad blijk van vele geestdrift, en levert uitmuntende plaatsen op. In het algemeen speelt de vreemde godin ASTREA (men weet, HELMERS, schoon niet bij de oudheid opgevoed, hield ook veel van de oude goden en godinnen) hier wat veel rols. Wij twijfelen, of alle lezers wel zoo naauwkeurig weten, wat hare taak en post eigenlijk is; en dan geeft dat maar verwarring. Bij de woorden:

— in de schaduw van den vrijheidshoed en speer
Beveiligde 't zijn hulk voor 't nadrend gruwelweêr.

dachten wij aan dien mageren man, van welken een halve dwaas, op de vraag naar hem, antwoordde, dat hij daar ergens achter een' puthaak schuilde. Of ook op die zelfde (64ste) bladzijde het gezegde, dat *Duitschlands adelaar den*

olijftak zocht tot herstelling van zijn nest, schoon vernuftig, wel klaar en edel genoeg is, bleef ons twijfelachtig. En

Des daggods vurig span, in 't goud gereel geslagen, enz.

is een beeld van een beeld, dat, op die wijze gezet, geene duidelijkheid, geene aanbeveling van wege het eenvoudige en natuurlijke kan bezitten. Doch niet meer! Eene enkele schoone plaats, toevallig voor ons liggende, zij het besluit:

Gelijk bij zomertijd, als 't hondsgestarnte gloeit,
Op 't uitgeblakerd veld, de graanhalm, half verschroeid,
Met drift zich opheft, om den regendrop te vangen,
Die hem herleven doet en nieuwe kracht erlangen,
Opdat hij welig groeij', het land met zegen kroon',
En 't zweet des akkermans met volle schuren loon',
Zoo was ook Neerland, dat het krijgsvuur schroeide en scheurde,
Toen 't, van den vree bedauwd, het hoofd ten hemel beurde.

Thans volgen *Losse Gedichten*. Een wonderlijke titel. Kleinere stukken, bij bijzondere gelegenheden vervaardigd, schijnt wel het denkbeeld te zijn. Want dat deze en gene reeds elders geplaatst zijn geweest, zou ze nog eer den naam van *verstrooide* waardig maken. Maar het Neptunische magtwoord: *Ja wel verstrooid!* door een onzer collega's bij zekere zoodanige *Gedachten* eenmaal geuit, schijnt de lieden daarvoor bang te hebben gemaakt.

Joannes de Dooper, in jeugdigen mannelijken bloei, geschilderd door den heer C. Kruseman, is fraai, zoo als het schilderstuk ook was; maar zou nog veel fraaijer zijn, indien het laatste inderdaad zoo fraai was, als hier verteld wordt. Nu moeten althans wij bekennen, het beeld bewonderd; maar van die schokken, tranen en verrukkingen inderdaad niets gevoeld te hebben. Trouwens de dichter zelf schijnt naderhand ingezien te hebben, dat hij het te bont had gemaakt.

Feestzang, voor *het Natuur- en Letterkundig Gezelschap*, enz. Deze scheen ons toe wel eens al te veel aan het spelend vernuft toe te geven. En of het volgend couplet door elk zal verstaan worden....?

Geen onzer volg' het distlig spoor,
Van hen, wie de ondank 't hart verstaalde,
Wanneer hun kunstkracht zegepraalde
Op de eenvoud der natuur: — die door haar' eedlen gloor

Ver-

Verblijsterd, haar als God vereeren,
Verwaten bij haar almagt zweren,
En tergen God in 't aangezigt, enz.

Alle de overige gelegenheidsſtukjes met name op te noemen, ware nutteloos. Zij zijn doorgaans gepast en waar, en zoodanig, als op den duur met genoegen worden gelezen. Een *Rouwbrikje* bij het verlies eener eenige dochter toonde ons, en deed ons bij de woorden:

Gij zult het niet weer hooren,
Dat Zij u, Vaderlief! of, lieve Moeder noemt.

aan het *unus qui dicat, jam tibi mater! habes*, in de bekende ſchoone *Conſolatio*, denken.

De allerlaatſten zijn meest van boertigen ſtijl of inhoud, waaronder ook een paar op eindrijmen, bijzonder, zoo het ſchijnt, de *Haarlemſche* liefhebberij. De heer MEIJER is niet onbekwaam in het gelach verwekken. Zijn vernuft is even zoo rijk, als zijne verbeelding ſtout en zijn gevoel warm is. Zoo wij er iets op zouden aanmerken, het were gewis het min belangrijke, edele en keurige, zoo wel een aanzien der ſtoffe, als der bewerking. Wij zeggen: *zoo wij iets zouden aanmerken*; want, niet alles bij de ſtukken kunnende aanwijzen, moeten wij ons met wenken tevreden houden. Als zoodanig, en niet zoo zeer als meesterachtige terechtwijzingen, veelmin neuswijze bedillingen, merke de dichter inderdaad ons gehele overzigt aan. Schijnt hem ook eene aanmerking geen ſteek te houden, alsdan niet veel te beduiden, en gelijkt hem eene andere, met verlof gezegd, naar het trappen op een likdoren, het tegengeſteelde des christelijken liefdemantels, die zoo gaarne feilen bedekt, hij bedenke, dat ook wij menſchen zijn, en trooste er zich mede, dat niemand te aller uren wijs is. De drommel zelf moet ook wel met een goed oogmerk beſtaan, zoo hij er is; en zouden het dan de recenſenten niet? — Wij betuigen, ten ſlotte, den heere MEIJER onze opregte hoogachting voor zoo vele edele gevoelens en ſchoone talenten, als in dezen bundel doorſtralen. Ja, hetgeen hij levert, is banket; maar wie kon er altijd voor, dat de boter eens wat ſterk of de oven te heet is? Wij roepen hem dus, bij het afſcheid, zijne eigene woorden toe:

Moedig dan den togt hernomen
Met een' kinderlijken zin!

(*Het vervolg hierna.*)

Philopaedion. Tijdschrift voor de Jeugd. Jaargang 1822. *Te Amsterdam, bij* A. Vink. 1822. *In kl.* 8vo. 443 *Bl. f* 3-12-:

Dit aardig geschenk voor de jeugd, voor welke het uitnemend geschikt is, verdient den grootsten lof, en wij kunnen manwelijks twijfelen, of het zal algemeenen bijval vinden, vooral indien op den duur voldaan worde aan het verlangen van Redacteur en uitgever, om dit Tijdschrift met goede bijdragen te begunstigen. *Onderhoudend* en *leerrijk*, *nuttig* en *aangenaam* moest dit werkje zijn voor de jeugd, en is het ook inderdaad. Het is een *allerlei*, maar waarvan geen enkel stukje doelloos is. Het bestaat niet alleen in verhalen, offchoon ook het aantal van deze hier niet gering is; maar men vindt hier toespraak en vertoogen, even onderhoudend en voortreffelijk bearbeid; belangrijke bijzonderheden uit de geschiedenis en natuurlijke historie; voorts een aantal dichtstukjes, van meerdere of mindere uitgebreidheid, en onder welke zeer goede zijn; ook een nog al uitvoerig tooneelspel voor aankomende kinderen, en eindelijk ook rekenkundige voorstellen, logogryphen, charaden, raadsels en vragen, en daarna dan van dezelve de oplossingen. (Logogryphen en charaden wenschen wij echter niet te zeer vermenigvuldigd, als den Franschen beuzelgeest in de hand werkende.) Alles heeft eene uitmuntende strekking tot opscherping van het verstand, het zuiveren van het gevoel, en het inboezemen van zedelijke beginselen. Goede keuze en smaak prijzen dezen jaargang allezins aan. Vele stukjes zijn slechts door letters gekenmerkt; andere inzenders, echter, hebben zich genoemd, en hunne namen geven op zichzelve reeds eene soort van aanprijzing: H. MARONIER, D. SLUITER, A. VAN ZUTPHEN, PETRON. MOENS, J. A. OOSTKAMP, W. DE KROES, A. J. TEN HAGEN. Aan deze en andere geschikte vrienden der jeugd bevelen ook wij de verdere voortzetting en volmaking van dit werkje met vertrouwen aan, daar het bij uitnemendheid geschikt is, om zachtkens en ongevoelig den leeslust te wijzigen, en alzoo de jeugd al vroeg te leiden tot betere letteroefening, dan het lezen, het eenigtijk, immers altijd bij voorkeur lezen, van verzierde verhalen, die zoo menigeen, hem in de wereld der verbeelding omleidende, ongeschikt maken voor nuttige werkzaamheid en vrolijk genot in de werkelijke wereld. Moge dit aangenaam

en

en leerrijk geschrift iedere kinderbibliotheek versieren, en alzoo Redacteur en uitgever op den duur genoegzame aanmoediging vinden!

Griekſche Themata, enz. Door J. BOSSCHA. *Vierde Klaſſe. Te Breda, bij* W. van Bergen en Comp. 1822. *In* 8vo. 128 *Bl. f* 1-5-:

De Heer J. BOSSCHA, Doctor in de Letteren en Praeceptor aan de Latijnſche Scholen te 's Gravenhage, vaart dus voort met zijnen begonnen arbeid, en geeft hier de Themata voor de vierde klaſſe. Vooraf gaan de regels van de Syntaxis; dan worden die regels door voorbeelden opgehelderd, geſchikt om uit het Nederduitsch in het Grieksch te worden vertaald. De inhoud van dit Stukje betreft de regering der praepoſitiones, verba met praepoſitiones zamengeſteld, nomina verbalia, over het gebruik der tijden van de modi, over de regering der adverbia, over het gebruik der conjunctiones, en ten ſlotte algemeene aanmerkingen. De leerling kan in 64 themata zijne krachten beproeven, om het aldaar geſtelde naar die regels te vertolken. Drie opſtellen, geſchikt om in den Ioniſchen, en een om in den Doriſchen tongval te worden overgebragt, beſluiten dit werkje. Voor die Ioniſche en Doriſche opſtellen gaan proeven uit HERODOTUS en ARCHYTAS en eenige dichtregelen, opdat de leerling zich eerst aan die dialecten moge gewennen. — Wij houden het daarvoor, dát ook deze klaſſe met vrucht op de Latijnſche Scholen kan gebruikt worden.

Keur van Zedelijke Verhalen; een Handboek voor de Jeugd zoo wel, als voor derzelver Ouders en Onderwijzers. Uit het Hoogduitsch van H. K. GUTMANN. *Iſte Deel. Met Platen. Te Amſterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1822. *In kl.* 8vo. 206 *Bl. f* 1-10-:

Hoezeer wij, bij den reeds zoo grooten voorraad van boekjes en boeken voor kinderen, geene bijzondere noodzaak zien, dien telkens met Duitschlands grooten voorraad aan te vullen, maakt echter dit onderhoudend werkje, in ons oog, eenigermate eene uitzondering. Men vindt hier eene verzameling van zeer doelmatige ſtukjes van onderſcheidene en in het vak met regt beroemde ſchrijvers. Bij deze Hollandſche uit-

uitgave zijn de reeds elders overgenomene in onze taal echter teruggehouden. De vierendertig kleine in dit deeltje gegevene ſtukjes zijn alle voor kinderen zeer onderhoudend, en bevatten de nuttigſte leſſen en wenken tot wezenlijke braafheid en deugd. Hij, die met het kind lezen, of over het gelezene ſpreken wil, krijgt ook telkens aanleiding tot doelmatige inrigting van onderſcheidene vragen en naderen aandrang op het kinderlijk gemoed.

Wij durven derhalve het gebruik van dit boekje, waarvan nog één deeltje te wachten is, als een aangenaam leesboek voor de jeugd van zes tot veertien jaren zeer wel aanprijzen. De vertaling is ook doorgaans goed, ofſchoon wij hier en daar eenig misverſtand vermoeden; b. v. bl. 10, waar eene moeder hare dochter tot werkzaamheid met deze woorden aanſpoort: „Meisje lief! wanneer gij met een nederhangend hoofd en een verdrietig gelaat zaagt arbeiden, zoudt „gij, mijn lieve kind! weldra ſpoedig beſpeuren, welk „eene gelukzaligheid de werkzaamheid, en welk een onverdragelijke toeſtand de werkeloosheid is." Dit is of geheel verkeerd vertaald, of alzhans zeer onduidelijk, indien het namelijk zeggen wil, dat men door ijverig werken zijn verdriet verzetten of verzachten kan. Zoo ſchijnt ook, bl. 28, bij: „welk hem het meeste ſpeet, dewijl hij dan" iets kwalijk verſtaan te zijn of uitgelaten, waardoor het nu geenen zin heeft. In kinderboekjes moet men vooral tegen zoo iets zorgen.

Alwin en Theodoor; of Geſchenk van een' Vader aan zijne Kinderen. Door F. JACOBS, *Profeſſor te Gotha. Tweede vermeerderde Druk. Met Platen. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1822. *In kl.* 8*vo.* 171 *Bl. f* 1-10-:

Er is geene reden, waarom men dit *vertaalde* kinderboekje ook niet eene plaats in eene bibliotheek van beſchaafde kinderen, van tien tot veertien jaren dunkt ons, gunnen zou. Zij zullen er niets kwaads uit leeren, maar ontvangen menigen goeden indruk, en vooral het laatſte gedeelte, dat verhalen en ontmoetingen bevat, zal hen aangenaam onderhouden. Ook het vorig gedeelte is nuttig en bevattelijk; en wij hopen, dat vele kinderen de vaderlijke leſſen en wenken, hier door eenen vader aan zijne jeugdige lievelingen gegeven, zullen behartigen. Bij den grooten voorraad van goede, onderhoudende kinderboekjes, kunnen wij juist niet zeggen, dat wij groote noodzake vinden, de vertaalde te vermenigvuldigen: maar onder de vertaalden behoort men echter dan ook dit niet over het hoofd te zien.

BOEKBESCHOUWING.

Leerrede over 1 *Tim. I:* 5, *tot gedachtenis van wijlen* E. J. POST, *Predikant te Arnhem, op den* 27 *April* 1823, *uitgesproken door deszelfs Ambtgenoot* H. H. DONKER CURTIUS. *Te Arnhem, bij* P. Nijhoff. 1823. *In gr.* 8vo. 29 *Bl. f* :-8-:

Leerrede over Joh. I: 48b., *gehouden, ter gelegenheid der plegtige inlijving van een Israëlitisch Huisgezin, door den H. Doop, in de Christelijke Kerk, op den* 13. *Jan.* 1822, *door* W. SCHOLTEN, *Predikant te Harderwijk. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1822. *In gr.* 8vo. 48 *Bl. f* :-8-:

Leerrede over 2 *Chron. V:* 13, *ter plegtstatige inwijding van het nieuwe Orgel in de Kerk van Middelbert, op den* 24 *Nov.* 1822, *door* G. H. VAN SENDEN, *Predikant te Middelbert. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1823. *In gr.* 8vo. 46 *Bl. f* 1-8-:

Bevestigingsleerrede over het geloof aan Jezus belofte, den Evangeliedienaar gedaan, voor denzelven een middel van aanmoediging en bemoediging. (*Marc. V:* 36b.) *Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1822. *In gr.* 8vo. 28 *Bl. f* :-7-:

Afscheidsrede over Joh. XVII: 11b. *uitgesproken te Noorddijk, den* 27 *October* 1822, *door* IZ. SANNES, *thans Predikant te Veendam. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1823. *In gr.* 8vo. 43 *Bl. f* :-8-:

No. 1. De Eerw. DONKER CURTIUS was juist bezig met de bearbeiding tot eene gewone leerrede van den hier opgegeven tekst, toen hij het berigt ontving van den

dood van zijnen waardigen oudſten Ambtgenoot; nu was het hem onmogelijk, aan eenig onderwerp, anders dan met de gedachte aan den overledenen, werkzaam te zijn; en daar deze ſchoone tekst de edelſte karaktertrekken van den waardigen man aanwees, zoo behoefde hij naar geen ander onderwerp te zoeken. De leerrede is dan ook allezins gepast, en ademt het gevoel van de hartelijkſte hoogachting voor den waardigen overledenen, die de Arnhemſche gemeente meer dan 40 jaren in de beoefening van het Evangelie was voorgegaan en door hetzelve had gediend. Wij kennen den voortreffelijken, duidelijken prediktrant van den bekwamen ſpreker, en hoe hij afkeerig is van iederen gezochten en noodeloozen opſchik. Zijne welſprekendheid kwam hier nu vooral uit het hart, en is de echte. Na de opheldering van den tekst, wordt naar denzelven de voortreffelijke POST geſchetst, waarbij de ſpreker zich met het meeste vertrouwen op de kennis van geheel de gemeente beroepen kon. En ongemerkt was nu deze lofrede op POST eene lofrede op het Evangelie zelve geworden; dit geeft van zelve aandoenlijke kracht en grooten nadruk aan de toeſpraak, met welke geſloten wordt, en in welke het voorbeeld van POST, zoo als hij *was*, wordt aangedrongen ter navolging, en ook ter aanmoediging op POST, zoo als hij nu *is*, wordt gewezen. De Eerw. DONKER CURTIUS deed wèl, dat hij deze hulde aan eenen allerwaardigſten Ambtsbroeder, aan wien hij zelf erkent zeer groote verpligting te hebben, voor de Arnhemſche gemeente nu ook drukken liet, en heeft ook daardoor tevens het geheel-Nederlandsch godsdienſtig publiek op nieuw dienst bewezen.

No. 2. Het voorberigt wordt voorafgegaan door het opgeven van den wensch, dat deze leerrede dezen of genen goed moge in handen komen, en nut doen, als de voorname reden der uitgave, en het voorberigt zelve zegt ons iets van de geſchiedenis der overkomst dezes Israëlitiſchen huisgezins tot het Christendom. Dit huisgezin beſtond uit man, vrouw, eenen meerderjarigen zoon, en vier nog onmondige kinderen; deze kinderen werden te-

vens

vens met de moeder en meerderjarigen zoon, welke beide belijdenis hadden afgelegd, gedoopt. De man, het hoofd des huisgezins, bleef Jood, en heeft zich, met onderlinge toestemming, van zijn huisgezin gescheiden. Het bevreemdt ons zeer, dat men echter ook de *minderjarige* kinderen doopte. Maar alle omstandigheden zijn ons niet bekend. Wij voor ons zouden niet alleen gemeend hebben, den Doop van deze laatsten zonder schade te kunnen uitstellen, tot ook zij belijdenis konden afleggen; maar wij zouden gemeend hebben, dat zelfs in dit geval te *moeten* doen. — Dit doet intusschen niets tot de waarde der leerrede, die wel wat uitvoerig, echter niet ondoelmatig is. Nathanaël wordt in vier bijzonderheden voorgesteld, als *een treffend voorbeeld van die geest- en hartgesteldheid, welke den mensch alleen kan geschikt maken, om een oprecht verkondiger van Christus te zijn.* Voorts wordt het Nathanaëls-karakter in deze nu nieuw gedoopten opgemerkt, geroemd, zij opgewekt tot verdere bevlijtiging op dit edel gemoedsbestaan, en soortgelijke opwekking ook bij de gemeente aangedrongen. — De leerrede is, gelijk wij zeiden, goed: dat zij echter eenig Israëliet voor het Christendom zal aanwinnen, mogen wij betwijfelen.

No. 3. Men zal deze sierlijke, echter onopgesmukte leerrede met genoegen lezen, en geheel de inwijding der plegtigheid zoo wel, als de afwisselende zangen, eenvoudig, welgekozen en allezins doelmatig vinden. De gezangen van het koor zijn niet medegedeeld, hetgeen jammer is. Het verklarend gedeelte der leerrede is, de spreker voelde het zelf, wat te uitvoerig. De geschiktheid van het gebruik des Orgels bij den openbaren Godsdienst der Christenen wordt in een tweede stuk gestaafd. Opwekking tot dankbaarheid aan allen, die ter verkrijging van het Orgel hebben medegewerkt, vooral aan God, en tot een waardig, Godverheerlijkend gebruik, bevat het derde stuk. Het voorberigt gewaagt van eene vroeger uitgesprokene leerrede *over het openbaar godsdienstig Gezang der Christenen*, waarvan wij de uitgave, tevens met de-

ze, zouden verlangd hebben. De Leeraar heeft intusschen zijne taak op eene allezins lofwaardige wijze volbragt.

No. 4. Waar en door wien deze leerrede gehouden zij, is ons niet bekend; maar het blijkt, dezelve is gehouden door eenen waardigen Leeraar, en voor eene gemeente, zoo als er vele zijn, bij welke het leeraarsambt, om meer dan één reden, niet gemakkelijk is. De keuze van den tekst möge, in aanmerking der geschiedenis, tot welke hij behoort, vreemd schijnen bij eene bevestiging, de woorden zijn echter zeer gepast; want het geloof aan de belofte van Jezus, op iederen graaggetrouwen Evangeliedienaar toepaselijk, is de beste en onmisbare aanmoediging bij het leeraarsambt, en kan hem bemoedigen en staande houden onder ieder bezwaar. De Leeraar sprak hier bij eigene ondervinding, en wij, wien zoodanige bezwaren mede niet vreemd zijn, stemmen hartelijk met hem in; de man spreekt, met gemoedelijken ernst, zuivere Evangelische waarheid, in eenen beschaafden, voor allen verstaanbaren toon; wij mogen alzoo ook deze leerrede, bij welke menig Leeraar stof tot nadenken en bemoediging vinden zal, gerustelijk aanprijzen.

No. 5, eindelijk, is eene voortreffelijke leerrede over eenen regt gepasten tekst. De zinder bede van Jezus wordt regt goed en vol gevoel daargesteld, en in een tweede stuk die woorden overgenomen en aangewend in algemeeneren zin. Toen wij met de lezing gevorderd waren tot het gewone slot bij zulk eene gelegenheid, *datgene, dat de plegtigheid van dit uur meer bijzonder van mij vordert*, (zoo had de Leeraar het, naar de bijna eenparige gewoonte, mede opgegeven) meenden wij dit slechts te doorloopen met een vlugtig oog; maar al aanstonds werd onze aandacht op nieuw geboeid; niets was ons onbelangrijk; niets vonden wij, dat naar enkel koele pligtpleging zweemde. Wij meenen dus hier eene afscheidsrede te vinden, *zoo als die behoort te zijn;* wij gevoelen wezenlijke hoogachting, na de lezing, voor den ons geheel onbekenden man, en voor de gemeente tevens, welke

ke hij *vaarwel* zelde; ook aan dezelve doet dit *affcheid* groote eere.

Wij voegden de aanmelding van alle deze gelegenheidsleerredenen bijeen; verſchooning vragende, dat ſommige van dezelve wat lang bij ons bleven liggen. Iedere van dezelve gaf ons ſtof tot dankzegging over den thans onder ons meer en meer toenemenden ſmaak in eene echt Christelijke, eenvoudige, hartelijke en verſtandig gemoedelijke predikwijze.

Leerredenen over Israëls Meſſias, door V. D. M. Christianus. Te Amſterdam, bij de Wed. G. A. Diederichs en Zoon. 1822. *In gr.* 8vo. 78 *Bl. f* : -16-:

V. D. M. (*alias* Dominé) *Christianus* behandelt hier JES. LII: 13—15, *Pſalm* XXII en JOH. VII: 27b. Menig lezer vindt zekerlijk, *en* bij deze leerredenen, *en* bij de voorrede, hier en daar nog al eenige bedenking, zoo wel als wij. Menig lezer twijfelt zeker, met ons, of *V. D. M. Christianus* wel door vele Joden gelezen wordt. Menig lezer twijfelt, met ons, of de man wel vele Joden overtuigen zal; en, bijaldien dit ook al bij ſommigen het geval ware, hoopt menig lezer voorzeker, met ons, dat 's mans bekeerlingen van beteren ſtempel zullen zijn dan de zoodanigen, die ons het ſmakelijk genot van den gezonden aardappel en het gerust gebruik van de gezegende koepokinenting willen betwisten.

Hygiene militaire. D. i. *Militaire Gezondheidsleer, ten dienſte der Landmagt. Door den Ridder* J. R. L. VON KIROKHOFF. *Tweede Druk. Te Antwerpen, bij* J. Jouan. 1823. *In gr.* 8vo. *Behalve de Voorrede,* 249 *Bl.*

De Geneeskunde bepaalt zich niet alleen, gelijk men

doorgaans ſchijnt te vooronderſtellen, tot de behandeling der Ziekten; maar zij ſtrekt hare zorgen ook tot den ſtaat der Gezondheid uit. Zij geeft de regelen op, door wier opvolging ziekten voorkomen en de gezondheid bewaard kan worden; en het is ook in dit opzigt, dat het gezegde van CELSUS geldt, dat het beter is, een' vriend of bekenden, dan een' vreemden tot arts te hebben. Hoe belangrijk die Gezondheidsleer in 't algemeen ook zijn moge, zij is het inzonderheid voor den Krijgsman, die aan den nadeeligen invloed van zoo veelerlei oorzaken is blootgeſteld, welke zijne gezondheid bedreigen.

De kundige en ervaren VON KIRCKHOFF, door onderſcheidene geneeskundige ſchriften met lof bekend, heeft ook over dit onderwerp een geſchrift vervaardigd, waarvan wij thans de tweede uitgave het geneeskundig publiek aankondigen.

Zijn werk, in negen Afdeelingen geſplitst, handelt achtervolgens over de recrutering, den geneeskundigen dienst, de dampkringslucht, het voedſel, de beweging en rust, de kleeding, de zeden en krijgstucht, de zielsaandoeningen en hartstogten, en de zindelijkheid, ten aanzien van derzelver invloed op de gezondheid der krijgslieden.

Men zal in dit geſchrift vele nuttige waarheden aantreffen, onbewimpeld en met kennis van zaken voorgedragen door een' man van ondervinding, uit hoofde van zijnen ſtand en betrekkingen geregtigd, datgeen, waarvan hij ſpreekt, te beoordeelen. Echter kwamen Recenſent hier en daar gevoelens voor, aan welke hij zijne toeſtemming meent te moeten weigeren.

In de eerſte Afdeeling wordt de recrutering met genoegzaam algemeen verbod van plaatsvervanging aangeprezen. Recenſent geeft gaarne toe, dat de plaatsvervanging aan vele bezwaren onderhevig is; doch beweert tevens, dat des Schrijvers voorſtel nog onnoodig meer en grooter zwarigheden heeft, en dat de meening, dat de klaſſe der rijken de beste krijgslieden zou opleveren, volſtrekt niet algemeen geldende is. Het voorbeeld der Grieken en Romei-

meinen is op onzen Staat van geene toepasſing. Ieder, die met beider ſtaatsinrigting ſlechts eenigermate bekend is, zal gereedelijk erkennen, dat onze Staat geen Grieksch Gemeenebest, veel minder eene Romeinſche Wereldheerſchappij, maar een Handelſtaat is, wiens welvaart en bloei van den koophandel afhangt, en in welken de ſtand van den koopman de eerſte en voornaamſte van allen is. Waarſchijnlijk is de Schrijver tot deze meening vervoerd door eene natuurlijke en ligt verſchoonlijke vooringenomenheid met *zijnen* ſtand; eenen ſtand, die de billijkſte aanſpraak heeft op de achting van ieder onbevooroordeeld en weldenkend lid der maatſchappij.

In de derde Afdeeling wordt aan de koude zoo wel als aan de warmte eenen verzwakkenden invloed toegeſchreven, doch het verſchil van beide niet genoegzaam bepaald. Waarſchijnlijk draagt de Schrijver geene kennis van de voortreffelijke Prijsverhandeling van den kundigen BAUER, welke over dit onderwerp een nieuw licht verſpreid heeft. — Ook des Schrijvers verklaring van den donder, door de theorie der verbranding van het waterſtofgas, is door latere proefnemingen niet bevestigd.

Wij willen echter door deze aanmerkingen de waarde van dezen arbeid geenszins verkleinen, welke hij deszelfs overige verdienſten ook die bezit, van op de meeste plaatſen door welgekozene voorbeelden uit de Geſchiedenis te zijn opgehelderd, zoo dat wij eene gemeenzaamheid ontdekken, niet ſlechts met eigene litteratuur, (gelijk dit bij onze Franſche en Duitſche naburen, helaas! algemeen plaats heeft) maar die algemeene kennis, welke den Nederlandſchen Geleerde kenſchetst. Wij beveelen dus dit belangrijk werk allen Geneeskundigen, maar bovenal hun aan, wien de zorg voor de gezondheid onzer Landmagt is toevertrouwd.

Protestantismus en Katholicismus, uit het ſtandpunt der Staatkunde beſchouwd, door Dr. H. O. TZSCHIRNER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Superintendent te Leipzig. Uit het Hoogduitsch, naar den tweeden verbeterden Druk. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1823. *Ie gr.* 8vo. 119 *Bl.* f 1-:-:

Dit weldoordacht en welgeſchreven ſtukje is een woord op zijn pas, en verdient aller behartiging. Wel is waar, wij leven, Gode zij dank! niet in Frankrijk, noch in zoodanig ander land, waar zulk een woord misſchien nu wel reeds behoefte is; wij mogen ons in dit gezegend gewest, en onder de regering van onzen verlichten en beminden Souverein, (wiens altijd geëerbiedigde Stamvader eens als het ſlagtoffer van Hierarchij en Obſcurantismus viel) genoegzaam verzekerd achten tegen de woelingen van godsdienſtige en ſtaatkundige Ultra's, en vreezen niet, dat men, bij het vast naderend tijdſtip der herziening van onze Staatsregeling, ons zal willen of kunnen terugzetten tot de duisternis der Middeleeuwen. Wij kunnen echter geenszins onverſchillige aanſchouwers zijn van de pogingen, om Europa daartoe terug te dringen, en mogen ons in allen gevalle gevat houden op een altijd, bij gezegde woelingen, toch mogelijk tijdſtip, dat onze Koning, of zijn Nageſlacht, al de geestdrift en veerkracht van zijne Volken kon noodig hebben, om den Protestant, of laten wij liever zeggen den Mensch, te handhaven bij zijne dierbaarſte regten. Het is waar, de leſſen der ondervinding zijn voor de Vorſten duidelijk en dringend genoeg, om te mogen hopen, dat zij den geest der Roomſche Hierarchiſche ſtaatkunde genoegzaam inzien, om zich vrij te houden van zulk een onteerend en knellend juk; echter is het niet zonder voorbeeld in de Geſchiedenis, dat nog verſche leſſen der ondervinding, ook door Vorſten, al te ſpoedig en tot hunne ſchade ver-

vergeten werden; en, dit zij zoo als het zij, het is voorzeker niet ongepast, dat de drogredenen der staatkundige en godsdienstige Ultra's, die zij met zoo veel vertoon van Vorstenliefde en zoo vele vleijerij gewoon zijn te kruiden, de opmerkzaamheid trekken, en op beveiligingsmiddelen doen denken aan een ieder, die de vrijheid van het geweten, als zijn onvervreemdbaar eigendom, op den hoogsten prijs stelt.

Meesterlijk voert TZSCHIRNER hier de pen, en rigt zijn overtuigend betoog tegen de bewering, dat in het Protestantismus de kiem zou liggen van den Omwentelingsgeest, of dat het ten minste, al bedreigt het de Staten niet, dezelve niet zoo krachtig als het Katholicismus ondersteunen en bevestigen kan. Eerst toont hij duidelijk aan, wat eene Omwenteling is, en dat de gebeurtenis der Hervorming, in de zestiende Eeuw, geenszins eene staatkundige Omwenteling mag genoemd worden; maar dat alleen de geest des tijds, dien zij vrijwillig huldigden, de Vorsten en Regenten ter afschaffing der Hierarchij bewoog; dat zelfs in de Nederlanden en Frankrijk geenszins de wapenen werden opgevat om de Vorsten te onttroonen, maar eeniglijk om de regten van het geweten te handhaven; en dat het Protestantismus alzoo bij de Magthebbers op aarde niet gevaarlijk kan worden geacht, ten zij zij ook de Apostelen, als veroorzakers eener staatkundige Omwenteling, toen zij de Christenen van de Mozaïsche Wet moesten losrukken, en de Martelaars, die de Heidensche Afgoden niet wilden offeren, als verstoorders der wettige orde wilden beschouwen en brandmerken.

Is het regt van het vrije onderzoek ten aanzien van het Godsdienstige den Staten gevaarlijk, dan is het ook datzelfde regt ten aanzien van ieder ander vak van wetenschap; en men moet een voorstander zijn van de domste willekeur, zoo men om deze reden het Protestantisme uit hoofde van Staatkunde wil tegenwerken. In vroegeren, donkeren tijd was, ja wel, het Katholicismus van belang voor de Staten; maar Europa is niet meer, wat het voor vijf- en zeshonderd jaren was; de wereldlijke magt rust sinds lang niet meer

op de geestelijke, en de dienst, dien het Katholicismus nog aan de Staten doet, doet het eeniglijk als Godsdienst en Christendom, en heeft alzoo bij het Protestantisme niets vooruit.

Magtig werkte in vroeger tijd het Katholicismus door het beginsel van verjaring en door het geloof aan mirakelen in de handen der Priesterschap; maar de wereld is dezer dwangmiddelen van het gezag reeds lang ontwassen. Ook het theocratisch beginsel van het Staatsregt heeft het Katholicisme niet kunnen handhaven, en in Katholijke landen heeft men zich even zoo ver van hetzelve verwijderd als in Protestantsche. Geborene Vorsten, als zoodanig erkend en geëerd, zijn geene eigenaars der Volken, in denzelfden zin als de goedbezitter eigenaar van zijne kudde is. Deze ongerijmdheid laat zich ook de Katholijk niet meer opdringen. Ook voelt men het valsche der gevolgtrekking: *omdat de Katholijke Kerk eene Monarchij is, daarom moet ook de Staat eene Monarchij zijn*; en zoo diep is het Koningdom niet gezonken, dat het zich door het Priesterdom zou moeten oprigten.

Den lofredenaren van het Katholicismus wordt nu een weinig de les gelezen, ten aanzien van de maatregelen, die zij voordragen, tot ondersteuning van de troonen der Vorsten; bij welke les zij voelen kunnen, dat hun raad en plan bekend zijn, en het verderfelijke van dezelve zeer goed wordt ingezien; terwijl wordt aangewezen, dat het even zoo dwaas als verderfelijk is, en alzoo nimmer zal gelukken. Hetgeen de Staten voorheen in het Katholicisme ten steun hadden, verloor sinds lang kracht en beduidenis; de Protestantsche landen zijn veel meer tegen *revolutionaire* bewegingen verzekerd; en het staatsdoel wordt gelukkiger door den Protestantschen Godsdienst, dan door den Katholijken, bevestigd. Ieder, die voor overtuiging vatbaar is, wordt buiten twijfel bij de lezing van dit boekje daarvan overtuigd; terwijl de geachte Schrijver edelmoedigljk de beschuldiging tegen het Protestantisme niet wil omkeeren, noch Vorsten en Staten tegen het Katholicisme waarschuwen, maar ook dat alleszins wil be-

beveiligd en ingenomen zien, eeniglijk wenkende op het belang der Staatkunde, om ook de Protestantsche Kerk te handhaven en te beschermen bij het blijvend genot van derzelver wettige vrijheden en regten. Wij keuren zoodanig eene edelmoedige en onpartijdige, bedaarde, Christelijke handelwijze van den Schrijver volkomen goed; offchoon wij den bij het Voorberigt aangewezen tegenhanger van dit geschrift: *Antiromanus, oder die Kirchengeschichte*, mede gaarne in ons Vaderland bekend zagen. De lessen der ondervinding mogten niet verloren zijn; de Geschiedenis spreekt te duidelijk, dan dat wij niet verbaasd zouden staan, dat de tegenpartij van het Protestantismus deze snaar nog durft aanroeren; en ook zoodanige ijdelheidsprekers en verleiders van zinnen moet men *den mond stoppen*, al zijn zij dan ook juist niet *uit de besnijdenis*, hoewel de Pauliniſche vermaning ten dezen *voornamelijk* laatstgenoemden gelden mag (*), die daarom dan ook, met goed regt, eerst en vooral hun bescheiden deel ontvangen. Dan, het eene doende, late men daarom ook het andere niet na.

(*) Men verhaalt, dat zekere gewezen *Jood* zijn fraai geschrift met de eenvoudige verwijzing naar TIT. I: 10 van eene achtingwaardige hand terug ontving.

Reis van Livorno naar Londen, in het jaar 1818. *Naar het Hoogduitsch van* C. A. FISCHER. *In II Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 432 *Bl. f* 4-8-:

Dit werkje beantwoordt niet aan den titel. Het is geene reis van FISCHER, maar door FISCHER *uitgegeven*, hetwelk zeer aanmerkelijk verschilt. Dit staat ook wel achteraan in het voorberigt des Vertalers; maar *op den titel* staat het anders, en dit is niet in den haak. Men ziet ook spoedig genoeg bij de lezing, dat dit boek niet van dien beroemden en bevallig schrijvenden Reiziger is.

is. Het is een zeer oppervlakkige, vliegende togt door Noordelijk *Italië*, *Zwitserland*, *Duitschland* en de Zuidelijke *Nederlanden*, waarbij de Schrijver geenszins de merkwaardige veranderingen, welke de jongste gebeurtenissen in den staat der landen hebben te weeg gebragt, (zoo als in *Genua*, *Piemont* en *Zwitserland*, de ineensmelting der vrijheid van het platte land aldaar met de *Aristocratie* der hoofdsteden; enz.) onderzoekt, maar losjes het veelal bekende nog eens verhaalt. Daarbij komt een zonderling denkbeeld, hetwelk hij van het begin tot aan het einde dezer Reis (doch bij het laatste veel meer dan bij het eerste) gevolgd heeft, om namelijk zijnen lezeren alles mede te deelen, wat hij in de herbergen, aan publieke tafels, op postkoetsen enz. heeft hooren verhalen. Hij is daarbij zoo trouwhartig, dat hij dit alles voor goede munt schijnt op te nemen, en, wanneer het hem vermaakt heeft, en ook als zoodanig, zonder *Commentarius*, oververtelt. Nu kan echter iets in vele opzigten zeer onderhoudend zijn, hetwelk, uit den zamenhang gerukt, minder voldoet; ook komen ons hier meer dan eens de zonderlingste overgangen, of liever gebrek aan overgang, voor; b. v. Iste D. bl. 124, waar, onder weg van *Eglian* naar *Zurich*, over *Zweden* gesproken werd:

„ De *Zweedsche* kerkordening is de volkomenste, welke bekend is. Nergens wordt de Evangelische Godsdienst dermate door het Gouvernement voorgestaan, nergens is voor de kerk en hare dienaars beter gezorgd, nergens is de hervormde geestelijkheid onafhankelijker van het wereldlijk bestuur.

„ Stokvischkoppen, met groenten gekookt, leveren eene voortreffelijke soep tegen de scheurbuik op. De gezoutene stokvischkuit wordt als aas gebruikt. In *Zweden* worden de jongelingen eerst met hun twintigste, en de meisjes met haar zestiende jaar, volkomen huwbaar."

Welk een *ollipodrigo!* En kende dan onze Reiziger al die vreemdelingen zoo naauwkeurig, dat hij wist, of hetgeen zij verhaalden waarheid was? En zoo niet.... Men

zal

zal antwoorden, dat hij niet voor het Publiek, maar voor bijzondere vrienden geſchreven heeft. Doch in dit geval had de Heer FISCHER, of ook de kundige *Nederduitſche* Uitgever, de Heer STEENBERGEN VAN GOOR, meer het ſnoeimes moeten gebruiken, vooral bij ons Vaderland, waar de onbekende Schrijver zeer oppervlakkig wordt, en de berigten over *Bruſſel*, *Gent*, *Antwerpen* enz. door een' vloed van anecdoten, hem door zijne medepasſagiers verhaald, worden verzwolgen. Er komen daaronder verſcheidene overbekende voor, b. v. de ontmoeting tusſchen FRANS HALS en VAN DIJK, en de pots, aan eerstgemelden door zijne leerlingen geſpeeld. Voor eenen *Duitſcher* mogen die nieuw zijn; de *Hollander* kent ze uit de *Levens der Schilders* en die van *beroemde Nederlandſche Mannen en Vrouwen* ten overvloede. Ook beſchouwt de Schrijver, die het gedurende zijne reis overal uitſtekend wèl had, alles van de gunſtigſte zijde, 't geen zeer wel zou zijn, indien men er ſlechts op kon ſtaat maken. Zoo wordt (D. II, bl. 99) van *Mechelen* gezegd: *alles is er vol leven en werkzaamheid.* Wie *Mechelen* ooit gezien heeft, weet het tegendeel. In 1818 ſpreekt de Schrijver te *Antwerpen* van een *mastbosch* in de haven. De daar liggende ſchepen konden althans in 1819 nog dien naam niet dragen: ſedert zal het er wel gekomen zijn. De *ſirocco* is geen *Noorde-*, maar een *Zuidewind*. (Zie IIſte D. bl. 184.) Tusſchenbeiden bekomen wij ook vrij flaauwe anecdoten van BUONAPARTE, en wel het een en ander, dat ons *apocryph* voorkomt, zoo als, dat hij zijne Schoonmoeder (de Moeder van JOSEPHINE) met den Paus zou hebben willen doen trouwen, en wat dies meer zij.

Doch, hebben wij het kwade van dit boek gezegd, wij mogen ook het goede niet verzwijgen. Het geeft een gedrongen overzigt van eene menigte plaatſen, van welke alle men toch iets merkwaardigs vernneemt. De Reiziger is niet van kunde ontbloot; en zelfs onder de tallooze anecdoten zijn verſcheidene zeer aardige, en ook voor de kennis van landen en volken en der jongſte Geſchiedenis niet

niet onbelangrijke, b. v. de ellende, in het beleg van *Torgau* doorgeſtaan (IIſte D. bl. 70), de ſuikerteelt in *Noord-Amerika* (bl. 84), de middelen, om de *Europeſche* ſoldaten in *Oostindiën* aan dat land te verbinden (bl. 87.) Sommige natuurbeſchrijvingen, b. v. van den *Rigi*-berg in *Zwitſerland*, (bl. 107) zijn ſchilderachtig; doch deze zijn dun gezaaid, en zelfs de *Rhijn*-val bij *Schaffhauſen* heeft de eer niet, den Schrijver bijzonder te behagen. Maar overal, waar het op de godsdienſtige en burgerlijke vrijheid der Volken aankomt, toont de Schrijver eenen regt goeden, *liberalen* geest, afkeerig van dweepzucht, vervolging, en de, thans zoo gevaarlijke, heimelijke proſelytenmakerij. Vele der aanmerkingen, door hem of zijne berigtgevers gemaakt, verraden oordeel, en een goed doorzigt in den ſtaat van *Europa*, en de gevaren, welke hetzelve thans ernſtig bedreigen, en die zich in 1818 nog ſlechts in 't verſchiet deden zien. Het was nog de tijd, toen men iets goeds van *Congreſſen* der groote Monarchen verwachtte, kort vóór dat van *Aken*. Hoe voortreffelijk en juist is de volgende ſchildering der (toen nog door DE CAZES gebreidelde) *Ultra's* of *Antiliberalen*, die ſedert zoo verſchrikkelijk is bevestigd geworden! (IIde D. bl. 18.)

„ Zij zijn de ware *Jakobijnen van het Royalisme*, de ware
„ peſtbuilen van eenen Staat. Zij willen aan den Koning
„ eene onbepaalde magt opgedragen hebben; doch met
„ geen ander oogmerk, dan om er, in zijnen naam, zel-
„ ve een misbruik van te maken. Zij beſchouwen den
„ Regent als een' hunner medegenooten, ja ſlechts als
„ eenen gevolmagtigden hunner partij. Zij alleen willen
„ de onbepaalde heeren en meesters van den Staat zijn.
„ *L'état, c'est nous!* is hunne gewone leus. Het volk
„ is ſlechts geſchapen, om te arbeiden en te betalen."

Hoe waar is ook het volgende! „ Wat de Regenten den
„ Volke ſchuldig zijn, is geene *gunst*, maar een eeu-
„ wig, onomſtootelijk *Regt*. Wie eene billijke wet een
„ genadegeſchenk van den Regent noemt, heeft daarvan
„ in het geheel geen begrip. Eene billijke wet is een
„ wederzijdsch verdrag; het is der Regenten eigen voor-

„ deel,

„ deel, *conſtitutioneel* te zijn." [*O nimium felices, ſua ſi bona nôrint!*] „ Overal vordert men thans billijkheid, „ zoowel in de gewigtigſte als in de geringſte betrekkingen „ van het leven. Dit zijn juist de *ideën*, welke de lange, „ bloedige worſtelſtrijd bij de Volken heeft doen geboren „ worden. — Het ganſche krediet van eenen Staat hangt af „ van het ſtelſel, dat de Regering volge. Hoe billijker en edel- „ moediger zij handelt, des te grooter en onwankelbaarder „ krediet heeft het land. Iedere onregtvaardige handelwijs „ ſtraft, op deze wijze, zichzelve, door het krediet te vermin- „ deren." Omtrent de geheime pogingen der Paus gezin- den, om hunnen aanhang uit te breiden, en hunn' gezwo- ren' haat tegen verſtandige Katholijken, die verdraagzaam- heid en verlichting in hunne Kerk wenſchen in te voe- ren, wordt ons hier een treffend voorbeeld verhaald van den Geestelijke DERESER in het Groothertogdom *Ba- den*, wien men, onder het voorwendſel, dat eene lijkre- de *beledigende plaatſen* voor de Protestanten zou behel- zen, onder de Regering van den Protestantſchen Groot- hertog van *Baden* deed vallen, en naar *Konſtantz* bannen. Doch hij begaf zich naar *Zwitſerland*; maar ook hier lieten zijne vijanden hem geene rust: de Paufelijke *Nun- tius* deed hem als beſtuurder van het *Seminarium* afzet- ten; waarop hij, te *Breslau* beroepen, thans veilig leeft onder de beſcherming van *Pruiſſen*. — De geheime ver- bindtenisſen der aanhangers van den *Roomſchen* ſtoel, en de veelerlei middelen, die zij bezigen, om het Protestan- tismus te verdringen, worden niet onvermeld gelaten. Onder meer andere kunstgrepen van den *Roomſchen* ſtoel zou ook deze behooren, „ dat het (dezelve) door zijne „ aanhangers thans eene menigte paapſche geſchriften „ vervaardigen, maar dezelve in een Protestantsch gewaad „ laat ſteken. Daarin wordt dan over de onzekerheid, „ ongenoegzaamheid en troostloosheid der *Evangeliſche* „ geloofsbelijdenis, met eenen zachten weemoed, ge- „ klaagd, en de leer der *Katholijken* als het eenigſte „ ſteun- en rustpunt voor verſtand en hart aangewezen. „ — Ook zijn de voorvechters der Moederkerk in de

„ vas-

„ vaste verbeelding, dat de Hervorming haar vierde ju-
„ beljaar niet vieren, maar dat alsdan alles reeds één,
„ dat is Roomschkatholijke, kudde zijn zal. — Mevrouw
„ G*** ſchreef: er zijn nu nog ſlechts 100,000 *ſcudi's*
„ noodig, om de aanzienlijkſte Profeſsoren en meest be-
„ minde Schrijvers te winnen, en geheel *Duitschland*
„ verklaart zich van zelve voor *Rome!* Zoo maakt men
„ dan in den eigenlijken zin op proſelijten jagt." (Iſte D. bl. 175, 176.) Dergelijke redeneringen en bijzonderheden kunnen eene menigte gebreken bedekken, en honderde flaauwe anecdoten vergoeden.

Deelen wij, ten ſlotte, onzen lezeren nog den reisweg onzes Schrijvers mede. Hij komt over zee van *Napels* te *Livorno*, vertoeft aldaar eenigen tijd, beſchouwt het heiligenbeeld *Madonna di Montenero*, gaat ſcheep naar *Genua*, vertrekt van daar door den pas der *Bocchetta* (over de *Apennijnen*) naar *Turin*, over den *Mont-Cenis* en *Chambery* naar *Geneve*, deelt over die ſtad eenige huishoudelijke berigten mede, (gelijk over meer plaatſen; *hier* klaagde hij zeer over de duurte) vertrekt over *Lauſanne* naar *Bern*, laat, op zijn vertrek van daar, de klasſieke *Zwitſerſche* oorden (den *Grindelwald*, *Lauterbrunn*, den *Staubbach* enz.) regts liggen, om zich naar *Lucern* te ſpoeden, brengt twee aangename dagen door op en langs het *Vier Woudſteden*-meer te *Stantz*, *Gerſau*, *Altdorf*, *Schwytz* en den *Rigi*, neemt over *Zurich*, *Schaffhauſen* en *Bazel* den weg uit *Zwitſerland*, trekt in één dag van *Freiburg* in *Breisgau* naar *Baden*, vervolgens naar het overſchoone, maar peperdure *Karlsruhe*, waar woning en vuur voor een huisgezin uit den middelſtand tweeduizend guldens zouden kosten, naar het bevallig gelegene *Heidelberg*, (om de Hoogeſcholen bekommert onze Schrijver zich, zoo hier als elders, weinig) het thans doodſche *Manheim*, *Darmſtadt*, waar de Groothertog de *Opera* beſtuurt, het welvarende en prachtige *Frankfort*, en naar *Wisbaden*, waar laffe badgasten ons doodelijk vervelen, meer dan den Schrijver. Deze zakt vervolgens den *Rhijn* af, langs *Mentz*, *Koblentz*, *Bonn* en

Keu-

Keulen, verlaat van daar den ſtroom, en gaat over *Aken* en *Spa* de *Nederlanden* in naar *Luik*, *Leuven*, *Bruſſel* en *Antwerpen*, hetwelk, volgens hem, aan de *Oosterſchelde, dat is, aan den oostelijken oever van dezen ſtroom* (!) ligt. Een uitſtapje naar *Gent* gedaan hebbende, gaat de Schrijver ſcheep, bezoekt *Vliſſingen*, (waarbij wij menige bijzonderheid van het *Engelſche* bombardement in 1809 vernemen, waarbij de haren te berge rijzen) en ſteekt in een' *Engelſchen* tolkotter over naar het eiland *Wight*, van waar hij op *Portsmouth* en vervolgens op *Londen* gaat. Het ſchijnt niet, dat hij hier zijn plan, om de tafelgeſprekken in de logementen op te teekenen, heeft voortgezet.

Gedichten van Mr. ABRAHAM BOXMAN. *Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1823. *In gr.* 8vo. *VIII*, 199 *Bl.* *f* 3-12-:

(*Vervolg en ſlot van bl.* 625 *des verigen jaars.*)

Wij gaan over tot den heer BOXMAN, voor wien onze inleiding reeds tot aanbeveling moet ſtrekken. Hij toch voert niet ſlechts het kenmerk eener geletterde opvoeding voor zijnen naam, maar ook de vertalingen uit Grieksch en Latijn getuigen daarvan, en heeft men ons wèl berigt, dan leeft hij meest voor zichzelven en de Muzen..... wat zeggen wij? voor alwat in het vaderland ſmaak en behagen in het goede en ſchoone vindt.

Maar, aleer wij tot eene nadere beſchouwing zijner verzen overgaan, moeten wij een oogenblik bij eene bijzonderheid ſtilſtaan, in de voorrede vermeld, met verwijzing op eene opzettelijke verhandeling, in het Mengelwerk onzer Letteroefeningen geplaatst, ter verdediging der rijms van *ei* en *ij*. Wij kunnen ons, namelijk, met het beſluit dier redenering wel vereenigen. Men behoort de banden voor den dichter niet te naauw aan te binden; eene menigte van rijmklanken, door den voorgang onzer edelſte zangers gewettigd, prijzen zich niet meer of beter aan, dan de bedoelde; niet de figuur der letters, maar de wijze van derzelver uitſpraak beſlist te dezen, en men dient zich dus hier vooral naar den tongval van een zeker gedeelte der bevolking, het meest aanzienlijke, het meest beſchaafde, te ſchikken. Maar, dat de klank

van *ij* of *ei* niet zou verschillen, dat te dezen opzigte onderscheid te maken eene soort van verbastering, althans van onbeschaafdheid zou aanduiden, zegt gewis noch SIEGENBEEK, noch de waarheid, wier tolk hij poogde te zijn. Wat het onderscheid zelve betreft, het geheele noordelijkste gedeelte onzer voormalige gewesten toont dit zoo duidelijk, dat wij den heer BOXMAN zouden kunnen uitdagen, om ons in eenig opschrift, brief of boek, door eenen, even veel óf hoogbeschaafden óf volstrekt ongeletterden, Vries geschreven, eene enkele fout tegen dit onderscheid aan te wijzen. Ja, de laatste geraakt in de war, waar hij het tegendeel vindt.

„ Omringd van Gruno's graan en Vrieslands vette weiden,"
Verstaat m' u, dichter! niet, als gij tot vroeger teiden
Den geest terugge lijdt.
Neen, zorg steeds zulk een' klank te mijden:
tusschen beiden,
Het *IJ* en 't *ei*, is de afstand al te wijd.

En is dit nu een gevolg van onbeschaafdheid? Wij huiveren inderdaad deze vraag omtrent het geboorteland der VENEMA's, VITRINGA's en CAMPERS, der HERINGA's, BRUGMANSEN en BORGERS, der VAN HARENS en SPANDAWS te doen. Of komt hier ligt beter de spreuk te pas: *Friesland houdt, als 't oude Sparta, taal en vrijheid even fier?* Immers af- en verschaving is niet, wat wij bedoelen; en zoo lang in het schrijven de onderscheiding wordt in acht genomen, moeten wij het een voordeel rekenen, zulks ook al sprekende te doen. Wie, die wederom op *dit* punt het fijne gehoor en de juiste uitspraak mist, beklaagt zich niet, *o* van *oo* en *e* van *ee*, waar zij op geene vokaal sluiten, niet te kunnen onderscheiden? Wie ziet het met genoegen aan, dat zoo vele nuttige en aangename *nuances* al gaandeweg uit onze taal verloren raken? En wie zou daartoe dus nog meer willen medewerken? Neen, men *dulde* het in poëzij; maar men *zoeke* het toch vooral niet, noch beschouwe het anders, dan als eene vrijheid. En zoo min de Hollander zijnen tongval verandert, omdat men ergens *bloesem* op *boezem*, *armen* op *kermen* heeft doen rijmen, doe het ook de Vries, of wie hier met hem in hetzelfde voorregt deelt. Waarlijk, *een rijzend man* en *reizende maan*, zoo als elders menigmaal gevonden wordt, zou hier alles onverstaanbaar maken.

Be-

Behalve de *Toewijding aan mijne Ouders*, die de zeer beſcheidene voorrede nog voorafgaat, en 's jeugdigen mans hart niet minder eer aandoet, volgt *De Invloed der Vrouwen*, een ſchoon ſtuk, tevens eene gepaste inleiding voor een' bundel verzen en eene verklaring van de titelplaat, zoo als uit deze regels zal kunnen blijken:

Ziet! grootsch, maar ijzingvol, ſtaat Pallas in het wapen,
. . . . . .
Wie is 't, die in dit beeld, met zooveel ſchriks omſtuwd,
De zachte maagd herkent, die kunst aan wijsheid huwt
. . . . . ?
En toch, 't is de eigen maagd! — nadat met rozenvingren
De Gratie om haar' helm d' olijfkrans heen mogt ſlingren,
Haar ijzingwekkend ſchild met bloemfeston ombond,
En Venus tooverriem om 't ſchubbig harnas wond.
. . . . . .
De mensch, uit ſtof en geest, uit ziel en zin vereend,
Valt ſlechts de wijsheid bij, die 't ſchoon zijn' tooi ontleent:
De godheid, die hem ſchiep uit de ongelijke deelen,
Deed wat zijn geest behoeft door ſchoon zijn zinnen ſtreelen.

De gedachte van het *wulpſche ſchoon*, bl. 9, deed op ons, na de bevallige ſchets, eene ongevallige werking. En wat deed RAFAËL dan welligt? die immers ook zoo vroom niet was, als men hem wel zou willen maken; of er moest vroomheid zonder deugd beſtaan.

Cleomenes en Telefilla, een Grieksch verhaal, vol kracht en waarheid. Wij ſtieten op eene hardigheid (van welke hier en daar nog een voorbeeld wordt aangetroffen) in de woorden: „ Vóór dat zij haar' blikſem*ſchicht ſchiet.*" — *De achtbare helmvelr trilt vreeslijk en fier*, valt zeker ook niet gemakkelijk uit te ſpreken. En zou: *Ligt vliegen ze u anders nog aan*, niet beneden de deftigheid zijn?

Spanje... bij het woeden der Gele Koorts. Uitnemend bevallig, ſchilderachtig en leerrijk. Men raadt van zelve het beloop, dat in vaderlandsliefde eindigt.

O Land, zoo rijk aan eigen zegen,
Reeds zóó Europa's hoofdjuweel!

Is dit *zóó*, te meer om het voorafgaande zelfde woord, hier niet wat ongelukkig geplaatst? Ware *En*, vóór den regel,

niet genoeg, daar de bedoelde zin al in *reeds* ligt opgesloten? — Kan men de aardkorst *spichtig* noemen, en wat is dit? *dun*, of *bergachtig*? — Is *smukken*, voor *verfieren*, in goeden zin, gangbaar?

De Stoomboot, fraai!

De Kroon, niet bijzonder.

De Nederlandsche Nijverheid, een uitmuntend dichtstuk. Het verbod, in de eerste regels, om geen' oorlogsroem te bezingen, zal velen wat hard klinken. Op bl. 55 gevoelden wij wederom eene kleine stuiting, en meenden, dat we, na eene vroegere litterale verandering, beter dus zouden lezen:

> En zoo, als eens uit de oosterbaren
> Cythere steeg omhoog met natbedropen haren,
> Zoo steeg ook Neêrland uit de zee.
>
> Ja, schoon gelijk de Mingodesse,
> Met d'arenkrans in 't golvend haar,
> Heft Neêrland moedig 't hoofd, schoon 't Noord zijn scharen presse
> En beukend op haar' ringmuur vaar'.
> En de oceaan, van drift aan 't blaken,
> Tracht woest de jonge bruid te schaken,
> Al juichende een dans geleid,
> Haar ziende in volle schoonheid prijken;
> Maar, wat hij woelen moog' ... triomf! zijn kracht moet wijken
> Voor Belgenkracht en Nijverheid.

Naderhand zagen wij wel, dat dit schijnbare verwarring kon geven ten aanzien van het vervolg, waar het beeld van moeder volgehouden en inderdaad zóó heerlijk uitgewerkt wordt, dat een kleine dwang in het vorige, misschien door den Dichter zelven niet voorbij gezien, daarom ligt te vergeven is. Doch is het noodig, zoo vast bij één beeld te blijven? is dit eene deugd? in den lierzang vooral, waar het gevoel, en niet het koude vernuft, behoort te werken? Men denke over deze vraag eens na.

> Den doodslaap der Natuur hebt ge uit den troon geheven,
> Waar op hij 't al' te trotsen scheen.

Dit schijnt ons niet gelukkig uitgedrukt: daarenboven, een onkennend denkbeeld tot een werkend te maken, heeft meer malen zijne zwarigheid, maar hier vooral, meenen wij.

De

De Zelfstraf van Edipus, zeer vrij naar SENECA. Die vrijheid heeft ons niets gehinderd. Men kan zich bezwaarlijk meer gespierde verzen, meer kracht en waardigheid van uitdrukking voorstellen. De voornaamste afwijking bestaat wel in deze drie regels, welke bij SENECA niet gevonden worden:

„ Dwaas! bidt gij nog de Goôn? — Niets werd u ooit gegeven
„ Waarom gij vurig badt; zoek hulp slechts bij u zelv',
„ En stoor 't festijn der Goôn niet boven 't stargewelf!"

En wie zal ontkennen, dat deze aanvulling in den geest van 't geheel is? De aanmerking, die wij bijna zouden wagen, treft het oorspronkelijke meer nog dan den navolger: of het laatste deel niet al te ijselijk, te afzigtig voor schoone kunst is? Ach, waarom bezitten wij niet meer Romeinsche treurspelen... uit den gouden tijd! Immers, wie VONDEL's *dan gezaaid geštarnte*, of BILDERDIJK's nog schoonere navolging kent, buigt gewillig eene knie voor SENECA.

De Reis. De Kus. Deugd en Vreugd (een trippelvers.) Alle zeer lieve, keurige en deugdademende stukjes.

De Starrenreize, of onze Bestemming na dit Leven. Dit is eene uitmuntend fraaije, dichterlijke bespiegeling. Bij maneschijn op het kerkhof vertoevende, verkondigt hem wel de eerste gestadigen duur; maar de onbestendigheid van den mensch, door het laatste aangeduid, treedt daardoor slechts te meer in het licht. Vervolgens heft echter de eigen sterrenhemel hem wederom uit de sombere nagedachten op, die hem in doolpaden rondvoerden, waar geene uitkomst is, om het denkbeeld bij hem te verlevendigen, dat wij, klimmende van sterre tot sterre, en meer en meer gezuiverd en verheven, zullen naderen tot God, om — dit behaagde ons het minst, als ziende er eene mystische vernietiging in, — geheel in Hem te versmelten. Doch, zijn wij niet te ernstig omtrent eenen droom, die, bij alle bedenkelijke vrijheid van profeteren, toch wel bezwaarlijk met de Bijbelleer is overeen te brengen? Hooren wij, daarentegen, den Dichter zelven de ware bron en grond zijner gedachten opgeven:

Zoo dacht ik — en van graf en schedels hef ik de oogen
Al twijflend naar 't azuur der starrenrijke bogen,
Waar 't hart des stervelings door ligtvergeefbren waan
Den Hemelvader zoekt; ik roep dien Vader aan;

Ik ſmeek om troost voor 't hart bij 't gulzig graſverſlinden,
Om licht voor 't ſloovend brein, dat rondwoelt in den blinden,
Om 't kleinſte vaste punt, waaraan de draad zich kleeft,
De ſpinweb-draad der hoop, die thans door 't luchtruim zweeft,
En, ſpel van wind en ſogt, nu hier, dan daar gedreven,
Ons nooit tot de uitkomst leidt *hoe* we eenmaal zullen leven.

De Heiden van Drenthe. Eene beſpiegeling van anderen aard. Oorſpronkelijk, en ſchoon bewerkt. Wij ontleenden er boven eenen regel uit.

Het Slagveld van Waterloo. Geen der minſte kransjes om Neêrlands heldenſchedels, voor welke hij echter een ander gedenkteeken, nevens dat voor Pruiſens kinderen, op de plaats zelve wenscht.

Jan van Herkel (Arkel) II; Volksromance. Ook dit ſtuk doet 's mans vloeijende dichtpen en dichtader eer aan.

De Wangkuiltjes van Fillis. Hoogstbevallig.

Het Huiſelijk Geluk. Juweelig! Anacreontisch! Wat zullen wij er van zeggen? Kom en zie!

Wat doet u zoo zweven,
Zoo ijlen ter vlugt
Langs weiden en dreven,
Door wolken en lucht:
Hoe, bijtjes! uw korven,
En, vogels! uw nest
Zoo rustloos ontzworven
Naar Oost en naar West?

„ O dichter! wij droomen,
„ In 't rustloos gezwerf,
„ De boei ons ontnomen,
„ En vrijheid ons erf!
„ Toch trekt ons die kluister
„ Van trouw en van min
„ In 't avondlijk duister
„ Ons ſtulpjen weêr in!" enz.

Mijn Vrouwtje. En: *Mijn Vriend;* een paar geestige ſtukjes, uit ons Mengelwerk, gelijk ſommige andere, reeds bekend.

De twee Broeders (Amor en Hymen). Wij hopen, dat de laatſte zijne zaak tegen zoo beminnelijken Advocaat eens zegepralend verdedigen zal. Het zoo even aangevoerde behoort

mis-

misschien reeds tot de bewijsstukken. En wij waarschuwen hem, de wangkuiltjes van Fillis maar niet roekeloos te naderen! Die zoogenaamde vijandschap tusschen broeders is dikwijls niet veel te vertrouwen. Ligt dat de een hem aan den ander overleverde.

Het *Afscheidslied*. *De Ijsgang*. De laatste, zeker met eigene oogen waargenomen, is zoo natuurlijk als krachtig geteekend.

De Schepping der Vrouw. (HESIODUS gevolgd.) Inderdaad voortreffelijk gevolgd. Maar, Dichter! Dichter! vrees de zoete wraak en wroeging, als gij eens erkennen zult, dat Merkuur, een dubbele schalk, Jupijn zelven bedrogen heeft, het inwendige der vrouw nog veel schooner dan het uitwendige doende zijn, schoon de snoepzieke Godenvader dit nooit bemerken kon.

Ook *De Ooijevaars* zijn, als een allerliefst, zacht en godsdienstig stukje, reeds gunstig bekend.

De Dood van Priamus. VIRGILIUS meesterlijk vertaald.

Rhodope, of het Schoentje. Regt bevallig.

Maar, waartoe alles genoemd? waartoe meer gezegd, of den Zanger op looden schoenen nagegaan? Nog slechts een woord van de twee laatste stukken, die, helaas! een zoo treurig als aandoenlijk slot vormen.

Bij de Echtverbindtenis mijner eenige Zuster met H. E. VERSCHOOR, *op den* 17 *October* 1821. Dus heet het eene, vol waarachtig en ongekunsteld gevoel, van smart, aan de eene zijde, over het scheiden, van vreugd, aan de andere, om hare vreugd, van . . . zeker wel eenigzins vergroote, maar toch niet gansch gehuichelde spijt tegen den roover, en van hartelijke opneming in liefde en bloedverwantschap van den verwonnene op zijne beurt, den beminden broeder. En terstond hierop volgt:

Na het Afflerven mijner eenige Zuster, in den ouderdom van een en twintig jaren overleden, op den 21 *Augustus* 1822. Welk eene verwisseling! Ja, gaarne gelooven wij, dat er tijd moest voorbijgaan, eer hij deze stof zóó bezingen kon. Maar toch ook zeggen wij met hem:

Wat poog ik klagt en smart
Te knellen in het hart;
Den traan terug te dringen,
Die telkens 't oog ontschiet?
O, wat ge wilt bedwingen,
Bedwing de smarte niet!

't Verligt d'ondraagbren last,
Als 't oog in tranen plast,
De klagten woorden vinden;
Als 't diepgevoelde lied
Aan de asschе der beminden
Een traanenoffer biedt!

En meer hebt gij gegeven, BOXMAN! Eene eerzuil hebt gij haar opgerigt, die de ziel van uwe ziel was, die zulk een' broeder zóó wist te doen beminnen. Meer hebt gij gedaan, dan den eigen' ondraagbaren last verligt. Als balsemdroppelen moesten die tranen, die woorden in het gewonde hart der ouderen en des echtgenoots vallen. — Ja, gaarne gelooven wij, dat gij in deze stemming het een en ander zoudt teruggehouden hebben, wat nu reeds bij de verzameling was gevoegd. Doch wij verheugen ons over uw onvermogen in dezen. Er is niets bij, dat u tot oneer strekt, dat gij u behoeft te schamen, of te beklagen.

Ga voort, edele Zanger! op het ingeslagen spoor. Doe, met NIERSTRASZ en andere jeugdige Dichters, den Nederlandschen Parnas al schooner en schooner bloeijen. En ach! wies er haast geen onkruid meer, noch wasemde eenige vergiftige bloem op dien voor ons heiligen berg!

De Bogchels mijner Luimen, of Overleveringen uit het geheimzinnige Kabinet. Behelzende Romantische Tafereelen, Episodieke Volksvertelsels en Periodieke Schetsen. Door ANTON CRAMER. *IIde Deel. Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1822. *In gr.* 8*vo.* 316 *Bl. f* 2-18-:

Dit tweede is ook het *laatste* deel, hetwelk het publiek, zoo wel als ons, niet ongevallig kan wezen. Ten aanzien der waarde of onwaarde houden wij dit deel aan het eerste vrij gelijk, en mogen dus ten dezen naar hetgeen wij vroeger gezegd hebben verwijzen. Wij zijn vrienden van scherts en satyre in eenen goeden zin, al is de scherts dan ook eenigljk om te onderhouden en te vermaken; maar de scherts moet ongedwongen zijn, en vooral zijn wij vijanden van personaliteiten. Door personaliteiten verstaan wij inzonderheid de zoogenaamde *chronique scandaleuse*, die ons heimelijk, terwijl zich de verteller buiten schoots weet te houden, op dezen en genen, door persoonlijke aanduiding, of enkele ligt te gissen en even ligt te ontduiken naamletteren, als met den vinger wijst. Wie de scherts zonder *dusdanige* personaliteiten niet kan volhouden, moest er zich liever van spenen. — Het lust ons niet, het boekdeel nog eens na te gaan, om te zien, of alle de bogchels wel verhaald hebben; maar dit zij zoo het wil, het werk is geëindigd, en de Recensenten kregen minder op de lappen van 's mans Bogchelvernuft, dan wij, naar het eerste deel, hadden verwacht. Indien de Schrijver ons, bl. 216 en volgg., onder het opschrift: GERUW NIET, LEZER! *Het zijn mijne letteroefende Avonturen tot heden* 1822, zijn eigen levensberigt geeft, dan gaf hij al vrij wat van zijne letterprodukten aan het Publiek, en gissen wij, dat hij zijne *letteroefende* loopbaan nog niet zal hebben geëindigd.

RE-

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

Aankondiging van den op handen zijnden Gelukstaat. 59
Acta (Nova) Literaria Societatis Rheno-Trajectinae. Pars I. Traj. ad Rhen. apud J. Altheer. 98
Atkin, (*Lucia*) Het Leven en de Regering van *Elizabeth*. IIde D. Amst. bij *J. C. v. Kesteren*. 237
Almanak voor Vrouwen door Vrouwen. 1823. Rott. bij *Mensing en v. Westreenen*. 41
——— voor het Verstand en Hart. 1823. Amst. bij *C. Schaares*. 41
——— (Amsterdamsche) tot Nut en Vermaak. 1823. Amst. bij *de Gebr. v. Arum*. 41
Amerikaan. (De) Blijspel. Gron. bij *J. Oomkens*. 419
Antikritiek van *N. G. v. Kampen*. 176
——— van *N. Swart*. 220
——— van *A. de Jong*. 419
Antoine, (*A.*) De bange Kinderen verbeterd. Devent. bij *A. v. d. Sigtenhorst*. 380
Apophthegmen, of Gouden Spreuken van *P. C. Hooft*. Amst. bij *G. Portielje*. 379
Arnott, (*A.*) De laatste Levensdagen enz. van *Napoleon Bonaparte*. Amst. bij *C. L. Schleijer*. 218
Atheensche Brieven. Iste D. Leeuw. bij *Steenbergen v. Goor*. 19

B.

Bakker, (G.) *Osteographia Piscium etc. Groning. apud* W. v. Boekeren. 275
——— Hulpmiddel tot redding bij Brand. Gron. bij *W. v. Boekeren*. 540
Belzoni, (*G.*) Reizen in Egypte en Nubië, enz. IIde D. Gron. bij *W. Wouters*. 557
Beschrijving (Korte) der Boeken, door *L. J. Koster* gedrukt, enz. 410
Bevestigingsleerrede. Leeuw. bij *J. W. Brouwer*. 629
Bilderdijk, (*W.*) Het Buitenleven, in vier Zangen. (Naar *Delille*.) *Tweede Druk*. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun*. 36

Bilderdijk, (*W.*) Krekelzangen. Iſte D. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 121
——————— IIde D. 247
——————— De Bezwaren tegen den Geest der Eeuw van *I. da Costa* toegelicht. Leyd. bij *L. Herdingh en Zoon.* 600
Blair, (*H.*) Zedekundige Schoonheden. *Tweede Druk.* Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 37
Boer, (*Francijntje de*) Nieuwe Dichtproeven. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 76
Boſcha, (*J.*) Griekſche Themata, enz. Vierde Klaſſe. Breda, bij *W. v. Bergen en Comp.* 627
Boxman, (*A.*) Gedichten. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 619
——————— (*Tweede Verſlag.*) 645
Briefwiſſeling over den *John Howard* van *J. L. Nierſtrasz, Jun.* Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 259
Brink, (*A.*) Aanmerkingen over de Prof. Boeken des O. V. Iſte St. Leeuw. bij *J. W. Brouwer.* 184
Bruining, (*G.*) Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek. IIde St. D—I. Rott. bij *Arbon en Krap.* 563
Bundel, uitgegeven door de Kon. Maatſch. te Brugge. Brugge, bij *Bogaert-Verhaeghe.* 497

C.

Camper, (*P.*) De Feniciſche Vrouwen. Treurſpel, naar *Euripides.* Zutph. bij *H. C. A Thieme.* 576
Capadoſe, (*A.*) Beſtrijding der Vaccine, enz. Amſt. bij *C. G. Sulpke.* 600
Chalmers, (*T.*) Het Bewijs en Gezag der Chriſtelijke Openbaring. Haarl. bij *J. L. Augustini.* 5
Chriſtemeijer, (*J. B.*) Vrolijke Tafereelen. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 460
Clariſſe, (*J.*) Aanleiding tot huiſelijke Godsdienſtoefening. Iſten D. 1ſte St. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 315
Conſbruch, (*C. W.*) Geneeskundig Handboek voor praktiſche Artſen. IIde D. Amſt. bij *R. J. Berntrop.* 142
Coquerel, (A. L. C.) *Les dangers des grandes Villes. Sermon. à Amſt. chez* S. Delachaux. 228
Costa, (*I. da*) Bezwaren tegen den Geest der Eeuw. Leyd. bij *L. Herdingh en Zoon.* 465
Cramer, (*A.*) De Bogchels mijner Luimen. Iſte D. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 174
——————— IIde D. 652

D.

Den Vicaris Generael *Verheylewegen* in zijn waer daglicht geſteld, enz. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 317

Des Christens toekomſtige heerlijkheid. Leerrede. 's Hertogenb. bij *H. Palier en Zoon.* 315
Doijer, (*A.*) Hulde aan *Chryſoſtomus.* IIde St. Zwolle, bij *H. A. Doijer.* 179
———— Vraagboek over de Wet der Tien Geboden, enz. Zwolle, bij *H. A. Doijer.* 595
———— Invallende Gedachten. Zwolle, bij *H. A. Doijer.* 595
Donker Curtius, (*H. H.*) Leerrede tot gedachtenis van Do. *Post.* Arnh. bij *P. Nijhoff.* 629
Dorp (Het) der Goudmakers. Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 38
Drie Gebroeders (De) Beleſtijn. Amſt. bij *C. de Vries*, enz. 308

E.

Ebersbach, (C. H.) *Predigt zur Feyer ſeiner 25 jährigen Amtsführung, u. ſ. w. Amſt. bey* M. Westerman. 102
Edgeworth, (*Mistriſſ*) Verveling. Gron. bij *W. Wouters.* 377
Egeling, (*L.*) Leerrede. Leyd. bij *de Wed. D. du Saar*, enz. 10
———— De Weg der Zaligheid, naar het beloop des Bijbels. IIde D. Amſt. bij *C. Covens.* 139
Egyptiſche (De) Tooverſtaf. II Deelen. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 343
Ekker, (A.) *Specimen etc. Traj. ad Rhen.* 553
Eunapius Sardianus, *cum Notis* J. F. Boiſſonadii *et* D. Wyttenbachii. *Vol. I. Amſtelod. apud* P. den Hengst et Fil. 79
Eyk, (*J. van*) Bijbeloefening over de Handelingen der Apostelen. Amſt. bij *A. B. Saakes.* 441

F.

Feith, (*R.*) De Ouderdom. *Tweede Druk.* Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 36
———— Het Graf. *Tweede Druk.* Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 36
———— Thirſa. Treurſpel. *Vierde Druk.* Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 36
Fiſcher, (*C. A.*) Reis van Livorno naar Londen. II Deelen. Leeuw. bij *Steenbergen v. Goor.* 639
Fisher, (*A.*) Dagboek eener Ontdekkingsreis naar de Noorder Poolſtreken. Dordr. bij *Blusſé en v. Braam.* 482
Floh, (*J. H.*) Volksgeluk is, zonder Volksdeugd, onbeſtaanbaar. Zwolle, bij *J. L. Zeehuiſen.* 349

G.

Gedachten (Vrije) van een' Ingeland van Rijnland, enz. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 446
Geer (*B. R. de*) en *G. B. Reddingius*, Handleiding tot het lezen van den Bijbel. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 345
Gelder, (*J. de*) Memorie over het Ontwerp van den Baron *van Lijnden van Hemmen.* Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 449
Gelpke, (*A. H.*) Over het oorspronkelijke Volk der Aarde. Amst. bij *de Wed. G. A. Diederichs en Zoon.* 276
Glasbergen, (*M.*) Kerkel. Redev. ter viering van het 25 jarig Jubilé van *J. van Santen.* Amst. bij *J. B. Gortmans.* 12
Godsdienstig Jaarboekje voor bijzondere en huiselijke stichting. Amst. bij *G. Portielje.* 88
Goedkoop, (*A.*) De waarde der Overleveringen onderzocht, enz. Rott. bij *J. v. Baalen.* 388
Gravenweert, (*J. van 's*) De Ilias van Homerus. IVde D. Amst. bij *J. v. d. Hey.* 530
Groenewoud, (J. C. Swijgh.) *Oratio. Groning.* 429
Gutmann, (*H. K.*) Keur van Zedelijke Verhalen. Iste D. Amst. bij *Schalekamp en v. d. Grampel.* 627

H.

Haafner, (*J.*) Reize naar Bengalen, enz. Amst. bij *J. v. d. Hey.* 209
Hazelhoff, (*A.*) Tijdkorter voor 1823. Gron. bij *A. Hazelhoff.* 41
Hein, (*G. H.*) Het gewin van den dood eens Christens, enz. Gron. bij *J. Römelingh.* 100
Heldhaftige (De) Bevrediging van Palembang. Rott. bij *Arbon en Krap:* 358
Heliodora, de Griekſche Luitſpeelſter. II Deelen. Rott. bij *M. J. Lelijveld.* 173
Hermbſtädt, (*S. F.*) Raadgever voor den Burger en Landman. IIde Deel. Gron. bij *J. Römelingh.* 356
Heude, (*W.*) Reis op de Perziſche Golf, enz. Amst. bij *G. J. A. Beijerinck.* 145
Heusden, *Jz.* (*C. J. van*) Merkw. Voorbeelden uit de hedend. Lijfstraff. Regtspleging. Breda, bij *W. v. Bergen en Comp.* 25
——— en *A. J. M. van Heusden*; Regtsk. Opmerkingen en Geneesk. Proeve wegens Verwondingen. Breda, bij *W. v. Bergen en Comp.* 105

Heusden, Jz. (*C. J. van*) Aanmerkingen omtrent den Eed. 's Hertogenb. bij *H. Palier en Zoon.* 258
—— —— (J. A. M. van) *Specimen Physiologicum inaug. etc. Lugd. Bat.* 62
Heyningen, (*H. van*) Bijbelsch Handboek voor alle Christenen. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 387
Hijmans, (*H. S.*) Verhandelingen over de Genees- en Heelkunde. Iſte D. Rott. bij *J. Hendrikſen.* 189
Hoeven, (J. van der) *Diſſertatio de Sceleto Piſcium. Lugd. Batav. apud* L. Herdingh et Fil. 275
Hoogendorp, (*Maria*) De Beoefeningsleer des Christendoms, enz. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 231
Hoogvliet, (J. M.) *Specimen de Bione Borysthenita caet. Leid.* 552
Houte, (*H. J. van*) Verhandeling over de Hoofdwonden. Amſt. bij *R. J. Berntrop.* 478
—— Onderzoek wegens de ontſteking der Herſenvliezen. Utr. bij *S. Alter.* 478
Huisboekje voor Echtgenooten en Trouwgezinden. Amſt. bij *Wijsmuller en Zoon.* 219
Hull, (W. van den) *Eſſai d'une explication Géologique etc. Paris et Amſt. chez* G. Dufour. 269

I. en J.

Jacobs, (*F.*) Alwin en Theodoor, enz. *Tweede Druk.* Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 628
Ida van Falkenſtein. Tooneelſpel. Gron. *J. Oomkens.* 418
Jenner, (*E.*) Brief aan *C. H. Parry.* Rott. bij *J. Hendrikſen.* 190
Iets, aangaande een Vaderl. Verlichtingskwispedoor. Gron. bij *J. Römelingh.* 264
Jong, (*A. de*) Den Aarts-Vader Jacob, enz. in rijm gebracht. Utr. bij *J. C. Fluck.* 370
Jouy en *A. Jay*, (*E.*) De Kluizenaars in de Gevangenis. Iſte D. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 533
Juſſieu, (*L. P. de*) Anthon en Maurits. *Nieuwe Uitgave.* Amſt. en Leeuw. bij *G. J. A. Beijerinck* en *G. T. N. Suringar.* 458

K.

Kampen, (*N. G. van*) Beknopte Geſchiedenis der Letteren en Wetenſchappen in de Nederlanden. IIde D. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 106
—— Geſchiedenis van de Franſche Heerſchappij in Europa. VIde en VIIde D. 's Hag. bij *de Wed. J. Allart en Comp.* 397
—— Verdediging van het Goede der XIXde Eeuw, enz. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 589

Kirckhoff, (J. R. L. de) *Observations Médicales etc. Utr. chez* J. v. Schoonhoven. 233
——— *Hygiene Militaire, etc. Anvers, chez* J. Jouan. 633
Kist, (*E.*) Laatſte Leerredenen over verſchillende Onderwerpen. Dordr. bij *Blusſé en v. Braam.* 141
—— (*N. C.*) De Nagedachtenis van *Ew. Kist*, enz. Tiel, bij *C. Campagne.* 270
Klijn, (*H. H.*) Nieuwe Gedichten. Iſte D. Amſt. bij *J. v. d. Hey.* 300
Koning, (*A. de*) Bevestigingsrede. Breda, bij *W. v. Bergen en Comp.* 101
Kotzebue, (*O. von*) Ontdekkingsreis in de Zuidzee, enz. Iſte en IIde D. Amſt. bij *J. v. d. Hey.* (*Tweede Verſlag.*) 80
Krausſ, (*J. C.*) Verhandeling over den aard enz. der Geneesmiddelen. Amſt. bij *L. v. Es.* 14
——— Nadere Overweging derzelve. Amſt. bij *L. v. Es.* 14
Kuiper, (*J.*) Lijkrede op *U. R. Dijkſtra.* Leeuw. bij *J. Proost.* 409

L.

Lafontaine, (*A.*) De Wegen des Noodlots. Amſt. bij *C. L. Schleijer.* 416
Lambin, (*J. J.*) Zegepraal bij Nieupoort. IJpre, bij *Annoy-Vandevijver.* 497
Langsdorff, (*G. H. van*) Reis rondom de Wereld. IIIde en IVde D. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* (*Tweede Verſlag.*) 80
Lasſus, (*P.*) Heelkundige Ziektekunde. Iſten D. 1ſte Stuk. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 354
Leerredenen, betrekkelijk de Luth. N. Kerk te Amſterdam, door *C. H. Ebersbach* enz. Amſt. bij *H. Blikman.* 56
——— over Israëls Mesſias. Amſt. bij *de Wed. G. A. Diederichs en Zoon.* 633
Leonardo Monte-Bello, enz. II Deelen. Utr. bij *J. v. Schoonhoven.* 39
Lettertuintje voor de vlijtige Jeugd. Amſt. bij *J. P. Wijsmuller en Zoon.* 380
Levensſchets van *A. von Kotzebue.* Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 257
Lijnden van Hemmen, (*F. G. Baron van*) Verhandeling over de Droogmaking der Haarlemmer-Meer. 's Hag. en Amſt. bij *de Gebr. van Cleef.* 213
——— (*Tweede Verſlag.*) 242

Lijnden van Hemmen, (*F. G. Baron van*) Antwoord op de vrije Gedachten, enz. 's Hag. en Amst. bij *de Gebr. v. Cleef.* 448

——— Aanteekeningen op de Memorie van den Hoogl. *J. de Gelder.* 's Hag. en Amst. bij *de Gebr. v. Cleef.* 452

Link, (*H. F.*) De Voorwereld en de Oudheid, door de Natuurkunde opgehelderd. Iste D. Amst. bij *de Wed. G. A. Diederichs en Zoon.* 276

Loo, (*T. van*) Voorlezingen in de Kon. Maatsch. te Brugge. Brugge, bij *Bogaert-Verhaeghe.* 497

Loosjes, (*V.*) Zedekundige Uitspanningen. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 342

Loots, (*C.*) Feestzang, bij het vierde Eeuwfeest der Boekdrukkunst. Amst. bij *J. v. d. Hey.* 411

Lorenzo de Valzini. Rott. bij *M. J. Lelijveld.* 217

Loveday, (*D.*) Nadere Ophelderingen, enz. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 327

Lublink, de Jonge, (*J.*) Verhandelingen. II Deelen. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 615

Luim en Ernst, of Eijerspreekwoorden. Iste en IIde St. Rott. bij *N. Cornel.* 538

M.

Magazijn der Geneeskunde, enz. VIden D. 1ste St. Rott. bij *J. Hendrikſen.* 235

Manuel, Redevoering, Amst. bij *J. C. v. Kesteren.* 328

Mastenbroek, (*F.*) Zedelijke Verhalen uit den Bijbel. Sneek, bij *F. Holtkamp.* 455

Mebius, (*T. E.*) Bijbeloefeningen over Lukas I, enz. Leeuw. bij *J. W. Brouwer.* 99

Meeuſe, (*C.*) Godsdienstig Handboek voor Zeelieden. Iste St. Middelb. bij *de Gebr. Abrahams.* 347

Meijer, Jun. (*H.*) Gedichten. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 619

Mérat, (*F. V.*) Verhandeling over het Metaalkolijk, enz. Amst. bij *C. L. Schleijer.* 554

Merkwaardigheden uit het Leven van *Hardy Vaux.* II Deelen. Amst. bij *de Wed. G. A. Diederichs en Zoon.* 418

Merxlo, (H. J.) *Disputatio inaug. etc.* 295

Mevrouw Braafhart met hare Kinderen. Amst. bij *C. Schaares.* 220

Moll (*A.*) en *C. van Eldik*, Praktisch Tijdschrift voor de Geneeskunde. Iste St. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 187

——— Handboek tot de de Leer der Teekenen, enz.

enz. IIden D. 1ſte en 2de B. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 319
Mollien, (G.) Reis in de Binnenlanden van Afrika. Dordr. bij *Blusſé en v. Braam.* 489
Morgan, (*Lady*) Italië en de Italianen. Iſte en IIde D. Leeuw. bij *Steenbergen v. Goor.* 560
Muller, (J. G.) Aan Serena. Gron. bij *W. Zuidema.* 171
——— (*J. von*) Algemeene Geſchiedenis. IIde D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 196
Muntinghe, (H.) *Pars Theologiae Christianae theoretica. Edit. ſecunda. Tom. II. Gron. apud* J. Oomkens. 137
Muſonii Rufi (C.) *Reliquiae et Apophthegmata. Harlemi, apud* Vid. A. Loosjes, Pz. 165 en 199

N.

Nederlandſche Muzen-Almanak. 1823. Vijfde Jaar. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 129
Nierſtrasz, Jun. (*J. L.*) *John Howard.* Dichtſtuk. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 117
Nieuwenhuys, (*F. L. A.*) Verbeterde bereiding van de Kinaloogzouten. Amſt. bij *J. v. d. Hey.* 390

O.

Ockerſe, (C. F. R.) *Specimen therapeuticum de Mercurio dulci.* Utrecht, bij *J. Altheer.* 599
O'Meara, (*B. E.*) Napoleon in ballingſchap. Iſte D. Dordr. bij *Blusſé en v. Braam.* 155
——— IIden D. 1ſte St. 290
Onderdewijngaart Canzius, (*J. H.*) Eerdienst, bij de 25ſte Verjaring van *Christo Sacrum.* 's Hag. bij *W. K. Mandemaker.* 268
Ontwerp van een Vaderlandsch Verlichtingskwispedoor. Gron. bij *J. Oomkens.* 87
——— wegens een Genootſchap voor Gevangenen. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 259
——— (Het) van Droogmaking van het Haarlemmer-Meer, enz. Leyd. bij *J. W. v. Leeuwen.* 445
Oud-Hollandſche (De) Kermisparnas, enz. *Nieuwe Druk.* Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 463
Outhuys, (G.) Geſchiedkundig Verſlag der *Biblia Polyglotta.* Fran. bij *T. J. Tuinſtra.* 475
Overdenkingen, aan den Godsdienst geheiligd, enz. II Deelen. Gron. bij *W. Wouters.* 547

P.

Palm, (*J. H. van der*) Bijbel. IVde St. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 133

Palm, (*H. van der*) Redevoering op het vierde Eeuwfeest der Boekdrukkunst. Haarl. bij *V. Loosjes.* 511
——— Tiende zestal Leerredenen. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 541
——— Bijbel voor de Jeugd. XIIde St. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 585
Parry, (*W. E.*) Reis ter ontdekking van eene N. W. doorvaart uit de Atlantische in de Stille Zee. Amst. bij *J. v. d. Hey.* 482
Pellecom, (*A. N. van*) Gedichten. Iste D. Breda, bij *W. v. Bergen en Comp.* 365
Philopaedion. Tijdschrift voor de Jeugd. Jaargang 1822. Amst. bij *A. Vink.* 626
Pichler, (*Carolina*) De Medeminnaars. II Deelen. Amst. bij *C. L. Schleijer.* 132
Pieter, of de Gevolgen der Onkunde. Amst. bij *ten Brink en de Vries.* 584
Prins, (*Is.*) Leerredenen over de hooge waarde des Bijbels. Dordr. bij *Blusse en v. Braam.* 475
Proeve van Bijbeloefeningen over Jo. IX. Rott. bij *A. May v. Vollenhoven.* 421

R.

Reinwardt, (*C. G.*) Redevoering. Uit het Latijn, door *Siegenbeek.* Amst. bij *J. v. d. Hey.* 408
Ribbe, (*J. C.*) Onderrigt wegens de Huis- en winstgevende Dieren. Gron. bij *J. Oomkens.* 514
Ricklefs, (*F. R.*) Chronologische Tabellen, enz. Gron. bij *W. v. Boekeren.* 577
Ridder Golo, of Onschuld en Misdaad. II Deelen. 's Hag. bij *W. K. Mandemaker.* 172
Robert *et* Chevallier, *Le troisieme Jubilé semi-séculaire de la Maison des Orphelins Wallons. Amst. chez* les Héritiers H. Gartman. 265
Robinson, (*W. Davis*) Gedenkschriften der Omwenteling in het Rijk van Mexico. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 519
Rosenmuller, (*G. H.*) Geschenk aan Jongelingen en jonge Dochters. Zaltboemel, bij *J. Noman.* 418
Ross, (*J.*) Reizen naar IJsland en de Baffinsbaai. 's Hag. bij *W. K. Mandemaker.* 32
Roy, (*J. J. le*) De zuivere Zedelijkheid de Grondslag van het ware Christendom. Dordr. bij *Blusse en v. Braam.* 309

S.

Sandbrink, (J. G. H.) *Disquisitio etc.* 381

Sandelin, *Cats* zedelijke en meest bijzondere schoonheden. Brugge, bij *Rogaert-Verhaegha*. 497
Sannas, (*Iz.*) Afscheidsrede. Gron. bij *W. Zuidema*. 629
Scheltema (*J.*) en *J. Koning*, Vier Brieven, enz. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 410
Schets van het Leven enz. van *J. H. van Swinden*. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon*. 338
Schilderijen (Treffende) voor de Jeugd. Gron. bij *W. Wouters*. 464
Schippers, (*S. W.*) Grieksche Woordenschat. Gron. bij *J. Römelingh*. 261
Schmidt-Phiseldek, (*C. F. von*) Europa en Amerika, enz. Amst. bij *de Wed. G. A. Diederichs en Zoon*. 437
Scholten, (*J. J.*) Leerredenen. Amst. bij *W. Brave*. 177
——— (*W.*) Leerrede ter Inlijving van een Israëlitisch Huisgezin. Zutph. bij *H. C. A. Thieme*. 629
Schouten, (*J.*) De Eer der Vrijmetselarij gehandhaafd. Lierzang. Rott. bij *J. Immerzeel, Jun.* 340
——— (*H. J.*) Verhandeling over de Hoofdwonden. Amst. bij *R. J. Bernitzen*. 477
Schrant, (*J. M.*) Verhandelingen over den Bijbel. Rott. bij *J. J. Thompson*. 221
Schubert, (*G. H.*) Rozengaard. Iste D. Gron. bij *W. v. Boekeren*. 351
Schutze, (*S.*) De Koning van gisteren. Blijspel. Gron. bij *J. Oomkens*. 583
Senden, (*G. H. van*) Leerrede ter Inwijding van een Orgel. Gron. bij *W. Zuidema*. 629
Serrurier, (*J. F.*) De Buitenman. IIde en IIde D. en IIIde D. 1ste St. 's Hag. bij *S. de Visser*. 392
Simons, (*A.*) Feestviering, enz. Amst. bij *J. v. d. Hey en Zoon*. 371
Sonnleithner, Over en weêr. Blijspel. Gron. bij *J. Oomkens*. 584
Spandaw, (*H. A.*) Lofrede op *Willem I.* Gron. bij *J. Oomkens*. 334
Speelman, (*R.*) Tot beoefening aangewende Vertoogen over Rom. VIII. Z. Boemel, bij *J. Noman*. 424
Staat van Engeland in het begin van 1822 beschouwd, enz. Amst. en 's Hag. bij *de Gebr. v. Cleef*. 63
Stratingh, *Ez.* (*S.*) Scheikundige Verhandeling over de Cinchonine en Quinine. Gron. bij *J. Oomkens*. 103
Strauss, (*F.*) De Doop in de Jordaan. Amst. bij *J. v. d. Hey*. 508
Streit, (*J. W. A.*) Konstantinopel in 1821. Amst. bij *ten Brink en de Vries*. 229